

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

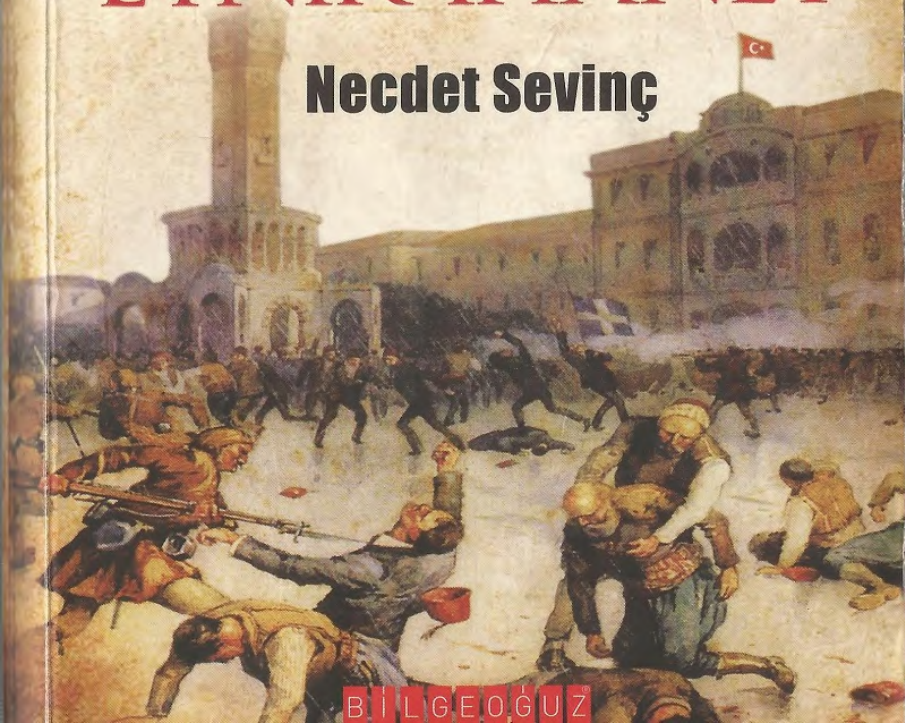
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSTİKLÂL HARBİ'NDE ETNİK İHANET

Necdet Sevinç

BİLGEOĞUZ

NECDET SEVİNÇ

İSTİKLÂL
HARBİ'NDE
ETNİK İHANET

İSTİKLÂL HARBİ'NDE ETNİK İHANET

Yazar:
Necdet Sevinç

Yayın Yönetmeni:
Oğuzhan Cengiz

Editör:
Mustafa Erdem Kafkaslıoğlu

Kapak Tasarımı
Hüseyin Özkan

Dizgi
Mihrican Fenerci

Mizanpaj
Adem Şenel

Baskı / Cilt
Şan Ofset
Cendere Yolu No:23 Ayazağa / İstanbul
Tel: 0212 289 24 24

İstanbul - 2011

Kitabın Uluslararası Seri Numarası
(ISBN): 978-605-4369-58-4

TC Kültür Bakanlığı Sertifika Numarası: 12460

© Bu kitabın yayın hakkı, yazarıyla yapılan sözleşme gereği Bilgeoguz Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz. Yayınevinin yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz. Oyun, CD ya da manyetik bant haline getirilemez, fotokopi ya da herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.

İrtibat: Alemdar Mahallesi Molla Fenari Sokak 41/A

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 527 33 65 - 66 Faks: 0212 527 33 64

e-mail: bilgi@bilgeoguz.com.tr

NECDET SEVİNÇ

İSTİKLÂL
HARBİ'NDE
ETNİK İHANET

İnceleme - Araştırma

SELCOEPUB

İçindekiler

Mütareke	13
Teminat.....	16
Rauf Bey'in Gizli Aşkı.....	17
Gizli Görüşme Bu Gizli Görüşme Tamamen Kayıt Dışındır!.....	20
Gazi Paşa'nın İkazı	22
Vatan Bilfiil İşgal Ediliyor	24
Başkentin Yeni Egemenleri	26
Mütarekede Türk Olmak.....	31
“Türkleri Kesiniz”!	37
Düşman ileri Karakolları.....	39
Nurettin Paşa'nın Çabası	41
İngiliz Belgeleri	44
İşgallerden İşgal Beğenmek	46
“Türk Kanı İçmek Sevaptır”	51
Bir Mübarek Kurşun.....	53
Padişah'ın Haberi Yok!	58
Beyaz Bayraklı Bir Sersem Paşa!.....	60
O Artık Yunan Valisi İdi!.....	62
Ali Nadir'İN Akibeti... ..	63
Jandarma Genel Komutanı'nın Raporu.....	64
Zât-ı Şâhâne	67
“Türkiye Ortadan Kaldırılmalıdır!”	71
Vatan İngiltere'ye Peşkeş Çekiliyor.....	74
Yâver.....	77
Damat Paşa	83
Cadıları Bile Ürküten Tırnaklar.....	85
Yalı Tayfası	89
Emr-i Rezaletpenahî	91
İngilizler'den Para Mı Aldı.....	94
Mustafa Kemal	97
Samsun'a Doğru	99
Vahidettin Mi Gönderdi?	101
Dön Emri.....	104

“Sine-İ Millete Dönerim”	108
Azil	110
Vatan’ın Harim-i İsmetinde Düşman Askerleri.....	112
Topal Osman Ağa.....	113
Yunan ileri Harekâtı.....	115
Ege’de Yunan Vahşeti	121
“Vatan Bütündür Parçalanamaz!”	127
Erzurum Kongresi.....	129
Karabekir’in Millî Duruşu	130
“Derhâl Tutuklayınız”.....	134
“Türkiye Amerikalılara Bırakılmalı”	135
“Sivas’a Gelme!”.....	136
Manda Meselesi.....	138
Tıbbiyeli Hikmet.....	142
Parola: Ya İstiklâl, Ya Ölüm.....	143
Tıbbiyeli Hikmet Kimdir	144
Milliyetçilerin Tasfiyesi.....	145
Mahkeme Heyeti	146
Kara Listeler.....	147
İhbar Dilekçesi.....	149
Yeni Hükûmet, Yeni Tutuklamalar.....	151
Bir Utanmaz Hükûmet	155
Kimler Malta’ya Gönderildi.....	159
Malta Fiyaskosu.....	163
İlk Millî Şehit	166
Karar ve İnfaz.....	172
İkinci Millî Şehit	181
Yargılama	183
Avukat Yasağı.....	184
İlânla Aranan Yalancı Şâhitler	185
“Bu Mahkemeler Utanç verici”	189
Örgütlenen İhanet.....	191
İngiliz Muhipleri Cemiyeti.....	193
Vatana İhanet Hususunda Üstün Yetenekli Bir Adam	195
Casus Teşkilâtı.....	197
Ele geçirilen Mektuplar.....	198
İngiltere’nin Türkiye’deki Adamları.....	202

Damatlar, Yeğenler, Yâverler, Doktorlar	202
Nazım'ın Dedesi ve Annesi	203
En Aktif Elemanlar	205
Paralar İngiltere'den	207
Hürriyet ve İtilâf Partisi	207
Kim Bunlar?	209
“Vatan Önemli Değil”	213
Wilson Prensipleri Derneği	214
Manda Meselesi	216
İsmet Paşa Da	217
Program ve Çelişkiler	218
“Amerikan Mandası İyidir”	220
Dr. Caley Frank Gates	221
Teali İslâm Cemiyeti	223
Allah Adına Cinayete Çağrı	224
Atıf Hoca Niye Asıldı	228
Ayaklanmalar	229
İngilizler'in İşbirlikçileri	229
Rus Çarı'na Yapılan Teklif	235
Şerif Paşa	237
Milliyetçilere Karşı Yunanlılarla Beraber	238
“Türk Ordusu'na Yardım Etmeyin!”	240
Barzanî'nin İtirafı	241
Paşa Mı, Haydut Mu?	243
Kürt Ayaklanmaları	244
Ali Batı Ayaklanması	245
Ali Galip Olayı	246
Kürt Lavrensi	249
İngiliz Parası ile	251
Cemil Çeto Ayaklanması	253
Milli Aşireti Ayaklanması	255
Koçgiri Ayaklanması	256
Bozkır Ayaklanması	265
Artin Cemal ve Sarıklı Siyasetçi	267
Konya İsyanı	269
Konya İsyanı'nda Yabancı Parmağı	272
Şeyh Eşref Ayaklanması	272

Birinci Anzavur Ayaklanması	273
Boğazlar'a Hâkim Olmak İçin.....	276
Anzavur'un Kimliği.....	279
Akbaş Olayı	280
Ele geçirilen Silâhlar	282
İkinci Anzavur Ayaklanması	283
Anzavur Kimin Maşası İdi?.....	288
Anzavur Paşa.....	291
İngilizler'in Adamı	292
Fetva.....	292
Kuva-Yı Milliye ve Din Adamları	298
Bolu - Düzce Ayaklanmaları.....	299
Saray ve Çerkezler.....	301
Kurnay Planlaması ile... ..	307
Atatürk'ün Tespitleri	309
Anzavur'un Adapazarı'nı İşgali	311
Anzavur'un Sonu	320
Kuva-yı İnzibatiye'nin Tasfiyesi	320
Çerkez Ethem Ayaklanması	321
Ayaklanmanın Sebepleri.....	324
Venizelos'la Dizdize.....	333
On Ton Tütün Hırsızlığı	335
Yunanlılar'la İşbirliği	337
Atatürk: Ethem Çerkez Devleti Kuracaktı!	342
Yunan Himâyesinde	343
Çerkez Devleti	343
"Yunanlılarla Yaşamayı Cana Minnet Biliriz"	349
Çerkez Kongresine Çerkez Tepkileri.....	349
Üç Kara Gün.....	353
Misilleme.....	355
İşgal İstanbul'u.....	357
Kimi Hindu, Kimi Yamyam, Kimi Bilmem Ne Belâ	358
Abdüsselam Paşa Niye Malta'ya Sürgün Edildi	358
"Esvaplarınızı Alıp.....	361
Evinizi Terkedin"	361
Bu İstanbul Kimin Şehri	363
13 Kasım 1918	368

8 Şubat 1919.....	370
16 Mart 1920.....	374
Azınlıklar.....	376
İhanet Belgeleri.....	379
Yunan Ordusu'nda Anadolu Rumları.....	382
Mütareke Basını	385
Vatan'ı Kaça Sattılar?.....	390
“Malî Yardım Yapılırsa Yunan İddialarını Desteklerim”	392
Nitelikli Dolandırıcılar.....	394
Ali Kemal.....	397
Refî Cevat.....	401
Eşkîyanın Posterî.....	402
Sait Molla	405
Refik Halit.....	407
Ahmet Emin.....	409
“Bari Vatan'ın Tamamını Alsalar”	
“Ben Bir Türk'üm, Dinim, Cinsim Uludur..”	411
Herkes Kavm-i Necip, Fakat Türk'ün Adı Yok!	413
Türk'ün Ölüm Fermanı: Sevr	419
“Şeref ve Haysiyetten Yoksun Adamlar”.....	424
Ekonomik Durum	427
Vatan Ecnebi'nin Eline Geçiyor.....	428
1913 - 1915 İstatistikleri.....	431
Fabrikalar Kimin?	432
Çünkü Devletten Önce Türklük Çökmüştü!	433
Berard'ın Tespitleri	436
Kemik... Çorap Kırıntısı... Paçavra.....	438
Toprak Satışı	439
Askerî Vaziyet	441
Komutanların Tasfiyesi.....	442
Türk Ordusu Erirken.	445
Kral Konstantin Anadolu'da.....	449
“Ankara'yı Tahliye Etmeye Karar Verdik”	
“Diyap Ağa Konuştu mu?”.....	451
Askerin Ayağında Çarık Yoktur.....	453
Mustafa Kemal Başkomutan	455
İğneye İpliğe Muhtaç Bir Ordu.....	456
Lord Kinross'un Tespitleri.....	460

Ankara'yı İşgal Emri	462
Büyük Taarruz.....	464
Düşmandan Alınan Silâhlar.....	467
Karabekir'in Gönderdiği Silâhlar	468
İstihbarat Şefi.....	469
Asker Takviyesi	470
Zafer.....	471
Yunan Vahşeti	473
Milletlerarası Komisyon Raporları.....	474
“Hayvan Gibi...”	477
Hayalet Şehirler	478
Ölümü Beklerken.....	484
İlâzin Sonları.....	489
Damat Ferit'in Fırası	490
Ali Kemal	491
Fırarî Padişah.....	494
150'likler.....	497
Hıristiyan Olanlar.....	508
“Yunan Ordusu Bizim Ordumuzdur”	509
Türklükle Sorunu Olan Bir Adam.....	511
Dürrizâde Abdullah	514
Mevlânzâde Rıfat	515
Fanîzâdeler	517
“Fransızlarla Savaşmayın”	518
Mehmet Ali Bey.....	519
Nemrut Mustafa Paşa.....	521
Çerkez Ethem, Kardeşleri.....	524
Kuşçubaşı Eşref ve Diğerleri.....	524
Rumbeyoğlu Fahrettin	528
Gümülcineli İsmail.....	529
Artin Cemal	531
Sevr'e İmza Atanlar	532
Hadi Paşa.....	532
Rıza Tevfik Bölükbaşı	533
Ötekiler.....	535
Kaynakça.....	537
Gösterge	553

Necdet Sevinç'in diğ er bazı eserleri:

Arşiv Belgeleriyle Tehcir Ermeni İddiaları ve Gerçekler

Osmanlı'nın Yükseliş i ve Çöküş ü, Osmanlı'dan Günümüze
Misyoner Faaliyetleri,

Pontus'ta Hesaplaş ma,

Türklerde Kadın ve Aile,

Gaziantep'te Türk Boyları,

Acının Tadı (Hikayeler),

Duruş malar (Oyun),

İstikl l in Bedeli (Roman),

Türkiyat.

*Tarih yazmaktan ve tarih incelemeleri yapmaktan maksat
geçmişi araştırmak değil, geleceği yorumlamaktır.*

MÜTAREKE

“Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki, sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdamındaki cevher-i aslîyi çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an feragat etmesin.”

Nutuk, s: 607, İstanbul 1973

Osmanlı Hükûmeti 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamakla düşman gemilerinin Karadeniz’e açılarak Çanakkale Boğazı’ndaki ve Karadeniz sahilindeki istihkâmların işgal edilmesini kabul etmişti. Türk Ordusu’nun dağıtılmasını kabul etmişti! Türk savaş gemilerinin tümünün düşmana teslim edilmesini, bütün limanların, tersanelerin ve müttefik karargâhların stratejik olarak niteleyecekleri her yerin işgal edilmesini kabul etmişti.

Mütareke hükümlerine göre çok önemli geçitler olan Toros Tunnelleri düşman askerleri tarafından kontrol edilecek, müttefiklerin Batum’u elegeçirmelerine ses çıkarılmayacak, Türkiye’nin yeraltı servetlerine elkonulacak, Trablus, Bingazi, Hicaz, Yemen, Asir, Irak ve Suriye’deki bütün garnizonlar düşman kuvvetlerine teslim olacaktı.

Herhangi bir karışıklık çıkması hâlinde düşman orduları Osmanlı idarî taksimatında vilayet-i sitte denen ve hemen hemen Doğanadolu’nun tamamını kapsayan Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ’ı işgal edecekti!

Mütarekenin 7. maddesi, **“vaziyet-i sevkülceysin icaplarına göre”** Türk liman ve şehirlerinin müttefikler tarafından işgal edilebileceğini hükme bağlıyordu.

Öyle ise müttefikler “**vaziyet-i sevkülceysin icaplarını**” ileri sürerek veya güvenliklerinin tehdit altında bulunduğuna dair bir bahane uydurarak vatanın herhangi bir bölgesine asker çıkarabilirlerdi! Nereyi isterlerse orayı işgal edebilirlerdi!

Osmanlı Devleti’nin kayıtsız şartsız teslim olması demekti bu!

Bulgarlar’ın 1918 yılı Eylül sonunda, Almanya ve Avusturya’nın da Ekim başında ABD’ye başvurup, barış istemelerinden ve askerlerini cepheden çekmelerinden sonra imzalanan bu yüzkarası teslimiyet vesikası, kokuşmuş Osmanlı Hükûmeti’nin çoğu, belki tamamı **Türk soyunun evlâdı olmayan** temsilcileri tarafından bir siyasi başarı olarak kabul edildi. Mütarekeden önce General Townshend’e “**biz başkalarına benzemeyiz, biz haysiyetimizi ve şerefimizi kurtarmak için sonuna kadar harp ederiz**”¹ diyen Sadrazam İzzet Paşa, Türk Milleti’nin boynuna bu ölüm yaftası asılınca, alalecele Amiral Calthorpe’a bir telgraf çekerek **başegdiğini bildirecekti**. Diyecekti ki:

“... *Delegelerimizin İstanbul’a vâsıl oldukları şu anda, nezdinizde gördükleri dostâne kabulden dolayı ekselansınıza en samimi teşekkürlerimi ifade etmeyi bir görev addediyorum. Akdedilmiş bulunan mütarekenin İngiltere ile Türkiye arasında gerekli bir sulhun başlangıcı olacağına kâni bulunmaktayım. İstikbâlde iki memleket arasındaki dostâne münasebetleri ve ahengi bir daha hiçbir hadisenin bozmaması için Cenab-ı Hakka niyaz ederim.*”²

Bu Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Balkan Bozgunu’ndan sonra **Arnavut Prensligi’ne getirilmek istenen Ahmet İzzet Paşa’dır**!³

Arnavut Prensi olmasıyla ilgili teklif ona, Mahmut Şevket Paşa’nın “**ahlâksız vatan haini**” dediği bölücü Arnavutlardan Esat Toptanî ile **Türkiye’ye sürekli ihanet hâlinde olduğundan dolayı Yunan Hükûmeti’nin İstanbul’daki Büyü-**

1 Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c: 1, Ankara 1973, s: 35.

2 Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, c: 1, İstanbul 1965, s: 83.

3 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c: 2, İstanbul 1969, s: 1979, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

kelçisi Mavrokardato vasıtasıyla avucuna ayda 10 bin Drahmi sıkıstırdığı bölücü Arnavutlardan İsmail Kemal tarafından götürülmüştür! İsmail Kemal 31 Mart olayında da İngilizler hesabına çalışmıştır!

Her ikisi de diğer nice vatan hainleri gibi Mebusan Meclisi'nde milletvekilidir.⁴

Ahmet İzzet Paşa **“Dersaadet'teki Arnavut ekabiri”** olarak nitelediği bu vatan hainlerinin teklifini **“Arnavutluk'a fenalık getirir”** endişesi ile kabul etmemiştir.

Fakat Türkiye'ye yapılan fenalık adamın umurunda bile değildir!

Demek istiyoruz ki, işgal kuvvetleriyle dostâne münasebetler kurmaktan bahsedecek kadar tiynetsiz biri olan **bu Paşa'nın kafasında Türkiye değil, Arnavutluk vardır!**

İşte bu Ahmet Paşa'nın teşekkür ettiği Amiral Calthorpe, Mondros Mütarekesi'ni İngiltere adına imzalayan adamdır! Yani darağacında sallanan yağlı urganı boğazımıza geçiren adam!

Sadrazam Paşa, memleketin nasıl bir felâkete sürüklenmekte olduğunun farkında mıydı, değil miydi bilemiyoruz. Fakat hükûmetin Mondros'a yolladığı Osmanlı heyetinin başkanı olan Hüseyin Rauf Bey, Osmanlı tarihinin kapanmakta olduğunu biliyordu. Fakat buna rağmen **“mütareke şartlarının gayet ağır ve son derece elim olduğunu”** İstanbul'a bildiren telgraf metninde imzası bulunmasına rağmen, aslında Mondros'ta bir zafer kazandığını ilân ediverdi. Mütarekeden bir gün sonra İstanbul ve İzmir'de bazı binalara düşman bayraklarının çekildiğini bile bile dedi ki:

“... Mütarekeyi imzaya giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Müzakereler sırasında İnailizler çok açık kalpli ve samimi hareket ettiler. Bu mütareke ile devletimizin istikbâli, saltanatımızın hukuku tamamiyle kurtarılmıştır. Bu mütareke galip ile mağlup arasında yapılmış bir mütareke değil.

⁴ Geniş bilgi için bakınız: Necdet Sevinç, **Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü**, İstanbul 2007, s: 447-471.

savaş hâminden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları hâli gibi bir şeydir!’⁵

Oysa Saltanatın da hilafettin de hânedanın da hukuku ayaklar altına alınmıştı. Artık ne milletin istikbâlinden bahsedilebilirdi, ne devletin istiklâlinden ve ne de hükûmetin haysiyetinden! Altında imzası bulunan mütareke, aslında **Osmanlı Devleti’nin ölüm ilamıydı**. Kısa zamanda Türkler ve hatta mütareke hükümlerini kabul etmesi sebebiyle **Meclis-i Mebusan memleketin mukadderatı hakkında söz sahibi olmaktan çıkacak**, Padişah emperyalizmin kuklası hâline gelecekti.

Tuhaftır ki, bu fevkalâde tehlikeli gidişata rağmen Hariciye Nazırı Mehmet Nâbi Bey de alelacele bir basın toplantısı yaparak mütareke hükümlerinin **Osmanlı Devleti’nin egemenlik haklarını hâleldar etmeyeceğine** dair, acı ve alaycı tebessümlere sebep olan açıklamalar yaptı.

Teminat

Mondros’taki müzakereler sırasında Hüseyin Rauf Bey, Amiral Calthorpe’tan Yunan gemilerinin ve Yunan askerlerinin İstanbul ve İzmir’e girmeyeceğine dair kendisine teminat verilmesini istemişti. Calthorpe böyle bir teminat vermedi, sadece talebi hükûmetine intikal ettirmekle yetindi. Rauf Bey bu **“intikal ettirmeyi”** teminat olarak kabul etti.

Hâlbuki sonra Dolmabahçe Sarayı önünde demirleyen Averof zırhlısında İstanbul Rumlarına ziyafetler çekilecektir.⁶

Mütarekenin imzalanmasından sekiz gün sonra 7 Kasım 1918’de Amiral Calthorpe, **“hükûmetinden emir aldığını, bu emir uyarınca Yunan gemilerinin İstanbul’a gelmesini önlemeyeceğini”** söyledi.

5 Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c: 1, s: 33.

6 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, *Siyasi Hatıralarım*, c: 1, s: 227, İstanbul 2000.

Herkes birbirini ve bu arada halkı aldatıyordu. Rauf Orbay, Mütarekenin imzalanmasından sonra gazetelere verdiği demeçte şöyle diyordu:

- Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır.

Bu demecin yayınlanmasından sâdece onbir gün sonra bir Fransız tugayı şehri işgale başladı.

13 Kasım'da İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemileri ile birlikte Yunan Averof zırhlısı ve ayrıca 4 Yunan harp gemisi İstanbul'a girdi!⁷

Limanda 61 parça düşman gemisi vardı, hepsinin topları Yıldız Sarayı'na çevrilmişti. Bu sayı daha sonra 167'ye yükseldi.

Hüseyin Rauf Bey'in, sözlerini teminat olarak kabul ettiği Amiral Calthorpe 6 Nisan 1919'da Lord Balfour'a şöyle diyecekti:

- **Ermenilere zulüm yapmaktan suçlu bütün kişileri yakalamak için Türkler'in tümüyle idamı gerekir!**⁸

Mütareke imzalandıktan sonra General Townshend vasıtasıyla Lord Curzon'a **“Türkiye'nin İngiltere için pek sâdık bir müttefik olabileceğine”** ilişkin mesajlar gönderen Hüseyin Rauf Bey'e İngilizler böyle cevap veriyorlardı işte.

Rauf Bey'in Gizli Aşk

İngilizlere karşı takınılan ve asla diplomatik nezaketle izah edilemeyen bu saygılı tavır, Mondros'taki teslimiyet hâli ve mütarekenin imzalandığı Agamemnon gemisinde **Amiral Calthorpe ile başbaşa özel görüşme yapmak ihtiyacını duyması**, Hüseyin Rauf Bey üzerinde biraz durmamızı gerektirmektedir.

Mütareke demek, savaşan tarafların, askerî güç ve askerî konumlarını muhafaza etmek şartıyla ateş kesmesi demektir. Hâlbuki

⁷ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971, s: 29.

⁸ Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, c: 1, İstanbul 1993, Tekin Yayınevi, c: 1, s: 128.

Rauf Bey Türk vatanını sanki babasının arsası imiş gibi elin ecnebisine devredip gelmiştir!

Kafasında Türkiye'yi ve Türk Milleti'ni taşıyan bir heyet başkanının, müzakere masasında, nerede ise düşmanlık kertesini zorlamaya başlayan İngiliz-Fransız rekabetinden yararlanması gerekmez miydi?

Rauf Bey yararlanmamıştır!

Kafasında Türkiye'yi ve Türk Milleti'ni taşıyan bir heyet başkanının, müttefiklerin bir an evvel Rus Çarı'nın yardımına ulaşmak istediğini idrak etmesi ve bu durumdan faydalanması gerekmez miydi?

Rauf Bey böyle bir avantaja sahip olduğunu idrak etmemiştir!

Kafasında Türkiye'yi ve Türk Milleti'ni taşıyan bir heyet başkanının, boğazların müttefik savaş gemilerine açılmasına mukabil bazı önemli talepleri olamaz mıydı?

Rauf Bey'in herhangi bir talebi olmamıştır.

Üstelik bir devletin ve büyük bir milletin mukaddaratını ilgilendiren mütarekeyi hükûmetin bilgisi dışında imzalamıştır! 1 Kasım'da "İngilizlerin acelesi yüzünden hükûmetten talimat almadan antlaşmayı imzalamak mecburiyetinde kaldığını" söyleyen bizzat kendisidir.

Böyle bir gerekçe olabilir mi?

Bir Bahriye Nazırı, böylesine çocukça bir gerekçenin ardına sığınabilir mi?

Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim'de bile **silâh altında 400 bin askeri bulunan** koca imparatorluğun tasfiyesine razı olmak, anavatanın parçalanmasını ve başkentin işgalini kabul etmek İngilizler'in acele etmesiyle izah edilebilir mi?

İngilizler'in acelesi mâkûl bir teslimiyet gerekçesi olarak kabul ediliyorsa, Osmanlı Devleti Mondros'a, Bahriye Nazırı'nı değil de

mesela Antepli bir fıstık hamalını gönderseydi aynı neticeyi alabilirdi! Belki de Antepli o Türk evlâdı direnir, müspet bir sonuçla İstanbul'a dönebilirdi.

Dönebilirdi, çünkü İngiliz gizli belgelerinden anlaşıyor ki, Amiral Calthorpe'un Türk heyetine ilk 4 maddeyi kabul ettirmesi bile Londra tarafından başarı olarak kabul edilecekti.⁹

Hatırlatmak gerekir ki, bu ilk 4 madde içinde ordunun dağıtılması yoktur!

Türk savaş gemilerinin düşmana teslim edilmesi yoktur!

Toros Tünelleri'nin işgali yoktur!

Haberleşmenin ve demir yollarının düşman subaylarınca kontrol altına alınması yoktur!

Batum'un işgaline başeğmek, Hicaz, Yemen, Asir, Suriye, Irak ve Libya'daki Türk kıtalarının teslim olması, karışıklık çıkması hâlinde Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas ve Elazığ'ın işgali yoktur!

Güvenliklerini tehlikede görmeleri hâlinde düşmana vatanın herhangi bir köşesini işgal hakkı veren 7. madde yoktur!

Bütün bunların ve burada zikretmediğimiz diğer nice zilletin kabulü İngilizler'in acelesi ile izah edilebilir mi?

Edilmiştir!

Hazmeden de etmiştir!

Görölmüş şey değildir bu!

Sen kalk, aziz vatanın düşmana peşkeş çekilmesini derpiş eden bir paçavraya imza at, sonra da İstanbul'a gelip **“yaptığımız mütareke ümidimizin fevkindedir, istikbâl-i devlet, hukuk-u saltanat, izzetinefs-i millet kurtarılmıştır”** diye palavra salla!

Hadi oradan!

• 9 Salâhi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1973, c: 1, s: 10, 39 numaralı dipnot.

Gizli Görüşme

Agamemnon zırhlısındaki gizli görüşmeye gelince...

Bu bir rivayet değildir, iddia değildir, iftira değildir, heyetler hâlinde mütareke müzakerelerinin başlayacağı sırada Amiral Calthorpe'tan özel görüşme talebinde bulunduğunu Rauf Bey'in bizzat kendisi yazmıştır.

Söyler misiniz lütfen fevkalâde önemli bir mütareke metnini müzakere etmek maksadıyla Mondros'a gönderilen bir temsilcinin, muhtemelen hayatında ilk kez gördüğü düşman temsilcisi ile nasıl özel bir meselesi olabilir?

Bunu bilmiyoruz.

Bilinen odur ki, Amiral Calthorpe, bu talepten sonra Hüseyin Rauf Bey'le birlikte özel bir kamaraya geçmiş, masanın bir köşesine Amiral Seymur'u oturtmayı da ihmal etmemiştir.

Ya bizim heyet başkanımız masanın bir köşesine kimi oturtmuştur?

Mesela heyette bulunan Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey'i oturtmuş mudur?

- Hayır, oturtmamıştır!

- Dahiliye Müsteşarı Kurmay Yarbay Sâdullah Bey'i oturtmuş mudur?

- Hayır, oturtmamıştır!

- İrtibat Subayı Yüzbaşı Tevfik Bey'i oturtmuş mudur?

- Hayır, oturtmamıştır!

- Türk heyetine kâtip üye olarak katilân Ali Fuat Türkgeldi'yi oturtmuş mudur?

- Onu da oturtmamıştır!

Bu gizli görüşme tamamen kayıt dışıdır!

O sebeple içeride ne konuşulduğunu ancak kendisinden öğrenebiliyoruz. Hâtıratında yazdığına göre Amiral Calthorpe'a Ruslar'dan

şikâyet etmiş, Osmanlı Devleti'nin Rus tehdidi yüzünden savaşa girdiğini söylemiş, Türkiye'nin stratejik konumunun İtilâf Devletleri için öneminden, hükûmetinin İngiliz siyasetine uygun bir politika takip etmek niyetinde olduğundan falan bahsetmişmiş.

Bunların neresi özel?

Bu “**lâflar**” heyetlerarası müzakereler sırasında da söylenebilirdi.

Aslında Rauf Bey'in özel görüşme istemekten maksadı, Bolşevikler'e karşı Kafkas Federasyonu kurulmasıyla ilgili teklifidir!

Hâtıratında aynen şunları yazıyor:

*“...Amiral Calthorpe ile resmî müzakereye başlamadan önce yaptığım hususi mülakatta, Güney Kafkasya'nın şimdiki durumuna ve Rusya'da Bolşevik idaresi hâkim iken Türkiye'nin huzur ve sükûnu için bu cihetlerin ne kadar ehemmiyetli olduğuna temas etmiş ve **Kafkaslar'da 'Federasyon şeklinde' kurulacak müstakil bir idarenin** İngilizlerce takip edilen yılanmış yakınşark siyaseti bakımından büyük faydaları görüleceğini söylemiştim!”¹⁰*

Hııııııı...

Demek ki, bu adam **Kafkaslar'da İngiltere himayesinde bir Çerkez devletinin kurulmasını teklif etmek için Amiral Calthorpe'dan özel görüşme istemiştir!**

Böyle bir ihtimali aklınıza getirebilir miydiniz hiç?

Türkiye hergün biraz daha İngiltere tarafından kuşatılırken, bu engerek yılanının, ülkenin yegâne nefes borusu olan Kafkaslar'da da çöreklenmesini sağlamak için düşmanı ikna etmeye çalışmak Hüseyin Rauf Bey'e mi düşerdi? Bir Bahriye Nazırı'nın, Kafkaslar'ın, hele o günkü Türkiye için atfettiği önemi bilmediğini söyleyebilir misiniz?

10 Rauf Orbay, a.g.e., c: 1, s: 109.

Vaziyet onu gösteriyor ki, **biz can derdinde iken bakanlık koltuğuna oturtmakla kalmayıp, başmuraahas tayin ettiğimiz Hüseyin Rauf Bey Çerkez Devleti peşindedir!**

Yani bizim heyet başkanının kafasında ne Türkiye vardır, ne Türk Milleti!

Dikkatinizi çekmek isterim ki, Rauf Bey'in başmuraahas olmasını isteyen adam da yine bir İngiliz olan General Townshed'dir.¹¹

Gazi Paşa'nın İkazı

Mütareke haberini ve ateşkes emrini aldığında Halep'in arkasındaki dağlarda düşman kuvvetlerine karşı hâlâ direnmekte olan Mustafa Kemal, İtilâf Devletleri'nin **Türkler'le Bolşevikler'in arasını kesmek için Kafkas Milletleri'ni kullandıkları'nın farkındadır.** 5 Şubat 1920'de Ankara'dan 1., 3., 12., 13., 15. ve 20. Kolordu Kumandanları ile İstanbul'da Rauf, Bursa'da Miralay Bekir Sami, Nazilli'de Refet ve Erzincan'da Halit Bey'lere bir şifre çekerek durumun vahametini anlatır.

Şu cümleler Gazi Paşa'ya aittir:

*"... İtilâf (Devletleri) Kafkas Milletleri'nin Türkler'le Bolşevikler'in herhangi bir temasını önlemek ve kontrol etmek fikrindedirler. Plan tam bir ciddiyet ve fevkalâde acele ile tatbik olunmaktadır. Eğer bu plan muvaffak olur ve Kafkas Milletleri'nin bize karşı kat'i bir set vaziyeti almasıyla memleketimiz kuşatılırsa artık Türkiye için mukavemet imkânları temelinden yıkılmış olur. (...) Dolayısıyla **Kafkas seddinin yapılmasını, Türkiye'nin kat'i mahvı projesi sayıp, İtilâf Devletleri'ne bu seddi yaptırmamak için en son vasıtalarla müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almak mecburiyetindeyiz.**"¹²*

11 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, c: 1, İstanbul 1992, s: 53.

12 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c: 6, (1919-1920) İstanbul 2001, s: 267-268.

Rıza Nur da hatıralarında **Bekir Sami Konduk'un Kafkaslar'da Çerkezler'in istiklâli için pazarlık yaptığını yazmaktadır.** Salahi Sonyel'in yayınladığı İngiliz belgelerinde de benzeri kayıtlara rastlanmaktadır.¹³

Rıza Nur, Bekir Sami'nin silâh almak ve bir dostluk anlaşması imzalamak için Rusya'ya gönderildiğini, fakat daha sonra **bütün aramalara rağmen bulunamadığını** kaydettikten sonra diyor ki:

*"... Bekir Sami'yi tekrar aradık. Yok. Hatta Moskova'da Rus Hükûmeti bilmiyor. 'Galiba Kafkas dağlarında Asetinler'in içinde olsa gerek' diye tahmin ediyor. Sonra Tiflişe, Bakü'ye, Moskova'ya varınca öğrendim; Çiçerin Van'ı Ermenilere istemiş. Bekir Sami'de Yusuf Kemal de razı olmuş. Ancak 'evvela Büyük Millet Meclisi'ne soralım' demişler. Bekir Sami **'eğer Asetinler'e istiklâl verirsiniz ben de Meclisi ikna edip Van'ı Ermenilere veririm'** demiş. **Bunu Çiçerin'e sordum, tasdik etti.**"¹⁴*

Ruslar, bir Çerkez kabilesi olan Asetin istiklâlini kabul etmeyince Bekir Sami İngiltere Başbakanı Lloyd George'a **Ruslara karşı bir Kafkas Federasyonu kurulması için** teklifte bulunur.

- Ne zaman?

- 16 Mart 1921'de. Yani Mustafa Kemal Paşa'nın **"Kafkas Federasyonu'nun kurulması hâlinde Türkiye'nin mukavemet imkânlarının temelinden yıkılacağına"** dair 5 Şubat 1920 tarihli ikazından yaklaşık bir yıl sonra!

Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin arasını açmak isteyen İngiliz Başbakanı, Bekir Sami'nin söylediklerini derhâl Moskova'ya iletivermiştir.

13 Bakınız: Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 153, Türk Tarih Kurumu Yayını.

14 Rıza Nur, **Hayat ve Hâtıratım**, c: 3, İstanbul 1968, s: 679.

Ben Rıza Nur'u inandırıcı bir kaynak olarak kabul etmem, fakat Halide Edip de **Türkün Atesle İmtihanı**'nında Rıza Nur'u teyit etmektedir.¹⁵

Kafkas Devleti'ne Prens olmak istediği anlaşılan Bekir Sami'nin bu girişiminden Atatürk'ün haberi yoktur!

Hükûmetin haberi yoktur!

Genelkurmay'ın haberi yoktur!

Ve anlaşılan Bekir Sami'nin kafasında da ne Türkiye vardır, ne Türk Milleti! **Dışişleri Bakanlığı koltuğunda oturmasına rağmen onun kafasında taşıdığı dâvâ, Türk'ün vatan ve istiklâl dâvâsı değil, Asetinler'e Prens olmak dâvâsıdır!**

Kaydetmeliyiz ki, Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta kongre hazırlıkları ile meşgul iken, onu seçtirmemek için gece toplantıları düzenleyenler de yine bu ikisidir, yani Hüseyin Rauf ve Bekir Sami!¹⁶

Vatan Bilfiil İşgal Ediliyor

Devşirme çocuklarının tasallutu altındaki Osmanlı Hükûmeti'nin sanki mutlu bir günmüş gibi hâtırasına pul bile bastırıldığı¹⁷ Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde İngiliz askerleri harekete geçtiler. 3 Kasım'da Musul işgal edildi. 8 Kasım'da Musul Hükûmet Konağı'na İngiliz bayrağı çekildi. Osmanlı Hükûmeti Musul'daki 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'ya **“geri çekil”** emri verdi. 30 Kasım'da 6. Ordu birlikleri, ileride çok ihtiyaç duyacağımız **milyonlarca liralık askerî malzemeyi İngilizler'e bırakıp** Musul'u terk ettiler.

4 Kasım'da bir Fransız alayı Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu ele geçirdi. Bir süre sonra Rami Kışlası işgal edildi. 5 Kasım'da

15 Bakınız: Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Atesle İmtihanı**, s: 165, (Atlas Yayınevi tarafından yayınlanan eserde baskı tarihi yoktur).

16 Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu, İzmir Suikastının İçyüzü**, İstanbul 2005, s: 96.

17 Bilâl Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976, s: 19.

hükûmet, İngilizler'in **Arnavutluk taraflarında bulunmayan** İskenderun limanına girmelerine izin verdi.

Başvekil İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta **"İngilizler'in kalıcı olmadıklarını"** ifade ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, aynı gün İzzet Paşa'ya çektiği cevabî telgrafta **"İngilizler'in İskenderun'a çıkmaları hâlinde ateş açacağını"** bildirdi. 6 Kasım'da İngiliz ve Fransız birlikleri Çanak-kale Boğazı'nı işgale başladılar.

Aynı günlerde Binbaşı Allan Dickson komutasındaki **bir İngiliz harp gemisi İzmir limanına girdi. Ayafotini Kilisesi'ne Yunan bayrağı, rıhtım boyundaki, cadde ve mağazalara müttefik bayrakları ile birlikte Yunan bayrağı çekildi.**

7 Kasım tarihli gazeteler bir Yunan tümeninin İskeçe'yi işgale başladığını yazdılar. Aynı gün Harbiye Nezareti'ndeki İngiliz irtibat subayı Murphy ve Bahriye Nezareti nezdindeki İngiliz irtibat subayı Chilton Basra torpidosu ile İstanbul'a geldi.

Düşman subayları sahilde toplanan ve **"yaşasın İngilizler"** diye bağırان azınlıklar tarafından coşkun tezahüratlarla karşılandılar. **Hükûmet bu düşman subavları için Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinde 80 oda ayırtmıştı.**

Hükûmete bir ültimatom veren Fransızlar İstanbul'da "karargâh-ı unumî tesis olunacağını" ileri sürerek sehzadelere ve sultanlara tahsis edilen Ortaköy'deki Fer'îye Sarayı ile Fehime Sultan yalısının, Osman Fuat Efendi'nin Çırağan Sarayı'ndaki dairesinin ve Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan Yalısı'nın boşaltılıp kendilerine verilmesini istediler. İstanbul ve Beyoğlu postahanelerini denetimleri altına aldılar. İngilizler Bebek'teki Hidiv Yalısı'na yerleştiler.

Türk subaylarının rütbe farkı gözetilmeden düşman subaylarına emir vermesi istendi!

Enver Paşa'nın eşi olduğu için Kuruçeşme'deki yalısından çıkarılan Naciye Sultan, boş bulunan Sadaret Konağı'na yerleştiril-

mis, fakat daha sonra işgal kuvvetleri tarafından oradan da çıkarılmıştır!

İşgalciler bununla yetinmeyecek, kinlerini tatmin etmek için Naciye Sultan'ın otomobiline de el koyacaklardır.

Galip Kemalî Söylemezoğlu, bir akşam, beş-altı İngiliz zabiti-nin Hazine-i Hassa Müdürü Refik Bey'in Arnavutköyü'ndeki yalısına geldiklerini, kadınların vaveylasına rağmen yalıya zorla girdiklerini, bütün odaları gezdiklerini ve kendilerinin yerleşeceğini söyleyerek, üç gün içinde yalının terk edilmesini istediklerini yazmaktadır. İngiliz zabitleri eksik buldukları yemek ve yatak takımlarının da tamamlanmasını istemişlerdir.¹⁸

Başkentin Yeni Egemenleri

Artık İstanbul'un egemenleri ne Zât-ı Şâhâne idi, ne Hükümet-i Seniyye! İpin ucu, 1071'den beri bizi Anadolu'dan atmak isteyenlerin eline geçmişti. Artık hakkımızdaki kararları Padişah değil ecnebi komiserler veriyordu!

Fransızlar'ın 122. Tümen Komutanı Uzunköprü'deki Türk Birliği'nin Komutanı'na bir telgraf gönderdi. Komutan diyordu ki:

- 9 Kasım'da üç bölükle geleceğiz. 70 oda, 3 ton sebze, 5 ton yakacak hazırlat!

Bu alçak komutanın küstah talebi hükûmet tarafından hayretle karşılanmasına rağmen, birliğimize **“eğer Uzunköprü'ye zorla girerlerse protesto edin, fakat ateş etmeyin”** emri verildi.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Adana'dan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği 8 Kasım 1918 tarihli telgrafta **“Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı Devleti'nin selametini koruyamayacağını”** belirttikten sonra diyordu ki:

18 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul 1939, s: 26.

19 Zeki Sanhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, Ankara 1993, s: 15, Türk Tarih Kurumu Yayını.

“... İngilizler’in tekliflerine bugüne kadar olduğu tarzda karşılık vermeye devam edildiği takdirde bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziye isteyen İngilizler’in, yarın Toros’a kadar olan Kilikya bölgesini de daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumuna dair tekliflerinin birbirini izleyeceğini ve netice olarak ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Heyet-i Vükelâsı’nın Britanya Hükûmeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi teklifler karşısında kalınması uzak değildir.”²⁰

Bu ikazdan bir gün sonra İngiliz birlikleri Antakya, Altınözü, Kırıkhan, Reyhanlı, Samandağı, Yayladağı ve İskenderun’u işgal ettiler. İngiliz askerleri İskenderun Kaymakamı ile liman başkanının **kollarını bağlayıp şehirde dolaştırdılar.**

12 Kasım’da General Clark, Adana’daki 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa’ya bir nota verdi. General Clark, tıpkı Gazi Paşa’nın tahmin ettiği gibi Türk birliklerini Pozanti’nın batısına kadar çekilmesini, silâhlarını da teslim etmesini istedi.

İngilizler 8 Kasım 1918’de İstanbul Okmeydanı’ndaki telgraf istasyonunu işgal ettiler.

22 Kasım’da Çanakkale ile İstanbul arasındaki hatlardan biri İngilizler’in emrine verildi, daha sonra haberleşmeye elkondu. Yabancı postahaneleri yeniden faaliyete geçirildi.

13 Kasım 1918’de İstanbul, fetihten sonraki en kara günlerinden birini yaşadı. Aralarında 4 Yunan savaş gemisinin de bulunduğu 61 parçalık bir düşman filosu Hristiyanlar’ın, özellikle Rumlar’la Ermeniler’in çılgınca alkışları arasında İstanbul’a girdi. 3.500 düşman askeri karaya çıkmak ve boğaz istihkâmlarında mevzilenmek için emir bekliyordu. Gemi sayısı sonradan gelenlerle 167’e yükseldi. 14 Kasım’da İskenderun Kaymakamı ile liman müdürü, Fransız gemi komutanı tarafından tutuklandı. Aynı gün Fransız Amirali Amet, İtalyan Kont Sforza ve İngiltere adına Mondros Mütarekesi’ni imzalayan Amiral Calthorpe İstanbul’a gel-

20 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 2, İstanbul 1999, s: 280.

diler. Artık onlar Yüksek Komiser'diler. Yüksek Komiser demek, sömürge valisi demektir!

15 Kasım'da karaya çıkan düşman askerleri İstanbul Boğazı'nın iki yakasındaki müstahkem mevkiileri işgal ettiler. **16 Kasım'da 4 bin kişilik bir Fransız birliği Bakırköy'e yerleşti.** 17 Kasım'da, Türk askerinin bir gün önce boşalttığı Bakü'ye İngiliz askerleri girdi. Türk birlikleri Tebriz'den çekilmeye başladılar. İngiliz Yüksek Komiserliği, İzmit, Eskişehir, Afyon, Samsun ve Merzifon'a askerî birlikler sevk etti. 20 Kasım'da **Türk donanması İstanbul'da, Yavuz zırhlısı, İzmit'te gözaltına alındı.** 21 Kasım'da İngilizler Kilyos'a kadar olan bölgeyi işgal ettiler. Boğazların girişine bataryalar yerleştirildi.

Amiral Calthorpe 24 Kasım'da hükûmete bir nota vererek Adana'nın boşaltılmasını ve teslim edilmesini istedi.

Kasım ayının sonlarına doğru İstanbul'daki düşman komutanları **Harbiye Mektebi'nin 72 saat içinde boşaltılıp kendilerine teslim edilmesini istediler, bizim Harbiye'mizde kendi askerlerinin barınacağını bildirdiler.**

Yukardan beri sıralayageldiğimiz bu düşman tasallut ve tecavüzleri Rauf Bey'in **“eşit şartlar altında imzalandığını”** söyleyebildiği mütarekeyi takip eden bir ay zarfındaki ancak bazı hadiselerdir.

Aralık sonunda millî izzet-i nefse çok ağır bir darbe daha vurulacak, Fransız Amirali Amet ve İtilâf Kuvvetleri Komutan Muavini General Boneau, İstanbul'da bulunan **düşman deniz kuvvetlerinin masrafları için 120 bin, Fransız işgal birliklerinin masraflarının karşılanması için de 200 bin liranın 30 Aralık 1918 günü saat 18:00'den önce ödenmesi isteyeceklerdir!** Maliye Bakanlığı'nın tamamlayıcı bilgi talep eden yazısına da küstahça bir cevap vereceklerdir:

- Askerî masraflar için bu parayı istemeye ve almaya memur edildik! Meselenin mâlî yönü ve mahsup mua-

melesi hakkında herhangi bir beyanda bulunmaya yetkili değiliz!

Sonunda bu para Osmanlı Bankası'ndaki şarta bağlı cari hesaptan ödenmiş, kamuoyuna da Fransa'ya avans verildiğine dair gerçek dışı açıklamalar yapılmıştır.²¹

Başka bir olayda İngiliz subaylarının Pera Palas'a olan 154 bin 574 kuruş tutarındaki borcu Maliye'ye ödetilmek istenmiş, Maliye talebi reddedince, bu para hükûmet tarafından mesarif-i gayri melhuza tertibinden ödenmiştir.²²

Mütareke hükûmlerinin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için memleketin muhtelif yerlerine gitmekte olan düşman subaylarının ev kirası, kayık, araba, hammal vs. gibi masrafları da hükûmetten istenmiştir!²³

Ermeni ve Rum yetimlerini korumak için Müslüman Dârül Eytam talebeleri yani Müslüman yetimleri kış günü sokağa atılmış, Üsküdar Adlivesi'nin arsivi ahır olarak kullanılmış, cinayet ve hırsızlık gibi adi suçlardan mahkûm olan gayrimüslimler tedavi edilmek bahanesiyle serbest bırakılmışlardır.²⁴

Başlar eğildikçe baskılar artacak, Almanya'dan 500 bin Mark'a satın aldığımız 15 bin tonluk Corcovado gemisine elkonacaktır! Bu yüzden çıkan çatışmada geminin ikinci kaptanı, bir Fransız askeri tarafından katledilmiştir.

Daha da ileri gidilmiştir:

Ceketlerini omuzlarında taşıyan ve ayakkabılarının arkasına basan Türkler para cezasına çarptırılmıştır.

21 Cemal Kutay, **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, c: 19, İstanbul 1961, s: 10729.

22 Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c: 2, s: 344, 160 numaralı dipnot.

23 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, Ankara 1959, c: 1, s: 63, Türk Tarih Kurumu Yayını.

24 Ferudun Ata, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa**, İstanbul 2008, s: 19, 20.

Yaşanan bütün bu hacâlet ve rezâletler, hükûmet adına Meclis-i Mebusan'da abuk-subuk açıklamalar yapan Rıza Tevfik'in dediği gibi **“mağlup olduk, istediklerini yaparlar”**²⁵ mantığı ile si-neye çekilmiştir.

Hergün çeşitli hakaret ve tecavüzlere uğrayan Türkler'le ilgili olduğu görülmeyen Dahiliye Nazırı Fethi Bey'in, gönlünü almak için veya işgal kuvvetlerine yaranmak için o işbirlikçi, o Türk düşmanı, o vatan haini, **o canî ruhlu Ermeni Patriği'nin ayağına gitmekten utanmaması** devrin genel manzarasını yansıtan bir utanç tablosudur. Kaydetmeliyiz ki, Senato demek olan Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey de **Padişah'ın hissiyat-ı teveccühkârânesini dile getirmek için** Rum Patrikhanesi'ne gitmiştir!²⁶

Ve yine kaydetmeliyiz ki, Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile Harbiye Nazırı Ömer Yâver Paşa ve Genelkurmay 2. Başkanı da **İngiliz sefaretine yerleşen General Allenby'nin ayağına gitmekten sıkılmamışlardır!** Allenby, onlardan Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın görevden alınmasını, Altıncı Ordu'nun silâhlarının İngiliz askerî makamlarına teslim edilmesini, emir verildiği anda halkın elindeki silâhların toplanmasını, Konya'nın doğusundaki demiryollarını ve bütün telgraf hatlarının İngiliz askerlerinin denetimine verilmesini istemiş, demiştir ki:

- İstedğim yerleri işgal etmek hak ve kuvvetine sahip olduğum anlaşılmalıdır!²⁷

Bu tehdit üzerine Tevfik Paşa Hükûmeti, Ali İhsan Paşa'yı İstanbul'a çağırarak, Haydarpaşa İstasyonu'nda trenden iner inmez tutuklanan Ali İhsan Paşa Malta zindanlarına gönderilecektir.

Etnik Çete'nin mahfellerinde Hilâfet-i celile, Saltanat-ı seniyye ve Hânedan-ı Osmaniye'nin hukukunu ve haysiyetini te-

25 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, s: 35.

26 Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c: 1, s: 33.

27 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 5, İstanbul 1967, s: 1444-1446.

minat altına aldığı iddia edilegelen mütarekenin imzalanması ile Türkiye’de işte böyle bir devir başlamıştır. Çok tuhaftır ki, Mustafa Kemal Paşa’dan başka, mütarekenin aslında bir **teslimiyet belgesi** olduğunu idrak eden herhangi bir devlet yetkilisine de rastlanmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın mütareke ile ilgili değerlendirmesi şöyledir:

“... Osmanlı Hükûmeti bu mütareke ile kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için onlara yardım etmeyi vaat etmiştir! Bu mütareke olduğu gibi tatbik edildiği takdirde memleketin baştan sona kadar işgal ve istilâya mâruz kalacağı şüphesizdir.”²⁸

Mütarekede Türk Olmak...

Mütarekeden hemen sonra azınlıklara mensup mebuslar, Türk Milleti’ni bir kez daha mahkûm etmek için çeşitli teşebbüslerde bulunurlar. 4 Kasım’da Meclis Başkanlığı’na, altında Aydın mebusu Emanuelidi, Çatalca mebusu Dimitriyadi ve İzmir mebusu Mimaroglu Efendi’lerin imzası bulunan bir önerge verilir. Önergede “son beş sene zarfında hükûmet icratı nâmı altında birçok facialar vuku bulduğu” kaydedilerek, bu meselenin araştırılması istenmektedir.

17 Kasım’da on kadar Rum mebus, Ermenilerin, Arapların ve Rumların mâruz kaldığı faciaların araştırılması için yeni bir önerge verir. Önergenin asıl maksadı, ileride talepkâr olabilmek için azınlıkları mazlum ve mağdur göstermek, muhtemel Yunan tecavüzünün de psikolojik zeminini hazırlamaktadır. İddiaya göre 1 milyon Ermeni ile 550 bin Rum katledilmiştir! 250 bin Rum sınır dışı edilmiştir. 250 bin Rum da açlık sebebi ile ölmüştür. İşte

²⁸ Falih Rıfkı Atay, *Atatürk’ün Hatıraları (1914-1919)*, Ankara 1975, s: 123.

bu iddialar altalta sıralanarak şimdi Türk Milleti'nden hesap sorulmaktadır.

Önerge metninde “**kırk asırdan beri memleketin yegâne âmil-i medenisi olan Rumlar**”dan bahsedilerek, aslında Anadolu'nun Rumlara ait olduğu imâ edilmektedir.²⁹ Ve tabîi yine bu ifadeye göre Anadolu'da Rumlar'dan başka medenî bir millet yok demektir ki, her iki iddia da diğer iddialar gibi palavradan ibarettir.

Mütarekeden sonra kurulan Osmanlı hükûmetlerinin temel tercihi, işgal kuvvetleriyle iyi geçinmekti. Belayı bu şekilde başlarından savacaklarına inanıyorlardı. İşgal kuvvetleriyle iyi geçinmenin bir yolu da onların tabîi ve geleneksel işbirlikçileri olan azınlıkların gönlünü hoş tutmaktan geçiyordu.

İşte bu sebeple Osmanlı yöneticileri, kiliseleri Türklük aleyhtarı birer siyasi karargâh ve propaganda merkezi olarak kullanan patriklerin önünde eğildiler!

Papazların önünde eğildiler!

Sırtına bir redingot geçirip, boynuna bağladığı, kelebek kravatla ecnebi elçiliklerin mermer merdivenlerini aşındıran dünün elikanlı komitacılarının önünde eğildiler!

Öyle eğildiler ki, Tevfik Paşa kabinesinin yolsuzlukları soruşturmak için kurduğu komisyon üyelerinden birinin Rum, ötekini Ermeni olması lazım geldiği Bakanlar Kurulu kararnâmesiyle kayıt altına alındı. Şehit çocukları işsiz-güçsüz, parasız-pulsuz do-laşırken **devlet kadrolarına vatana ihanet etmekte olan azınlıklar dolduruldu**. Senato demek olan Ayan Meclisi'ne, Mutasarrıflık'lara, Kaymakamlık'lara, müfettişliklere, kâtipliklere onlar atandı. Harp yıllarında sakıncalı bulundukları için görevlerinden uzaklaştırılanlara yeni vazifeler verildi.

Ve öyle eğildiler ki, Dahiliye Memurin ve Sicil-i Ahvâl Müdiriye-ti, daha önce görevlerinden uzaklaştırılmış olan dört muta-

29 M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, c: 1, Ankara 1959, s: 6.

sarrıf ile onbeş kaymakamın yeni vazifelere tayin edileceklerini, bu nedenle makama müracaat etmeleri gerektiğini ilân ediverdi.³⁰

Dahiliye Nezareti, işgal kuvvetlerinin gözüne girmek için azınlıklara iş bulmakla meşguldü. Devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayî'nin 24 Kasım 1918 tarih ve 3402 sayılı nüshasında Dahiliye Nezareti Sicil ve Memureyn Müdiriyeti'nin bir ilânı yayınlandı. Azınlıklara ve onların yeni efendileri olan işgal kuvvetlerine yalakalık etmek maksadıyla yazıldığı anlaşılan ilânda daha önce azledilmiş olan bazı devlet memurlarının münasip vazifelere tayin edilmelerine karar verildiği bildiriliyor ve o memurların adı sıralanıyordu.

O memurlar şunlardı:

Eski Gümüşhane Mutasarrıfı Mihran Efendi, eski Genç Kaymakamı Leon Efendi, eski Samsun Mutasarrıfı Ohannes Ferit Efendi, eski Ergani Mutasarrıfı Dikran Efendi ile Vartan, Yakof, Yorgaki, Platon, Kleon, Agop, Kleantis, Anastas, Hrisantos, Nikogos, Patraki, Karabet, Yuvanaki, Petraki, Kirame, Fevzi Melekî, Abed Reybî, Moiz Matrah, Yasef Sanso ve İttihat Terakki'nin görevde kalmalarını devletin selameti bakımından uygun bulmadığı için azlettiği tam 54 kaymakam.³¹

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi atanan dört yeni Ayan Meclisi üyesinden biri Rum, öteki Ermeni idi.

Dahiliye Nezareti Heyet-i Teftişîye Müdiriyet-i Umumiyesi'ne Timo Leon, Dahiliye Memurin ve Sicil-i Ahval Müdürlüğü'ne Ohannes Ferit, Maliye Nezareti Müsteşarlığı'na Mihran, 1. sınıf Mülkiye Müfettişliği'ne Haraçyan efendiler tayin edildiler.³²

İzmir Yunan birlikleri tarafından işgal edildiğinde İçişleri Bakanlığı Müsteşarı işte bu Rum asıllı Timo Leon

30 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1992, c: 1, s: 140.

31 Cemal Kutay, *Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, İstanbul 1963, s: 139, 140.

32 Sina Akşin, *a.g.e.*, c: 1, s: 163.

Efendi. Özlük İşleri Genel Müdürü de Ermeni Ohannes Efendi'dir!³³ Rum Patrik Vekili Kara Todori de Damat Ferit'in Kâtib-i Umumi'si olarak görev yapıyordu!

Yorgi Efendi Adalar, Kozma Efendi Finike Kaymakamı idiler. İhdas edilen Pontus meselesinden dolayı Rum çetelerinin Türkleri boğazlamaya başladığı Merzifon kaymakamlık koltuğunda Margrit Efendi adında bir Rum oturuyordu. Sanki memlekette hiç Türk evlâdı kalmamış gibi, aynı boğazlaşmanın yaşandığı Ladik'e de bir Rum kaymakam gönderilmişti.³⁴

Manisa ve Aydın çevresini ele geçiren **Yunan Ordusu, Afyon Karahisar'a ilerlerken Afyon Mutasarrıfı Klodos Anastas adında bir Rum'du!**³⁵

Eski Adliye Müsteşarı Kostaki Vayani, İkinci Tevfik Paşa hükûmetinde Ticaret ve Ziraat Bakanı oluverdi. Oskan Efendi Posta Telgraf Bakanlığı'na getirildi, fakat Avrupa'da bulunduğunu gerekçe göstererek görevi reddedince Posta Telgraf Bakanlığı için Yusuf Franko uygun görülür. Eski Cebel-i Lubnan Mutasarrıfı olan Yusuf Franko, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'in bacanağıdır ve zaten Posta Telgraf Bakanlığı'na o sebeple getirilmiştir. Daha sonra Sevr'i imzalayacak olan Reşat Halis Bey **bir Fransız kadınla evli olduğu için** Fransız Sefaret'i Baştercümanı M. Ledoux'un delaletiyle Türkiye'nin İsviçre Büyükelçiliği'ne tayin olmuş, ileride göreceğimiz gibi ahlâkî seviyesi **"Türk'ten ve Türklük'ten böyle piç çıkmaz"** cümlesiyle tarif edilen ve Türklükle hiçbir ilgisi bulunmayan Mehmet Ali Bey **karısı İngiliz olduğu için** önce Posta Telgraf Genel Müdürlüğü'ne atanmış, sonra Dahiliye Nazırı yapılmıştı.³⁶

Artık Türkiye böyle yönetilecektir. **İngilizler uygun görmediği için** Kayseri Mutasarrıfı derhâl değiştirilerek yerine İngiliz

33 Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s: 401.

34 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, c: 1, İstanbul 2000, s: 201.

35 Kâmil Erdeha, **a.g.e.**, s: 270.

36 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul 1939, s: 83.

taleplerini anlayışla karşılayacak bir işbirlikçi getirilecek, Adana'ya tayin edilen eski Kastamonu Valisi Ali Galip Bey, Abdülhamit zamanında Almanya Büyükelçiliği'nde bulunmuş olması sebebi ile Adana'ya sokulmayacaktır!

Eğer Hristiyan iseler idamlıklar bile kurtarılacaktır!

15. Kolordu Komutanlığı Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilen Todori oğlu Panayot adındaki casusun cezası müebbet hapse çevrilmiş, başta Süryani Kadim Patriği İgnatios İlyas Efendi olmak üzere 13 Süryani ileri gelenine çeşitli rütbelere nişanlar verilmiştir.³⁷

Fakat bütün bunlar yapılırken İstanbul'da kurulan Divan-ı Harpler, önüne getirilen Türk evlâdını ya idama mahkûm etmiştir, ya da kürek cezasına çarptırmıştır!

Bir devrin aydınlatılması bakımından hatırlamalıyız ki, Zât-ı Şâhâne de bütün yakınlarını savaşlarda kaybetmiş nice boynu bükük Türk çocuğu varken işgalcilere yaranmak için Ermeni çocuklarıyla ilgilenmek ihtiyacını duymuş, kıymetli arazilerinden birini Ermeni yetimhanesine bağışlamıştır.

Basındaki ve bürokrasideki işbirlikçilerin mütareke konusunda sürekli ve sistemli olarak uyuttuğu halk ancak İzmir'in işgalinden sonra uyanacaktır.

37 Sina Akşin, a.g.e., c: 2, İstanbul 1992, s: 181.

“TÜRKLERİ KESİNİZ”!

Tarihimizi tetkik ediniz, Türk'ün çektiği bütün felâketler, mâruz kaldığı tehlikeler ve musibetler hep kendi özbenliğini, millî varlığını ihmâl ederek, nereden geldikleri ve ne oldukları, hangi nesle mensup bulundukları belirsiz bir takım kimseleri kendisine reis tanıyarak, onların şuursuz bir vasıtası olmak mevkiine düşmüş olmasıdır.

Atatürk

Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştı. Bu tarihten sadece bir hafta sonra, 6 Kasım 1918'de İzmir Limanı'na mahşerî bir kalabalık toplandı. Şehrin Rum kesimindeki bütün dükkânlara Yunan bayrakları asılmış, camlara, duvarlara, kapılara Yunan Başbakanı Venizelos'un resimleri yapıştırılmıştı.

O gün limana bir İngiliz zırhlısı gelecekti.

Zırhlı ufukta görününce Liman'da, Kordonboyu'nda, Pasaport Meydanı'nda toplanan mavi-beyaz kalabalık fırtınalı bir okyanus gibi dalgalanmaya başladı. Binlerce el, binlerce Yunan bayrağını sallıyor, biteviye çalan kilise çanlarının sesleri, vapur düdükleri ve “**zito! zito!**” diye bağrışmalar yankılanarak bütün şehre yayılıyordu.

Bu çılginca tezahürat, Binbaşı Dixon karaya çıkınca daha da arttı. Papazlar koşup düşman komutanını kutladılar.

Kutsadılar.

Ona minnet ve şükran duygularını ifade etmek için takdis edilmiş tuz-ekmek sundular.

Ayaklarına kapananlar, ellerine sarılanlar oldu. Sonra arkadaki ayak takımının önüne düşüp, âdeta tapınırcasına düşman gemisini tavaf ettiler.

Binbaşı Dixon, Mondros Mütarekesi'nin imzalanışı sırasında irtibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Tefvîk Bey ve yâverî ile birlikte Vali Vekili Nurettin Paşa'ya nezaket ziyaretinde bulunmak üzere rıhtımda bekleyen bir arabaya atlayıp uzaklaşınca kalabalık yeniden dalgalanmaya başladı. Çılgın guruplar hâlinde ilerleyen Rumlar sokak aralarında rastladıkları Türkler'e saldırdılar.

Başlarına çullanıp dövdüler.

Türk dükkânlarına zorla Yunan bayrağı astırdılar.

Mü'min, mütedevvin insanlara zorla istavroz çıkarttılar. istavrozu öptürdüler.

Başlarından feslerini alıp yırttılar.

Aksakallı ihtiyarların sarıklarını boğazlarına dolayıp sürüklediler.

Aynı zamanda Metropolitlik olan Ayafotini Kilisesi'ne Yunan bayrağı çektiler.

Bu sırada Dr. Stefanopulos adında bir adam, zaten kontrolden çıkmış olan ayak takımını kışkırtan bir nutuk çekmeye başladı. Son derece tahrik ve tezyif edici kelimeleri tercih ederek Türkler'in şeref ve haysiyetlerine saldırdı. İzzeti nefislerine saldırdı. Bayrağa, devlete, mukaddesata saldırdı ve kanlarının **son damlasına kadar Türkler'le savaşmaları için Rumlar'a yemin ettirdi.**¹

Bu yeminden sonra kalabalık güruhun daha da azgınlaştığı görüldü. Bazı binalarda hâlâ dalgalanmakta olan **Türk bavraklarını gönderlerden indirip, parçaladılar!** Yunan hükümetinin İzmir Rumları'nı desteklemek için kurduğu Anadolu Bankası'ndaki² **Türk bayrağını yere atıp üstünde tepindiler!**

1 Anadolu Gazetesi, 10 Teşrinisani, 1334 (10 Kasım 1918) zikreden: Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Ankara 2007, s: 18.

2 Le Bonque d'Anatolie.

Saldırganlardan İzmir'deki yabancılar da kurtulamadı. Kapısında Yunan bayrağı göremedikleri ecnebi müesseselerine zorla girip, camları çerçeveleri indirdiler. Sövüp, saydılar. Kendilerine müdahale edenleri dövdüler.

Bu kudurganlık akşam da devam etti. Anadolu Gazetesi “**şehirdeki gazinoların baştan aşağı Yunan bayraklarıyla süslendiğini, Kozmos Gazetesi Müdürü Vitales’in Paris ve Klonaridi gazinolarında hâkimiyet-i Osmaniye aleyhinde irad-ı nutuk ettiğini**” ve “şarkıcı madam Galinea’nın elinde iki Yunan bayrağı olduğu hâlde sahneye çıkarak Yunan marşını teganni ettiğini” yazmakta idi.³

O, gecenin geç vakitlerine kadar şehrin meydanlarında, meyhanelerinde, kahvehanelerinde söylenen marş, şu marştı:

E siz Türkon sfaksete

*Ton tiranon sfaraksete!*⁴

Bu şu demektir:

Türkleri kesiniz!

Zalimleri parçalayınız!

Düşman İleri Karakolları

Bir İngiliz gemisinin İzmir Limanı’na girmesi üzerine tertiplenen bu kudurganlık, hükümetin acil tedbirler almasını gerektiriyordu.

O tedbirler alınmadı!

O tarihten sonra alınması gereken tedbirler de alınmadı. Ve bakınız İzmir’de neler oldu:

20 Ocak 1919’da İzmir Limanı’na Anfiriti adında bir Yunan gemisi demirledi. Gemiden Dr. Conokasi başkanlığında kalabalık bir sağlık personeli ile çok sayıda ilaç sandığı çıkarıldı.

3 Anadolu Gazetesi, 11 Teşrinisani, 1334, zikreden: Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s: 24.

4 Anadolu Gazetesi, 11 Teşrinisani, 1334, zikreden: Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s: 23.

Bu gemi yerli Rumlar'a yardım (!) getiren ilk gemi değildi. İlaç sandıklarının içinde de ilaç yoktu! Silâh vardı! Nitekim o günkü Türk gizli teşkilatının başkanı olan Albay Hüsametdin Ertürk, **Yunan donanmasının himayesinde Pire'den kalkan nakliye gemilerinin ambarlarına kadar silâh ve mühimmatla dolu olduğunu, Rum ahaliye gıda ve ihtiyaç malzemesi taşındığı iddia edilerek yurda silâh sokulduğunu, bu silâh ve mühimmat sandıklarının kiliselere dağıtıldığının tespit edildiğini** yazmaktadır.⁵

Bunlar işgal hazırlığı idi.

Hazırlıklar bununla bitmedi. Hem İzmir'de hem de İzmir yöresindeki kasabalarda Rumlar için Kızılhaç Hastahaneleri açıldı. Bu hastahanelere sağlık personeli yerleştirildi. Sandıklar dolusu ilaçlar gönderildi.⁶

Aslında bu hastahaneler düşmanın Türk vatanının bağrında kurduğu mevzilerdi! Sağlık personeli de Türk çocuklarını arkadan vurmaya programlanmış Yunan askerleriydi. İlaç sandıkları ise silâh ve mühimmat doluydu.

18 Şubat'ta İzmir Limanı'na bir gemi daha yanaştı. Bu gemiden çıkan Kızılhaç askerleri ile sandıklar dolusu silâh, bahsettiğimiz hastahanelere sevk edilerek ileri karakollar tahkim edildi.

Armstrong, hatıralarında yalnız **Yunanistan'ın değil, müttefiklerin de Rumları Türkler'e karşı silâhlendirdiğini ifşa etmektedir**. İşgal kuvvetleri Fevkalâde Komiser Muavini olarak İstanbul'da görevlendirilen Harron Armstrong, mütareke hükümlerine göre Türk askerî birliklerinden toplanan silâhların depolarda muhafaza altına alındığını yazdıktan sonra, boşalan depoların sırrını şöyle açıklamaktadır:

“... Sonradan öğrendim ki, bu silâhlar Rum ahaliye dağıtılmış!”

5 Hüsametdin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1964, s: 310.

6 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c: 1, Ankara 1973, s: 175.

Nurettin Paşa'nın Çabası

Aynı zamanda 17 Kolordu Komutanı olan İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa, Rumlar'ın silâhlandığını hükümete bildirir. Fakat İstanbul'dan sadra şifa verecek bir cevap alamayınca kendisi harekete geçer.

Nurettin Paşa, Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkaracaklarına dair istihbarat aldığı için karargâhını Aydın'dan İzmir'e nakleder. Cemiyet-i İlmiye adında bir direniş teşkilâtı kurar. Bu cemiyet İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte çalışmaya başlar. Müdafaa-i Milliye, Türkocağı ve İstihlas-ı Vatan cemiyetlerine yardımcı olur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ege bölgesi çapında düzenleyeceği kongre çalışmalarına katılır. Ege bölgesindeki her il ve ilçenin belediye başkanlarına ve müftülerine kendi imzasıyla telgraflar çekerek İzmir'de toplanacak kongreye katılmalarını⁷ ister. Paşa böylece bütün bölgeyi Yunan işgaline karşı örgütlemeye çalışmaktadır.

Kongre 17 Mart Pazartesi günü Millî Sinema'da toplanır. Kongreye 37'si Belediye Başkanı ve 37'si Müftü olmak üzere 165 delege katılmıştır. Çeşitli il ve ilçelerden gelen heyetler, gruplar hâlinde Paşa'nın makamına götürülür, Nurettin Paşa onlardan muhtemel bir Yunan işgaline karşı mukavemete hazırlanmalarını ister. Denizli heyetine Müftü Hulûsi Efendi başkanlık etmektedir. Müftü Efendi, Nurettin Paşa'ya şöyle bir teklifte bulunur:

- İzmir'i Yunanlılar'a verecekler. Biz boş durmayacağız. Halkımız asker, para ve iaşeyi temin eder. Noksanımız kumandandır. Böyle bir hâl vukuunda siz Denizli'ye gelin.

Paşa, Müftü Efendi'ye şu cevabı verir:

- Ben burada iken kimse İzmir'e çıkamaz!

Fakat Hulûsi Efendi Paşa'nın başına gelecekleri görür gibidir:

7 Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s: 200-201.

- Sizi ya azlederek veya terfi ettirerek İzmir'den uzaklaştıracaklardır. İşte o zaman bize geliniz, her ne olursa olsun İstanbul'a gitmeyiniz.⁸

Müftü Efendi'nin dediği çıkar.

Bu konuşmadan üç gün önce vali olarak İzmir'e gelen, eski Van valilerinden Ahmet İzzet Bey, 17 Mart'ta Millî Sinema'da kongre çalışmaları yapılırken Dahiliye Vekâleti'ne **"Nurettin Paşa'nın kumandan olarak İzmir'de kalmasının kat'iiyen müna-sip olmadığından"** bahseden ve Paşa'nın İzmir'den uzaklaştırılmasını isteyen bir yazı yollar.⁹

Ali Fuat Türkgeldi, Sultan Vahidettin'in bu adama Kambur Felek'ten kinave olarak Felek Bey dediğini yazar. Felek Bey, olanı, biteni İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yetiştiren adamdır.¹⁰ İngilizlerin adamıdır **"Yunan hazırlıklarına karşı Türk savunmasını zayıflatmak için İtilâf Devletleri'nin Nurettin Paşa'nın geri çekilmesini istediklerinden"**¹¹ bahseden Gott-hard Jaeschke, Vali İzzet'in **İtilâf Devletleri'nin dostu olduğunu** kaydetmiştir.¹²

Devrin Türk gizli teşkilâtının Başkanı olan Albay Hüsametdin Ertürk, İzzet Bey'in **"İngiliz Konsolosluğu'ndan aldığı talimatlarla hareket ettiğini"** yazmaktadır.¹³ İzmir'e gelir gelmez **Yunan halkının dostu olduğunu** ilân eden¹⁴ bu Vali ihanet tarihine Kambur İzzet adıyla geçmiştir. Birinci ve ikinci Tevfik Paşa kabinesinde Evkaf Nazırı'dır. İkinci Tevfik Paşa kabinesinde hem Evkaf Nazırı'dır hem de Dahiliye Nazırlığı görevini vekâleten uh-

8 Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s: 209.

9 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, c: 1, İstanbul 1992, s: 253.

10 Sina Akşin, a.g.e., c: 1, s: 174.

11 Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, İstanbul 2001, c: 1, s: 109.

12 Gotthard Jaeschke, a.g.e., c: 1, s: 84.

13 Hüsametdin Ertürk, a.g.e., s: 311.

14 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, Ankara 1993, s: 187.

desinde bulundurmaktadır. İbnilemin, onun kabineye girmek için fart-ı hırsı sebebi ile iki defa bayıldığından ve **ağlayarak Tevfik Paşa'nın ayaklarına kapanıp Evkaf Nazırlığı'nı kapıldığından** bahseder.¹⁵ Cavit Bey'in notlarına göre Bakan olmasını bizzat Sultan Vahidettin istemiştir.

Aslında Kambur İzzet, İngilizler'in kabinedeki adamı olarak bilinir. Emirleri ya doğrudan doğruya İngilizler'den almıştır ya da dolaylı olarak Padişah'tan!¹⁶

Bu **Kambur İzzet**, Türk vatanının parçalanması için Paris konferansında teklif üzerine teklif veren **Kürtçülerin elebaskılarından Serif Paşa'nın amcası**, Abdülhamit devri Hariciye Nazırları'ndan **Kürt Sait Paşa'nın kardeşidir! Kız kardeşini de hıyanet tarihine Nemrut Mustafa Paşa olarak geçen Kürt Mustafa Paşa'ya vermiştir!** Bu Kürt Mustafa Paşa, bilâhare Mustafa Kemal Paşa'yı idama mahkûm edecektir. Celal Bayar, bir zamanlar kendisinin de tutuklanması için emir veren Vali Ahmet İzzet'i şöyle tanımlamaktadır:

“... Vatana bağlılığı şüphelidir. Devleti ayakta tutan milliyetçiliğin gönüllü düşmanıdır.”¹⁷

Galip Kemalî Söylemezoğlu ise **“Dahiliye Nazırı iken ne vakit İngiliz Sefareti'ne gitmiş isem İzzet Bey'i Baştercüman Rayn'ın yanında, yahut kapısında gördüm”** demektedir.¹⁸

Yaklaşan Yunan işgaline karşı halkı teşkilâtlandıran Nurettin Paşa, işte İngiliz Sefareti'nden çıkmayan bu adamın, daha İzmir'e gelmeden önce başlattığı teşebbüsler sonunda görevinden alınmıştır.¹⁹

15 İbnilemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c: 2, İstanbul 1969, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, s: 1718, 1 numaralı dipnot.

16 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, c: 1, s: 79.

17 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 5, İstanbul 1967, s: 1643.

18 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul 1939, s: 94.

19 Nurettin Paşa önce İstanbul'a gidecek, sonra Anadolu'ya geçip Millî Mücadeleye katılacaktır. Ali İhsan Paşa'dan boşalan Birinci Ordu Kumandanlığı'na tayin edilen Nurettin Paşa 30 Ağustos'ta İzmir'e giren muzaffer ordunun

Kaydetmeliyiz ki, Nurettin Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasında Yunanistan'da özel surette yetiştirilip, İzmir'e gönderilen Metropolit Hrisostomos'un da parmağı vardır.

İngiliz Belgeleri

Vali Ahmet İzzet hakkında İngiliz belgelerinde de bazı kayıtlara rastlıyoruz. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Londra'ya yolladığı 19 Ocak 1919 tarihli şifrede, yeni Tevfik Paşa kabinesi hakkında bilgi verilirken, **Selânikli gizli bir Musevi olduğu söylenen** Dahiliye Nazırı Mustafa Arif'in yerine Ahmet İzzet'in tayin edildiğini belirttikten sonra diyor ki:

- Bizimle işbirliği yapmaya hazırdır!²⁰

İngilizlerle işbirliği yapmaya hazır olan, hatta bazı kaynaklara göre **İngilizler'in adamı olan** bu Vali, Yunan işgalini önlemek için kurulan direniş örgütlerini baskı altına almıştır. İttihatçılık ve komünistlik yapmakla suçladığı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'ni kapatmıştır.

Nurettin Paşa'nın bizzat kurduğu ve himaye ettiği diğer miliyetçi teşkilatları kapatmıştır.

Türk Milletine alçakça saldıran Rum Kozmos Gazetesi yazarı Laskaridis'i kapılara kadar uğurlamaktan utanmamış, fakat miliyetçi basın organları olan Anadolu ve Duygu Gazeteleri'ni kapatmıştır.

Kambur İzzet, İzmir'deki millî mukavemet teşkilatlarını teker teker çökertirken, tıpkı kendisi gibi **“Saray'ın ve İngilizler'in âleti olmak dışında hiçbir niteliği bulunmayan”²¹** Ali Na-

komutanları arasındadır. 1924'te ordudan emekliye ayrılan Paşa aynı yıl yapılan ara seçimde Bursa Milletvekili olarak Meclis'e girecektir. Nurettin Paşa 18 Şubat 1932'de vefat etmiştir. (Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s: 386.

20 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 7, Türk Tarih Kurumu Yayını.

21 Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c: 1, s: 252.

dir Paşa, 17. Kolordu Komutanı olarak İzmir'e tayin edilir. Cevat ve Fevzi Paşa'ların ısrarlı muhalefetine rağmen 17. Kolordu Komutanlığı'na atanan bu adam, tıpkı Kambur İzzet gibi şahsiyetsiz, haysiyetsiz, aciz, uyuşuk ve duygusuzdur.²²

Bu Ali Nadir Paşa, Ermeni tehcirini bahane ederek Türk Milliyetçileri'ni tasfiye etmek maksadıyla kurulan Divan-ı Harp'te, hemen hemen **içlerinde bir tek Türk'ün bulunmadığı** Nemrut Mustafa'larla, Moiz Zeki'lerle, Artin Musdicyan. Misak Markaryan ve saire ile birlikte çalışmayı içine sindirebilmiş. 27. Fırka Kumandanlığı'ndan emekli bir Tuğgeneral'di. **Muhtemelen Türk değildi.** Tarihçilerin, **bir İngiliz veya müttefik işgaline boyun eğecek tiynette olduğunu** kaydettikleri bu Paşa “**muteberân**” denilen vatansız aydınlarla, Başmabeynci Lütfü Simavî Bey'in **hırsızlığından bahsettiği Hasan Tahsin adındaki başka bir haysiyetsiz Paşa ile birlikte Selânik'i düşmana teslim eden adamdır!**

Atatürk'ün “**hain ve korkak**”²³ dediği bu cinsi, cibilliyeti belirsiz Paşa ile Kürt Vali bakınız İzmir'i nasıl düşmana teslim edecektir.

Kâzım Özalp, Nurettin Paşa'nın görevden alınmasından sonra 17. Kolordu Kumandanlığı'na vekâlet eden Albay Süleyman Fethi Bey ile Ali Nadir Paşa arasında geçen bir konuşmayı nakletmektedir. Ali Fethi Bey 17. Kolordu'nun yeni komutanına “**İzmir'in işgal edilmesi hâlinde, hükûmetten bir emir verilmediği takdirde işgale karşı nasıl hareket edileceğini**” sorar.

Aldığı cevap tam bir sorumsuzluk örneğidir:

- Orasını hiç düşünmedim!
- Orasını işgal vâki olduktan sonra mı düşüneceksiniz?
- Ne zaman lazım gelirse, o zaman düşüneceğim!²⁴

22 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, c: 2, İstanbul 2000, s: 238.

23 Nimet Arsan, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri**, (1917-1938) Ankara 1964, s: 39.

24 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 184.

İşgallerden İşgal Beğenmek

İşgalden dokuz gün önce.

6 Mayıs'ta Paris'te toplanan Amerikan Başkanı Wilson, İngiliz Başbakanı L'loyd George ve Fransız Başbakanı Clemenceau, **Yunanlılar'ı İzmir'i işgale dâvet ederler.**²⁵

İşgalden dört gün önce.

11 Mayıs'ta İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Paris'ten aldığı emir üzerine ve işgali yönetmek vazifesi ile İstanbul'dan İzmir'e hareket eder.

Aynı gün İzmir Limanı'na Guiseppo Ferri adında bir İtalyan savaş gemisi gelir. Gecenin karanlığında gemiden çıkan fesli bir zat, dört İtalyan bahriyelisinin çektiği bir sandalla karaya çıkar. Hiçbir yerde vakit geçirmeden İtalyan Konsoloslugu'na gider, Konsolosla görüşür.

Bu zat, eski Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nında Bingazi Mebusu olarak bulunan ve daha sonra genç Türkiye Cumhuriyeti'nde İçişleri Bakanı olarak görev yapan Camî Baykut'tur.

Çok geçmeden onlara aynı İtalyan torpidosuyla İzmir'e gelen Moralizâde Halit Bey ile Ahmet Dino da katılır. Her ikisi de İtalyan Konsoloslugu ile yakın münasebette bulunan kimselerdir.²⁶

Sevgili dostum Nurdoğan Taçalan, soylu bir Arnavut ailesine mensup olduğunu belirttiği **Ahmet Dino'nun İtalyan ajanı olduğunu yazıyor!**²⁷

Bu heyet o gece Belediye Başkan Vekili Osman Nuri Bey ile görüşür. Ona derler ki:

25 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'de Eylemleri**, Ankara 1995, s: 13.

26 Cemal Kutay, **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, c: 19, İstanbul 1961, s: 10787.

27 Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s: 205.

- İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilecek. Eğer bir beyannâme yayınlarak İtalyan mandasını kabul ettiğinizi açıklarsanız İtalya Yunan işgalini önleyecektir!

Belediye Başkan vekili böyle bir beyannâme yayınlamaya yetkili olmadığını söyler. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri çağırılır, teklif tekrarlanır ve reddedilir.²⁸

Aynı gün Albay Kâzım Bey, Ali Nadir Paşa'yı ziyaret ederek **“işgal söylentilerini duyup duymadığını, işgal hâlinde ne yapacağını”** sorar.

Aldığı cevap şudur:

- Hükûmet ne emrederse onu yaparım.

Bu konuşmanın yapıldığı saatlarda İzmir'i işgal etmekle görevlendirilen 1. Yunan Tümeni Elefterion Limanı'ndan gemilere bindirilmektedir.²⁹

İşgalden iki gün önce.

13 Mayıs'ta Yunan 1. Tümeni'nin onsekiz gemi ile Elefterion Limanı'ndan hareket ettiği öğrenilince çok sayıdaki düşman zırhlısı İzmir Limanı'na gelip demir atar.

İşgalden bir gün önce.

14 Mayıs. Ali Nadir Paşa halk arasında dolaşan işgal söylentilerini Harbiye Nezareti'ne bildirir ve şâyet vuku bulursa işgal karşısında ne yapması lazım geldiğini sorar. Vali İzzet Bey de işgal söylentilerini Başvekâlete bildirip talimat ister.

Akıl alacak gibi değildir ama, acilen harekete geçilmesini gerektiren bu haberlere ne Başvekâlet makamını işgal eden Arnavut Damat Ferit inanır, ne de Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in **“Türk'ten ve Türklük'ten böyle piç çıkmaz”** demek suretiyle Türk soyuna mensup olmadığına işaret ettiği Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey!

28 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 185.

29 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 232.

Mehmet Ali Bey, Macar asıllı bir aileye mensuptur. Annesi Batmanlı bir Kürt aşiretinin kızı Hafize Hanım'dır. Elenora Luisa adında bir İngiliz kadınla evlidir. Türklükle hiçbir ilgisi yoktur ama Türk Devleti'nin Dahiliye Nazırı'dır!

İşte bu Dahiliye Nazırı, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin, Sevr'i imzalaması münasebetiyle Fehmi Paşa Konağı'nda tertiplelediği kutlama töreninde katılacak ve Kürtçü Abdullah Cevdet ile beraber İngiliz adaletini göklere çıkarıp, haşmetlu kral ve kraliçeye afiyet dilecektir.

Üstelik İzmir Valisi Kambur İzzet'e bir telgraf çekerek işgal ile ilgili haberlerin kaynağı olduğu tespit edilen Maliye Müfettişi Muvaffak Bey ile İzmir Posta Telgraf Başmüdür Vekili Neşet Bey'in yakalanıp İstanbul'a gönderilmesini emreder.³⁰

Bu olaydan bir süre önce Kont Sforza'nın bir konuşmasından İzmir'in işgal edileceğini sezinleyen Galip Kemalî Söylemezoğlu, durumu acilen Damat Ferit'e bildirmiş, Damat Ferit'de ondan bir nota yazıp getirmesini istemiştir.

Galip Kemalî Bey, ertesi gün nota müsveddesi ile Başvekâlete gider, fakat aldığı cevap karşısında şaşkına döner:

- İngiliz Yüksek Komiseri ile konuştum, bana İzmir'in işgal edilmeveceğini söylediler, dolayısı ile notaya lüzum kalmamıştır!

Neşet Bey'in derdest edilip İstanbul'a gönderilmesinden birkaç saat sonra İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, İzmir'in işgal edileceğini bu ahmak Sadrazam'a bildirir. Aynı saatlarda Yüksek Komiser Calthorpe da Vali Kambur İzzet ile Ali Nadir Paşa'ya, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince İzmir yöresindeki istihkâmların işgal edileceğine ilişkin bir nota verir.

Ali Nadir Paşa derhâl Harbiye Nezareti'ni arar. Harbiye Nazırı Gürcü Şakir Paşa'nın, Ali Nadir Paşa'ya makina başında verdiği cevap şudur:

30 Zeki Sanhan, a.g.e., c: 2, s: 236.

- Nota mütareke şartlarına uygundur!

- Fakat işgalin geçici olduğuna, bunun Yunan işgali ile sonuçlanacağına dair ısrarlı söylentiler dolaşıyor!

- Bu söylentilere önem vermeyiniz!³¹

Bu cevap üzerine Ali Nadir Paşa birliklere talimat vererek **işgal kuvvetlerine karşı konulmamasını ve gereken kolaylığın gösterilmesini** emreder!³²

O emir şudur:

*“İzmir müstahkem mevki tahkimat bölgesi bugün öğleden sonra İtilâf Devletleri kıtaları tarafından işgal edilecektir. Toplar ve diğer her türlü harp malzemesi bu kıtalara teslim edilecektir! Bu bölgedeki komutanlar, subaylar ve erler bölge dışında ve gerilerde toplanacaklar, Kolordu’ca verilecek emre göre hareket eyleyeceklerdir. Bu **işgal esnasında kat’iyyen karşı konmayacak, işgale gelecek İtilâf müfrezelerine gereken kolaylık gösterilecektir!**”*

Bir-iki saat sonra hiçbir mukavemetle karşılaşmadan İngilizler Uzunada’ya, Fransızlar Foça’ya, İtalyanlar Karaburun’a, Yunanlılar Yenikale’ye çıkarma yaparlar. İstihkâmları tutarlar. Yunan 1. Tümenine mensup askerler Leon destroyeri ile İzmir Limanı’na gelirler. Yarın yapılacak çıkarma için emre âmâde beklemeye başlarlar.

Bütün bunlara rağmen Köylü Gazetesi’ne bir tektip göndererek **“İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair şayiaları yalanlayan Ali Nadir Paşa, yukarıdaki emri verdikten sonra, İzmir’in İtilâf birlikleri tarafından değil, Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini”** duyar. Kulağına gelen söylentilere göre İngiliz ve Fransız kuvvetleri bilahare yerlerini Yunanlılar’a terkedeceklerdir. Hemen Harbiye Nezareti’ne durumu bildiren bir şifre çeker fakat tatmin edici bir cevap alamaz.

31 Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s: 399.

32 Zeki Sanhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 237.

Akşam saat 20.00'ye yaklaşmaktadır. Amiral Calthorpe'dan bir nota gelir. Notada, **“İzmir'in yarın sabah saat 07.00'den itibaren Yunan askerleri tarafından işgal edileceği bildirilmektedir, Türk askerinin kışladan dışarı çıkması istenmekte, durumun İstanbul'a da haber verildiği”** kaydedilmektedir.

Ali Nadir Paşa derhal İstanbul'u arar, fakat herhangi bir cevap alamaz. Durumdan haberdar olan Vali İzzet Bey'in **“ne yapılması lazım geldiğini soran”** şifresine Damat Ferit'in verdiği cevap şudur:

- Meclis-i vükelâdan bir karar olmadıkça bir tavsiyede bulunamam!

Aradan birkaç dakika bile geçmeden Vali İzzet Bey, Merkez Kumandanı Binbaşı Hüsnü Bey'i çağırır. Eline İstanbul'dan gönderildiğini söylediği bir liste verir:

- “Listede adı bulunanları nezaret altına alın” der ve ilave eder:
- İşgal sırasında herhangi bir vak'anın zuhurunu hükümet suret-i kat'iyyede istememektedir!

Anlaşılan listede adı bulunanlar düşmana mukavemet edeceği tahmin edilen veya istihbar edilen kimselerdir.

Hüsnü Bey kahrederek odasına döner. Bakar ki, listede kendisinin de adı var!

Yani şimdi Hüsnü Bey, kendi kendisini mi tutuklayacaktır?

Hemen çıkar, listede adı bulunanları teker teker dolaşır. Listede, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Mahmut Celal Bey'in de adı vardır. Ona da gelir. Durumu anlatır ve şehri terk etmesini rica eder.

Celal Bey yol hazırlıklarını bitirmek üzeredir:

- Görüyorsunuz ki, zaten gidiyorum.
- Nereye?
- En yakın müdafaa hattı nerede kurulabilecekse oraya.

Hüsnü Bey, Konya Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak Millî Mücadeleye iştirak etmiş, Konya ve Tokat Milletvekili olarak görev yapmış rahmetli Hüsnü Konay'dır.³³

“Türk Kanı İçmek Sevaptır”

15 Mayıs sabahı saat 06.00'dan itibaren Yenikale'den hareket eden Yunan nakliye gemileri, İngiliz ve Fransız zırhlılarının himayesinde İzmir Limanı'na girdiler. Birkaç mil öteden on nakliye gemisi daha gelmekte idi.³⁴

Saat 08.00 çıkarma başladı.

Sahil boyuna, evlere, dükkânlara, Türkler'e ait olmayan bütün müesseselere ve hatta ağaçlara, damlara, direklere bile Yunan bayrakları asılmıştı. Sahil, özellikle çıkarmanın yapılmakta olduğu Kramer Oteli ve Pasaport civarı tıklım tıklım Rum doluydu. Eline bir Yunan bayrağı alıp, yakasına Venizelos denen o deneyimli insan kasabının resmini iliştiren her Rum, vatani işgal etmekte olan düşman askerlerini alkışlamak için sahile koşmuştu.

Yunan birlikleri karaya çıkar çıkmaz bütün kiliselerin çanları çalmaya başladı. Fabrikalar düdüklerini öttürdüler. Bir alkış tufanıdır koptu. Sahilde toplanan mahşerî kalabalık **“zito, zito Venizelos”** diye bağırmaya başladı. Genç kızlar, kadınlar sevinç çığlıkları atarak işgal askerlerinin ayaklarının altına demet demet çiçek fırlattılar. Onlara buketler sundular. İşte tam bu sırada İzmir Metropoliti Hrisostomos'un örgütlediği eşkıya çetesinin elebaşlarından Kör Yani ortaya çıktı. **Elindeki Türk bayrağını mangalar hâlinde yürüyüşe geçen efzun alayının ayaklarının altına attı.** Sonra kara külahları, kara cübbeleri ve gö-

³³ Cemal Kutay, **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, c: 19, İstanbul 1961, s: 10804.

³⁴ İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline Arizona zırhlısı ve refakatindeki Dyer, Gregory, Luce ve Manley destroyerleriyle Amerikan donanmasının diğer gemileri de yardım etmiştir. Daha sonra bu gemilere Barney ve Hazelwood adlı zırhlılar da katılmıştır.

beklerine kadar sarkan sakallarıyla bir papaz sürüsü peydâ oldu sahilde. Sürünün en önündeki Hrisostomos, düşman askerlerinin önünde diz çöktü. Düşman bayrağını öptü! Düşman askerlerini kutsadı! Onlara tuz-ekmek sundu!

İzmir'in işgalini destekleyen bir mesaj yayınladı. Patrikhane temsilcileri de İstanbul'daki yüksek komiserlere birer mektup göndererek İzmir'in işgalinden duydukları memnuniyeti bildirdiler.

Kaydetmeliyiz ki, Ermeni cemaatı da işgal münasebetiyle Venizelos'a bir tebrik telgrafı çekecek, **Yahudiler ise Yunan subaylarının şerefine ziyafetler tertipleyeceklerdir!**³⁵

Heybeli Papaz Okulu'ndan mezun olan Hrisostomos, zararlı faaliyetlerinden dolayı üç kez sürgün edilmişti. Bir domuz kasabının oğlu idi. Heybeli'yi bitirdikten sonra **Atina'da gizli maksat için özel surette yetiştirilip** İzmir'e gönderilmişti. Görevi Rumlar'ı Türkler'e karşı örgütlemektir. Celal Bayar'ın **"bölgede isyan çıkarmak için her çâreye başvurduğundan"**³⁶ bahsettiği bu mülevves papaz, aynı zamanda Metropolitlik olarak kullanılan Ayafotini Kilisesi'nin altındaki odada kurduğu telsizle Atina ile irtibat hâlindeydi.³⁷

Hrisostomos Yunan askerlerinin önünde diz çöküp, Yunan bayrağını öptükten ve Yunan askerlerini takdis ettikten sonra, hiçbir Türk evlâdının unutmaması gereken bir konuşma yaptı. Dedi ki:

*"... Asker evlatlarım! Elen çocukları. bugün ecdat topraklarını yeniden fethetmekle İsa'nın en büyük mucizesini göstermiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı döküp içerseniz o kadar sevaba girmiş olacaksınız! Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım! Hadi buyurun, bütün azizler sizin arkanızda olacak!"*³⁸

35 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, c: 1, Ankara 1959, s: 127.

36 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 5, İstanbul 1967, s: 1640.

37 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 179.

38 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 196, 157 numaralı dipnot.

Bu cinayet çağrısından sonra sahili dolduran kalabalıktan tüy-
leri diken diken eden bir  ğultu yükseldi:

Feslileri  ld r n!..

Feslileri  ld r n!..

Yarbay Stavriyani'nin komutasındaki efsun alayı, bu  ğultu-
lar arasında Pasaport'tan Konak Meydanı'na doğru harekete geçti.
Arkasından da kadınlı-kızlı mahşeri kalabalık bozbulanık seller
gibi akmaya başladı. Hrisostomos'un yetiştirdiği Rum milisler, ef-
zun alayının önünde idi. Milislerin önünde de Fasulve Mahalle-
si'ndeki meyhanecinin oğlu K r Yani vardı.

K r Yani, atın üzerine çıkmış, eline, ucu yerlerde sürünen bir
Yunan bayrağı almıştı. Kimden bulmuşsa Yunan teğmenlerinin
Üniformasını giymişti. K r gözünü kırpmış, kaşlarını çatmıştı.
Böylece azametli görünmeye çalışıyordu.

Bir Mübarek Kurşun

Biraz evvel Türk bayrağını düşman askerlerinin ayakları al-
tına sermesinden dolayı millî haysiyeti rencide olan asil bir Türk
evlâdı mıydı, yoksa feslileri öldürmek için harekete geçen kitleyi
tahrik etmek isteyen papazın milislerinden biri miydi anlaşıla-
madı, önce bir kurşun ıslığı duyuldu, arkasından K r Yani atın
 zerinden yere yuvarlandı.

Kitle neye  ğradığını şaşırmıştı.

“Feslileri  ld r n!.. Feslileri öldürün!..” diye tepinen-
ler sustular.

“Zito, zito Venizelos” diye tepişenler sustular.

Paniğe kapılan ş ursuz kalabalık, birbirini iterek, birbirini eze-
rek, birbirini tepeleyerek sahile doğru koşmaya başladı. İşte bu sı-
rada kurşun ikinci, üçüncü, beşinci ıslığı çaldı!

Asıl adı Osman Nevres olan gazeteci Hasan Tahsin ve yanındaki birkaç Türk tabancalarını ateşlediler. Kör Yani'den sonra efzun alayının iri-yarı bayraktarı da yere yıkılmıştı.

Yunan askerleri, Türk Milleti'nin şeref ve haysiyetini kurtarmak için kendini fedâ eden Osman Nevres'i paramparça ettiler. Sonra Sarıkışla'ya girdiler. Ali Nadir Paşa, kışlanın önünde düşman askerlerini görünce makam odasındaki beyaz perdeyi bir sırığın ucuna takıp pencereden uzatarak bir tek mermi atmadan teslim olmuştu. Buna rağmen Yunanlılar bu korkak, bu şahsiyetsiz, bu hain Paşa'nın emrine uyararak **silâh kullanmayan Türk subay ve erlerini vahşice dipçiklediler!**

Süngülediler!

Feslerini başlarından alıp yırttılar!

Paralarını, yüzüklerini, sigara tabakalarını, hatta mendillerini aldılar!

Sövüp, saydılar!

Dövdüler!

Bir kısmını öldürdüler!

Bütün bu hâcalete sebep olan Ali Nadir Paşa silâh ve teçhizatın düşmana teslim edilmesini emrettiği hâlde küçük rütbeli bir Yunan subayı tarafından tokatlandı!

Vahşet ve utanç bununla bitmedi.

Düşman askerleri kışladakileri teker teker dışarı çıkardılar, rıhtımdaki Yunan gemilerine doğru sürüklemeye başladılar.

Artık katliam, müttefiklerin gözleri önünde yapılıyor, öldürülenler **“neşeden kudurmuşluk”** hâli ile denize atılıyor, Türk subayları **“zito Venizelos”** demeye zorlanıyordu.

“Zito Venizelos” demeye zorlanan fakat bunu şiddetle reddeden **Âlbay Süleyman Fethi Bey hunharca şehit edildi.** Hunharca şehit edilenler arasında **Yarbay Şükrü Bey ile Dr. Binbaşı Şükrü Bey de vardı.**

Patris Vapuru'na doğru tekme-tokat götürülen askerlerimizin üzerine bir Yunan torpidosundan ve Yunanlılar'a ait olan Anadolu Bankası'ndan yayılım ateşi açıldı.

David Walder **“bir saat içinde otuzdan fazla Türk subayının öldürüldüğünü, kurşunlanan veya süngülenen yüzlerce Türk askerinin cesedinin yerlere serildiğini”** yazmaktadır.

Bu vahşeti gemilerinden seyreden **İngiliz denizcileri, denize atılan Türkler'in yardımına koşmak istedilerse de komutanları buna izin vermedi.** Kışladan iteklenerek, tokatlanarak, tekmelenip, dipçiklenerek rıhtıma gidinceye kadar **do-kuz subay daha şehit oldu.** Dipçik darbeleri ve süngü ile yaralanmayan bir tek subay kalmamıştı. Birçok subayın çizmeleri ayaklarından zorla çıkarılmıştı. Apoletleri sökülen, uniformaları yırtılan subaylar çorapla veya yalınayak yürümeye zorlanmışlardı.

Jeaeschke'nin de yazdığı gibi tek suçları feslerini başlarından çıkarmamak ve 'yaşasın Venizelos' dememek olan pek çok Türk öldürüldü.

Kafile gümrük binasının önüne gelince 17. Kolordu'nun askerlerine bu kez yerli Rumlar saldırmaya başladılar. Bazı kadınların, kocalarının veya babalarının belindeki silâhı çekip askerlerin üzerine rastgele ateş ettikleri görüldü. **Rum okul ve kiliselerinin birer cinayet makinası hâline getirdiği** palikaryalar kümeler hâlinde biriktirdikleri taşları, kiremit parçalarını, kömürleri, kendilerini asırlardan beri Katolik-Latin tecavüz ve tasallutundan koruyup kollayan Türk askerlerine fırlattılar. Bir **Rum hamal elindeki demir kanca ile Kolordu Veznedarı Ahmet Efendi'nin beynini patlattı!** David Walder, **edepsiz bir Rum karısının “su” diye inleyen bir yaralının çömeli ağzına işediğini yazmaktadır!**

İngiliz ve Amerikan amirallerinin gözü önünde ve işte bu şekilde sille-tokat rıhtıma getirilen Türk askerleri Patris Vapuru'nun hay-

van taşınan ambarlarına atıldılar. Kimi ağır, kimi hafif fakat hepsi yaralıydı. Buna rağmen 48 saat boyunca ambarda unutululdular!

Tutuklananların sayısı iki gün içinde 2.500'e yükseldi, bunlar arasında 14 yaşından küçük pek çok çocuk vardı. Zekeriya Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi isimli eserinde, 11. Tümen Asker Alma Dairesi Başkanı Albay Tevfik Bey'in raporuna atıfta bulunarak **işgalin sadece ilk gününde 5.284 Türk'ün katledildiğini** yazmaktadır.

Burada Yunan vahşetine bizzat şahit olan bir Amerikalı subayın raporundan da bahsetmeliyiz. Bu subay, üst makamlara verdiği raporunda **“denizde çok sayıda ceset bulunduğunu, Yunan bayrağı taşıyan küçük bir botun, bir cesetten diğerine giderek elbiselerin ceplerini kestiklerini, sonra da cesetlerin elbise ve ayakabılarını çıkardıklarını”** yazmaktadır.³⁹

Başka bir Amerikan subayının raporu ise aynen şöyledir:

*“Yunan askerleri tarafından çevrelenmiş olan kalabalık bir Türk grubu var. Etraflarında tamamen silâhlendirilmiş sivil Rumlar var. Sivil Rumlar'dan birinin ateş açmasından ürken yaşlı bir Türk'ün sırayı bozarak yana doğru çekilmesine kızan bir Yunan askeri, dipçiği ile adamın kafasını ezdi! Dengesini kaybederek yere düşen adam Yunan askerleri tarafından denize yuvarlandı!”*⁴⁰

Bir başka raporda **“arabalar dolusu ölü Türk'ün getirilerek denize atıldığından, bütün Türk dükkânlarının yağmalandığından, morglarda kime ait olduğunun tespiti için bekleyen kesik kol ve bacaklardan, ‘çok yaşa Yunanistan’ diye bağırmayan bir Türk subayının kafasının uçurulduğundan ve Rumlar'ın tecavüzlerine uğrayan Türk kızlarından”** bahsedilmektedir.⁴¹

39 Deniz Bilgen, ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi, Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri, İstanbul 2004, s: 106.

40 Deniz Bilgen, a.g.e., s: 107.

41 Deniz Bilgen, a.g.e., s: 107.

İzmir'deki katliamdan Yunanlılar kadar olmasa bile, İngilizler ve Amerikalılar da sorumludur. Çünkü Yunan işgalini desteklemek için limanda bulunan İngiliz ve Amerikan gemileri Türkler'e yapılan katliamı sadece seyretmişlerdir. Türk çocukları bunu unutmamalıdır.

Vali Kambur İzzet'e gelince...

Kafasında bir nebze bile devlet ve istiklâl fikri bulunmayan bu haysiyetsiz vali de tekme-tokat makam odasına giren Yunan askerlerince teslim alınacak, etrafındaki-lerle beraber iki kolu havada merdivenlerden indirilecek, sonra bir yolunu bulup İngiliz Konsolosluğu'na sığınacaktır!

Yunan askerleri bu olaydan sonra daha önce tespit ettikleri bazı sivil Türkler'le, subayların evlerine girdiler. Kızlar, kadınlar tecavüze uğradı. Evler, dükkânlar yağmalandı. Rumlar ve Yunanlılar önlerine geleni öldürmeye başladılar. Canlarını kurtarmak için Ziraat Bankası'nın girişindeki merdivenlere sığınan kadın ve çocukların hepsi katledildi! Kadınlar kocalarının, kızlar babalarının gözü önünde tecavüze uğradılar!

16 Mayıs sabahı Konak Meydanı'nda, Gümrük'te, Pasaport Meydanı ve sokaklarda, öldürülen Türkler yatmakta idi. Millet Hastahanesi'nin morgu ile hemen yanındaki Cemal Paşa Konağı'nın bodrumu masum insanların cesetleri ile doluydu. Yakınlarını kaybeden gözü yaşlı İzmirli-ler, bu cesetler arasından eşlerini, çocuklarını, ana-baba ve kardeşlerini arıyorlardı.⁴²

42 İzmir'in İşgali ile ilgili bölüm yazılırken; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c: 1, Ankara 1973; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Ankara 2007; Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, c: 1, İstanbul 1992; Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, c: 6, İstanbul 1968; Kadir Mısıroğlu, *Yunan Mezalimi*, İstanbul 1968; David Walder, *Çanakkale Olayı*, çeviren: M. Ali Baykal, İstanbul 1970; İsmail Hâmi Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c: 4, İstanbul 1972; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c: 1, Ankara 1993; Cemal Kutay, *Tür-*

Hangi soysuz, hangi kansız, hangi vatansız ise Londra Büyükelçiliğimizde çalışan bir memur **“ölenlerin muhtemelen ölümü hak ettiklerini”** söylüyordu.

İşte vatanla, devletle, millet ve millî haysiyetle rabitaları bulunmayan **Arnavut asıllı bir Başvekil ile Gürcü Harbiye Nazırı, Kürt Vali ve soyu sopu hakkında herhangi bir kayda rastlamadığımız Nadir Paşa'nın sebep olduğu İzmir tablosu, böyle bir vahşet ve utanç tablosudur.**

Padişah'ın Haberi Yok!

Ancak Etnik Çete olarak niteleyeceğimiz bu güruh, devlet ve istiklâl fikrine öylesine yabancı, Türk Milleti'ne öylesine saygısız ve aziz vatana karşı öylesine kayıtsızdır ki, İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edildiğinden bile haberleri yoktur!

Sultan Reşat'la, Sultan Vahidettin'in Mabeyn Başkâtipliği'ni yapması sebebi ile devlet sırlarına vâkıf olan Ali Fuat Türkgeldi'nin yazdıklarından anlaşıldığına göre **Padişah da İzmir'i kimin işgal ettiğinden haberdar değildir!**

İzmir, 15 Mayıs sabahı saat 06.00'da işgale başlanmıştır. Fakat Vahidettin İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edildiğini ancak bir gün sonra geceyarısı öğrenebilmiştir!

Ali Fuat Türkgeldi, İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs günü Men-teşe Sancağı ahalisinden **“yabancı bir devletin sahilleri işgal ettiğine, gümrük idarelerine kendi bayraklarını çektiğine ve vatanın muhafazası için yardım istediklerine”** dair bir telgraf alındığından bahsettikten sonra, durumu derhâl Padişah'a arz ettiğini yazıyor.

Kiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c: 19, İstanbul 1961; eserleri ile Hamdi Baytuloğlu'nun 1968'de Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'nin 7. sayısında yayınlanan **“İzmir'in İşgali”** başlıklı makalesinden yararlanılmıştır.

Türkgeldi'nin yazdığını göre Padişah İzmir'in işgal edileceğini, Damat Ferit'in dün akşam gönderdiği bir kâğıttan öğrenmiştir ama **İzmir'in hangi devlet tarafından ele geçirildiğinden ve irtikâp edilen vahşetten haberi yoktur!**

Türkgeldi, Padişah'ın emri üzerine bir otomobil ile derhâl Babıali'ye gider. Bakanlar kurulu toplantı hâlinindedir. Fakat Başbakan Damat Ferit, sonradan Artin Kemal adı verilecek olan Maarif Nazırı Ali Kemal'le yemek yemektedir. Türkgeldi, Menteşe Sancağı'ndan gelen telgrafı anlatır ve Padişah'ın İzmir'i kimin işgal ettiğini öğrenmek istediğini söyler. Damat Ferit, **"İzmir'in işgal edileceğinin İngiliz Siyasi Komiseri Amiral Calthorpe tarafından haber verildiğini, işgalin barış konferansının bir gereği olduğunu anlattıktan sonra kendisinin işgalin Yunanlılar tarafından değil, hiç olmazsa düvel-i muazzama tarafından icra olunması için teşebbüse geçtiğinden"** bahseder. Menteşe Sancağı ise herhâlde İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir!

Ertesi gün bakanlar, leyle-i berat tebriki münasebeti ile Saray'a kabul olunurlar. Türkgeldi'nin sorusu üzerine İçişleri Bakanı İzmir vilayetinden henüz bir cevap gelmediğini söyler.

Velhâsıl İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edildiğinin öğrenilmesi için, işgalden sonraki günün geceyarısına kadar beklemek gerekir!

Görüldüğü gibi İzmir'in işgal edilmesi, Türk Devleti'nin başına tebelleş olan Etnik Çete'nin umurunda bile değildir! Aksine Etnik Çete, Paris konferansının kararlarını ve Mondros Mütarekesi'nin hükümlerini ilerisürerek **işgali meşru göstermeye çalışmakla** meşguldür! Vatanın hangi köşesinin kimlerin eline geçtiği ancak düşmanın hükümete verdiği notalardan öğrenilebilmekte ve işgale karşı herhangi bir tedbir almak ihtiyacı da duyulmamaktadır! Ve aradan bir günden fazla bir zaman geçtiği hâlde Padişah İzmir'i kimin işgal ettiğinden de haberdar değildir.

Beyaz Bayraklı Bir Sersem Paşa!

Selanik'ten sonra İzmir'i de Yunan'a teslim eden Ali Nadir Paşa, 26 Mayıs 1919 tarihli şifrede **"kışla kapısına çıkıldığı andan itibaren askerlik şeref, haysiyet ve namusunu ayaklar altına alan ve şimdiye kadar tarihin kaydetmediği hakaret, cinayet ve faciaların başladığından, bizzat kendi elinde beyaz bayrak olmasına rağmen pek çok subay ve erin merhametsizce ve câniyane şehit edildiğinden"** bahsetmesine rağmen Kuva-yı Milliye'yi desteklemesi sebebi ile 17. Kolordu'nun çete hâline geldiğinden şikâyet edebilmiştir!

Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in de Vali Kambur İzzet'in de yaşanan felâket ve hacâletlerden pek şikâyetleri olmadığı anlaşılmaktadır. Dahiliye Nazırı'na göre **"evet İzmir de bazı hâdisat olmuştur ama, hükümet bu konudaki söylentilere atf-ı ehemmiyet etmemektedir."**

Bu sorumsuz ve soysuz Bakan, işgalden iki gün sonra verdiği demeçte aynen şöyle diyecektir:

*"... Bu şabah Vali İzzet Bey'den aldığım telgrafnâmede, Vilayet Meclisi İdaresini toplantıya dâvet eylediğini ve kararlarının neticesini ayrıca bildireceğini söyledi. İzmir'de bazı hadiseler vukua geldiğinden hükümet resmen haberdar değildir. Bu vâdide dolaşan rivayetlere ehemmiyet atfedilmemelidir!"*⁴³

17 Mayıs'ta Yunanlılar tarafından makamına oturtulan Vali İzzet Bey ise aynı gün bir bildiri yayınlayarak **"İzmir olaylarının büyütüldüğünü, olayın İtilâf Devletleri'nin kararıyla İzmir'i Yunanlılar'ın işgalinden ibaret olduğunu"** açıklayacaktır.⁴⁴

Oysa, bir bakıma görgü şahidi olan Celal Bayar'dan öğreniyoruz ki, üst katında Kambur İzzet'in oturduğu İzmir Hükümet

43 M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., c: 1, s: 90-91.

44 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 249.

Konağı'nın alt katındaki salonunda bile bir Yunan müfrezesi bulundurulmakta idi!

Hemen bütün resmî binalara Yunan bayrağı çekilmişti.

Çarşı, pazar her taraf Yunan bayraklarıyla dolmuştu.

Ayafotini Kilisesi ve Yunan Konsolosluğu vilayetin idare merkezi hâline gelmişti.

İdarede Yunan kanunları hâkimdi.

Örfi idare ilân edildiği için Yunan askerî mahkemeleri faaliyete geçmişti.

Hapishane bu mahkemelerin mağdur ettiği Türklerle dolup taşıyordu.⁴⁵

Yani bizim İzmir'imiz Yunanlılar'ın olmuştur! Nitekim İzmir'deki Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriu 21 Mayıs'ta Türk subaylarının aileleri ile birlikte İzmir'i terketmelerini isteyecektir.

Yunanlılar bir kuklaya ihtiyaç duydukları için Kambur İzzet'i makamında muhafaza ettiler. Metropolit Hrisostomos'u gönderip İzzet Beyefendi'yi göreve dâvet ettiler. Ona bir Yunan subayının tercüman ve irtibat memuru olarak yanında bulundurulacağını söylediler.⁴⁶

O artık Yunan Valisi idi!

Makam değişmediği, Türklük'le de uzaktan yakından hiçbir ilgisi bulunmadığı için bu durumdan şikâyetçi de değildi. **Damat Ferit, nasıl İngiliz işgalini yerleştirmek için çalışıyorsa, Kambur İzzet de Yunan egemenliği hesabına çalışacaktı.** O sebeple kendisine bağlı mutasarrıf ve kaymakamlara birer telgraf çekerek “**çete**” dediği Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasını emrediverdi.⁴⁷ İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'dan,

45 Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, c: 6, İstanbul 1968, s: 1809.

46 Celal Bayar, *a.g.e.*, c: 6, s: 1811.

47 Celal Bayar, *a.g.e.*, c: 7, s: 2191-2192.

Bandırma'da bulunan ve direnişe hazırlanan Nurettin Paşa'nın tutuklanmasını istedi.⁴⁸

Bununla yetinmedi.

Düşman askerlerinin Manisa kapılarına dayandığı gün de Köylü Gazetesi'ne bir beyanat vererek **“Yunan kıtalarının hümet ve merasim-i mahsusa ile karşılanmasını” istedi.**⁴⁹

Bu beyanat, bahsettiğimiz gazetenin 24 Mayıs tarihli sayısında yayınlanmıştı.

25 Mayıs'ta Manisa işgal edildi.

Ali Nadir-Vali İzzet ikilisinin yaptığı gibi, namus ve şerefini ayaklar altına **alarak Manisa'yı düşmana teslim eden Giritli Hüsnü Bey**, büyük zaferden sonra kuyruğunu kıstırıp Yunan Ordusu ile birlikte vatani terkedecektir. Nurdoğan Taçalan, **halkın Hüsnüyadis adını taktığı bu adamın tanassur edip Ortodoks olduğunu** yazmıştır.⁵⁰

Vali İzzet, 5 Ocak 1920'de kalp sektesinden ölmüştür.

Ali Nadir'in Akibeti...

Koruyup, kollamakla mükellef olduğu İzmir'i de tıpkı Selanik'te yaptığı gibi bir tek mermi atmadan düşmana teslim eden bu süfli herif, İzmir faciasından sonra Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırmak maksadıyla kurulan ve Kuva-yı İnzibatiye de denilen Hilafet Ordusu'na komutan olarak tayin edilecek, **vatan kurtulunca da tabanları yağlayıp İngiliz egemenliği altındaki Mısır'a tüyecek ve orada sefalet içinde ölecektir.**

Zaferden sonra, Meclis'te 150'likler meselesi görüşülürken Ertuğrul (Bursa) mebusu Dr. Fikret Onuralp'ın **“Yunan bayra-**

48 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 329.

49 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s: 130.

50 Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s: 217, 211 numaralı dipnot.

ğını öpen adam!” diye nefretle haykırarak⁵¹ içini boşalttığı zat, işte bu zattır.

Biraz evvel İzmir faciası ile ilgili haberleri **“söylenti”** olarak kabul ettiğinden ve **“hükümetin bu söylentilere atf-ı ehemmiyet etmediğine”** ilişkin açıklamalarda bulunduğundan bahsettiğimiz Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey de halkın **Ali Kemal’i parçalamasından sonra korkup İngilizler’e sığınmıştır.**

Ve o da İngilizler’in temin ettiği bir vapurla İngiliz işgali altındaki Mısır’a gitmiştir.

Sonra Paris’te bir gazete çıkarıp Mustafa Kemal Paşa’ya ve Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı hücumla geçmiştir.

Söz parçalanmadan açılmışken size halkın parçaladığı bir başka vatan haini hakkında bazı notlar sunmak istiyorum:

Bu vatan haininin adı Hrisostomos’tur.

Hrisostomos’un melanetlerine Makedonya’da şahit olan Rahmi Bey, vali olarak İzmir’e gelince, **papazın yine katliam planları yapmakla meşgul olduğunu** öğrenir.

Onu derhâl İzmir’den uzaklaştırır.

Fakat Hrisostomos mütarekeden sonra bu kez düvel-i muaz-zamayı da arkasına alarak Leon adındaki Yunan savaş gemisi ile İzmir’e döner. Krallar gibi karşılanır.

Bu kez Nurettin Paşa İzmir valisidir.

Vali ile uğraşmaya başlar.

Yakın çevresine, hatta daha sonra Yunan Siyasi Komiseri Sterghiades’e **“Nurettin Paşa’nın kurşuna dizilmesinden memnun olacağını”** söyler.

Aradan yıllar geçer. Gün olur, devran döner. Nurettin Paşa bu kez 09 Eylül 1922 günü muzaffer ordunun muzaffer komutanları arasında İzmir’e girer. Paşa’yı tebrik edenler arasında Hrisosto-

51 İlhami Soysal, **150’likler Kimlerdi, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, İst. 1988, s: 78.

mos da vardır. Paşa, bu canî ruhlu papaza “**kurşuna dizilme**” meselesini hatırlatır.

Masum İzmir halkına reva gördüğü vahşeti hatırlatır.

Yunan askerlerini Türk kanı içmeye dâvet ettiği günleri hatırlatır.

“- **Sizi divan-ı harbe vereceğim**” der.

Fakat papaz, Paşa hazretlerinin huzurundan çıkar çıkmaz meydana toplanan halk tarafından paramparça edilir!

Yunan hükümeti, Türk düşmanlığını canlı tutmak için Atina’da **bu hain papazın İzmir’e müteveccihen çok azametli bir heykelini dikmiştir.**

Jandarma Genel Komutanı’nın Raporu

Dönemin Jandarma Genel Kumandanı Miralay Ali Kemal Sırrı Bey’in işgalden 19 gün sonra gönderilen raporu, Yunan vahşetine dair önemli bir resmî vesikadır.

İzmir’in Ayafotini Kilisesi, Avcılar Kulübü ve Yunan Konsoloslusu’ndan yönetildiğini belirten raporda, işgal günü subaylara maaşlarına mahsuben avans verildiğinden ve bu paranın Yunan askerleri tarafından gasp edildiğinden bahisle denmektedir ki:

“... Alınan yalnız para değildir. Kol saatleri, kol düğmeleri, yüzükler, kalpaklar, ispoletler, getiriler, hatta ceketler alınmıştır. Kalpaklar süngülere takılarak gezdirilmiş, Yunan askerî terbiyesi ve medeniyeti âleme ilân edilmiştir. Olay gününde biz bir taraftan akla, hayale gelmez taarruzlara mâruz kalırken, subayların bir kısmının evleri yağma edilmiştir. Ahaliden evleri ve dükkânları yağma edilenlerin adedi sayısızdır. Feci bir surette şehit edilen Müslümanların adedi yakın köyler de dahil olmak üzere iki bini aşmıştır. (...) Bütün Kordonboyu, kışla ve hükümet önü cesetle dolu olduğu hâlde, (bu cesetler) pek az zaman zarfında ayaklarına ve boyunlarına demirler bağlanarak denize atılmıştır.”

Adana Alayı'ndan izinli gelen **Ali Osman Efendi'nin can cekişmekte olduğu hâlde, Amerikan Hastahanesi'ne naklinin engellendiğinden,** subayların acil ihtiyaçlarının temini için bile çarşıya çıkamadıklarından bahsedilen raporda bütün devlet binalarına Yunan bayraklarının çekildiği kaydedildikten sonra denmektedir ki:

*“... Köylerde sıkışıp kalan ve her dakika taarruza mâruz bulunan çaresiz İslâm ahalisinin imdat talebi ile dolu feryatnâmelerini Vali, Vilayet ancak “**Jandarma Kumandanlığı'na**” kenar notu ile nezarete havale etmekle yetiniyor. Halbuki eldeki jandarmayı harice sevketmek şöyle dursun, toplu bulundurmak bile kabahat sayılıyor.”⁵²*

⁵² Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, s: 37, Eylül 1961, vesika nu: 907.

ZÂT-I ŞÂHÂNE

İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk Milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdır.

Atatürk

Başından beri anlatageldiğimiz gibi, millî şeref ve haysiyetimizi fevkalâde rencide eden ecnebi tasallut ve tecavüzleriyle, İzmir'deki hacâlet ve vahşiyâne Yunan cinayetlerinin bir numaralı sorumlusu İngiltere'dir.

Vatanı işgal eden İngiltere'dir.

Yunan Ordusu'nu İzmir'i işgale dâvet eden İngiltere'dir.

Fakat Zât-ı Şâhâne de İngiliz dostudur, adı ihanetle özdeşleşen Sadrazam Damat Ferit ve takımı da.

İkisi de **“şahsî menfaatlarını müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit etmiştir”** Zât-ı Şâhâne düşmanın merhametine sığınarak saltanatını muhafaza edecek, Damat Paşa koltuğunu korumak için işgal kuvvetlerinin emrine girecektir.

İkisi için de kurtuluş demek, vatanın İngiliz himayesi altına sokulması demektir!

Kız kardeşi Mediha Sultan ve Mediha Sultan'ın Necip Paşa'dan olan oğlu Sami¹ ile birlikte dünyadaki **üç mel'undan biri** ilân ettiği Damat Ferit'in yeniden Başbakanlığa getirilmemesi için ricaya giden Meclis Başkan Yardımcıları Hüseyin Kâzım ve Vecdi Beyler'i **“ben istersem Rum Patriği'ni de Ermeni Patriği'ni**

¹ Celal Bayar. Sami Bey'in İngiliz casusu papaz Frew'in adamı olduğunu yazmıştır. (Ben De Yazdım, c: 3, İstanbul 1966, s: 931, 1 numaralı dipnot).

de Hahambası'nı da Başvekil yaparım!"² diye azarlayan ve bir türlü vazgeçemediği bu **"mel'un enişteyi"** memleketin en buhranlı döneminde beş kez Sadrazamlığa getirip memleketin başına belâ eden de odur!

Öyleyse **"mecnun herif"** dediği Enişte Bey'den daha kafa dengi ve İngiltere'ye daha yakın bir uşak bulamamıştır!

Millî mücadeleye karşı İngilizler'le ve ileriki bölümlerde göreceğimiz gibi, muhtelif etnik çetelerle işbirliği yapabilecek kadar alçalan Enişte Bey, Türk Milleti'ne karşı nasıl saygısız ise, dirayetli bir Türk evlâdını değil de Ermeni Patriği'ni, Rum Patriği'ni ve Hahambası'nı Başvekil tayin edebileceğinden bahseden Vahidettin'de öylesine saygısızdır. Ona göre millet koyun sürüsüdür, kendisi de coban.³

Zât-ı Şâhâne iktidara geldiğine, hatta hayatta kaldığına bin kere pişmandır. Henüz dört-beş aylık iken yetim kalan bu talih-siz Sultan, cülüsünü takip eden ilk Kadir Gecesi'nde görüştüğü Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'ye demiştir ki:

- Ben bu makam için hazırlanmadım! Çocukluğumdan beri vücutça rahatsız olduğum için layıkıyla tahsil edemedim, sinnim kemale erdi. Dünyada emelim kalmadı. Biraderle hangimizin evvel gideceğimiz mâlûm olmadığından bu makama intizarda değildim. Fakat takdir-i ilâhi ile teveccüh etti. Bu ağır vazifeyi deruhte eyledim. Şaşmış bir hâldeyim, bana dua ediniz!⁴

İşte, bin yıldan beri fırsat bekleyen düşmanlarımızın tepemize üşüştüğü, tarihimizin en kara günlerinde aczini itirafetmekten çekinmeyen, hayatla ilgisini kesmiş, dünyada emeli kalmamış, şaşkın ve zavallı bir adam vardır başımızda. Padişah olduğuna da anasından doğduğuna da bin kere pişmandır! Herhâlde bu yüzden, kimsenin eline vermemek için sakal bırakmadığını söyleme-

2 Sözlük: **Sinnim kemale erdi:** Ömrümün sonundayım.

Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, s: 261.

3 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, Ankara 1993, s: 17.

4 İbnilemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c: 2, İstanbul 1969, s: 2095.

sine⁵ rağmen sakalını Damat Ferit'e kaptırmış olmalıdır. Sakalın Damat Ferit'e kaptırılması demek, aslında İngilizler'e kaptırılması demektir.

Bizzat kendi ifadesine göre dünyadan elini, eteğini çekmiş, sinmiş, sinni kemale ermiş, şaşkın bir adamdır Vahidetin.

Korkaktır da.

Çünkü kendisinden önce tahta çıkan Abdülaziz öldürülmüş, zaten sınırları bozuk olan Murat, ensesine, sakaklarına ve kulaklarına yetmiş sülük vurulmak suretiyle çıldırılmış Abdülhamit, bir ecnebi tezgâhıyla iktidardan uzaklaştırılmıştır! Abdülhamit rahmetlisinin **“bizim biraderi kimseye göstermemekle kendisine çok büyük iyilik ediyorum”**⁶ dediği Sultan Reşat da oturduğu koltukta kalabilmek için İttihat Terakki'nin kuklası olmuştur.

Vahidettin, Ali Fuat Türkgeldi'nin dediği gibi Sultan Reşat'tan daha akli başında bir adamdır ama kendisinden öncekilerin başına binbir belânın geldiğine bizzat şahit olan böyle bir Sultan'ın kurtarıcı hamleler yapabilmesi esasen mümkün değildir. Nitekim Vahidettin, akıbetinin tahtı, tacı bırakıp memleketlerinden kaçmak zorunda kalan Bulgar Kralı Ferdinand, Alman İmparatoru Wilhelm ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Charles'in akıbetine benzermesinden korktuğu için Mondros'ta mütareke müzakerelerine gidecek heyete Damat Ferit'in başkanlık etmesinde ısrar etmiştir.

Sadrazam İzzet Paşa'nın **“Padişah'ım, bu adam mecnundur, böyle mühim bir vazifeye nasıl tayin edilir?”**⁷ demesine rağmen, Padişah'ın Enişte Bey'de ısrar etmesi, İngilizler'in kendisi hakkında ne düşündüklerini en yakınındaki adamdan öğrenmek istemesiyle izah edilebilir. Damat Ferit'in Mondros'a git-

⁵ Enver Behnan Şapolyo, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul 1961, s: 461.

⁶ İsmail Hâmi Danişment, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c: 4, İstanbul 1972, s: 380.

⁷ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s: 153.

mesi önlenince, mütareke müzakereleri için gidecek delegelere şu talimatın verilmesini dikte etmiştir:

1. Hilâfet-i Celile ve Saltanat-ı Seniyye ve Hanedan-ı Osmanî hukukunun mahfuziyetinin temini,

2. Bazı eyaletlere verilecek idarî muhtariyetin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin siyasi değil, yalnız idarî olması.

Görüldüğü gibi, Padişah'ın üzerinde durduğu husus, Hilâfet-i Celile, Saltanat-ı Seniyye ve Hanedan-ı Osmanî'yedir ki, her üçünün de merkezinde kendisi vardır, millet yoktur.

Bu, şu demektir:

Eğer İngilizler hilâfeti, saltanatı ve Osmanlı Hanedanı'nı muhafaza edeceklerse, Vahidettin onlardan yana olacaktır.

Mondros Mütarekesi'ni imzadan dönen Rauf Orbay, Hilâfet-i Celile, Saltanat-ı Seniyye ve Hanedan-ı Osmanî'nin hukukunun teminat altına alındığını ilân edince de Padişah **işgalcilere başeğceğine dair** açıklamalar yapmıştır! Vahidettin Mondros Mütarekesi'nin imzalandığını arz etmek için Saray'a giden Sadrazam İzzet Paşa'ya demiştir ki:

*Bu şartlar çok ağır olmasına rağmen kabul edelim. Öule tahmin ederim ki. İngilizler'in Doğu'da asırlarca devam eden dostluğu ve lütufkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını daha sonra elde ederiz!*⁸

Düşmanın müsamahasının nasıl elde edileceğini de 24 Kasım 1918'de The Daily Mail muhabirine verdiği mülakatta şöyle açıklamıştır:

*"... İngiliz milletine karşı beslediğim sevgi ve hayranlığı, babam Abdülmecit'ten miras aldım. Memleketimle İngiltere arasındaki dostluğu güçlendirmek için elimden geleni yapacağım!"*⁹

8 Gotthard Jaeshke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, c: 1, İstanbul 2001, s: 21.

9 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, s: 39.

Velihaht Abdülmecit Efendi'de şöyle diyecektir: "Padişah ve ben sizin yardımınızı

İngiltere, Türk anavatanını müttefiklerine paylaştırmamanın, geri kalanını da azınlıklara tapulamanın hesaplarını yaparken Türkiye'nin başında, İngiliz hayranı olduğunu açıklamaktan hicap duymayan işte böyle bir adam vardır!

Fakat bu dostluk mesajlarına ve **“Allah’tan sonra umudunu İngiltere’ye bağladığına”** ilişkin zavallı açıklamalarına rağmen Vahidettin’in **“huzura kabul etme”** talebi İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından red edilir.¹⁰

21 Mart 1919’da İngiliz Yüksek Komiserliği danışmanlarından Hohler’i huzura kabul etmek istediğini Londra’ya bildiren Zât-ı Şâhâne’nin bu teklifi kabule şâyan bulunmaz! 15 Aralık 1919’da ise Amiral Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na şöyle yazacaktır:

“... Geçenlerde Sultan benimle görüşmek istedi, red ettim!”¹¹

“Türkiye Ortadan Kaldırılmalıdır!”

Türkiye’yi yönetenler umutlarını, şefaatine sığındıkları İngiltere’ye bağlamışlardı ama, İngilizler nezdinde on paralık itibarları yoktu! Dostluk mesajları da İngilizler’in tutumunda herhangi bir değişiklik yapmadı. Aksine İngilizler umduklarından daha fazlasını alabileceklerine inanmaya başladılar.

Eski İngiliz Başbakanlarından Asquith, mütarekeden yaklaşık olarak on gün sonraya tekabül eden 9 Kasım 1918’de **“ümit edelim ki, bugünler milletler topluluğu içinde kötülüğü temsil eden bir millet olarak Osmanlı’nın son günleri olsun. Bu ölünün mezartaşı üzerine ne yazılırsa yazılsın, o hiçbir zaman doğmayacaktır”¹²** diyordu.

hararetle istiyoruz. **Biz Türkler kültürümüzü Fransa ve İngiltere’den aldık.”** Bu beyanat 1 Aralık 1918 tarihli The Morning Post’ta yayınlanmış, Vakit, Sabah ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri tarafından da iktibas edilmiştir.

10 Gotthard Jaeshke, **a.g.e.**, c: 1, İstanbul 2001, s: 29.

11 Gotthard Jaeshke, **a.g.e.**, c: 1, İstanbul 2001, s: 27.

12 Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Ankara 1986, s: 51.

Asquith, 1. Dünya Savaşı'nın başlarında da "Osmanlı Devleti'nin kılıçla ortadan kaldırılacağını" söylemiş, **Türkiye'yi mahvedinceye kadar savaşa devam edeceklerine** ilişkin açıklamalar yapmıştı.¹³

3 Kasım 1918 tarihli nüshasında mütarekeyi değerlendiren The New York Times "500 yıldan beri katliam ve yağmadan başka bir şey yapmayan Türkler'in dünya siyaset tarihindeki sayfalarının kapanmak üzere olduğunu" yazıyordu. Dışişleri Bakanı Reşit Paşa'nın "**İngiltere'ye olan büyük dostluğundan**" bahsettiği günlerde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Tom Hohler, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası Şefi George Kidston'a bir mektup yazdı. Mevcut şartlardan faydalanılarak **İstanbul'un işgal edilmesi lazım geldiğinden** söz edilen mektupta şöyle deniyordu:

*"... Burasının Türkler tarafından yönetilmesine son vermek için şimdiki şartlardan yararlanılmazsa çok yazık olacak. Bu şehri herhangi bir yönetim altında görmeye hazırım. Yeter ki, bu yönetim, Türk yönetimi olmasın."*¹⁴

Aslında müttefikler, Amerikan Başkanı Wilson'un isteği üzerine 10 Ocak 1917'de Türkiye'nin ortadan kaldırılmasını savaş sebebi olarak açıklamışlardı. Şöyle diyorlardı:

*"... Uygar dünya bilmektedir ki, müttefiklerin savaş amaçları her şeyden önce ve zorunlu olarak Türkler'in kanlı istibdadına düşmüş halkların kurtarılması ve Avrupa uygarlığına kesinlikle yabancı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa dışına atılmasıdır."*¹⁵

Bu politika İstanbul'un fethinden itibaren Avrupalılar'ın takip ettikleri politika idi. L'loyd George'un 1920 yılı başlarında Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmadan öğreniyoruz ki, müttefikler **Türkler'in İstanbul'dan kovulmaları** için antlaşma bile yap-

13 Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, c: 1, İstanbul 1993, s: 33.

14 Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dışpolitika**, Ankara 1973, s: 11.

15 Doğan Avcıoğlu, **a.g.e.**, c: 1, s: 34.

mişlardı! Bu antlaşmaya göre İstanbul'dan çıkarılacak Türkler'in yerine Ruslar yerleştirilecekti!¹⁶

Aynı L'lyod George 8 Kasım 1918'de Yunan Başbakanı Venizelos'a yolladığı mektupta **“Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da Yunanistan'a verilecek yerlerle, Ermeni Devleti arasındaki kısımlardan ibaret olacağını”** yazmıştı.

L'lyod George gibi, 2 Ocak 1918'de Ayasofya'nın kilise yapılmasını teklif eden Lord Curzon da İngiltere'de Türkler'e duyulan nefreti temsil eden adamdı. 4 Ocak 1920 tarihli notlarında **“Türkler Avrupa'dan atılmalıdır. Amerikalı Senatör Lodge'in dediği gibi İstanbul tamamen Türkler'den alınmalı, bir veba tohumu, harplerin yaratıcısı ve komşuları için küfür olan Türkler Avrupa'dan silinmelidir.”**¹⁷ diyen bu azılı Türk düşmanı, 16 Şubat 1920'de Amiral Sir F. de Robeck'e yolladığı şifrede şöyle yazacaktı:

*“... Türkleri İstanbul'dan atacağımızı açıkça söyleyiniz.”*¹⁸

Dört yıl boyunca İstanbul'da görev yapan ve muhtemelen İngiliz gizli servisinin de önemli bir elemanı olan Mark Sykes'e göre **“Türkiye diye bir şey artık olmamalı idi!”**

Sykes şöyle devam ediyordu:

*“... İzmir Yunanlılar'ın olacaktır. Antalya İtalya, Güney Toroslar ve Kuzey Suriye Fransız, Filistin ve Mezopotamya İngiliz, geri kalan topraklar İstanbul dahil Ruslar'a verilecektir. Ayasofya'da ve Ömer Camii'nde Latin ilahiler okuyacağım. Bunu bütün kahrman küçük ulusların şerefine Galce, Lehçe, Keltce ve Ermenice okuyacağım!”*¹⁹

Gerçi komünist ihtilâli üzerine Mark Sykes'in bahsettiği İstanbul'un Ruslar'a verileceğine ilişkin antlaşmanın hükmü kalmamıştı ama, Saray'dan ve Babiali'den yükselen dostluk mesaj-

16 A. Hurşit Tolon, **Sevr'e Giden Yol**, Ankara 2005, s: 253.

17 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgeleri'nde Türkiye**, İstanbul 1967, s: 220.

18 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 256.

19 A. Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s: 55, 56, 163 numaralı dipnot.

larına rağmen savaşın galipleri Osmanlı topraklarını ona buna peşkeş çekmek için Paris'te toplantı üzerine toplantı yapıyorlardı.

İşte mümkün olduğunca özetlemeye çalıştığımız bu şartlar altında bile Osmanlı Hükûmeti İngilizlere yardımcı olmak gibi, vatana, devlete ve millete ihanet demek olan bir misyonu üstlenmişti. Ve ne yazık ki, Zât-ı Şâhâne de!

Vatan İngiltere'ye Peşkeş Çekiliyor

Vatanın kurtuluşunu İngiliz himayesi altına girmekte bulan Sultan Vahidettin ile Damat Ferit, Sevr'den aylarca önce İngiltere'ye bir teslim belgesi sundular. Damat Ferit'in 30 Mart 1919'da Amiral Calthorpe'e takdim ettiği bu teslim belgesine göre;

a) İngiltere onbeş yıl boyunca Türkiye'nin bağımsızlığını korumak ve iç güvenliği sağlamak için **uygun gördüğü yerleri işgal edecektir.**

b) Ermenistan, diğer büyük devletlerle anlaşacak olan İngiltere'nin isteğine göre bağımsız bir cumhuriyet olacaktır.

c) Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki bütün tahkimat yıkılacak, buralar **İngiltere tarafından işgal edilecektir.**

ç) Bir dostluk göstergesi olarak Osmanlı Bakanlıklarına İngiliz müsteşarlar tayin edilmesine muvafakat edilecektir.

d) Ayrıca her vilayete bir İngiliz konsolos tayin edilecek ve onbeş sene süre ile bunlar aynı zamanda Türk valilere müşavir olacaklardır.

e) Parlamento seçimleri ile mahalli seçimler İngiliz konsoloslarının nezareti altında yapılacaktır.

f) Anayasa Doğu milletlerinin istidat ve siyasi kabiliyetlerine göre sadeleştirilecektir.

g) Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasetini yönetmekte kesin olarak hür olacaktır.²⁰

20 Ömer Sami Coşar, **İstiklâl Harbi Gazetesi**, Nu: 60.

Görüldüğü gibi devlet kayıtsız şartsız İngiltere'ye teslim edilmekte, padişahın dış siyasette hür olacağına ilişkin bir son madde eklenmek suretiyle de bağımsız olduğuna dair bir imaj yaratılmak istenmektedir.

Bakanlıklar'a İngiliz müsteşarlar ve her vilayete müşavir sıfatıyla birer İngiliz konsolos tayin edilmesi devletin İngiltere tarafından yönetilmesine başgelmek demektir.

Düşmana vatanın istediği bölgesini işgal etme hakkı veren, üstelik askerî güce de sahip olmayan bir Sultan'ın dış siyasette hür olması mümkün müdür?

Bereket versin ki, temsil ettiği milletin ve başında bulunduğu devletin haysiyetini ayaklar altına alan bu antlaşma teklifi "Türk meselesini Paris'te çözümleneceğini" söyleyen İngiltere tarafından reddedilmiştir. Kaldı ki, onbeş sene sonra İngiltere'nin Türkiye'den çekileceğine ilişkin herhangi bir teminat da yoktur.

Burada varlığı hâlen tartışma konusu olan ikinci bir gizli antlaşmadan da bahsetmeliyiz. Sultan Vahidettin adına Damat Ferit ile İngiltere adına bazı yetkililer arasında 12 Eylül 1919'da imzalanan²¹ ve Vahidettin tarafından onaylandığı belirtilen bu teslimiyet belgesinin mahiyetini, Mustafa Kemal Paşa'nın 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e gönderdiği bir telgraftan öğreniyoruz. Gizli antlaşmayı, imzalandığı gün öğrenen Mustafa Kemal Paşa aynı gün durumdan Kâzım Paşa'yı haberdar etmek ihtiyacını duymuştur. Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir'e gönderdiği telgraf aynen şöyledir:

15. Kolordu Kumandanlığı'na

Zata Mahsustur.

Sivas, 12.12.1335

Zât-ı Şâhâne'nin tasdik ettiği ve İngiliz delegeleriyle eski Sadrazam Damat Ferit Paşa arasında kararlaştırılan ve imza olunan 12.9.1919 gizli antlaşma sureti, bu kere Dersaadet'ten elde edilmiş-

21 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 571, Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 101.

tir. Teyit ve belgelenmesi için aslının ele geçmesine çalışılmaktadır. Adı geçen anlaşma, aşağıdaki 7. maddeyi ihtiva eylemektedir:

Suret

1. İngiltere hükûmeti, kendi mandası altında Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını üstlenir.

2. İstanbul, hilafet ve saltanat merkezi olacak ve Boğazlar İngiltere'nin gözetimine ve kontrolüne tâbi tutulacaktır.

3. Türkiye, bağımsız bir Kürdistan teşkiline engel olmayacaktır.

4. Bunlara karşılık Türkiye, İngiltere'nin Suriye ve Elcezire'deki hâkimiyetini, **icabında fiilî yardım göstererek** temin etmeyi ve hilafete ait manevî kudret ve salahiyetinin, İngiltere'nin gerek Suriye havalisiyle ve gerekse Müslümanlarla meskûn diğer kısımlarda kullanılmasını taahhüt eder.

5. Millî cereyanların önüne geçebilmek için Türkiye'de tesis edilecek olan yarı meşruti idareye karşı vuku bulacak tepkileri İngiltere hükûmeti yatıştırmak için bir zabıta kuvveti ayıracaktır.

6. Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından feragat ederek, özel ve yarı resmî niteliğe sahip olan İngiltere hükûmeti, konferansta, Türk delegelerinin bu konudaki arzularını yerine getirmeye eğilimli olacak ve buun kabulünü üstlenecektir.

7. Barış şartlarının kararlaştırılmasından sonra, Zât-ı Şâhâne 4. maddedeki hususları genişletmek için İngiltere hükûmetiyle ayrıca bir sözleşme yapacaktır. Bu sözleşmenin hükümleri gizli tutulacaktır. İşbu sözleşme, Dersaadet'te iki nüsha olarak düzenlenmiş ve imzalayan iki tarafça teati ve kabul edilmiştir.²²

Heyet-i Temsiliye nâmına

Mustafa Kemal

3. Kolordu Kumandanı

Selâhattin

22 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 5, İstanbul 2001, s: 360, 361.

Bu gizli antlaşmaya dair haberler sızmaya başlayınca müt-tefikleri nezdinde zor durumda kalan İngiliz Dışişleri Bakanlığı böyle bir antlaşmanın yapılmadığını açıklar. Açıklamaya göre antlaşmanın altında imzaları bulunan M. S. Francer, H. Morlan, G. Churchill, J. W. Strauss, Polack ve N. Churchill de İngiliz değil, Levantendirler! Yine bu açıklamaya göre bu adamlar belki İngiliz istihbarat teşkilatının elemanlarıdır ama İngiltere adına antlaşma imzalamak gibi bir yetkileri yoktur. **Oysa yukarıdaki isimlere İngiliz Ordusu'nun ve İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin personel listesinde rastlanmaktadır.** George Percy Churchill ise İngiltere Dışişleri'nde önemli bir diplomattır.²³

Her ne hâl ise...

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz ki, eğer Sultan Vahidettin muvafak olsaydı, yetkileri Yıldız Sarayı'nın bahçe duvarlarıyla sınırlandırılmış, nerede ise Saray Kâhyası ko-numunda mahalle muhtarı misali bir padişah ve tekke şeyhi gibi bir halife olarak hayatını idame ettirirdi.

Ama biz mahvolurduk!

Türkiye mahvolurdu!

Türk Milleti mahvolurdu!

Yâver

Burada Sultan Vahidettin'in yakın çevresinden ve pek yakınında bulunan Kiraz Hamdi Paşa'dan da birkaç cümle ile bahsetmemiz gerekiyor.

Kiraz Hamdi Paşa, **Zât-ı Şâhâne'nin yaver-i has'ıdır. İngilizler'in de has adamıdır!** İngiliz politikalarını desteklemek için kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin, Askerî Nigehban Cemiyeti'nin, İla-yı Vatan ve Tarikat-ı Selahiye'nin aktif kadrolarının içinde hep o vardır.

²³ Geniş bilgi için bakınız: Sina Akşin, a.g.e., c: 1, s: 574.

İngiliz muhipleri ve Askerî Nigehban cemiyetleri ile ilgili tefferruatlı bilgilere ileriki bölümlerde ulaşacaksınız, o bakımdan burada sadece İla-yı Vatan ve Tarikat-ı Selahiye üzerinde durmak istiyoruz.

Her iki teşkilat da bildirilerinde Anadolu bağileri yani Anadolu eşkiyaları olarak niteledikleri²⁴ Kuva-yı Milliye'ye karşı örgütlenmiştir. Hürriyet ve İtilâf Partisi içindeki bir antlaşmazlıktan yararlanılarak kurulan İla-yı Vatan, bir bakıma yeni bir siyasi parti gibidir. **Saray hazinesine ait olan Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apatmanı'nın üst katı cemiyetin genel merkezidir.** Bu kat bizzat Vahidettin tarafından cemiyete tahsis edilmiş, hatta **cemiyetin ileri gelenleri de Vahidettin tarafından maaşa bağlanmıştır.** Bu ileri gelenlere ayda 100, bir kısmına da 150 lira verilmektedir.²⁵

Saray'a yakın bir kimse olan Tarık Mümtaz Göztepe, **Sultan'ı sürekli olarak dolandıran** Kiraz Hamdi'nin eline koca bir defter alarak uzaktan, yakından tanıdığı bütün ahabplarını deftere kaydettiğini yazmaktadır. Bu üyelere padişahın vereceği paraları da cebine atmaktadır.

Vahidettin'in, has yâveri tarafından işte bu şekilde dolandırıldığı İstiklâl Mahkemeleri'nde ortaya çıkacak, Kiraz Hamdi Paşa'nın deftere kaydettiği birçok kimse üye olmadıklarını ve kimseden maaş falan da almadıklarını söyleyeceklerdir.

En yetkili yöneticilerinin ifadelerine göre **İla-yı Vatan kesin olarak İngilizcidir!**

O kadar İngilizcidir ki, kendi lokallerinde yapılan Sait Molla'yı İngiliz Muhipleri Cemiyeti Başkanlığı'ndan düşürme toplantısında **İngiliz bayrağı ayakta selamlanmıştır!** Gözlüklü Sait Bey

24 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul 1986, c: 2, s: 521.

25 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s: 368, 369.

gibi bazı üyeler **İngiliz Farmasonları Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi 2. Başkanı'dır!**²⁶

İla-yı Vatan'ın gizli olarak örgütlediği Tarikat-ı Selahiye veya Tarik-i Selah Cemiyeti'nin üye kadroları da yine Vahidettin'i dolandırmak için bizzat Kiraz Hamdi Paşa tarafından şışirilmistir. Kiraz Hamdi'nin örgüt üzerinden Dağıstan Gürcüleri'nden Türkiye'ye karşı bir tümen kurulması için Dağıstan'lı General Halilof'la temasa geçtiği ve ona 300 bin lira teklif ettiği yargılamalar sırasında ortaya çıkmıştır.

Örgüt ayrıca Yunanistan'ın himayesindeki intikamcı terör örgütüyle temasa geçmiştir. **Bu intikamcı terör örgütü vatana ihanet edip, Yunanistan'a sığınan Çerkez Ethem ve kardeşlerinin yönetimindedir.** Anzavur'un oğlu Kadir de onlarla beraberdir. Türkiye'ye yakın olduğu için Midilli Adası'nda üstlenen **örgüt militanları Yunan subayları tarafından eğitilmekte ve örgütün ileri gelenleri Yunan subaylarının aldığı maaşı almaktadır.**²⁷

Kimi zaman Yunan torpidolarıyla, kimi zaman da daha mütevazı deniz vasıtalarıyla Türk sahillerine çıkarılan bu örgütün elemanları köylerimizi, karakollarımızı basmış, Türk uçakları işte bu sebeple Midilli'yi bombalamak zorunda kalmış, Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Kuşçubaşı Sami de Anadolu'ya yapılan bir baskın sırasında öldürülmüştür.²⁸

Türkiye'ye karşı intikamcı duygular içindeki Çerkez Ethem, Ethem'in kardeşleri ve yine Çerkez asıllı Kuşçubaşı Sami ve Anzavur'un oğlu Kadir'i tetikçi olarak kullandıkları anlaşılan örgüt daha sonra **Kürt ayaklanmasının genişlemesine çalışacaktır.**

Zât-ı Sâhâne'nin has vâveri iste bütün bu komploların içindedir!

26 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 521.

27 Ahmet Efe, *Efsane'den Gerçeğe, Kuşçubaşı Eşref*, İstanbul 2007, s: 187.

28 Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Efe, a.g.e.

Padişahın Başmabeyincisi olan Çerkez asıllı Serkarin Yâver Paşa da İzmit, Sapanca, Hendek ve Düzce'deki Çerkezleri millî mücadeleye karşı silâhlandırmıştır!²⁹

Zât-ı Şâhâne'nin Zeki Bey adında bir Hademe-i Hassa Kumandanı vardır. Vahidettin'in şehzadeligi sırasında evlendiği İnşirah Hanım'ın ağabeyi olması münasebeti ile Zeki Bey, Vahidettin'in kayınbirederidir. O da Çerkezdur. Padişahı son mutfak parasına kadar dolandıran Zeki Bey, Sultan'ın özel doktoru Reşat Paşa'yı öldürecek, Vahidettin'in ölümünden sonra da intihar edecektir. Zeki Bey'in kardeşi Şah İsmail'i de İngilizler Çerkez ayaklanmalarında kullanacaklardır.

Bir padişahın etrafında bulunabilecek adamlar mıdır bunlar? Bütün bu açıklamalardan sonra Vahidettin'in İngilizlerle de elbirliği ederek millî mücadeleye karşı Çerkezleri kullandığını tespit etmek durumundayız. Bereket versin ki, bütün Çerkezler bu oyuna gelmemişlerdir.

Ödüllendirilenler

Zât-ı Şâhâne'nin ödüllendireceği kimselerin millî mücadele aleyhtarı olmasına özel bir dikkat sarfettiği anlaşılmaktadır.

İngiliz emelleri uğruna yüzlerce vatan evlâdının kanına giren Anzavur'u mir-i miranlık rütbesi ve paşalık pâyesi vererek ödüllendiren odur.

Düzce, Adapazarı, Edirne, Çorum, Bolu ve Gerede ayaklanmalarını teşvik ve tahrik eden onaltı kişiyi 5. rütbeden Mecidiye nişanı vererek ödüllendiren odur!

Kürtçü Malatya Mutasarrıf'ı ile elbirliği edip Sivas Kongresi'ni basmaya yeltenen İçişleri Bakanı Adil Bey'i ödüllendiren odur.

29 Süreyya Şehidoğlu, *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara 1970, s: 29.

Müslümanları, bir namus ve haysiyet mücadelesi vermekte olan **Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye mensuplarını katletmeye dâvet eden Şeyhülislâm Mustafa Sabri'yi ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile ödüllendiren odur!**

Mustafa Kemal'i öldürmek için Mustafa Sagir'i görevlendiren **İngiliz casusu Rahip Frew'in şerefsiz göğsüne nişan takarak ödüllendiren odur!**

Bir mahkûm için iki ayrı mazbata düzenlemek suçundan yedi ay hapse mahkûm edilen **Kürt Nemrut Mustafa Paşa'nın cezasını affeden odur!**

Hatırlamalıyız ki, Zât-ı Şâhâne, bu vatan haini mahkeme başkanının Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Fevzi Paşa'lar hakkında verdiği idam kararlarını da Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey hakkında Mustafa Nazım Paşa Divanı'nın verdiği idam kararlarını da vakit geçirmeden onaylamıştır. Ama o cani ruhlu Nemrut Mustafa'yı affetmiştir.

Millî mücadele aleyhinde en alçakça ve düşmanca yayını yapan Mihran Nakkaşyan'ın Sabah Gazetes'i'ni bir yıllık abone bedeli olan 4.400 lirayı peşin vererek destekleyen odur.

Yine millî mücadele aleyhtarı olan Refik Halit'in Aydede Gazetes'i'ne 200 lira gönderen odur.

Bir bahane bulup millî mücadelenin en amansız düşmanlarından Peyam-ı Sabah Gazetes'i'ni Tunç Hilal-i Ahmer madalyasıyla ödüllendiren odur.

Bu liste uzatılabilir. Fakat görülüyor ki, Zât-ı Şâhâne, ödüllendireceği kimselerde mutlaka millî mücadele aleyhtarı olmak gibi bir şart aramaktadır.

DAMAT PAŞA

Şahsî menfaatlerini müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edenlerden ilki Sultan Vahidettin ise, ikincisi Damat Ferit'tir. Suç ortağı olan Vahidettin'in bile "habis ruhlu, mel'un" dediği Damat Paşa, 4 Mart 1919'da Başbakanlık koltuğuna oturunca, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bir haber göndererek bütün umudunu Allah'a ve İngiltere'ye bağladığını ve İngilizler'in istediği kimseleri tutuklamaya hazır olduğunu bildirecektir. Paşa artık İngiltere'nin emrindedir. Kürtleri ve Çerkezleri Mustafa Kemal'e karşı ayaklandıracak, Türkler'in elindeki silâhların toplanması için İngilizler'den yardım isteyecektir. Bakanlarının kimi Türk milliyetçilerini ipe çekecek, kimi milliyetçilerin katli için fetva verecektir. Aralarından Yunan Ordusu'nun başarısı için halkın dua etmesini isteyen Bakanlar bile çıkmıştır.

İbnilemin, mütarekeden sonra Türk Milleti'nin başına kâbus gibi çöken Damat Ferit'in, Şûrâ-yı Devlet üyelerinden Hasan İzzet Efendi adında bir malisorun oğlu olduğu yazıyor.³⁰

Mehmet Kanar'ın yıllarca göz nuru dökerek hazırladığı anlaşılan Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nden öğreniyoruz ki, malisor demek, dağlı Arnavut demektir. Hasan İzzet Efendi'nin seyit olduğuna dair iddialar varsa da 17. asırda Müslüman olduğu bilinen bir Arnavut ailenin Peygamber soyundan gelmesi düşünülemez. Nitekim İbnilemin;

Karadağ köylüsü nasranidir,

30 İbnilemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c: 2, İstanbul 1969, s: 2029.

Müslim olsa yine olmaz seyyid

Demek sureti ile bu iddiayı temelinden reddetmiştir.

Bir bakıma suç ortağı olan Vahidettin'in bile **"habis ruhlu"** dediği³¹ Damat Ferit 1853'te İstanbul'da doğmuştur. Aslen Karadağ'ın Poşası köyündendir. Gençliğinde Dışişleri Bakanlığı'na memur olarak alınmış, Paris, Berlin, Petersburg ve Londra Büyükelçilikleri'nde ikinci kâtip olarak çalışmıştır. Paris'te iken Sorbon Üniversitesi'nin Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden mezun olmuştur. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Londra Büyükelçiliği'nde İkinci Kâtip iken Bombay'a konsolos olarak tayin edilir. Bombay'a gitmek üzere İstanbul'a geldiğinde Sultan Abdülmecit'in dul kızı Mediha Sultan'la evlendirilir, böylece Saray'a damat olur.

Mediha Sultan, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in amcası Necip Paşa'nın bir deniz kazasında ölmesi üzerine dul kalmıştır. Sultan Abdülhamit, Damat Ferit'e vezirlik pâyesi vererek Şûrâ-yı Devlet üyeliğine getirir. Kız kardeşi Mediha Sultan'a da düğün hediyesi olarak Büyük Reşit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısını satın alıp hediye eder, içini dayar, döşer.

Damat Ferit'in, Londra'ya Büyükelçi olarak tayin edilmesi için Mediha Sultan'ı Abdülhamit'e yollamasından onun hırslı bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Fakat padişah **"orası mektep değildir"** diyerek bu pek mühim sefarete tecrübesiz bulduğu Ferit'in atanmasıyla ilgili talebi reddeder.

Devletin kaderine bakın ki, Abdülhamit rahmetlisinin Londra Büyükelçiliği için bile yetersiz bulduğu Damat Paşa, Vahidettin tarafından Sadrazamlığa getirilerek bir belâ gibi Türk Milleti'nin başına sarılacaktır.

Avrupa'ya gitmeden önce hergün sabah namazlarını Aya-sofya Camii'nde kıldığından bahsedilen Ferit Paşa, Avrupa'dan tam bir Frenk mukallidi olarak dönmüştür. Avrupa'dan geldik-

31 Cemal Kutay, *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, c: 19, İstanbul 1961, s: 10839.

ten sonra yazı ve konuşmalarını Yunan-Latin darbimeselleri ve kelimeleri ile süslemeye özen gösteren Paşa, Boğaz sahilindeki o muhteşem yalısında çalıştırdığı erkek veya kadın **bütün hizmetkârları da Rumlar’dan seçmiştir**. Yunan Harbiyesi gibi çalışan Patrikhane’nin bürokrasiye ve paşa konaklarına sızmak için özel bir çaba sarfettiği bir büyük hesaplaşma döneminde Damat Paşa’nın, bugün özel sekreter dediğimiz Kâtib-i Umumisi de Rum Patrik Vekili Kara Todori’dir.³²

Cadıları Bile Ürküten Tırnaklar

Atalarımızın “insanlardan utananlar ellerinin, Allah’tan hayâ edenler ayaklarının tırnaklarını keserler” dediklerini hatırlatan İbnilemin, Damat Ferit’in “**içi ayıklanmış uzun tırnaklarının cadıları bile ürküttüğünden**” bahseder.³³ Başmabeyinci Lütîfi Simavî de hatıratında gayet temiz ve titiz bir kimse olan Sultan Reşat’ın **Ferit’in uzun tırnaklarından tiksindiğini** yazmıştır.

İbnilemin’e göre; Frenkleri takliden uzatılan o uzun tırnaklar münevver ve centilmen olduğunu herkese göstermek gibi bir fikr-i mecnunenin eseridir. Yani delilik alâmetidir.

İsmail Hâmi Danişment’in İrade-i Milliye’nin ilk sayısında “**hain ve alçak**” sıfatlarıyla tarif ettiği Damat Paşa, daha önce de bahsettiğimiz gibi Sultan Vahidettin’in mel’un ilân ettiği üç kişiden biriydi.³⁴

Fakat nasıl pespaye bir siyaset takip edildiyse Sultan Vahidettin, daha önce kendisine Bakanlık teklif eden Sadrazam İzzet Paşa’ya, **bir nezareti idare etmekten aciz olduğunu** itiraf eden bu mel’un adamı, Türk tarihinin en bunalımlı günlerinde Başbakanlık’a getirerek Türk millî haysiyetine ağır bir darbe vurmuştur. Onu sadarete getirmemesini imâ eden sorumlu dev-

32 İbnilemin, a.g.e., c: 2, İstanbul 1969, s. 1988.

33 İbnilemin, a.g.e., c: 2, s: 2082.

34 Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987, s: 273.

let adamlarının itirazlarına **“ben deli miyim”** diye cevap veren Padişah, herhâlde ablası Mediha Sultan'ın baskılarına boyun eğmiş olmalıdır.

Vahidettin, Ferit Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirdiği hatt-ı hümayunda, onun ehliyet ve dirayetine binaen böyle bir göreve getirildiğinden bahsetmektedir.

Nasıl olmuşsa bir bakanlığı idare etmekten dahi aciz olduğunu bizzat itiraf eden bu “mel'unun” birden bire ehliyet ve dirayet sahibi olduğu ilân edilivermiştir.

Hâlbuki Ferit kendi ifadesine göre devlet hizmetinden bîhaber olduğu gibi, kanunlar hakkında vazih bir fikre, idare-i devlet için de herhangi bir tecrübeye sahip değildir. Vahidettin'in ısrarlarına rağmen **“bu adam mecnundur, bu misüllü vazife-i mühimme kendisine nasıl tevdi olunabilir?”** diye Sadrazam İzzet Paşa'nın mütareke müzakerelerine gidecek heyete başkanlık etmesini dahi uygun görmediği³⁵ Damat Paşa 4 Mart 1919'da Başbakanlık koltuğuna oturur.

Onun koltuğa oturması demek, bir İngiliz kuklasının koltuğa oturması demektir! Nitekim Damat Paşa iktidara geldikten sadece bir gün sonra İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, hükûmetine gönderdiği raporda şunları yazacaktır:

*“... Dün Başbakanlığa getirilen Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bir haber göndererek bütün umudunun Allah'ta ve İngiltere'de olduğunu ve **İngiltere'nin istediği kimseleri tutuklamaya hazır olduğunu** bildirdi!”*

Paşa, haber göndermekle yetinmeyecek, 9 Mart'ta İngiliz Yüksek Komiserliği'ni bizzat ziyaret edecektir. Burada neler konuşulduğunu Amiral Webb, Londra'ya gönderdiği raporda şöyle anlatmaktadır:

“... Sadrazam bugün öğleden sonra beni ziyaret etti. Daha önce özel olarak bana iletmiş olduğu, kendisinin ve efendisi Padişah'ın

³⁵ Ali Fuat Türk geldi, **a.g.e.**, s: 153.

Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güven-cesini birçok kez tekrarladı!"³⁶

Herhâlde İngilizler'in istedikleri kimseleri tutuklamaya hazır olduğunu Yüksek Komiserlik'te de tekrarlamış olmalı ki, bu ziyaretten bir gün sonra eski Başbakanlar'dan Sait Halim Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Halil Bey, Ayan Meclisi Başkanı Rıfat Bey, Bayındırlık Bakanı Ali Münif Bey, İçişleri Bakanı Fethi Bey, Maarif Bakanı Şükrü Bey, Adalet Bakanı İbrahim Pirzâde, Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimî Bey ve Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi tutuklandı.³⁷

Damat Ferit'in, **Mustafa Kemal'e karşı Kürtleri ayaklandırmaya teşebbüs ettiğinden** bahseden ünlü İngiliz istihbaratçı Armstrong da **Malta sürgünlerinin bir kısmının Damat Ferit'in ricası üzerine tevkif edildiğini** yazmaktadır.

Şu durumda Türkiye kendi ülkesinin aydınlarını ve devlet adamlarını düşmana gammazlayan işbirlikçi bir siyasi kadronun eline geçmiş demektir!

Dahiliye Nazırı Reşit Bey, Damat Paşa'nın **"şu Talat Paşa ile Sait Hâlim Paşa'yı darağcında görmeden ölürsem gözüm açık gider"** dediğini nakleder. Muhtemeldir ki, İngilizler'den Sait Hâlim Paşa'nın tutuklanmasını isteyen de odur.

Damat Ferit'i 3 Nisan 1919'da tekrar Amiral Webb'i ziyaret ederken görüyoruz. Bu kez **halkın elindeki silâhların toplanması için** İngilizler'den yardım istemeye gelmiştir! Kendisinin bir İngiliz dostu olarak yetiştirildiğini söylemeyi de ihmal etmemiştir. Paul Dumont'un **"kayıtsız, şartsız İngiliz hayranı"**³⁸ dediği Damat Ferit, daha sonra da majestelerinin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe vasıtasıyla **Türkiye'nin İngiliz mandası altına alınmasını** rica edecektir!

³⁶ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976, s: 72, 73.

³⁷ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 164.

³⁸ Paul Dumont, **Mustafa Kemal**, Tercüme: Zeki Çelikkol, Ankara 1993, s: 19.

Mustafa Kemal Paşa'nın **“şahsî menfaatlarını müstevli-lerin siyasi emelleriyle tevhit ettiklerinden”** bahsettiği işbirlikçilerin başında herhâlde bu adam gelir. 30 Mart'ta Vahidettin ile birlikte hazırladığı gizli antlaşma tasarısını İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunan Damat Ferit, Amiral Calthorpe'den bir kez daha Türkiye'nin İngiliz himayesi altına alınmasını ister.

Türkiye'nin onbeş yıl boyunca İngiliz himayesi altına alınmasını, Doğuanadolu'da bir Ermenistan kurulmasını, İngilizler'in iç güvenlik bakımından istedikleri yeri işgal etmesini, bakanlıklarda birer İngiliz müşavir bulunmasını derpiş eden bu tasarı Zât-ı Şâhâne bölümünde teferruatlı olarak anlatıldığı için burada üzerinde durulmayacaktır.

Kurduğu bütün kabinelerde İngiliz taraftarlarını ve hatta İngiliz uşaklarını Bakanlıklar'a getiren bu Paşa, Sevr'i kabul edecek, yakalanan vatanseverleri idam ettirecek, yakalanamayanlar hakkında da idam fermanı çıkarttıracaktır.

Ve bir de yapacaktır biliyor musunuz?

13 Eylül 1919'da Amiral Robeck'e diyecektir ki:

- Ya Mustafa Kemal'in üzerine bir ordu göndermemize izin verin, ya da siz bir askerî kuvvet göndererek stratejik noktaları işgal edin!³⁹

Kendi vatanının işgal edilmesini düşmana teklif edecek kadar alçalan Damat Ferit 30 Eylül'de milliyetçileri durdurmak maksadıyla Eskişehir'e 2000 kişilik bir kuvvet göndermek için İngiliz Yüksek Komiserliği'nden izin istemiş, fakat gönderilecek kuvvetlerin Kuva-yı Milliye'ye katılabileceğinden endişe eden İngilizler Paşa'nın teklifini red etmişlerdir.⁴⁰

Amiral Robeck'in Lord Curzon'a yolladığı rapordan öğreniyoruz ki, bu mesele bir yıl sonra farklı bir şekilde yeniden gündeme

39 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 7, İstanbul 1969, s: 2353.

40 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 138.

gelmiştir. Amiral Robeck 30 Temmuz 1920'de Curzon'a şöyle yazacaktır:

*“... Paris'ten dönen Başbakan Ferit ile görüşüm. Barış antlaşmasının imzalanıp uygulanmasını görev sayıyor. Fakat imzalandıktan sonra yurttaki asayişin sağlanmak için İngiliz yardımına güvenip, güvenemeyeceğini soruyor. İşbirliği yapabileceğimizi söyledim. Sevindi. Damat Ferit ile General Shuttleworth, Mustafa Kemal'e karşı gizli bir plan hazırladılar. **Antlaşma imzalanır, imzalanmaz 15 bin kişilik bir Padişah ordusu ve ayrıca Doğu'da Kürtler Mustafa Kemal'in üzerine saldıracak.**”⁴¹*

Amiral Robeck'in “barış antlaşması” dediği Sevr'dir. anlaşılan o ki, Sevr'in imzalanıp uygulanmasını görev sayan Sadrazam, Mustafa Kemal'in tepkisinden korkmakta, onu ortadan kaldırmak veya en azından tasfiye etmek için de işgalcilere işbirliği teklif etmektedir!

Yalnız İngilizler'in değil, Fransızlar'ın da işbirlikçisidir o. 12 Mart 1919'da bir Fransız gazeteciye verdiği demeçte Talat, Enver ve Cemal Paşa'yı kastederek “üç serseri Fransa'ya harp ettiği gün gözyaşı döktük” diyebilen bu haysiyetsiz devşirme çocuğu, devamla demiştir ki:

- Fransa'ya harp ilan etmek, insanlığa karşı harp ilan etmektedir!

İşte Zât-ı Şâhâne'nin Türkiye'nin başına sardığı belâ böylesine haysiyetsiz bir belâdır.

Yalı Tayfası

Hüsamettin Ertürk, işgal kuvvetleri komutanları ile tanınmış İngiliz uşaklarının akşamları Ferit Paşa'nın yalısında ağırlandıklarını yazmaktadır.

Ertürk, İstiklâl Savaşı'nda Türk gizli servisi olan M. M. Grubu'nun başkanıdır. İşgal kuvvetlerine mensup general ve amirallerin, göğüsleri nişan ve madalyalarla dolu Osmanlı paşalarının, başı sa-

⁴¹ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, Ankara 1995, s: 150.

rıklı şeyhülislâmırla bazı din adamlarının denizden motorlarla, karadan otomobiller ve arabalarla gelerek yalıda sık sık toplantı yapması teşkilâtın dikkatini çeker. Gizli ajanlardan Galip Vardar'ı yalıyı gözaltında bulundurmakla görevlendirirler. Toplantılara kimlerin katıldığını öğrenmesini isterler. Galip Vardar bir süre sonra elinde bir liste ile gelir.

Listede kimler yoktur ki...

General Harrington, General Şarpi, General Monpelli, Albay Nelson, Kumandan Benet, Yüzbaşı Güningam, Kont Caprini ve diğer birçok ecnebi ile birlikte ileride ihanetlerinden bahsedeceğimiz Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Sait Molla, Filozof Rıza Tevfik, Ali Kemal, Müşir Zeki Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Erkânıharp Mirlivası Kiraz Hamdi Paşa, Bağdatlı Hâdi Paşa, Konyalı ve Adanalı Zeynelabidin Efendi'ler, Gümülci-neli İsmail Hakkı, Miralay Sadık ve Artin Cemal nâmıyla meşhur olan Müsteşar Cemal Bey yalıda sık sık ağırlananlar arasındadır.⁴²

İleride özetleyeceğimiz gibi işgal kuvvetlerine mensup subaylarla yalıda defalarca toplandıkları anlaşılan Müslümanlardan Dürrizâde Abdullah Efendi, **işgal kuvvetleri ile savaşılan Türk Milliyetçileri'nin katlinin farz olduğuna** ilişkin fetvayı yayınlayan Şeyhülislâmdır!

Bir diğer Şeyhülislâm olan Mustafa Sabri Efendi, **Mustafa Kemal ve saire gibi beş-on şâkinin vücudunun ortadan kaldırılmasını istemiştir!** Askerlerin, **"bu caniler, bu katil canavarlar"** dediği Mustafa Kemal ve arkadaşlarını yaşatmamakla mükellef olduklarını yazan da odur!

Kuva-yı Milliye'ye **"mazarrat-ı milliye"** diyebilen Rıza Tevfik, Sevr'i imzalamakla yetinmeyip, işgal kuvvetlerine bir dilekçe ile müracat ederek **"Allah'a düşman çete"** dediği **Kuva-yı Milliye'nin safdışı edilmesini** isteyebilmiştir!

42 Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1964, s: 399.

Halkın Artin Kemal ve Artin Cemal adını taktığı Ali Kemal ile Konya Valisi Cemal, Kuva-yı Milliye'nin amansız düşmanıdır!

Sait Molla İngiliz casusu, Miralay Sadık İngilizler'in maaşa bağladığı parti başkanıdır!

Süleyman Şefik **“Kuva-yı Milliye'nin hakkından gelirim”** dediği için Damat Ferit tarafından önce Harbiye Nazırlığı'na, sonra da milliyetçileri ezmek için kurulan Kuva-yı İnzibatiye'nin başkumandanlığına getirilmiştir.

Hâdi Paşa hararetle desteklediği Sevr'i imzaya giden heyetin başkanıdır!

Gümölcineli İsmail Hakkı ile Konyalı Zeynelabidin de Yalı Tayfası'nda adı geçen diğer bazıları gibi vatana ihanetlerinden dolayı Büyük Millet Meclisi kararıyla vatandan tardedilmişlerdir!

Bunlardan Birinci Dünya Savaşı yıllarında **üç devlete birden casusluk yapacak kadar tiynetsiz biri olan** Gümölcineli İsmail zaferden sonra İngilizlere sığınmıştır. Damat Paşa'nın yakın çevresi, bir kısmını bakan yaptığı, bir kısmını da önemli devlet görevlerine tayin ettiği işte bu İngiliz taraftarlarından meydana gelmektedir.

Emr-i Rezaletpenahî

Vatan fikri ile, devlet fikri ile, bayrak ve istiklâl fikri ile herhangi bir rabıtası olmadığı anlaşılan Damat Paşa, güya Türk Başbakanı'dır ama aslında İngiliz emperyalizminin kuklasıdır! Müfrit bir Hürriyet ve İtilâfçı iken⁴³ İkinci Meşrutiyet ilân edilince İttihat Terakki'ye meddahlık yapan bu menfaatperest kukla, bir gün Bitlis Valisi Mazhar Müfit Kansu'ya bir şifre çekerek **“bazı Doğu vilayetlerinin Ermenistan'a terki mecburiyetinin hâsıl olabileceğinden”** bahisle kamuoyunun hazırlanmasını ister! O yıllarda Bitlis İstinaf Mahkemesi Savcısı olarak görev ya-

43 Hüsamettin Ertürk, a.g.e., s: 410.

pan Cemal Bey'in "**emr-i rezaletpenahî**" dediği telgrafın metni aynen şudur:

"... Vîlayet-i Şarkiyeden bazı aksamın Ermenistan'a terki mecburiyet ve zaruretinin hâsıl olması muhtemeldir. Gerçi bu ihtimal pek zayıfsa da emr-i vâkî karşısında kalınmamak için dağdağasızca ve üslûb-u hâkimane ile şimdiden efkar-ı umumiyeiyi hazırlamak faydadandır hâli değildir.

"Bu hususta sarf-ı mesai buyurulması ehliyet ve dirayet-i valalârından muntazırdır. Hüdaneğerde böyle bir hâl vukuunda mahalli halkın ve aşayirin ne gibi bir tavır ve harekette bulunacaklarının dahi gizlice ve münasip bir surette tahkik ve tetkiki ile neticenin peyderpey doğruca tarafına işarı tavsiye olunur!"⁴⁴

Yani Paşa, Ermeniler'in vahşice yakıp, yıktığı ve halkını katlettiği vatan topraklarının Ermeniler'e verilmesi hâlinde halkın nasıl bir tavır alabileceğini sormakta ve **halkın işgali kabule hazırlanmasını** istemektedir!

Paşa, Cafer Tayyar Bey'e çektiği telgrafta da Yunan saldırılarına cevap verilmemesini emretmiştir.

Şöyle ki:

19 Temmuz 1919'da Cafer Tayyar Bey'den bir telgraf gelir. Telgrafta Yunanlıların tecavüze başladığı, onlara karşı konulduğu bildirilmektedir. Çatışmalar devam etmektedir.

Damat Ferit Paşa'nın 20 Temmuz'da verdiği cevap aynen şöyledir:

"... Edirne'de 1. Ordu Kumandanlığı'na

Yunanlılar'ın Tekirdağı'na asker ihracına ve hudutta musadematın devam etmekte olduğuna dair telgrafnâmeniz vasil oldu. Şarkî Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali konferansın müek-

44 Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk İle Beraber**, Ankara 1997, c: 1, s: 10.

Sözlük: **Muntasır**: Bekleyen. **Aşayir**: Aşiretler. **Hüdaneğerde**: Allah göstermesin. **Musademat**: Çarpışmalar. **Müekkit**: Onaylanmış. **Mukarrerat**: Kararlar. **Serfe-i dima**: Kandökücülük. **İntaç edecek**: Sonuçlandıracak.

kit mukarreratından olmakla bilafayda şefle-i dimaya ve ahali-i islâmiyenin perişaniyetine intaç edecek, müsademata meydan verilmeyerek harekâtınızın ona göre tayin ve tanzimi ve harpten kat'iyyen içtinap edilmesi tavsiye olunur.

20 Temmuz 1336"

Görüldüğü gibi düşman vatanın derinliklerine doğru ilerlerken, Türkiye düşmanın iradesine ram olmuş işte böyle bir kafa tarafından yönetilmektedir. Yani Türkiye düşmanın nam ve hesabına yönetilmektedir!

Onun içindir ki, Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarısızlığa mahkûm etmek için yurdun dört yanında İngilizlerle birlikte ayaklanmalar tertiplenecek, **iğfal edilen Kürt ve Çerkez çeteleri silâhlendirilip Kuva-yı Milliye'nin üzerine gönderilecektir.**

Onun içindir ki, **Anzavur adındaki eşkıya mir-i miranlık rütbesi ile Karesi Mutasarrıflığı'na tayin edilecek, onun içindir ki, Mustafa Kemal'e karşı İngilizler'den silâh istenecektir.**⁴⁵

Yalnız silâh değil, **Kuva-yı Milliye mensuplarıyla savaşmanın vacip, öldürülmelerinin de farz olduğuna dair fetvayı Anadolu'ya dağıtmak için uçak bile istenecektir!**

Ve onun içindir ki, hemen hemen her yazısında Mustafa Kemal Paşa'ya ve Kuva-yı Milliye önderlerine şâki, câni, eşkıya, şarlatan diye saldıran Ali Kemal altın kalem armağan edilerek ödüllendirilip teşvik edilecektir!

45 Eski Mabeyn Başkâtiplerinden Ali Fuat Türkgeldi, Anzavur'un tayini hususunda şöyle yazmaktadır: Ali Rıza ve Salih Paşa'lar zamanından beri her gün gazetelerde şâki Anzavur çetesi filan yerde şu cinayeti yaptı, filan yerde bunu yaptı diye yazarak Anzavur'un ika eylediği fecayi ile kulaklarımız dolduğu hâlde, Ferit Paşa sadaretinde gelen maruzat meyanında, uhdesine mir-i miranlık rütbesi tevcihi ile Karesi Mutasarrıflığı'na tayini hakkında bir karamâme geldiği görünce dayanamayıp, esna-yı takdimde "böyle bir eşkiyayı İbadullah'ın başına taslit etmek reva-yı hak değildir efendim" diyerek son bir cür'et gösterdim. **Görüp İştiklerim**, Ankara 1987, s: 263.

İngilizler'den Para mı Aldı

4 Mart 1919'dan itibaren tam beş kez Sadrazamlığa getirilen ve Türkleri devlet ve hükûmet işlerinden uzak tutmak için azami gayret gösteren Damat Ferit Paşa'nın İngilizler'den para aldığına dair iddialar vardır.

Şöyle ki:

4 Nisan 1921'de Meclis'te hükûmetin Yunan zulmüne karşı ne yaptığına ilişkin bir soruya cevap veren Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey, İngilizler'e verilen 31 Mart tarihli notayı okur. **“Konstantin’i besleyip bize hücum emri verdiniz, Yunanlılar sizin ücretli askerlerinizdir”** denilen notada **İngiliz altınlarına tamah eden Damat Ferit’in Türk’ü Türk’e kırdırdığından** bahsedilmektedir.⁴⁶

İşte 4 Mart 1919'da başımıza tebelleş olan belâ, böyle bir belâdır.

Damat Paşa'nın Bakanları

Mütarekeden sonra Türkiye, ülkeyi İngilizler hesabına yöneten hükûmetlerin eline düşmüştür. Özellikle Damat Ferit hükûmetleri Atatürk'ün pek veciz bir şekilde ifade ettiği gibi; **“şahsi menfaatlarını müstevililerin siyasi emelleriyle tevhit eden”** Bakanlar'ın bir araya getirildiği hükûmetlerdir. Tıpkı Başbakan gibi, **çoğu Türk soyunun evlâdı olmayan** bu Bakanlar'ın temel görevi memleketi İngiliz Yüksek Komiseri'nin talepleri doğrultusunda yönetmek, düşman isteklerinin aslında millî ihtiyaçtan kaynaklandığına halkı ikna etmektir. Onlar için devletin istiklâlinin ve milletin şeref ve haysiyetinin önemi yoktur!

Türk'ün, Türklüğün önemi yoktur!

Bayrağın önemi yoktur!

Vatanın önemi yoktur!

İngilizler'in gücendirilmemesini temel ilke olarak benimseyen bu hükûmetler için aslında istiklâlin de önemi yoktur!

46 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 480.

O bakımdan binlerce yıllık Türk tarihinin kapanmaması için kanlarının son damlasına kadar mücadele etmeye and içen Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu hükûmetlerin bakanları nezdinde de onların basındaki pohpohçuları nezdinde de devekuşu idiler!

Serseri idiler!

Sergerde idiler!

Haydut, mahlûk, zorba, câni idiler! Berduştular. İpsiz, sapsız adamlardı bunlar!

Külhanbeyi idiler!

Yılandılar!

Şarlatandılar!

Bağı, dağı, şaki idiler!

Yalnız Damat Ferit hükûmetlerinde görevlendirilen bakanlara şöyle bir bakmak, Türk Milleti'nin başına nasıl bir belânın sarıldığını anlamaya kâfi gelecektir:

Artin Cemal... Artin Kemal... Seyit Abdülkadir... Mustafa Sabri... Rıza Tevfik... Rumbeyoğlu Fahrettin... Dürrişâde...

Bu kişiler hakkında ilgili bölümlerde gereken teferruat verilecektir, fakat biz size kısaca bazı aydınlatıcı notlar sunmak istiyoruz:

Bunlardan **bir kısmı İngilizler tarafından maaşa bağlanacak, bir kısmı işgal kuvvetlerini Türk Milliyetçi'lerinin üzerine sevk edecek**, kimi Kürt, kimi Çerkez ayaklanmalarını tezgâhlayacaktır. **Aralarında Yunan Ordusu'nun başarısı için halkın dua etmesini isteyen de vardır**, biraz önce bahsettiğimiz gibi üç devlete birden casusluk edenler de! Kimi Türk Milliyetçi'lerini ipe çekecektir, kimi milliyetçileri katli için fetva verecektir ki, işte bütün bu adamlar hakkındaki teferruathı bilgiyi kitabın Hazin Sonları bölümünde bulabilirsiniz.

MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal, Osmanlıcı, Ümmetçi, İslâmcı değil, milliyetçi idi. Millî idi. Saray'a, Babîâli'ye veya herhangi bir ecnebi kuvvete değil, hamiyet-i millîye ve Kuva-yı Milliye'ye dayanıp, hakimiyet-i milliyeye müstenit millî bir devlet kuracaktı. Bunun için mücadele-i millîye verecek, irade-i milliyeyi hâkim kılacaktı. Arzu-yu millî bu'ydu. Bu amaca hizmet etmek için çıkaracağı gazetenin adı da Hâkimiyet-i Milliye olacaktı. Onun için esas, Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıydı. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla temin edilebilirdi. Eğer bu mücadelede tek başına kalırsa, mavzerini eline alacak, fişekliklerini göğsüne dizecek, Elmadağı'na çıkıp son kurşununa kadar vuruşacaktı!

Sultan Vahidettin-Damat Ferit ikilisi kurtuluşu düşmanın himayesi altına girmekte ararken, Mustafa Kemal **“Ya İstiklâl, Ya Ölüm”** diye yola çıkacaktır. Ona göre “bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek, insanlık evsafından mahrumiyeti, acz-ü meskeneti itiraf etmek demektir. **Esas, Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla temin edilebilir. (...) Binaenaleyh, Ya İstiklâl, Ya Ölüm!**”⁴⁷

Vatan onun için, Saray'ın benimsediği gibi mülk değildir, namustur. İşte bu sebeptendir ki, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı iken Başvekil İzzet Paşa'nın **“müttefikler İskenderun Limanı'na zorla girmeye kalkarlarsa, üzerimize ateş et-**

⁴⁷ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, Ankara 1973, s: 13.

Sözlük: **Sahabet:** Korumak. **Evsaf:** Vasf.

seler bile karşılık vermeyin” yolundaki 3 Kasım 1918 tarihli emrine karşı gelmiş ve aynı gün bu Arnavut asıllı Başvekil'e bir telgraf çekerek demiştir ki:

- İngilizler İskenderun'a çıkarlarsa ateş açarım!⁴⁸

Mustafa Kemal, çoğu vatana karşı herhangi bir sorumluluk duymayan, çeşitli Balkan ve Kafkas kavimlerine mensup kimse-lerin, basit çıkarları için hergün binbir perende attıkları o kokuşmuş Saray'da yetişmemiştir. Damat Ferit ve nicelerinin başına geldiği gibi, Türklüğe kefen biçilen Batı başkentlerinin izbelerinde millî kimliğini kaybederek, kendi değerlerini yadırgayan kozmopolit bir Osmanlı aydını da değildir. Çeşitli Osmanlı milletlerinin âdeta kutsanmasına rağmen Türklüğün tahkir ve tezyif edildiği Babiâli ve Dersaadet'in frenk muhitlerinde yetişmemiştir.

Köşklerin, konakların, denizle dudak dudağa vermiş aşifte yalıların değil, harp meydanlarının çocuğudur o!

Lord Kinross'un yazdığı gibi; dört yıl süren kanlı boğuşmalardan hiç mağlup olmadan çıkan tek Türk komutanıdır!⁴⁹

Şahsiyetini köşklerin verandaları değil, harp meydanları şekillendirmiştir.

Bin Yıl Boyunca Beklenen Ses: Ben Bir Türk'üm!

Türk'ün himayesi altında yetişip, Türk'ün ekmeği ile perverde olan Arap ihanetine, Bulgar ihanetine, Arnavut ihanetine, Rum, Ermeni ihanetine bizzat şahit olduğu için en güvenli siper olarak Türk Milleti'nin sinesine sığınmıştır. Bu çökmez, bu düşmez, bu ele geçirilmez sipere nasıl sığındığını anlatırken, aslında bir devletin kendini vareden kudrete ihanetini özetlemektedir. Demektedir ki:

“... Bizim gençlik yıllarımızda Osmanlılık telkin ve tesirleri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka uluslara bu arada yanlış bir din anlayışı ile Araplar'a, Saray'ın, ordu ve devletin ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının et-

48 Zeki Sanhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 12.

49 Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006, s: 163.

kisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken 'kavm-i necip' deyimini ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler ikinci planda önemsiz halk yığınları sayılıyorduk.

"Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askerî İdadisi'nde öğrenci iken okuduğum **'Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur'** mısraıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat asıl bunu orduya katıldığım günlerde, bir Anadolu çocuğunun göz yaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. ondan sonra **Türklük benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu.**"⁵⁰

Mehmet Emin Yurdakul, Türk Milleti'nin bin yıl boyunca beklediği sestti. Bu ses onu öyle derinden etkiledi ki, ve öyle ihanetlere uğradı, öyle kahpeliklere şahit oldu ki, artık **Mustafa Kemal için esas Türklük'tü.**⁵¹ Onun hayatta yegâne onuru, serveti Türklük'tü.⁵²

Arap'ı, Arnavut'u kavın-i necip ilân eden şuursuzlara karşı, Türk yaratılmakla iftihar ediyordu.

Osmanlıcı, ümmetçi, islâmıcı değil, millîyetçi idi. Millî idi. Saray'a, Babıali'ye veya bir başka merkeze, değil hamiyet-i millîyeye ve Kuva-yı Millîye'ye dayanıp, mücadele-i millîyeye başlayacaktı. Hakimiyet-i millîyeye müstenit millî bir devlet kuracak, irade-i millîyeyi hâkim kılacaktı. Arzu-yu millî buydu. Bu amaçla çıkaracağı gazetenin adı da Hakimiyet-i Millîye olacaktı.

Samsun'a Doğru

Bir Pontus devleti kurmak için Samsun, Vezirköprü, Merzifon dolaylarında terörist faaliyetlere başlayan Rum çeteleri, Fener Pat-

⁵⁰ Ütcan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999, s: 203, 204.

⁵¹ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara 1959, s: 304.

⁵² Mahmut Esat Bozkurt, **Yakınlarından Hatıralar**, İstanbul 1955, s: 95.

rikhanesi, bölgedeki metropolitler ve Merzifon Amerikan Koleji⁵³ tarafından yönetilip, yönlendiriliyordu. Fakat her zaman olduğu gibi İngilizler meydana gelen olaylardan Türkleri sorumlu tuttular. Eğer Osmanlı Devleti asayişini sağlayamazsa İngiltere bölgeyi işgal edeceğini bir nota ile Osmanlı hükûmetine bildirdi.

Mustafa Kemal Paşa, işte bu nota üzerine 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilip Samsun'a gönderilmiştir.

Nitekim 6 Haziran 1919'da Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne'e gönderilen cevabî yazıda "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayininde en müessir sebebin İngiltere Devlet-i Fehimesi mümessilinin Babîâlî'ye verdiği nota olduğu" hatırlatılmıştır.⁵⁴

Bu tayinin Mustafa Kemal Paşa hakkında esaslı bir tahkikatın sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Tahkikat neticesinde Başvekil Damat Ferit Paşa ve Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat Terakki'ye mensup olmadığına kanaat getirmiş, Fevzi Çakmak Paşa bir İngiliz subayına onun İttihatçılar'a düşman olduğunu söylemek ihtiyacını duymuş, bütün bunlara rağmen meseleden bir de İngiliz Elçiliği Baştercümanı Ryan haberdar edilmiştir. Ve işte bunlardan sonra Harbiye Nezareti 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edildiğine dair teskereyi Başvekâlet'te göndermiş, teskerede Paşa'nın görev ve yetkileri de belirtilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın vazife ve selahiyetlerine dair talimatnâme sureti, Harbiye Nezareti'nin 7 Mayıs 1919 tarih ve 2714 numaralı teskeresi ile birlikte Damat Ferit'in Bakanlar Kurulu'nda okunmuş, 15 Mayıs'ta da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a doğru yola çıkmıştır.⁵⁵

53 Bu Amerikan kolejinin yıkıcı faaliyetleri hakkında **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri** isimli eserimize bakılabilir.

54 Cevabî yazının tam metni için bakınız: **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 1, Ankara 1952, 18 numaralı vesika.

55 Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan 18 subay rütbe sırasına göre şunlardır: 1-Kurmay Albay **Refet Bele**, 2-Kurmay Albay Manastırlı **Kâzım Dirik**, 3-Dr. Albay **İbrahim Tâli Öngören**, 4-Kurmay Yarbay **Mehmet Arif Bey**

Harbiye Nezareti'nin 30 Nisan 1919'da Başvekâlet'e gönderdiği teskerede, Mustafa Kemal Paşa'nın yetki sahası 3. ve 15. Kolorduların sorumluluk alanları olarak belirlenmiştir. Bu alan Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun Sancağını kapsamaktadır. Müfettişlik hududuna komşu olan Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleri de Mustafa Kemal Paşa'nın görev sahası içindedir ve bu görev yalnız askerî değil, aynı zamanda mülkîdir.⁵⁶

Daha sonra görev bölgesine mücavir olmaları sebebiyle Kayseri ve Maraş mutasarrıflıkları da Paşa'nın yetki sahası içine alınmıştır.⁵⁷

Vahidettin mi Gönderdi?

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın böylesine geniş bir alanda yetkilendirilmesi ve bölgedeki komutanlarla beraber mülkî idare âmirleri olan vali ve mutasarrıfların da emri altına verilmesi, mülkün kurtarılması için Sultan Vahidettin tarafından gönderildiğine ilişkin yorumların yapılmasına sebep olmuştur ki, bu yorumlar yanlış sayılmaz.

Evet, bugün müze hâline getirilen Şişli'deki evde İstiklâl Savaşı'nın planlarını yapmakta olan Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişah, hükûmet ve Genelkurmay'ın müştereken hazırladığı bir plan daairesinde Anadolu'ya gönderildiği anlaşılmaktadır.

(Ayıcı Arif), 5-Kurmay Binbaşı **Hüsrev Gerede**, 6-Topçu Binbaşı **Kemal Doğan**, 7-Kurmay Binbaşı **Refik Saydam**, 8-Yüzbaşı **Cevat Abbas Gürer**, 9-Yüzbaşı **Mümtaz Tünay**, 10-Yüzbaşı **İsmail Hakkı Ede**, 11-Yüzbaşı **Ali Şevki Öndersev**, 12-Yüzbaşı **Mustafa Vasfi Süsoy**, 13-Üsteğmen **Hayatî**, 14-Üsteğmen **Arif Hikmet Gerçekçi**, 15-Üsteğmen **Abdullah**, 16-Teğmen **Muzaffer Kılıç**, 17-Kâtip **Faik Aybars**, 18- Kâtip **Memduh Atasev**. (Dr. Fethi Tevetoglu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1971, s: 14).

⁵⁶ Geniş bilgi için bakınız: **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 1, Ankara 1952, 3 numaralı vesika.

⁵⁷ Dâhiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen belgenin aslı için bakınız: **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 1, vesika 12.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayini ve karargâhının kimlerden teşekkül edeceğine dair müzakereler uzun süre devam ettiği hâlde, hem İngilizler'den saklanmış, hem de Damat Ferit kabinesindeki Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne mensup müfrit bakanlardan. Öyle ki, kabinenin en önemli bakanlarından olan Şeyhülislâm Mustafa Sabri ve Adliye Nazırı Vâsıf Hoca tayin kesinleşinceye kadar durumdan haberdar edilmemişlerdir.⁵⁸

Bu Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Sadrazam Vekili olması sebebiyle 8 Haziran 1919'da kendisini ziyaret eden İngiliz Askerî Ataşesi Deeds'e **“Mustafa Kemal'i geri çağırmak için yaptıkları müracaattan dolayı teşekkür edecektir!”**⁵⁹

Harbiye Nezareti, 30 Nisan 1919'da “Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa hazretlerini 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin etmiş, ilgili kararname Padişah'a takdim edilmek üzere Sadrazam Paşa'ya arz edilmiştir.”⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa 1 Mayıs'ta Damat Ferit'in misafiridir. Nişantaşı'ndaki Hariciye Konağı'nda aziz misafirine kendi eliyle çay ikram etmek nezaketini gösteren Ferit Paşa, 4 Mayıs'ta Yıldız Sarayı'nda Vahidettin'in huzuruna çıkar, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayinine dair iradeyi alır ve ona verilecek fevkalâde görev ve yetkiye ait ferman metnini de Padişah'ın tasvibine arz eder.

58 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s: 180.

59 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 310.

60 12576 Beyaz: 30/4/35 (1919)

Makam-ı Sâmi-i Sadaretpenahi'ye

Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa hazretleri dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin olunmuş ve keyfiyet-i tayin arz-ı atabe-i ulya kılınmak üzere Makam-ı Sâmi'ye arz edilmiştir. müşarünileyhin taht-ı emrinde bulunacak olan üçüncü ve onbeşinci kolordular menatıkını ihtiva eden Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle Samsun Sancağı memurin-i mülkiyesinin Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra etmelerinin tamimen emir buiyurulması müsterhamdır.

Kâzım

Mustafa Kemal Paşa'ya itiraz edecekleri bilindiği için, o güne kadar olup bitenden haberdar edilmeyen Şeyhülislâm Mustafa Sabri ile Adliye Nazırı Vasfi Hoca durumu ancak Padişah fermanından sonra öğrenirler. Damat Ferit, Mustafa Kemal Paşa'ya itiraz edenlere dönüp der ki:

- İşbu tayin keyfiyeti doğrudan doğruya kariha-i Şevketmeab Efendi'mizin kâriha-i şâhânelerinden sâdır olmuştur. Hikmet ve kerametine hepimizin kani bulunduğumuz Padişahımız'ın iradelerine karşı ağız açamayacağınızdan eminim.⁶¹

14 Mayıs'ta Nişantaşı'ndaki konakta Damat Ferit'in yemek dâvetine icabet eden Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs'ta Genelkurmay Başkanı ile vedâlaştıktan sonra, yine vedâlaşmak için Yıldız Sarayı'na gider. Sultan ona büyük ilgi gösterir. Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettiğinden, bunların hepsinin tarihe geçtiğinden bahseder ve der ki:

- Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, Paşa, devleti kurtarabilirsin.⁶²

Bazı tarihçiler “devleti kurtarabilirsin” sözünü, İstiklâl Savaşı'nın başlatılması için emir verildiği şeklinde yorumlamışlardır. Fakat gelişmeler bunun böyle olmadığını göstermektedir. Çünkü Vahidettin ne sözünün arkasında duracaktır, ne de Mustafa Kemal'in! Ferit de öyle.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 16 Mayıs'ta Samsun'a gitmek üzere Bandırma Vapuru'na binerler. Vapur demir alır, Karadeniz'e doğru ilerlemeye başlar, işte tam bu sırada bir motorun Bandırma'ya doğru sür'atle gelmekte olduğu görülür. Motordan vapura dalan düşman subayları sintinesine kadar, direğinin tepesine kadar vapuru didik didik ararlar. Mustafa Kemal'in silâh götürdüğünden şüphelenmişlerdir. Fakat subayların belindeki tabancalardan başka bir tek silâh bulamazlar. Kontrol su-

61 Tark Mümtaz Göztepe, a.g.e., s: 182.

62 Falih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul 1980, s: 173.

bayları geldikleri motorla vapurdan uzaklaşırken ötelerde hayalet gibi bir düşman torpidosu peydâ olur. Bu düşman torpidosu onları Samsun'a kadar takip edecektir.

Dön Emri

İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gidişinden fevkalâde tedirgin olmuşlardır. Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne, 6 Haziran 1919'da Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bir yazı göndererek “kesb-i temayüz etmiş bir Paşa'nın maiyeti erkânı ile beraber memleket dahilinde dolaşmasının efkâr-ı umumiye-yi taciz edeceğinden ve askerlik nokta-i nazarından da mesaisine bir lüzum görülmediğinden” bahisle **Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin derhâl İstanbul'a dönmesi için emir verilmesini talep eder.**⁶³

Osmanlı Harbiye Nazırı 8 Haziran'da General Milne'e verdiği cevapta “bir müfettişin memleketi dolaşmasından efkâr-ı umumiyenin rahatsız olup, olmayacağının, tecrübeli bir Nazır olan kendi takdirlerine terk edilmesini” ister.⁶⁴

Aynı gün Amiral Calthorpe, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na bir nota gönderir. Notada “Samsun'dan endişe verici haberler alındığı, bazı kötü niyetli kimselerin hadise çıkarmaya çalıştıkları, bu işte Mustafa Kemal Paşa'nın başrolü oynadığı” bildirildikten sonra **“General Milne tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması için Osmanlı Harbiye Nazırlığı'na direktif verildiği”** hatırlatılmaktadır.⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa'yı hadise çıkarmakla suçlayan ve General Milne'in Osmanlı Harbiye Nazırlığı'na direktif verdiğinden bahsedilen bu nota, oldukça sert bir notadır.

63 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 1, vesika 17.

64 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 1, vesika 18.

65 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 2, Ankara 1973, s: 7.

Bu sert nota üzerine mesele Bakanlar Kurulu'nda müzakere edilmiş ve **Mustafa Kemal Paşa 8 Haziran'da Harbiye Nezâreti tarafından geri çağırılmıştır!**⁶⁶

Yani 15 Mayıs'ta “memleketi kurtarabilirsin” diyen Vahidettin, 8 Haziran'da Mustafa Kemal'in arkasından çekilivermiştir!

66 **Bâb-ı Âlî**
Hâriciye Nezâreti
Mühime Kalemi
16208-574

Müsta'cel

Dâhiliye Nezâreti-i Celîlesi'ne

Devletlü efendim hazretleri

İngiltere Fevkalâde Komiseri Sir Arthur Calthorpe'tan 8 Haziran 1919 tarihiyle vârid olan bir takrîrde Samsun'dan kendisine vâki olan ihbârâta nazaran mahall-i mezbûrda sû-i niyet ashâbından bazı eşhâsın emniyet ve âsâyîş-i memleketi ihlâl ve kargaşalık ihdâsına tasaddî eyledikleri ve işbu harekât-ı ihtilâl-cûyânede Mustafa Kemal Paşa'nın dahl-i küllisi bulunduğu ve **mûmâ-ileyhin me'mûriyetinden azli zımnında Karadeniz Kuvve-i Askeriyesi Başkumandanlığı cânibinden Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne tebliğât-ı lâzime ifâ edildiği** ba'de'l-ityân dâhil-i memleketde vukû'a gelecek her gûnâ şûrişin ve bilhâssa beyne'l-anâsır ve dînî bir mâhiyet iktisâb eyleyecek her türlü harekâtın tevlîd eyleyeceği son derece vahim netâyic üzerine nazar-ı dikkat celb edildikten sonra havza-i me'mûriyetleri dâhilinde ser-zede-i zuhûr olacak muhill-i âsâyîş her bir hareketden dolayı kendilerinin bizzât mes'ûl ve mu'âteb tutulacaklarına dâir me'mûrîn-i mülkiyeye serî'an ta'lîmât-ı mukteziye i'tâsıyla Samsun'daki vaziyet-i hâzıra hakkında kendisinin bi-tamâmihâ haberdâr edilmesi iltimâs edilmektedir. Ma'lûm-ı devletleri olduğu üzere **Meclis-i Vûkelâ karârıyla Mustafa Kemal Paşa'nın me'mûriyetine hitâm verilip Dersaadet'e celbi Harbiye Nezâret-i Aliyyesi'ne havâle olunmuş olmağla** taraf-ı âlîlerinden dahi emniyet ve âksâyîş-i umûminin her türlü halelden vikâyes esbâbının istikmâli zımnında oradaki me'mûrîn-i mülkiyeye vesâyâ-yı ekîde ifâsı ve bu emr-i mühimin ifâsında taksîri görülenlerin şiddetle mu'âteb ve mes'ûl tutulmaları ve bir taraftan da İngiltere fevkalâde komiserine vâki olan ihbârâtın derece-i sıhhatinin tebyîni zımnında tahkîkât icrâ etdirilerek netîcesinden âcizlerinin dahi haberdâr edilmesi menû'tı re'y-i âlî-i nezâret-penâhileridir. Emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 10 Ramazan sene 1337 ve fî 9 Haziran sene 1335

Hâriciye Nâzır Vekili

(İmza)

BOA, DH. KMS, 53-1/43-2

(Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, Ankara 2003, s: 30).

Bakanlar Kurulu kararıyla görevine son verilen Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a getirilmesi için, Dışişleri Bakanlığı'ndan, İçişleri Bakanlığı'na gönderilen 9 Haziran 1919 tarih ve 16208-574 numaralı yazıda **bu kararın İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe'un 8 Haziran'daki teşebbüsü ile alındığı anlaşılmaktadır.**

Fakat Paşa İstanbul'a dönmeyecektir!

11 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifrede kömür ve benzin yokluğu sebebiyle dönmesinin gecikeceğini bildiren Mustafa Kemal Paşa “sebeb-i dâvetin lütfen izah buyurulmasını” da rica etmiştir.⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmek üzere hazırlanan 16 Haziran 1919 tarihli cevap aynen şöyledir:

15/6/335

Müstaceldir

Samsun Vasıtasıyla Üçüncü Ordu Müfettişi

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

11 Haziran 335 tarihli telgrafnâmelerine cevaptır:

Faaliyeti kendilerince müsellemler bulunan zat-ı âlilerinin o muntıkadaki memuriyetlerini hüsn-ü telakki etmeyen İngilizler Dersaadet'e celbiniz hakkında talepte bulundular. Memleketin geçirmekte bulunduğu vaziyet, Nezareti bu İngiliz talebini icraya mecbur eylediğini arz ederim.

*Basri*⁶⁸

Bu telgraf gönderilmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 11 Haziran 1919 tarihli telgrafına 15 Haziran'da şu cevap verilecektir:

67 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 1, vesika 20.

68 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 1, vesika 21.

1. Şube

3594

*Mustafa Kemal Paşa'ya**11 Haziran 35 tarihli telgrafnâmelerine cevaptır.**İstanbul'a dâvetiniz Hükûmet-i Seniyye'nin kararı neticesi-
dir. 1. Şube 3594-15/6/35**Şifreye tahvil ettim.**15/6/35**Şevket Turgut**Süleyman⁶⁹*

İşte bu gelişmeler üzerine **“bu dâvetin mânâ ve mahiyetini anlayamadım”** diyen Mustafa Kemal Paşa, işin aslını Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'dan sorar. Cevat Paşa'nın 11 Haziran 1919 tarihli cevabından bir kez daha anlaşılır ki, Mustafa Kemal'in İstanbul'a çağırılmasını İngilizler istemiştir.⁷⁰

Mustafa Kemal Paşa 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği 16 Haziran tarihli şifrede Cevat Paşa'dan aldığı cevabı şöyle açıklar:

“...Sebeb-i dâvetimi Cevat Paşa'dan mahrem sordum. Cevap şudur: zatıalileri gibi kıymetli bir generalin hâlen Anadolu vilayetlerinde dolaşmasının efkâr-ı umumiyyeye iyi tesir bahşetmeyeceğinden İstanbul'a celp buyurulmanızı İngilizler istediler.”⁷¹

İngilizler Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesini istemekle kalmayıp, bir kez daha ısrar edeceklerdir. İngiliz Fevkalâde Komiseri, 17 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı göndererek Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun mıntıkasındaki memuriyetinin **Hıristiyan ahali için tehlike teşkil ettiğinden** bahisle, Paşa'nın ve

⁶⁹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 1, vesika 22.

⁷⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c: 1, İstanbul 1945, s: 15.

⁷¹ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1969, s: 47.

ona refakat eden bütün subayların hemen Dersaadet'e celbi için kat'i emir verilmesini isteyecektir.⁷²

“Sine-i Millete Dönerim”

Mustafa Kemal Paşa bütün bu gelişmeleri, Sultan Vahidettin'e bildirmek ihtiyacını duymuştur. Sultan'a gönderdiği uzun yazıda, memleketin içinde bulunduğu şartları özetlemiş, İngilizlerin ve İngilizlere mümaşatı meslek edinen zayıf seciyeli bazı kimselerin kendisini İstanbul'a celbetmek istediklerini bildirdikten sonra, Malta'ya gitmek veya ataletle mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakılırsa **“sine-i millette kalarak vatanî vazifeye devam edeceğini”** arz etmiştir.⁷³

Bütün bu yazışmalar karşısında susan Vahidettin'de bu fevkalâde önemli ikazdan sonra da hayra yorulacak herhangi bir hareket görülmemiştir. İşte bu sırada Dahiliye Nazırı Ali Kemal, illere ve sancaklara birer telgraf yollayarak **“işgallere direnilmemesini”** emretmiş, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü de **“Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri tarafından verilen telgrafların çekilmemesini”** istemiştir.⁷⁴

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri, İstiklâl Savaşı'nı örgütlemek için halkı uyarmakta olan cemiyetlerdir.

İşte bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa 24 Haziran 1919'da Sultan Vahidettin'e bir telgraf çekerek “hükümdarını ve mukadesatını kurtarmaya ve muhafaza etmeye azmetmiş olan asil milletin, kuvvetinin kırılmasına tevessül edilmesini tarihin affetmeyeceğini” arz etmiştir.⁷⁵

72 İngiliz Fevkalâde Komiserliği'nden Hâriciye Nezareti'ne gönderilen 17 Haziran 1919 tarih ve 2002 numaralı yazının metni için bakınız: **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk**, s: 31, 32.

73 Tam metin için bakınız: **Söylev ve Demeçler**, c: 1, İstanbul 1945, s: 15, 16, 17.

74 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, c: 1, Ankara 1959, s: 143.

75 24.6.35

(24 Haziran 1919)

Şifre

Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran 1919'da kolordulara bir emir yayınlarak, milletin sesini kesmeye cüret edecek telgraf memurlarının derhâl Divan-ı Harp'e verilmesini istemiştir.

Telgraf metni şudur:

*"1- Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin verecekleri telgrafların keşide kılınmaması hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden umum telgraf memurlarına emir verildiğini duydum. Milletin sadasını boğarak hukuk-u meşruasını talepten men etmeye ve vatanın mahvına sebep olmaya mâtuf olan bu emri, hiçbir namuslu telgraf memurunun icra edeceğini iîmit etmem, fakat böyle bir namussuzluğa cür'et edecek olanlar olur ise derhâl Divan-ı Harp'lere tevdi ve işarını emreylerim."*⁷⁶

Kaydetmeliyiz ki, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesini isteyen Müdür-ü

Mabeyni Humayun Cenabı Mülûkâne Başkitabeti Celilesi Vasıtaısıyla Atebe-i Ulya-yı Cenab-ı Padişahiye

Dâhiliye Nâzırı Bey'in 18 Haziran 335 (18 Haziran 1919) tarihli vilayetlere yayınladığı şifreli bir tamimde Müdafaa-i Hukuk-u Milliye hazırlıklarını şiddetle yasaklıyorlar. Pek hazin ve üzücüdür ki, aynı tarihte Posta ve Telgraf Genel Müdüğü de milletin sesini boğmaya yönelik gafilane ve derhâl akamet ve nedamete mahkûm bir telgraf yayınlamıştı.

Şevketpenahım; fiilen vaki bugünkü parçalanma tehlikesi karşısında bağımsızlığını ve başta makam-ı akdesi ve salanat-ı humayunları olmak üzere mukaddesatını kurtarmaya ve muhafazaya azmetmiş olan millet-i necibelerinin böyle hasis ve tehlikeli bir zihniyetle kudretinin kırılmasına tevessül etmek tarihin ve millî vicdanın hiçbir zaman affedemeyeceği hadiselerdendir. Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde kabul ve tatbik alanı bulmadığını şükranla arz eylerim. Fakat millet-i necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zalimane bir alay oluyor. Bu hadiseler heyecanlı olan milletin görüşlerine ve fikirlerine yayıldıkça merkezi hükümete itimatsızlık göstermek gibi pek fena neticeleri hazırlayacağında şüphe yoktur. Keyfiyeti arza cesaret ederken tazimat-ı ubudiyetkâranemi de teyit eylediğim menutu ilmi âli buyuruldukta ferman.

Mustafa Kemal

(Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 3, İstanbul 2000, s: 21).

76 Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 2009, s: 216, 217.

Umumi, ileride adından çok bahsedeceğimiz ünlü hikâye yazarı Refik Halit Karay'dır.

Azil

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabalarından hiçbir sonuç alınmadığını, Vahidettin'in de ikinci kez uyarılmasına rağmen Ferit ve takımı ile birlikte hareket ettiğini biliyoruz.

Bu yazışmalar devam ederken Mustafa Kemal Paşa'nın yerine vekâleten Kâzım Karabekir tayin edilmek istenmiş, fakat Karabekir Paşa görevi kabul etmediği gibi; Mustafa Kemal Paşa'nın değiştirilmesini doğru bulmadığını da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya bildirmiştir.

İşte bütün bu gelişmeler üzerine **Ferit Paşa hükûmeti 23 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'yı görevinden azletmiştir.**

İleride adından sıkça bahsedeceğimiz Mustafa Sabri Efendi'nin başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun azil kararında, **Mustafa Kemal Paşa'nın çağırıldığı hâlde İstanbul'a gelmediğinden ve ahaliyi hükûmete karşı tahrik ve teşvik ettiğinden** bahsedilmektedir.

Azil kararı aynen şöyledir:

Meclis-i Vükelâ

Müzakeratına Mahsus Zabıtname

Sıra Numarası: 317

Tarih: 24 Ramazan Sene 1337

Haziran Sene 1335

*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa hakkında vukû bulan şikâyetten dolayı hükûmetçe istimâna lüzum görülerek kendisine İstanbul'a gelmesi Harbiye Nezareti'nden tebliğ edildiği hâlde, dâvet-i vakıya icabet etmediği ve **ahaliyi hükûmete karşı tahrike teşebbüs ettiği anlaşılmasına binâen mümâileyhin hemen azli ve yerine Bahriye Nazır-ı es-***

bakı Hurşit Paşa'nın tayini zmnında muamele-i lazimenin ifâsı hususunun Harbiye ve Mustafa Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir sıfat-ı resmiyesinin kalmamış olduğundan tebligat ve iş'ârâtının mahiyet-i resmiyeyi haiz olmadığından icabeden vilâyâta tebliğinin Dahiliye Nezareti'ne iş'ârı tezekkür kılındı.⁷⁷

(Meclis-i Vükela Azalarının İsimleri)

Tuhaftır ki, Mustafa Kemal Paşa, azil kararını İçişleri Bakanı Ali Kemal'in bazı vilayetlere yolladığı gizli genelgeden öğrenmiştir. Ali Kemal bu genelgede "Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir asker olmakla beraber zamanın siyasetini o derece bilmediği için, üstün vatanseverlik ve gayretine rağmen yeni memuriyetinde başarılı olamadığı ve **İngiliz Fevkalâde Mümessili'nin talep ve ısrarı ile azledildiğini**" bildiriyordu.⁷⁸

Özetlersek, 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs'ta yola çıkacak, 19 Mayıs'ta Samsun'a varacaktır. 6 Haziran 1919'da İngiliz Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne, Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bir yazı göndererek Paşa'nın maiyetiyle birlikte İstanbul'a dâvet edilmesi için derhâl emir verilmesini isteyecek, 8 Haziran'da Harbiye Nezareti tarafından geri çağırılan Mustafa Kemal Paşa dâvete icabet etmediği için 23 Haziran'da azledilecek, azil kararına da İngiliz Fevkalâde Mümessili'nin talep ve ısrarı gerekçe gösterilecektir!

Ve nihayet Dahiliye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa edip, sine-i millete döndüğüne ilişkin yazısının suretini Harbiye Nezareti'ne yollayacaktır. 9 Temmuz 1919 tarihli o yazı şudur:

"... Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan, Ermeni âmaline serfiru etmemek için açılan

77 Sözlük: **İstimâna**: Dinlenmesine.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, (1916-1922) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2003, s: 41.

78 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 2, s: 20.

mücadele-i milliye uğrunda milletle beraber, serbest surette çalışmağa sıfat-ı resmîye ve askeriye artık mâni olmağa başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayete kadar çalışmağa mukaddesatım nâmına söz vermiş olduğum cihetle, âşık olduğum silk-i celil-i askeriye bugün vedâ ve istifa ettim. Bundan gaye-i mukaddes-i milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir fert sıfatıyla bulunmakta olduğumu arz ve ilân ederim.”⁷⁹

Mustafa Kemal

Vatan'ın Harim-i İsmetinde Düşman Askerleri

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında şehrin sokaklarında İngiliz askerleriyle Rum çeteleri dolaşıyordu. Yunan makamlarıyla irtibat hâlinde çalışan Samsun Rum Komitesi ve özellikle Metropolit Yermanos, bölgedeki Rum nüfusunu arttırmak için bir iç boğazlaşmanın yaşandığı Rusya Rumları'nı Türkiye'ye göç etmeye teşvik ediyordu.

Bölgedeki İngiliz kontrol subayı Crawford, Batum'daki Rumların gemilerle Türk sahillerine çıkarılmasına yardımcı oluyordu, daha şimdiden **Batum'dan Trabzon'a 8 bin Rum getirilmişti** ki, bunların çoğu Pontus çetesi idi! Nitekim Batum'dan gelip, Giresun'da karaya çıkan bir Rum çeteciler grubu 25 Temmuz 1919'da birliklerimiz tarafından yok edildi.⁸⁰

Pontus Devleti'ni ihya etmek için mücadele eden 40 kadar Rum çetesinden başka Ermeni çeteleri de faaliyet hâlindeydiler. Ermeni Patriği Zaven Efendi bir Rum örgütü olan Mavri Mira ile işbirliği hâlinde çalışıyordu.⁸¹

79 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 2, Ankara 1952, 37 numaralı vesika. Sözlük: **Serfuru etmemek**: İtaat etmemek. **Silk-i celil-i askeriye**: Yüce askerlik yoluna.

80 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 378.

81 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, İstanbul 1973, s: 2, ayrıca bakınız: c: 1, İstanbul 1973, 1 numaralı vesika.

Meydanı boş bulan Rumlar öyle şımarmışlardır ki, sonradan Ticaret Lisesi olarak kullanılan Taşkışla'ya Yunan bayrağını bile çekmişlerdi.⁸²

Merzifon Amerikan Koleji'nin desteklediği⁸³ Rum çetelerinin Ladik, Erbaa, Niksar, Amasya ve Sivas vilayetlerinde bile Müslüman ahaliyi tehdit etmeleri, göçe zorlamaları, hatta katletmeleri, İngilizlerin de iç kesimlere doğru sarkmaları sebebi ile **Mustafa Kemal Paşa, Havza depolarındaki silâhları halka dağıttı.** Mondros Mütarekesi hükümlerine göre İtilâf Devletleri'ne teslim edilmek üzere İstanbul'a gönderilmekte olan Üçüncü Ordu'ya ait **10 bin süngü kolu ile 12 top kamasına ve bunları taşıyan hayvan ve arabalara elkoydu.**⁸⁴ Karadeniz bölgesindeki en önemli Türk çetesinin reisi olan Topal Osman Ağa'yı Havza'ya dâvet etti.

Topal Osman Ağa

Mehmet Akif'in “**gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın**” diye tarif ettiği kahramanlardan olan Topal Osman Ağa, 1883'te Giresun'da doğdu. Varlıklı olduğu anlaşılan ailesinin bedel ödemesine rağmen gönüllü olarak Balkan Harbi'ne katıldı. Çatalca'da Bulgarlarla savaşırken sağ diz kapağına isabet eden bir şarapnel parçası sebebi ile İstanbul'daki Şişli Etfal Hastahanesi'ne sevk edildi, Giresun'a koltuk değnekleriyle döndü. Fakat buna rağmen vatan için mücadeleye devam etti. 1. Dünya Savaşı'nda Ruslar'a karşı savaştı. 1916'da Ruslar'ın Trabzon'u işgal etmeleri üzerine Harşit Cephesi'ni kurdu ve Ruslar'ın geri çekilmeye başladıkları 12 Şubat 1918'e kadar bu cepheyi savundu. Ruslar'ın çekilmesi üzerine Rum ve Ermeni çeteleriyle mücadele ederek 14 Nisan 1918'de

⁸² Teoman Alpaslan, **Topal Osman Ağa**, İstanbul 2007, s: 256.

⁸³ Geniş bilgi için bakınız: Necdet Sevinç, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul 2009.

⁸⁴ Sebahattin Tansel, **a.g.e.**, c: 1, s: 246.

Batum'a giren birliklerimizin Komutanı, milis Yarbaylığı'na terfi ettirilen Topal Osman Ağa idi.

Osman Ağa, **Ermeni tehciri sırasında cepheye bulunmasına rağmen**, İstanbul'da İngiliz emellerine hizmet etmek için kurulan kukla Divan-ı Harp'te Ermeni tehciri sırasında Ermenilere zulmettiği gerekçesiyle gıyabında idama mahkûm edildi. 29 Mayıs 1919'da Havza'da Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıktığında boynunda idam yaftası vardı.⁸⁵

Topal Osman Ağa ile ilgili mükemmel bir eser yazan Teoman Alpaslan, onun "Lazlık ve Çerkezlikle ilgisi bulunmadığını, Türk olduğunu" ifade etmektedir.⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti'nin bu kahraman evlâdına **"Türkleri imha eden Rum ve Ermeni çetelerini imha etmesini"** emredecektir!

85 Teoman Alpaslan, **Topal Osman Ağa**, İstanbul 2007, s: 19, 20.

86 Teoman Alpaslan, **a.g.e.**, s: 27.

YUNAN İLERİ HAREKÂTI

Devletin idaresini elegeçiren ve Türk soyunun evlâdı olmadıkları gibi, devlet fikrine, millet fikrine, bayrak ve bağımsızlık fikrine de esasen sahip bulunmayan çeşitli Balkan ve Kafkas topluluklarının döküntüleri Türk Milleti'ni ölümlerden ölüm beğenmeye çağırıyorlardı. Aynı kabinede bulunmalarına rağmen, kimi Türk Milleti'ni Amerikan esaretine sürüklemeye çalışıyordu, kimi İngiliz. Bir kısmı da Fransız himayesinden yana idi. 5 Haziran'da İngiliz Yüksek Komiseri'ne isteklerini ileten Damat Ferit, Türkiye'nin İngiliz himayesi altına alınmasını istemişti. İngilizler himayeyi kabul etmezlerse Amerikan mandası da olabilirdi! Oysa Mustafa Kemal kellesini koltuğunun altına alıp "ya istiklâl, ya ölüm" diye yola çıkmıştı.

1 5 Mayıs'ta İzmir'e asker çıkaran Yunanlılar, 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 20 Mayıs'ta Torbalı'yı, 21 Mayıs'ta Menemen'i, 22 Mayıs'ta Selçuk'u, 25 Mayıs'ta Manisa'yı, 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal ettiler. 28 Mayıs'ta Ayvalık ve Tire, 29 Mayıs'ta Turgutlu, 30 Mayıs'ta Saruhan, 1 Haziran'da Ödemiş, 2 Haziran'da Atça, 3 Haziran'da Nazilli, 5 Haziran'da Akhisar ve çevresi Yunanlıların eline geçti. Güneyde Urfa, Antep, Maraş İngilizler, Adana Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Antalya ve Konya'da İtalyan, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerî birlikleri konuşlanmıştı.

28 Mayıs'ta bir açıklama yapan Erivan Hükûmeti, büyük Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilân etti. Böylece Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Trabzon Ermenistan'a katılmış sayılıyordu.

İzmir'in işgalinden cesaret alan 800 kadar yerli Rum çetesi, İzmir'in işgalinden bir gün sonra, 16 Mayıs sabahı Urla yarımadasındaki Türk köylerine saldırdılar. Köylüleri katlettiler. Mallarını yağmaladılar. Bu eşkiyaların Urla'nın Müslüman mahallelerini kuşatmaları üzerine 173. Türk Alayı'nın 18 kadar olan askeri, Alay Komutanı Kâzım Bey'in emriyle harekete geçti. böylece Türk Ordusu mütareke hükümlerine rağmen ilk kez kurşun atıyordu. Fakat Urla da çarpışmalar başlayınca bir Yunan savaş gemisi karaya asker çıkardı. İskeleydeki silâh deposu işgal edildi. Yunan Ordusu ertesi gün Urla'daki kuvvetlerini takviye için karaya asker çıkardı.⁸⁷

Atatürk'ün Samsun'a çıktığı günlerde böyle bir tablo vardı Anadolu'da. İngilizler işgal ettikleri Güney vilayetlerinde halkın elindeki silâhları toplarken, Fransızlar Adana'da Ermenilere silâh dağıtıyorlardı.⁸⁸

Millet sahipsizdi. Şaşkındı da.

Hükûmet de şaşkındı.

Devletin idaresini ele geçiren ve Türk soyunun evlâdı olmadıkları gibi, devlet fikrine, millet fikrine, bayrak ve bağımsızlık fikrine de esasen sahip bulunmayan çeşitli Balkan ve Kafkas topluluklarının döküntüleri Türk Milleti'ni ölümlerden ölüm beğenmeye çağırıyorlardı.

Aynı kabinede bulunmalarına rağmen, kimi Türk Milleti'ni Amerikan esaretine sürüklemeye çalışıyordu, kimi İngiliz. Bir kısmı da Fransız himayesinden yana idi.

5 Haziran'da İngiliz Yüksek Komiseri'ne isteklerini ileten Damat Ferit, Türkiye'nin İngiliz himayesi altına alınmasını istemişti. İngilizler himayeyi kabul etmezlerse Amerikan mandası da olabilirdi!⁸⁹

87 Selahattin Tansel, *a.g.e.*, c: 1, s: 267.

88 M. Tayyip Gökbilgin, *a.g.e.*, c: 2, s: 98.

89 Zeki Sarhan, *a.g.e.*, c: 1, s: 305.

Oysa Mustafa Kemal kellesini koltuğunun altına alıp “ya istiklâl, ya ölüm” diye yola çıkmıştı.

Fakat aynı kabinenin İçişleri Bakanı olan Ali Kemal, 20 Mayıs’ta hükûmetin Fransız mandasını kabule hazır olduğunu bildirdi.⁹⁰ Hükûmete yakın bir isim olan Sait Molla, aynı gün Türkçe İstanbul Gazetesi’nde şöyle yazacaktı:

“... Memleketimizin hâli ve istikbalini kurtaracak yegâne çare İngiliz himayesidir! Millet zaman geçirmeden hükûmet bu himayeyi istemelidir!”⁹¹

31 Mayıs Ahmet İzzet, Çürüksulu Mahmut ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa gibi önemli kişiler, İstanbul’daki Amerikan heyeti ile görüşerek Amerikan mandasını istediler!⁹² Daha önce kaydettiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa da kellesini koltuğunun altına alıp “**ya istiklâl, ya ölüm**” diye yola çıkmıştı.

Şimdi millet kimin peşinden gidecekti?

1400 yıllık bir müesseseyi ve 600 yıllık bir saltanatı temsil eden Halife-i Ruy-ı Zemin hazretlerinin tam desteğini alan Damat Ferit Hükûmeti’nin mi, Mustafa Kemal’in mi?

İstanbul’da her kafadan bir ses çıkması milletin bölünmesine sebep olmuştu. İçişleri Bakanlığı’ndan birbiri ardı sıra valiliklere gönderilen “işgal kuvvetlerine karşı silâhla mukabele edilmemesine, çünkü meselenin siyaseten çözümleneceğine” ilişkin ısrarlı genelgelerle ataletle sürüklenen kaymakam, mutasarrıf ve belediye başkanları ile bazı eşraf Yunan askerlerinin İzmir’de işledikleri vahşet ve cinayetlerin kendi başlarına da gelmesinden korkarak şehir ve kasabalarını düşmana teslim etmeye başladılar. Salihli Kaymakamı Hasan Ferit, yanına Belediye Başkanı, Müftü Efendi ve bir kısım eşrafı da alıp “Kuva-yı Milliye’nin talanından kurtulmak” gibi bir gerekçe uydurarak **Yunan kumandanını kazanın iş-**

⁹⁰ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 261.

⁹¹ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 262.

⁹² Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 291.

galine dâvet etmek gibi bir alçaklığı irtikâp etti! Bergama işgal edildiğinde Yunan Tabur Komutanı'nın elinde halktan elli kişinin imzaladığı bir dâvetiye vardı!⁹³

Yunan kuvvetleri Simav'a da dâvetli olarak gelmişlerdir. Dâvetiyenin altında Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Simav İlçe Başkanı Ağdacıade Hafız Kâmil Efendi ile eşraftan Hacı Arif Efendi'nin imzası vardır!⁹⁴

Düşman ordusunun önüne düşüp, kendi kasabalarını işgale getirmekten sıkılmayan bu iki soysuzdan Hafız Kâmil Efendi'nin baldızı Servet Hanım'la bacanağı Sami Bey'in bazı akrabaları da bilahare **evlerine İtalyan bayrağı çekeceklerdir!**⁹⁵

Bu ihanetlere mukabil Simav'da Kuva-yı Milliye'yi örgütleyen Belediye Başkanı Etrakoğlu Ahmet Efendi Girit'e sürgün edilecektir!

Etrakoğlu demek, Arapça Türkoğlu demektir. Bu Türkoğlu Ahmet Efendi sürgünden döndükten sonra diyecektir ki:

"... Simav'a Yunan birlikleri girdiğinde bayram yapanlar da kurtuluştan sonra Cumhuriyet bayramını kutlayanlar da aynı kişilerdir!"

Yunan askerleri 25 Mayıs'ta Manisa'ya girerler. Düşmanın eline geçmemesi için şehir dışına çıkarılmış olan 60 top geri getirilerek Yunanlılara verilir. Yunanlılar depolardaki silâhlara elkoyarlar.

Yunan ajanı Misailidis, işgalden bir gün önce Mutasarrıf Hüseyin Hüsnü Bey'i ziyaret ederek direnilmemesi konusunda onu ikna etmiştir. Yunan taraftarı eylem ve söylemlerinden dolayı halkın Hüsnüyadis adını verdiği bu işbirlikçi Mutasarrıf, **Yunan kuvvetlerine karşı konulmaması için halka çağrıda bu-**

93 Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c: 1, s: 379, 201 numaralı dipnot. Ayrıca bakınız: İlhan Tekeli - Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşat Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey**, Ankara 1989, s: 135.

94 Recep Albayrak, **Ethem Bey'in Sürgün Yılları**, Ankara 2004, s: 65.

95 Recep Albayrak, **a.g.e.**, s: 203.

lunur.⁹⁶ Manisa'yı bir tek mermi atılmadan düşmana teslim eden Hüsnüyadis, tıpkı Kırkağaç'ın işbirlikçi kaymakamı Şerif Bey gibi Yunan Ordusu ile birlikte şehri terk edecek, Paraskevula adında bir Rum kızıyla evlenip, Aya Triyada Kilisesi'nde vaftiz edilip Hıristiyan olacaktır.⁹⁷

Tıpkı İzmir'in işgalinde olduğu gibi Manisa'nın işgalinde de Ermeniler Yunan Ordusu'na destek vermişlerdir! Ermeni komitelerinin başkanları ve ileri gelenleri olan Despot Tiryat, Avukat Agop Papazoğlu, Gabriyel vs. gibi kimseler Manisa'nın işgali sırasında düşmanla birlikte hareket etmişlerdir.⁹⁸

23 Mayıs 1919'da Bandırma'dan hareket eden Albay Bekir Sami Bey, Balıkesir'e geldiğinde istasyonun baştanbaşa Yunan bayraklarıyla donatılmış olduğunu görür. Demiryolu memurlarının hepsi Yunan üniforması giymişlerdir.⁹⁹ Bekir Sami Bey'in yâveri Yüzbaşı Selahattin, hatıratında Yunanlılar'ın Akhisar'a girişi münasebeti ile zafer takları kurulduğundan, düşman askerlerine kurban edilecek koyunların bile Yunan millî renklerine boyandığından bahsetmektedir!¹⁰⁰

Akhisar'ın işgalinde de Hürriyet İtilâf Partisi'nin temsilcileri başrol oynarlar. Genel Başkanları **İngiltere'nin maaşlı ajanı olan** bu temsilciler, yanlarına Rumları ve Ermenileri de alarak işgal altındaki Saruhanlı'ya gidip işgal kuvvetlerini Akhisar'a dâvet edeceklerdir! Sonra da işgal kuvvetleri komutanına Çakıroğlu köyünde tuz-ekmek ikramında bulunacak ve ona beyaz bir at armağan edeceklerdir!¹⁰¹

⁹⁶ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 275.

⁹⁷ Erdoğan Ashyüce, **Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve Yüzellilikler**, İstanbul 2009, s: 275.

⁹⁸ M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 126.

⁹⁹ Recep Albayrak, **a.g.e.**, s: 31.

¹⁰⁰ İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, İstanbul 1976, c: 2, s: 44.

¹⁰¹ Recep Albayrak, **a.g.e.**, s: 30.

Mustafa Madanoğlu Eşme'nin işgalinde düşmana yardımcı olmuş ve o nedenle de Yunanlılar tarafından Eşme kaymakamlığına tayin edilmiştir. 27 Mayıs darbesinde aktif rol oynayan Cemal Madanoğlu'nun babası, yüzellilikler listesinin 121. sırasında kaydedilen işte bu adamdır. Cemal Madanoğlu'nun annesi İstanbul Adige'lerindendir.¹⁰²

Mustafa Madanoğlu'nun yüzellilikler listesine alınması için İzmir Milletvekilleri Reşat, Kemal, Ethem ve Abidin Bey'ler tarafından verilen önergede adı geçenin "Harekât-ı Milliye esnasında Yunanlılarla teşrik-i mesai ederek birçok hânümanların sönmesine sebebiyet verdiğinden" bahsedilmektedir.¹⁰³

Yunan birlikleri Aydın'a da dâvetli gelmiştir. Şehrin ileri gelen eşrafından bir grup Türk ve Rum İzmir'e kadar gidip, işgal kuvvetleri Komutanı Zafiriu'ya şehirlerinin işgal edilmesini teklif etmiş, tıpkı Akhisar'da olduğu gibi sonra da onları törenle karşılayıp çeşitli ikramlarda bulunmuşlardır.

Türk ve Rum eşraf bir bucak merkezi olan Marmara'da Hükûmet Konağı'na Yunan bayrağı çekecek, Salihli Yunan bayraklarıyla donatılacak ve **işgal kuvvetleri memleketin ileri gelenleri tarafından Tire'ye dâvet edilecektir!**¹⁰⁴

Bütün bu kahbeliklere sadece İçişleri Bakanı Ali Kemal'in peş-peşe yayınladığı genelgelerin sebep olduğu söylenemez. Ali Kemal "Yunanlılarla savaş hâlinde bulunulmadığı için işgallere fiilen karşı konulmamasına, bunun barış konferansında ileri süreceğimiz fikirleri zayıflatacağına bu sebeple redd-i ilhak cemiyetlerinin kurulmasının yasaklandığına ve millî ordu kurmanın devlete darbe vurmak demek olacağına"¹⁰⁵ ilişkin genelgeler yayınlamıştır ama

102 Recep Albayrak, **a.g.e.**, s: 261.

103 Erdoğan Aslıyüce, **a.g.e.**, s: 340.

104 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 282.

105 M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 143. Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 293, 294, 328.

halkın asıl korkusu malının, mülkünün talan ve namusuna tecavüz edilmesidir.

Fakat bu genelgelere rağmen birçok şehir ve kasaba hiç kimsenin uygun görmesine lüzum görmeden silâha sarılıp, millî haysiyetini muhafaza etmiştir.

Ege’de Yunan Vahşeti

Teslim olmak, kurtulmak demek değildir. Aksine teslim olmak, akla, hayâle gelmez felâketlere peşinen razı olmak demektir. Bu felâket, başta Menemen ve Manisa olmak üzere birçok il ve ilçemizde yaşanmıştır.

Ve bakınız neler olmuştur:

17 Haziran’da Bergama’ya saldıran düşman, halkın şiddetle karşı koyması üzerine geri çekilmek zorunda kalır. Fakat 20 Haziran’da kuvvetlerini takviye ederek kasabayı işgal eder. Vahşet, cinayet, yağma ve ırza tecavüzler sebebi ile 50 bin kişi perişan bir şekilde mülteci durumuna düşer.¹⁰⁶

Kasabanın böyle bir felâkete mâruz kalmasından korkan ve esasen yüreksiz bir adam olduğu anlaşılan Kaymakam Kemal Bey, Misailidis adındaki Yunan casusunun telkinleriyle¹⁰⁷ 21 Mayıs’ta birtek mermi atmadan Menemen’i düşmana teslim eder. Yunan birlikleri birçok yerli Rum çeteleriyle beraber Menemen’e girerler. Kaymakam kendisini ve Menemen halkını kurtardığını zannetmektedir. Fakat Yunanlı komutanlar 17 Haziran’da Bergama’da uğradıkları mağlubiyetin acısını Menemen’den çıkarmak isterler. Bunun için birçok yerde başarı ile uyguladıkları bir imha planı yaparlar. Karanlık bastırıp, herkes evine çekilince izci teşkilâtlarına mensup yerli Rum gençleri Hristiyan dükkânlarının üzerine hac

¹⁰⁶ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu’da Yunan Mezalimi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1996, s: 38.

¹⁰⁷ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 263.

işareti çizerler. Yerli Rumlar'a silâh dağıtılır. Şehrin hâkim mevkilerine makinalı tüfekler yerleştirilir.

Yunanlı komutanlar, Şeyh Sükûtî adında birini Belediye Başkanlığı'na tayin etmişlerdir. Bu **Şeyh Sükûtî Şam'lı bir Dürzi'dir**. Komutanlar 1918'de Şam'da İngiliz casusu Lawrens'le görüştüğü söylenen¹⁰⁸ Şeyh Sükûtî'den işgale direnme ihtimali bulunanlara dair bir liste hazırlamasını isterler. Sükûtî listeyi tanzim edip düşman subaylarına verir.¹⁰⁹

Düşman askerleri önce Hükûmet Konağı'nı basarlar, memleketi Yunan'a teslim eden sersem kaymakamla birlikte altı jandarmamız katledilir. Katledilenlerin cenazelerinin defnine izin verilmez.¹¹⁰ Sükûtî'nin listesini bildirdiği milliyetçilerin çoğu öldürülür. Servet sahiplerinin malları yağmaya uğrar. Evleri basıp, kadınların namusuna tecavüz ederler.¹¹¹ Yunan askerleri **Türk çocuklarını süngülere takarak gezdirmek suretiyle** şenlik yapıp, zaferlerini kutlarlar.¹¹² Ertesi günkü olayları Celal Bayar şöyle nakletmektedir:

"... Ertesi gün Yunan erleri, yerli Rumlar Hükûmet önünde, çarşıda ve mahallelerde birçok Türk'ü imha etti Kaçanoğlu Bağ'ının yanındaki çukurla şose üzerinde Hafız Baki Efendi'nin kâtibinin bağları arasındaki büyük çukur öldürülen Türkler'in cesetleri ile dolu bir hâle geldi. Şehit edilen Türkler'den bir kısmı Yedigöller Köprüsü başında nehre atıldı!

"Kız Kuyusu'nda ve Çerkez Mahallesi'nde şehit edilenlerin sayısı yüzleri aşmıştır. Salhane civarında Kovacı denilen yerde Türk cesetleri yakılmak suretiyle imha edildi. Yıkıkdeğirmen Tepesi'nde birçok Türk cesedinin gömülü olduğu görüldü!"¹¹³

108 Nedim Çakmak, **Hüsnüyadis Hortladı**, İstanbul 2005, s: 31.

109 Nedim Çakmak, **a.g.e.**, s: 26.

110 Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi**, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923, Ankara 2006, s: 131.

111 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 326.

112 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 288.

113 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 8, İstanbul 1972, s: 2533.

Menemen’de yerli Rumların temin ettiği yirmi araba ile öldürülen Türkler’in cesetleri şehir dışına çıkarılmıştır. İki gün mütemadiyen defin işleri ile uğraşılmıştır. Birçok çukurda ceset çıkarılmış, birçok Türk’ün yakılarak öldürüldüğü tespit edilmiştir. Çocukların kılıçtan geçirildiğini görenler vardır.¹¹⁴

Özetlersek, kasaba hiçbir direniş göstermeden teslim olduğu hâlde iki-üç gün içinde 1017 Türk katledilmiş, tecavüze uğrayan kadınların **parçalanmış cesetleri sokaklara atılmıştır!**¹¹⁵

Yunan vahşetine mâruz kalmamak için 57. Tümen Komutanı’nın dağıtmak istediği silâhları dahi reddederek teslim olan Aydın’da da benzer facialar yaşanmıştır. Türk ve Rum ileri gelenlerin İzmir’e kadar giderek Komutan Zafiriü ile görüşüp işgal kuvvetlerini Aydın’a dâvet ettikleri hâlde¹¹⁶ şehir ateşe verilmiş tüyler ürpertici vahşet sahneleri yaşanmıştır.

Faciadan önce Muğla’ya kaçan Defter-i Hakanî Müdürü, 10 Temmuz’da gönderdiği raporda Aydın’daki vahşeti şöyle özetlemiştir:

“... Faciannın devam ettiği üç gün zarfında hiç kimsenin evinden çıkması mümkün olmadığından kuyud-u tasarrufiyyenin emniyet altına aldirılması kabil değildir. Aydın mutasarrıfı ile yüksek memurlardan bir kısmı nezaret altına aldirılarak, sonradan memleket eşrafından çoğu ile beraber gözleri oyulmuş, cesetleri parça parça edilmek sureti ile katledilmişlerdir. Aydın Hükûmet Konağı ve kasaba kâmiden yakılmış, ahaliden çoğu şehit olmuştur!”¹¹⁷

Bir arşiv belgesinde Yunan askerlerinin Aziziye İstasyonu’ndaki 130 Türk’ü trenden indirdikleri, **kadınlara kocalarının gözü önünde tecavüz ettikten sonra, kadın ve çocuk ayrımı yapmadan öldürdükleri Türkleri kuyulara attıkları** anlatılmaktadır. Evlere zorla girilmiş, kadınlara **“fiil-i şenî”** icra edilmiş, çocuklar katledilmiştir. Suyu kesilen Müslüman mahal-

¹¹⁴ Mustafa Turan, **a.g.e.**, s: 133.

¹¹⁵ Nedim Çakmak, **a.g.e.**, s: 26.

¹¹⁶ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 280.

¹¹⁷ M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 156.

leleri ateşe verilmiştir, yagından kaçmak isteyenlerin üzerine yüksek yerlere yerleştirilen makinalı tüfeklerle ateş açılmış, hatta top kullanılmıştır. Türk köy ve kasabaları yakılmış, kaçamayan kadın, çocuk ve yaşlılar katledilmiş, kaçanlar İtalyan işgali altındaki dağlara iltica etmişlerdir. Ve bütün bu katliamlara her yerde olduğu gibi yerli Rumlar da katılmışlardır.¹¹⁸

Rumlar ve Yunanlılar öyle vahşice saldırmışlardır ki, Karapınar'dan Arnavutzâde Mustafa Dayı parça parça edilerek öldürülmüş, Karabağlı İsmail Çavuş'un gözleri oyulup, elleri kesilmiştir.¹¹⁹

Nazilli'de Müslüman evlerine zorla girilmiş, kadınlara tecavüz ve eşyaları gasp edilmiştir. Evinde silâh bulunanlar ya hiçbir soruşturma yapılmadan hapsedilmiş veya kurşuna dizilmiştir.¹²⁰

Germencik'te "sorgulamak bahanesiyle trene bindirilen Müslümanlar hareket sırasında **boğazlanıp trenden atılmıştır**."¹²¹ Akhisar'da çiftlikte bulunan **Halil Paşa ve beş arkadaşının vücutları ikiye ayrılmış, kulak ve burunları kesilmiş, gözleri oyulmuştur**. Gediz Çayı civarındaki köylerden toplanan onbeş kadın öldürülüp nehre atılmıştır.¹²² Menderes Nehri'nin kuzeyindeki 60 köy yakılmış, halkı katledilmiştir. Aydın'da, İtalyan komutanların gözü önünde kızlar vahşice öldürülmüştür. Ayasuluk-Aydın-Nazilli arasında bulunan 36 köy ve kasaba yakılıp, yı-

118 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 42, 43.

119 Mustafa Turan, Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923, Ankara 2006, s: 163.

120 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 45.

121 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 52.

122 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 51.

kılmış, bu köy ve kasabaların halkı yok edilmiştir.¹²³ Büyük Menderes Nehri'nde binlerce Müslüman cesedi yüzmektedir.¹²⁴

Benzeri bir facia da Söke'de yaşanmıştır.

Söke Kaymakam Vekili Halil Bey'in 27 Temmuz 1919 tarihli telgrafında bildirdiğine göre "mütarekenin imzalanmasından sonra Yunanlılar tarafından giydirilip silâhlandırılan yerli Rum çeteleri, halkın elinden 10 binden fazla hayvanı zorla almışlardır. Kasaba içinde veya tarlalarda 500'den fazla Müslüman kadını öldürmüşlerdir. Dağa oduna giden kadınlara tecavüz etmişlerdir.¹²⁵ Köylüleri katletmişlerdir. İzmir-Nazilli tren yolu hattında bulunan hiçbir Türk köyü katliamdan kurtulamamıştır. Yalnız Söke ve civarında 6 binden fazla çocuk anasız babasız kalmıştır!"¹²⁶

Yedi Türk, Söke'nin Kemer Köyü'ndeki Menderes Köprüsü'nde, elleri bağlanıp kesilmiştir.¹²⁷ Akhisar'ın Papazlı Köyü yakınlarında Rum çetelerinin baskınına uğrayan Halit Paşa adındaki milis komutanının kesilen başı bir sopaya geçirilip sokaklarda dolaştırılmıştır.¹²⁸

Kısmen ve özetleyerek sunduğumuz bu vahşet tablolarına rağmen Damat Ferit Hükûmeti işgal kuvvetlerine karşı konulmaması için ısrarlı genelgeler yayınlamakla kalmamış, millî bir ordu kurup, millî müdafaaya hazırlanmakta olanların da cebren engellenmesini istemiştir.¹²⁹

123 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 60.

124 Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s: 70.

125 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 8.

126 M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., c: 1, s: 184, 185.

127 Mustafa Turan, a.g.e., s: 183.

128 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 370.

129 17 Haziran 1919'da Bakanlar Kurulu kararıyla İçişleri Bakanı tarafından vilayetlere ve müstakil sancaklara gönderilen genelgede şöyle deniliyordu: "... İşgallerden ne derece müteesir ve mümfail (etkilenmiş) olursa olsun Osmanlı Hükûmeti bu sıralarda harp ve darba tutuşamaz. Çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdafa edebilir bir vaziyettedir.

Yunan vahşetini seyretmekle yetinenler, Kuva-yı Milliye'nin örgütleniyor olması sebebiyle Muğla'da sıkıyönetim ilân etmekten sıkılmamışlardır.¹³⁰

İşte Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi'ni yayınladığı günlerde Türkiye böyle bir Türkiye idi.

“Murahaslarımızın böylece vananın asıl parçalarını kurtaracaklarına ümidimiz günden güne artmaktadır. Bu vaziyeti güçleştirecek ve hatta imkansız kılacak bir felâket için bilhassa dikkat nazarınızı ve hamiyetinizi celbederim. O felâket de millî ordu teşkil etmek, millî müdafaayı hazırlamak gibi endişelerle şu sıralarda son derece muhtaç olduğumuz memleket asayişini bozmak ve unsurlar arasında düşmanlığı yeniden fiilen uyandırarak memleketimizdeki İtilâf mümessillerinin hoşnutsuzluğunu celbetmek, kanunsuzluklar, şekâvet, yağma devirlerini büsbütün kapatmak zaruretinde iken yeniden açmaktır. Bu devletin selâmetine son bir darbe mesabesinde olan bu musibetin önünü almak için ne lazımsa yapmaktan asla çekinmeyiniz. Bu gaflete safdililikle ve vatanperverlik düşüncesiyle dalanları nasihatlerle ikaz ediniz. Olmazsa cebren yola yatırınız.” (M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 143).

130 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 383.

“VATAN BÜTÜNDÜR PARÇALANAMAZ!”

Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli tehlikededir. Merkezî hükümet itilâf devletlerinin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğundan, deruhte ettiği mes'uliyetin icaplarını ifa edememektedir. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve karar kurtaracaktır!

İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'nun derinliklerinde ilerlemeye başlayan Yunanlılar, kendilerine yer açmak için silâhsız ve savunmasız Türkleri katletmeye başlamışlardı.

Anadolu'nun Güney'i İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Batum'u ele geçiren İngilizler Merzifon'da bile kuvvet bulunduruyorlardı. Trakya'da Yunan, Konya-Antalya taraflarında İtalyan askerleri dolaşıyordu. Antalya'ya eşraftan bazılarının dâveti üzerine gelen İtalyanlar, Konya'da Mevlana soyundan olan Çelebi Efendi ile düşüp kalkmaya başlamışlardı. İngiliz ajanları Doğu'da Kürt aşiretlerini ayaklanmaya teşvik ediyorlardı. Türkler kendi başkentlerinde bile, yalnız düşman askerlerinin değil, azınlıkların da hakaretlerine mâruz kalıyor, tasallut ve tecavüzlerine uğruyorlardı.

İşte o günlerde Mustafa Kemal Paşa, 19 Haziran'da Amasya'ya gelen Hüseyin Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bey'le vaziyeti müzakere ettikten sonra 2. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa ve 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın da fikrini alıp 22 Haziran'da Amasya Genelgesi'ni yayınladı.

Bu genelge, vatanın kurtuluşu için alınan ilk kararları ihtiva ediyordu. En önemli karar, genelgenin 1. maddesinde yer almıştı. Deniyordu ki:

“Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli tehlikededir. Merkezî hükümet itilâf devletlerinin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğundan, deruhte ettiği mes’ûliyetin icaplarını ifa edememektedir. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır!”

Mustafa Kemal Paşa, daha İstanbul’dan ayrılmadan Şişli’deki evde millî mücadele için hazırlık yaparken, millî mukavemet hareketinin ordu ile milletin elele vererek başlatılmasını kararlaştırmıştı.¹³¹

Genelgenin diğer iki maddesinde, bu karara uygun olarak Erzurum’da bir kongre yapılacağı, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinden seçilmiş üyelerin Erzurum’a doğru yola çıkarıldığı açıklanıyor, ayrıca Sivas’ta da millî bir kongrenin aktedileceği haber veriliyordu.

Amasya Genelgesi 22 Haziran’da yayınlanmıştı. 23 Haziran’da İçişleri Bakanı Ali Kemal, vilayetlere gönderdiği şifreli bir emirde Mustafa Kemal Paşa’nın görevinden azledilmiş olduğunu bildirdi! Bakan’ın amacı kongrenin toplanmasını önlemektir.

Ali Kemal 26 Haziran’da yayınladığı bir genelgede ise **“millî müdafaaaya hazırlanmak gibi faaliyetlerin felâket olduğunu”** ilân etti.

23 Haziran’da azledilen Mustafa Kemal Paşa’nın 8 Temmuz’da askerlikten istifa etmek mecburiyetinde kaldığını söylemiştik.

9 Temmuz’da İngiliz Kontrol Subayı Ravlinson Erzurum’da Mustafa Kemal Paşa’yı ziyaret ederek kongrenin toplanmasından vazgeçilmesini istedi. İngiliz hükûmetinin buna izin vermeyeceğini söyledi. Kararda ısrar edilirse, kuvvet zoruyla kongreyi dağıtmak zorunda kalacağını bildirdi.

Mustafa Kemal’in bu küstah İngiliz subayına cevabı kısa ve netti:

- Kongre kesinlikle açılacaktır! Saldırı söz konusu olursa karşı konulacaktır!

¹³¹ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s: 37.

Mustafa Kemal bu kararlı duruştan sonra görüşmenin bittiğini söyleyip, Ravlinson'u huzurundan dehleyiverecektir.¹³²

Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal Paşa, askerlikten istifa edip, sine-i millete dönmesine rağmen, millî mukavemet hareketini örgütlemekte olduğu için İngilizlerin ve Damat Ferit hükümetinin takibinden kurtulamadı. Damat Paşa, kongre hazırlıkları yapılırken, büyük umutlarla gittiği Paris'ten eli boş dönmüştü. **Sınırların Toroslar'a kadar çekilebileceğinden bahsetmesine, Doğu'da özerk bir Ermenistan kurulabileceğine dair beyanat vermesine, İzmir, Aydın ve Manisa çevresindeki Yunan vahşetini ağzına bile almamasına rağmen** Paris Konferansı fiyasko ile sonuçlanmıştı. Sanki memleketin işgal edilmesi anayasaya uygunmuş gibi, Paris'te iken, ecnebilere yaranmak için millî kongre hazırlıklarının anayasaya aykırı olduğunu, dolayısıyla men edilmesi gerektiğini söyleyen¹³³ Ferit Paşa, İstanbul'a gelince Bakanlar Kurulu'nu toplayıp **Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in âsi olduklarına ve derhâl yakalanıp İstanbul'a gönderilmelerine ilişkin** bir karar çıkardı.

Derhâl belirtmeliyiz ki, bu karar çıkmadan önce İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, merkeze gönderdiği bir yazıda **"Türk hükümetinin Mustafa Kemal'e yasadışı bir insan muamelesi yapması için ısrar edeceğini"** bildirmişti!¹³⁴

Yasadışı insan demek, herhâlde âsi ilân edilmektir.

Ertesi gün Damat Ferit'in, Mr. Hohler'e bu kararı aldirmek için tam beş gün çalıştığını söylediği¹³⁵ hatırlanırsa **işin arkasında İngiltere'nin bulunduğu ortaya çıkacaktır.**

132 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1997, s. 44.

133 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c: 2, Ankara 1994, s. 3.

134 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, c: 1, İstanbul 1992, s: 478, 479.

135 Sina Akşin, *a.g.e.*, c: 1, s: 479.

Kongrenin açıldığı 23 Temmuz gününün gecesi idi. Saat 02:00 sularında Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'dan şifreli bir telgraf geldi. Telgrafta şöyle deniyordu:

“... Hükümet tevkifiniz hakkında askerî ve sivil makamlara emir verdi ve bir beyannâme yayınlayarak sizi âsi tanıdığını ilân etti!”¹³⁶

Arkasından Osmanlı-Royter Ajansı'nın, telgrafta bahsedilen hükümet beyannâmesini ve tevkif emrini ihtiva eden bülteni geldi. **“Kanun-u Esasiye aykırı olarak Erzurum'da Meclis-i Mebusan nâmı altında toplantı yapıldığından”** bahsedilen beyannâmede, âsi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanıp, İstanbul'a gönderilmeleri için askerî ve sivil makamlara emir verildiği bildiriliyordu.

Karabekir'in Millî Duruşu

Askerî ve sivil makamlara kongrenin önlenmesi için de ayrıca emir verilmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın ilk tepkisi şöyle oldu:

- Damat Paşa hangi Kanun-u Esasi'den bahsediyor? Kendisinin ayaklar altına alıp, çiğnediği ve çiğnettiği Kanun-u Esasi'den mi?

Sonra şöyle devam etti:

- Hem bu denaet? Biz millete dayanan ve millî hakları, millî selâmeti ve vatanın istiklâlini kurtarmayı hedef tutan bir millî kongre aktederken bu kutsî toplantıyı hükümetin bu şekilde karşılaması ve efkâr-ı umumiye-i millete bir isyan mahiyetinde tanıtmaması yalnız denaet değil, hıyanettir!¹³⁷

Birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının tutuklanmaları için Dahiliye Nazırlığı tarafından vilayete, Harbiye

¹³⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c: 1, Ankara 1997, s: 86.

¹³⁷ Mazhar Müfit Kansu, *a.g.e.*, c: 1, s: 87.

Sözlük: **Denaet**: Alçaklık.

Nazırlığı tarafından da 15. Kolordu Komutanlığı'na emir verildiğini öğrendiler.¹³⁸

Kâzım Karabekir'in, çini fabrikasında müdür iken bir paşalık pâyesi verilerek Harbiye Nazırı yapılıveren bu Nazım Paşa'ya verdiği cevap bir vatanseverlik dersidir ve aynı zamanda meydan okumadır.

Karabekir, **"hükümetin karar ve siyasetinin ne olduğunu bilmiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in hareketlerinde vatan ve millet menfaatına ve mevcut kanunlara aykırı telakki edilecek hiçbir hâl ve hareketlerinin olmadığını görüyorum"** diye başladığı cevabında, vatana kurulan suikastları, Rum ve Ermeni tecavüz ve tasallutlarını hatırlattıktan sonra **"Mustafa Kemal Paşa gibi memlekette namusu, askerî hizmetleri ve vatanperverliği ile tanınmış ve daha yirmi gün evvel memleketin yarısına kumanda etmiş bir zatın tevkifi için kanunî sebep olamayacağını"** bildirmiştir.¹³⁹

Damat Ferit Paşa'nın, kongrenin dağıtılması için giriştiği teşebbüslerden herhangi bir sonuç alamadığını biliyoruz. 23 Temmuz 1919'da başlayan kongre çok önemli kararlar aldıktan sonra 7

¹³⁸ Bu emir şöyleydi:

Bizzat açılacaktır:

Harbiye

30 Temmuz 1335

Erzurum'da 15. Kolordu Komutanlığı'na

M. Kemal Paşa ile Rauf Bey'in mukarrerat-ı hükümete (hükümet kararlarına) muharif ef'al ve harekâtlarından dolayı hemen derdestleriyle Dersaadet'e izamları Babıali'ce biltensip, mahalli memuriyetine evamir-i lazime verildiğinden, Kolordu'ca da ciddi muavenette bulunulması ve neticesinden malumat itâsı rica olunur. 30 Temmuz 1335

Merkez Dairesi: 2733

Harbiye Nazırı

Nazım

¹³⁹ Kâzım Karabekir'in Harbiye Nazırı Nazım Paşa'ya verdiği cevabın tam metni için bakınız: Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1960, s: 97, 98.

Ağustos'ta çalışmalarını tamamlamıştır. Kongreye çeşitli illerden 54 delege katılmıştır.¹⁴⁰ Elazığ, Mardin ve Diyarbakır delegelerinin Erzurum'a gitmesine valiler engel olmuş,¹⁴¹ Mutki Aşireti Reisi Musa Bey, hasım aşiretlerden çekindiği için, Bitlis eski mebusu Sadullah Efendi'de rahatsızlığı sebebiyle kongreye katılamamışlardır.¹⁴² Kongreye katılan 54 delegenin 17'si çiftçi ve tüccar, 6'sı din adamı, 5'i emekli subay, 5'i öğretmen, 5'i dava vekili ve avukat, 4'ü emekli memur, 4'ü gazeteci, 3'ü eski milletvekili, 2'si mühendis, 1'i doktordur. Bu sayı Erzurum'u temsilen kongreye katılan Mustafa Kemal Paşa ve yine Erzurum'u temsil eden eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay'la birlikte 54'e yükselmektedir.

Vatanın bağımsızlığı ve bütünlüğü için millî iradenin hâkim kılınmasını, işgal ve ecnebi müdahalesine birlikte karşı konulmasını benimseyen kongre özetle şu kararları almıştır:

- Vatan bir bütündür, parçalanamaz.
- Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Devleti'nin çökmesi hâlinde birlikte müdafaa ve mukavemet edilecektir.
- Kuva-yı Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.
- Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine merkezî hükümet muktedir olamadığı takdirde temin-i maksat için geçici bir hükümet teşekkül edecektir.

- Manda ve himaye kabul edilemez.¹⁴³

Kongrenin aldığı bir diğer önemli karar teşkilâtlanma ile ilgilidir, kurulması kararlaştırılan Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüzüğü kabul edilmiştir. Bu cemiyet kurulunca, merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Doğu illerindeki şubeleri ile Trabzon Muhafaza-i

140 Bu sayı bazı kaynaklarda 53 ve 57 olarak gösterilmektedir.

141 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 2000, c: 1, s: 283.

142 Mazhar Müfit Kansu, **a.g.e.**, c: 1, s: 112, 113.

143 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, İstanbul 1973, s: 65, 66.

Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Kuzeydoğu Karadeniz bölgesindeki bütün kuruluşları Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ne katılacak,¹⁴⁴ böylece bugünkü idarî teşkilâtımıza göre 25 vilayet bir tek cemiyetin idaresi altına girecektir. Tüzüğe göre yeni kurulacak cemiyetin merkez yönetim kurulu seçimle tespit edilecek, bu kurula Heyet-i Temsiliye denilecektir.

24 Ağustos 1919'da Erzurum Valiliği'ne verilen listeye göre Heyet-i Temsiliye şu isimlerden seçilmiştir:

1. Mustafa Kemal.

Sabık 3. Ordu Müfettişi, askerlikten müstafi.

2. Rauf Bey.

Eski Bahriye Nazırı.

3. Raif Efendi.

Eski Erzurum Milletvekili.

4. İzzet Bey.

Eski Trabzon Milletve'kili.

5. Servet Bey.

Eski Trabzon Milletvekili.

6. Şeyh Fevzi Efendi.

Erzincan Nakşibendi Şeyhi.

7. Bekir Sami Bey.

Eski Beyrut Valisi.

8. Sadullah Efendi.

Eski Bitlis Milletvekili.

9. Hacı Musa Bey.

Mutki Aşireti Reisi.¹⁴⁵

144 Mahmut Goloğlu, **Millî Mücadele Tarihi**, c: 1, Erzurum Kongresi, İstanbul 2008, s: 111.

145 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 67.

Atatürk Nutuk'ta bu heyetin hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmadığından yakınıdır. Eski Trabzon milletvekillerinden İzzet ve Servet Beyler'le Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa toplantılara hiç katılmamışlardır. Raif Efendi ile Nakşibendi Şeyhi Fevzi Efendi, Sivas Kongresi'ne iştirak etmiş, bir daha ortalıkta görünmemişlerdir. Rauf ve Bekir Sami Beyler de İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a gidince Mustafa Kemal Paşa tek başına kalmıştır.

Özetleyegeldiğimiz gibi, Erzurum Kongresi'nde, vatanın bağımsızlığı ve bütünlüğü için millî iradenin hâkim kılınmasına, işgal ve ecnebi müdahalesine birlikte karşı konulmasına, manda ve himayenin kabul edilemeyeceğine dair kararlar alınmıştır.

“Derhâl Tutuklayınız”

Halka umut verip, işgal kuvvetlerine meydan okuyan bu fevkalâde önemli kararlar “şahsî menfaatlarını müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit eden” işbirlikçiler takımıyla mandacıların serkeş tepkilerine sebep oldu. İçişleri Bakanı Adil Bey, General Milne'nin isteği üzerine Kuva-yı Milliye'nin vatanı korumak gibi bir gerekçesinin bulunmadığını, Kuva-yı Milliye mensuplarının derhâl tutuklanmalarını, direnenlerin tevkif edilerek İstanbul'a gönderilmelerini emretti.

Aynı İçişleri Bakanı, 2 Ağustos'ta verdiği demeçte de **Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in şiddetle cezalandırılacağını**, Ege bölgesindeki çeteleri dağıtmak için gerektiğinde askerî kuvvete başvurulacağını söylemişti.¹⁴⁶

Türk postahanelerinden, Türk askerî makamlarının bile şifreli haberleşmeleri yasak olduğu hâlde, İngiliz ajanı Yüzbaşı Noel'in eline **Türk postahanelerinden şifreli haberleşme yapabileceğine ilişkin** tapu gibi bir belge veren de yine aynı İçişleri Bakanı Adil Bey'di!¹⁴⁷

146 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 33.

147 Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri'nde Atatürk**, c: 1, Ankara 1973, s: 325.

Ne acıdır ki, Sivas Kongresi'nin çalışmalarına başladığı 4 Eylül 1919'da Şeyhülislâm Mustafa Sabri ve Evkaf Nazırı Hamdi Efendi'lerle beraber **işte bu İçişleri Bakanı Adil Bey de ikinci rütbeden bir Osmanlı nişanı verilerek Sultan Vahidettin tarafından ödüllendirilecektir!**

Mustafa Kemal Paşa, 19-20 Eylül 1919 gecesi Kâzım Karabekir Paşa ile makina başında haberleşirken **İçişleri Bakanı Adil Bey'in İngilizler'den 150 bin, Konya Valisi Cemal'in de yine İngilizler'den 200 bin lira aldıklarının tahakkuk ettiğini bildirmiştir!**¹⁴⁸

“Türkiye Amerikalılara Bırakılmalı”

Aydın'da Kuva-yı Milliye Yunanlılar'la çarpışırken bölgeye gönderilen Jandarma Genel Komutanı, Kuva-yı Milliye aleyhindeki eylem ve söylemleri sebebiyle Nazilli Kuva-yı Milliyesi'nce gözaltına alındı.¹⁴⁹ Aynı gün Fransız ve İngiliz temsilcileri, Paris Konferansı'ndaki gaflarından dolayı Damat Ferit'i ağır şekilde eleştiren Abdülmecit Efendi'ye gittiler. Aralarında ne konuşulduğu ise Abdülmecit Efendi Kuva-yı Milliye hakkında açtı ağzını, yumdu gözünü.

Efendi'nin Kuva-yı Milliye ile hiçbir ilgisi yoktu. Zaten Kuva-yı Milliye hareketi haince, delice, gaddarca bir hareketti! Çamlıca'daki köşküne çekildiğini, sanat ve edebiyatla uğraştığını söyleyen veliahta göre Türkiye Amerikalılara bırakılmalıydı!¹⁵⁰

Erzurum Kongresi 7 Ağustos'ta kapanmıştı. 9 Ağustos'ta hükümet, zaten askerlikten istifa etmiş olan **Mustafa Kemal Paşa'yı 3. Ordu Müfettişliği'nden azlettiği gibi, askerlik mesleğinden ihracına, bütün madalya ve nişanlarının alınmasına, fahrî yaverliğinin de kaldırılmasına karar verdi!**

¹⁴⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 4, İstanbul 2000, s: 73.

¹⁴⁹ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 34.

¹⁵⁰ Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleri'nde Atatürk, c: 1, s: 75.

Artık Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul hükümeti arasındaki bütün köprüler atılmıştı.

“Sivas’a Gelme!”

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi’nin hazırlıklarını yaparken, Sivas Valisi Reşit Paşa’dan bir telgraf aldı. Reşit Paşa 20 Ağustos 1919 tarihli bu uzun telgrafında “buraların durumu hakkında tetkikatta bulunmak üzere Sivas’a gelen bazı Cizvit Papazlarıyla Fransız zabitlerinin kendisini ziyaret ettiklerini” bildiriyor, kendisinin de dün sabah iade-i ziyarete gittiğini hatırlattıktan sonra özel olarak görüştüğü Fransız Binbaşısı mösyö Brunot’un tehditlerini naklediyordu.

Fransız Binbaşı ona demişti ki:

“... Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas’a gelir ve burada kongre akdine muvaffak olursa 5-10 gün zarfında buralar işgale uğrayacaktır! Sizin şahsınıza karşı beslediğim hiss-i hürmet icabı olarak bunu haber veriyorum, inanmazsanız, emr-i vâki hâlini aldığında kanaat edersiniz. O vakit vatanın felaketine sebep olanlar arasına siz de girmiş olursunuz!”

Vali, çok önemseydiği anlaşılan bu kıytırık Fransız Binbaşısının açık tehdit ve telkinlerini uzun uzun sıraladıktan sonra “eğer mutlaka ikinci bir kongrenin tertiplenmesine lüzum yoksa vazgeçilsin, var ise bu toplantı dört taraftan işgali pek kolay olan Sivas yerine Erzurum veya Erzincan’da yapılsın”¹⁵¹ teklifinde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valisi Reşit Paşa’ya yolladığı 20 Ağustos 1919 tarihli cevapta mösyö Brunot ve arkadaşlarının blöf yaptıklarını, beş-on günde Sivas’ın işgalinin o kadar kolay olmadığını bildirdi. Fransızlar’ın Sivas’ı işgale karar vermelerinin kendilerine pek pahalıya malolacağını ve bunun yeni bir savaş demek olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, kararlılığını şöyle ifade ediyordu:

¹⁵¹ Atatürk, *Nutuk*, c: 1, s: 77, 78.

“... Bendeniz ne Fransızlar’ın ve ne de herhangi bir devlet-i ec-nebiyenin sababetine (yani sevgisine) tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük nokta-i siyanet ve memba-ı şefa-at milletimin sinesidir. Kongrenin lüzum ve zaman ve mahall-i inikadı (yani toplantı yeri) hakkında müessir olmak, bendenizin şahsî hükmünden pek ziyade, fevkinde haiz-i tesir olan millet kararına taalluk eden bir keyfiyettir.”¹⁵²

Aynı günlerde İngilizlerden para aldığını biraz evvel kaydettiğimiz İçişleri Bakanı Adil Bey, Sivas Valisi Reşit Paşa’ya, **Sivas Kongresi’nin toplanmasına engel olmasını, kongreye katılmak için gelenlerin memleketlerine gönderilmesini, gitmek istemeyenler hakkında şiddetli tedbirler almasını** emretti.¹⁵³ Reşit Paşa kongreye engel olmanın imkânsızlığını bildirdiği hâlde, İngilizlere uşaklık eden bu Bakan emrini defalarca tekrarlayacaktır!

Fakat tehditlere pabuç bırakmayan Mustafa Kemal Paşa hükümetin yollarını kesmesine rağmen 2 Eylül’de Sivas’a gelecek, 4 Eylül’de de Sivas Kongresi çalışmalarına başlayacaktır!

Delegeler kongrede Erzurum’da alınan kararlar üzerinde önemli değişiklikler yaptılar. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin adı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirildi. Erzurum kararlarına göre Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu’yu temsil ediyordu, Sivas’ta bütün yurdu temsil etmesi kararlaştırıldı.

Kongrede ayrıca özetle şu kararlar alındı:

- Manda ve himaye kabul edilemez.
- Türk Anayurdu parçalanmaz bir bütündür, işgal kabul edilemez.

· İstiklâlimizin temini için Kuva-yı Milliye’yi teşkil ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır.

¹⁵² Atütürk, **Nutuk**, c: 1, s: 79, 80.

¹⁵³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 54.

· Türkiye'nin herhangi bir parçası işgal edilirse birlikte müdafaa ve mukavemet edilecektir.

· Azınlıklara imtiyazlar verilmeyecektir.

· Milletimizin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için bir Millî Meclis'in derhâl toplanması lazımdır. Milletın mukadderatı bu millî meclisin eline bırakılacaktır.

· Kongrenin seçtiği Heyet-i Merkeziye bütün millî hareketleri ve teşkilâtı idare edecektir.

Bütün millî hareketleri ve teşkilâtı idare etmekle görevlendirilen Heyet-i Temsiliye'ye şu isimler seçilmiştir:

Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Hoca Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi, Mazhar Müfit Bey, Hakkı Behiç Bey, Hüsrev Sami Bey, Kara Vasıf Bey, Ömer Muhtar Bey ve Niğdeli Mustafa Bey.¹⁵⁴

Manda Meselesi

Kongrenin 5. gününe rastlayan 8 Eylül oturumunda Mustafa Kemal Paşa'nın önüne **Amerikan mandaterliğinin kabulüne ilişkin** bir önerge koydular.

Önergenin altında 25 imza vardı.

Sivas Kongresi'ne katılan delege sayısını tam olarak bilmiyoruz. Mazhar Müfit Kansu, kongreye 29 kişinin katıldığını bildirmektedir.¹⁵⁵ Bu rakam konuyu inceleyen Vehbi Cem Aşkun'a göre 34'tür. Diğer bazı kaynaklarda 31 ve 33 rakamları verilmektedir. Mahmut Goloğlu ise 38 kişilik bir liste yayınlamıştır.¹⁵⁶ Fakat bütün kaynaklarda kongrenin daha az delege ile çalışmalarına başladığına, sayının yeni gelenlerle giderek arttığına dair kayıtlar vardır.

154 Mazhar Müfit Kansu, **a.g.e.**, c: 1, s: 251.

155 Mazhar Müfit Kansu, **a.g.e.**, c: 1, s: 252.

156 Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, İstanbul 2008, s: 82, 83.

Şu şartlar altında kongrenin 5. gününde salonda 38 delegenin bulunduğu kabul edilse bile, Amerikan mandası taraftarı olan 25 kişi önemli, hatta ezici bir çoğunluk demektir.

Erzurum ve Sivas kongresi delegelerinden olan ve Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'ye seçilen Mazhar Müfit Kansu'nun uzun uzun yazdıklarından anlaşılmaktadır ki, manda taraftarları Sivas'a mister Brown adında Amerikalı birini getirmişlerdir. Manda taraftarlarının anlattıklarına göre mister Brown'ı kendileri getirmemişlerdir, manda meselesi hakkında temaslar yapmak ve kesin bir netice almak için o bizzat ve kendi iradesiyle gelmiştir! **Eğer delegeler Amerikan mandasını kabul ederlerse, mister Brown 50 bin kişilik bir amele ordusu getirecek ve Türkiye'yi kurtaracaktır!**

Propagandaya konu olan palavra budur.

Oysa mister Brown'u kabul edip, etraflı bir görüşme yapan Mustafa Kemal Paşa, gazeteci olduğunu söyleyen bu adamın hiçbir resmî sığata sahip bulunmadığını ve kendisinden başka hiç kimseyi de temsil etmediğini öğrenmiştir!

Üstelik Brown manda kelimesine de yabancıdır. 50 bin kişilik amele ordusunun da aslı faslı yoktur!¹⁵⁷

157 Amerikan mandaterliğinin kabul edilmesiyle ilgili ilk teşebbüs Tokatlı Bekir Sami Bey'den gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile manda meselesini görüşmek için Amasya'ya kadar gelen Bekir Sami Bey, Paşa'nın Amasya'dan ayrılmış olduğunu öğrenince, Amasya'daki 5. Tümen Komutanı Arif Bey'e verdiği "memleketin kurtuluşu ile ilgili" telgraf metninin Mustafa Kemal Paşa'ya çekilmesini rica eder. Arif Bey telgrafı çeker. Mustafa Kemal Paşa 25 Temmuz 1919 tarihini taşıyan bu telgraf metnini Nutuk'ta yayınlamıştır. "İstiklâlin şayan-ı arzu ve tercih olduğunu" yazan Bekir Sami Bey, telgrafında "**tam bağımsızlık taleplerinin vatani böleceğinden, mandaterlik istemenin daha doğru olacağından**" bahsettikten sonra, meselenin İstanbul'daki Amerikan temsilcisi ile görüşüldüğünü kaydetmektedir. Anlattığına göre temsilci, birkaç kişinin istemesi ile sonuç alınamayacağını, bütün Osmanlı mülkünü kapsayan bir mandaterliğin milletçe istenmesi ve bunun için Amerikan Başkanı'na, Amerikan Senatosu'na ve Amerikan Kongresi'ne başvurulması hâlinde talebin kabul edilebileceğini bildirmiştir. Bekir Sami Bey'in telgrafını ve Mustafa Kemal Paşa'nın cevabını Nutuk'ta okuyabilirsiniz (Nutuk, c: 1, s: 90, 91, 92, 93).

Mustafa Kemal Paşa'nın **"ya istiklâl, ya ölüm"** diye yola çıktığı bilinmesine ve mister Brown'ın hiç kimseyi temsil etmediğinin açıklanmasına rağmen İstanbul delegeleri birkaç kez söz alarak Amerikan mandasını kongreye kabul ettirmek için uğraşmışlardır.

Konuşmalar gerçekten ibret ve utanç vericidir. Önergenin altında Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyesi Bekir Sami Bey'le birlikte imzası bulunan İsmail Hâmi Bey, **"manda kabul edilmezse iflas edeceğimizi, gelirimizin masraflarımıza kâfi gelmediğini, velhâsıl varlığımızın muhafazası için mandadan başka çare olmadığını, İstanbul'da İzzet Paşa ile diğer rical-i kiramın da aynı fikirde olduğunu"** söylemiştir.

İsmail Hâmi Bey ikinci kez söz aldığı anda, gelirimizin ancak borcumuzun faizi kadar olduğunu belirterek mandanın kabul edilmesi lazım geldiğini anlatacaktır!

İsmail Fazlı Paşa ve Refet Bele **mandanın istiklâle aykırı olmadığını** söyleyecektir! Refet Bele'ye göre; Amerikan mandası İngiliz mandasına tercih edilmelidir, çünkü Amerikalılar milletlerin vicdanlarına riayetkârdırlar. Kaldı ki, "manda ile istiklâl birbirine mâni şeyler değildir. 500 milyon borcu, harap bir memleketi, verimli olmayan bir toprağı, on-onbeş milyon geliri olan bir millet için müzaheret-i hariciye olmadan yaşamak imkânsızdır."

"Kendimizi aciz ve meskenet içinde kalmış görerek bizi kurtarın diye ona buna yalvarmak gibi bir zillate bu milletin tahammül edemeyeceğini, ya ölürüz, ya istiklâl-i tam sahibi oluruz" diyen Bursa delegesi Ahmet Nuri Bey'e cevap vermek için üçüncü kez söz alan İsmail Hâmi Bey, İstanbul'da

Daha sonra İnönü soyadını alacak olan İsmet Bey, Halide Edip, 12. Kolordu Kumandanı Selâhattin Bey 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Albay Karı Vasıf ve diğer birçok ünlü Amerikan mandasını isteyenler arasına katılacaklardır.

İzzet Paşa ile görüşüğünü hatırlattıktan sonra Paşa'nın dediklerini şöyle nakletmiştir:

“... İzzet Paşa eğer Sivas ve Erzurum kongreleri Amerikan mandasını kabul ederse Amerika'nın da Osmanlı mandasını kabul edeceğini söylemiştir!”

İsmail Hâmi bir ilave yapmayı da ihmal etmemiştir:

- Mandanın cisminden ziyade ismine itiraz edenlerin telaşları beyhudedir. Kelimenin önemi yoktur, manda altına girdik demeyelim de devlet-i ebed müddet olduk diyelim!”

Benzeri iddiaları tekrarlayan Albay Kara Vasıf'a göre manda kelimesi müzaheret (yani yardımcı olmayı, yol gösterici olmayı) ifade etmektedir. Türkiye bağımsız bir devlet olsa bile müzaherete muhtaçtır!

Kara Vasıf şu görüşleri savunmuştur:

“Dört yüz ilâ beşyüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz: bize bunu ödeyiniz diyecekler, hâlbuki bizim varidatımız bunun faizine bile kâfi değildir. O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız; bunun için müstakil yaşamaya, vaziyeti maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanibaşımızda, bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var; onların ihtirasatına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu hâller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler.” Vasıf Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

“... İstanbul'daki Amerikalılar “mandadan korkmayınız, Cemiyet-i Akvam Nizamnâmesi'ne dahildir” diyorlar; işte bütün bu esbaba mebnî İngiltere'yi kendimize daimî düşman ve Amerika'yı da ehveni şer addediyorum.”⁵⁸

⁵⁸ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, İstanbul 1973, s: 110-111.

Antepliler tarafından kongreye herhangi bir kimse gönderilmediği hâlde **Antep delegesi olarak konuşan fakat Antepli de olmayan Kara Vasıf**'ın delegelere bir teklifi vardır.

O teklif şudur:

- Manda Cemiyet-i Akvam nizamnâmesine dâhil bir keyfiyettir. Amerikalılar da mandadan korkmamaklığımızı söylemektedirler. İstanbul'daki Amerikan mümessiliğine bir mektup yazarak **Amerika'ya gizlice bir heyet gönderebilmek ve müzakerelere girişmek üzere emrimize bir torpito tahsis edilmesini** isteyebiliriz!¹⁵⁹

İşte İstiklâl Savaşı boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına dikilen kafa, Türk Milleti'nin damarlarında dolaşan cevher-i aslîyi idrak etmekten aciz olan bu zavallı kafadır!

Bir milletin, onun-bunun tahakkümü altına girmekten, onun-bunun itip kakmasına mâruz kalmaktansa kanının son damlasına kadar savaşıp kahramanca ölmesi gerektiğini bir tıbbiye talebesi hatırlatmıştır onlara!

Tıbbiyeli Hikmet

Bugün Marmara Üniversitesi merkez binası olarak kullanılan İstanbul Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye, Aralık 1918'de işgal edilmişti. Ocak 1919'da İngilizler bizim bu yegâne tıp fakültemizi karargâh hâline getirdiler. Kapılara nöbetçiler dikildi. Bahçede devriyeler dolaşmaya başladı. Bugün de İstanbul'un büyüleyen güzelliğine yeni bir aidiyet mührü olarak yeni ve millî bir kimlik kazandıran o biblo kadar zarif saat kulelerine makinalı tüfekler yerleştirildi.

Öğrenciler yataklarından atıldılar.

Tuvaletlere girmeleri yasaklandı.

Resmî kıyafetle dolaşmaları yasaklandı.

159 Mazhar Müfit Kansu, **a.g.e.**, c: 1, s: 246.

Nizamiye kapısından girmeleri yasaklandı.

Püsküllü fes takmaları yasaklandı.

Toplantı yapmaları yasaklandı.

İşte o günlerde Dr. Talat Bey, öğrencilere Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan sonra Sivas'ta da bir kongre düzenleyeceğini müjdeledi, kongreye katılmak için aralarından iki temsilci seçmelerini istedi.

Toplantı yapmak yasaklandığı için öğrenciler okulun hamamında biraraya geldiler. Üçüncü sınıf öğrencisi Hikmet ile Yusuf Naci'yi delege seçtiler. Yol masrafları için para toplamaya karar verdiler. Fakat ancak 950 kuruş toplayabilmişlerdi. 50 kuruş da yıllar sonra ordinaryüs profesörlüğe yükselip Egeli soyadını alacak olan arkadaşları Ekrem Şerif'ten aldılar. Böylece 1000 kuruşları oldu.

Fakat bu 1000 kuruş iki kişinin seyahat masrafını karşılamazdı. Bu sebeple Yusuf Naci hakkından feragat etti, arkadaşı Hikmet, diğer İstanbul delegeleri olan İsmail Fazıl Paşa ve İsmail Hâmi Bey'lerle beraber Sivas'a gitti.

Parola: Ya İstiklâl, Ya Ölüm

Manda meselesinin müzakere edildiği günün gecesinde Mustafa Kemal Paşa, odasında Denizli temsilcileri Necip Ali ve Yusuf Bey'lerle, Şeyh Hacı Fevzi Efendi, Ahmet Nuri Bey'ler ve diğer bazı delegelerle görüşüyordu. Kalabalığın arasında Tıbbiyeli Hikmet de vardı. Konu manda ve müzaherettti.

İstanbul'dan Sivas'a kadar manda taraftarı İsmail Fazıl Paşa ve İsmail Hâmi Bey'le birlikte geldiği hâlde, idealizminden hiçbir şey kaybetmediği anlaşılan Hikmet arkalardan sesini yükseltti:

- Paşam! Murahhası bulunduğum Tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler! Mandayı kabul edemem! Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farz-ı muhal manda fikrini siz de kabul ederseniz sizi de red ederiz!

Bu kararlı duruş Mustafa Kemal Paşa'yı son derece memnun etti. Belki ona kuvvet de verdi. Ve dedi ki:

- Evlât, müsterih ol. Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz ekalliyette kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: **Ya İstiklâl, Ya Ölüm!**¹⁶⁰

Mustafa Kemal 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelecek, 23 Nisan 1920'de Meclis açılacak, böylece o güne kadar kongre kararlarıyla yürütülen millî mücadeleyi artık millî irade istikâmetlendirecektir.

Tıbbiyeli Hikmet Kimdir

Sivas Kongresi'nde diğer bazı delegelerle birlikte İstanbul'u temsil eden Tıbbiyeli Hikmet ünlü sunucumuz Orhan Boran'ın babasıdır. Ahmet Necip Günaydın'ın verdiği bilgilere göre 1901 yılında Balıkesir'in Savaştepe bucağında doğmuştur. Posta-telgraf memuru Hakkı Bey'in oğludur. Tıbbiye'nin kuruluş yıldönümü olan 14 Mart'ta arkadaşlarıyla beraber silâhlı düşman askerleri ile korunan okulun iki kulesi arasına büyük bir Türk bayrağı asmıştır. Farkında olunmasa bile **her yıl 14 Mart'ta kutlanan işte bu bayrak asma olayıdır**. Hikmet daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılacak, 1922'de eğitimini tamamlayıp askerî doktor olarak görev başlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa zaferden sonra Sivas Kongresi'nin biricik ateşli genç tıbbiyelisinin nerede olduğunu sormuştur. Maksudı onu milletvekili yapmaktır. Hikmet Bey o sıralarda Albay rütbesi ile bir asker hastahanesinde başhekim olarak görev yaptığı hâlde Paşa'ya onun öldüğünü söylemişlerdir. Oysa Türkiye bu vatansever evlâdını 1945'te kaybedecektir.¹⁶¹

160 Mazhar Müfit Kansu, **a.g.e.**, c: 1, s: 248.

161 Ahmet Necip Günaydın, **Millî Mücadelede Sivas 108 Gün**, Sivas 2009, s: 119.

MİLLİYETÇİLERİN TASFİYESİ

İngilizler, Ermeni tehcirini bahane edip, Türk Milleti'ni öndersiz bırakmak için ileri gelen Türk milliyetçilerini tutuklamaya başlayınca, işbirlikçi takımı, bu milliyetçilerin nasıl öldürülmeleri gerektiği hususunda derin bir tefekküre dalarlar. Refî Cevat'a göre "koparılması lazım gelen kafalar kütükler üzerinde kesilip, günlerce senk-i ibrette kalmalıdır." Aka Gündüz'ün daha cânîyâne bir fikri vardır, ona göre milliyetçi oldukları için tutuklananların kafalarına birer düzine nalıncı çivisi çakılmalıdır.

Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştı. 13 Kasım'da düşman donanmalarına bağlı savaş gemileri İstanbul'a girdiler. 23 Kasım'da Daily Mail Gazetesi'nden G. Ward Price'a bir mülakat veren Vahidettin "Ermeniler hakkında reva görülen muameleleri büyük bir üzüntüyle öğrendiğini, bu olaylara yol açanların en ağır şekilde cezalandırılması için derhâl araştırma yapılmasını emrettiğini" söyledi.¹⁶² 14 Aralık'ta da Tevfik Paşa Hükûmeti tarafından tehcir sırasında suç işleyenlerin yurdun çeşitli bölgelerinde kurulacak divan-ı harplerde yargılanacaklarına dair bir açıklama yapıldı.¹⁶³ İlk divan-ı harp, bu açıklamadan sadece 48 saat sonra kuruldu.

¹⁶² M. Tayyip Gökbilgin, *a.g.e.*, c: 1, s: 15.

¹⁶³ Karar metni için bakınız: **Osmanlı Belgeleri'nde Ermeniler (1915-1920)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1994, s: 189, 191.

Bu beyanlarla zat-ı şâhâne de Bab-ı Ali de işgal kuvvetlerine ve özellikle İngilizlerle işbirliği yapılabileceğine ilişkin mesajlar veriyorlardı.

Mahkeme Heyeti

16 Aralık'ta kurulan ilk divan-ı harp mahkemesi başkanlığına Mahmut Hayret Paşa getirilir. Falih Rıfkı Atay, **Mihran Nakkaşyan'ın Sabah Gazetesi tarafından hararetle desteklenen**¹⁶⁴ ve mahkeme üyelerinden **Musdicyan'ın iradesine tâbi olmakla suçlanan**¹⁶⁵ bu mahkeme başkanından **“Harp Divanı'nın başında pek açık Arnavut şivesiyle bir sakallı Paşa”** diye bahseder.¹⁶⁶ Usturuma Kolordu Kumandanlığı'ndan emekliye sevk edilen Mirliya Ali Nadır Paşa, lağvedilen Nizamiye 27. Fırka Kumandanı Süleymaniyeli Mustafa Paşa ve Dersaadet İstinaf Mahkemesi'nden Şevket Bey ile Artin Musdicyan Efendi üyeliğe atanırlar. Temyiz Mahkemesi Başsavcılık Muavini Nihat Bey Savcı'dır. Beyoğlu Bidayet Mahkemesi'nden Moiz Zeki, Misak Margaryan, Abdüssamet ve Nazif Efendi'ler de sorgu hâkimidirler.¹⁶⁷

Bu heyetten üçü gayrimüslümdür. Daha sonra, duruşmalar başlamadan Savcı Nihat ile Sorgu Hâkimi Nazif Bey'ler rahatsızlıklarını ileri sürerek istifa ederler. Yerlerine Beyoğlu Bidayet Mahkemesi'nden Sami Bey ile Dersaadet Mahkemesi üyelerinden Dimitraki Efendi tayin edilir. Sina Akşin'in bahsettiği gibi¹⁶⁸ bu Sami Efendi belki de Yahudi'dir. Yüzbaşı Selahattin hatıralarında

164 Necdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara 1999, s: 77.

165 Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 99.

166 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1984, s: 162.

167 Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005, s: 76, 77.

Sözlük: **Bidayet**: Başlangıç. **İstinaf Mahkemesi**: Eskiden Bidayet Mahkemesi ile Yargıtay arasında bulunan ve Bidayet Mahkemelerince verilen kararlara yapılacak itirazlar için başvurma makamı olan bir üst merci.

168 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, c: 1, İstanbul 1992, s: 141, 129 numaralı dipnot.

bir de Ermeni Savcı'dan bahsetmektedir.¹⁶⁹ Fakat biz bu savcının kim olduğunu tespit edemedik.

Mahkeme üyelerinden Ali Nadir Paşa, Selanik'i bir tek mermi atmadan düşmana teslim eden adamdır! Paşa daha sonra da ilk bölümlerde gördüğünüz gibi İzmir'i de bir tek mermi atmadan Yunan'a teslim edecektir! Zulmünden ve haksızlıklarından dolayı halkın **Nemrut Mustafa Paşa dediği Süleymaniyeli Mustafa Paşa ise Kürt Teali Cemiyeti'nin bilfiil başkanıdır!**¹⁷⁰

Damat Ferit Paşa iktidara gelince, yeni bir Harp Divanı kuracak, mahkeme başkanlığına da erkân-ı harp mirlivalarından Ali Fevzi Paşa'yı getirecektir. O istifa edince başkanlık kürsüsüne Fethi Okyar'ın **"en hunhar canavarlar tiynetinde yaratılmış bir cellat"** olduğundan bahsettiği¹⁷¹ Mustafa Nazım Paşa'yı oturtacaktır. Adliye Nezareti Umur-u Hukukiye Müdür Muavini **Hara-lombos Efendi ise Savcı Yardımcılığı koltuğuna çörek-lenecektir. Eski Halep Mebusu Artin Boşgezenyan, Sorgu Hâkimliği'ne tayin edilerek Misak Margaryan ile Dimit-raki Efendi'lerin yükü hafifletilecektir.**

Sonra Sorgu Hâkimliği'ne iki kişi daha getirilecektir. Bunlardan biri **Aşçıyan adında bir Ermeni'dir.** Öteki kimdir biliyor musunuz?

- İngiliz casusu olduğu bugün şeksiz şüphesiz ortaya çıkan ünlü vatan haini Sait Molla!

Bu heyet istifalar ve atamalarla böyle devam edip gidecek ve daima İngilizler tarafından yönlendirilecektir. hukukun hükmü değil, İngilizlerin direktifi geçerli olacaktır.

Kara Listeler

Suçlu kabul edilen Türkler, 1919 yılı Ocak ayının ilk günlerinden itibaren Bekirağa Bölüğü denilen Bayezıt'taki hapishaneyi dol-

¹⁶⁹ İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, c: 2, İstanbul 1995, s: 26.

¹⁷⁰ Tarkan Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s: 175.

¹⁷¹ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980, s: 283.

durmaya başladılar. Küçük rütbeli askerlerle memurları kapsayan ilk tutuklamaların ardından 14 Ocak'ta eski Sivas Valisi Sabit Bey, 15 Ocak'ta Diyarbakır Mebusu Fevzi Bey, iki gün sonra da yine Diyarbakır eski mebuslarından Zülfü Bey tehcir suçundan tutuklanı. Her iki mebus da 4 Aralık'ta faaliyete başlayan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusudur.¹⁷²

14 Ocak'ta eski Sivas Valisi Sabit Bey, 18 Ocak'ta eski Musul Valisi Mehmet Memduh Bey, 21 Ocak'ta eski Sivas valilerinden Ahmet Muammer Bey, 30 Ocak'ta eski Bursa Valisi Ali Osman Bey Bekirağa Bölüğü'ne yollanı.

Sadrazam Tevfik Paşa, “çok sayıda insan yakalattığını” adetâ övünerek İngiliz Yüksek Komiseri'ne bildirirken Yüksek Komiser Calthorpe'ye bir müjdeli haberi de İçişleri Bakanı verir.

Bakan, 60 kişilik bir kara liste hazırlattığını, listede ismi bulunan kimseleri âni bir baskınla yakalatacağını müjdelemektedir!¹⁷³

İşgal kuvvetlerinin emrinde bir memur gibi çalışan bu bakan, İzmir'in işgalini anlatırken nasıl bir İngiliz işbirlikçisi olduğunu kaydettiğimiz **Kambur İzzet** adıyla tanınan Ahmet İzzet Bey'dir! Tevfik Paşa kabilesinde Evkaf Nazırı olan ve İçişleri Bakanlığını da vekâleten yürüten bu İzzet Bey, daha önce de bahsettiğimiz gibi **Kürtçü elebaşılardan Şerif Paşa'nın amcası, eski Hacıye Nazırları'ndan Kürt Sait Paşa'nın kardeşi, başımıza büyük belâlar açan Kürt Nemrut Paşa'nın da eniştesidir!**

Başbakan dahil Kambur ve takımı, savaştan ve tehcirden sorumlu olanları cezalandırarak işgal kuvvetlerini samimiyetlerine inandırmak isteyeceklerdir.

Tutuklamaların hızla devam ettiği günlerde bu hain enişte Neologos Gazetesi'ne bir demeç vererek “mahkemelerin bir an evvel başlaması için tutuklu İttihatçılar hakkında şikâyeti olanların acele

172 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 96.

173 Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976, s: 50.

Sözlük: **Şedit**: Şiddetli.

etmesini isteyecek, emr-i adaletin haklarında pek şedit olacağını söyleyerek tutuklular için de **“caniler”** ifadesini kullanacaktır.¹⁷⁴

Böylece Türk mukavemet hareketini çökertmek için gözaltına alınanların suçlu olduğuna mahkemeden önce kendisi karar vermiş, Türk milliyetçileri aleyhinde zaten başlatılmış olan ispiyonculuk da resmen teşvik edilmiştir.

Bu arada İngiliz Yüksek Komiserliği'nde ispiyonculuğu kurumsallaştırmak için bir Rum-Ermeni şubesi kurulmuştur. Kara liste hazırlamakla görevlendirilen bu şubeye azınlık teşkilâtlarıyla birlikte İngiliz Muhipleri Cemiyeti destek verecek,¹⁷⁵ Türkiye çapında Rum ve Ermeni kiliselerinin, Rum ve Ermeni komitelerinin ihbar faaliyeti alıp yürüyecektir. O acı günleri yaşayan Kemalettin Şükrü, işte bu tutuklamalar sırasında aranan evlerin soyulduğunu, adı tutuklanacaklar listesinde bulunmayan bazı zengin kimselerden **“seni de tevkif ederiz”** tehdidi ile binlerce fidye alındığını yazmaktadır.¹⁷⁶

Artık işbirlikçiler gördükleri her İttihatçının tutuklanmasını isteyecektir. Onlara göre milliyetçi demek İttihatçı demektir.

İhbar Dilekçesi

23 Ocak tarihli Alemdar Gazetesi'nden öğreniyoruz ki, “rical-i siyasiyeden” on kişinin imzasıyla Padişah'a bir arıza verilmiştir. Bu dilekçenin altında imzası bulunanlar İtilâf Devletleri'ne yani işgal kuvvetlerine mensup bazı kimselerle görüştüklerini belirttikten sonra “aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen bunca insan öldürmüş olanlardan hiçbirine icra-yı adalet edilmediğinden, İttihat Terakki Partisi'nin henüz feshedilmediğinden, Halil, Cavit, Cahit, Kemal, Canbolat, Mithat Şükrü, Ahmet Şükrü, Sait Hâlim, Hayri, Musa Kâzım, Rahmi, Ahmet Nesimî, Ali Mü-

¹⁷⁴ Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, s: 91.

¹⁷⁵ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 57.

¹⁷⁶ Kemalettin Şükrü, **Mütareke Acıları**, İstanbul 1930, s: 123.

nif ve daha birçoklarının tutuklanmadığından” şikâyet edilmekte ve denmektedir ki:

“... Oysa bu yabancı rical ve ekabire göre Osmanlılar hakkında verilmiş kararı değiştirebilmek, İstanbul’da kalabilmek, hatta bu güzel memlekette oturmak ve bu bîcâre halkı yönetmek hakkını elde etmek için tutuklamalar şarttır. Eğer tutuklamalar yapılırsa, harp hâlinde olmadığımız ABD Başkanı Wilson’a başvurmak imkânı olabilir!”¹⁷⁷

Bu dilekçeyi yazan işbirlikçilerin kimler olduğunu ne yazık ki, bilmiyoruz, fakat Amerikan Başkanı’na başvurmaktan bahsettiklerine göre bu uşaklar herhâlde Amerikan uşakları olmalıdır!

30 Ocak’ta geniş çaplı tutuklamalar yapılır. Daha bir-iki yıl önce devlet idaresinin üst kademelerinde görev yapan saygın insanlar, evlerine yapılan geceyarısı baskınlarıyla tutuklanıp, Bekirâğa Bölüğü’ne kapatılırlar.

Dikatinizi çekmek isterim ki, Bekirâğa Bölüğü’ne kapatılanlar arasında, Padişah’a sunulan dilekçede tutuklanması istenen eski Dahiliye Nazırı İsmail Canbolat, İaşe Nazırı Kemal Bey, İttihat Terakki Partisi Kâtib-i Umumi’si Mithat Şükrü, Meclis-i Mebusan Reis Vekili Hüseyin Cahit Yalçın ile beraber eski Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Adil Bey, Türkçü düşünür ve en büyük sosyoloğumuz Ziya Gökalp ve diğer bazı kimseler vardır.¹⁷⁸

Bazı iyi niyetli araştırmacılar bu tutuklamalara eski Diyarbakır Valisi Reşit Galip Bey’in 25 Ocak’ta hapisten kaçmasını gerekçe olarak gösterirlerse de hiç şüphesiz Vahidettin’e sunulan dilekçe tevkifatta önemli sebepler arasındadır.

Refi Cevat, daha sonra haysiyetini çiğnetmemek için intihar eden Reşit Galip’in hapisten kaçmasını **“bütün cihana rezil ve hâcil olduk”** diye değerlendirecektir. Biraz evvel Kürt Şe-

¹⁷⁷ Sina Akşin, a.g.e., c: 1, s: 151.

Sözlük: **Arıza:** Dilekçe. **Rical-i siyasiye:** İleri gelen siyaset adamları.

¹⁷⁸ M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., s: 39; Ferudun Ata, **İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları**, s: 95.

rif Paşa'nın amcası, Kürt Sait Paşa'nın kardeşi, Nemrut Mustafa adıyla tanınan Kürt Mustafa Paşa'nın eniştesi olduğunu kaydettiğimiz Dahiliye Nazırı Kambur İzzet, tutuklamalar üzerine **“İtilâf Devletleri'nin suçluların cezalandırılmasını istediklerini”** ağzından kaçıracaktır.¹⁷⁹ Yani tutuklamaları isteyen İngiltere, tutuklayan hükûmettir!

Yeni Hükûmet, Yeni Tutuklamalar

4 Mart 1919'da Birinci Damat Ferit Hükûmeti kurulur. Daha önce de belirttiğimiz gibi yeni hükûmetin başkanı 9 Mart'ta İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Amiral Webb'i ziyaret eder. Amiral Webb aynı gün Londra'ya şöyle yazacaktır:

“... Sadrazam bugün öğleden sonra beni ziyaret etti. Daha önce özel olarak bana iletmış olduğu, kendisinin ve efendisi Padişah'ın Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güvencesini birçok kez tekrarladı. Bu mesajını size iletmemi arzuladı. Savaş tutsaklarına gaddarlıktan ve Ermeni kırımından sorumlu olan kişileri tutuklamak istediğimizi bildiğini, ancak listelerin arşivde kaybolduğunu söyledi. Bu kimselerin yakalanacaklarına ve cezalandırılacaklarına söz verdi!”¹⁸⁰

Bu söz üzerine 10 Mart'ta tutuklamalar yeniden başlar. Başta eski Başbakanlar'dan Sait Hâlim Paşa olmak üzere, eski Ayan Meclis-i Reisi Rifat, eski Menteşe Mebusu ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil, Nafia Nazırı Münif, Maarif Nazırı Şükrü, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi, Adliye Nazırı İbrahim, Dahiliye Nazırı Fethi Bey'lerle eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi derdest edilip hapishaneye tıklır. Şeyhülislâm Hayri Efendi, rahatsızlığı sebebiyle evinde gözetim altına alınır. Tutuklananlar arasında Vakit Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin, Ati Gazetesi sahibi Celal Nuri, İstiklâl Gazetesi sahibi Sapançalı İsmail Hakkı, Ayan Meclis-i

¹⁷⁹ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 94.

¹⁸⁰ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 72, 73.

Umumi Kâtibi İsmail Müştak, Selâh Cimcoz, Hasan Fehmi, Fazıl Berki ve eski Konya Mebusu Hilmi Bey'ler de vardır. Maliye Nazırı Cavit Bey'le, Yunus Nadi de arananlar arasındadır.¹⁸¹

11 Mart'ta Amiral Webb, **Türk makamlarının İngilizlerle işbirliği yaptığı**nı Londra'ya bildirirken diyecektir ki:

*"... Daha önceki telgraflarımızda da belirttiğim gibi, sanıkları ortaya çıkarıp yakalayabilmek için Türk makamlarının işbirliğine ihtiyacımız vardı. Bu işbirliği bugün sağlanmış bulunmaktadır!"*¹⁸²

İşbirlikçiler yalnız hükûmet katında değildir. Basındaki işbirlikçilerden Refi Cevat, 12 Mart 1919 tarihli Alemdar'da câniyâne bir ruh hâli ile şunları yazmaktan sıkılmamıştır:

"Bu Kafalar Kütükler Üzerinde Kesilmeli

... Sehpalar bu adamlara lâıyk değildir. Koparılması lazım gelen bu kafalar kütükler üzerinde kesilip günlerce senk-i ibrette kalmalı!"

Ulunay'ın 13 Mart tarihli yazısı ise şöyle bitecektir:

"... Tutuklamalar gözümüzü doıurmadı. Daha çok şiddet! Daha çok şiddet! Daha çok şiddet!"

İstiklâl savaşı boyunca işgal kuvvetlerine sırtını dayayıp, bir nâmus ve haysiyet mücadelesi yapmakta olan Türk milliyetçilerine alçakça saldıran Refi Cevat, mahkemeler başlayınca da sanıklara ölüm cezası verilmesini isteyecektir. Şu satırlar 4 Nisan 1919 tarihli yazısından alınmıştır:

"... Bu adamlar için ölümden daha hafif ceza aklımıza gelmiyor!"

Aka Gündüz tutuklananların tenkil edilmesine, yani tepelenmesine, kafalarının kütükler üzerinde veya taşlar altında ezilmesine karşıdır. Ama **onun daha câniyâne bir fikri vardır. Ona**

181 M. Tayyip Gökbiłgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 55.

182 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s: 75.

Sözlük: **Senk-i ibret**: İbret taşı.

göre milliyetçi oldukları için tutuklananlar, kafalarına çivi çakılarak öldürülmelidir!

Camlarını kırdığı Tokatlıyan Otel'i'nin sahibinden haraç istediği için kendini Konya'ya dehleyen Talat Paşa ve İttihatçıların amansız düşmanı hâline geliveren bu Selanikli, İngilizler'in talebi üzerine tutuklanan ve idam edileceği söylenen Ziya Gökalp için bakınız neler yazacaktır:

*"... Ah, ne yazık ki onu asacaklar. Yemin ederim ki, asıldığını istemiyorum. Hürmet ettiğim bir zatın bir fikri vardır ki, ne güzeldir. **Ziya'nın kafasına bir düzine nalıncı çivisi çakmalı, yaya olarak Anadolu'ya çıkarmalı, kasaba, kasaba, köy, köy, oba, oba gezdirmeli. Eyvah! Böyle yapmayacaklar da asacaklar onu. Ne kadar yazık, ne kadar adaletsizlik!"***

Refik Halit, kendi namus ve haysiyetini de korumakta olan milliyetçilere öylesine düşman, çoğu Türk soyunun evlâdı olmayan hâkimlerle, Damat Ferit'in ve İngilizler'in öyle yalakasıdır ki, 17 Mart tarihli Sabah'ta tutukluların cezalandırılabilmesi için kanun dışına çıkılabileceğini dahi yazmıştır!

Hangi müstefreşenin çocuğu ise Lütfi Fikri de "İttihatçılar" dediği Türk milliyetçilerinin cezalandırılması için 10 bin Türk evlâdını üçer beşer kesen **Köprülü devşirmesinin örnek alınmasını** dahi tavsiye edebilmiştir. Şu satırlar ona aittir:

"... İttihatçıları def ve tenkil öyle kanunla falan olacak şey değildir. İcraat lazımdır efendim, icraat. Hem de Köprülü usûlü. Beş, altı ay şöyle adam akıllı bir tırpan, ondan sonra da kim gelirse gelsin!"¹⁸³

Bir an evvel **gövdesinden koparılmış kelle görmek isteyenler**, daha işin başında iken Tetkik-i Seyyiat Komisyonları'nın çalışmasına bile lüzum görmemişlerdir. Cenap Şahabettin'e göre suç ve suçlular belli olduğuna göre bu komisyonlar lüzumsuz-

183 Ferudun Ata, a.g.e., s: 113.

Sözlük: **Tetkik-i Seyyiat Komisyonu**: Kötülükleri Araştırma Komisyonu.

dur! Cenap Şahabettin, Meclis'te Ermeni tehcirine adı karışanları sorgulamak için kurulan Beşinci Şube'yi de "ince eleyip, sık dokumakla" suçlamıştır. İkdâm Gazetesi ise halkın zaten kararını verdiğini belirterek Tetkik-i Seyyiat Komisyonu'na ihtiyaç olmadığını yazmıştır.¹⁸⁴

Yani araştırma maraştırma yapılmadan, yakalanan İttihatçılar ipe çekilmelidir!

Bu ifade mübalağalı bulunmamalıdır. Çünkü dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, **memleketi kurtarmak için bütün İttihatçıların asılmasını bile isteyebilmiştir.**

Oysa tutuklananların çoğunun suçu İttihat Terakki'ye mensup veya taraftar olmaktır. Derdest edilip Bekirağa Bölüğü denilen hapishaneye tıklanlara da Malta adasındaki Polverista zindanına götürülenlere de sonradan birer münasip suç aranmaya başlanmıştır. Daha önce de ifade ettiğim gibi milliyetçileri tasfiye etmekten maksat, millî mukavemeti çöktürmektir. Medine müdafii Fahrettin Paşa, 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, mütarekeye rağmen korudukları vatan parçasından çekilmedikleri ve silâhlarını bırakmadıkları için Malta'ya gönderilmişlerdir. Esirlere işkence ettikleri ileri sürülen komutanlar da esir kamplarının komutanları oldukları için tutuklanmışlardır. İşkence yaptıkları veya yapılmasını göz yumdukları için değil.

Milliyetçi tasfiyesi, paşalar, nazırlar, mebuslar seviyesinde kalmamış, polis memurlarına kadar inmiştir. Mesela emekli bir polis Bursa civarında İttihat Terakki'yi teşkilâtlandırmak istediği için tutuklanmıştır!¹⁸⁵

Aslında teşkilâtlandırılmak istenen İttihat Terakki değil, Kuva-yı Milliye'dir!

Reşat Bey adında bir zat herhangi bir suçu tespit edilemediği hâlde sadece İttihatçı olduğu için hapishaneye atılmıştır. Sonradan Mimaroglu soyadını alan Reşat Bey'in niçin tutuklandığını soran hâkime, sorgu hâkiminin verdiği cevap şudur:

184 Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 102.

185 Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 112.

- Bu maznun yaman ve koyu bir İttihatçı heriftir, mevkuluğunun devamı için bence bu yeter!¹⁸⁶

Tutuklanacak kimselerin mutlaka İttihatçı olması şart değildir. Eski Bolu ve Aydın mutasarrıfı sırf İttihat Terakki döneminde görev yaptığı için 218 gün tutuklu kalmıştır!¹⁸⁷

Savaş sırasında, savaştan önce ve savaştan sonra hangi Türk görevli, işgal kuvvetlerinin çıkarlarına aykırı hareket ettiyse bir bahane icat edilerek içeri atılmıştır. Mesela Şükrü Bey 1916-1917 yıllarında Maarif Nazırı iken **yabancı okullara zarar verdiği** iddiasıyla, Seyfi Bey, Harbiye Nezaretinde istihbarat şefi iken **esirleri ziyaret etmek isteyen Amerikan Elçiliği mensuplarını önemsemediği** gerekçesiyle tutuklanmıştır!¹⁸⁸

Yazarlar, fikir adamları, şairler de öyle. Kim millî ruhu canlı tutuyor, kim bağımsızlık fikrini savunuyor, kim Redd-i İlhak veya Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine yakın duruyorsa bir punduna getirilip içeri atılmıştır! Ve tabii Boğaziçi meyhanelerinde kafayı tüt-süleyip, sevgililerine şiirler yazan şairlerle, işgal kuvvetlerine saygıda kusur etmeyen yazarları rahatsız eden olmamıştır. İngilizler onlardan hoşnut oldukları için isimleri bir kara listeye yazılıp Damat Ferit'in eline tutuşturulmamıştır.

Bilal Şimşir, İngiliz belgelerine dayanarak 23 Ocak 1920 ile 20 Nisan 1920 tarihleri arasındaki üç ay içinde İngilizler'in 223 kişiyi kara listeye aldıklarını ve Ferit Hükûmeti'nden bunların tutuklanmasını resmen istediklerini yazmaktadır.¹⁸⁹

Bir Utanmaz Hükûmet

Ferit Hükûmeti, İngilizler'in talebi üzerine kendi vatandaşlarını tutuklamaktan utanmamıştır.

¹⁸⁶ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 110.

¹⁸⁷ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 112.

¹⁸⁸ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 85.

¹⁸⁹ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s: 78, 79.

Bazı tutukluların salıverilmesi üzerine İngiliz Yüksek Komiseri, oniki yüksek rütbeli subayımızla, aralarında eski Başbakan ve bakanların da bulunduğu İttihat Terakki'nin üst düzey yöneticilerini sabahın saat beşinde hapisten çıkarıp, filintalı düşman askerlerinin hakaretleri arasında Tophane açıklarında bekleyen Prenses Viktoriya gemisine âdeta bir yük gibi boşaltmıştır.

Ferit Hükûmeti kendi hapisanesinde bulunan vatandaşlarının, bir yabancı amiralin emri ile bir yabancı gemiye “yüklenerek” yabancı bir ülkeye götürülmesinden de utanmamıştır.

İngilizler'in kara listeye aldığı bazı vatanseverler evlerinden alınıp götürülmüşlerdir.¹⁹⁰

Eski Genelkurmay Başkanı **Cevat Çobanlı'nın bileklerine kelepçe vurulmuştur!** Ferit Hükûmeti bu hacaleti de si-neye çekmiştir!¹⁹¹

O acı günleri yaşayan ve bir bakıma bu haysiyet kırıcı olayın görgü şâhidi olan Tarık Mümtaz Göztepe “Süleyman Nazif, Hüseyin Rauf Orbay, Tevhid-i Efkar başyazarı Velid Ebuzziya Bey'lerle Aden kahramanı Ali Seyit Paşa'nın evlerinde yakalandıklarını ve bazılarının giyinmelerine bile imkân verilmeden **gecelik kıya-fetleri ile vapura sevk edildiklerini**” yazmaktadır.¹⁹²

Centilmen İngilizler, aslında ne kadar kaba saba, nezaketten yoksun, ne kadar hödük adamlar olduklarını böylece bir kez daha gösterirler.

190 Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışından seksen gün önce İngilizler'in kara listesine girmiştir. İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Hoyland'ın hazırladığı 28 Şubat 1919 tarihli listenin başında Mustafa Kemal'in adı vardır. Aynı listede Halil Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Gürer, Kâzım Karabekir Paşa, İsmet İnönü ve Kel Ali olarak tanınan Ali Çetinkaya'nın da isimleri bulunmaktadır. (Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 60). Bilindiği gibi listeler İngiltere'ye gönderilmekte, hükûmetin onayı alındıktan sonra tutuklamalar başlamaktadır. Herhâlde liste İngiltere'den gelmeden Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmış olmalıdır.

191 Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, c: 2, İstanbul 1970, s: 116.

192 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 170.

Fakat asıl İngiliz magandalığına Malta adasında şâhit olunacaktır. Tutuklular arasında bulunan Ahmet Emin Yalman, eski Yemen Kumandanı Ali Sait Paşa'nın nasıl yumruklandığını hatıratında şöyle anlatır:

“... Zindana geldiğim zaman ortalıkta umumî bir telaş hüküm sürdüğünü gördüm. Yeni Verdala Kışlası'nda ve tel örgüleri dışında oturan arkadaşların Polverista'ya geçmelerine emir verilmişti. Bunların hepsi 24'ler grubuna mensup bulunan ve altı ay evvel resmen serbest bırakılan kimselerdi. Telörgülerin içine geçmeyi kesin surette reddettiler. Kumandan saatlarca tehdit etti, yalvardı, kandırmaya çalıştı, nihayet bir bölük asker çağırdı. Askerler ceketlerini çıkardılar, kollarını sıvadılar, birçok nümayişler yaptılar. Bu nümayişlerin hiçbirisi arkadaşların kararını değiştirmede. Bunun üzerine evler odalara dağıldılar. Her şekilde hareket ve tecavüze başladılar. Eski Yemen Kumandanı Ali Sait Paşa eşyalarını toplamakla uğraşırken, kendisine arkadan birkaç yumruk indirildi! Eski Kolordu Kumandanı Albay Galatalı Şevket Bey, mukavemetten en ileri gitti. Birkaç er onu yerlerde sürükleyerek getirdiler!”⁹³

İngilizler yukarıda özetleyegeldiğimiz muhtelif suçlardan (!) ve genellikle Ermeni tehcirinden sorumlu tuttukları vatanperverlerin 55'ini Malta'ya, 12'sini de Mondros'a göndermişlerdir. Mondros'a gönderilenler de bir süre sonra Malta'ya sevk edilmişlerdir.

Malta'ya gönderilenler, daha önce sevk edilenlerle birlikte Ermenileri katletmek ithamıyla yargılanacaklardır.

Ferit Hükûmeti, kendi vatandaşlarının, yabancı bir devlet tarafından yabancı bir adaya götürülüp, yabancılar tarafından yargılanmak istenmesinden de herhâlde utanmamış olacak ki, İngiliz makamlarına bir protesto notası dahi vermemiştir! Üstelik Adliye Nazırı Vasfi Efendi bu küstah müdahaleyi mâkul karşıladığını açıklamıştır. Vasfi Efendi “sanıkların yargılanmaları husu-

¹⁹³ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, İstanbul 1970, c: 2, s: 205, 206.

sunda acele davranılabilseydi, içlerinden beş-on kişi fedâ edilebilseydi bu olayın başlarına gelmeyeceğine” dair onursuz beyanlarda bulunmuştur. Sultan Vahidettin ise “Elhamdülillah ki, ben âlet olmadım” diyerek işin içinden sıyrılmaya çalışmıştır.¹⁹⁴

Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi, tutukluların Malta’ya sevk edilmesinin “Kürt Mustafa Paşa Divan-ı Harbi’nin vereceği karardan daha hayırlı olduğunu” yazmaktadır.¹⁹⁵

Hürriyet ve İtilâf Partisi’nin organı olan Alemdar Gazetesi her zaman olduğu gibi bu olayda da İngilizleri savunmaya devam edecektir. Aşağıdaki satırlar İngilizler’in yaşattığı utançtan sadece iki gün sonra 30 Mayıs’ta yayınlanmıştır:

“... Yegâne dostumuz olan İngiltere, bugün bizi şu durumdan kurtaracak yegâne kurtarıcımız olabilir. Öncelikle tamamiyet ve bağımsızlık, ondan sonra İngiltere’den himaye ve yardım talebi!”

Refi Cevat ise, kafalarını kütükler üzerinde kesmek istediği tutukluları elinden kaçırdığı için üzölmüştür. İngiliz müzaheretini talep eden yazar, İngilizleri incitmemeye özel bir gayret göstererek 29 Mayıs’ta şunları yazacaktır.

“... Dün götürölen İttihatçılarını sür’atle cezalandırmalıydık. Altı aydır icraat, icraat diye bağırdık durduk. İngilizler de bıkp usandı, alıp götürdüler. Şimdi kimin yakasına yapışacağız?”¹⁹⁶

Yazıdan, İngilizlere mahçup olduğuna dair bir anlam çıktığına göre, Refi Cevat’ın yakasına yapışmak istediği kimseler herhâlde İngilizler değildir.

Hükûmetin organı olan Mihran Nakkaşyan’ın Sabah Gazetesi milletçe ve devletçe uğradığımız bu büyük hakareti alkışlayacak kadar alçalacaktır. Ve hâlâ İttihat Terakki’yi suçlayarak diyecektir ki:

“... O, tarihte misli görülmemiş şenaat ve cinayetleri ile millî namusumuzu lekelemiş olanlar, bugün vatanımızın mersiyesini

194 Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s: 218.

195 Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s: 219.

196 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 288.

okuyan Akdeniz'in mavi mavi dalgalarını küçük bir gemi içinde hatip ve hasir yarararak Malta'ya gidiyorlar. (...) Binaenaleyh bu on senedir memlekette Haccac-ı Zalim'e rahmet okutacak bir idare-i müstebide ve menfura tesis eylemiş olan bu eşhas ancak şimdi Malta'ya doğru giderlerken o tatlı rüyayı tahakkümün ebediyen başlarına sıçramış olduğunu anlamış oluyorlar."

Kimler Malta'ya Gönderildi

1919-1920 yılları arasında toplam 143 Türk Malta'ya gönderilmiş, diğer tutuklular İstanbul'da bırakılmıştır. İlgilenenler bu 143 kişilik listenin tamamını, Bilal Şimşir'in **Malta Sürgünleri** isimli eserinde bulabilirler, biz önemli makamlarda bulunan bazarlarının adını vermekle yetineceğiz.

Askerler:

Cevat Çobanlı Paşa, Genelkurmay Başkanı
 Ali İhsan Paşa (Sabis), 6. Ordu Komutanı
 Mahmut Kâmil Paşa, 5. Ordu Komutanı
 Yakup Şevki Paşa (Subaşı), 9. Ordu Komutanı
 Fahrettin Paşa (Türkan), Medine Komutanı
 Ali Sait Paşa, Yemen Komutanı
 Abdüsselami Paşa, Yemen Komutanı
 Ahmet Cevat Bey, Albay, İstanbul Merkez Komutanı
 Süleyman Numan Paşa, Doktor, Ordu Sağlık Müfettişi
 Hakkı Mürsel Paşa, (Bakü), Tümen Komutanı
 Hacı Ahmet Paşa, Enver Paşa'nın Babası
 Refet Paşa, Samsun Komutanı
 Ahmet Şevket Bey, İstanbul Merkez Komutanı

Bakanlar:

İsmail Canbolat, Dahiliye Nazırı
 Ahmet Nesimi, Hariciye Nazırı

Ahmet Şükrü, Maarif Nazırı

Rauf Orbay, Bahriye Nazırı

Prens Sait Halim Paşa, Nafia Nazırı

Mithat Şükrü (Bleda), Maarif Nazırı, İttihat Terakki Genel Sekreteri, Burdur Mebusu

Kemal Bey (Kara Kemal), İaşe Nazırı

Ali Münif Bey (Yeğenağa), Nafia Nazırı

Mersinli Cemal Paşa, Harbiye Nazırı

Ali Fethi Bey (Okyar), Dahiliye Nazırı, Sofya Sefiri

İbrahim Cihangiroğlu, Kars Şûrası Başkanı

Aziz Cihangiroğlu, Kars Şûrası Adalet Bakanı

Hasan Han Cihangiroğlu, Kars Şûrası Savunma Bakanı

Yusuf Bey Yusufoglu, Kars Şûrası Gıda Bakanı

Milletvekilleri:

Habip Bey, Bolu

Fazıl Berki, Çankırı

Hüseyin Kadri, Karesi

Atıf Bey, Ankara

Salâh Cimcoz, İstanbul

Mehmet Sabri, Saruhan

Süleyman Sûdi, Lazistan

Übeydullah Bey, İzmir

Rıza Hamit Bey, Bursa

Zülfü Bey (Tiğrel), Diyarbakır

Fevzi (Pirinçioğlu), Diyarbakır

Hasan Fehmi Bey, Sinop

Hüseyin Tosun, Erzurum

Mustafa Vasıf (Kara Vasıf), Sivas

Mehmet Şeref (Aykut), Edirne

Ahmet Faik (Kaltakkıran), Edirne

Numan Usta, İstanbul

Ali Çetinkaya, Afyon

Hoca İlyas Sami, Muş

Ali Cenani, Antep

Valiler:

Mehmet Sabit Bey, Sivas

Tahir Cevdet Bey, Ankara

Rahmi Bey, İzmir

İbrahim Bedrettin Bey, Diyarbakır

Ahmet Bey, Sivas

Mehmet Bey Alibeyzâde, Kars

Zekeriya Zihni Bey, Edirne

Ahmet Muammer Bey, Konya

Memduh Bey, Musul

İlhan Tahsin Bey, Erzurum ve Şam

Abdülhaluk Bey (Renda), Bitlis

Gazeteci ve Yazarlar:

İbrazizyazâde Velit Bey, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı

Süleyman Nazif

Aka Gündüz

Celal Nuri

Alımet Emin Yalman

Alımet Kâmil Bey

Hüseyin Cahit (Yalçın)

Alımet Ağaoğlu

Ziya Gökalp

Malta'ya götürülen diğer üst düzey Osmanlı yöneticileri arasında eski Başbakanlardan Sait Hâlim Paşa,¹⁹⁷ Şeyhülislâm Hayri Efendi (Ürgüplü) Şûra-yı Devlet Başkanı, Bakan Saip İbrahim Pirzâde, Meclis Başkanları Hacı Adil ve Halil Bey'ler (Menteşe), Senato demek olan Ayan Meclisi üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa ve Ali Saip Bey ile İttihat Terakki Kâtip-i Umumisi Mithat Bey ve Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Veli Necdet Bey'lerle¹⁹⁸ Cumhuriyet Hükûmetleri'nde Tarım, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı yapan Şükrü Kaya da vardır.

197 Sait Hâlim Paşa 6 Aralık 1921'de Roma'da Arşavir Şıracıyan adında bir Ermeni tarafından şehit edilmiştir. Ermeniler kâtili millî kahraman ilân etmişlerdir.

198 Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 473, 477.

MALTA FİYASKOSU

İngilizler Ermeni katliamının sorumlusu olarak kabul ettikleri bütün Türkleri tutuklayıp Malta Adası'na götürürler. Fakat Ermeni katliamı yapıldığına dair bir tek belge bulamazlar. Sonunda İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ermeniler'i katletmekle suçlanan Türkler'in isimlerini listeler hâlinde Washington'a bildirir. Bizzat Lord Curzon, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi sir. A. Geddes'e bir telgraf çekilir, Amerikan Hükûmeti'nin elinde koğuşturmaya yarayacak belge bulunup bulunmadığının öğrenilmesini ister. Curzon'un 31 Mart 1921 tarihli telgrafına Büyükelçi Geddes, 13 Temmuz 1921'de şu cevabı verir: "... Ermeni kırımından dolayı yargılanmak üzere Malta'da tutuklu bulunan Türklerle ilgili olarak çalışma arkadaşlarımdan biri dün Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gitti. Son savaşta Ermenistan (Doğu Anadolu demesi gerekirdi) yapılan zulümlerle ilgili Amerikan Konsolosları'nın raporlarını incelemesine müsaade edildi. Üzülerek arzedeyim ki, bu belgelerin içinde Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhinde delil olarak kullanılacak hiçbir şey yoktur!"

Görüldüğü gibi Malta'ya götürülenler arasında eski Başbakanlardan Sait Hâlim Paşa¹⁹⁹ ile birlikte 5., 6., 9. Ordular'ın komutanları, ayrıca ordunun üst kademesinden çok önemli paşa-

¹⁹⁹ 4 Haziran 1919'da Mondros'tan, İngiliz komutanına bir mektup yazarak kendisini Osmanlı Hükûmeti'nin elinden kurtardığı için **İngiliz Hükûmeti'ne derin ve sarsılmaz minnettarlığını bildiren** (Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 303), bu İslâmcı lider, 12 Ağustos 1919'da da İngiliz Başbakanı L. George'a bir mektup yazarak **İngiltere'yi ve İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesini övmüştür.** Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 41.

ları, bakanlar, milletvekilleri, valiler, merkez komutanları ve iki de meclis başkanı vardır.

İngilizler Ermeni katliamının sorumlusu olarak kabul ettikleri bu sanıkları ağır cezalara çarptırarak Hristiyan dünyasında yeni prestij kazanmak istemektedirler.

Fakat içlerinden bir tek kişiyi bile cezalandıramazlar!

Devlet ellerine geçtiği, iktidarda da İngilizler'den daha çok İttihat Terakki'ye düşman olan Hürriyet ve İtilâf Partisi bulunduğu hâlde sanıklar aleyhinde kullanabilecekleri bir tek belge dahi bulamazlar. Türk arşivleri, İngiliz arşivleri, Fransa arşivleri didik didik edilir, fakat aranan belgeye rastlayamazlar.

İnkâr etmelerine rağmen İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarının Osmanlı arşivlerine girmiş olduklarını biliyoruz. Çünkü Salahi Sonyel, İngiliz arşivlerinde araştırma yaparken, Osmanlı arşivlerinden çalınmış belgelere rastlamıştır.

Türk - Ermeni çatışmasının yoğun olarak yaşandığı Diyarbakır, Van, Bitlis, Erzurum ve Sivas konsolosluklarında da herhangi bir belge bulunamaz.

İngilizler, ellerindeki bütün belgelerin, Ermeni Patrikhanesi'nin kendilerine sunduğu uyduruk raporlardan, hizmetlerinde çalışan Ermeniler'in yalanlarından ve azınlık gazetelerinin iftiralarından ibaret olduğunu anlayınca telâşa kapılırlar. Türk başkenti işgalleri altında olduğu, Damat Ferit de emirlerinde bulunduğu için istedikleri kapıya girip çıkarlar. Hâlâ İttihatçılar'dan intikam almak peşindeki Damat Ferit'in adamları da istedikleri kapıya girip çıkar.

Fakat Ermeniler'in bütün dünyayı ayağa kaldıran iddialarına mesnet teşkil edecek bir tek vesika bulamazlar.

Bir Ermeni'nin kılavuzluğunda, tehcir edilenlerin toplanma merkezi konumundaki Urfa Hükûmet Konağı'nı basarlar.²⁰⁰ Fakat maksatlarına uygun bir emir, talimat, telgraf ve saire bulamazlar.

200 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s: 274.

Sonunda İngilizler yüzlerini Amerika'ya çevirirler. Amerikan diplomatik temsilcileri ve konsolosluk görevlileri savaş sırasında Türkiye'yi terk etmedikleri için, ellerinde Ermeni katliamı (!) ile ilgili belgelerin bulunabileceği düşünülür. Osmanlı Başkenti'nde, çeşitli Anadolu şehirlerinde, Londra ve Paris'te, Ermeni Patrikhanesi'nde ve Türkiye'deki İngiliz temsilciliklerinde aranan umut, artık okyanusun öte yakasındadır.

İngiliz Yüksek Komiserliği Amerika'dan umutludur. Çünkü Amerika Türkiye'den gitmiş Ermenilerle doludur. Bu Ermeniler sık sık Türkler'in Hristiyanları kestiğine dair iddialarla ortaya çıkmışlardır. Hristiyanların imdada koşmak için biraz daha gecikmeleri hâlinde bir tek Ermeni bulamayacaklarını ileri sürerek Batı kamuoyunu ayağa kaldıranlar da onlardır. Öyle ise ellerinde birçok belge olmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin her tarafında, özellikle Ermeniler'in kalabalık olarak yaşadıkları bölgelerde çalışmış olan misyoner örgütlerinin arşivlerinde de önemli belgeler olmalıdır.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ermeniler'i katletmekle suçlanan Türkler'in isimlerini listeler hâlinde Washington'a bildirir. Bizzat Lord Curzon, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi sir. A. Geddes'e bir telgraf çekerek, Amerikan Hükûmeti'nin elinde koğuşturmaya yarayacak belge bulunup bulunmadığının öğrenilmesini ister.²⁰¹

Curzon'un 31 Mart 1921 tarihli telgrafına Büyükelçi Geddes, 13 Temmuz 1921'de şu cevabı verir:

*"... Ermeni kırımından dolayı yargılanmak üzere Malta'da tutuklu bulunan Türkler'le ilgili olarak çalışma arkadaşlarımdan biri dün Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gitti. Son savaşta Ermenistan'da (Doğu Anadolu demesi gerekirdi) yapılan zulümlerle ilgili Amerikan Konsolosları'nın raporlarını incelemesine müsaade edildi. Üzülerek arz edeyim ki, bu belgelerin içinde **Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhinde delil olarak kullanılacak hiçbir şey yoktur!**"²⁰²*

201 Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1988, s: 318.

202 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s: 231.

Sonunda İngilizler Malta'da tutuklu bulunan Türkleri yargılayamayacaklarını, yani Ermeni katliamının olmadığını anlarlar. Değil Türkler aleyhinde karar vermek, iddianâme bile hazırlayamazlar.

Bu durum üzerine İngiltere Kraliyet Başsavcısı 29 Temmuz 1921 tarihli yazısıyla dâvânın görülemeyeceğini, dolayısıyla sanıkların serbest bırakılmasına karar verilmesini ister. Bu talep üzerine Ermeni katliamı isnadı ile tutuklananlar serbest bırakılırlar.

İlk Millî Şehit

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ile Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in idamı, mütareke İstanbul'unun en hazin olayları arasındadır. Bu iki olay, mütareke İstanbul'unda Türk evlâdının ne kadar yalnız ve sahipsiz olduğunu gösterdiği gibi, dosya muhteviyatı da bu mahkemelerin nasıl birer **Cinayet Müdüriyeti** hâline geldiğini tespit eden suçüstü zabıtlarıdır.

Aslında mahkemeler suçlu değil, kurban aramışlardır, belge ile değil karine ile ve hatta **emirle karar vermişlerdir**. Bazı tutuklular beraat ettikleri bir dâvâdan tekrar yargılanmışlardır.

Kemal Bey, İzmit Sancağı Muhacirin Müdürü iken Boğazlıyan Kaymakamlığı'nda bulunduğu sırada menkul ve gayrimenkul Ermeni mallarının yağma edilmesinde büyük ihmali görüldüğü iddiasıyla Ankara Vilayeti İdare Meclisi'nin 8 Ocak 1917 gün ve 185 sayılı, Şûra-yı Devlet'in de 12 Nisan 1917 tarihli lüzum-u muhakeme kararıyla görevinden azledilmiştir. **Terk edilmiş Ermeni mallarından satın aldığı için** 7 Ekim 1917'de 3 ay hapis, 4 ay rütbe ve memuriyetten uzaklaştırma cezasına çarptırılan Kemal Bey, Konya İstinaf Mahkemesi'nde dâvâ açarak karara itiraz etmiştir. Mahkeme, memurların "**emval-i metrukeden mal satın almalarını yasaklayan bir emir ve kanun bulunmadığı**" gerekçesiyle 25 Temmuz 1918'de Kemal Bey hakkında beraat kararı vermiştir.

Sözlük: **Zer'iyyat**: Arazi ölçümü ile ilgili bir görev.

Konya’da görülen dâvâda cinayetden bahsedilmediği gibi, Yozgat tehciri ile ilgili soruşturmayı tamamlayan Tetkik-i Seyyiât Komisyonu’nun raporunda da Kemal Bey’in cinayet işlediğine veya cinayete azmettirdiğine dair herhangi bir kayıt yoktur.

Fakat Kemal Bey 30 Ocak 1919’da Zer’iyyat Müfettişi olarak görev yaparken Konya’da yeniden tutuklanır. İstanbul’a getirilir. Sanıklar arasında evkaf memuru Feyyaz Ali Bey, Yozgat Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey ve üç de polis vardır.

Duruşmalar 5 Şubat 1919’da Mahmut Hayret Paşa Divan-ı Harbi’nde başlamış, daha sonra başkanlığa Ali Fevzi Paşa, 18 Mart’ta onun istifa etmesiyle de Mustafa Nazım Paşa getirilmiştir.

Fethi Okyar’ın **“en hunhar canavarlar tiynetinde yaratılmış bir cellat”**²⁰³ olduğundan bahsettiği bu Mustafa Nazım Paşa, Nemrut Mustafa Paşa adı ile tanınan Kürt Mustafa Paşa değildir. Ama bu İngiliz işbirlikçisinden farklı bir adam da değildir. Mahkeme heyeti şehidimizin de ifade ettiği gibi **“ecnebilere yaranmak için”** hukuku ayaklar altına almış ve Ermeniler’in istedikleri kararı vermiştir.

6 Kânun-u evvel 1918 tarihli İkdâm Gazetesi’nin haberine göre “Ermeniler’in tehcir ve taktilinde ikâa eylediği mezalimden dolayı hakkında vâki olan şikâyetler üzerine tevkif edilen, Kemal Bey’i idam etmek için mahkeme heyetinin en az Ermeni Patrikhanesi kadar gayret sarfettiğini söyleyebiliriz.

Şöyle ki:

Kemal Bey’in dâvâsına katılan toplam 28 şâhidin sadece 4’ü savunma şâhididir. Çünkü mahkeme İstanbul dışından gelecek **bütün tanıkların yol masraflarının karşılanmasına dair karar almasına rağmen, müdafaa şâhitlerini bu kararın dışında bırakmıştır.** Bu bakımdan Kemal Bey’in lehine ifade verecek şâhitler mahkemeye gelememişlerdir. Savunma avukat-

²⁰³ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980, s: 283.

Sözlük: **Taktîl:** Katliam, öldürme. **İkâa eylediği:** Yaptığı.

larının, tanıkların ifadelerinin istinabe yoluyla, yani **bulundukları yerlerdeki mahkemeler tarafından alınmasıyla ilgili talepleri de dikkate alınmamıştır.**²⁰⁴

Yukarıda duruşmaya katılan 28 şâhitten 4'ünün savunma şâhidleri olduğunu belirtmiştik. Bu 4 şâhit, Miralay Şahap, Halil Recai, Mehmet Nedim ve Yozgat eski Mutasarrıfı Cemil Bey'lerdir.

Miralay Şahap Bey İngiliz vatandaşı bir Müslüman'dır. **Mahkemeye kimin tarafından çağırıldığı bilinmeyen,** bu 4 şâhidin 3'ünün Kemal Bey lehinde veya aleyhinde bir ifadeleri yoktur. Nasıl bir kumpas kuruldu ise Halil Recai Bey de Kemal Bey'in aleyhinde ifade vermiştir. Geri kalan **24 şâhidin tümü de Ermeni'dir!**

Patrikhane'nin bulup, Patrikhane'nin getirip götürdüğü ve tabî Patrikhane'nin hazırladığı²⁰⁵ bu şâhitlerin çoğunun ifadesi savcı tarafından bile şüphe ile karşılanmıştır. Savcı Sami Bey'in hazırladığı iddianâmeye tamamen iştirak ettiğini beyan eden²⁰⁶ dâvâ vekili Leon Remzi Efendi, Yozgat'ta katledildiği iddia olunan akrabalarından 115 kişinin vekili sıfatıyla mahkemede bulunduğunu söylemiştir. Fakat elinde ne vekâletnâme vardır, ne de ilgili mahkemeden katledildiğini iddia ettiği akrabalarının vârisi olduğuna ilişkin bir belge alabilmiştir! Bu adam savunma avukatlarının itirazlarına rağmen, Yahudi olma ihtimali bulunan savcı Sami Bey'in kararı ile müşteki yani şikâyetçi sıfatıyla duruşmalara katılabilmiştir!

İşgal kuvvetleri ile yakın ilişki içinde olduğu anlaşılan bu Leon Remzi, daha sonra Örfî İdare Mahkemesi'nde Mıgırdıç Çaylak Efendi ile birlikte **Nemrut Mustafa Paşa'nın avukatlığını yapacaktır.**²⁰⁷ Aynı şekilde yine dâvâ vekillerinden olan Hima-

204 Necdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara 1999, s: 104.

205 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1984, s: 162.

206 Ercan Süel, **Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey**, (yayınlanmamış doktora tezi), s: 60.

207 Bayram Akça, **1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in**

yak Hüsrevyan ile Sürenyan da **öldürüldüğünü iddia ettikleri Ermenileri temsil ve dâvâcılara vekâleten duruşmalara katıldıkları hâlde mahkemeye veraset veya vekalet belgesini sunamamışlardır.**²⁰⁸

Her ikisi de herhâlde Patrikhane'nin bir tertibi sonucu gönderilmiş olmalıdır. Bunlardan Himayak Hüsrevyan, Ermeni Patrikhanesi'nin cismani meclis üyesidir. Türk topraklarında bir Ermenistan kurmak için yürütülen faaliyetleri sevk ve idare edenler arasında bulunan Hüsrevyan 1920 Nisan'ında Azerbaycan İçişleri Bakanları'ndan **Behbud Han Cevanşir'i şehit eden Torlakyan'ın da avukatlığını yapmıştır.** Mahkemede Türk Milleti'ne kin kusan Hüsrevyan, ihanetlerinin cezasını çekmekten korktuğu için büyük zaferden sonra Türkiye'den kaçmıştır.²⁰⁹

Şâhitlerden Mıgırdıçoğlu Serkis ile Ojeni Varvaryan kızı Kazaros'un ifadeleri savcı tarafından bile çelişkili bulunmuş, **“önceden yazılıp ezberlenmiş”** bir ifade olarak değerlendirilmiştir. Ohannesoglu İstepan, önce binlerce Ermeni'nin öldürüldüğünü, mahallesindeki bütün Ermeniler'in katledildiğini söylemiş, fakat öldürülen bir kimseyi görüp görmediği sorulunca **“kimseyi görmedim”** demiştir!

Şâhitlerden Aznif, tehcir sırasında 13, Artin veledi Agop da 12 yaşında bir çocuktur.²¹⁰

Yozgat Jandarma Komutanı Tevfik Bey ile Evkaf Memuru Feyyaz Bey, Kemal Bey'in suç ortağı oldukları iddiası ile yargılanmışlardır. Şâhitlerden Leon Nahabetyan, Keller köyünde Kemal ve Tevfik Bey'lerin 4 kişiyi bizzat öldürdüklerini söylemiştir.²¹¹ Bu iddia Antranik tarafından da tekrarlanmıştır. Aynı kişi tarafından tembihlendiği anlaşılan Agop oğlu Artin, önce Kemal Bey'i Kel-

İdamı, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Bildirileri, c: 2, Ankara 2003, s: 31.

208 Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 102.

209 Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 103.

210 Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 105.

211 Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 104.

ler köyünde nargile içerken gördüğünü söylemiş, sonra ilk ifadesini unutup Sırçatekir'de ayran içerken gördüğünü beyan etmiştir. Oysa Kemal Bey Keller köyüne hiç gitmemiştir, nargile içmek gibi bir alışkanlığa da sahip değildir.²¹²

Bu Agop oğlu Artin önce yaşının 12 olduğunu söylemiş, sonra 17'ye çıkarmıştır. İddiasına göre jandarmalar Keller köyünde birçok kişiyi öldürmüşlerdir, kendisi de kaçıp Kayseri'ye gitmiştir.

Savcı Sami Bey, bu beyan üzerine tanığa Tetkik-i Seyyiât Komisyonu'nda verdiği ifadeyi hatırlamak zorunda kalmış ve komisyonda verdiği ifadede bacağından yaralandığını ve **ıstırabından ölü gibi yıkıldığını** söyleyen bir kimsenin nasıl Kayseri'ye kadar gelebildiğini sormuştur. Agop oğlu Artin'in cevabı şudur:

- Allah tarafından bir kuvvet geldi! Yaranın acısını Kayseri'ye kadar duymadım!²¹³

Mahkeme üyelerinden Kürt Mustafa Paşa işte bu sırada duruma müdahale etmiş ve yalancı şâhidi kurtarmak için akrabalarından kimlerin öldürüldüğünü söylemesini istemiştir. Şâhidin **“amcamın kızı, oğlu”** dedikten sonra duraklaması üzerine Kürt Mustafa yeniden devreye girmiş ve **“ananı, babanı, hep-sini söyle”** diyerek anasının, babasının kesildiğini hatırlayamayan Agop oğlu Artin'e öldürüldüklerini hatırlatmıştır.²¹⁴

Kemal Bey'in bütün kadınların öldürülmesini emrettiğini söyleyen Ojeni Varvryan adında, 13-14 yaşlarındaki bir şâhit, bu emir üzerine bütün kadınların kesildiğini anlatmıştır. Savcının **“bütün kadınların kesilmesi emredildi ise siz nasıl kurtuldunuz”** yolundaki sorusuna da **“Allah'ın lütfuyla”** cevabını vermiştir. Bu öğretilmiş yalancı şâhit saldırı sırasında ba-

212 Necdet Bilgi, a.g.e., s: 114.

213 Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005, s: 160.

214 Ferudun Ata, a.g.e., s: 161.

şından yaralandığını söylemiş fakat doktor raporu Ojeni'nin yalan söylediğini ortaya koymuştur.²¹⁵

Şâhitlerden Manastırlı Halil Recai Bey, tehcir sırasında Ankara'da bulunduğunu, Yozgat olayları hakkında bilgisi olmadığını, fakat Kayseri'deki Miralay Şahap Bey'den kendisine "Yozgat'ta 2-3 bin Ermeni'nin öldürüldüğüne" dair bir telgraf geldiğini söylemiştir. Fakat İngiliz vatandaşı olduğundan daha önce bahsettiğimiz Miralay Şahap Bey, böyle bir telgraf yazmadığını ifade etmiştir.²¹⁶

Bir başka şâhit Alis isminde bir Ermeni kadındır. Kemal Bey'in suç ortağı (!) olarak yargılanan Evkaf Memuru Feyyaz Bey bu kadının Tahkik-i Seyyiât Komisyonu'nda verdiği ifade sebebi ile tutuklanmıştır.

Komisyonunda, Yozgatlı olduğunu, tehcir sırasında Yozgat'ta bulunduğunu, Feyyaz Bey'in Ermenileri öldürüp mallarını aldığını gözleriyle gördüğünü, ayrıca adamlarıyla birlikte Ermeni mahallesindeki evine gelerek kendi eşyalarını da gaspettiğini anlatan Alis mahkemede başka bir ifade vermiştir.

Bayan Alis mahkemede Yozgatlı değil İzmit Bahçecikli olduğunu, tehcir sırasında da Yozgat'ta bulunmadığını söylemiştir! Feyyaz Bey'i Yozgat'ta değil, İstanbul'da tanıdığını ifade eden Alis devamla demiştir ki:

- "Birgün dükkânıma gelen Yozgatlı bir arkadaşım 'Ermenileri öldüren bu adam' diye Feyyaz Bey'i gösterdi. Takip ettim. Feyyaz Bey'i Londra birahanesinde görünce Galatasaray Polis Merkezi'nden aldığım polisler vasıtasıyla adalete teslim ettirdim. Başka bir şey bilmiyorum."

Alis önceki ifadesini hatırlatan savcıya şu cevabı vermiştir:

- Feyyaz Bey'i polise yakalatmak için yalan söyledim!²¹⁷

Feyyaz Bey'in bu kadınla ilgili ifadesi ise şöyledir:

²¹⁵ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 162.

²¹⁶ Necdet Bilgi, **a.g.e.**, s: 107.

²¹⁷ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 162.

“... Bu matmazel haber vermiş, Tetkik-i Seyyiât Komisyonu'na geldiğimde bunu gördüm. O gün çıkan Ermenice gazeteler, Yozgath Ermeniler'i külûbe dâvet etti. hepsi komisyona geldiler. Yanıma Vahan isminde birisi geldi ve **para vermezsem aleyhimde şâhidlik yapacağımı söyledi.** Ben de verdim ve polise müracaat ettim. Polis de Vahan'ın üzerindeki numaraları daha evvelden alınmış paraları buldu ve Vahan'ı tevkif etti.”²¹⁸

İşte duruşmalar, Ermeni Patrikhanesi'nin tedarik ettiği bu şâhitlerle devam edip gitmiş, savunma avukatlarının yalancı şâhitler hakkında adlî işlem yapılmasıyla ilgili talepleri de kabul edilmemiştir. Kemal Bey'e ve diğer sanıklara kendilerini savunmaları için yeteri kadar zaman verilmediği hâlde, kendisine ezberletilenleri anlatıp duran yalancı şâhitlerin iftiraları dikkatle dinlenip zapta geçirilmiştir.

Mahkeme, Patrikhane tarafından Kemal Bey'i astırmak için programlanmış şâhitlerin en saçma iddialarını dahi incelediği hâlde, Jandarma Komutanı Tevfik Bey “Mersin'de Yunan Konso losu vasıtasıyla Terzili köyüne bir top getirildiğinden” bahsetme sine rağmen²¹⁹ reis bu top meselesi hakkında bir tek soru bile yönelmemiştir.

Karar ve İnfaz

İşte, mümkün olduğu kadar özetleyerek dikkatlerinize arz etmeye çalıştığım böyle bir yargılamanın sonunda Kemal Bey idama mahkûm edilir. Karar 8 Nisan 1919'da verildiğine, duruşmalar da 5 Şubat'ta başladığını göre yargılama iki ay kadar devam etmiş demektir.

Herhangi bir delile dayandırılmayan kararda yalancı şâhitlerin iftiraları esas alınmıştır. Divan-ı Harb-i Örfî kararları temyize tâlî tutulmadığı için de cezanın hukuka uygun olup olmadığı denetlen-

218 Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 163.

219 Ercan Süel, **a.g.e.**, s: 90.

nememiştir. Nice vatan hainlerini affeden Sultan Vahidettin, bir gün sonra, Şeyhülislâm'ın fetvasını dahi beklemeden kararı onaylayacak ve Kemal Bey 10 Nisan 1919 günü öğleden sonra Bayazıt Meydanı'nda asılarak İngilizlerle Ermeniler memnun edilecektir.

Darağacının altında bir konuşma yapan Kemal Bey, hâkimlere anlatamadığı suçsuzluğunu millete anlatacaktır. Diyecektir ki:

*“Sevgili vatandaşlarım, ben bir Türk memuruyum, aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığuma vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki, ben masumum. Son sözüm bugün de budur, yarın da bu olacaktır. **Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar!** Eğer adalet buna deniyorsa kahrolsun böyle adalet!”*²²⁰

Vasiyetnâmesinden de anlaşılacağı gibi Kemal Bey fevkalâde mütevazî şartlar altında yaşamaya çalışan bir aile reisidir. O gece Bayazıt camiinin gasilhanesine bırakılan Kemal Bey, ertesi gün halkın iştirak ettiği büyük bir cenaze töreniyle ve hocaların tekbir ve tehlilleriyle göz yaşları içinde Kadıköy Kuşdili çayırında yatan oğlunun yanında vatan topraklarına emanet edilmiştir.

Kemal Bey asıldığında Bayazıt Meydanı'nda bulunan Hüsamettin Ertürk o kara günü şöyle anlatmaktadır:

*“İstanbul Limanı'nda bir harp gemisi sefere hazırlanıyordu. Bu Fransız harp gemisinin ismi, “Demokrasi” idi. Ferit Paşa Hükûmeti Sevr Muahdesi'ni imzalamaya karar vermişti. Ertesi günü Osmanlı Heyet-i Murahhası bu gemi ile Fransa'ya hareket edecekti. Bu heyette Maarif Nazırı Bağdadlı **Hadi Paşa**, ayandan **Filozof Rıza Tevfik** ve Hariciye Müsteşarı **Reşat Hikmet Bey**'ler vardı. Onlar da hazırlıklarını tamamlıyorlardı. Fakat İstanbul'da hiçbir kimse bu heyetle meşgul değildi. İşte bu geminin hareketinden 12 saat evvel bir akşam İstanbul halkı akın akın Bayazıt Meydanı'nda toplanmaya başlamıştı. Teşkilât-ı Mahsusa'mızın eski arkadaşları ve Mim Mim Grubu'na mensup adamlarımız bu*

meydanda buluşmuşlardı. Ben de halkın arasına karışarak bu feci manzarayı görmeye gitmiştim. Herkes birbirine soruyordu:

Niçin böyle karanlığa bıraktılar?

İşlerine öyle geliyor da onun için!..

Meydanı dolduran insan kalabalığı on binlerin üstünde idi. Saat öğleden sonra beşi geçiyordu. Yollar, meydanlar, damlar mahşerî bir kalabalık hâlinde dolmuştu. Şimdiki üniversitenin rektörlük dairesinin önündeki çınarın altında üç ayaklı darağacı kurulmuştu. Bu idam sephasının etrafı jandarma ve polisle kordon altına alınmıştı. Binanın önünde İngiliz, Fransız askerî kuvvetleri de yer almıştı. Kürt Mustafa Paşa²²¹ Divan-ı Harbi'nin kimlerden emir aldığını gösteren bu inkâr kabul etmez deliller, böylece ortada duruyordu. Halk bir deniz gibi dalgalanıyordu. Güneş, Süleymaniye arkasında sessizce batıyor, ortalığa pembe bir akşam rengi sinmiş bulunuyordu. Birdenbire bu kalabalığın bir anda sustuğu görüldü. Kimse nefes bile almıyordu. Üstünde -Daire Umuru Askeriye- yazılı bir zafer takı gibi süslü Harbiye Nezareti kapısından çıkan süngülü bir müfreze askerin ortasında, yüzü gözü solmuş, üstünde beyaz bir gömlek bulunan, **takriben 35 yaşlarında**, mağdur Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey görünmüştü. Yavaş yavaş yürüyor, şimdiki rektörlüğün önündeki darağacına yaklaşıyordu. Oldukça metin ve sakindi. Mukadderatına kendisini teslim etmiş gibi idi. Son sözünün olup olmadığı sorulunca, o halka hitap etmişti:

- Sevgili vatandaşlarım, ben bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığuma vicdanım emindir. **Sizlere yemin ederim ki, ben masumum**, son sözüm bugün de budur, yarın da budur. **Ecnebi devletlere yaran-**

221 Mahkeme heyetinin sık sık değişmesi sebebi ile Hüsamettin Ertürk'ün esrinde olduğu gibi diğer bazı iyi niyetli çalışmalarda da Kemal Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edildiğine ilişkin kayıtlar vardır. **Kemal Bey, Nemrut Mustafa tarafından değil, Mustafa Nazım Paşa tarafından idam cezasına çarptırılmıştır.**

mak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!..

Bu ses sanki uzak dağlara gitmiş, çarpmış ve oradan aynen geri gelmiş gibi, halkın ağzında tekrar edilmişti:

Kahrolsun böyle adalet!..

Kemal Bey sözüne devam ederek:

- Benim sevgili kardeşlerim, asîl Türk Milleti'ne çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet, elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah vatan ve milletimize zeval vermesin. Amin!..

*Halk hıçkırarak hıçkırarak ağlıyordu. Meydan tam bir matem manzarası almıştı. O sırada şimdiki rektörlük köşkünün penceresinden bakan devrin **Adliye Müsteşarı Sait Molla**, cellâtlara hiddetle bağırıyordu:*

- Söyletmeyin bu alçak herifi!.. Hemen asın bu köpeği, ne duruyorsunuz itoğlu itler!..

*Çingeneler derhâl darağacında sallanan ipin ilmiğini Kemal Bey'in boğazına geçirmişlerdi. Onu sandalyenin üstüne çıkardılar ve birkaç saniye içinde ipi çekerek sandalyeyi bir tekme ile devirdiler, sonra ipi biraz daha yukarı çektiler. Havanın karardığı bu anda bir kâğıt gibi biraz havada sallandı, sonra yüzü morardı ve dili sarktı. **Türk Milleti'nin bu kahraman evlâdı düşman işgalinin bir kurbanı olarak ipe çekilmiş, fakat hatırası bu milletin kalbinde ebediyen yaşamıştır. O akşam, asker, jandarma, polis halkı güçlükle dağıtmıştı. Köşe başlarında İngiliz, Fransız askerleri ve makinalı tüfekleri de her an tetikte hazır duruyordu.***²²²

Doğuanadolu'da Türkler'e katliam tertip eden Hadisyan ve saire gibi Ermeni sergerdeleri İstanbul'da ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşırken, Ermeni taktik ve tehcirinden sorumlu tutularak

²²² Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1964, s: 299-301.

sırf İtilâf Devletleri'ne gösteriş yapıp, onlara yaranmak için elçabukluğuyla idam edilen Kemal Bey,²²³ 14 Ekim 1922'de çıkarılan bir kanunla **millî şehit** ilân edildi ve hidemat-ı vataniye tertibinden eşine ve çocuklarına maaş bağlandı. Nur içinde yatsın.

“Bu Kafalar Ezilmeli”

Hükûmetin bütün tedbirlerine rağmen halkın muhterem şehidine sahip çıkması, çok saygın kimseler olan Kadıköy, Mecidiye, Üsküdar Dergâhı Şeyhi Münip Bey ve Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı temsilcilerinin de kalabalık cemaatları ile birlikte cenaze törenine katılması ve töreni bizzat Münip Hocaefendi'nin yönetmesi,²²⁴ cenazenin tıbbiye öğrencileri tarafından **“Türkler'in büyük şehidi Kemal Bey”** çelenkleriyle karşılanması²²⁵ işbirlikçileri telaşlandırır. Damat Ferit'in zaptiyeleri derhâl harekete geçerler. Törene katılanlardan bir doktor, bir tıbbiye öğrencisi, Dışişleri Bakanlığı'nın bir memuru, bir tekke şeyhi ve diğer bazı kimseler tutuklanır. Cenaze törenine yirmi kadar asker gönderdiği için Üsküdar Mevki Kumandanı azledilir.²²⁶ Mihran Nakkaşyan'ın Sabah Gazetesi törene katılanları **münasebetsizlik yapmakla suçlar**.

Refi Cevat, millî şehidin toprağa verilişinden sonra cenaze törenine katılan askerleri **“sırmalı haydutlar”** olarak niteleyecek ve onların da asılmasını isteyecektir:

“... Devletin resmî üniformasını taşıyan bir sürü haydut, devlet tarafından asılmış bir haydutun cenazesine karşıarak kargaşa yaratmışlardır. Bunların da yakalanarak, cenazesine katıldıkları haydutun akibetine uğratılması gerekmektedir!”

11 Nisan tarihli Alemdar'da, hükûmetin “bugün tutuklamalar yapıp, ertesi gün bunların çoğunu serbest bırakmasından” şikâyet

223 İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c: 4, İstanbul 1972, s: 457.

224 Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s: 90.

225 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 5, İstanbul 1967, s: 1523.

226 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 200.

eden bu İngiliz yalakası 12 Nisan'da millî şehit için şunları yazmaktan utanmayacaktır:

*“... O bir kol idi. Şeriatın kuvvetli satırı insanlık için zararlı bir unsur olan bu kolu kopardı. Sıra onu düşünen dimağlardadır. **Bu kafalar taşın altında ezilmeli**, onlar nasıl milletin kadınlarını dul bıraktılarsa, kendi kadınları da dul kalmalı!”²²⁷*

15 Nisan'da Kemal Bey'in cenaze törenine katılanlar için bir kez daha hükûmeti harekete geçmeye çağıran Refi Cevat, caniyâne bir ruh hâli ile şöyle diyecektir:

“... Onun cenazesi dört hamal ile mezarına gönderilmeliydi!”²²⁸

Amiral Calthorpe **“Türkler'in böyle bir câniden yana gösteriler yapmalarında şaşılacak bir şey yoktur”** derken, bütün Türk Milleti'ni cânî ilân ediyordu! Yardımcısı Webb ise şöyle diyecekti:

“... Ermeni zulmünden suçlu kimseleri cezalandırmak için bütün Türkler'in idam edilmeleri gerekir!”²²⁹

227 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 202.

228 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 205.

229 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 200.

2002 sonbaharında İstanbul'da bir grup Türk Milliyetçisi Kemal Bey'in heykelini dikmek için harekete geçer. Heykel Beyazıt Meydanı'na Kemal Bey'in asıldığı yere dikilecektir. Fakat ilk teşebbüslerden sonra bu heykelin dikilmesinin mümkün olamayacağı anlaşılır, ne Beyazıt Meydanı'na, ne başka bir meydana, ne parka, ne kavşağa...Kemal Bey'e gösterilen vefasızlık, herhalde olup biteni basından takip eden Ceyhan Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Sözlü'nün millî haysiyetini rencide etmiş olacak ki, kalkıp İstanbul'a gelir ve heykeli bir kamyonu yükleyip Ceyhan'a götürür. Şehrin en işlek parklarından Taliha İşgüven Parkı'na dikiverir. 17 Mayıs 2003'te dillere destan olan bir açılış yapar. Açılışa özel heyetler göndermek suretiyle millî şehidimizin kızı Müşerref Gürenci hanımefendiyi İzmir'den, torunu Kemal Ergüden beyefendiyi Ankara'dan davet eder. Törene KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Sayın Rauf Denктаş, siyasi parti temsilcileri, bölge milletvekilleri ve binlerce Ceyhanlı katılır. Yandaki fotoğraf, Sayın Rauf Denктаş'ı, 3 Şubat 2008'de kaybettiğimiz merhum Müşerref Gürenci hanımefendiyi ve büyük bir vefa örneği gösteren Ceyhan Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Sözlü'yü heykelin açılış töreninde bir arada göstermektedir.

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İstanbul Kadıköy Kuşdili'ndeki mezarı Türk Mülkiyeliler Birliği tarafından yaptırılmıştır. Fakat mezar taşı birkaç kez değiştirilmesine rağmen doğru dürüst bir kitabe yazılamamıştır. Nitekim bir önceki kitabede Nemrut Mustafa Paşa'nın adından bile bahsedilmemesine rağmen, Kemal Bey'in Nemrut da denen Kürt Mustafa Paşa Divanı tarafından idama mahkûm edildiği ifade edilmektedir. Kemal Bey'in idamına karar veren Mustafa Paşa değil, Fethi Okyar'ın "en hunhar canavarlar tıynetinde yaratılmış bir cellat" olduğundan bahsettiği Mustafa Nazım Paşa'dır. Öyle sanıyoruz ki, Türk Mülkiyeliler Birliği bu yanlışlığı da düzelterek hatasız bir kitabe dikmeye muvaffak olacaktır.

İkinci Millî Şehit

Beraat ettiği hâlde **asılmak maksadıyla yeniden yargılanan** ikinci millî şehidimiz Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'dir.

1876'da Yanya'da doğan Nusret Bey, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Yanya ve Konya'da maiyet memurluğu ve Keskin, Tepedelen, Aydonat, Filat, Meçora, Devline, Sur, Safet ve Ergani'de kaymakam olarak görev yapmıştır. 19 Nisan 1914'de yine kaymakam olarak, Ermenileri katletmekle suçlanacağı Bayburt'a tayin edilir. Bayburt Kaymakamı iken 1. Dünya Savaşı yıllarında 3. Ordu'ya erzak temin etmek için yaptığı çalışmalardan dolayı 3. Ordu Komutanlığı ve Erzurum Valiliği tarafından defalarca ödüllendirilir. 14 Haziran 1917'de, o sırada Yıldırım Orduları 2. Grup Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Urfa Mutasarrıflığı'na tayin edilir.

Nusret Bey vatansever ve cesur bir idarecidir. Çanakkale'deki kahramanlıklarından dolayı şehrin kuzeyini Karakoyunlu Deresi'ne bağlayan bir cadde açtırır, caddeye Mustafa Kemal Paşa Caddesi adını verir.

Nusret Bey Urfa Mutasarrıfı iken Mondros Mütarekesi imzalanır. İngilizler'in Urfa'yı işgal edeceğine dair haberler yayılmaya başlar. Bu haberler üzerine İngilizler'in kıskırttığı Arap aşiretleri Türklere karşı mütecaviz bir tavır takınırlar. İşte bu sırada 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa Urfa'ya gelir. Nusret Bey, Ali İhsan Paşa'nın tavsiyesi ile daha sonra bütün Anadolu'da örnek alınan **Müdafaa-i Hukuk teşkilâtını kurar.**²³⁰ Şehrin eşrafi ile görüşüp muhtemel bir işgale karşı gereken tedbirleri alır.²³¹ Bu arada İstanbul Hükûmeti İngilizler'in baskısıyla Ali İhsan Paşa'yı İstanbul'a çağırmıştır. Paşa, Haydarpaşa İstasyonu'nda trenden iner inmez İngiliz askerlerince tutuklanıp Malta'ya gönderilir. Emrindeki 6.

230 Bayram Akça, **1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in İdamı**, "Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, c: 2, Ankara 2003, s: 27.

231 Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 263.

Ordu'yu dağıtmak istemeyen Ali İhsan Paşa gailinden böylece kurtulan İngilizler, Antep'i ve demiryolu istasyonunun da bulunduğu Cerabulus'u işgal ederler. Sıra Urfa'ya gelmektedir. Nusret Bey, Dahiliye Nezaretî'ne bir telgraf çekerek Urfa'nın işgal edileceğini bildirir ve yapılacaklar hususunda talimat verilmesini ister.

Dahiliye Nezaretî'nden cevap gelmeden, bir yarbayın komutasındaki İngiliz birlikleri Urfa'ya girerler Hükûmet Konağı'nı kuşatırlar. Makinalı tüfeklerin namlularını konağa çevirirler. Yarbay iki subayla birlikte Hükûmet Konağı'na girer. Merdivenleri çıkıp, Mutasarrıf'ın ikinci kattaki odasına gelir. Şehrin girişinde ve Hükûmet Konağı'nın önünde kendisine karşılamayan Mutasarrıf'ı makam odasının kapısında da görmeyince hışımla içeri girer. Mutasarrıfın ayağa kalkmasını ve makam koltuğunu kendisine vermesini beklemektedir.

Fakat Nusret Bey ayağa bile kalkmaz. İngiliz yarbayının “memleketinize geliyoruz, muzaffer bir hükûmetin askeri neden karşılanmıyor” şeklindeki sorusuna da sert bir tonla cevap verir:

- Memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak bir Türk Mutasarrıfı'na yakışmaz. Misafir olarak gelseydiniz sizi Birecik'te karşılardım!

Müslüm Akalın, İngiliz kumandanının, bu cevap üzerine Nusret Bey'in adının yanına bir işaret koyduğunu yazıyor.²³²

Böylece Nusret Bey'in adı suçlular listesine ilave edilir.

Yahudi olduğunu tahmin ettiğimiz İsviçreli Yakup'un evinde ağırlanan İngiliz yarbay, Nusret Bey'e haber göndererek askerleri için bir bina tahsis edilmesini ister. Nusret Bey ona askerlerinin süvari kıyafetinde kalabileceğini bildirir.

Fakat kışlayı beğenmeyen yarbay, **hastaları dışarı attırarak askerlerini Gureba Hastahanesi'ne yerleştirir. Gözleri görmeyen Mehmet Nedim Efendi'yi de kapıya koyup,**

232 Müslim Akalın, **Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Divanındaki Sununması**, Ankara 1992, s: 12.

konağını işgal eder! Sonra da Ermeni tercümanını Nusret Bey'e gönderip emir vermeye başlar.

Nusret Bey bu Ermeni tercümanı azarlayarak şu cevabı vermiştir:

- Git kumandanını söyle, ben kendisinin emireri değilim. Bir daha tekerrür ederse bunu beyninde patlatırım!

Nusret Bey'in **"beyninde patlatırım"** dediği şey, elindeki silâhtır!

Türk çocukları kasabalarını işgal etmesi için düşman komutanına başvuran kaymakam veya mutasarrıflarla Nusret Bey arasındaki haysiyet farkını elbette takdir edeceklerdir.

İşte Nusret Bey, haysiyetini kimseye çiğnetmediği için Urfa'nın işgalinden oniki gün sonra 6 Nisan 1919'da Dahiliye Nazırı'nın emri ile azledilip tutuklanacak ve İstanbul'a gönderilecektir.²³³

Bu Dahiliye Nazırı, **Kürtçü elebaşılardan Şerif Paşa'nın amcası, Hariciye Nazırları'ndan Kürt Sait Paşa'nın kardeşi, Nemrut Mustafa adıyla şöhret kazanan Kürt Mustafa Paşa'nın da eniştesi olan Kambur nâmiyle mâruf Kürt Ahmet İzzet değildir.** Bir İngiliz işbirlikçisi olduğu için halkın **Artin** dediği Cemal Bey'dir.

Artin Cemal hakkında tamamlayıcı bilgiyi kitabın Hazin Sonları bölümünde bulabilirsiniz. Şimdilik şu kadarını kaydetmek isterim ki, **Damat Ferit'in başımıza musallat ettiği bu Dahiliye Nazırı kendini İngilizlere 150 bin sterline satan adamdır.**²³⁴

Yargılama

Nusret Bey İstanbul'da önce Mustafa Nazım Paşa Divan-ı Harbi'nde yargılanır. Beraat eder. Beraat etmesine rağmen 15

²³³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 195.

²³⁴ Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1967, s: 213. Sözlük: **Muhadenat**: Dostluk, kardeşlik.

Mayıs'a kadar hapishanede tutulur. Sonra serbest bırakılır. Fakat yeniden hâkim karşısına çıkarılır. Bu kez mahkeme başkanı Esat Paşa'dır, tekrar tutuklanır.

18 Aralık'ta Şûrâ-yı Devlet tarafından hakkında men'i muhakeme kararı verilmesine rağmen tahliye edilmez.

15 Mart 1920'de yargılama yeniden başlar. Bu arada Salih Paşa Hükûmeti istifa etmiş, 4. Damat Ferit Hükûmeti göreve başlamıştır.

Ferit Paşa fevkalâde bir Divan-ı Harb Mahkemesi kurar. Mahkeme başkanlığına Nemrut Mustafa Paşa'yı getirir.

Mustafa Kemal Paşa ve diğer birçok Türk milliyetçisi hakkında idam kararı veren **Nemrut Mustafa Kürtçüdür! Kürt Teali Cemiyeti'nin başkanı ve faal üyesidir. İşte şimdi Ergani Mutasarrıfı iken, zararlı faaliyetlerinden dolayı Kürt Muhadenat Cemiyeti'ni kapatan²³⁵ Nusret Bey bu Kürtçünün eline teslim edilmiştir.**

Avukat Yasağı

Mustafa Kemal Paşa'yı, Kara Vasıf Bey'i, 20. Kolordu Kumandanı Salacaklı Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem, Dr. Adnan Adıvar ve Halide Edip Adıvar'ı idama mahkûm eden²³⁶ Nemrut Mustafa göreve geldikten sonra mahkemelerden Ermenileri, İngilizleri ve hatta Hürriyet ve İtilâf taraftarlarını tatmin edecek kararlar bekleyen Damat Ferit Hükûmeti, bir kararnâme yayınlayarak avukatların ve dâvâ vekillerinin duruşmalara girmesini yasaklar.²³⁷ Böylece mahkeme başkanı, istediği celsede, istediği yalancı şahidi mahkemeye celb ederek istediği ifadeyi alacak, istediği kararı da verecektir!

Nemrut Mustafa'nın, Nusret Bey'i astırmak için Ermeni Patriği Zaven Efendi ile işbirliği hâlinde çalıştığını biliyoruz. O gün

²³⁵ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s: 271.

²³⁶ Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 153, 154.

²³⁷ Bayram Akça, **a.g.e.**, s: 66, 67.

leri yaşamış olan Teşkilât-ı Mahsusa M. M. Grubu Başkanı Hüsamettin Ertürk, Zaven Efendi'nin tanzim ettiği listeleri Damat Ferit'in avucuna sıkıştırdığından bu listelerde adı bulunanların hiçbir tetkike tâbi tutulmadan idamlarına karar verildiğinden bahsetmektedir.²³⁸

Bu Zaven Efendi, yıkıcı faaliyetlerinden dolayı 1916'da Bağdat'a sürgün edilen Ermeni Patriği'dir! Mütarekeden sonra "Türkler'in gadrine uğramış mazlum bir din adamı" olarak İstanbul'a dönmüş ve tâbiî İngiliz işbirlikçisi oluvermiştir. Bütün Osmanlı azınlıklarını Türkler'den intikam almaya çağıran şu sözler ona aittir:

*"... Türkler'in asırlardır gaspettikleri haklarımıza tamamen sahip oluncaya kadar **mücadelenin her şeklini meşru ve mâkul görürüm. Bu fırsatın, Türkler'in tahakkümündeki ırklara bir daha nasip olacağını zannetmeyelim. Her çareye başvuralım ve Türklük derdini yer yüzünden bertaraf edelim!**"*²³⁹

Nusret Bey, mücadelenin her şeklini meşru ve mâkul gördüğünü açıklayan ve herkesi Türkleri yer yüzünden bertaraf etmeye çağıran işte bu cânî ruhlu papazın ölüm listesindedir.

İlânla Aranan Yalancı Şâhitler

Nemrut Mustafa Divan-ı Harbî'nin gazete ilânı ile şâhit araması, ellerinde Nusret Bey hakkında herhangi bir delilin bulunmadığını göstermektedir.

29 Nisan 1920 tarihli Serbestî Gazetesi'nde şöyle bir ilân yayınlanır.

"Divan-ı Harb-i Örfî Riyaseti'nden

"Bayburt ve Ergani taktıl ve tehciri meselesine dair malumat ve meşhudatı olanların Divan-ı Harb'e gelmeleri ilân olunur."

²³⁸ Hüsamettin Ertürk, a.g.e., s. 306.

²³⁹ Muhittin Nalbantoğlu, **Türklere Karşı Ermeni Vahşeti**, İstanbul 1992, s. 103.

Bir gün sonra Peyam ve İkdam gazetelerinde benzeri bir ilân çıkar. Denmektedir ki:

“Divan-ı Harb-i Örfî Riyaseti’nden

“Bayburt ve Ergani madeninde tehcir olup, ahiren avdet eden müslim ve gayrimüslimlerden Dersaadet’te bulunanların önümüzdeki Cumartesi günü zevali saat 10:00’da 1 numaralı Divan-ı Harb-i Örfî’de bulunmaları beyan olunur!”

Görüldüğü gibi; 4-5 yıl önce Bayburt ve Ergani’de cereyan ettiği varsayılan olayların şâhitleri, bu iki merkezden en az bin kilometre uzaklıktaki İstanbul’da aranmaktadır!

Şâhitler “tedarik” edildikten sonra nihayet duruşmalar başlar.

Mahkemeye ilk gelen şâhit İstanbul’dan bir adım bile dışarı çıkmamış olan bir sahtekârdır.

Nusret Bey, suçlanmasına sebep olan hadisenin Baybur’ta cereyan ettiğini hatırlatarak şâhide itiraz eder.

Nemrut Mustafa derhâl onu azarlar:

- Anladık, anladık! Yalan söyleyecek değil ya. Mahkeme her şeyi senden iyi bilir.

Papazlar, patrikhanede ne ezberlettilerse, ikinci şâhit mahkemede aynı şeyleri tekrarlayıp durur. İlk şâhidin bahsettiği olay mahalli ile, ikinci şâhidin bahsettiği olay mahalli arasında 50 km. mesafe vardır. Nusret Bey bu çelişkiyi işaret ederek şâhitlerin yalan söylediklerini tekrarlar.

Nemrut’un cevabı “kâfi, kâfi” olur.

Başka bir celsede salona şâhit olarak 12 yaşında bir çocuk getirirler. Oysa Nusret Bey’e isnat ettikleri suç dört yıl öncesine aittir. Nusret Bey **“8 yaşındaki bir çocuğu şâhit olarak nasıl dinlersiniz”** diye itiraz edince, Nemrut Mustafa fena hâlde öfkelele bağırır:

- Patlamadın ya be herif!

Birgün duruşmaya Haçatur Seferyan adında birini getirirler. Haçatur, Nusret Bey'in asker olduğunu ve onun emriyle Ermeniler'in öldürüldüğünü söyler.

Oysa Nusret Bey sivil bir idarecidir.

Bir başka duruşmada mahkeme salonuna üç kadın dalar. Nemrut Mustafa, şâhit olarak getirilen Agoni Markaryan, Varsenik Arisyan Arakel ve Erfahi Arakel adındaki kadınlara;

- Nusret Bey'i tanıyor musunuz? Kendisi burada mı diye sorar.

Kadınlar:

- Tanıyoruz, kendisi burada değil cevabını verirler.

Oysa Nusret Bey salondadır.

Anlaşılan papazlar Nusret Bey'i yeterince tarif edememişlerdir. Kadınlar dışarı çıkarılır. Kendilerine gereken telkinler yapıldıktan ve Nusret Bey iyice tarif edildikten sonra tekrar mahkeme heyetinin huzuruna getirilirler ve bu defa:

- Evet, Nusret Bey burada, cevabını verirler.

Bu kadınların ifadelerine göre tehcir edilenlerin bir kısmı Erzincan Nehri'nde, bir kısmı da Pulur Nehri'nde boğulmuştur. Hâlbuki Türkiye'de ne Erzincan Nehri vardır, ne Pulur!

Şâhitlerden Erfahi, erkeklerin, Bayburt-Pulur yolu üzerindeki Kasanta köyüne varmadan akan dereye öldürüldüğünü söylemiştir. Arisyan Arakel'in ifadesine göre bu dere Pulur yolundaki Sadağ köyü civarındadır. Hâlbuki Bayburt-Kasanta ve Bayburt-Sadağ arasında değil dere, cılız bir akar su bile yoktur.²⁴⁰

Duruşmalar bu minval üzere sürüp gider. İddia makamı, Ermeni Patrikhanesi'nin yalancı şâhitleri, hatta resmen Ermeniler'den yana taraf olan Nemrut Mustafa isnat edilen hiçbir suçu ispatlayamazlar. Mahkeme sona erince üyelerden Ferhat Bey, Nusret Bey'e "vazifeyi suiistimalden" üç yıl ceza verilmesini teklif eder.

Kürt Mustafa ile üyelerden Fettah Bey idam talebinde bulunurlar.

²⁴⁰ Müslim Akalın, **a.g.e.**, s: 46, 47.

Bunlardan Kürt Mustafa mâlum. Öteki ileride göreceğiniz gibi Kuva-yı Milliye'yi ezmek için kurulan Kuva-yı İnzibatiye'nin subayıdır ve **o da Kürt asıllıdır! Millî mücadele liderlerini ve bir yığın mâsum Türkü idama mahkûm etmekle ün yapan Fettah Bey**, Divan-ı Harb-i Örfî üyeliğine Damat Ferit tarafından atanmıştır.²⁴¹

Biga olayları sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın, Kâzım Karabekir'e bir İngiliz torpidosuyla Karabiga'ya giderek Anzavur'a iltihak edeceğini bildirdiği²⁴² Fettah Bey, millî mücadele aleyhtarı Askerî Nigehban Cemiyeti'nin de kurucuları arasındadır.²⁴³

Ordu bünyesinde gizli cemiyet kurduğu için Divan-ı Harb'de yargılanıp giyabında mahkûm olan²⁴⁴ Fettah Bey'in "mâsum insanları felâkete sürükleyecek komplolar hazırladığından" bahseden Türk gizli teşkilâtından Hüsamettin Ertürk onun **İngilizlere hizmet ettiğini yazmıştır:**

*"... Fettah Bey Divan-ı Harb azalığından ihraç edilmişse de İngilizler gizli faaliyetlerinden memnun kalarak daha sonra kendisine Büyük Britanya Krallığı'nın nişanını verip onu taltif etmişlerdir!"*²⁴⁵

Kaydetmeliyiz ki, Kuva-yı İnzibatiye de Askerî Nigehban Cemiyeti de İngiliz emellerine hizmet eden cemiyetlerdir.

Bu Fettah Bey zaferden sonra **Mısır'a tüyecek, oradan Halep'e yerleşecek ve Suriye'nin desteği ile tıpkı Nemrut Mustafa Paşa gibi Türkiye'de bir Kürt ayaklanması çıkarmak için çalışacaktır.**²⁴⁶

241 Kâmil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 188.

242 Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1969, s: 478.

243 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, İstanbul 1986, s: 337

244 Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, c: 2, İstanbul 1986, s: 344.

245 Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 371.

246 Kâmil Erdeha, **a.g.e.**, s: 188.

İşte o vatansever Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Nemrut Mustafa ile bu Yarbey Fettah'ın âdi bir tertibi ile idam olunmuştur.

Şöyle ki:

Nusret Bey, Nemrut Mustafa ve onun elbirliği ettiği Fettah Bey'in ısrarlı idam taleplerine rağmen 15 yıl kürek cezasına çarptırılır. Karar 4 Temmuz 1920'de Nemrut Mustafa ve üyeler tarafından imzalanır. Fakat Nemrut Mustafa yeni bir şâhidin geldiğini, mahkemede ifade vermek istediğini, dolayısıyla Nusret Bey'in yeniden yargılanmasını ister.

Başlangıçta Nusret Bey'in üç sene hapis cezasına çarptırılmasını isteyen Ferhat Bey, usule aykırı olduğu gerekçesiyle bu teklife karşı çıkar.

Sonunda Ferhat Bey 3. Divan-ı Harp üyeliğine tayin edilir. Yerine takıma ayak uyduracak bir adam olduğu anlaşılan Erkan-ı Harp Mirilvası Niyazi Bey getirilir ve Nusret Bey idama mahkûm edilmektedir.²⁴⁷

Sultan Vahidettin, 20 Temmuz'da verilen cezayı 4 Ağustos'ta olaylayacak ve 5 Ağustos'ta da bu Türk vatanseveri Bayazıt Meydanı'nda idam edilecektir.

Halkın gözünden düşürmek ve kahraman yaratılmasını engellemek için Ermeniler'in parasını almakla suçlanan Nusret Bey'in cebinden sadece bir lira çıkmıştır, pantolonu da yamalıdır!²⁴⁸

“Bu Mahkemeler Utanç Verici”

Kapısında düşman askerlerinin nöbet tuttuğu bu mahkemelerde hukuk adına işlenen cinayetlere İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe bile isyan etmiştir. **Tehcirle ilgili yargılamaların maskaralığa dönüştüğünü** Londra'ya bildirmek ihtiyacını duyan Calthorpe, Londra'ya yolladığı raporda

²⁴⁷ Mehmet Hocaoglu, **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, İstanbul 1976, s: 782.

²⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s: 229.

bu mahkemelerin İngiliz Hükûmeti'nin itibarına gölge düşürdüğü, müttefik güçler bakımından da **utanç verici** olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Amerikan Yüksek Komiseri Lewis Heck de hükûmetine gönderdiği raporda “**yargılamaların şahsî intikam saiki ile veya İtilâf devletleri yetkililerinin ve özellikle İngilizler'in kışkırtmasıyla yapılmakta olduğuna**” dikkat çekmiştir.²⁴⁹

Atatürk'ün teşebüsüyle Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ekim 1922 tarihli kanunla Nusret Bey'i, 25 Aralık 1921 tarihli kanunla da Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i millî şehit ilân etmiş her iki şehid-i muhteremin eşlerine ve çocuklarına maaş bağlanmasına karar vermiştir.

249 Talat Koçak, **Nikolay Hovhannisyan'ın Ermeni Meselesi Hakkındaki İddialarına Cevap**, “Hoşgöründen Yolayırımına Ermeniler, Erciyes ve Nevşehir Üniversitelerince Düzenlenen İkinci Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Tebliğleri, c: 4, Kayseri 2009, s: 219.

ÖRGÜTLENEN İHANET

Yıllardan beri başyazarı oldukları gazetelerde memleketin nasıl yönetilmesi lazım geldiği hususunda ahkâm kesip duranlar, mütarekeyi takip eden günlerde Türkiye'nin Amerikalılar veya İngilizler tarafından yönetilmesi gibi uşakça bir teklifle milletin huzuruna çıkmaktan utanmadılar. Onlar Türk Milleti'nin damarlarında dolaşan cevher-i aslîden ve halkın ruhunda kopan istiklâl fırtınasından habersizdiler. Kininden habersizdiler, intikam duygusunun alev alev kalpleri sardığından habersizdiler. Çoğu Türk soyunun evlâdı olmayan çeşitli Osmanlı aydınları, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Wilson Prensipleri Derneği ve Teali-i İslâm Cemiyeti gibi işbirlikçi teşkilâtlarda örgütlenerek Kuva-yı Milliye'ye ağır darbeler vurdular. Emperyalizmin emrinde Kürt ve Çerkez ayaklanmaları çıkardılar. Yunan uçaklarından atılan bildirilerle halkı Mustafa Kemal ve arkadaşlarını katletmeye dâvet ettiler. Onlara göre Gazi Paşa'nın öldürülmesi Müslümanlar için farzdı.

Mütarekenin uygulanması devletin tam olarak işgal kuvvetlerinin eline geçmesine sebep olmuştu. Artık Saray da Osmanlı Hükûmeti de düşman işgalini yerleştirmek ve meşru göstermek için kullanılan birer kurumdan ibaretti. Batı basınında ve azınlık gazetelerinde elde kalan son vatan parçası olan Anadolu'nun ve hatta efsanevi Türk başkenti İstanbul'un bile Türklere bırakılmayacağına ilişkin haberler yayınlanıyordu.

Hergün aziz vatanın bir parçası elden çıktığı hâlde resmî makamlar işgalleri protesto etmekten bile acizdiler. Hep Ermeniler'in, Rumlar'ın, Kürtler'in haklarından bahsediliyordu.

Artık Türkler özyurtlarında garip, kendi vatanlarında parya idiler.

Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi dahil, hemen hemen bütün resmî mahfillerde, kim konuşuyor ise, sanki siyaset veya nezaket icabı imiş gibi sözü döndürüp dolandırıp 1. Dünya Savaşı'nda tehcir edilen Ermenilere, sürgün olan Rumlara, asılan Araplara getiriyor ve adeta onların arkalarından yanık mersiyeler okuyordu. Fakat imparatorluk coğrafyasını bir baştan bir başa kanlarıyla yıkanan aziz şehitlerimizi ne yâdeden vardı, ne onlara rahmet gönderen. Ermenilerin hakkını arayan Ferit ve takımının aklına, **evlerinden sökülüp atılan ve çoğu yollarda telef olan 400 bin Balkan Türkü'nün hakkını aramak gelmemiştir.**

Kafkas'ta, Doğuanadolu'da, Ortaanadolu'da, Güney ve Batı Anadolu'da katledilen Türkler'in hesabını soracak kimse yoktu.

Onlar sanki bir başka milletin evlâdı idiler.

Tevfik Paşa hükûmeti tarafından İtilâf devletlerine ve Versay Sulh Konferansı'na verilen muhtırada Ermeni çeteleri tarafından **öldürülen Türk ve Müslüman sayısının bir milyonu aştığı** bildirilmişti. Ama özellikle Damat Ferit'in iktidara girmesinden sonra, devlet Ermeni dâvasının peşine düştü. Hükûmet sözcüleri tehcir edilen Ermeni ve Rumları eve yerleştirmekle iftihar ediyorlardı. Bir gensoruya verilen cevaptan öğreniyoruz ki, 21 Aralık 1918 tarihine kadar 19.695 Rum ve 23.420 Ermeni'ye mukabil, sadece 252 Müslüman iskân edilmişti.²⁵⁰ Oysa büyük çapta göçlere sahne olan Doğuanadolu'da yurdundan yuvasından edilen, evi barkı ateşe verilen Türk sayısı, tehcir edilen Rum ve Ermeni sayısından çok daha fazla idi.

1. Damat Ferit Hükûmeti'nde İçişleri Bakanlığı'na getirilen Konya Valisi Cemal Bey, Moniteur Oriental'e verdiği mülâkatta,

250 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 140.

âdeta bir Ermeni militan gibi 800 bin Ermeni'nin katledildiğini, tehcir edilen Rum sayısının da 400 bin olduğunu söyleyebilmiştir!²⁵¹

Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'i anlatırken, **kendisini İngilizlere 150 bin sterline sattığından** bahsettiğimiz bu Bakan, herhâlde ne halt ettiğini anlamış veya ne haltettiği ona anlatılmış olmalı ki, daha sonra lafı çevirerek, 800 bin sayısının tehcir edilen Ermeniler'i ifade ettiğini açıklamak zorunda kalmıştı.

Oysa **tehcir edilen Ermeni sayısı 438.758'di**. Bu 438.758 Ermeni'nin 382 bin 148'i iskân edilecekleri yerlere ulaşmış, geri kalan 56 bin 610 Ermeni de Dersim bölgesinde Kürt aşiretlerinin, Mardin civarında da Arap aşiretlerinin saldırıları sonucu hayatlarını kaybetmişlerdi. Urfa, Antep, Maraş, Adana ve Mersin'de Fransızlar'ın tetikçileri olarak Türklerle çarpışırken itlaf edilenlerle salgın hastalıklardan ölenler bu rakama dahil değildir.²⁵²

Vatana ihanet etmek maksadı ile kurulan işbirlikçi sivil toplum örgütleri azınlıklarla etnik unsurların elüstünde tutulduğu işte böyle bir ortamda faaliyete geçmişti ki, bunlardan önemli gör-düklerimizin üzerinde biraz durmak istiyoruz:

İngiliz Muhipleri Cemiyeti

İngiliz Muhipleri Cemiyeti demek, İngilizleri sevenler cemiyeti demektir. İngilizler Osmanlı başkentinde işgalci olarak bulunduklarına göre; öyle ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti demek, işgalcileri sevenler cemiyeti demektir.

Kürt ve Çerkez ayrılıkçı hareketlerini teşvik ve tahrik ettiği, Düzcce, Karacabey ve Bozkır ayaklanmalarında önemli roller oynadığı tespit edilen bu cemiyetin temel hedefi İngiliz mandasının kabul edilmesi için Türk Milleti'ni ikna etmektir. Atatürk, Nutuk'ta cemiyetin niçin kurulduğunu şöyle açıklar:

²⁵¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 198.

²⁵² Geniş bilgi için bakınız: Necdet Sevinç, **Arşiv Belgeleriyle Tehcir, Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, İstanbul 2010.

Sözlük: **Teshil etmek**: Kolaylaştırmak. **Hafî**: Gizli.

“... *Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan çıkarmak, şuur-u millîyi felce uğratmak, ecnebi müdahalesini teshil etmek gibi hainâne teşebbüsât cemiyetin hafi kolu tarafından idare edilmekte idi.*”²⁵³

İngiltere, İngiliz politikalarına karşı çıkanları, özellikle de Kuva-yı Milliye’yi işte bu cemiyetin örgütleyeceği gizli-açık teşkilâtlar vasıtasıyla ezmeye çalışacaktı. Aznavur hareketi bu maksatla başlatılmış, Askerî Nigehban bu maksatla kurulmuştu.

Cemiyetin görünen şefi Rahip Frew’di. Asıl adı Dr. Robert Frew olan İskoç Presbiteriyen Kilisesi’nin bu papazı, İngiliz gizli servisinin de önemli elemanları arasındaydı. Celal Bayar, yer altı çalışmaları, entrika, tezvirat gibi işlerde uzman olduğu için Hindistan’dan Türkiye’ye getirilen²⁵⁴ bu papazın Ege bölgesinde Albay Emiling adını kullandığını yazıyor.

Hint Müslümanlarının Türkiye’ye gönderdiği yardımlar, halkla temasının sağlanması için işte bu Rahip Frew eliyle dağıtılıyordu.²⁵⁵

Bayar’ın yazdığına göre mütarekeden hemen sonra faaliyete başlayan papazın emrine bazı özel memurlar verilir, ajanlar verilir, yardımcılar verilir, bir hayli tahsisat verilir. Papaz çalışmalarına başlayınca İngiltere Büyükelçiliği’nde tercüman olarak kamufle edilen yüksek seviyeli İngiliz ajanlarından Mr. Ryan harekete geçer.

Mr. Ryan, açıktan açığa İngiliz mandasını talep etmekte olan Genel Başkan Sâdık Bey ile görüşmek için Hürriyet İtilâf Partisi Genel Merkezi’ne gider. Ryan-Sâdık Bey görüşmesinde, partide büyük nüfuza sahip olduğu bilinen Şûra-yı Devlet üyelerinden Sait Molla da hazır bulunur.

Sait Molla, İngiliz Elçiliği’nin cemiyet kurmak için adam aradığını, bu örgütlenmede paranın esirgenmeyeceğini öğrenince teklifin üzerine atlar. Mr. Ryan, cemiyet kurulmadan kaç kişinin üye

253 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 7.

254 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 7, İstanbul 1969, s: 2201.

255 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 131.

olabileceğinin bilinmesi gerektiğinden bahseder ve Sait Molla'dan kendisine İngiliz dostu bir cemiyet kurulmasını arzu edenlerin adres ve imzalarını ihtiva eden bir mazbatanın verilmesini ister.

Ryan'ın Sait Molla'ya verdiği mazbata metni şudur:

*“Aşağıda imzası bulunan bizler, adalet ve insanlığın hâmisî İngilizler'e muhip olduğumuzu imzamızla tevsik ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti nâmı ile bir cemiyet teşkiline karar verdiğimizizi beyan eyleriz.”*²⁵⁶

Vatana İhanet Hususunda

Üstün Yetenekli Bir Adam

Sait Molla bir hafta sonra General Didds'in önüne 50 binden fazla imza koyar. Anlaşılan Türkiye'de ataşemiliter olarak bulunan General Didds, İngiliz gizli servisinde Mr. Ryan'ın âmiridir!

Türkiye'nin İngiliz himayesi altına girmesini isteyen bu 50 bin imzanın büyük çoğunluğu gayrimüslimlere ait olmalıdır.

Bayar birçok imzanın uydurma olduğunu, bir Selanik dönmesi olan Cavit Bey de Dahiliye Nazırı Adil Bey, Harbiye Nazırı ve polis nûfuzu ile **evlerden cebren imza toplandığını** yazıyor.²⁵⁷

Ferit Paşa kabinesinin en şahsiyetsiz üyelerinden olan ve âdeta bir uşak gibi İngilizler'e hizmet eden bu Dahiliye Nazırı Adil Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin şubelerini açtırmak için tanıdıklarına mühür ve talimat veren adamdır!²⁵⁸ Cavit Bey'in ismini vermediği Harbiye Nazırı, Divan-ı Harb-i Örfî Reisliği'nden emekliye sevk edilen Mustafa Nazım Paşa'dır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Fethi Okyar'ın **“en hunhar canavarlar tiynetinde yaratıl-**

256 Celal Bayar, a.g.e., c: 7, s: 2204.

257 Maliye Nazırı Cavit Bey, **Felâket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi**. Yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, c: 1, İstanbul 2000, s: 237.

258 Kâzım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922**, c: 1, Ankara 1971, s: 50, Türk Tarih Kurumu Yayını.

miş bir cellat olduğundan²⁵⁹ bahsettiği bu İngiliz uşağı, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ile Büyük Millet Meclisi'nin millî şehit ilân ettiği **Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i astırdıktan sonra, Damat Ferit tarafından Harbiye Nazırlığı'na getirilerek ödüllendirilmiştir!** İlgili bölümde de bahsettiğimiz gibi Kemal Bey'i astıran adam Nemrut Mustafa değil, işte bu cellattır!

Bir hafta içinde 50 binden fazla imza toplayan Sait Molla, vatana ihanet hususunda nasıl üstün yetenekli bir adam olduğunu İngilizler'e de kabul ettirmiştir.

O artık Rahip Frew'in emrinde çalışan bir İngiliz casusudur! Türkiye'ye bizzat İngiliz Başbakanı L'loyd George'un gönderdiği²⁶⁰ o Rahip Frew ki, Yüzbaşı Bennet'le beraber, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmesi için İngiliz casusu Mustafa Sagir'i İstanbul'dan Ankara'ya yollayan adamdır!²⁶¹ Ve **ne yüz karası bir durumdur ki, Sultan Vahidettin bu adamı, göğsüne nişan takarak ödüllendirmiştir!**²⁶²

Vatana ihanet hususunda üstün yetenekli olduğundan bahsettiğimiz Sait Molla'ya gelince...

Kendisi Ferit'in takımındandır. Amiral Calthorpe'un Londra'ya yolladığı 6 Mayıs 1919 tarihli şifrede **“çarpıcı biçimde İngiliz yanlısıdır”**²⁶³ dediği Sait Molla, Damat Ferit Paris'te iken bütün belediyelere birer telgraf çekerek İngiliz himayesini kabul ettiklerini Padişah'a, hükûmete, galip devletlerin komiserliklerine ve Paris Barış Konferansı'na bildirmelerini isteyecektir.

Şu utanç verici sözler bu sahtekâra aittir:

259 Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s: 283.

260 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 7, s: 2200.

261 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 184.

262 Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, İstanbul 1986, s: 474.

263 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 13.

Sözlük: **İntaç etmek**: Sonuçlandırmak.

“...Artık mukaddesatımız üzerinde ne himaye, ne manda kelimeleri bahis mevzuu olabilir. Şimdi İngiliz taraftarları İngiliz dostlarınca bahis mevzuu olabilecek yegâne şey, o istiklâlcilerin takip ettiği gibi beynelmînel bir vaziyeti intaç edecek istiklâl değil, İngiliz yardım ve himayesidir!”

İngilizler’i desteklemek için İngiliz Elçiliği’nin verdiği para ile Türkçe İstanbul Gazetesi’ni çıkaran²⁶⁴ bu vatan haini, hizmetlerinin karşılığı olarak da **İngiliz Elçiliği’nden ayda 300 lira almıştır!**²⁶⁵ Türk milliyetçilerine karşı ıpsız, sapsız adamlarla, kiralık katiller ve serserilerle işbirliği yapacak kadar alçalan bu ünlü dolandırıcı, arkasına taktığı Kürt Mustafa Paşa ve Bedirhanogulları’ndan Emin Ali Bey ile birlikte 5 Ocak 1919’da İngiliz Yüksek Komiserliği’ne giderek **İngiliz himayesi altında özerk bir Kürdistan** kurulmasını isteyebilmiştir!²⁶⁶ Türkçe İstanbul Gazetesi’nin 11 Ocak 1919 tarihli nüshasında İngiltere Kraliçesi’nin resmini yayınlayarak “kendilerini İstanbul’da karşılayamamış olmanın üzüntüsü içinde olduğunu” belirten adam da yine bu utanmaz adamdır!

Casus Teşkilâtı

İngiliz Muhipleri Cemiyeti, hiç şüphesiz Türk millî mukavemet hareketini çökertmek maksadıyla kurulmuş bir casus teşkilâttır. İngiltere’nin teşviki ve Vahidettin’in arzu ve tasvibi ile faaliyete geçirildiği anlaşılan²⁶⁷ cemiyetin programında **“İngiltere devlet-i fahimesi ile Devlet-i Osmaniye arasında minelkadim mev-**

264 Sina Akşin, a.g.e., c: 2, s: 95, 228 numaralı dipnot.

265 Cengiz Dönmez, **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Ankara 1999, s: 63.

266 Alev Coşkun, **Samsun’dan Önce Bilinmeyen 6 Ay**, İstanbul 2010, s: 156.

267 Fethi Tevetoglu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara 1991, s: 55, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Sözlük: **Minelkadim**: Eskiden beri. **Devlet-i fahime**: Yüce, ulu, kudretli devlet. **Revabıt-ı muhadenet**: Dostça ilişkiler. **Netayic-i müsmire**: Müsbet sonuç. **Rüesa-yı mel’üne**: Lanetli reisler.

cut olan revabit-ı muhadenetin teyit ve takviye edileceğinden” bahsediliyorsa da aslında bu cemiyet Türk Milleti’ne işgalcilere başeğmekten başka hiçbir şey vaat etmemiştir.

Cemiyetin millî mücadeleye karşı kurulmuş bir hiyanet şebekesi olduğu, Sait Molla’nın ele geçirilen mektupları ile inkârı mümkün olmayacak bir netlikle ortaya çıkmıştır.

Ele geçirilen Mektuplar

Burhan-36 kod adını kullanan bir vatan evlâdı, Sait Molla’nın Rahip Frew’e yolladığı bazı mektupları ele geçirmiştir. Bu mektuplardan, Gazi’nin Nutuk’ta verdiği bilgi ve belgelerden, Celal Bayar, Kâzım Karabekir ve Halide Edip gibi olayların içinde yaşamış kimselerin eserlerinden anlaşılmaktadır ki, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Kürtleri ve Çerkezleri Kuva-yı Milliye’ye karşı ayaklandırmış, Konya ve Aznavur isyanlarında önemli roller oynamış bazı elebaşılara karışıklık çıkarmaları için para vermiştir!

Sait Molla “aziz dostum” diye başladığı 11 Ekim 1919 tarihli bir mektubunda **“verilen 2 bin lirayı Adapazarı’nda Hikmet Bey’e gönderdiğini”** bildirerek “oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor, birkaç gün sonra netayic-i müsmiresini elde edeceğiz” demektedir.

Sait Molla’nın netayic-i müsmire’den kastı Çerkez ayaklanmasıdır! 2 bin lira gönderildiğinden bahsettiği adam da Çerkez Hikmet! Anlaşılan, Mahmut Şevket Paşa’nın katilleri arasında bulunan bu Çerkez Hikmet, Sait Molla’nın adamları tarafından elde edilmiştir.

Molla, papaza yolladığı bu ilk mektupta, kod adını verdiği İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin bir üyesinin Fransızlar hesabına casusluk yaptığı hususunda muhatabını ikaz etmekte, daha sonra Dahiliye Vekili Adil Bey’le birlikte Damat Ferit Paşa’yı ziyaret ettiklerini anlatmaktadır.

Ferit Paşa onlardan Kuva-yı Milliye’nin **“rüesa-yı mel’unesinin tepelenmesini”** istemiştir.

Kuva-yı Milliye tepelenmeden kendilerinin iktidara gelmesi mümkün değildir. O bakımdan milletvekili seçimlerinden önce, **Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması için İngiltere Hükûmet-i Fahimesi nezdinde teşebbüse geçilmelidir.** Ayrıca İngiliz basınının Kuva-yı Milliye aleyhinde neşriyatta bulunmasını temin maksadıyla özel bir torpido ile gönderilen ve kod adı E.B.K. 19/2 olan kişi, görüşülen mesele hakkında kendisine talimat verilmesini istemektedir. Bu gece saat 11'de Adil Bey, K'de Rahip Frew'i görecektir ve kendisine Ferit Paşa'nın bazı özel ricalarını bildirecektir. Zât'ı Şâhâne ile Mr. T. R. daha sonra görüşebilecektir. Refik Bey'e artık itimat edilmemelidir. Sadık Bey kendileriyle çalışabilecektir. Karacabey ve Bozkırdan henüz haber alınamamıştır.²⁶⁸

268

Birinci Mektup

Aziz Dostum;

Verilen ikibin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra netâyic-i müsmiresini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu mâlûmâtı, şu tezkeremle size tebşire müsaraat ettim. Yarın sabah bizzat gelib tafsîlât vereceğim.

Kuva-yı Milliye tarafdarlarının Fransa'ya fevkalâde inhimâk gösterdiklerini ve General Despre (Franchet d'Esperey)'nin Sivas'a gönderdiği zâbitlerin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere Hükûmeti aleyhinde bâzı kararlar ittihaz ettiklerini Ankara'daki (N.B.D. 285/3) adamımız sûret-i mahsusada bir kurye ile gönderdiği mektubda bildiriyor. (D.B.K. 91/3) Her ne kadar cemiyetimize dâhil ise de, bu zâtın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu teşkilâta riâyset eylediğinizi işaa ve beyan eylediği kanaati, bendenizde hâsıl olmuştur. Bu mesele hakkında da, kanaat-i âlilerine ve i'timâd-ı üstâdânelerine muhalif olarak vukubulacak beyânâtımla şimdiye kadar o zat hakkında göstermiş olduğunuz i'timattaki hatâyı izhar etmiş olacağım. Dün sabah, Âdil Bey'le birlikte Dâmad Ferid Paşa Hazretleri'ni ziyâret ettim. Biraz daha sabır ve intizar buyurmaları lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Müşârûn-ileyh hazretleri cevâben size teşekkür etmekle beraber Kuvay-ı Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldıgını ve mukabil bir hareket neticesi olarak rüesâ-yı mel'unesi tepelendirilmedikçe, kendilerinin mevki-i iktidâra gelemeyerek Zât-ı Şâhâne'nin de tasvibine iktiran eden mukavele ahkâmının, Konferansda müdâfaasına imkân olmadığını ve **Kuvay-ı Milliye'nin dağıtılması için İngiltere Hükûmet-i fahimesi nezdinde teşebbüsât-ı seria icra edilerek** müşterek bir notanın, meb'usanın intihabından evvel Bâb-ı-âlî'ye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı ika edecekleri harekât-ı tecavüzîyeyi esas ittihaz ederek Kuvay-ı Milliye'nin âsâyişi ihlâl ettiklerini ileri sürerek, maksadın tesriine çalışmamızı ve İngiliz matbuâtının Kuvay-ı Milliye aleyhinde neşri-

Kaydetmeliyiz ki, Karacabey ve Bozkır, bu şebekenin Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklanmaları için halkı kışkırttığı bölgedir. Bahsedilen Sadık Bey herhâlde Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Başkanı olmalıdır.

Sait Molla, Papaz Frew'e yolladığı 19 Ekim 1919 tarihli ikinci mektubunda "biri sarı bıyıklı, diğeri kumral ve köse iki şahıs tarafından takip edildiğini, bu durumun kendisi için hayırlı olmayacağını" bildirdikten sonra **Karacabey'e gönderilen 1.200 liranın vasıl olduğundan, Karacabey'dekilerin harekete geçtiklerinden** bahsetmektedir.²⁶⁹

Göz tabibi Esat Paşa ile Çürüksulu Mahmut Paşa'nın yapılan propagandaları malumat-ı resmiyeye istinaden tekzip ettiklerinden söz edilen üçüncü mektupta **Vahidettin'in vatana ihanet etmekte olan bu cemiyetle işbirliği yaptığına dair yaman bir cümle vardır.** O cümle şudur:

*"Dün kararlaştırılan zâta, Zât-ı Şâhâne vasıtasıyla emir vermenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim!"*²⁷⁰

24 Ekim 1919 tarihli altıncı mektubunda Kayseri'de teşkilât-ı hafiyenin tevessü ettiğinden bahseden Said Molla, muhiplerin şimdilik köylerde kalmak şartıyla elaltından işe başladıklarını bildirmekte ve evvelki tahsisatın sarfolunması sebebi ile yeni tahsisat gönderilmesini istemektedir.²⁷¹

yatta bulunmasının te'minini ve sûret-i mahsusada torpito ile gönderilen (A.B.K. 19/2)'ye telsiz telgrafla dün görüşdüğümüz mesail hakkında talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece onbirde Âdil Bey (K)'de sizi görecektir ve Ferid Paşa'nın bazı hususî ricalarını daha tebliğ edecektir. Bâdehû, Zât-ı Şâhâne ile Mister (T.R.) görüşebilecektir. Refik Bey'e i'timad etmeyiniz. Sâdık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim.

Said

11 Ekim 1919

Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 292, 293.

269 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 293.

270 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 294, 295.

Sözlük: **Teşkilât-ı hafiye**: Gizli teşkilât. **Tevessü etmek**: Genişlemek.

271 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 296.

“Üstadım” diye başlayan ve “hürmetlerimi sunarım üstadım” cümlesi ile sona eren yedinci mektupta, papazın talimatına harfiyyen riayet edeceğinden bahsettiği Ali Kemal Bey’e hediye takdim edilmesi istenmektedir!²⁷²

Bu Ali Kemal, herhâlde halkın parçaladığı Artin Kemal adı verilen Ali Kemal olmalıdır.

Kendisine ne hediye edildi veya kaç para verildi ise, Türk tarihinin kapanmaması için mücadele etmekte olan Türk milliyetçilerini **“haydut”** olmakla suçlayabilen Ali Kemal, Türk topraklarında bir Kürdistan kurulması için İngilizlerle işbirliği yapan Şerif Paşa’yı “sebatkâr bir muhalif” olarak kutlayabilmiş²⁷³ bu vatan hainini onurlu kılabilmiş, hatta **Şerif Paşa’nın Başvekilliğe getirilmesi için çalışabilmiştir!**²⁷⁴

Onuncu mektup “Anadolu teşkilâtımızın bazı tertipleri Kuva-yı Milliye’ce anlaşılmış, alelhusus Ankara ve Kayseri’de aleyhimize faaliyet başlamıştır. Kürt cemiyeti, verdiği vaad hilafına faaliyet göstermedi. Çetelerimizden bir kısmı tenkil olunuyor” cümlesiyle başlamaktadır.²⁷⁵

Bu mektup 30 Ekim 1919’da yazılmıştır.

Sait Molla ayaklanmaya teşvik ettikleri Kürt cemiyetinin temsilcileri ile derhâl görüşecek ve 4 Kasım 1919’da Papaz Frew’e yazdığı mektuba şöyle başlayacaktır:

“... Kürt Teali Cemiyeti’ndeki samimi dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibat ittihaz edeceklerini, yalnız Kürdistan’a gönderilecek muhalif arkadaşlar için büyük bir tahsisata ihtiyaç olduğunu söylediler.”²⁷⁶

²⁷² Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 296, 297.

²⁷³ Maliye Nazırı Cavit Bey, **a.g.e.**, c: 1, s: 295.

²⁷⁴ Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 108.

²⁷⁵ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 298.

²⁷⁶ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 299.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları vatanı düşman işgalinden kurtarmak için binbir tehlikeyi göğüsleyip, binbir kahpeliğe rağmen çalışırken, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, İngilizlerle elele vererek Türklüğe tuzak kurmakla meşguldür.

İngiltere'nin Türkiye'deki Adamları

Milliyetçilerin ezilmemesi hâlinde İngiliz idaresi altındaki Müslümanların ayaklanacaklarından bahsederek düşman kuvvetlerini Kuva-yı Milliye'nin üzerine sevk etmeye çalışan, bu sebeple de Türk, Kürt, Çerkez ayaklanmaları tertipleyerek kardeşi kardeşe kırdıran bu aşağılık casus oldukça kuvvetli bir şebekenin başındadır.

Bu ihanet şebekesinin perde gerisindeki şefi Papaz Frew olmakla beraber, görünen başkan Sait Molla'dır. Cemiyetin ilk kurucuları ve yöneticileri arasında eski vezirlerden Memduh Paşa, Şehremini Cemil Paşa, Temyiz Mahkemesi Reisi Ali Rüştü Efendi, Kâmilpaşazâde Abdullah Efendi, Kâmilpaşazâde Şevket Bey, emekli albaylardan Enver Bey, eski Tahran Büyükelçisi Sadrettin Bey, Ressam Ahmet Paşa, yazar Abdullah Zühtü, Nebil Ziya, Şûra'yı Devlet Tanzimat Dairesi eski Başkanı Nazif Süruri, eski Bombay Başşehbenderi Mahrukszâde Cafer Bey, Emin Bey, Sadrazam Halilpaşazâde Ahmet Rıfat Bey, eski Mersin Mutasarrıfı Nüzhet Paşa, Maliye Nezareti eski veznedarlarından Halit Bey ve Maarif Nezareti eski Muhasebe Müdürü Vahi Bey gibi oldukça entelektüel ve devletin üst kademelerinde görev yapmış kimseler vardır. Yine ilk kurucular ve yöneticiler arasında bulunan Safiyettin Bey, senetlerinin büyük kısmı British Trade Corporation tarafından satın alınan Millî İktisat Bankası'nın müdürüdür.²⁷⁷

Damatlar, Yeğenler, Yâverler, Doktorlar

Bu kadro, Türkiye'deki İngiliz kadrosudur.

²⁷⁷ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, c: 2, s: 472.

Damat Ferit'in 5. Kolordu Komutanlığı'na tayin ettiği Kiraz Hamdi Paşa ile Damad-ı Hazret-i Şehriyârî Ahmet Zülkefil Paşa da cemiyetin ilk kurucuları ve yöneticileri olarak bu kadroya dahildir.

Eskişehir millî kuvvetler tarafından **kurtarılınca kaçıp İstanbul'a** gelen Kiraz Hamdi'nin Padişah'ın yâveri olduğu²⁷⁸ hatırlanırsa, **Vahidettin'in iki yâveri de İngilizler'in adamı demektir!** İngiliz istihbarat birimlerinin raporuna göre Kiraz Hamdi Paşa'nın annesi de Fransız ajanıdır!²⁷⁹

Padişah'ın özel doktoru Arif Paşa örgütün Kadıköy şubesine kayıtlıdır. Mustafa Kemal Paşa, Vahidettin ile Damat Ferit'in de İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin mensupları arasında bulunduğundan bahsetmektedir!²⁸⁰ Bu bilgilere ulaşan Celal Bayar²⁸¹ Vahidettin'in yeğeni ve Damat Ferit'in üvey oğlu Sami Bey'in de İngiliz casusu Frew'in adamı olduğunu yazmıştır!²⁸² Şu duruma göre **Saray, damatlar, yâverler, yeğenler ve doktorlarla birlikte cümbür cemaat İngiltere'ye çalışıyor demektir!**

Nazım'ın Dedesi ve Annesi

İngiliz Muhipleri Cemiyeti alçaklık sınırını aşan bir cüretle, İzmir işgalinden sadece beş gün sonra 20 Mayıs 1919'da kurulur. 25 Mayıs 1919 tarihli Alemdar Gazetesi'nde açıklanan cemiyetin ilk yönetim kurulu üyeleri arasında eski Selanik Valisi Mehmet Nazım Paşa'da vardır.

Mehmet Nazım Paşa, şair Nazım Hikmet'in baba tarafından dedesidir. Bu Paşa dede, örgütün ilk yönetim kurulunda birinci başkandır. Defter-i Hakanî Emîni Adil Bey'in adı Fahrî Başkan

²⁷⁸ Kâmil Erdeha, **a.g.e.**, s: 194.

²⁷⁹ Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 55.

²⁸⁰ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 7.

²⁸¹ Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 7, s: 2206.

²⁸² Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 3, s: 931, 1 numaralı dipnot.

olarak geçmektedir. Erkan-ı Harbiye mirlivalarından Hamdi Paşa ikinci Başkan, eski Suriye Valisi Nazım Paşa'da Başkan Vekili'dir.²⁸³

Nazım Hikmet'in annesi Ayşe Celile Hanım da Belkıs Ömer, Seher Nüzhet, Fatma Cevdet, Melek, Nadire Cemal, Nesibe Ziya ve Naime Cemal ile birlikte İngiliz egemenliğini Türkiye'ye yerleştirmek için çalışan örgütün kadın üyeleri arasındadır.²⁸⁴

Cemiyetin 16 Temmuz 1920'de yapılan kongresinde yönetim kuruluna daha seçme İngilizciler getirilmiştir. **Nazım Hikmet'in dedesi Mehmet Nazım Paşa yine yönetim kurulu üyeleri arasındadır.**²⁸⁵

Dipnotlarda dikkatinize sunduğumuz Padişah yâverleri, paşalar, bakanlar, Ayan Meclisi üyeleri, mutasarrıfları, Şûrâ-yı Devlet

283 Yönetim kurulunun diğer üyeleri şunlardır: Eski Padişah Divanı Başkâtibi Asaf Bey, eski Şehremini Suphi Bey, Umum Şirketler Komiseri Nebil Ziya Bey, Erkan-ı Harbiye ferikliğinden emekli Enver Paşa, Ulema-ı İslâmiye'den Ömer Ziyaeddin Efendi, eski erkan-ı harp mirlivalarından Abdurrauf Bey, eski İşkodra Valisi ve Millî İktisat Bankası Müdürü Safiyeddin Bey, eski Amasya Mutasarrıfı Cemal Bey, mülga Muhacirin Komisyonu Reisi Vahit Bey, eski Gümüşhane Mutasarrıfı Mahmut Celalettin Bey.

284 Fethi Tevetoglu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara 1991, s: 61.

285 Cemiyetin diğer üyeleri şunlardır: Birinci Başkan Adliye Müsteşarı Said Molla, Fahri İkinci Başkan Erkan-ı Harb-i Bahriye Reisi Enver Bey.

Fahri üyeler: Şürefa-yı kiramdan ve Darülhikmet-ül İslâmiye âzasından Şerif Saadettin Paşa, Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, Ayan Meclisi İkinci Başkanı Aristidi Paşa, Ayan Meclisi'nden Azaryan Efendi, eski Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'ler, Yâver-i has Hazret-i Şehriyari Hamdi Paşa, Cinayet Mahkemesi Birinci Başkanı Arif Bey, İstanbul Valisi Abdullah Bey, eski kurenadan Faik Bey, İstinaf Mahkemesi Savcısı Cevat Bey, Darülhikmet-ül İslâmiye üyelerinden Hoca Rasim Efendi.

Daimi üyeler: Ayan Meclisi'nden eski Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bölükbaşı, Ayan Meclisi Reis Vekili Vasfi Efendi, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halid Karay, eski kurenadan Reşit Bey, eski İşkodra Valisi Safiyüddin Bey, Şehremini Vekili Salim Paşa, Darülhikmet-ül İslâmiye üyelerinden Hafız İsmail Efendi, mülga cemiyet-i rûsûmiye üyelerinden Leon Bey, Şirketler Komiseri Nebil Bey, Sadrazam Halil Rifatpaşazâde, Ahmet Rifat Bey, Medresetül kuzul Müdürü Hoca Münir Efendi, deniz albaylığından emekli Sermet Bey, Müfettiş Beykoz ve Paşabahçe Şube Başkanı Abdi Bey. (Fethi Tevetoglu, **a.g.e.**, s: 117 Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, c: 2, s: 478, 479).

başkanları, valiler, savcılar, Darülhikmet-ül İslâmiye ve Medresetül Kuzat hocaları, yazarlar İngiltere'nin Türkiye'deki kadrosudur! Toplumun elit sınıfına mensup olan bütün bu insanların Sait Molla tarafından ikna edilmiş olabileceğine veya Sait Molla'ya güvendikleri için İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde toplanmış olabileceklerine inanmıyoruz.

Unutmayalım ki, bu Sait Molla İstanbul'da **Said-i şâki**²⁸⁶ olarak bilinen adamdır! Sadece vatan haini değil, aynı zamanda hırslı ve dolandırıcıdır da. Dolayısıyla bürokrasinin üst kademesindeki insanların İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne intisap etmelerindeki sır Sait Molla'nın arkasındaki adamlarda ve Osmanlı'yı asırlar boyunca kemiren etnik gruplarda aranmalıdır.

Dipnotlarda dikkatinize sunduğumuz isimler örgütün kamuoyuna yansıtılan yüzüdür. Celal Bayar, teşkilâtı aslında İngiliz Yüksek Komiserliği'nin iki numaralı adamı olan Andrew Ryan, General Didds ve Papaz Frew'in yönettiğini yazmaktadır ki,²⁸⁷ **bunların üçü de İngiliz istihbarat servisinin elemanlarıdır.** 1899-1914 yılları arasında tam onbeş sene Türkiye'de görev yapan Ryan, herhâlde soyu soppu meçhul, cinsi cibilliyeti belirsiz, çoğu asil Türk soyunun evlâdı olmayan Osmanlılarla yakın dostluk kurmuş olmalıdır.

İşte İngilizler'in bir an önce idareye elkoymasını istemekten ve Türkiye'yi İngiliz himayesi altına sokmak için proje hazırlamaktan sıkılmayanların çoğu bu soyu soppu meçhul, cinsi cibilliyeti belirsiz devşirme çocuklarıdır.

En Aktif Elemanlar

Sait Molla, Ali Kemal, Refi Cevat, Rıza Tevfik, Refik Halit, Adil ve Mehmet Ali Bey'ler teşkilâtın en aktif elemanlarıdır.

²⁸⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c: 2, s: 2058.

²⁸⁷ Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 7, s: 2206, 2207.

Bunlardan son ikisi, yani Adil ve Mehmet Ali Bey'ler Dahiliye Nazırı olarak görev yapmışlardır. Önceki bölümlerde, Mustafa Kemal Paşa'nın, Kâzım Karabekir Paşa'ya yolladığı 19/20 Eylül 1919 tarihli telgrafa atıfta bulunarak **Dahiliye Nazırı Adil Bey'in İngilizler'den 150 bin lira aldığını** belirtmiştik. Bu Adil Bey, işte o Adil Bey'dir! Refik Halit'in **“şehremanet muavinliğini bile canına minnet bilirken Nazır olduğundan bahsettiği”**²⁸⁸ Mehmet Ali Bey ise daha önce de yazdığımız gibi bir İngiliz kadınla evli olduğu için Damat Ferit tarafından İçişleri Bakanlığı'na getirilmiştir.

Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey'in **“Türkten ve Türklükten böyle piç çıkmaz”** demek suretiyle Türk soyunun evlâdı olmadığına işaret ettiği Damat Ferit'in bu bakanı **aslen Macar'dır! Annesi Batman'lı bir Kürt aşireti reisinin kızıdır.**²⁸⁹ Eşi ise daha önce de bahsettiğimiz gibi İngiliz'dir!

İşte bu Mehmet Ali Bey, Sevr'in imzalanmasından sonra Çanakkale zaferini **“Türkler'in medeniyete direnişi”** olarak nitelleyebilen meşhur Kürtçü Abdullah Cevdet'in de aralarında bulunduğu cemiyet mensuplarıyla Fehmi Paşa Konağı'nda toplanarak haşmetli İngiliz Kral ve Kraliçesine afiyet dileyceklerdir!²⁹⁰

Bahsettiğimiz bu Abdullah Cevdet, Eşref'in;

“O suretten hâyâyı Dest-i Hak turnakla yolmuştur.”

Mehmet Akif Ersoy'un ise;

“Takla attın arkasından o denî şöhretin,

Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mahiyetin.”

Mısralarıyla tarif ettiği Abdullah Cevdet'tir.

Fehmi Paşa Konağı'ndaki toplantıdan birkaç gün sonra örgüt yönetimi tekrar toplanacak ve **İngiltere aleyhtarı ifade-**

288 Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrap**, İstanbul 2009, s. 126.

289 Ahmet Efe, **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, İstanbul 2007, s: 288.

290 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 182.

lerin okul kitaplarından çıkarılması için hükûmete teklifte bulunacaktır.

Paralar İngiltere'den

Refi Cevat'ın 21 Mayıs 1919 tarihli Alemdar Gazetesi'nde "İngiltere'nin dostluğuna âzamî bir kıymet ve ehemmiyet veren bilcümle Osmanlılar tarafından kurulduğunu" bildirdiği bu cemiyet, İngiliz gizli servisinin örtülü ödeneğini kullanarak insanları elde etmiştir. Türk istihbarat teşkilâtından rahmetli Hüsamettin Ertürk, Türk Milleti'nin İngiltere önünde diz çökmesi için çalışan bu cemiyet hakkında bilgi verirken demektedir ki:

*"... İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin riyasetine Sait Molla getirilmiş, fakat perde arkasında en büyük rolü Papaz Frew almıştı. Papaz çok cömert idi. Zira sarfettiği para İngiliz Entelijans Servisi'nin mestur tahsisatı idi. Topkapı, Şehremini fukaralarına her hafta bedava dağıtılan kurban etlerinin sâyesinde Türk Milleti'ni midesiyle satın alacağını zanneden bu zavallı Papazın döktüğü paranın cebinden çıkmadığı mâlumdu. Mahalle imamları, medrese ve tekke meşayih bu bağışlarla İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne sokulmak isteniyordu."*²⁹¹

Hürriyet ve İtilâf Partisi

Türk vatanına, Türk Ordusu'na ve Türk Milleti'ne sürekli ihanet hâlinde bulunan Hürriyet ve İtilâf Partisi ilk olarak 23 Kasım 1909'da İttihat Terakki'den ayrılan bazı mebuslarla İttihat Terakki'nin muhalifi olan diğer bazı siyasi partilerin birleşmesiyle kurulmuştur.

Bahsettiğimiz bu diğer siyasi partiler, bölücü Arnavutlardan İsmail Kemal'in başında bulunduğu Mutedil Hürriyetperveran Partisi ile **vatana ihaneti meslek hâline getiren** Gümülci-neli İsmail'in lideri olduğu Ahali Partisi'dir. Celal Bayar, Mute-

²⁹¹ Hüsamettin Ertürk, a.g.e., s: 521.

dil Hürriyetperveran Partisi'nin üyelerinin çoğunun Arap olduğunu yazmaktadır.²⁹² Demek ki, Meclis'te Araplar'la Arnavut'lar Türk Devleti'ne karşı bir ittifak oluşturmuşlardır. Bu takıma Ah-rar Partisi ile bazı azınlık mebusları da katılmış, Rum Meşrutiyet Grubu, Arnavut Başkın Grubu, Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi gibi oluşumlarla, Paris'e kaçmış olan Kürt Şerif Paşa da destek vermişlerdir.

Mevlanzâde Rıfat, **elini birçok Türk'ün kanına bulayan Ermeni Hınçak Partisi'nin bile Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne destek verdiğini** yazmaktadır.²⁹³ Şu duruma göre Hürriyet ve İtilâf Partisi, Rum, Bulgar, Arnavut, Ermeni, Arap, Kürt gibi grupların Türk Milleti'ne karşı mevzilendiği partidir.

Millî emellerine ulaşmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyen bu unsurlara, dinin elden gitmekte olduğuna inanan Mevlevî, Melamî ve Halvetî tarikatlarının mensupları ile bazı medrese hocaları ve tekke şeyhleri katılır. Türk Devleti'ne karşı tertiplenen Arnavut ayaklanmasını desteklediğini böbürlene böbürlene anlattığı hâlde²⁹⁴ sonradan **Türkçü Önder** ilân ediliveren Rıza Nur da bir sosyal mezbele görünümündeki bu partinin kurucuları arasındadır. Fakat eski bir İttihatçı olan Miralay Sâdık Bey ile Debre mebusu Dukaginâde Basri Bey, Türk vatanına ihanet kastıyla teşkilâtlandırılan bu partinin gerçek kurucuları olarak kabul edilir. Başkanlığa bir Arnavut olan Damat Ferit, ikinci başkanlığa Sâdık Bey getirilir.

292 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 2, s: 451.

293 Mevlanzâde Rıfat, **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, İstanbul 2000, s: 235.

294 Rıza Nur, Arnavut ayaklanmasını desteklediğini şöyle anlatmaktadır:

“... Ben İttihatçı zalimlere karşı yaptığımız bu ve diğer isyanlarla iftihar ediyorum. Bir vakitler yazı ile konferans ile Meclis-i Mebusan'ı tenkit ile uğraştım. Baktım olmuyor, silâhsız oradan gidecekleri yok. Zaruri ihtilâller yapmaya teşebbüs ettim. Yakovalı Rıza Bey'le kıyam yapmak için besalaştım. Sait Hoca ve Priştineli Hasan ile sözleştim, onlar orada kıyam ettiler.” (Rıza Nur, **Türk Revasü**, Nu: 7, s: 1695.)

Sözlük: **Besa**: Arnavut usulü yeminleşme, kıyam, ayaklanma.

Kim Bunlar?

Partinin kurucularından Debre mebusu Basri Bey bölücülüğe hizmet etmeyen Arnavut asıllı milletvekillerini düelloya dâvet edecek kadar azılı bir Arnavut ayrılıkçısıydı. Kendisi -aslı varsa- Türk düşmanı Lord Kitchner'in eskiden beri dostu olduğunu söyleyip, övünürdü. Berat mebusu İsmail Kemal'in amacı **bağımsız bir Arnavutluk kurmaktı**.²⁹⁵ Bölücü Arnavut mebuslarından Esat Toptanî ile birlikte Ahmet İzzet Paşa'ya Arnavut Prensi olmasını teklif eden İsmail Kemal, Trabzon Valisi Arnavut Recep Paşa ile bir ayaklanma planı yapmıştı. Plana göre Recep Paşa kuvvetleri Saros Körfezi'ne veya Selanik'e çıkarılacak, işte bu sırada Arnavut ayaklanması başlatılacaktı. Güya Sultan Abdülhamit'i anayasayı ilâna zorlamak için yapılacak olan bu çıkarmaya İngiliz filosu da destek verecekti! İsmail Kemal, bu ihaneti gerçekleştirebilmek için **İngiltere'nin Paris Büyükelçisi sir Edward Mouson aracılığı ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan para ve silâh istemiştir**.²⁹⁶

Kendisi İngiliz menfaatlarının adamı idi.²⁹⁷ 31 Mart ayaklanmasında İngilizlerle beraber çalışan²⁹⁸ bu Balkan serserisi, Soma-Bandırma ve Bağdat demiryollarıyla ilgili imtiyaz sözleşmelerinin Meclis'te onaylanması sırasında aldığı para karşılığında yabancıların menfaatlarını savunmakla suçlanmıştı!²⁹⁹ Mondros Mütarekesi imzalandığında Sadrazamlık koltuğunda oturan Ahmet İzzet Paşa'nın "**Dersaadetteki Arnavut ekabiri**" olarak övdüğü adamlar işte bu Balkan serserisi ile bir diğer Balkan serserisi olan Esat Toptanî idi.

İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Tek'in 16 Nisan 1924'te Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadan öğreniyoruz ki, Hürriyet İtilâf

²⁹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c: 9, Ankara 1999, s: 117.

²⁹⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, c: 9, s: 244, 245.

²⁹⁷ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, c: 9, s: 141.

²⁹⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, c: 9, s: 116.

²⁹⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, c: 9, s: 141.

Partisi'nin diğer kanadını teşkil eden Ahali Fırkası Genel Başkanı Gümülcineli İsmail ile Dukaginzâde Basri ve İsmail Kemal arasında soy birliği vardır.

Bu vatan haini Mahmut Şevket Paşa'nın katli olayına karıştığı için gıyabında idama mahkûm edilir.³⁰⁰ Fakat daha önce Selanik'e kaçtığı için ipe çekilmekten kurtulur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, diğer nice vatan haini gibi o da saklandığı delikten çıkıp, İstanbul'a gelir işbirlikçi basın tarafından **“mücahid-i muhterem”** olarak selamlanır. Bu arada Mustafa Sabri sürgünde bulunduğu Bilecik'ten, Konyalı Hoca Zeynelabidin Efendi Gemlik'ten, Miralay Sâdık Mısır'dan avdet buyurmuşlardır. İşte bu adamlar diğer bazı adamlarla birlikte Hürriyet ve İtilâf Partisi'ni yeniden örgütlemeye başlarlar.

Parti resmen 14 Ocak 1919'da yeniden kurulur. Celal Bayar, Damat Ferit'in Cercle d'Orient'te verdiği bir öğle yemeğinden sonra yöneticilerin açıklandığını yazmaktadır.³⁰¹

Partinin bu ikinci kurucuları ve yöneticileri arasında Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Vasfi Efendi, Ali Kemal, Peyam-ı Sabah başyazarı Refik Halit, Macar asıllı olduğunu yazdığımız Mehmet Ali Bey, filozof Rıza Tevfik Bey ve Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir gibi **İstiklâl Savaşı'nın amansız düşmanları** vardır. Partinin başına daha sonra Miralay Sâdık Bey getirilecektir.

Hizipler sebebi ile partinin yöneticileri sık sık değişmiştir. Sâdık Bey'in 27 Mayıs 1920 tarihli Alemdar Gazetesi'nde ilân ettiği yeni idareciler arasında Vasfi Efendi, Rıza Tevfik, Sadaret Müsteşarı Cemal Bey, Ali Kemal, Gümülcineli İsmail, eski İstanbul Valisi Yusuf Ziya, eski İşkodra Valisi Safiyettin, Şeyh Ömer, Sait Molla, Mithat Paşa'nın torunu Mithat Kemal, tarihçi Ahmet Refik Bey'lerle beraber ünlü Kürtçülerden Bedirhanzâde Emin Ali ve Kürt Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir de vardır.³⁰²

300 Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, s: 333.

301 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 4, s: 1347.

302 Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, c: 2, s: 270, 25 numaralı dipnot.

Kemalettin Şükrü'nün de kaydettiği gibi **Hürriyet ve İtilâf'ın hemen hemen bütün mensupları İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyesidirler!**³⁰³ Anlaşılan partinin idarecileri arasında Türk uyruğunda bulunmayanlarda vardır. Çünkü partinin Sâdık Bey hizbine mensup olmayan Kasımpaşa Şube Başkanı Ahmet Kadri Bey, Alemdar Gazetesi'nin 2 Haziran 1920 tarihli nüshasında “bir istizah” başlıklı yazısında “Gümülcineli İsmail'in Bulgar veya Yunan tabiiyetinde, Şeyh Ömer Efendi ve Efe Sami Bey'in Yunan tabiiyetinde, Ata Efendi'nin de Sırp tabiiyetinde bulunduklarını” yazmış, bunların terk-i tabiiyet edip, etmediklerini sormuştur.

Celal Bayar'ın “**Sultan Vahidettin'in arzusu ve Damat Ferit'in teşebbüsü ile kurulduğundan**” bahsettiği³⁰⁴ bu parti, İstiklâl Savaşı'na karşı örgütlenmiş bir hiyanet şebekesidir.

Mahmut Şevket Paşa'ya tertiplenen suikasttan sonra, pılımı pırtısını toplayıp Avrupa'ya kaçan Miralay Sâdık, Rus Çarı ile İngiliz Kralı ve Fransız Cumhurbaşkanı'ndan Osmanlı Hükûmeti'nin cezalandırılmasını isteyebilecek kadar³⁰⁵ alçalabilmiştir! Süvari teğmeni Atıf Efendi'yi Şemsi Paşa'yı öldürmeye teşvik eden, gönderen ve cinayetten sonra kaatili koruyup saklayan da yine bu Miralay Sâdık'tır!³⁰⁶ Bu haysiyetsiz adam, Avrupa'dan Mısır'a geçip, İngiliz himayesine girecek ve **İngilizler'in resmen uşağı olacaktır!**

Doğan Avcıoğlu, Albay Sâdık'ın 1913-1919 yılları arasında **İngilizler'den maaş aldığını** yazmıştır!³⁰⁷ Ayrıca Fransız kaynaklarında da Hürriyet ve İtilâfliderinin İngilizler tarafından elde edildiğine ilişkin bilgiler vardır.³⁰⁸ Galip Kemalî Söylemezoğlu, **İngilizler'in Albay Sâdık'a her ay 40 lira verdiklerini biz-**

303 Kemalettin Şükrü, **Mütareke Acıları**, İstanbul 1930, s: 143.

Sözlük: **İstizah**: Açıklama istemek.

304 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 4, s: 1346.

305 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 4, s: 1344.

306 Mevlanzâde Rifat, **a.g.e.**, s: 239.

307 Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, c: 1, İstanbul 1993, s: 144.

308 Berthe Georges, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, İstanbul 1999, s: 45.

zat General Deeds'in kendisine açıkladığını yazmaktadır!³⁰⁹ İngiliz istihbarat teşkilâtı ile de ilişkili olan İngiliz Askerî Ataşesi General Deeds'in 27 Şubat 1919 tarihli raporundan anlıyoruz ki, Hürriyet ve İtilâf Partisi İngilizler'in desteğini sağlamak için birkaç kez Yüksek Komiserliğe başvurmuştur. Rapordan anlaşıldığına göre Yüksek Komiserliğe başvuranlar mevcut hükûmetin Ermeni kırımını ve Rum sürgünlerinden sorumlu olan İttihat Terakkî'yi cezalandıramayacağını, bu işi ancak kendilerinin yapabileceklerini söylemişlerdir.³¹⁰ Yüksek Komiser Amiral Calthorpe ise 18 Haziran 1919 tarihli raporunda Hürriyet ve İtilâf Genel Başkanı Sâdık Bey'in İngilizler'in samimi dostu olduğunu bildirmişti.³¹¹

Kaldı ki, bu partinin İngilizlerle ilişkilerini ortaya çıkarmak için arşivleri karıştırmaya da gerek yoktur. Çünkü 26 Mayıs 1919'da Sultan Vahidettin'in başkanlığında toplanan Saltanat Şûrâsı'nda **bizzat Albay Sâdık, İngiliz himayesi altına girilmesini istemiştir.** Yine bizzat Albay Sâdık'ın bir toplantıda İngilizler için çalışılması ve Anadolu hareketini başlatmak için Anadolu'ya 60'ar lira mukabilinde adam gönderilmesi kararlaştırılmıştır.³¹² İttihatçıların "**Makyavelist bir anonim şirket**" dediği Hürriyet ve İtilâf o kadar İngiliz yanlısıdır ki, Diyarbakır eski Valisi Reşit Bey'in Bekirağa Bölüğü denen hapishaneden kaçışını bile protesto etmiştir!³¹³ Ve nihayet bu parti bütün İslâm dünyasının kan ağlamasına sebep olan **İstanbul'un işgalinde bile sevincini gizlememiştir!** İşgal onlara göre tedbirdir! Tek üzüntüleri de tedbirin bu denli geciktirilmiş olmasıdır!³¹⁴

Genel Başkan dahil, partinin hemen hemen bütün mensupları ve yönetim kurulu üyeleri aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyesidir.

309 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul 1939, s. 79.

310 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 185.

311 Zeki Sanhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 329.

312 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 7, s: 155.

313 Zeki Sanhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 109.

314 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 207.

Anadolu'da Kürt Teali ve İngiliz Muhipleri Cemiyetleri gibi millî mücadele aleyhtarı örgütler vasıtasıyla hızla yayılan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin şube sayısı Temmuz 1919'da 196'ya, daha sonra da 400'e kadar varmıştır. onlara göre **Kuva-yı Milliye eşkıyadır! Âsidir! Türedi, Kemalî, zuhurîyet ve cinaî bir komitedir!**

“Vatan Önemli Değil”

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin herhangi bir ideolojisi yoktur. Genellikle **Türk soyunun evlâdı olmayanlar tarafından kurulup yönetilen** ve Türk Milleti'ne karşı herhangi bir sorumluluk duymayan Hürriyet ve İtilâf, İttihat Terakki'nin milliyetçi eylem ve söylemlerinden rahatsız olan bütün azınlıkların ve etnik grupların müşterek askerî ve siyasî karargâhı gibidir. Atatürk Nutuk'ta, Hürriyet ve İtilâf Partisi ile Askerî Nigehban ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Kuva-yı Milliye'ye karşı bir blok teşekkül ettirdiklerine dikkat çekmektedir.³¹⁵

Partinin, yine İngilizler tarafından yönetilen bazı Müslüman mensuplarına göre vatan önemli değildir! Onlar bir İngiliz uşağı olan Derviş Vahdetî gibi **“bizim kavgamız toprak için değil, toprak nemize lazım, memleketi ister Rusya, ister başka millet alsın, yeter ki, dinimize dokunulmasın”**³¹⁶ gibi aslında İslâm'a da aykırı saçmalıkları müdafaa etmişlerdir.

Bazı vilayetlerin özel kanunlarla idare edilmesini, millî eğitimin mahalî idarelere bırakılmasını, bucak müdürlerinin halk tarafından seçilmesini, devlet memurluğu için anayasadaki şartlardan başka kayıt konamayacağını³¹⁷ savunan Hürriyet ve İtilâf aslında partiyi meydana getiren çeşitli etnik unsurların ihtiraslarını tatmin etmeye çalışmıştır.³¹⁸

³¹⁵ Atatürk, *Nutuk*, c: 1, s: 258.

³¹⁶ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, c: 9, s: 160.

³¹⁷ Celal Bayar, *a.g.e.*, c: 2, s: 449.

³¹⁸ Partinin bazı şubesinde yönetim kurulu üyeleri arasında Müslümanlara zor rastlanmaktadır. Mesela Celal Bayar'ın yayınladığı İzmir şubesi yönetim kurulu şu isimlerden teşekkül etmektedir:

Kürt, Arnavut, Rum, Ermeni özerkliği bu sebeple savunulmuştur.³¹⁹ Parti Anadolu'yu kardeş kavgasına sürüklemek maksadıyla özellikle Kürtler'in özerkliğini ön planda tutmuştur.³²⁰

2 Ocak 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verilen uzunca muhtırada Sait Molla, Bedirhanoğlu Emin Ali ve Kürt Mustafa Paşa ile birlikte Hürriyet ve İtilâf Partisi de Kürtlere özerklik istemiştir. **Bozkır, İzmit, Adapazarı, Hart, Balıkesir dolaylarındaki ayaklanmaları İngiliz Muhipleri ve Nigehban Cemiyeti ile birlikte Hürriyet ve İtilâf Partisi tezgâhlamıştır.**³²¹ Konya ayaklanmasını partinin ileri gelenlerinden Zeynelabidin Hoca düzenlemiştir. Yozgat isyanında Hürriyet ve İtilâf Partisi Yozgat Başkanı Çapanoğlu Edip ile kardeşi Celal'in parmağı vardır.

Sonunda Hürriyet ve İtilâf sevri imzalayacak, zaferden sonra da partinin Genel Başkanı Miralay Sâdık'tan kapıcısı Kel Abdullah Ağa'ya kadar herkes İngilizler'e sığınacaktır.

Wilson Prensipleri Derneği

Saygın bir millet olarak mevcudiyetimizi muhafaza edebilmemiz için mutlaka yabancılardan yardım görmemiz gerektiğine inananlar, yalnız İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri olan soysuzlardan ibaret değildi.

Yıllardan beri başyazarı oldukları gazetelerde memleketin nasıl idare edilmesi lazım geldiği hususunda ahkâm kesip duranlar, mütarekeyi takip eden günlerde Türkiye'nin Amerikalılar tarafın-

Eski Aydın mebusu İsmail Sıtkı Bey, Sâdık Bey, **Demosten Efendi**, **Avnadiyos Efendi**, İslahat Gazetesi sahibi Emin Süreyya Bey, **Amato Efendi**, **Kostaki Kolvo Efendi**, Tavaslızâde Osman Bey, eski mektupçu Ahmet Şükrü Bey, Salepçizâde Refik Bey, tüccardan **Franko Efendi**. (Celal Bayar, a.g.e., c: 5, İstanbul 1967, s: 1541).

319 Doğan Avcıoğlu, a.g.e., c: 1, s: 217.

320 Salahi Sonyel, a.g.e., s: 6.

321 Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c: 1, s: 211, 178 numaralı dipnot.

dan yönetilmesi gibi uşakça bir teklifle kamuoyunun huzuruna çıkmaktan utanmadılar. Birçok gazetede bu maksatla kampanya başlatıldı. Bunlar koro hâlinde Amerikan mandasını istemekle de kalmadılar, Türkiye'yi Amerikan emperyalizmine peşkeş çekmek için Wilson Prensipleri Cemiyeti adında bir de dernek kurdular!

Sonradan bu başyazarların 5 Aralık 1918'de Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'a, 17 Aralık 1918'de de Fransız Başbakanı Clemenceau'ya başvurarak **Türkiye'yi Amerika'ya pazarladıkları** ortaya çıktı! Türkiye'ye ve Türk Milleti'ne karşı taammüden suç işledikleri anlaşılan bu aydınlar, herhâlde Fransız Başbakanı ve Amerikan Başkanı'na yaptıkları müracaatlardan umutvar olmuşlardı ki, 14 Ocak 1919'da da Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin çatısı altında toplandılar.

14 Ocak 1919'da İçişleri Bakanlığı'na verilen cemiyetin faaliyete geçtiğine ilişkin dilekçede kurucular şöyle sıralanıyordu:

Celal Nuri İleri

Ati ve İkdâm Gazetesi Başyazarı

Necmettin Sadık (Sadak)

Akşam Gazetesi Başyazarı

Cevat Bey

Zaman Gazetesi Başyazarı

Mahmut Sâdık Bey

Yenigazete Başyazarı

Ahmet Emin Yalman

Vakit Gazetesi Başyazarı

Yunus Nadi Abaloğlu

Yenigün Gazetesi Başyazarı

Kurucular listesindeki ilk isim Halide Edip Adıvar'dı. İkinci Celalettin Muhtar Bey, üçüncü isim İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin de üyesi olan Ali Kemal'di. Halide Edip Adıvar, Refik Halit Karay, Hüseyin Hulusi ve Ali Kemal yönetim kurulu üyesi idiler. Ragıp

Nurettin Ege kâtip üye idi. Başyazarlar da cemiyetin faal üyesiydiler.³²² İngiliz istihbarat teşkilâtının raporlarına göre kurucular arasında Rıza Tevfik de vardı.³²³

Bu adamlar gazeteci idiler, başyazardılar, kültürel birikime sahip, bir kısmı lisan bilen birer entelektüeldiler, ama tıpkı Ziya Paşa rahmetlisinin Terkib-i Bend'te;

Onlar ki, verir laf ile dünyaya nizamat,

Bin türlü taseyyüb bulunur hânelerinde

mısralarıyla tarif ettiği aydınlar gibiydiler. Her şeyi bilirlerdi (!) ama hergün hitap ettikleri milletin ruhunda kopan istiklâl fırtnasından habersizdiler! Halkın dininden habersizdiler! Kininden habersizdiler! İntikam duygusunun kalpleri alev alev sardığından habersizdiler! Esir olmaksızın bin kere ölümün tercih edileceğinden habersizdiler! Nitekim başyazarların halkı esir olmaya ikna etmek için kampanya başlatmalarından birkaç ay sonra **“milletin istiklâlinin yine milletin azim ve kararı ile kurtarılacağına”** ilişkin Amasya Tamimi yayınlanacak, Erzurum'da manda ve himayenin kabul edilmeyeceği ilân edilecek, Sivas Kongresi'nde de **ya istiklâl, ya ölüm** kararı alınacaktır.

Manda Meselesi

Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddeti ile devam ettiği 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'nde Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un Amerikan menfaatlarını esas alan ünlü barış programı açıklandı. 14 maddeden ibaret olan barış prensiplerinin 12 maddesi aynen şöyle idi:

*“12. Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükûmranlık hakkı tanınması, fakat bugün **Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlere de tam bir emniyet içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının***

322 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 245.

323 Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s: 15.

güvence altına alınması. Çanakkale Boğazı'nda milletlerarası bir güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık kalması."³²⁴

Mondros Mütarekesi'nden sonra çeşitli bahanelerle vatan bilfiil işgal edilmeye başlanınca Türk aydınları "Türkler'in çoğunlukta bulundukları topraklara tam bir hükümrancılık hakkı tanınacağını" vaad eden 12 maddeyi hatırladılar. Kimbilir belki de bu madde bizim başyazarlara sivil bir Amerikan karargâhı olan Robert Koleji Müdürü Gates tarafından hatırlatıldı! Bu arada Fransız Albayı Mojen, Dörtler Konferansı'nın da Türkiye'nin parçalanmasının ve her bölgenin bir devlete verilmesinin kararlaştırıldığını açıkladı.

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan mösyö Lamber vasıtasıyla Sultan Vahidettin'in başyâveri Naci Eldeniz ile görüşen mösyö Mojen başyâvere şöyle bir teklifte bulundu:

*"... Eğer memleketin parçalanmasını istemiyorsanız Fransız mandasının talep edilmesini Zât-ı Şâhâne'ye tavsiye ediniz. Bu takdirde Dörtler Konferansı'nın kararını infaz ve tatbik mahâl kalmaz."*³²⁵

İşte bu gerçekten üzücü gelişmeler yalnız gazeteciler, yazarlar ve aydınlar arasında değil **Türk Milleti'nin damarlarında dolaşan cevher-i aslıden habersiz olan** bazı askerler arasında da manda fikrinin yayılmasına sebep oldu.

İsmet Paşa Da

Ahmet İzzet Paşa, Cevat Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Esat Paşa ve saire gibi vatanseverliklerinden şüphe edilmeyen birçok asker, vatanın çeşitli devletler arasında paylaşılmasından endişe ettikleri için Amerikan mandasını ehven-i şer olarak görmeye başladılar. Böylece Türkiye'nin bölünmeyeceğini zannediyorlardı. Sonradan Batı Cephesi Komutanı ve Atatürk'ün Başvekili olan Al-

³²⁴ Fethi Tevetoglu, a.g.e., s: 152.

³²⁵ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., c: 1, s: 185.

bay İsmet Bey de birçok albay gibi mandayı “**yaşayabilmek için yegâne çare**” olarak görüyordu.

Albay İsmet Bey “Kardeşim, Kâzımcıgım” diye başlayan 27 Ağustos 1919 tarihli o pek uzun mektubunda Karabekir Paşa’ya şöyle yazacaktı:

*“... Eğer Anadolu’da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerikan milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki, ben de tamamiyle bu kanattayım. **Bütün memleketi parçalamadan bir Amerikan mura-kebesine tevdi etmek yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir.**”³²⁶*

Birçok asker gibi birçok aydın da bir tek devletin mandası altına girmeyi ehven-i şer olarak kabul ediyordu. Aydınlar arasında “bütün bütün mahvolmaktansa ehven-i şer sayılacak bir devletin himayesi altında vaziyeti kurtaramaz mıyız” zihniyetinin belirlediğinden bahseden Yunus Nadi hatıratında Wilson’un yeni bir peygamber gibi görüldüğünü yazmaktadır.³²⁷

Program ve Çelişkiler

Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin nizamnâmesinde içişlerimize müdahale edilmesine karşı çıkılacağı belirtilmesine rağmen, Wilson’a gönderilen 5 Aralık 1918 tarihli mektupta Amerikalılar içişlerimize müdahale etmeye dâvet edilmektedir! “**Devlet yönetmekte bilgili ve idare yeteneği olan yol göstericilerin belirli bir dönem için rehberliğine ihtiyaç duyulduğundan**” bahsedilerek Türkiye’nin en az onbeş, ençok yirmibeş yıl Amerikalılar tarafından yönetilmesi istenen mektupta denmektedir ki:

· Maliye, Tarım, Endüstri ve Ticaret, Bayındırlık, İmar ve İskân Bakanlıkları’na bir Amerikalı başdanışman, uzmanlardan oluşan kadro ile birlikte atanacak ve danışmanlar bir Amerikan komis

326 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1969, s: 172.

327 Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul 1978, s: 127.

yonu oluşturarak, bir yandan yeni düzenlemelere göre ülkenin maddi gelişme ve refahını arttıracak metod ve reformları başlatacak, diğer yandan ise toplumsal refah ve kamu çıkarı için bizim vermeyi beceremediğimiz talimatları vereceklerdir.

- Yargı reformu için Amerikalı başdanışman uygun gördüğü ülkede veya milletlerden seçtiği hukuk uzmanlarından bir kurul oluşturacak ve aynı kurul Türk hukukunu bütün Osmanlılar'a adalet ve eşitliği temin edecek şekilde modernleştirecektir.

- Jandarma ve polis denetimi kendi seçtiği kadro ile görev yapacak olan Amerikalı başmüfettişe bırakılacaktır. Şu andaki ilkel hapisane idaresi çağın en aydınlık fikirlerine göre Amerikan uzmanlar kurulu tarafından ıslah edilecektir.

- Türkiye'nin bütün vilayetlerinde yerel hükûmeti reforma tâbi tutmak görevini haiz bir uzman kadrosu ile birlikte görev yapacak olan Amerikalı bir başmüfettiş olacaktır.

- Azınlıkların hakkı korunacak, hangi milletten olurlarsa olsunlar bütün Osmanlı vatandaşları tüm memuriyetlere seçilebilecek veya getirilebileceklerdir.

- Sultan'ın egemenliği ve meşruti hükûmet şekli korunacaktır.³²⁸

Wilson Birliği adına Fransız Başbakanı Clemenceau'ya yazılan mektupta **“Fransa ve müttefiklerinin zayıf devletlerin haklarını korumak için girdikleri savaştan zaferle çıktıkları”** belirtilmektedir. Bu ifadeye göre Fransa emperyalist emelleri için değil, ulvi gayeler için savaşa girmiş demektir! Mektupta Amerika'dan bir reform komisyonu istendiği ifade edilerek bu başvuruya tatmin edici bir cevap alınması için Fransa'nın yardımı istenmektedir.

Cemiyetin nizamnâmesinde ise bugün hâlâ Avrupa Birliği ve Amerika'nın baskısıyla dünyayı değiştirmeye kalkan siyasetçilerin dillerinden düşürmedikleri bir palavra tekrarlanarak denmektedir ki:

³²⁸ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 257, 258, 259.

Dışarıdan onurumuzu yaralayacak ve koruyuculuk teklifi yapılmasına mahal bırakmaksızın sırf kendi ihtiyaçlarımız ve arzularımız açısından haysiyetimize uygun ve İtilâf devletleriyle Amerika için kabule şâyan bir programla ortaya çıkmak ihtiyacı!³²⁹

Evet, fikirlerine en çok ihtiyaç duyduğumuz günlerde aydınlarımız bizi teslim olmaya ikna etmeye çalışıyorlardı.

“Amerikan Mandası İyidir”

Sonradan Mustafa Kemal Paşa'nın yanında millî mücadeleye katılan Yunus Nadi, derneğin kuruluşundan dört gün sonra Yenigün'de **“Amerika'nın Türkiye'yi mandası altına alması lazım geldiğinden”** bahsedecek, dernekle herhangi bir ilişkisi bulunmayan İsmail Hami 31 Temmuz 1919 tarihli Memleket Gazetesi'nde şunları yazacaktı:

“... Bütün Türkler'in tek bir manda altında toplanması gerekir, Amerikan mandası diğerlerine göre iyidir!”³³⁰

Bazı aydınlarımızla bazı askerlerimizin umut bağladığı o Wilson ki, **“Türkiye haritadan silinmelidir!”** diyen adamdı. Türkiye'ye değil, Ermeniler'e sempati duyuyor, yalnız Batı Anadolu'nun Yunanistan'a bağlanmasını³³¹ istemekle kalmıyor, bizim Doğu Anadolu'muzda bir Ermeni devleti kurulması için çalışıyordu! Aynı Wilson, Marmara Denizi ve Boğazlar'ın etrafındaki şehirleri içine alan bir **Konstantinopl Devleti** kurulmasına dair bir teklifle Barış Konferansı'na gelecek, İzmir ve civarının da Yunanistan'a bağlanmasını isteyecekti! Ona göre Edirne ve havalisi Bulgarlar'a verilmeli, **Türkler Avrupa'dan atılmalıydı!**³³²

329 Fethi Tevetoğlu, **a.g.e.**, s: 160.

330 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 16.

331 Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1964, s: 51.

332 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 237.

Dr. Calep Frank Gates

Fethi Tevetoğlu, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurma fikrinin Gotthard Jaeschke'nin de belirttiği gibi³³³ Halide Edip Hanım'dan kaynaklandığını yazmaktadır.³³⁴ Yine Tevetoğlu'nun İngiliz askerî istihbarat teşkilâtının raporuna dayanarak kaydettiğine göre Wilson Prensipleri Cemiyeti Dr. Calep Frank Gates tarafından desteklenmiştir.³³⁵

Bu Frank Gates, Robert Kolej'in Müdürü'dür. Çok iyi yetiştirilmiş bir Amerikan misyoneri olan bu Papaz, 1894'te tayin edildiği Harput Amerikan Koleji Müdürlüğü'nden 1903'te İstanbul'daki Robert Amerikan Koleji Müdürlüğü'ne getirilmiş, 1932 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

Gates, 12 Nisan 1919'da Amerikalı Profesör A. Lybyer'e yazdığı mektupta "Türkler'in yenildiğini ve boyun eğdiğini sanmanın bir yanılığ olacağını" belirttikten sonra demektedir ki:

*"... Barış Konferansı'nın alabileceği en akıllıca karar, tüm ülkeyi bir yüce devletin yetenekli denetimine almak olacaktır!"*³³⁶

Gates'in bahsettiği yüce devlet tabii ki, Amerika'dır. Öyle sanıyoruz ki, Halide Edip'i işte bu Amerikalı Papaz etkilemiştir. **Mütarekeden sonra İstanbul'a gelen bütün Amerikan heyetleriyle Halide Edip ve Ahmet Emin'i temasa geçiren**³³⁷ Gates, Amerikan eski İstanbul Elçisi Morgenthau ile irtibat hâlinindedir. Yukarıda bahsettiğimiz Profesör Lybyer de Morgenthau'nun oluşturduğu manda misyonunun üyesidir.

Morgenthau'ya gelince...

333 Gotthard Jaeschke, *Ein Amerikanisches Mandat Für Die Türkei, Die Welt Des İslams*, Leiden 1963, Voi VIII, Nu: 4, s: 220, 221.

334 Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s: 154.

335 Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s: 157.

336 Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s: 12.

337 Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s: 183.

Bağımsız bir Ermenistan kurulabilmesi için Türkiye'nin bir süre müttefikler tarafından işgal edilmesini³³⁸ isteyebilecek kadar Ermeni yanlısı olan bu Büyükelçi, biz Türklere **“parya, haşarat ve hatta köpek”** diyebilecek kadar³³⁹ aşağılık bir yaratıktır. Okuyucularımız Ambassador Morgenthau's Story isimli kitabıyla hâlâ Türkiye'nin ve Türk Milleti'nin suçlanmasına sebep olan bu Amerikan Büyükelçisi hakkında daha teferruatlı bilgi almak için bizim Arşiv Belgeleriyle Tehcir Ermeni İddiaları ve Gerçekler isimli eserimize bakabilirler.

Anlaşılan o ki, Morgenthau Gates'i, Robert Koleji Müdürü Gates'te Robert Kolejde yatıp kalktıkları bilinen Halide Edip'le Refik Halit'i etkilemiş ve böylece Türkiye'de Amerikan politikalarını millî politika olarak savunan bir grup ortaya çıkmıştır.

Mutlaka kaydetmeliyiz ki, başta millî mücadelenin heyecan kaynağı Halide Edip, Yunus Nadi ve Celal Nuri olmak üzere Wilson Cemiyeti'ni kuran birçok aydın Mustafa Kemal Paşa'nın kesin tavrından sonra kurtuluş mücadelesini desteklemeye başlayacaklardır. O kesin tavır şöyle ifade edilmiştir:

*“... Hakimiyet-i Milliye esasını ve Meclis-i Millî kararını ifadelendirmeyen hiçbir antlaşmayı, hiçbir taahhüdü kabul etmeyecek ve tanımayacağız (...) tek ve değişmez parola şudur: **Tek tepe, tek kurşun kalıncaya kadar mücadele! Yahut ya istiklâl, ya ölüm!**”*³⁴⁰

338 Osman Ulagay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1974, s: 32.

339 Fatih Gencer, **Ermeni Soykırım Tezinin Oluşumu Sürecinde Amerikan Yakındoğu Yardım Komitesi**, İstanbul 2006, s: 64.

340 Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, c: 1, s: 193.

Sözlük: **Teali-i İslâm**: İslâmı yüceltme. **Hakayık-ı Diniye**: Dinî hakikatlı **Adab-ı İslâmiye**: İslâm edebi, İslâm terbiyesi. **Asar-ı İslâmiye**: İslâm eserleri **İnkışaf**: Gelişme. **Kü'ul**: Alkol. **Talim**: Öğretmek. **İnhitat**: Çöküş. **Efrad**: Feri ler. **Tereddi**: Soysuzlaşma. **Düçar-ı zaruret**: Fakirliğe düşmek. **Nizamnâme**: Tüzük, usûl, kural.

Teali-i İslâm Cemiyeti

İstiklâl Savaşı yıllarında sadece Kuva-yı Milliye ile mücadele etmekle kalmayıp, **Türk Milleti'ni de teslim olmaya çağıran** Teali-i İslâm Cemiyeti 19 Şubat 1919'da Cemiyet-i Müderrisin adıyla kurulmuştur.

Cemiyet-i Müderrisin'in başkanı, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nden tanıdığımız Mustafa Sabri Efendi'dir. İkinci başkanlığını İskilipli Atıf Hoca'nın yürüttüğü cemiyetin kurucusu ve yöneticileri arasında bazı hoca efendilerle birlikte sonradan Said-i Nursî adıyla ün yapan Said-i Kürdî de vardır. Örgütün adı sonra Teali-i İslâm olarak değişir. Herhâlde 4 Mart 1919'da kurulan 1. Damat Ferit Hükûmeti'nde Şeyhülislâm olarak görevlendirildiği için Teali-i İslâm Cemiyeti yöneticileri arasında Mustafa Sabri'nin adına pek rastlayamıyoruz. Yeni yönetim kurulunda Said-i Kürdî de yoktur.

Teali-i İslâm Cemiyeti'nin başkanı İskilipli Atıf Hoca'dır. Konya'lı Hoca Atıf Efendi, Bergama'lı Hoca Mehmet Zeki Efendi, Erzincan'lı Hoca Hasan Efendi, İstanbul'lu Şerafettin Efendi, Tahir'ül Mevlevî, Manisa'lı Hayrettin Efendi, Seydişehir'li Hasan Fethi Efendi ve Kayseri'li Şemsettin Efendi cemiyetin diğer kurucu ve yöneticileridir.

Taşra egemenleri olarak kabul edebileceğimiz bu saygın hoca efendiler İstanbul'daki çeşitli medreselerin müderrisleridir. Nizamnâmesine göre cemiyetin maksadı "hakayık-ı diniyeyi Müslümanların ruhlarına ifade, adab-ı islâmiyeyi talim ve asâr-ı islâmiyeyi mahafaza etmektir. Şer'i ve fennî ilimlere vâkıf din alimi yetiştirmek, efrad-ı müslimin arasında ferdî ve içtimaî teşebbüsât-ı iktisadiyenin inkişafına gayret etmek, kü'ul, kumar ve fuhuş gibi ferdi sefalete, heyet-i içtimaiyeyi tereddidi ve inhitata sürükleyen muzur seylerin men'ine çalışmaktır. Efrad-ı müsliminden işsiz olanlara kabiliyetlerine göre iş bulmaya çalışmak, düçar-ı zaruret olanlara mümkün mertebe yardım etmektir."

İşte tüzükte sıralanan bu amaçlar için mücadele edeceklerini ilân eden memleketin en saygın hoca efendileri **Anadolu'da ilerleyen Yunan Ordusu'nun Halife'nin Ordusu sayılması gerektiğine, asıl kafaları koparılacak mahlûkların Ankara'da bulunduğu**na ilişkin³⁴¹ bildiriler yayınlarak Türk İstiklâl hareketine ağır darbeler vurmuşlardır.

Allah Adına Cinayete Çağrı

İngiliz casusu Sait Molla, Papaz Frew, Ali Kemal ve **Rus imparatorunu Türkiye'yi işgale dâvet eden**³⁴² Miralay Sâdık gibi vatan hainleri ile birlikte çalıştığından bahsedegeldiğimiz Mustafa Sabri Efendi'nin, Teali-i İslâm Cemiyeti'ni kullandığı anlaşıyor. Nitekim Mustafa Sabri'nin cemiyet lokalinde çalıştığı bilinmektedir.³⁴³

Aşağıda bahsedeceğimiz Yunan uçaklarından atılan bildiri de büyük ihtimalle Mustafa Sabri tarafından yazılmıştır. Çünkü Mustafa Sabri'nin 10 Şubat 1920 tarihli Alemdar'da yayınlanan ve Mustafa Kemal Paşa'ya **“aklı ve nesli gibi mezhebi ve meşrebi de belli olmayan bir sergerde”**³⁴⁴ diye alçakça saldıran yazısıyla, Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bildirisi arasında önemli benzerlikler var.

“Anadolu'nun muhterem ve masum ahalisi Teali-i İslâm Cemiyeti'nin işbu beyannâmesini nazar-ı dikkat ve ehemmiyetle okuyunuz” başlığını taşıyan bildiride **halk Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını öldürmeye çağırılmaktadır! Memleketin “Talat, Enver, Cemal ve Mustafa Kemal ve saire gibi 5-10 şâkinin vücudunu ortadan kaldırmak için icap eden küçük fedakârlığı göze alamadığından”** şikâyet edi-

341 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 462.

342 Fevziye Abdullah Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı II, Limni ve Malta Mektupları, Ankara 1965, s: xxx.

343 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 383.

344 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 404.

len bildiride şu satırlarla halk kurtuluş savaşı vermekten vazgeçmeye çağırılmaktadır:

“... Ey hainler, ey Allah’tan korkmayan ve peygamberden haya etmeyen mahlûklar, muharebe ettiniz, başımızı bin türlü belâlara soktunuz, mağlup oldunuz, bizi de o yolda mahv ve perişan ettiniz, (...) Mütareke imzaladınız, silâhlarımızı, boğazlarımızı, payitahtımızı teslim ettiniz. Şimdi niye tekrar gücünüz yetmediğini ikrar ve imza ettiğiniz devletleri yeniden kızdırarak üzerimize husumet gazaplarını dâvet etmekten ve istilâ olunmayan bakiye-i memleketimizi de istilâ ettirmekten başka bir faidesi olmayacak surette mecnunâne hareketlere kalkışıyor ve bizi de eskisi gibi boşu boşuna kırdırıyor sunuz?”

“İngilizleri kızdırdınız, üzerimize Yunanlıları musallat ettiler. Harpte mağlup olduktan sonra uslu oturmak ve mağlubiyetin netayicine katlanarak telafisini sabr-ü sükûn akl-ü tedbir dairesinde izale etmekten başka çare var mıdır? (...) Yunanlılara fazla zayıyat verdirmek bile bundan sonra bizim için hayırlı ve menfaatli bir şey olmaz.”

Görüldüğü gibi; Türkiye’nin 1. Dünya Savaşı’na girmesinde, mütarekenin imzalanmasında, silâhların, boğazların ve başkent’in teslim olmasında en ufak bir rolü olmadığı hâlde bütün bu faaliyetlerden Mustafa Kemal Paşa sorumlu tutulmaktadır. Böylece girdiği bütün savaşlardan mağlûp çıkmış devletin, milletin ve ordunun büyük felâketlere uğramasına sebep olmuş beceriksiz bir komutan imajı uyandırılarak halkın Kuva-yı Milliye’ye ve Gazi Paşa’ya duyduğu güven sarsılmak istenmektedir.

Teali-i İslâm Cemiyeti’nin zikrettiğimiz bu bildirisine göre Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları **yalancı ve denî şakilerdir!** Ecnebi milletlerden hiçbirinin yapmadığı şekavet ve şenaatleri onlar irtikap etmişlerdir. Milleti, eşrafı, memleketi, ulemayı asıp kesmişlerdir. Mallarını yağma etmişlerdir.

Cenab-ı Hak'kın gazap ve lânetinin bu utanmaz hainler üzerinde olması dilenen bildiride denmektedir ki:

*"... Kuva-yı Milliye belâsının tevhit ettiği mecburiyetle galip devletlere karşı yeniden taahhiüt altına girdik. Devletler şimdi bize 'eğer Anadolu'da Kuva-yı Milliye isyanını devam ettirir ve bastıramazsanız İstanbul'u da elinizden alacağız' diyorlar. **Kuva-yı Milliye eşkıyası ise İstanbul'u da elimizden çıkarmak için çalışıyor!**"*

Kuva-yı Milliye'nin eylemlerini **"ateş-i vahşet ve şekavet"** olarak niteleyen Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bildirisine göre bu âsilerin, bağilerin, şekâvetlerinden ve cinayetlerinden halk bunalmıştır. Eğer bu ateş söndürülemezse İstanbul'dan mahrum edileceğimiz gibi Anadolu'nun da ecnebler tarafından istilâ olunacağı şüphesizdir:

"Binaenaleyh bu bağileri, bu âsileri mümkün olduğu kadar az zaman zarfında tedip ve tenkil etmek cümlemiz için bir farizedir!"

Bildiride daha sonra askerlere hitap edilerek "Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Bekir Sami gibi şeytanın dahi hatırına gelmeyen hile ve desayisi irtikap eden zalimlerin ve kanlı hainlerin arkalarından gitmeleri hâlinde evlât ve ayallerinin yetim ve dul kalacağı" ifade edilmektedir.

Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bildirisi **"eşkıya mertebesinde bulunan"** Kuva-yı Milliye mensuplarının öldürülmelerinin farz olduğuna, onlarla savaşırken hayatlarını kaybedeceklerin de şehit sayılacağına ilişkin Şeyhülislâm Dürrihzâde'nin fetvasıyla birlikte dağıtılmıştır. Bildiride işte bu fetva kastedilerek **Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye komutanlarının katledilmesinin dinî bir mecburiyet olduğu** hatırlanmakta, şöyle denmektedir:

"... Elinize aldığımız fetva-ı şerif ki Allah'ın emridir, okuduğunuz hatt-ı münif ki halifemiz, padişahımızın bir fermanıdır, siz

Allah'ın emrine, halifenin fermanına ittibaen bu canileri, bu katil canavarları daha ziyade yaşatmamakla mükellefsiniz! Şu alçaklar ve hempaları bu cinayetleri hep sizin sayenizde yapıyor, bunların vücutlarını külliyyen dünyadan kaldırmak beşeriyet için, Müslümanlık için farz olmuştur.

“Memleketin başına bu kadar felâket getirmiş olan bu hainler daha yaşatılacak mı? Siz daha ne kadar böyle gafletle bunların gayrimeşru emirlerine ittiba edeceksiniz? Korkuyoruz ki, sizin bu aklınız, bu gafletiniz, körü körüne hainlere itaatınız daha pek çok mescitlerimizi ve mâbetlerimizi harap eyleyecektir!”³⁴⁵

İşte Dürri-zâde'nin milliyetçilerin katledilmesine dair fetvasıyla birlikte broşür hâline getirilip düşman uçaklarından halka atılan bildiri bu bildiridir.³⁴⁶

Esefle kaydetmeliyiz ki, Sultan Vahidettin, millî mücadelenin böylesine amansız düşmanı olan Mustafa Sabri Efendi'yi ikinci dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirmiştir!

Anadolu halkı, bu bildiriye itibar etmemiştir.

Nevşehir'de “padişahı başka kimseyi tanımayız, Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak için mâlen, bedenlen bütün kuvvetimizi harcamaya ahdettik”³⁴⁷ diye ortaya çıkanların da aynı zamanda Teali-i İslâm Cemiyeti'nin şube başkanı olan Nevşehir Kaymakamı'nın işgüzarlığı olduğu tahmin edilmektedir.

345 Bildirinin tam metni için bakınız: Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c: 2, s: 387, 392. Sözlük: **Binaenaley:** Dolayısıyla, bundan böyle. **Bağ:** Serkeş, âsi. **Deni:** Soysuz, aşağılık. **Gazap:** Aşırı hiddet, intikam duygusu. **İkrar:** Açıklamak, itiraf etmek. **Bakiye-i memleket:** Memleketin geri kalan kısmı. **İzale:** Yok etme, ortadan kaldırma. **Netayic:** Neticeler. **Pay-ı taht:** Başkent. **Şaki:** Eşkiya. **Şenaat:** Alçaklık. **İrtikab etmek:** Kötü iş yapmak, kötülük yapmak. **Tevlit:** Yol açma, sebep olma. **Tedip:** Terbiye etmek, yola getirmek. **Tenkil:** Topluca ortadan kaldırmak. **İttiba:** Tâbi olmak, birlikte hareket etmek. **Hatt-ı münif:** Yüce yazı.

346 Tahir'ül Mevlevî, mahkemede bu bildirinin 20 bin adet basıldığını söylemiş, Atıf Hoca 60 bin rakamını vermiştir. (Tahir'ül Mevlevî, **Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri**, İstanbul 1991, s: 316, 317.

347 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken** c: 2, s: 397.

Atıf Hoca Niye Asıldı

Cemiyet, ikinci beyannâmesinde Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı **“mağlubiyetin icabettirdiği tarz-ı siyaseti tatbik ettirmemekle”** suçlamıştır.

Bildiriye göre İzmir hadisesi üzerine hükûmetin takip ettiği siyasetin muvaffak olacağına dair işaretler görülmüşken, Kuva-yı Milliye isyana kalkışmıştır. Millî birliği ihlâl eylemiş, memleketi yeni baştan tahrip etmiş, dünyada görülmedik, işitilmedik fecayi ve mezalim ika eylemiştir. Memlekette harici düşmanların yapmak istemeyeceği fenalıkları yapmış, bunun neticesi olarak da barış şartlarını tasavvur edilemeyecek kadar zora sokmuştur. İşte bütün bu sebeplerden dolayı “erbab-ı bağının tenkili için hasbel istitaa ahd-ü misak eylemelidir.”³⁴⁸

Yani âsi ve serkeşleri tepelemek için anlaşmalıdır!

Hicap duyulması gereken bu bildirilerden sonra Teali-i İslâm Cemiyeti'nin herhangi bir faaliyetine rastlayamıyoruz. 20. Kolordu Kumandanlığı'nın 15. Kolordu Kumandanlığı'na yolladığı 23 Şubat 1920 tarihli telgrafta “Saray'ın Teali-i İslâm Cemiyeti vasıtasıyla memleketin her tarafında irtica tertip ettiğinden”³⁴⁹ bahsedilmektedir. Ali Fuat Cebesoy, Hürriyet ve İtilâf Partisi ile Askerî Nigehban ve Kızılhançerliler Cemiyeti'nin kendi aralarında anlaşarak Cemiyet-i Ahmediye teşkilâtını kurduklarını, Teali-i İslâm Cemiyeti'nin de Anadolu'daki şubeleriyle beraber Cemiyet-i Ahmediye'ye iltihak ettiğini yazmaktadır.³⁵⁰

İşte İskilipli Atıf Hoca, iddia edildiği gibi şapka kullanımına dair kanunun yürürlüğe girmesinden birbuçuk yıl önce yayınladığı risalesinden dolayı değil, “Allah'ın emrine ve Halife'nin fermanına ittibaen, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının daha fazla yaşatılmamasını” ve Türk Milleti'nin düşmana teslim olmasını isteyen bu bildirilerden dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp idam edilmiştir.

348 Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, c: 2, s: 392, 396.

349 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c: 6, İstanbul 2001, s: 384.

350 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s: 298.

AYAKLANMALAR

İstiklâl Harbi'nde Kürtler'in de silâha sarılıp düşmana karşı mücadele ettiklerine, zaferi birlikte kazandığımıza, Türkiye Cumhuriyeti'ni birlikte kurduğumuza, dolayısıyla Kürtler'in devletin kurucu ortakları olduğuna dair iddialar nezaket icabı söylenmiş siyasi birer palavradan ibarettir. İstiklâl Harbi sırasında bazı Kürt aşiretleri anlatageldiğimiz gibi isyan hâlindedirler. Onlar işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmak suretiyle Türk Milleti'ne, Türk Vatanı'na ve Türk Ordusu'na ihanet etmişlerdir. Kürtlerin çoğunluğu devlete sadık kalmalarına rağmen, bazı illerdeki milis kuvvetleri hariç millî mücadeleye katılmamışlardır.

İngilizler'in İşbirlikçileri

Emperyalizm, Bulgarlar'ı, Sırp'ları, Yunan, Ermeni ve diğer azınlık ve etnik grupları nasıl Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında kullanılacak bir vasıta olarak kabul etti ise Kürtleri de Mustafa Kemal'i vuracak bir silâh olarak görmüştür. Özellikle İngilizler, Kürt aşiretleri kışkırtılıp, Kuva-yı Milliye'nin üzerine gönderilirse, hem Anadolu üzerindeki emellerine ulaşacaklarına, hem de Mondros Mütarekesi'nden sonra artık sahip oldukları Mezopotamya'nın kuzey sınırlarını emniyet altına alacaklarını inanmışlardı.

21 Temmuz 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Tom Hohler, F. Tilley'e şöyle yazıyordu.

“... Noel bir Kürt Lawrence'i olabilir. Mezopotamya şimdi bizim olacağına göre **bir Kürt devleti kurdurup**, kuzey dağla-

rını böylece koruyabiliriz. Abdülkadir ve onun gibilerle konuştum. Kürdistan'a gidip, tesirlerini kullanmalarını istedim. Onlara tesir edebilmek için **'biz de Türkler'e hile yapıyoruz'** diye belki beş defa tekrarlamak mecburiyetinde kaldım. Mamafi Kürtler'e fazla itimat edilmez. Majestenin hükûmetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre Kürtleri bu şekilde harekete geçirmek fena bir plan değil."³⁵¹

Daha 1912'de Mr. Marling'ten sir E. Grey'e gönderilen bir şifrede, yalnız Balkanlar'ın ve Avrupa'nın değil, Araplar'ın, Ermeniler'in, Kürtler'in ve diğer ırkların da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması için çalışılacağından bahsediliyordu.³⁵²

İngilizler **"parçalama projesi"**ni mütarekeden sonra yüksek seviyede seslendirmeye başladılar. İngiliz Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon, 18 Kasım 1918'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada **"Kürt, Arap, Ermeni, Rum ve Yahudileri Türk hâkimiyetinden kurtaracağız"** diyordu.³⁵³

Aslında "kurtarmak"tan maksat onları kullanmaktı. Nitekim Hohler, 27 Ağustos 1919'da Kerr'e şöyle yazacaktı:

"... Kürtler'in ve Ermeniler'in durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet Mezopotamya bakımındandır."³⁵⁴ Kidston, Sir. E. Crowe'a yazdığı 28 Kasım 1919 tarihli yazıda daha açık konuşacak ve diyecekti ki:

"... Kürtler'e her ne kadar inanmasak da onları kullanmamız menfaatimiz icabıdır."³⁵⁵

İngilizler önce Kürtleri ve Ermenileri bir blok olarak Türkiye'nin karşısına dikmeye çalıştılar. Albay Killing, Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde bu maksatla Diyarbakır bölgesine gönderildi. İngiltere'ye yakınlığı ile bilinen, Osmanlı'nın eski dışişleri bakan-

351 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgeleri'nde Türkiye**, İstanbul 1967, s: 203.

352 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 121.

353 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, Ankara 1993, s: 32.

354 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 205, 206.

355 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 216.

larından Noradonkyan Efendi, Kürtlere Ermeni alfabesini kabul ettirmeye çalışırken, Albay Killing Kürtlerle Ermenilerin aynı soya mensup olduğuna dair propaganda yapmaya başladı. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa işte bu faaliyetlerinden dolayı Albay Killing'i tutuklayacak, General Allenby ise Paşa'nın derhâl görevinden alınmasını isteyecektir. Bu talep üzerine Osmanlı hükûmetinin görevden aldığı Paşa, İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilecek, Albay Killing serbest bırakılacaktır.

Fakat Mustafa Kemal Paşa, İngilizler'in Türkiye'de serbestçe at oynatmalarına izin vermeyecektir. 16 Haziran 1919'da Kâzım Karabekir'e bir telgraf çekerek **“Diyarbakır'daki Kürt Kulübü'nün İngilizler'in tesiri ile İngiliz himayesinde bir Kürdistan kurulması amacını takip ettiği** anlaşıldığından kapatıldığını ve üyeleri hakkında kanunî takibat yapıldığını” bildirecektir.³⁵⁶

Bazı Kürt ileri gelenlerinin, beylerin, şeyhlerin, ağların kendilerini seyyit ilân edenlerin İngiliz emellerine âlet olmadıklarını ne yazık ki, söyleyemiyoruz.

Şöyle ki:

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 17 Aralık 1918'de fırsattan istifade edilerek Kürdistan Teali Cemiyeti yeniden kurulur. Kurulur kurulmaz işgal kuvvetleriyle temasa geçen bu cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürt Talebe Cemiyeti, Kürt Kadınları Teali Cemiyeti,³⁵⁷ Kürt Millî Fırkası gibi daha birçok örgütler takip eder. Dikkatinizi çekmek isterim ki, Kürt Teali Cemiyeti kuruluşundan sadece beş gün sonra adem-i merkeziyeti savunan Hürriyet ve İtilâf Partisi ile Anadolu topraklarında **özerk**

356 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 2, İstanbul 1999, s: 390.

357 Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin başkanlığına, hakkında **“Boş Herif”** diye kitap yayınlanan Kürt Şerif Paşa'nın eşi Emine Hanım getirilir. Nemrut Mustafa Paşa'nın kızı Encüm ve Kâmil Bedirhan'ın eşi Dilber hanımlar yönetim kurulu üyesidirler. Mevlanzâde Rıfat'ın eşi Ulviye de basın-yayın işleriyle ilgilenmektedir. Cemiyetin yayın organı olan Kadınlar Dünyası'nın başında da o vardır.

bir Kürdistan'ın kuruluşu hususunda mutabakata varmıştır. Mutabakat metninin altında, Türkiye'nin başına nice belâlar açacak olan Hürriyet ve İtilâf adına Mustafa Sabri ile Konya mebusu Zeynelabidin Efendi'lerin, Kürt Teali Cemiyeti adına da Seyit Abdülkadir'in imzaları vardır!

Hiç şüphesiz, Kürt örgütlenmesinin omurgasını Kürt Teali Cemiyeti teşkil eder. Babanzâdeler ve Bedirhanlar gibi iki kalabalık ve âsi aileyi aynı çatı altında buluşturan cemiyetin başkanlığına, yine kalabalık ve âsi bir ailenin âsi evlâdı getirilir:

Seyit Abdülkadir!

Hakkârî'nin Şemdinli ilçesinden Şeyh Abdullah'ın oğlu olan Seyit Abdülkadir, 1851'de Şemdinli'de doğmuştu. Birçok Azerbaycan Türk'ünün katledildiği 1879'daki Şeyh Ubeydullah ayaklanmasında silâhlı aşiretlerin komutanıydı. 1881'de âsi babasıyla birlikte Hicaz'a sürüldü. 1890 başlarında döndü, 1895'te İttihat Terakki'ye girdi. Sultan 2. Abdülhamit'e karşı düzenlenen suikasta adı karıştığı için 1896'da bu kez Mekke'ye sürgün edildi. Danıştay demek olan Şûrâ-yı Devlet başkanlığına ve senato demek olan Ayan Meclisi üyeliğine tayin edilen **Seyit Abdülkadir mütareke yıllarında Türkiye'ye karşı İngilizlerle işbirliği yaptı.**

1919 Ocak ayında İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvurarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Mezopotamya'da **İngiliz himayesinde bir Kürdistan kurulmasını** teklif eden Seyit Abdülkadir'in İngilizlerle sürekli temas hâlinde olduğu anlaşıyor. İngiliz gizli belgeler arasında rastladığımız 9 Aralık 1919 tarihli bir yazıdan öğreniyoruz ki, Seyit Abdülkadir, Yüksek Komiserlik Müsteşarı Hohler'i ziyaret etmek için 8 Aralık'ta Yüksek Komiserlik'e gelmiştir:

“9 Aralık 1919

Amiral Sir. F. de Robeck'ten Lord Curzon'a

... Mr. Hohler Kürt meselesi hakkında Seyit Abdülkadir ile görüştü. Kürtler bütün ümitlerini İngiliz hükûmetine bağlamış du-

rumdalar. Bu ara Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli olmaya başlıyor. Kuvvetler, Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazır dırlar."³⁵⁸

Bilal Şimşir, Tom Hohler'in bu görüşmeden sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı muhtırayı yayınlamıştır.³⁵⁹ Hohler bu muhtırada Seyit Abdülkadir'in Mustafa Kemal hareketinin gitgide tehlikeli olmaya başladığından, barış (Sevr) hükümlerinin Türkler'e kabul ettirilmesi için müttefiklerin yeterli kuvvet bulundurmamaları hâlinde Kürt bağımsızlık emellerinin güçlkle karşılaşacağından, Ermeniler'le Kürtler'in hem İstanbul'da hem de Paris'de Türkler'e karşı anlaştığından bahsettiğini naklettikten sonra demektedir ki:

"... Şeyh Abdülkadir'in Kürdistan'ın bağımsızlığı ve Türklerden ayrılması konusundaki kararlılığından yine çok etkilendim!"

İngilizlerle daha sonra da çeşitli temaslarda bulunan Seyit Abdülkadir, Cumhuriyet döneminde Şeyh Sait ayaklanmasına katılması sebebi ile yakalanıp idam edilecektir.³⁶⁰

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ikinci Reis Vekili Ferik Fuat Paşa'dır. Fuat Paşa, Kürt Sait Paşa'nın oğlu ve kimliğini birazdan özetleyeceğimiz Kürt Şerif Paşa'nın kardeşidir. Cemiyetin kâtib-i umumisi Babanzâde Hüseyin Şükrü Bey'dir. Hüseyin Şükrü Bey ihanet hâlinde olduğunu görünce Kürt Teali Cemiyeti'nden ayrılmış, İstanbul İktisat Fakültesi'nde Ord. Prof.'luğa kadar yükselmiştir.

Kâmuran Ali Bedirhan, Emin Ali Bedirhan, Dr. Şükrü Mehmet Sekban, Kürdistan Dergisi Başyazarı Arvasizâde Mehmet Şefik, Sorumlu Müdür Mehmet Mihri, Jin Dergisi Sorumlu Mü-

358 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 217.

359 Bilal Şimşir, **Kürtçülük, 1787-1923**, c: 1, Ankara 2007, s: 314, 315, 316.

360 Seyit Abdülkadir ve Şeyh Sait ayaklanmasıyla ilgili geniş bilgi almak isteyen okuyucularımız **Türkiyat** isimli eserimize bakabilirler.

dürü Hamza, Berzencizâde Abdülvahit, Yemlekizâde Aziz ve saire cemiyetin yönetim kurulu üyeleri ve en aktif elemanlarıydılar.³⁶¹

Cemiyetin bir diğer kurucusu ve yönetim kurulu üyesi olan Emin Ali Bedirhan, 1846'da devlete karşı ayaklanan Bedirhan Paşa'nın 21 oğlundan biridir.

Emin Ali, ayaklanmadan dolayı babasının sürgün edildiği Girit'te doğdu. Adana, Selanik, Ankara ve Konya'da savcı, hâkim ve adliye müfettişi olarak çalıştı. 1906'da Rıdvan Paşa'nın katli olayına karıştığı için Isparta ve Akka'ya sürgün edildi. 1908'de İstanbul'a döndü. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Birer Kürtçü olarak yetiştirdiği Celadet, Süreyya ve Kâmuran Bedirhan'ın babasıdır. **Kendisi ve üç oğlu Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizler'in hizmetinde idiler. Süreyya Bedirhan Kahire'deki İngiliz istihbarat teşkilâtının maaşlı elemanları arasındaydı!**³⁶²

Mondros Mütarekesi'nden sonra Kahire'de faaliyet gösteren Kürdistan İstiklâl Komitesi'ni de yine Süreyya Bedirhan kurmuştu. Aziz Ahmet adıyla komitenin yayın organı olan Kürdistan Gazetesi'ni çıkaran adam da yine bu adamdı. Bilal Şimşir, İngiliz istihbaratçılarının ondan övgü ile söz ettiklerini yazmaktadır.³⁶³ Onun, Gümülcineli İsmail ve Miralay Sadık Bey ile beraber **İngilizler hesabına istihbarat işlerinde çalıştığından** bahseden Rıza Nur, Süreyya Bedirhan'ın kişiliği hakkında önemli bilgiler vermektedir:

*“... Bu esnada Bedirhanzâdeler'den ve İzmir'den gelen Süreyya adında biri Kürdistan adında Kürt istiklâli ve Türkiye'nin inkırazı için Türkçe ve Kürtçe bir gazete çıkarırdı. (...) **Bu adam ayrıca casusluk maaşı da alırdı.** Sadık ve Samiler ile beraber çalışırdı. Parası olan adamlara para vermesini, aksi takdirde İngilizler'e jurnal edeceğini söyler, para alır, almazsa hapse*

361 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, İstanbul 1986, s: 186, 187.

362 Bilal Şimşir, **Kürtçülük, 1787-1923**, c: 1, Ankara 2007, s: 253.

363 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, c: 1, s: 320.

sokturur, sonra çıkarmak için para alırdı. Bu casuslar bir takım evrak yazıp şunun bunun evine ve cebine gizlice koymuş, sonra basarak evrakı yakalamış, onları hapse sokturmuşlardır. (...) İngilizler İzmir’li İsmail Hakkı adında birine de yine Kahire’de Türkiye aleyhinde Türkçe bir gazete çıkarttırıyordu!”³⁶⁴

Bir Kürt devleti kurulması için İngilizler’den yardım isteyen bu casus, Kurtuluş Savaşı yıllarında da İngiliz istihbarat teşkilâtındaki görevine devam etmiştir.³⁶⁵

Kürt Teali Cemiyeti’nin bir diğer üyesi olan ve Damat Ferit Hükûmeti’nde **Bahriye Nazırlığı makamını işgal eden Hamdi Paşa da İngilizlerle birlikte çalışıyordu.** Amerikan gizli belgelerindeki kayıtlardan öğreniyoruz ki, Hamdi Paşa, Mustafa Paşa, Mevlanzâde Rıfat ve Kürdistan Teali Cemiyeti’nin diğer bazı mensupları Kürt aşiretlerini isyana teşvik etmek için İngilizler tarafından Doğu’da görevlendirilmişlerdi.³⁶⁶

24 Nisan 1920’de Kürt Teali Cemiyeti Başkan Yardımcısı Emin Ali Bedirhan, Kürt Demokrat Partisi Genel Sekreteri Selim Bekir ve diğer bazı Kürt teşekkülleri, İngiliz Başbakanı L’loyd George’a mektup yazıp, takip edilen Kürt politikasından dolayı teşekkürlerini sunmakla yetinmemişler, **İngiliz hükûmetinin cömert yardımlarını** da rica etmişlerdir!³⁶⁷

Rus Çarı’na Yapılan Teklif

Yine Amerikan gizli belgelerinden öğreniyoruz ki, Abdurrezzak Bedirhan, kendisinin Kürdistan Prensi olarak tanınması şartıyla Rus hizmetine girmeyi bile kafaya koymuştu.³⁶⁸

364 Rıza Nur, **Türk Tarihi**, c: 11, 12, İstanbul 1981, s: 121,122.

365 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, s: 136, 137.

366 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul 2006, s: 152.

367 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 448.

368 Orhan Duru, **a.g.e.**, s: 150.

Çar, çok tehlikeli bulduğu bu teklifi reddedince Bedirhanlar'ın yüzlerini İngiltere'ye çevirdikleri anlaşılıyor. Yanına Sait Molla ve Nemrut Mustafa Paşa gibi iki İngiliz uşağını alan Emin Ali Bedirhan'ın 2 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ederek Andrew Ryan'dan **İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan istediğini** biliyoruz.³⁶⁹

Kürtçüler bu utanç verici teşebbüslerini gizlememişlerdir. Kürdistan Teali Cemiyeti'nden Mevlanzâde Rıfat, Kürtler'e özgürlük ve güvenlik sağlayacak tek devletin İngiltere olduğunu ileri sürerek Seyit Abdülkadir'e destek vermiştir. Mevlanzâde, Damat Ferit'in Kürtler'e özerklik verileceğine ilişkin teklifini değerlendirirken de "Türkler kendi başlarının çâresine bakamazken Türk hükûmeti Kürtler'e nasıl özerklik sağlayabilir ki" diye sormuştur.³⁷⁰ 24 Ekim 1921'de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan bir İngiliz istihbarat raporuna göre; **Mevlanzâde ve diğer Kürt liderleri kendilerine yardım yapılması hâlinde Yunan iddialarını bile destekleyeceklerdir!**³⁷¹

Anlaşıyor ki, bu feodal Kürt beylerinin, asırlarca himayesi altında yaşadıkları devlete ve büyük Türk Milleti'ne karşı hiçbir sorumlulukları yoktur!

Vefa duyguları yoktur!

Sadakatları yoktur!

İngiliz ajanları ile işbirliği yaparak bir ayaklanma çıkarmak için çaba harcayan³⁷² Kürt Teali Cemiyeti'nin amacı Atatürk'ün de belirttiği gibi ecnebi himayesi altında bir Kürt devleti kurmaktı,³⁷³ bu amaç pek çok fert ve cemiyet tarafından da benimsenmişti. O fertlerin başında Şerif Paşa geliyordu.

369 Bilal Şimşir, **Kürtçülük, 1787-1923**, c: 1, s: 319.

370 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, c: 1, s: 313.

371 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 216.

372 Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s: 119.

373 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, İstanbul 1973, s: 6.

Şerif Paşa

Osmanlıların son zamanlarında sıkça karşılaştığımız hain paşaların en entelektüelleri ve okumuşları arasında bulunan Şerif Paşa, 1865'te İstanbul'da doğmuştur.³⁷⁴ Galatasaray Lisesi'ni ve Paris'te Saint Cyr Harp Okulu'nu bitirmiş, Brüksel ve Paris'te askerî ateşe, İsveç'te büyükelçi olarak çalışmıştır. Avrupa'da bulunduğu yıllarda Jön Türk hareketini desteklemiş, fakat **arkadaşlarını Abdülhamit'e gammazlamaktan geri kalmamıştır.**³⁷⁵ İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra Londra Büyükelçiliği'ne tayin edilmeyince İttihat Terakki'den istifa edip muhalefete başlamıştır. Celal Bayar, **“muhallifliğini Türklük ve vatan aleyhinde bulunmak derecesine kadar götürdüğünü”** yazar.³⁷⁶ Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikasta adı karıştığı için gıyabında idam cesasına çarptırılan Şerif Paşa, Paris'te toplanan barış konferansında **Türkiye'yi savunmakla görevlendirildiği hâlde, o Ermenilerle elele verip Osmanlı Devleti'nin aleyhinde çalışmıştır.**³⁷⁷ Ünlü vatan haini Ali Kemal'in Başbakanlık'a getirmek için çalıştığı adam, işte bu adamdır!³⁷⁸ Yakışıklı olması sebebiyle kendisine takılan Fransızca Beau Şerif, yani Hoş Şerif adı, Süleyman Nazif tarafından ve kasten Boşherif şeklinde Türkçeye çevrildiği için Boşherif nâmıyla anılmaya başlanmıştır. Hatta Süleyman Nazif, Boşherif'i anlatan bir risale bile yazmıştır.

Her ne hâl ise...

İşte bu Şerif Paşa, 1919 Mayıs'ında Paris'teki İngiliz Büyükelçisi'ne **“bağımsız bir Kürdistan'ın emiri olma yükünü taşımaya gönüllü olduğunu”** bildiriverir.³⁷⁹

374 Bazı kaynaklar onun Osmanlı Hariciye Nazırları'ndan Kürt Sait Paşa'nın oğlu olduğunu kaydedersen de bu bilgiler yanlıştır. Şerif Paşa Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın oğludur.

375 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 4, İstanbul 1967, s: 1346.

376 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 1, İstanbul 1965, s: 186, 2 numaralı dipnot.

377 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadeleye Başlarken**, c: 1, Ankara 1959, s: 54.

378 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s: 108.

379 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, c: 1, s: 303.

İngilizler Şerif Paşa'yı Kürdistan Emirliği için uygun görmezler, ama onu kullanmaktan da geri kalmazlar. Ve 22 Mart 1919'da Paris Barış Konferansı'na bağımsız Kürdistan talebi ile bir Kürdistan haritası sunan Şerif Paşa'yı, Ermeni temsilcisi Bogos Nubar Paşa ile bir masaya oturturlar. Doğu'nun derin vâdilerinde onbinlerce Kürt'ü boğazlayan canilerin de temsilcisi olan Bogos Nubar'la Şerif Paşa'nın Türkiye aleyhtarı bir antlaşmanın altına imza atmasını sağlarlar. Bu ikisinin elde edilmesiyle, 20 Kasım 1919'da konferansa sunulan ortak muhtıradaki, büyük devletlerden birinin himayesi altında bir Ermeni ve Kürt devletinin kurulması istenir.

Amiral Sir F. de Robeck, 26 Mart 1920'de Lord Curzon'a şöyle yazacaktır:

“... İstanbul'daki Kürt Kulübü Başkanı Seyit Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa emrimizdedir!”³⁸⁰

İngilizler Şerif Paşa'nın gerçekten Boşherif olduğunu anlamış olacaklar ki, onun konferansa gelip, Kürtleri temsil etmesine izin vermezler.

Milliyetçilere Karşı

Yunanlılarla Beraber

Kürt istiklâl fikrinin doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edildiğini yazan Ahmet Bedevî Kuran, bir İngiliz istihbarat subayı olan **Rahip Frew'in Kürt hareketi için patrikhane yoluyla Yunan hükûmetinden para sağladığını** kaydetmektedir!³⁸¹

Kürt şeflerinin, Türkiye'ye karşı Yunanlılarla temas hâlinde olduklarına dair kayıtlara İngiliz belgelerinde de rastlanmaktadır. 25 Mayıs 1921'de İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold tarafından Lord Curzon'a gönderilen şifrede “Bedirhan sülalesi reisi Emin Ali

³⁸⁰ Erol Ulubelen, a.g.e., s: 269.

³⁸¹ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele**, İstanbul 1956, s: 625, 626.

ile oğlu Celadettin'in İngiliz Yüksek Komiserliği'nde Mr. Ryan'ı ziyaret ederek **Kürtleri Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklandırmak için Yunanlılarla ilişki kurduklarını** açıkladıklarından" bahsedilmektedir. Şifrede ayrıca Emin Ali ile oğlu Celadettin'in isyan hareketini İngiliz bölgesinde başlatmanın uygun olup olmadığını sordukları ve onlara şu sıra bir ayaklanmanın uygun olmayacağını söylediği de açıklanmaktadır!³⁸²

İstiklâl Harbi yıllarında Türkiye'yi arkadan vuranlar veya Türkiye'yi arkadan vurmak için işgal kuvvetleriyle işbirliği hâlinde çalışanlar yalnız Bedirhan Paşa'nın çocukları, Şeyh Abdullah'ın uşakları, Babanzâdeler ve devletten aldığı maaşla devlet aleyh-tarı faaliyetlere girişen şu Paris kibarı Şerif Paşa ve saireden ibaret değildir. Diyarbakır'daki Kürt Kulübü Başkanı Cemilpaşazâde Kasım Bey, bir Kürt Lavrence'i olmak isteyen İngiliz ajanı Binbaşlı Noel ile irtibat hâlinindedir! İstanbul'daki Kürt Demokrat Partisi Genel Sekreteri M. Selim Bekir ve Yönetim Kurulu Üyeleri 30 Ağustos 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bir dilekçe vererek kurulması düşünülen Kürdistan'ın İngiliz himayesine verilmesini istemişlerdir!³⁸³ Dilekçede Kürtlerin Türk zulmünden korunması da talep edilmiştir. 25 Haziran 1920'de Musul'daki İngiliz siyasi subaylarına bir mektup gönderen Şırnak Aşireti Reisi, Mustafa Kemal'in Kürdistan'ı İstanbul'dan ve Anadolu'dan kopardığına dair anlaşılmasız laflardan sonra, kendisinin İngiltere'ye bağlı olduğunu söylemiş, İngilizler'den yardım talebinde bulunup, Bedirhanlardan bir yönetici gönderilmesini istemiştir!³⁸⁴

21 Eylül 1921'de Kürdistan İstiklâl Derneği bir bildiri yayınlayarak Kürtleri bağımsızlık mücadelesine çağırmıştır.³⁸⁵ Bu, ayaklanmaya dâvet demektir.

382 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 545.

383 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 78.

384 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, c: 2, s: 170; Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 100.

385 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 66.

Hakkârî'nin yüksek kesimlerinde yaşayan Nasturileri yanlarına alan **İngilizler'in, bölgenin iki lideri olan Seyit Taha ile Simko diye bilinen Şikak Aşireti Reisi İsmail Ağa'ya çuvalar dolusu para verdikleri bilinmektedir.** Resmi bilgilere göre ayaklanmaları için eski Hakkârî mebusu Seyit Taha'ya 30 bin, ayrıca emrine de 20 bin İngiliz lirası vermişlerdir.³⁸⁶

Amerikan heyetine verilen 25 Eylül 1919 tarihli raporda, İngilizler'in Musul'u işgal ettikten sonra Kürt aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırttıklarından bahsedilmektedir. Seyit Taha'nın para, rütbe ve teşkil edilecek devlete başkanlık vaadiyle iğfal edildiği ifade edilen raporda Simko Ağa denilen aşiret reisinin de para ve saire ile elde edildiği anlatılmaktadır. Seyit Taha ile Simko Ağa'nın ittifak kurmasını sağlayan **İngilizler, Seyit Taha'ya birkaç top, silâh ve cephane de vermişlerdir.**³⁸⁷

“Türk Ordusu'na

Yardım Etmeyin!”

General Wilson'un hükûmet başkanı yetkilerini tanıdığı Şeyh Mahmut Elberzenci “Ankara ile hiçbir surette birlik olunmamasına, söylediklerine kulak asılmamasına, onlara **mâlî kaynak verilmemesine, Türk Ordusu'na yardımda bulunulmamasına**” dair mektuplar yazmıştır.³⁸⁸

Şeyh Mahmut, İngilizler'e isyan edince tutuklanacak, İstiklâl Savaşı sonunda İngilizler onu hapisten çıkarıp hükûmet başkanı yaparak Türkiye'ye karşı kullanmak isteyeceklerdir.

İstiklâl Savaşı yıllarında Kürtler yalnız İngilizlerle değil, Amerikalılarla da temas hâlinde idiler. Amerikan İnceleme Heyeti'nin İstanbul'daki Amerikan Elçiliği'nde yaptığı toplantıya katılan Kürt

386 Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s: 167.

387 Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1969, s: 293.

388 Mektup metni için bakınız: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, İstanbul 1986, s: 215.

Teali Cemiyeti'nden Babanzâde Şükrü ile Seyit Abdülkadir, kurulacak Kürdistan için Karadeniz'de bir liman istemekle yetinmezler, İskenderun limanı ile Dicle ve Fırat nehirlerinden de yararlanmak isterler.³⁸⁹

Ancak bir kısmını naklettiğim bütün bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, **Kürt aşiretleri iddia edildiği gibi Türklerle beraber düşmana karşı savaşmamışlardır! Aksine düşmanla elbirliği edip, istiklâl mücadelesi vermekte olan Türkler'in üzerine saldırmışlardır!**

Barzanî'nin İtirafı

Mesut Barzanî Viyana'da, Antranik Paşa'nın torunu ile nasıl karşılaştıklarını anlatırken demektedir ki:

"... 1978 yılı Ekim ayının ilk günlerinden birinde babamla birlikte alış veriş yapmak üzere bir süper markete gittik. Benden başka Muhammed Said Doski ve Muhsin Dizayi de bulunuyordu. Marketin çeşitli reyonlarını gezerken dikkatimizi bir adamla bir kadın çekti. Elli yaşlarındaydılar ve doğulu oldukları simalarından belli oluyordu. Bize göz ucuyla bakıyor, sonra aralarında anlamadığımız bir dille konuşuyorlardı. Ancak sözlerinin arasında Barzanî ismini birkaç kez zikrettiklerini duydum. Tedbir amacıyla ve doğal bir kuşku refleksiyle babamdan Muhammed Said'le birlikte bir kenara çekilip beklemelerini istedim. Ben ve Muhsin alış veriş yapıp, almak istediklerimizi aldıktan sonra hızla çıkıp gidecektik.

Öyle yaptık ve dışarı çıktık. Adam ve kadın kapıda durup çıkışımızı bekliyorlardı. Sonra adam biraz tereddüt ettikten sonra bize yaklaştı ve hemen söze girdi:

- Size bir soru sorabilir miyim?

Muhsin:

- Evet, buyurun, dedi.

389 Zeki Sarıhan, a.g.e., c. 2, s: 24.

Adam sordu:

- Bu General Barzanî değil mi?

Muhsin adamdan kendisini tanıtmasını istedi:

- Kimsiniz?

Adam adını söyledikten sonra **ben Ermeni Antranik Paşa'nın torunuyum**, dedi.

Babam Antranik Paşa'nın adını ve adamın onun yakını olduğunu duyar duymaz, hemen atıldı ve adamı samimi **bir şekilde kucakladı**. Adam babamın ellerini kapıp öpmeye başladı. Sonra bize döndü ve heyecanlı ve duygu yüklü bir sesle şunları söyledi:

- Eşlik ettiğiniz bu adamın kim olduğunu biliyor musunuz? Eğer bilmiyorsanız ve onu tanımiyorsanız, nasıl ona hizmet ediyorsunuz. Lütfen, bana ve eşime ona hizmet etme şerefini bahşedin. Eğer siz bu adamın değerini bilmiyorsanız, **ben onun değerini çok iyi bilirim**.

Bu ilgisinden dolayı teşekkür ettik. Adresini ve telefon numarasını aldık. Çok sıcak ve duygusal bir şekilde vedalaştık.

Eve gider gitmez babamdan olayı anlatmasını büyük bir ıstıyakla istedim. O da anlattı:

Ermeniler, 1920-1921 yıllarında bağımsızlık için Antranik Paşa komutasında savaşırken Türk saldırısı sonucu korkunç bir kıyıma uğradılar. Bunun üzerine Antranik Paşa, Şeyh Ahmet Barzanî'ye bir mektup yazarak yardım istedi. Bütün kuvvetleri Türk kuvvetleri tarafından muhasaraya alınmıştı. Kendisinin Türk kuvvetlerine esir düşmesi an meselesiydi. Şeyh Ahmed derhal Barzanî aşiretinden 200 kişilik bir kuvveti Evla Beg komutasında yardımına gönderdi. Ben de savaşçılar arasındaydım. Reykan ve Horemari (Oramar) gibi aşiretlerin bölgelerinden geçtik. Bu aşiretler yolumuzu kestiklerinde, Ermenilerle savaşmaya gidiyoruz, dedik. O sırada Türk hükûmeti, Ermenilerin taleplerine karşı verdiği bu savaşın "Müslüman-Hristiyan

savaşı” olduğunu, kendisinin İslâm’ı savunduğunu iddia ederek bir çoklarını kandırmıştı. Bizim için belirlenen bölgeye vardık. Ermeni ailelerini kurtardık. Bunlar arasında Antranik Paşa’nın ailesi de vardı. Aileleri Suriye’ye ulaştırdıktan sonra Zaho üzerinden Barzan’a geri döndük. Türk Ordusu’yla girdiğimiz çatışmada 14 şehit vermiştik.

Bu adam Antranik Paşa’nın torunudur. Bu olayı babasından ve akrabalarından duymuş olmalıdır.”³⁹⁰

Paşa mı, Haydut mu?

Mesut Barzanî’nin bir özgürlük savaşçısı gibi tanıtmağa kalktığı Antranik, emperyalizmin basit bir âleti olması sebebi ile aslında paşa değil, maşadır! Vahşi cinayetlerinden dolayı Türk Hükûmeti’nin idama mahkûm ettiği bu Ermeni sergerde, Balkan Savaşı sırasında başına topladığı diğer Ermeni sergerdelerle birlikte Edirne, Keşan, Malkara ve Tekirdağ taraflarında Müslüman kadın ve çocukları boğazlamakla kalmayıp, bir kısmını da camilere doldurarak ateşe vermiştir!

İşte irtikâp ettiği vahşetten dolayı Rusların dikkatini çeken bu cânî, kimi 101 yıla hükümlü, çoğu Sibiryâ sürgünü diğer 180 kadar cânî ile birlikte hapisanelerden çıkarılıp, kamplarda eğitilmiş, Birinci Dünya Savaşı başlayınca da sınırlarımızdan içeri salıverilmiştir!

Antranik’in elindeki silâh da Rus’undur, sırtındaki üniforma da!

Rus Genelkurmayı, yeni cinayetlere teşvik etmek için dördüncü dereceden Saint George nişanı ile ve erlere mahsus Saint George haçı ile ödüllendirdiği bu general kılıklı eşkıyayı işi biter bitmez ordudan tardedivermiştir!

Mesut Barzanî’nin 1920-1921 yıllarında bağımsızlık için savaşırken Türk saldırısına uğradığından bahsettiği Antranik Paşa, işte

³⁹⁰ Mesut Barzanî, **Barzanî ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi**, İstanbul 2005, s: 409, 410.

bu hayduttur! Kendi vatanında istiklâl için savaşıyan Türk Ordusu'nu saldırgan olarak göstermeye kalkışan Mesut Barzanî, babasının Ermenilerle elbirliği edip, Türk askerine karşı savaştığını anlatmakla, şecaat arz ederken sirkatini söyleyen merd-i kıptinin durumuna düşmüştür.

Kürt Ayaklanmaları

Prof. Arnold Toynbee'nin dediği gibi "İngilizler Musul'u işgal ettikleri andan itibaren Kürt milliyetçiliğini teşvik etmeye başlamışlardır."³⁹¹

Bölmek ve hükmetmek, onların tarih boyunca uyguladıkları ve sâdık kaldıkları yegâne dış siyaset düsturudur.

Mr. Ryan, 25 Aralık 1919 tarihli raporunda Türkiye'ye yerleşmek için ne yapılması lazım geldiğini şöyle özetler:

"... Bizim şimdiki gayemiz bölmek, arkadaş gibi davranıp kazanmak ve sonra hükmetmek olmalıdır!"³⁹²

Albay Stokos, etnik ayrımcılığın yanı sıra mezhep kavgasının da kışkırtılmasını istemiştir. 6 Kasım 1920'de Lord Curzon'a şöyle yazır:

"... Sünniler ile Şüiler arasında zıtlık büyüktür, biz bu zıtlığı daha da geliştirebiliriz!"³⁹³

Etnik çatışma ve mezhep kavgalarının amacı Türkiye'ye hükmetmektir! Mustafa Kemal bertaraf edilmeden Türkiye'ye hükmedilemeyeceğine göre; öyleyse kitleler Kuva-yı Milliye'yi ezmek için ayaklandırılmalıdır! Mr. Ryan'ın 23 Eylül 1920 tarihli raporundan da anlaşılacağı gibi ayaklanmalar Kuva-yı Milliye'yi ezmek için çıkarılmaktadır! Bu mesele hakkında Damat Ferit'in ağzını arayan Yüksek Komiser Robeck, 16 Mart 1920'de Lord Curzon'a yolladığı raporda izlenimlerini şöyle özetleyecektir:

391 Arnold Toynbee, *Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, s: 296.

392 Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s: 220.

393 Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s: 283.

“... Damat Ferit Paşa ve Seyit Abdülkadir ile görüştüm. Ferit Paşa Diyarbakır, Harput ve Muş bölgelerindeki Kürtleri Türk millî hareketine karşı kulanmak istiyor, bana (bunun) İngiliz politikasına uygun düşüp, düşmediğini soruyor. Seyit Abdülkadir ise milliyetçilere karşı harekete geçmeye hazır. Ancak bağımsız veya İngiliz mandası altında bir Kürdistan’ı garanti etmedikçe Ferit Paşa ile birleşmek istemiyor!”³⁹⁴

Damat Ferit’in bu görüşmeden sonra en az iki kez daha Kürtleri ayaklandırmak için Yüksek Komiser Robeck’le görüştüğünü biliyoruz. 17 Nisan 1920 ve 20 Temmuz 1920’de yapılan görüşmeler, Amiral Robeck tarafından 28 Temmuz 1920’de Lord Curzon’a şöyle rapor edilecektir:

“... Damat Ferit bana geldi. ‘Barış antlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaktır, Kürt liderleri Mustafa Kemal’i sevmezler. Çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor, siz Mustafa Kemal’den nefret ediyorsunuz, çünkü o sizin yaptığınız antlaşmayı kabul etmiyor. O hâlde Kürtleri Mustafa Kemal’e karşı kullanalım’ dedi!”³⁹⁵

Kürt ayaklanmaları işte bu müsait vasatta gelişmiştir.

Ali Batı Ayaklanması

Yukarıdan beri mümkün olduğu kadar özetleyerek anlata geldiğimiz Kürk işbirlikçiliği işte bu müsait ortamdan faydalanaarak silâhlı ayaklanmalar olarak karşımıza çıkar. İlk olarak, daha Gazi Paşa Samsun’a hareket etmeden **“hükûmetin zayıf düştüğünden, Padişah’ın bölgenin muhafazasını kendisine emanet ettiğinden, Mardin’de hükûmet kuracağından”** bahseden Ali Batı silâha sarılır. Midyat’ın güneyindeki Kürt aşiretlerinden birinin reisi olan, Mardin, Nusaybin, Savur taraflarındaki bazı Kürt aşiretlerini de nüfuzu altına aldığı anlaşılan Ali Batı, 11 Mayıs 1919’da, önüne düştüğü silâhlı atlılarla Nusaybin’i basar.

394 Bilal Şimşir, *a.g.e.*, c: 1, s: 393; Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 2, s: 431, 432.

395 Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s: 277.

Kaymakamı ve emrindeki asker sayısı yüzü geçmeyen 24. Alay Komutanını tehdit eder. Hapishanedeki bazı mahkûmları serbest bırakır. Halktan zorla para toplamaya ve asker yazmaya başlar.³⁹⁶

Bölgeye takviye kuvvet gönderildiğini duyunca dağlara kaçan Ali Batı ayaklanması, bazan fasılasız 7.5 saat süren çalışmalarla 18 Ağustos'a kadar devam etmiş, isyan bu cahil adamın Midyat'ta öldürülmesiyle sona ermiştir.

General Kenan Esengin "Millî Mücadelede Ayaklanmalar" adıyla yeniden yayınlanan İhanet Yarışı isimli eserinde, Ali Batı ayaklanmasının **İngilizler'in teşviki, parası ve o bölgede Kürdistan kurulacağı yolundaki İngiliz propagandası sebebiyle çıktığını** yazmaktadır.³⁹⁷ Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan bir çalışmada da İzmir'in işgalinden dört gün önce harekete geçen **Ali Batı'nın İngilizlerle anlaştığından** bahsedilmektedir!³⁹⁸

Ali Galip Olayı

Ali Galip olayı, Damat Ferit'in, haris bir valiyi ve İngilizlerle işbirliği hâlindeki bazı Kürt aşiret reislerini kullanarak Mustafa Kemal Paşa'yı ezmek için tertiplediği bir komploydur.

Bakınız millî mücadeleyi örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı yakalayıp İstanbul'a göndermek için kimler nasıl elele vermişlerdir.

Erzurum Kongresi'nde Doğu illerinin ve Kâzım Karabekir Paşa'nın tam desteğini sağlayan Mustafa Kemal Paşa, 4 Eylül'de toplanacak olan Sivas Kongresi'ne katılmak üzere 29 Ağustos 1919'da yola çıkar. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan hareket etmesi

396 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Ankara 1974, s: 42.

397 Kenan Esengin, **Millî Mücadelede Ayaklanmalar**, İstanbul 1998, s: 45.

398 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Ankara 1974, s: 41.

Damat Ferit'i de harekete geçirir. Ferit Paşa Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri için önce Sivas Valisi Reşit Paşa'ya talimat vermeyi düşünür. Fakat Reşit Paşa'nın İstanbul'un emirlerine pek kulak asmaması sebebi ile, bu görevin Elazığ Valiliği'ne yeni tayin edilen Ali Galip Bey'e havale edilmesi için Dahiliye Nazırı Adil Bey'e talimat verir.

Adil Bey telgraf makinasının başına geçip Ali Galip'e yükselmesini sağlayacak bir görevi kabul edip etmeyeceğini sorar.

Fakat Ali Galip'in bitmez, tükenmez istekleri vardır. Bakan'a verdiği cevapta "hemen kurmay albaylığa, sonra da paşalığa terfi ettirilmesi hâlinde gereken fedakârlığı yapacağını, vatan görevinden kaçmayacağını" arzeder.

Ona, 3. Kolordu Komutanlığı da uhdesinde bulunmak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından Sivas valiliğine tayin edildiği bildirilir.

Fakat Ali Galip'in bazı şartları daha vardır. Dahiliye Nazırı'na yolladığı cevabî telgrafta "1911 yılı başlarında görevinden ayrılmak zorunda kaldığını, sekiz buçuk yıldır ticaret ve ziraat ile uğraştığını, kaybedilen bu sürenin kıdemine eklenmesini, hemen kurmay albaylığa yükseltilmesini, Elazığ'dan hareketi sırasında da paşalığa terfi ettirilmesini ister. "Aile fertlerinden onbir nüfusu Elazığ'a getirdiğinden, bir sürü ev eşyası aldığından, nakliye masraflarının fazlalığından, yollukların yetişmediğinden" bahsederek tazminat talep eder.

Adil Bey "askerî rütbesinin yükseltilerek iade edileceğini, tahakkuk edecek sefer masraflarının verileceğini, görevin başarılması hâlinde Padişah'ın da lütuflarda bulunacağını" bildirir ve "bu akşam" hareket etmesini emreder.

Ali Galip bu teminatlara rağmen tatmin olmaz. "Tahakkuk edecek sefer masraflarının evinin nakline ve satılacak eşyasının yerine yenisinin alınmasına kâfi gelmeyeceğini, bu sebeple yolluktan başka en az 700 lira tazminat verilmesi lazım geldiğini" bildirir ve ticaret ve ziraatle uğraştığı sekiz buçuk yılın kıdemine ilave

edilmesinin elzem olduğunu bir kez daha hatırlatarak, ayrıca memuriyette iki derece yükseltilmesini ister.³⁹⁹

Hükûmeti ile böylesine Çingene pazarlığı yapan bir valiye gösterilen olağanüstü tahammül, Damat Ferit kabinesinin Mustafa Kemal “gailisinin” ortadan kaldırılmasına verdiği önemi göstermesi bakımından son derece ibret vericidir. Damat Ferit’i sıkıştıran da İngiltere’dir.

Sonunda anlaşma sağlanır.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik ve Dahiliye Nazırı Adil imzaları ile çekilen 2 Eylül 1919 tarihli şifrede görevin, evdeki en güvenilir kimseden bile gizlenmesi, vakit geçirilmeden 100-150 kadar Kürt atlısı ile derhâl Sivas’a hareket edilmesi, valilik ve komutanlığın ele alınması ve orada bulunanların yakalanıp İstanbul’a gönderilmesi emredilir.⁴⁰⁰ Yani Ali Galip’in görevi Sivas Kongresi’ni dağıtmak ve böylece millî hareketi daha doğmadan boğmaktır.

Evinde misafir kaldığı adamı ertesi gün “İttihatçıdır” diye suçlayıp, İngilizlere tutuklatacak kadar tiynetsiz bir adam olan Ali Galip 6 Eylül’de Malatya’ya gelir.

O tarihte Malatya Mutasarrıfı Bedirhanogullarından Halil Rahmi Bey’dir.

Atatürk, Kürt Teali Cemiyeti’nin kurucuları arasında bulunan Halil Rahmi Bey’in, bu cemiyetin ve Ermeni Patrikhanesi’nin yardım ve tesiri ile Malatya’ya tayin edildiğini açıklamıştır!⁴⁰¹

O günlerde Malatya’da bir Kürt Kulübü kurmaya çalışan Halil Rahmi⁴⁰² bölücülerden seçtiğini tahmin ettiğimiz birçok Kürtü bucak müdürlüklerine tayin etmiş, Dersim aşiretleri ile yakın temasa geçmiştir.

399 Telgraf metinleri için bakınız: Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, s: 125, 126, 127.

400 Telgraf metni için bakınız: Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 127, 128.

401 M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, c: 3, s: 1102, 1103, 156 numaralı belge.

402 Salahi Sonyel, **Mondros’tan Mudanya’ya**, c: 1, s: 136.

Halil Rahmi Bey bütün bu faaliyetleri niçin yaptığını Amerikan Yardım Heyeti üyelerine şöyle açıklamıştır:

“... İtilâfçılarla Kürtler arasında vuruşma patlak verdiği takdirde Malatya’da Kürtleri ayaklandırıp Türkleri kıracağız!”⁴⁰³

İşte şimdi Halil Rahmi’nin beklediği gün gelmiş, İtilâfçı Damat Ferit yeni tayin ettiği İtilâfçı Elazığ Valisi’ne milliyetçilerin toplandığı Sivas Kongresi’ni dağıtma emri vermiştir! Öyle ise kongrenin basılması sırasında meydana gelecek çatışmalardan faydalanıp Kürt devleti kurulmalıdır!

Ali Galip Sivas’a gitmek üzere Malatya’ya geldiği gün Bedirhanlar’dan Kâmuran ve Celadet Bey’lerle Diyarbakır’lı Cemil Paşa-oğlu Ekrem de silâhlı atlıların refakatında şehre girerler. Yanlarında Kürt Lavrance’si olmaya çalışan İngiliz casusu Noel de vardır. Diyarbakır’daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey’in İstanbul Hükûmeti’nden tutuklanmalarını istediği bu adamlar, Mutasarrıf Halil Rahmi Bey tarafından karşılanırlar.

Kürt Lavrensi

Kaynaklarda Noel ve Nowil imlaları ile yazılan bu adamı kısaca tanımamız gerekiyor.

Edward Noel, Nisan 1915’te İran’ın Ahvaz kentine konsolos olarak tayin edilir. Bu görevde dört gün kalır, böylece Kürtleri yakından tanıması sağlanır. Kürtçe öğrenir. Mütareke döneminde İngiltere’nin Bağdat Konsolosluğu’na irtibat subayı olarak görevlendirilir. Kuzey Irak’ta incelemeler yapar. Noel’in verdiği bilgileri değerlendiren Bağdat’taki İngiliz Komiseri Albay Wilsol, bir Kürdistan haritası çizer. Bu haritaya göre İmadiye dahil, Zaho hariç, Mardin’in güneyinden 37. eylem boyunca Birecik’e uzanan hat Kürdistan’ın güney sınırını tespit etmektedir. Kuzey sınırı ise Elazığ, Van, Bitlis illerinin kuzeyinden geçmektedir. Bu bölge kurul-

403 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, c: 1, s: 545, 292 numaralı dipnot.

ması düşünülen Ermenistan sınırları ile çatıştığı için Noel soruna şöyle bir çözüm teklif eder. Ona göre Doğu illeri İngiliz mandası altına alınacak, bölgenin kuzeyi Ermeni, güneyi Kürt, ortası da karma bölge olacaktır.⁴⁰⁴ Kendisi de bir Kürtçü olan Mevlanzâde Rıfat, bu Noel'in Kürt Teali Cemiyeti üyeleri tarafından âdeta **gökten inmiş bir mâbut addedildiğini** yazmaktadır.⁴⁰⁵

İşte şimdi Kâmuran ve Celadet Bedirhan'la Cemilpaşaoğlu Ekrem Bey ile beraber Malatya'ya gelen adam Müsteşar Hohler'in **"Kürtler'in peygamberi olmak istiyor"**⁴⁰⁶ dediği bu adamdır.

İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nden Ryan, Noel ile Ali Galip ve Kürt aşiret reislerinin Malatya'da buluşmalarının tamamen bir tesadüf olduğunu ileri sürer ama bu iddia pek inandırıcı değildir. Çünkü şehrin duvarlarına Mustafa Kemal'i **"hain, âsi, tehlikeli"** ilân eden kâğıtlar asıldığından bahseden⁴⁰⁷ Lord Kinross bile Ali Galip'in, Noel ile beraber Kürtlerden kuvvet topladığını yazmaktadır!

Kinross, İngilizler'in bu tezgâhtaki rolünü şöyle imâ etmektedir:

"... Mustafa Kemal hemen harekete geçerek Ali Galip'in üzerine asker gönderdi. Ali Galip Malatya'da, yanında E. W. C. Noel adında bir İngiliz Binbaşı ile beraber Kürtlerden kuvvet topluyordu. Bu subay Musul'un işgalinden sonra Irak'ın kuzeyindeki Kürtler'in bir takım yarı özerk vilayetler hâlinde örgütlenmelerine yardım için Süleymaniye'ye gönderilmiş, şimdi de Osmanlı Hükûmeti'nin onay ve desteği ile İngiliz makamları tarafından sınırın ötesindeki Kürt aşiretlerinin durumunu incelemek üzere Malatya'ya yollanmıştı. Siyasi bir subay olan Noel'in kural dışı ilişki ve çalışmaları sadece Türkleri kuşkulandırmakla kalmaz, çok kere Allenby ordusundaki kendi arkadaşlarına bile utanç ve-

404 Sina Akşin, a.g.e., c: 1, s: 535; Bilal Şimşir, a.g.e., c: 1, s: 323, 324.

405 Mevlanzâde Rıfat, **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, İstanbul 2000, s: 272, 273.

406 Erol Ulubelen, a.g.e., s: 202.

407 Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006, s: 211.

rirdi. Şimdi de yanına eskiden bu bölgeleri haraca kesmiş olan Bedirhan adlı Kürt aşiretinden iki kişiyi almıştı.

“Mustafa Kemal, hem Ali Galip’in, hem de Noel’in tutuklanmaları için emir verdi. Ali Galip bir gün önce Sivas’a gitmek için emir aldığı hâlde, bu işe harcanacak para konusunda hâlâ pazarlıkta olduğu için hareketini geciktirmişti. Biraz fazla geciktirmiş olmalı ki, milliyetçilere yakalanmamak için yüz kızartıcı bir şekilde Malatya dağlarına kaçmak zorunda kaldı. Geride suçunu ortaya vuran bir takım kâğıtlarla önemli bir para bırakmıştı. Bunların yanında amacının ‘Mustafa Kemal Paşa ve avânesinin tenkili’ olduğunu belirten bir de makbuz bulundu.

“Kürtler dağıtıldı. Binbaşı Noel de sınıra kadar gönderildi. Bu arada İstanbul’a biraz da saflıkla şifresiz bir telgraf çekerek milliyetçilerin kendisine karşı kötü davrandıklarından yakınmıştı. Böylece Ryan’ın telgrafı eline alır almaz düşündüğü gibi işler karışmaya başlıyordu. Mustafa Kemal’in eline, kendisine karşı sadece Damat Ferit tarafından değil, İngilizler tarafından da alçakça bir tertip hazırlandığını belirten kanıtlar geçmişti.”⁴⁰⁸

Biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi Ali Galip’in niyeti bu kuvvete dayanarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklamak, Mutasarrıf Halil Rahmi ve ötekilerin amacı da kongrenin basılması sırasında çıkacak kargaşadan faydalanıp Kürt devleti kurmak için ayaklanmaktır.

İngiliz Parası İle...

Bereket versin ki, Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip ile Dahiliye Nazırı Adil Bey arasında telgrafla yapılan Çingene pazarlığından haberdardır. Gazi Paşa’nın aldığı tedbirler üzerine kongreyi basmak teşebbüsü de ayaklanma teşebbüsü de akamete uğrar. Panniğe kapılan Ali Galip ile Halil Rahmi hükûmet binasına gelir-

408 Lord Kinross, a.g.e., s: 232, 233.

Sözlük: **Tenkil etmek:** Tepelemek. **Tevfikân:** Emre uyularak.

ler. Paldır küldür Sandık Emîni'nin odasına dalarlar. Sandıktan 6 bin lira alırlar. Paranın yerine konmak üzere şu notu bırakırlar:

"... Mustafa Kemal Paşa ve avanesinin tenkili masraflarına karşılık olmak üzere ol bapdaki emrine tevfikân 6 bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919

Halil Rahmi

*Ali Galip*⁴⁰⁹

Böylece **soyguna emir kılıfı uyduran** devletin valisi ile mutasarrıfı parayı aldıktan sonra dört nala Malatya'dan kaçarlardı. Karısının Amerikan yetimhanesine sığınmasını sağlayan Halil Rahmi, Malatya'dan uzaklaşmadan önce aşiretlere haber salıp ayaklanmanın başladığını bildirir. Birlikte Malatya'dan beş saat uzaktaki Raka'ya gelirler. Ali Galip, ancak Raka'ya gelince bir Kürt ayaklanmasının içine düştüğünü anlar ama artık iş işten geçmiştir.

Sûvari Alayı Komutanı Cemal, Topçu Alayı Komutanı Münir, Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey ve arkadaşlarının Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri istihbarat raporlarına dayanan telgraftan öğreniyoruz ki, Halil Rahmi bir Kürt ayaklanması için Siverek'e kadar olan aşiretlerle Dersim aşiretlerini Raka'ya çağırmıştır.

Hazırlanan plana göre **aşiretler önce Malatya'ya hücum edeceklerdir.**

Şehri yağma edeceklerdir!

Malatya'da bulunan Türkler'i katledecek, şehirden tartedeceklerdir!

Şehre Kürt bayrağı çekeceklerdir!

Sonra Sivas istikametine yürüyeceklerdir. Dersim aşiretleri de Harput'a doğru harekete geçecektir. Binbaşı Noel Urfa'da bulunan İngiliz tümeninin harekete âmâde olduğunu söylemiş ise de, nezdinde bulundukları Bedir Ağa bu teklifi reddetmiştir. Fakat aşiretler Malatya'ya Kürt bayrağı çekilmesinde ısrarlıdır.⁴¹⁰

409 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 124.

410 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 133.

Ali Galip olayını anlatırken, Kâmuran Bedirhan'ın Kürtleri İngiliz parasıyla ulusal bir harekete sevk edeceğinden bahseden Sina Akşin, ayrıca “hükûmetçe celbedilmiş 30 Arnavut ve Kürt subay, 3-4 grup hâlinde İngilizlere arz-ı hizmet edecekti. Bunlar bin lira alıp hareket etmişlerdi. **Mustafa Kemal'i ve Rauf'u kaçırarak veya öldüreceklerdi**” diyor.⁴¹¹ Atatürk'de 15. Alay Komutanı'na çektiği 10 Eylül 1919 tarihli şifrede “**fırari hainlerin İngiliz parasıyla Kürtleri aldatıp asker aleyhine sevk ettiklerini kaydetmektedir.**”⁴¹² Nitekim İrade-i Milliye'nin 17 Eylül 1919'da yayınlanan ikinci sayısında “**Kürt millet-i necibesini İngiliz altınlarıyla iğfale çalışan vatan haini Celadet ve arkadaşlarından**” bahsedilmektedir. Harp tarihi ile ilgili belgelerde de Bedirhanlar'dan Kâmuran ve Ali ile Mevlanzâde Rıfat'ın **bölgeye çok miktarda para getirdiklerinin** söylendiği ifade edilmektedir⁴¹³ ki, herhâlde bu ayaklanma teşebbüsünde epey İngiliz altını sarf edilmiş olmalıdır.

Cemil Çeto Ayaklanması

Ali Galip olayından sonra, millî mücadele yıllarında tezgahlanan ikinci Kürt ayaklanması, yakın tarihimize “Cemil Çeto ayaklanması” adıyla girmiştir.

Cemil Çeto, Siirt taraflarındaki Garzan'da Bahtiyar Aşireti'nin reisidir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünden faydalanarak bölgede bir hükûmet kurma hülyasına kapılan bu cahil adam, çevredeki aşiret reislerini kendisine katılmaları için tehdit ederek kuvvetlerini arttırmıştır. Amacı hükûmeti ve Türk Ordusu'nu ortadan kaldırmaktır. Bu fikrini Reşkotan Aşireti Reisi Sabri Ağa'ya gönderdiği dâvet ve tehdit mektubunda şöyle açıklar:

411 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 542.

412 Atatürk, **Nutuk**, c: 3, s: 962, 963.

413 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 10, Belge: 233, Ankara 1954.

“... Hükûmet ve orduyu ortadan kaldırmak için Garzan'da bütün aşiret birleştik. Yalnız siz kaldınız. Şayet siz bu ittifaka girmezseniz pişman ve perişan olacaksınız!”⁴¹⁴

Reşkotan Aşireti bu tehdite boyun eğmez, ittifaka da girmez. Aşiret Reisi Sabri Ağa, Çeto'ya gönderdiği cevabî mektupta diyecektir ki:

“... Ecdadım şimdiye kadar hep hükûmetin sayesinde yaşadı ve reislik yaptı. Ben de ecdadıma uyacağım. Hükûmetten başka bir kuvvete boyun eğmem, hiçbir kuvvet beni korkutamaz.”⁴¹⁵

Cemil Çeto, bölgedeki birçok aşiretin desteğini alamadığı hâlde 20 Mayıs 1920'de harekete geçer. O sıralarda yurdun başka bölgelerinde de Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklanmalar devam etmektedir. Herhâlde Cemil Çeto, Yıldızeli Kaymakamı'nın isyancıların tehdidi ile görevinden istifa etmesinden, Adapazarı'nın bir İngiliz piyonu olan Aznavur tarafından ele geçirilmesinden, Düzce, Adapazarı, Edirne, Bolu ve Gerede'de halkı Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklanmaya teşvik edenlerden 16'sının Padişah tarafından Mecidiye Nişanı verilerek ödüllendirilmesinden, Yunan ordularının Batı Anadolu'yu işgal etmesi gibi olaylardan faydalanmış olmalıdır.

Cemil Çeto'yu, Haydaranlı Aşireti Reisi Hüseyin Paşa'nın isyana azmettirdiği anlaşıyor. Mayıs başlarında Cemil Çeto'nun Aynkasır'daki evine misafir olan Paşa, Kürt Teali Cemiyeti'nin bazı bildirilerini de getirmiştir. Bu bildirilerde; “Paris'teki delegeniz Şerif Paşa'nın bize bildirdiği veçhile sulh konferansı Kürtlerin mukadderatı hakkında kesin karar vermiştir. **Kürdistan bağımsız olacaktır. İngiliz ve Fransızlar yakında Mustafa Kemal Paşa hükûmetini bertaraf edeceklerdir.** Başarı haberi sizlere tayyarelerle atılacak beyannâmelerle bildirilecektir. **Siz o**

414 **Türk İstiklâl Harbi**, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Seri Nu: 1, Ankara 1974, s. 180.

415 **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 180.

zaman silâha sarılarak harekete geçeceksiniz, şimdiden hazırlanınız” denmektedir!⁴¹⁶

Anlaşılan Cemil Çeto belki de daha büyük parsa koparmak için acele etmiştir. 20 Mayıs'ta başlayan ayaklanma, Çeto ve dört oğlunun teslim olması üzerine 7 Haziran'da tamamen bastırılmış, kuvvetleri dağıtılmış, bir kısmı da ele geçirilmiştir.

Milli Aşireti Ayaklanması

Çeto ayaklanması bastırılmadan Fransızlar'ın sürekli olarak kıskırttıkları Milli Aşireti isyan eder. Mardin'den Siirt ve Tunceli'ye kadar uzayan bölgeyi idareleri altına almak isteyen aşiret reisleri, millî mücadelenin yanında olan **Türkmen aşiretlerine saldırırlar. Köyleri yağmalarlar, yakıp, yıkarlar.** Özellikle bölgede kalabalık kitleler hâlinde yaşamakta olan ve **Badıllı** da denilen **Beydili toplulukları ile isyancılar arasında yoğun çatışmalar olur.** Ayaklanma kısa sürede Viranşehir, Siverek yöresine kadar yayılır. Fransızlar'ın Urfa'yı ikinci defa ele geçirmek maksadıyla harekete geçtikleri sırada isyana sevk edilen Milli Aşireti düşmandan yardım görmüştür.⁴¹⁷ 18 Haziran'da o havalide bulunan 5. Fırka ile aşiret kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar olur. **Milli Aşireti 19 Haziran'da düşman tarafına geçerek Fransızlar'a sığınır!**

Mustafa Kemal Paşa'nın “**düşmanlarla gizli temas ve irtibat tesis ettiğinden bahsettiği**⁴¹⁸ Milli Aşireti 24 Ağustos'ta atlara ve develere bindirilmiş 2-3 bin kişi ve bir o kadar da yaya ile tekrar saldırıya geçer. 26 Ağustos'ta **Viranşehir işgal edilir.** Asiler şehirde kendilerine direnen **Türkmen Karakeçili Aşireti'nin ileri gelenlerini asarlar.**

Subayların evlerini basarlar. Şehri yağmalarlar.

416 **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 180.

417 **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 174.

418 Atatürk, **Nutuk**, c: 2, s: 448, 449.

Bütün telgraf hatlarını keserler. Viranşehir yöresi iki hafta kadar asilerin evinde kalır. Aşiret daha sonra takviye edilen askerî kuvvetlerle yaptığı mücadeleyi kaybederek çöle kaçmıştır.

Milli Aşireti'ni Fransızlar'dan önce İngilizler'in iğfal etmeye çalıştıkları anlaşıyor.

6. Ordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne gönderilen şifrelerden "Urfa'dan Viranşehir'e gelen bir İngiliz yüzbaşısının Milli Aşireti'ni elde etmek için ısrarlı tahrikatta bulunduğu, Mardin livası dahilinde dolaşan İngiliz Binbaşı Noel'in Kürdistan teşkili için propaganda yaptığından, İngilizler'in bir aşiret reisi olan Simko'yu Türkler'in aleyhine kışkırttığından, Arap Pınarı'nda bulunan İngiliz Kaymakamlığı'nın Kerkân Aşireti Reisi Basravî'nin evinde kaldığından, gündüzleri otomobille yakın köylerde dolaştığından" bahsedilmektedir.

Nitekim Halep'ten gelen bir İngiliz kurmay yüzbaşısı Viranşehir'de Milli Aşireti Reisi Mahmut Ağa ile görüşmüş, bu görüşmeden sonra Mahmut Ağa'nın kardeşleri Siverek, Karakoçan ve Karacadağ'a giderek o yöredeki Kürt aşiretleri ile temasa geçmişlerse de yüz bula mamışlardır. Daha sonra 1919 Haziran ayı ortalarında Viranşehir'e gelen Binbaşı Noel'in Mahmut Ağa ile görüştüğü, bu görüşmeden sonra bizzat Mahmut Ağa'nın Diyarbakır'a giderek Kürt Kulübü ile temasa geçtiği duyulmuşsa da İngilizler Milli Aşireti'ni harekete geçirmeye muvaffak olamamışlardır.

Koçgiri Ayaklanması

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, 30 Temmuz 1920'de Lord Curzon'a önemli bir şifre yollamıştır. Robeck bu şifrede Damat Ferit Paşa ile General Shuttleworth'un Harbiye Nezareti'nde iki plan üzerinde çalıştıklarını bildirmektedir. Planlardan biri Sevr Antlaşması imzalanır imzalanmaz Mustafa Kemal'in üzerine sevk etmek için 15 bin kişilik bir ordu kurulmasıyla ilgilidir. Bu plan bitmek üzeredir.

İkinci plan Kürtler'in Kuva-yı Milliye'ye karşı "maşa olarak" kullanılmasına dairdir. Amiral'in verdiği bilgiye göre, Ferit Paşa İstanbul'daki Kürt liderlerin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı harekete geçmeye pek istekli olduklarını söylemektedir.⁴¹⁹

10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalanır, Ekim ayı başlarında Koçgiri aşiretleri harekete geçirilir.

Aşiret reisi Sultan Abdülhamit'in paşa unvanı vererek taltif ettiği Mustafa Paşa'nın oğlu Haydar Bey'dir. Kürt Teali Cemiyeti'nin İmranlı Şube Başkanı olan Haydar Bey aynı zamanda İmranlı bucağının da müdürüdür! Çevredeki aşiret reislerini cemiyete üye yapan⁴²⁰ Haydar Bey, bazı araçlar vasıtasıyla Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir ile temas hâlinindedir. General Kenan Esengin, bazı cemiyet mensuplarının ayaklanmadan önce Seyit Abdülkadir'in gizli mektuplarını İmranlı'ya getirdiklerini yazmaktadır.⁴²¹

Cemiyet, önceleri, adı verilmeyen bir binbaşının Hozat ve Koçgiri arasında irtibat kurmak üzere Eğin Kaymakamlığı'na tayin edilmesi için çalışmış, muvaffak olamayınca bu görev Kanğal Veterinerliği'ne tayin edilen Baytar Nuri'ye verilmiştir. Baytar Nuri, hem Hozat'la Koçgiri arasında kuryelik yapacak, hem de Sivas aşiretlerine davayı anlatacaktır.

Mustafa Paşa'nın diğer oğlu Alishir, Jepin adında Kürtçü bir gazete çıkarmaktadır. Halkı alenen ayaklanmaya teşvik eden Alishir aynı zamanda Kürdistan Teali Cemiyeti'nin İmranlı Şubesi'nin de sekreteridir. Alishir, İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilâf Partisi gibi millî mücadele aleyhtarı teşkilâtlarla yakınlık kurmuş, millî mücadele aleyhtarı gazeteler vasıtasıyla mesajlarını kitlelere ulaştırmıştır.

Ayaklanma 1 Ekim 1920'de Alishir'in 150 kadar çapulcu ile Kemah köylerini basıp yağmalaması ile başlar o tarihte cephe-

419 Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s: 452.

420 Kenan Esengin, *Millî Mücadelede Ayaklanmalar*, İstanbul 1977, s: 219.

421 Kenan Esengin, *a.g.e.*, s: 219.

lerde ve diğer bölgelerdeki ayaklanmalarla meşgul olan Ankara hükûmetinin emrinde yeteri kadar kuvvet bulunmadığı için, çeşitli safhalarla Haziran 1921'e kadar devam eder.

İmranlı'yı basan asiler Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Halis ve Jandarma Takım Komutanı Teğmen Müştak Bey'lerle dört erimizi şehit ederler. Birçok subay ve 90 er esir alınır.⁴²² **Kasabaya Kürt bayrağı çekilir.**⁴²³ Hozat'tan âsilere yardıma gelenler yol üzerindeki Türk köylerini yağmalarlar, köy sakinlerini öldürürler. Başka bir âsi güruh Türkkeşlik köyünde **13 Türk'ü balta ile parçalar. 10 köy yağmalanır.**

15 Kasım 1920'de Hozat'ta toplanan bazı aşiretlerin reisleri **Ankara'dan özerk bir Kürdistan kurulmasını, Elazığ, Malatya, Sivas, Erzincan bölgelerindeki hapishanelerde tutuklu bulunan Kürtlerin serbest bırakılmasını, Kürtlerin çoğunlukta bulundukları yerlerden Türk memurların ve Koçgiri'deki müfrezelerin çekilmesini isterler.**⁴²⁴

Bu talepler reddedilir.

Koçgiri Aşireti Reisi Alişir, 26 Nisan 1921'de Pülümür aşiretlerine yazdığı mektupta **Kürt bağımsızlığının Avrupa devletleri tarafından tanınmış olduğunu** bildirir, kastedilen Sevr Antlaşması'dır.

25 Aralık'ta Dersim'den gelip isyancılara katılan Pezguvar, Maksudan, Aslanan aşiretlerinin reisleri ile Alişir, Elazığ Vilayeti aracılığı ile Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir telgraf çekerler. Telgrafta denmektedir ki:

*"... Sevr muahedesi gereğince Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis vilayetlerinde bağımsız bir Kürdistan'ın teşekkül etmesi gerekiyor. Derhâl teşkil edilmelidir. Aksi takdirde bu hakkı silâh kuvvetiyle almaya mecbur kalacağımızı beyan ederiz."*⁴²⁵

422 İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921), s: 262, 263.

423 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 407.

424 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 283.

425 Necati Çetinkaya, **Kurtuluş Savaşı'nda İrticaî Olaylar ve İçişyanlar**, İstanbul 2003, s: 249, 251.

Altında “Garbî Dersim Aşair Rüesası” imzası bulunan bu küstah talep de reddedilir.

Bir süre sonra yukarıda sıraladığımız aşiretlere Atına, Perçikan ve Drejan aşiretleri de katılır ve buzlar çözülmeden Doğu’da eşkiyalık hareketleri yeniden başlar. 6 Mart 1921’de Ümraniye’yi basan bin kadar âsi **kasabaya Kürt bayrağı çeker**, birçok askerimiz şehit olur. **Refahiye işgal edilir, hükûmet konağına Kürt bayrağı çekilir!**⁴²⁶ 8 Mart’ta Kemah Kaymakamını ve Jandarma Komutanını esir alırlar. 10 Mart’ta Elazığ, Divriği ve Zara’da sıkıyönetim ilân edilir. Âsiler 11 Mart’ta yeniden Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na başvurarak bölgede imtiyazlı bir vilayet kurulmasını, bu vilayete **Kürt asıllı bir valinin tayin edilmesini** isterler. 12 Mart’ta Havo bucağındaki Jandarma Bölüğü esir edilir.

Tuhaftır ki, bütün bu olaylar devam ederken, bütün bu olaylara sebep olan **Koçgiri Aşireti’nin Reisi Haydar Ağa hâlâ İmranlı Bucak Müdürü’dür!**⁴²⁷

Bu sırada Yunan Ordusu Sakarya nehrinin doğusuna geçmiş, Adapazarı işgal edilmiştir!

23 Mart’ta Erzincan’ın güney batısından gelen çapulcular o civardaki bütün Türk köylerini yağmalarlar. Başka bir âsi güruh **Kuruçay kasabasını talan eder**. Aynı gün Bulucan bucak merkezi basılır, yağma edilir, yaralananlar, ölenler olur. 27 Mart’ta Suşehri, Karacaviran ve Yoncalı köyleri ile Divriği’nin Sincan bucağı aynı akibete uğrar. 29 Mart’ta Kuruçay’ın köylerine tekrar saldırırlar. Halkı uyarmak için, Mal Müdürü Bekir, Jandarma Teğmeni Kemal Bey’ler ve 9 jandarma eri ile Ağıldere köyüne giden Divriği Kaymakam Vekili Remzi Bey ve maiyetindekiler âsiler tarafından esir edilir.⁴²⁸ 10 Mayıs’ta **Kemah’ta 60 ev ateşe verilir**.

Ayaklanma, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa vaziyete müdahale edinceye kadar devam eder. Yunan işgaline uğramakta

426 Necati Çetinkaya, a.g.e., s: 245.

427 Kenan Esengin, a.g.e., s: 222.

428 **İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 268.

olan ve memleketin diğer bölgelerindeki isyanları bastırmaya çalışılan devleti 1 Ekim 1920'den Haziran 1921'e kadar meşgul eden Koçgiri ayaklanması, Haydar Ağa ve Alişir'in aman dilemesi ve elebaşılardan 56 kişinin teslim olmasıyla sona erer.

Damat Ferit ve Seyit Abdülkadir'in tezgâhladığı Koçgiri isyanında Yunan parmağına dikkat çeken Bilal Şimşir, bazı **Yunan ajanlarının İngilizler'in yardımı ile Irak üzerinden gizlice Doğu Anadolu'ya sızdıklarından** bahsetmektedir.⁴²⁹

Cumhuriyet Kürtlerle Beraber Mi Kuruldu

Kürt ayaklanmaları ve Barzanî'nin Ermeniler'le beraber Türkler'e saldırdıklarına ilişkin itiraflarından sonra şöyle bir tespit yapabiliriz:

İstiklâl Harbi'nde Kürtler'in de silâha sarılıp düşmana karşı mücadele ettiklerine, zaferi birlikte kazandığımıza, Türkiye Cumhuriyeti'ni birlikte kurduğumuza, dolayısıyla Kürtler'in devletin kurucu ortakları olduğuna dair iddialar nezaket icabı söylenmiş siyasi birer palavradan ibarettir. İstiklâl Harbi sırasında bazı Kürt aşiretleri anlatageldiğimiz gibi isyan hâlinedirler. Onlar işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmak suretiyle Türk Milleti'ne, Türk Vatanı'na ve Türk Ordusu'na ihanet etmişlerdir. Kürtlerin çoğunluğu devlete sadık kalmalarına rağmen, bazı illerdeki milis kuvvetleri hariç millî mücadeleye katılmamışlardır. Anlatageldiğimiz gibi **onlar Türkler'e karşı işgalci İngilizlerle beraberdirler.**

Bu durum İstiklâl Savaşı'ndaki şehitlerimizle ilgili tablolarda da çok net bir şekilde görülmektedir.

Kayıtların muntazam tutulmayışı sebebiyle İstiklâl Savaşı'nda Türk Ordusu'nun kayıpları hakkında çeşitli rakamlar ileri sürülmüştür. Biz bu konuda fikir yürütecek konumda değiliz. Fakat bir fikir vermek bakımından Özdemir İnce'nin, Genelkurmay verilerinden faydalanılarak hazırlandığından bahsettiği şehitler listesini dikkatinize arz etmek istiyoruz. Özdemir İnce'ye göre İstiklâl

429 Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s: 452.

Savaş'ında Türk Ordusu 15 bin 55 şehit vermiştir, bu şehitlerin illere göre dağılımı şudur:

Adana	365
Adıyaman	20
Afyonkarahisar	425
Ağrı	1
Aksaray	133
Amasya	261
Ankara	913
Antalya	339
Ardahan	22
Artvin	26
Aydın	204
Balıkesir	40
Bartın	143
Bilecik	192
Bayburt	18
Bingöl	3
Bitlis	10
Bolu	541
Burdur	157
Bursa	351
Çanakkale	28
Çankırı	334
Çorum	526
Denizli	541
Diyarbakır	44
Edirne	11
Elazığ	55

Erzincan	40
Erzurum	108
Eskişehir	289
Gaziantep	412
Giresun	324
Gümüşhane	40
Hakkâri	0
Hatay	3
Isparta	293
İçel	405
İstanbul	179
İzmir	59
Karaman	182
Kars	13
Kayseri	264
Kırıkkale	114
Kırklareli	8
Kırşehir	171
Kocaeli	203
Konya	780
Kütahya	228
Malatya	33
Manisa	51
Maraş	150
Mardin	13
Muğla	208
Muş	5
Nevşehir	216
Niğde	201

Ordu	434
Rize	48
Sakarya	295
Samsun	405
Siirt	3
Sinop	399
Sivas	307
Şanlıurfa	51
Tekirdağ	6
Tokat	340
Trabzon	251
Uşak	25
Van	10
Yozgat	351
Zonguldak	358

Bugünkü sınırlarımızın dışında kalan yerlerdeki şehit sayısı:

Azerbaycan	1
Bağdat	6
Batum	1
Bingazi	8
Bosna	1
Bulgaristan	3
Debre	2
Drama	6
Girit	5
Görünce	1
Halep	5
Hicaz	1
İşkodra	3

Karakilise	1
Kerkük	9
Kıbrıs	1
Kosova	12
Manastır	13
Mısır	1
Musul	1
Romanya	1
Selanik	13
Serfice	4
Suriye	6
Süleymaniye	1
Trablus	5
Trablusşam	37
Yanya	2
Yemen	24 ⁴³⁰

Doğum yerleri tespit olunamadığı için 114 şehit listeye dahil edilmemiştir. Takdir edilecektir ki, mesela şehit olan Diyarbakır, Bitlis, Mardin, Muş, Van ve saire gibi Güneydoğuluların tümü Kürt değildir.

Kürtlerin Çanakkale’de bizimle omuz omuza savaştıklarına dair iddiaların da aslı astarı yoktur! 55 bin 127 evlâdımızın şehit olduğu Çanakkale’de 1000’den fazla şehit veren illerimizi şöyle sıralayabiliriz:

Afyonkarahisar	1.743
Ankara	1.926
Antalya	1.201
Aydın	1.806

430 Özdemir İnce, Hürriyet, 28 Ağustos 2009.

Balıkesir	3.003
Bolu	1.419
Bursa	3.274
Çanakkale	1.876
Çankırı	1.204
Çorum	1.427
Denizli	2.258
İçel	1.281
İstanbul	1.908
İzmir	1.814
Kastamonu	2.577
Konya	2.683
Kütahya	1.563
Manisa	2.289
Sinop	1.536

Bu binlerce şehide mukabil Van 36, Tunceli 30, Muş 8, Mar-
din 7, Kars 2, Adıyaman 12, Bitlis 63, Bingöl 8 şehitle en az kayıp
veren iller arasındadır. Bu illerdeki şehitlerimizin tümünün Kürt
olduğu da iddia edilemez.

Bozkır Ayaklanması

27 Eylül 1919'da Kürt oğlu Musa'nın elebaşı olduğu, Apa, Di-
nek, Hisarcık köyleri ile çevre köylerden toplanan, çoğu silâhsız
bin kadar âsinin kasabaya girmesiyle Bozkır isyanı başlar. Âsiler
**Bozkır Askerlik Şubesi'ni basarlar, depoyu yağmalarlar,
depoda ne kadar silâh ve cephane varsa alırlar**, kendile-
rine karşı gelenleri öldürürler. Az sayıdaki askerlerle akşama ka-
dar çatışan âsiler kasaba yakınındaki **baruthaneyi ateşe ve-
rip havaya uçururlar**. 28 Eylül'de Beyşehir'deki Süvari Alayı'na

saldırırlar, makinalı tüfek bölüğünü esir ederler.⁴³¹ 4 Ekim'e kadar kasabayı denetimleri altında tutan çapulcular 4 Ekim'de Konya'dan gelen nasihat heyetinin telkinleri sayesinde ayaklanmalara son verirler.

Fakat 20 Ekim'de isyan yeniden başlar. Ordu, ilk Bozkır ayaklanmasından sonra Konya yöresindeki birlikleri takviye etmek ihtiyacını duymuştur. Bazı kuvvetlerin Seydişehir, Çumra ve Karaviran'a kaydırılması kararlaştırılır. Âsiler Bozkır sırtlarında Yarbay Arif Karakeçili müfrezesinin önünü keserler, kendilerinin Padişah'ın emri üzerine hareket ettiklerini söylerler.⁴³² Yarbay'dan kasabaya yaklaşmamasını isterler. Bu talebin red edilmesi üzerine küçük bir müfreze ile 270 kadar âsi arasında çıkan çatışma akşama kadar devam eder. Esir düşen **üç askerimiz vahşice parçalanır**. Kasabaya giren **âsiler evlerini bastıkları subaylara hakaret ederler**, birçok memurun Bozkır'ı terk etmesine sebep olurlar. Telgraf hatlarını keserler. 24 Ekim'de Suğra Gölü yakınlarında millî kuvvetlere baskın düzenlerler. Böylece sürüp giden ayaklanma, 29 Ekim'de âsilerin dağıtılmasıyla sona erer.

Sina Akşın, Bozkır ayaklanmalarında **eski mebus Zeynelabidin Efendi'nin parmağı olduğundan, bu hoca efendinin İstanbul'daki üst düzey İngiliz görevlisi Ryan'la sık sık görüştüğüne dair istihbarat raporları bulunduğu**ndan bahsediyor.⁴³³ Benzeri ifadelere Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar isimli çalışmada, General Kenan Esengin ve Kâmil Erdeha'nın eserlerinde de rastlıyoruz.

Kenan Esengin, Bozkır ayaklanmasını Konya'lı Zeynelabidin Hoca ile eski Konya Valisi Cemal Bey'in hazırladığını yazmaktadır.⁴³⁴ Kâmil Erdeha, Zeynelabidin Efendi'nin ayaklanmada önemli

431 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 2, s: 155.

432 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 181.

433 Sina Akşın, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, c: 2, s: 103, 104.

434 Kenan Esengin, **Millî Mücadelede Ayaklanmalar**, İstanbul 1998, s: 72.

bir rol oynadığını kaydeder.⁴³⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan çalışmada ise **ayaklanmayı Vali Cemal, Zeynelabidin ve İngiliz casusu olduğundan daha önce bahsettiğimiz Papaz Frew'in körüklediği**⁴³⁶ ifade edilmektedir.

Bu iddialar dikkate alınmalıdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Eylül 1919'da Sivas'ta yayınladığı beyannâmede, **“Konya Valisi'nin yabancılara dayanarak ihanetkârâne hareketinden”** bahsedilmektedir.⁴³⁷

Sait Molla'nın Rahip Frew'e yazdığı 29 Ekim 1919 tarihli mektup ise İngiliz gizli servisinin Bozkır ayaklanmasını kışkırttığını tartışmaya meydan vermeyecek bir kesinlikle ortaya koymuştur. Önceki bölümlerde bir İngiliz casusu olduğundan bahsettiğimiz Sait Molla mektubunda;

“... Bozkır'a gidecek adamlarımızın tanınmış kişiler olduklarından korkuyorlar. Konya'da K.B. 81/1'e sizin adaminız aracılığı ile olayın kızıştırılması için talimat verilerek propaganda heyetlerinin bu konu üzerinde çalışması gerektiğinden” bahsetmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu durumdan haberdar olduğu şüphesizdir. Çünkü Sait Molla'nın, Bozkır'a gidecek kişilerden bahsedilen yukarıda bir kısmını sunduğumuz 29 Ekim 1919 tarihli mektubundan hemen sonra, Zeynelabidin Efendi'nin biraderi Ziya Efendi'nin refakatinde Konya'ya gizli talimatla gelecek şahıslar hakkında 12. Kolordu Kumandanı'nın dikkati çekilmiştir.⁴³⁸

Artin Cemal ve Sarıklı Siyasetçi

Mazhar Müfit Kansu'nun “Kuva-yı Milliye ruhunu öldürmek için Konya'da elinden geleni yaptığından” bahsettiği⁴³⁹ Vali Cemal

435 Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul 1998, s: 195.

436 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara 1974, s: 54.

437 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c: 4, İstanbul 2000, s: 126.

438 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c: 5, İstanbul 2001, s: 112.

439 Mazhar Müfit Kansu, *a.g.e.*, c: 1, s: 316.

Bey, İstiklâl Savaşı'nı başlattığı için Mustafa Kemal Paşa'ya, dolayısıyla Kuva-yı Milliye'ye karşı amansız bir mücadele vermekte olan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin üyesidir. Bir ara partinin ikinci başkanlığını yapan Cemal Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin de kayıtlı mensupları arasındadır. En azlı Ermeni komitecileri savaş sırasında 300 bin Ermeni'nin katledildiğini söyledikleri hâlde, ölü sayısını 800 bine çıkaran adam da yine bu adamdır.⁴⁴⁰ Kendisine **Artin Cemal** denmesi işte bu yüzdendir. 1. Damat Ferit Hükûmeti'nde Dahiliye Nazırlığı'na, 4. Damat Ferit Hükûmeti'nde Sadaret Müsteşarlığı'na, 5. Damat Ferit Hükûmeti'nde Ticaret ve Ziraat Nazırlığı'na getirilecek kadar Başvekile yakın olan Cemal Bey⁴⁴¹ Sivas Kongresi'nde Konya'nın temsil edilmesini de engellemiştir. Zaferden sonra yargılanıp mahkûm edilen ve 150'likler listesine alınıp vatandaşlıktan çıkarılan Cemal Bey, aftan sonra Türkiye'ye dönmüş, bir süre sonra da ölmüştür.

Konya ayaklanmalarına müsait vasat hazırlayanlardan biri, Meclis'te Yüzellilikler meselesi müzakere edilirken Dahiliye Vekili Ahmet Ferit Bey'in bile "Artin Cemal" demekten kendini alamadığı işte bu zattır. Öteki de Nakşibendi Şeyhi Zeynelabidin Hoca Efendi!

1908'de Meşrutiyet Meclisi'ne İttihat Terakki listesinden Konya mebusu olarak giren bu sarıklı siyasetçi, daha sonra Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikasta adı karıştığı için tutuklanıp Gemlik'e sürgün edilmiş, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra işgal kuvvetlerinin kökünü kazımak istediği İttihat Teraki Partisi'nin gadrine uğramış bir mazlum pozunda İstanbul'a dönmüştür. 1. Damat Ferit Hükûmeti tarafından Ayan Meclisi'ne tayin edilen Zeynelabidin Efendi, Seyit Abdülkadir, Ali Kemal, Refik Halit, Rıza Tevfik gibi Kuva-yı Milliye'nin amansız düşmanlarıyla birlikte Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin merkez-i umumi azasıdır. Partiyi Konya'da

440 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c: 4, s: 440.

441 Kâmil Erdeha, a.g.e., s: 180; İlhami Soysal, 150'likler, s: 272, 273; Erdoğan Ashyüce, Türk Tarihi'nde İşbirlikçiler ve 150'likler, s: 236.

örgütleyen de odur. İşte Konya ayaklanmalarına müsait bir vasat hazırlayan ikinci adam **“İngilizler’in yanında çok saygın bir yeri olduğu”** bilinen⁴⁴² Bozkır’lı bu Hoca Efendi’dir.

Bu Hoca Efendi, Mustafa Kemal Paşa’nın 15 Ekim 1919’da bir Amerikan radyosuna verdiği demeçte **İngilizler’den 200 bin İngiliz lirası aldığını** söylediği⁴⁴³ Vali Cemal Bey ile birlikte önce Bozkır, sonra da Konya ayaklanmasını kışkırtmıştır.

Konya İsyanı

Koçgiri Aşireti’nden Alişir’in Kemah köylerini basmasıyla başlayan Koçgiri ayaklanmasından bir gün sonra 2 Ekim 1920’de Konya’da yeni bir isyan patlak verir. Bozkır ayaklanmasının da elebaşları arasında bulunan Delibaş Mehmet’in başını çektiği âsiler Çumra’yı basarlar, bucak müdürünü tutuklarlar, kasabanın Konya ile irtibatını keserler, ertesi gün Konya’ya girip şehre hâkim olurlar.

Konya âsilerin eline geçer. Birçok aile ve subay eşleri kendilerine yapılması muhtemel tecavüz ve tasallutları önlemek için nüfuzlu kimselerin evlerine sığınır. İsyân kısa zamanda Koçhisar, Karapınar, Ilgın, Akşehir, Bozkır, Beyşehir, Akseki, Manavgat ve Alanya’ya kadar yayılır. Çiğil’de toplanan 300 kadar âsi nasihat için gelen heyete ateş açar.⁴⁴⁴

442 Kâmil Erdeha, a.g.e., s: 195.

443 Mustafa Kemal Paşa, 15 Ekim 1919’da United States Radio Press’e verdiği demeçte **“İngiliz parasının Türkiye’yi mahvetmek için harcandığını”** belirttiikten sonra aynen şöyle demektedir:

“İngilizler’in İngiltere’deki Türk Muhipleri Derneği’nin eski Reisi Adil Bey’e 150 bin, Konya Valisi’ne de 200 bin lira, belki Ankara Valisi’ne de büyük bir meblağ verdiklerini” biliyoruz. (Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri’nde Atatürk (1919-1938)**, Ankara 1992, s: 170, 171. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ile 19-20 Eylül 1919 günü makine başında yaptığı haberleşmede de **İngilizlerden Dahiliye Nazırı Adil’in 150 bin, Konya Valisi Cemal’in de 200 bin lira aldıklarının tahakkuk ettiğini** bildirmektedir. (Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 4, İstanbul 2000, s: 73).

444 Necati Çetinkaya, **Kurtuluş Savaşı’nda İrticaî Olaylar ve İçişyanlar**, İstanbul 2003, s: 111.

Artin Cemal, Kuva-yı Milliye'nin kendisini yakalayıp makamından alaşağı edeceğini bildiği için ayaklanmadan önce apar topar Konya'dan İstanbul'a kaçmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa bütün kolordu kumandanlarına ve millî harekâta yardım eden vali ve vali vekillerine gönderdiği 3 Ekim 1919 tarihli şifrede "ahaliyi fiilen silâhlendirilerek boğazlaşmaya sevk kalkan Konya Valisi Cemal'in, Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'lerle birlikte tutuklanarak Divan-ı Harp'e verilmesini" istemiştir.⁴⁴⁵

Yeni Vali Haydar Bey'dir. Haydar Bey, 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Altay'a çektiği 3 Ekim 1920 tarihli telgrafta "emrinde, o gün toplayabildiği 130 kişiden başka kimsenin bulunmadığını, bu 130 kişiden 100 kadarının da silâhsız olduğunu" bildirerek acil yardım ister.⁴⁴⁶ Oysa eşkıyalardan yalnız Delibaş'ın emrinde, çoğu asker kaçağı 500 silâhlı vardır!

Delibaş 4 Ekim'de tıpkı daha önce Artin Cemal'in yaptığı gibi Konya cezaevini boşaltır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nden 67 yaşındaki Ali Kemalî Bey âsiler tarafından katledilir. Askerî Lise boşaltılır, öğrenciler ve subaylarla âsiler arasında çatışmalar başlar. Cihat ilânı sırasında Enver Paşa'nın Trablus'tan dâvet ettiği nüfuzlu bir kimse olan Şeyh Ahmet Sunusi o sırada Konya'da bulunmaktadır. Çatışmanın durması için çaba sarfeder, fakat başarılı olamaz.⁴⁴⁷

Batı Anadolu'da Yunan kuvvetleri vatanın derinliklerine doğru ilerlerken, Orta Anadolu'da böyle yürekler sızlatan tablolar çizilmektedir.

İleride bahsedeceğimiz Fanizâdeler'in Fransız işgalini desteklemek için Adana'da **Fransız parasıyla çıkardıkları Ferda**

445 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 4, İstanbul 2000, s: 190.

446 **Türk İstiklâl Harbi**, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar**, s: 188.

447 1 Şubat 1921'de Sivas'ta Şeyh Sunusi'nin başkanlığında bir İslâm kongresi toplanacak, İngilizler'in Arap Şeyhlerini kullanma çabalarına karşı İslâm ülkelerinin birliğini savunan kararlar alınacaktır.

Gazetesi ayaklanmanın devam ettiği 18 Ekim 1920 tarihli nüshasında şöyle yazacaktır:

“... Kahraman Delibaş'ın başarısı üzerine Düzmece Mustafa'nın firara hazırlandığı söylenmektedir. Milliyetçi nâmı altında milleti soyup mahveden alçakların, hainlerin yakında tamamen belâyı bulacakları muhakkaktır.”⁴⁴⁸

Kaydetmeye lüzum yok ki, bu Fransız yalakası paçavranın Düzmece Mustafa dediği, Mustafa Kemal Paşa hazretleridir.

Ayaklanmayı alkışlayan Peyam-ı Sabah Gazetesi ise 2 Kasım tarihli sayısında “halk kuvvetlerinin millici çeteleri yenerek Konya'ya hâkim olduğunu” yazmaktan utanmayacaktır.

Sonunda bir buçuk ay devam eden ayaklanma bastırılır. Kardeş kavgasına sebep olan 250 kadar âsi asılır. Büyük Millet Meclisi üyesi ve **Mevlevî Dergâhı Şeyhi Abdülhalim Çelebi isyan-
cılarının elebaşları arasındadır.** Aynı zamanda Meclis 1. Başkan Vekili de olan Çelebi, isyanı teşvik etmek suçundan Erzurum'a sürgün edilir. Cezalandırılanlar arasında bir diğer Konya Milletvekili olan Kâzım Hüsnü Bey de vardır. Meclis, her iki milletvekilinin de cezasını affeder.⁴⁴⁹ İsyanın elebaşlarından Delibaş Mehmet Toroslar'ı aşip Adana'ya gelecek ve **kendisine maaş veren Fransızlar'a sığınacaktır.**⁴⁵⁰

Adana'dan İstanbul'a gelen Delibaş Mehmet, Mevlanzâde Rıfat'ın **“Osmanlı Devleti'nin Rasputin'i”** dediği Zeynelabidin Efendi ile görüştüktan sonra İzmir'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Yunanlılar onu silâh ve cephane vererek Kuva-yı Milliye'nin üstüne gönderirler. Sakarya Muharebeleri'nin devam ettiği 27-28 Ağustos 1921 gecesi Çerkez Murat adındaki bir arkadaşı tarafından öldürülen Delibaş'ın kellesi kesilip, Konya'ya getirilecek ve komutanlara gösterilecektir. **Delibaş öldürüldüğünde üzerinde İngiliz-**

448 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 249.

449 Necati Çetinkaya, **a.g.e.**, s: 116.

450 Ahmet Efe, **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, İstanbul 2007, s: 173.

ler tarafından hazırlanmış bir pasaport, 1000 Drahmi ve Yunan askerî istihbarat teşkilâtınca verilmiş iki ayrı belge çıkmıştır.⁴⁵¹

Konya İsyanı'nda Yabancı Parmağı

Kenan Esengin, Konya ayaklanmasının İstanbul'da, Ferit Paşa'nın köşkünde planlandığını, **İngiliz ajanı olan Agopyan'ın da ayaklanmayı tertipleyenler arasında bulunduğunu** yazar.⁴⁵² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan çalışmada ise "Zeynelabidin'in kardeşleri ve adamları tarafından hazırlanan ayaklanmada **İngiliz gizli servisinin çabalarından ve para desteğinden**" bahsedilir.⁴⁵³ Vali Cemal'in İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyesi olması ve yakalanacağından korkarak kendisini İstanbul'a götürmeleri için İngilizler'e sığınması yu-kardaki iddiaları teyit etmektedir.

Şeyh Eşref Ayaklanması

Konya isyanı bastırılmadan Şeyh Eşref ayaklanır. Erzurum'dan Karadeniz sahillerine kadar yaygın bir şöhrete sahip olan Şeyh Eşref, yedi devletin kralının huzurunda toplanacağını iddia eden ve kendisine kurşun geçmeyeceğine inanılan bir sersemidir. 26 Ekim'de Erzurum'un Hart bucağında başlayan ayaklanma birlik-lerimizi iki ay kadar meşgul eder. Nihayet 25 Aralık 1919'da gece-yarısına kadar devam eden çatışmalar sonunda Şeyh ölür, taraf-tarları teslim olur, ayaklanma boyunca Şeyh'in müritleri **kâfir olduklarına inandırıldıkları 18 erimizle 3 subayımızı öldürmüşlerdir**, 43 de yaralımız vardır.⁴⁵⁴

451 Ahmet Efe, **a.g.e.**, s: 174, 9 numaralı dipnot.

452 Kenan Esengin, **a.g.e.**, s: 190.

453 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar**, s: 187.

454 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 292.

Birinci Anzavur Ayaklanması

Tarık Mümtaz Göztepe, Anzavur ayaklanmasını anlatırken, bu sergerdenin “3. Damat Ferit kabinesinin sukûtunu Padişah’ın şahsına karşı bir hakaret kabul ettiği için başına topladığı bir çete ile Bandırma’yı zaptedip, Kuva-yı Milliye’ye karşı mücadeleye girdiğini” yazıyor.⁴⁵⁵

Birbiri ardınca, biri Sadrazam olan dokuz Harbiye Nazırı’na yâverlik etmiş bir zatın, Türk Kurtuluş Savaşı’nda önemli bir safhayı teşkil eden bir ayaklanmayı böylesine yüzeysel bir şekilde tahlil etmeye kalkması, bir cehalet eseri olarak değerlendirilemeyeceğine göre; olsa olsa bir soydaş dayanışması olarak kabul edilebilir, çünkü her ikisi de Çerkez’dir.

Fakat Anzavur bir Çerkezlik dâvası peşinde değildir. Onun Kuva-yı İnzibatiye’si veya Teşkilât-ı Ahmediye’si işgal kuvvetlerinin emrinde, Anadolu hareketine karşı Padişah’ın sindirme politikasını temsil etmiştir.⁴⁵⁶ Yani **Anzavur ayaklanmaları, tıpkı Bozkır, Koçgiri ve Kürt ayaklanmaları gibi, Türk Milleti’ne, Türk İstiklâlî’ne ve Türk istikbaline karşı kurulmuş birer komlodur!**

Şöyle ki:

Daha önce de dikkatinize sunduğumuz gibi 12 Eylül 1919’da İngilizler’le gizli bir anlaşma imzalayan Damat Ferit, 13 Eylül’de İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Robeck’le yaptığı görüşmede demiştir ki:

“... Mustafa Kemal bize de size de karşı, ya bizim bir ordu göndermemize izin verin, ya da siz bir askerî kuvvet gönderecek stratejik noktaları işgal edin!”⁴⁵⁷

455 Tank Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s: 241.

456 Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, c: 2, s: 609.

457 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 103.

Sözlük: **Münafaret**: Nefret. **Eşhas**: Şahıslar. **Matrut**: Koğulmuş. **Seyyatları**: Kötülükleri. **Tekaüd**: Emekli. **Kesan**: Kimseler. **Mahdudülmiktar**: Az sayıda. **Nigehban**: Gözcü.

Stratejik noktalar...

Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesinde İtilâf devletlerinin donanmalarına açılacağı ve çevresindeki kalelerin işgal edileceği derpiş edilen Çanakkale ve İstanbul Boğazları stratejik noktalar değil midir? Öyle ise İngilizler bir dediklerini iki etmeyen Damat Ferit'i kullanarak **Çanakkale Boğazı'nın güneyinde tampon bir Çerkez devleti kurmak isteyeceklerdir!** İngilizler, Bolu'dan Biga'ya uzanan koridorda bu sebeple istiklâl propagandası yapmış, İngiliz Muhipleri, Askerî Nighban cemiyetleri bu sebeple elele vererek bölgede Türk millî hareketi aleyhinde çalışmış, Rum ve Ermeni Patrikhaneleri yine bu sebeple İngilizler'in bölgede yürüttüğü istiklâl propagandasına yardım etmişlerdir.

Anzavur Ahmet, belki hayatı boyunca farkına varmamıştır ama onu Kuva-yı Milliye'nin üstüne gönderenlerin ulaşmak istedikleri hedef budur!

Nitekim tıpkı Samsun, Trabzon ve Bozkır bölgesine yollandığı gibi, Anzavur'un isyan bölgesi olan Biga-Bandırma yöresine de **İngiliz politikaları doğrultusunda hareket eden Nighbanlı subaylar gönderilmiştir.**

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Şevket Bey'in, 14. Kolordu Kumandanlığı'na yazdığı 14 Kasım 1919 tarihli şifrede bu çalışmaların amacı şöyle özetlenmiştir:

*"... Çerkezler ve Arnavutlar arasında münaferet sokarak ve bu kere Manyas havalisinde gerek Ahmet Anzavur gibi eşhası öteye beriye göndererek para kuvvetiyle Kuva-yı Milliye aleyhine tahrikat yapmak ve düvel-i itilafiyenin müdahalesini celp etmek!"*⁴⁵⁸

Atatürk, **heyet-i fesadiye** dediği Askerî Nighban Cemiyeti'ni anlatırken bunların hırsızlıklarından ve kötülüklerinden dolayı ordudan kovulmuş ve emekliye sevk edilmiş ahlâksız kimseler olduklarından bahseder.⁴⁵⁹

458 Kâzım Özalp, **Millî Mücadele (1919-1922)**, c: 1, Ankara 1971, s: 69.

459 İstanbul'da Askerî Nighban Cemiyeti diye bir heyet-i fesadiye türemişti. Bu heyetin, o zamanki malumata nazaran reiskârında bulunanlar Kiraz Hamdi

İşte bu Nigehbancı subaylar İngiliz politikaları doğrultusunda hareket eden subaylardır. Damat Ferit, pek önem verdiği Askerî Nigehban Cemiyeti'ne, bugün rektörlük binası olarak kullanılan Harbiye Nezareti Merkez Kumandanlığı'na ait o konforlu merkezi tahsis etmiş, ileri gelen mensuplarını da İstanbul Merkez Kumandanlığı Divan-ı Harp üyeliği gibi önemli makamlara getirmiştir.

Bu cemiyetin, Çopur Hakkı diye tanınan bir topçu binbaşısının hayalhanesinden doğmuş, Donkişotvâri bir teşekkül olduğundan, bu zatın etrafında Donkişot'un meşhur seyisi Sanso Panso'suna rahmet okutacak babayâni tiplerin toplandığından bahseden Tarık Mümtaz, Damat Ferit'in Nigehbancılara gösterdiği itibarı anlatırken demektedir ki:

"... Çopur Hakkı, hükûmete karşı birer rabot gibi kullandığı bu nigehbancı paşaları, Bab-ı Ali'ye ilk gönderdiği gün, Sadrazam Damat Ferit Paşa derhâl huzuruna kabul etmiş, Osmanlı Ordusu adına konuştuklarını yüksek perdede atan o paşalar da kabineye bütün kuvvetleriyle yardımcı olacaklarını bildirmek zekâsını göstermişlerdi. Bu basit zekâ oyunu Damat Paşa'yı pek memnun etmiş ve huzurundan çıkarlarken çoktan emekliye ayrılmış olan bu paşaların hemen muvazzaf ve fiili ordu hizmetine alınarak birer vazifeye tayinlerini emretmişti. Üçü de Türkçeyi tath bir Rumeli ve biraz da Arnavut şivesiyle konuşan bu paşalardan Mirliya Tayyar Paşa ile Recep Paşa Divan-ı Harp azalıklarına tayin edilmişler, Mustafa Natık Paşa da İstanbul Muhafızlığı'na kayırılmıştı!"⁴⁶⁰

Paşa, **hırsızlıktan dolayı matrut**, Erkân-ı Harp miralayı Refik Bey, sabık Halaskâr Grubu'ndan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma sabık sevkıyat reisi topçu binbaşılarımızdan Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'i rabita edip, etmediği mâlûm olmayan matrut erkân-ı harp binbaşlarından Nevres Bey gibi seyyiatları yüzünden ordudan tardolunmuş veya tekaüde sevkedilmiş kesan ile **ahlâksızlıklarıyla tanınmış mahdudûlmiktâr eşhas**tan ibaret bulunmakta idi. (Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 235, ayrıca bakınız: c: 3, s: 1093, 1094, belge 150).

460 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 125, 126.

İşte Balıkesir bölgesine gönderilen subaylar, Tarık Mümtaz'ın **“Çerkez kırbacıyla ortada dört döndüğünden”** bahsettiği Çopur Hakkı'nın tayin ettirdiği subaylardı.

Boğazlar'a Hâkim Olmak İçin...

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ile 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e gönderdiği 25 Şubat 1920 tarihli telgrafta “Yunan işgalini kuzeyden durdurmağa muvaffak olan Balıkesir cephesinin arkasındaki Karabiga civarında **Ahmet Anzavur'un kumandası altındaki 860 kişilik çete ile düşmanın faaliyete geçtiğini**” bildiren⁴⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ile 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey'e gönderdiği 27-28 Şubat 1920 tarihli şifrede Anzavur ayaklanmalarının sebebini şöyle açıklamaktadır.

“İngilizler'in bogazlardaki hâkimiyetlerini temin etmek, Kuva-yı Milliye'ye tâbi Anadolu kısımlarıyla İstanbul arasında tampon teşkil eylemek!”⁴⁶²

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin tezgâhladığı Düzce-Adapazarı ayaklanmalarının da Anzavur şekâbetinin de temel sebebi işte bu tampon devlet meselesiydi.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, neye âlet olduğunun belki farkında değildir ama işte Anzavur, bu maksadın hasıl edilmesi için bu şartlar altında isyan bayrağını açar. Daha Damat Ferit kabinesi düşmeden İstanbul'dan, Gönen-Manyas taraflarına gelen Anzavur, yörenin tanınmış eşkıyalarından Kadir ile görüşür, onun adamlarından 150 kişilik bir çete kurar. Hepsi de Çerkez olan Şah İsmail, Cambazlı Hakkı, Sülüklülü Davut, Erkesenin Nuri, Kirmastılı Zafer gibi kimseleri etrafına toplar.⁴⁶³ Başlangıçta suret-i haktan görünerek, toplayacağı kuvvetlerle Yunanlılar'a karşı hareket edece-

461 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 6, İstanbul 2001, s: 390.

462 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 6, İstanbul 2001, s: 398.

463 Osman Akandere-Ferudun Ata, **Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadele'deki Hizmetleri**, İstanbul 2008, s: 50.

ğini ilân eden⁴⁶⁴ Anzavur'a, İstanbul'dan gelen ve Askerî Nigehban Cemiyeti mensubu olan Kiraz Hamdi Paşa'nın yâveri Yüzbaşı Kemal ile Sırrı Bey de yardımcı olmuştur.⁴⁶⁵

Ayaklanma 25 Ekim 1919'da patlak verir. 500 kadar adamı ile Susurluk'u işgal eden Anzavur, halkı meydana toplayıp **“artık askerliğin kaldırıldığını, askerlerin ailelerinin yanına gidebileceklerini, isteyenlerin kendisine katılabileceklerini”** söyler. Subayların kasabayı terk etmelerini ister. 40-50 kadar askerin kendisine katıldığı görülür. Orduya ait silâh ve hayvanlara elkoyan Anzavur, askerî birliklerin gelmekte olduğunu duyunca Susurluk'tan kaçır. Bu arada Karacabey'de asker ve sivillerden birkaç kişiyi katleden Şah İsmail, Manyas'a gelip karakolu basar, jandarmaların silâhlarına elkoyar, halkın değerli eşyalarını gaspeder.

Anzavur 12 Kasım'da bu kez bin kişilik bir kuvvetle yeniden Susurluk'a gelir. Hükûmet binasına yerleşir, adamlarını hanlara yerleştirir. Kışlayı ve kasabayı yağmalar, askerlere terhis edildiklerini söyler, onların atlarını ve silâhlarını alır.

Bütün bu olaylar 14. Kolordu'nun sorumluluk bölgesinde cereyan etmektedir. Fakat bütün bu olaylar devam ederken Anzavur'la birlikte Beşiktaş'taki **Çerkez Kulübü'nün müdavimlerinden olan⁴⁶⁶ 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa**, Bandırma'dan ayrılıp, Salihli'ye gidiverir! Oysa daha ayaklanma başlamadan 61. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Bey, Yusuf İzzet Paşa'ya bir telgraf çekerek Anzavur'un harekât-ı millîye aleyhine bir teşkilât yapmakta olduğunu bildirmişti!⁴⁶⁷

Soydaşlık ağır basmış olmalı ki, Yusuf İzzet Paşa, **bir belânın yaklaştakta olduğunu bildiren** bu telgrafa kulak vermediği

464 Kâzım Özalp, a.g.e., s: 65.

465 Osman Akandere-Ferudun Ata, a.g.e., s: 50.

466 Hüsamettin Ertürk, a.g.e., s: 377.

467 Osman Akandere-Ferudun Ata, a.g.e., s: 50, 26 numaralı dipnot.

gibi, gözünün önünde cereyan eden olayların vehametini de idrak etmek istememiştir.

Yusuf İzzet Paşa'nın Salihli'ye çekip gitmesinden cesaret alan Anzavur, 14 Kasım'da Bandırma'dan Balıkesir'e sevk edilmekte olan **yedi araba dolusu top mermisine elkoyar**. Bu talan ve ayaklanmayı bastırmak üzere yaklaşık 125 piyade ve 33 süvariden oluşan bir kuvvetle Susurluk'a giden Kaymakam Rahmi Bey kuvvetleri kasabadan çıkarken 100'den fazla Çerkez'in saldırısına uğrar. Nihayet 61. Fırka Kumandanı Kâzım Özalp ve Köprülü Hamdi Bey, 16 Kasım'da Anzavur'un kuvvetlerini dağıtır. Kaçmayı başaran Anzavur Gönen'e gelir, hükûmet konağı, askerî depo, belediye ve diğer resmî binalar ve telgrafhane âsiler tarafından işgal edilir. Eşkiyalar kapısını kırıp girdikleri mahkemede **malî emanet deposunu yağmalarlar. Yetim sandığındaki paraları alırlar**. Gönen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi'ni, Kaymakamı, Jandarma Kumandanı'nı ve diğer bazı memurları tutuklarlar, bazılarına işkence yaparlar, işkence altında ölenler olur. Hapishaneyi basıp mahkûmları serbest bırakırlar, mahkûmların bir kısmı Anzavur'a katılır. Şehirdeki dükkânlar yağmalanır, **belediyenin 3 bin lirasına elkoyarlar**. Geceleri ev, ev dolaşıp halktan cebren para, mücevherat ve diğer kıymetli eşyayı alırlar.

Gönen'de Yusuf İzzet Paşa'ya ve Çerkez Ethem'e tehdit telgraf-ları çeken Anzavur, bildiriler yayınlayarak "o kadar çok kanın boşuna akıtıldığı dört savaş yılından sonra **Selanik ve diğer yerlerden gelen hainlerin**, memlekete barış ve güvenlik getirmek isteyen Padişah'ı devirmek istediklerinden" yakınır. Selanik'ten kastı Mustafa Kemal Paşa'dır. Anzavur daha sonra şöyle devam eder "Onlar Cumhuriyetçidir. Vergi ve asker toplamaları Padişah'ın hukukuna tecavüzdür. Memlekette sulh ve sükûn Sultanahmet Meydanı'nda miting yapmakla yada Avrupa'yı tehdit etmekle değil, Padişah'a boyun eğmekle mümkün olacaktır. Öyleyse halk Padişah için mücadele etmelidir.⁴⁶⁸

468 Sina Akşin, **a.g.e.**, c: 1, s: 106.

Rahmi Bey'in emrindeki Çerkez Ethem ve Dramalı Rıza Bey kuvvetleri 21 Kasım'da Susurluk'a gelirler. Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare adı verilen birlikleriyle Gönen'e yürür. Gönen'den kaçan Anzavur'la Çerkez Ethem kuvvetleri Saraçlar'da çatışırlar. Kuvvetleri hırpalanan Anzavur kaçır.⁴⁶⁹

Yarbay Rahmi Bey ve Çerkez Ethem tarafından takip edilen Anzavur çetesi gitgide dağılır, Aralık ayının ilk günlerinde etrafında ancak 6-7 kişi kalmıştır. Bu tarih 1. Anzavur ayaklanması'nın sona erdiği tarih olarak kabul edilir.

Anzavur'un Kimliği

Anzavur Kafkasya'da doğmuş, Ruslar'ın Kafkaslar'daki Müslümanları katletmesi üzerine daha 6 yaşında iken babası ile birlikte Türkiye'ye sığınıp Biga'nın Dere köyüne yerleşmiştir. Tarık Mümtaz Göztepe'nin verdiği bilgilere göre Abzahlar'ın Ançuk kabilesindendir.⁴⁷⁰ Askerliğini jandarma eri olarak yapmıştır. Aydın dolaylarında efeleri takip eden müfrezelerde bulunmuştur. Askerlikten sonra Abdülhamit'e iki Çerkez kızı hediye ettiğinden bahsedilir, fakat hangi sıfatla Saray'a bu kadar yaklaşılabildiğine dair herhangi bir bilgi verilmez. Abdülhamit onu Yüzbaşı rütbesi ile Kütahya Jandarma Tabur Komutanlığı'na tayin eder. Eşkıya takibinde büyük başarı kazanmış, Osmanlı valilerini yıllarca uğraştıran Çakıcı'yı öldürünce şöhret sahibi olmuştur. Fakat Çakıcı'nın Karıncalıdağ çatışmasında ortalığın kararması sebebi ile kızanlarından Hacı Mustafa tarafından yanlışlıkla öldürüldüğüne⁴⁷¹ veya amcasının oğlu ve aynı zamanda eniştesi olan Deli Mehmet tarafından katledildiğine dair iddialar da vardır.⁴⁷² Eğer bu iddialar doğru ise Anzavur bir şöhret hırsız, bir yalancı pehlivan demektir!

469 Osman Akandere-Ferudun Ata, **a.g.e.**, İstanbul 2008, s: 48, 68.

470 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 244.

471 Kemal Özkaynak, **Efelerden Haber**, CHP Basımevi, Aydın 1946, s: 108.

472 Ahmet Efe, **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, s: 48 ve devamı.

22 Nisan 1919'da Damat Ferit tarafından İzmit'e mutasarrıf olarak vekâleten tayin edilen Anzavur, halifenin iradesiyle şeriat namına hareket ettiğini söylemesine rağmen, soygundan, çapuldan yağma ve cinayet işlemekten geri kalmamıştır.

Akbaş Olayı

Mütareke yıllarında kurulan Karakol, Felah, Mim Mim Grubu gibi gizli teşkilâtlar, işgal kuvvetlerinin el koydukları silâh ve mühimmatı Anadolu'ya kaçırıyorlardı. Fakat binbir tehlikeyi göze alarak kaçırılan bu silâhlar, gittikçe teşkilâtlanmakta olan Kuva-yı Milliye'ye kâfi gelmiyordu. Eldeki topların kamaları alınmış, tüfeklerin mekanizmaları çıkarılmıştı.

İstiklâl Savaşı kahramanlarından 61. Fırka Kumandanı Kâzım Özalp, silâh tedariki konusunda çekilen sıkıntıları özetlerken demektedir ki:

"... En büyük zorluk silâh ve cephanenin temin edilmesinde idi. Kolordu depolarında bulunan mekanizmasız tüfekleri, İstanbul'dan sandıklarla mekanizma nakletmek ve denize atılan mekanizmaları da çıkarmak suretiyle kısmen istifade edilebilir bir hâle getirdik. Fakat bu kadarı gayemiz için yeterli değildi. Noksanı telâfi için çok kereler İstanbul'a heyetler gönderdik. Bu heyetler de silâh ve cephane teminine muvaffak olamıyorlardı. Ancak bir gidişte kardeşim Fethi ile Dramalı Rıza Bey bir miktar silâh ve cephane bulmaya muvaffak olmuşlardı. Bunları İstanbul'dan getirmek fevkalâde zordu. Bir top kaması İstanbul'dan Bandırma'ya gönderilirken İtilâf kontrol memurları tarafından görülerek alınmış ve bu kamayı getiren adamımız da tevkif edilmişti!"⁴⁷³

Mütareke hükümlerine aykırı olarak elimizden alınan silâh ve cephaneler işgal altındaki bölgelerde bulunan bazı depolarda muhafaza ediliyordu.

473 Kâzım Özalp, a.g.e., s: 73, 74.

Bu depoların en büyüğünün Akbaş Cephaneliği olduğu anlaşıyor. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nı savunan birliklerimizin ikmal işlerinde kullanılan Akbaş, Gelibolu Yarımadası'nın doğusunda, Yalova deresinin ağzında küçük gemilerin demirlemesine elverişli olan koyda bulunuyordu. Osmanlı-Rus savaşlarında ele geçirilen binlerce silâh ve cephane ile devrin en önemli harp vasıtalarından olan birçok makinalı tüfek işte bu depoda muhafaza ediliyordu.

İngilizler bu silâhları Bolşevikler'e karşı savaşmakta olan Çar taraftarı Varangel Ordusu'na vereceklerdi. Ne acıdır ki, bu silâhların Rusya'ya gönderilmesiyle ilgili İngiliz talebi Osmanlı Hükûmeti tarafından kabul edilmiş, hatta silâhları yüklemek üzere gelen bir Rus gemisi Gelibolu limanına demirlemişti.

Fakat adı Türk millî tarihine de Türk millî hafızasına da büyük vatansever olarak kaydedilen Köprülü Hamdi Bey buna izin vermeyecekti.

Aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkezi üyesi de olan Edremit'in bu kahraman kaymakamı, Akbaş cephaneliğindeki silâhlara elkoymaya karar verdi. Bir baskın yapacak ve silâhları Türk hatlarının berisine taşıyacaktı.

Hamdi Bey, millî mücadele tarihimizin bir başka kahramanı olan Dramalı Rıza Bey ve arkadaşlarını keşif yapmak üzere Akbaş yöresine gönderdi.

Kâzım Özalp'in verdiği bilgilere göre; Rıza Bey ve iki arkadaşı bu yörede bir hafta kadar kaldılar. Akbaş depolarının etrafında çoban kıyafetleriyle tetkiklerde bulundular. Bazı köylülerle tanıştılar. Muhafızların vaziyet ve mevkilerini, nöbetçi sayısını, ne şekilde nöbet değiştirdiklerini, er koğuşlarını, subay odalarını, telefon hatlarını, depolardaki malzeme miktarını, depolardan iskele civarına gelen yolları öğrendiler. Yapılacak iş için gereken bütün bilgiyi toplayarak Biga'ya döndüler.⁴⁷⁴

474 Kâzım Özalp, a.g.e., s: 90.

Akbaş cephaneliği Fransız askerleri tarafından çok sıkı bir biçimde korunuyordu. Ayrıca düşman devletlere ait küçükklü büyüklü birçok savaş gemisi cephaneliği denizden de kontrol altında bulunduruyordu. İngiliz savaş gemilerinin, büyük bir bölümünün bu bölgede üs olarak kullandığı Çanakkale'nin cephaneliğe olan uzaklığı, torpido hızı ile 15-20 dakika idi. Cephanelik ile Gelibolu, Gelibolu ile Çanakkale arasında telefon bağlantısı vardı. Bölgedeki Rumlar da Türkler'in hertürlü hareketini büyük bir dikkatle takip ediyor, şüphelendikleri bir şey olursa hemen İtilâf devletleri yetkililerine haber veriyorlardı.⁴⁷⁵

Köprülü Hamdi Bey planını yapar, hazırlıklarını tamamlar. 1920 yılının 26 Ocak'ı 27'ye bağlayan Pazartesi gecesi baskın planı icra edilir. Gelibolu tarafına geçen Kuva-yı Milliye'nin fedakâr mensupları telefon hatlarını keserler. Nöbetçilerin ellerini, kollarını bağlarlar, muhafızların bulunduğu binayı sararlar, yatakhane koğuşundakiler dahil, bütün Fransız kuvvetlerini teslim alırlar. Depolardaki silâh ve cephaneyi kayıklara yüklerler ve teslim aldıkları Fransızlarla beraber, kimsenin burnunu kanatmadan Lapseki'ye gelirler. Köprülü Hamdi Bey komutanlarına verilmek üzere ellerine bir not tutuşturup, esir Fransız kuvvetlerini serbest bırakır. Notta şu satırlar okunmaktadır:

*“Muhafazanız altında bulunan silâhlar aslında bizimdir ve bize lazımdır. Cephaneliği ikiyüz kişi ile ben bastım. İçindekileri ben aldım. Askerlerinizin hiçbir kabahati yoktur. Kendilerinden aldığım bütün teçhizatı iade ederek onları nezdinize gönderiyorum.”*⁴⁷⁶

Ele geçirilen Silâhlar

“Planımız, Akbaş'tan getirilen silâhlarla bir taarruz kuvveti teşkil ve teçhiz ettikten sonra Soma ile Akhisar arasında büyük bir taarruz yaparak, Yunanlılar'ı İzmir'den çıkarmaktı. Yunanlılar

475 Kâmil Su, **Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara 1984, s: 137.

476 Zeynel Kozanoğlu, **Hamdi Bey ve Akbaş Baskını**, Ankara 1970, s: 90.

henüz Anadolu'ya çok sayıda asker çıkarmamışlardı"⁴⁷⁷ diyen 61. Fırka Kumandanı Kâzım Özalp, gün doğmadan önce **8 bin tüfek, 5 bin sandık cephane ve 300 mitralyözün kayıklara yerleştirilmiş olduğundan** bahsetmektedir.⁴⁷⁸

Köprülü Hamdi Bey, Akbaş cephaneliğinden sonra, halkın genellikle Sarıçalı dediği Sarıcaali, Yenişehir ve Üvecik cephaneliklerinde depo edilen silâh ve mühimmatı da ele geçirip, güvenli bir yer olduğu anlaşılan Yenice'ye getirir.⁴⁷⁹ Yalnız Sarıcaali deposunda 6 bin sandık cephane bulunuyordu.

Akbaş cephaneliğinin Umurbey iskelesine taşınmasında kullanılan Bolayır vapurunun Karabiga'da olduğunu öğrenince İngilizler Karabiga limanına bir harp gemisi gönderirler. Gün henüz ağarmadan Karabiga'ya gelen İngilizler, Bolayır vapurunu tespit ederler. Gemi kaptanı, Nahiye Müdürü'nü gemiye çağırıp, vapurun kaptan ve tayfalarının kendisine teslim edilmesini ister. Aksi hâlde Karabiga'yı yakacaklarını ihtar ederler. Karabigahılar düşmana kimseyi teslim etmezler. Fakat İngilizler 1 Şubat 1920'de Bandırma'ya asker çıkarırlar. Herhâlde 61. Tümen Kumandanı Kâzım Özalp'ın da Akbaş baskını planlayanlar arasında bulunduğunu öğrenmişlerdir ki, İstanbul Hükûmeti'nden 61. Tümen Kumandanı'nın kendilerine teslim edilmesini isterler.

İşte bu sırada ikinci Anzavur ayaklanması patlayıverdi.

İkinci Anzavur Ayaklanması

Baskınlarda ele geçirilen bütün silâhları Yenice köyüne taşıtan Köprülü Hamdi Bey, Dramalı Rıza ve onun gözü pek arkadaşlarını bu silâhların muhafazasına memur ettikten sonra Biga'ya

477 Kâzım Özalp, **a.g.e.**, s: 94.

478 Kâzım Özalp, **a.g.e.**, s: 91. Kâzım Özalp, Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmek üzere Ankara'daki 20. Kolordu Kumandanlığı'na çektiği şifre de 300 değil, 40 Rus mitralyözünden söz eder. Herhâlde bu rakam ele geçirilen silâhların sayımından sonra tespit edilen rakam olmalıdır.

479 Kâmil Su, **a.g.e.**, s: 160.

gelir. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi ondan Yunan cephesine gönderilmek üzere asker toplamasını istemektedir. Hamdi Bey 500 kadar vatan evlâdını silâh altına alıp, bunları Bandırma'daki 14. Kolordu emrine gönderir. Kendisini millî bir alay kurma işine verir. Fakat toplanacak askerlerin beslenme ve giyinme ihtiyaçları için paraya ihtiyaç vardır. Hamdi Bey bu parayı Biga köylerinden isteyince, zaten asker toplamak gibi devlete ait bir işi yaptığı için hakkında dedikodular başlayan Hamdi Bey'e karşı şiddetli bir muhalefet gelişir. Ve hele Hamdi Bey, zenginleri kaçıarak fidye karşılığında serbest bırakmakla yetinmeyip, köylülerden de para toplayan Kara Ahmet'i, on kadar adamı ile birlikte Biga cezaevine hapsedince, aleyhindeki muhalefet, Kuva-yı Milliye karşıtı propaganda dönuştü. Kara Ahmet Pomak'tır, bu sebeple yöredeki bütün Pomaklar Hamdi Bey'e karşı cephe alırlar. Anzavur'un adamları bu durumdan istifade eder. "Dört yıldan beri milletin çektikleri yetmiyormuş gibi, Hamdi Bey denilen adam da seferberlik ilânına kalkıştı. Seferberlik devletin işidir. Para salmak devletin işidir" diye başlamakta ve demektedirler ki:

"... Hamdi Bey halkı kimlere karşı savaşa sürüklemek istiyor? İngilizler'e, Fransızlar'a ve Yunanlılar'a karşı mı? Ama onların güçlü orduları, donanmaları var. Bu milletin ise hiçbir şeyi yok. Çekilenler az geliyormuş gibi bir de bu adamın keyfi için yeni belâlara, yeni felâketlere mi sürüklenecek? Padişah'ımız, milleti bu felâketlerden korumak için eline ferman vererek Anzavur'u gönderdi. Padişah'ımıza mı itaat edilecek, yoksa kim olduğü bilinmeyen Hamdi Bey gibi bir adama mı hizmet edilecek?"⁴⁸⁰

Bu propagandalar zaten fırsat kollamakta olan Anzavur'un işine yaramaktadır. İşte bu sırada Çerkez ve Pomaklar'dan meydana gelen bir heyet, Manyas köylerinde kendisine taraftar toplamakta olan Anzavur'a başvurur. Gelenler Hamdi Bey'in istediği paralar için verdiği sürenin dolmak üzere olduğunu, bu parayı ve-

480 Kâmil Su, a.g.e., s: 186, 187.

remeyeceklerini söylerler ve ondan Kuva-yı Milliye'ye karşı kendilerine yardım etmesini isterler.

Aradığı fırsatı yakalayan Anzavur, elinde Padişah fermanı olduğunu, bu fermana göre herkesin Kuva-yı Milliye'ye karşı silâha sarılması gerektiğini, eğer kendisine yardım ederlerse elinden gelecek her şeyi yapacağını söyler.⁴⁸¹

Bir şey daha söyler, der ki:

- Kuva-yı Milliye'ye silâhla karşı koyacağınıza Kur'an üzerine yemin ederseniz Padişah'tan ve İngilizler'den her türlü yardımı görürsünüz!⁴⁸²

Bu "İngiliz yardımı" meselesine lütfen bir mim koyunuz.

İşte yakın tarihimize İkinci Anzavur Ayaklanması olarak geçen cinâî çapul hareketleri bu şekilde başlar.

Her ikisi de Anzavur'un adamı olan **Pomak Gâvur İmam'la Çerkez Şah İsmail'in** emrindeki yaklaşık 1.200 kişilik bir kalabalık, 16 Şubat'ta Biga'yı basar. Baskın sırasında belediyede çalışmakta olan Köprülü Hamdi Bey'in emrinde bu gözü dönmüş âsilerle mücadele edecek kuvvet yoktur. Cepheye sevk edilmek üzere henüz silâh altına alınan acemi erler de bir kısmı kendi köylüleri olan hemşehrilerine ateş açmayınca Hamdi Bey atının başını Yenice köyüne çevirir. Vatanın kurtuluşu için çok ihtiyaç duydukları ve binbir müşkilatla ele geçirdikleri silâh ve mühimmatın âsilerin eline geçebileceğinden endişe etmektedir. Gidip onlara yardım edecektir. Fakat yolda Anzavur'un adamları tarafından alçakça şehit edilir. 17 Şubat'ta Anzavur çetesiyle birlikte kasabaya gelir, Hükûmet Konağı'na yerleşerek şehrin idaresini eline alır.

Bu arada emrinde Anzavur'un gönderdiği 50 kadar Çerkez sergerdesi bulunan Gâvur İmam, Biga Hükûmet Konağı'nın alt katındaki koğuştaki yatmakta olan üç hasta jandarma ile Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı ve Hamdi Bey'in yâveri Kâni

481 Osman Akandere-Ferudun Ata, a.g.e., s: 120.

482 Zühtü Güven, **Anzavur İsyanı**, Ankara 1965, s: 44.

Bey'leri öldürür. **Kâni Bey'in cesedini sokaklarda sürükleterek**⁴⁸³ kendisine karşı çıkacakların akıbetlerinin farklı olmayacağına ilişkin vahşi mesajlar verir. 18 Şubat'ta Hamdi Bey'in silâh arkadaşlarından Üsteğmen İnebolu'lu Rıza ile Teğmen Besim Bey'i yakalarlar. Hükûmet binasına getirdikleri **Üsteğmen'in elbiselerini soyarlar. Vücudunu hedef tahtası olarak kullanıp, onlarca bıçak darbesi ile şehit ederler**, Teğmen Besim Bey de aynı şekilde öldürülmek üzere iken nüfuzlu bir Çerkez'in araya girmesiyle kurtulur.

Karacabey'de 50 kadar evi soyan Anzavur'un eşkıyaları, kadınların namuslarına da tecavüz etmişlerdir. Şehir dışına çıkarılan **Hamdi Bey'in zevcesi 25 eşkıyanın tecavüzüne uğramış ve ırzı parçalanarak öldürülmüştür. Burçakçı Mustafa Ağa'nın hanımına eşinin gözü önünde tecavüz edilmiştir.**⁴⁸⁴

Bu vahşet devam ederken Gâvur İmam Yenice köyüne gelir. Bu köy, Akbaş, Sarıçalı, Yenişehir ve Üvecik cephaneliklerinden ele geçirilen silâh ve mühimmatın depo edildiği köydür. Gâvur İmam, Dramalı Rıza Bey ve 40 arkadaşının koruduğu bu köyü 800 âsi ile basar. Biga'da ele geçirdiği iki dağ topu ile köyün üzerine gülle yağdırır. Askerliğini topçu olarak yaptığı için topun birini bizzat kendisi kullanmıştır.⁴⁸⁵

Bu eşkıyalarla 38 saat boyunca çarpışan Dramalı Rıza Bey, **silâh ve cephanenin Anzavur'un eline geçmemesi için yüreği kan ağlayarak bütün depoları teker teker havaya uçurur.**

Bu arada Gönen'e saldıran Anzavur, hemen hemen kuvveti kalmamış olan **Rahmi Bey'i parçalar**. Gönen Müftüsü Şevket Hoca, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hüseyin Bey, Gazi

483 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s: 73.

484 *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul 1995, s: 135.

485 Osman Akandere-Ferudun Ata, *a.g.e.*, s: 127.

Mihail'in torunlarından Mehmet Bey ve diğer ileri gelen milliyetçiler katledilir.

61. Tümen Komutanı Kâzım Özalp, **“haydutların ortaya çıkardığı vaziyet, bizim için Yunanlılar'dan daha tehlikeli idi, bu sebeple cepheleri ihmal edip bunlara karşı harekete geçmek lazım geliyordu”** diyor.⁴⁸⁶

Öyle yaparlar. Biga'dan sonra, bugün Mustafa Kemal Paşa adı verilen Kirmasti, Karacabey ve Bandırma'yı işgal edip Balıkesir ve Bursa'yı bile tehdide başlayan Anzavur'u ezmek için Aydın, Balıkesir ve Akhisar cephelerine kaydırılan birliklerle, Çerkez Ethem kuvvetleri birleştirilir, süvari ve piyade olarak sayısı 2 bini bulan bu kuvvetler Çerkez Ethem'in emrine verilir. 16 Nisan sabahı Susurluk'un kuzeyindeki Yahya köy sırtlarında başlayıp, akşama kadar devam eden çatışmalardan sonra kuvvetleri dağılan Anzavur, 19 Nisan'da Karabiga'ya gelir ve **sahilde beklemekte olan bir İngiliz gemisine binerek İstanbul'a kaçar.**⁴⁸⁷

Herhâlde İstanbul'a Anzavur'un öldüğüne dair haberler gelmiş olmalı ki, Mustafa Kemal Paşa'ya “Kemal Paşa hazretleri” dediği için Vakıf Gazetesi'ne şiddetle saldıran Peyam-ı Sabah ve Alemdar gazeteleri olaydan fevkalâde müteessir olurlar. 22 Mart 1920 tarihli Alemdar'da **“Anzavur Bey”** dediği bu İngiliz uşağını **“halkın Kuva-yı Milliye'ye karşı duyduğu lânet ve nefreti temsil eden bir yiğit”** olarak selâmlayan Refi Cevat, Anzavur'un ölüm haberi üzerine şöyle yazacaktır:

“... Gerçekten ölmüş ise memleket cesur ve dindar bir evlâdını daha kaybetmiştir, yaşıyorsa vatan kendisinden hizmet beklemektedir.”

Hürriyet ve İtilâf Partisi toplantılarında, Refi Cevat'ın, babası Muhittin Paşa ile birlikte ağır misafir muamelesi yaptığı Anzavur,

486 Kâzım Özalp, a.g.e., s: 99.

487 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 87.

bu İngiliz yalakası yazara göre sanki millî bir kahramandır. Şu satırlar yukarıda bahsettiğimiz 22 Mart tarihli yazısından alınmıştır.

“... Kendilerine haksız yere Kuva-yı Milliye adını veren, yıllardan beri kanlı pençeleri altında inlettikleri zavallı milletin sakın adını bu son cinayet isteklerinin tatminine de âlet etmekten çekinmeyenlere karşı bütün milletin birleşik sinesinde kopan lânet ve nefret sesine en yiğitçe tercüman olanların başında hiç şüphesiz Ahmet Anzavur adını kaydetmektedir!”⁴⁸⁸

Anzavur Kimin Maşası İdi?

Hiç şüpheniz olmasın ki, İngilizler'in!

Aynı zamanda Zât-ı Şâhâne'nin.

Ve aynı zamanda Damat Ferit'in.

Amiral Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği 11 Nisan 1920 tarihli raporunda bu maşaya neden ihtiyaç duyulduğunu şu cümle ile açıklamaktadır:

*“... Damat Ferit 7 Nisan'da bana geldi, millî hareketi bastır-
mak için her çeşit moral baskıyı kullanacağını söyledi. Millî hare-
kete karşı organize edilen Anzavur, hükûmetin elinde bir silâhtır.
Anzavur Bandırma'yı istila etti hükûmet onu Balıkesir Valisi ta-
yin etti. Ben milliyetçileri ezmek için yeni hükûmete yar-
dım yapacağımı söyledim.”⁴⁸⁹*

Anzavur'un neden zuhur ettiğinin farkında olan Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920'de Meclis'in gizli oturumunda “dahili ahval” hakkında bilgi verirken, **Anzavur'un İngiliz parası, İngiliz silâhı ve İngiliz teşviki ile harekete geçtiğini** söylemiştir. 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği 23 Şubat 1920 tarihli yazıda **“Ferit Paşa'nın İngilizler'le birlikte Anzavur Ahmet'i tekrar Biga havalisinde Kuva-yı Milliye'ye**

488 Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, s: 46.

489 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgeleri'nde Türkiye*, s: 272.

saldırttığından⁴⁹⁰ bahseden Mustafa Kemal Paşa, yine 15. Kordolu Kumandanlığı'na gönderdiği 28-29 Şubat 1920 tarihli şifrede şöyle demektedir:

“... Cumartesi günü 284 numaralı İngiliz torpidosuyla, İngiliz subay ve erleri refakatiyle Kızılhançerliler’le alakası olanlardan Kaymakam Fettah, Ağır Topçu Binbaşı Emirgânlı Kemal, bir süvari mülazimi, bir bahriyeli... Gönen eşrafından Nuri Bey, Çerkez Yusuf Bey, Karabiga’ya gidip Biga’da Anzavur’a iltihak ederek teşkilâta başlayacaktır. Ve geri kalan hazırlanmış subaylar aynı gün hareket edecek olan Gelibolu Vapurunu ile gideceklerdir.”⁴⁹¹

Millî mücadele kahramanı Kâzım Özalp’ın “**Yunanlılar’la meşgul olduğumuz sırada bizi ansızın arkamızdan vuracaktı**”⁴⁹² dediği 1. Anzavur ayaklanması nasıl İngilizlerle Damat Ferit Paşa ve Sait Molla gibi millî mücadele karşıtları tarafından tahrik edilmiş ve desteklenmiş ise⁴⁹³ 2. Anzavur ayaklanması da aynı şekilde, aynı güçler tarafından teşvik edilmiş, desteklenmiş ve hatta himaye edilmiştir. Bize Köprülü Hamdi Bey ile ilgili kıymetli bir araştırma sunan Kâmil Su da Anzavur ayaklanmasının İngilizler’in tertibi olduğunu yazar.⁴⁹⁴

Biliyoruz ki, Damat Ferit, 8 Nisan 1920’de İngiliz Yüksek Komiseri Robeck ile görüşüp, **Anzavur’a gönderilmek üzere İngilizler’den silâh ve milliyetçiler aleyhindeki ferman ve fetvaları halka dağıtmak üzere uçak bile istemiştir.**⁴⁹⁵

İngilizler’in Anzavur Ahmet’i piyon olarak kullandıklarını gösteren beyan ve belgeler yalnız yukarıda sıraladıklarımızdan ibaret değildir. Aşağıda göreceğiniz gibi İngilizler Anzavur’a silâh ve

490 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 6, s: 384.

Sözlük: Mülazim: Teğmen.

491 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 6, s: 404.

492 Kâzım Özalp, a.g.e., s: 65.

493 Özcan Mert, Anzavur’un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler, Belleten, c: LVI, sayı: 217, s: 888.

494 Kâmil Su, Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı, s: 189.

495 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 473.

torbalar dolusu altın vererek **hem Türk-Çerkez çatışmasını çıkarmak istemiş, hem de onu Kuva-yı Milliye'nin karşısına dikmişlerdir.**

Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan bir çalışmadan öğreniyoruz ki, Akbaş olayını bir türlü hazmedemeyen İngilizler, Ahmet Anzavur'la temas hâlinde dirler.⁴⁹⁶ Biraz evvel de bahsettiğimiz gibi Anzavur İngilizler'den maddi yardım bile görmüştür!⁴⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ile 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey'e gönderdiği 27-28 Şubat 1920 tarihli bir şifrede **Anzavur'un adamlarından Şah İsmail'in bir İngiliz torpidosuyla İngiliz üssü hâline gelen Çanakkale'ye giderek İngilizler'den talimat aldığını** bildirmektedir.⁴⁹⁸

Sonradan elde edilen belgelerden anlaşılıyor ki, Şah İsmail, İngilizler'den yalnız talimat almamıştır, biraz evvel de bahsettiğimiz gibi altın ve silâh da almıştır. Alçakça katledildikten sonra cesedi belediye bahçesine atılan Köprülü Hamdi Bey, Kâni Bey ve Üsteğmen Ali Rıza Bey'in cesetlerinin âsiler tarafından İngiliz subaylarına gösterildiği kaydedilen Genelkurmay kaynağında şöyle denmektedir:

“...Şah İsmail bu İngiliz subaylarıyla önce Karabiga'ya, oradan da İngiliz torpido botuna binerek Çanakkale'ye gitti. Biga'ya dönüşünde yedi torba içinde 5 bin İngiliz altınını beraberinde getirmişti!”⁴⁹⁹

496 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 73.

497 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 121.

498 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, İstanbul 2001, c: 6, s: 398, 399.

499 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 74. Şah İsmail'e yedi torba içinde 5 bin İngiliz altınının verildiği 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 29 Şubat 1920 tarihli şifrede de ifade edilmektedir. Bakınız: **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 6, s: 413; Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s: 478.

Bozguna uğradıktan sonra kuvvetleri İngiliz donanmasının himayesi altına giren⁵⁰⁰ Anzavur'a İngilizler, Türk milliyetçilerine karşı kullanılmak üzere silâh da vermişlerdir. **İngiltere'nin Anzavur'a 4 bin tüfek, 30 mitralyöz, çok sayıda cephane ve 4 top gönderdiğini** yazan Le Temps Gazetesi ayaklanmayı şöyle değerlendirmiştir:

*"... Çanakkale dolaylarında milliyetçilerin umulmadık başarılarından kuşku duyan İngiltere, bir yandan Bandırma'ya asker çıkarmış, öte yandan 2. Anzavur ayaklanmasını ateşlemiştir!"*⁵⁰¹

Fransız Hükûmeti'nin yarı resmî organı olan Le Temps Gazetesi'nden başka Le Petit Parisien Gazetesi de **Anzavur'un İngiltere'nin isteği üzerine ortaya çıktığını ve İngilizler tarafından silâhlandırıldığını** yazmıştır.⁵⁰²

Anzavur Paşa

Anadolu İhtilâli'ni yazan Sabahattin Selek, "Anzavur hareketi İstanbul'da teşvik ve tahrik edildi" diyor.⁵⁰³ Bu o kadar aşikârdır ki, nice vatan evlâdının kanını döken bu İngiliz uşağı, Kuva-yı Milliye'nin elinden kurtulup bir İngiliz gemisiyle İstanbul'a kapağı atışından sadece beş gün önce 21 Nisan 1920'de **Zât-ı Şâhâne tarafından mir-i miran rütbesi verilerek Paşa'lıkla ödüllendirilmiştir!** İşlediği cinayetlerden dolayı ödüllendirildiği anlaşılan bu sergerde, yine Kuva-yı Milliye'yi ezmek göreviyle İzmit'e gönderilecek, Yunan birlikleri Biga'yı işgal edince de, Biga'ya gelip **Yunanlılar'la işbirliği, İngilizler'e de casusluk yapacaktır.**⁵⁰⁴

500 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 5.

501 Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922**, Ankara 1975, s: 113.

502 Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s: 113.

503 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, c: 1, İstanbul 2000, s: 372.

504 Kâmil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, s: 27. Sözlük: **Esliha**: Silâh.

İngilizler'in Adamı

Mütareke yıllarında Türk gizli teşkilâtı Mim Mim Grubu'nun başkanı olan Hüsamettin Ertürk, Anzavur hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. **“İngilizler'in Anzavur'u para ile satın aldığını ve emrine istediği kadar para verdiğini”** yazan Ertürk'ün anlattıklarından, bu vatan haininin milliyetçileri vurmak için ihtiyaç duyduğu silâhların İstanbul'dan gönderildiği anlaşılmaktadır. Şu satırlar Ertürk'e aittir:

*“... Fakat Allah kendilerinden razı olsun, o tarihte İstanbul'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Harekât Şubesi Reisi bulunan Erkan-ı Harp Miralay Ömer Lütfî Bey ile aynı dairede çalışan arkadaşları, vatansever zevattan bulunan Erkân-ı Harp Binbaşısı Naim Cevdet ve Binbaşı Cemal Bey'ler, Anzavur'un emrindeki birliklere göndermek zorunda kaldıkları esliha ve cephane-nin en kötülerini ve bozulmuşlarını seçmişler ve yollamışlardır. Bu surette bu Çerkez zorbasının işi bir müddet aksamış, elindeki kötü malzemeyi kullanma imkânı bulamamıştı. Mafih **İngilizler derhâl sabotajın farkına vararak kendi ambarlarından Anzavur'un istediklerini tamamlamışlardır.**”⁵⁰⁵*

“Anzavur'un bastığı köylerde akıttığı kanı hesaplamaya imkân yoktur” diyen Ertürk, Yunanlılar'ın bu hain adama başvurarak kendilerini rahatsız eden milliyetçi çetelerin imha edilmesini istediklerini yazmaktadır. Daha sonra Anzavur, İngiliz Kumandanı'na başvurarak, bir miktar Yunan kuvvetinin kendi kumandasına verilmesi hâlinde çevredeki bütün milliyetçi çeteleri imha ederek Ankara'ya kadar gideceğini arz edecektir.⁵⁰⁶

Fetva

Türk İstiklâl Savaşı boyunca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde patlak veren ayaklanmaların, özellikle Konya ve Güney Marmara-

505 Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s: 427, 428.

506 Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 430.

ra'daki isyanların en önemli sebebi Damat Ferit ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile işbirlikçi basının Kuva-yı Milliye aleyhindeki propagandalarıdır. İddia edilebilir ki, eğer bu propagandalar yapılmısaydı Konya'lı Zeynelabidin, Biga'lı Gâvur İmam, Divit'li Eşref, Düzce'li Ahmet ve Bolu-Gerede olaylarının faillerinden olan Kör Ali Hoca ve bunların çevrelerindeki hocalar Kuva-yı Milliye'ye karşı tertiplenen ayaklanmaların içinde bulunmazlardı.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, yalnız hilafet ve saltanata değil, şeriata da karşı olduğunu sürekli olarak pompalayan bu propagandalar, Şeyhülislâm Dürrişâde Seyit Abdullah Efendi'nin, aslında bir ihanet vesikası olan meşhur fetvası ile de teyit edilince, Türk çocukları düşmanı bırakıp birbirleriyle vuruşmaya başlamışlardı ki, ayaklanmaları bastırmak için bazen cepheden asker çekildiği bile olmuştur.

Esas itibariyle **“Türk milliyetçilerini öldürmenin bütün Müslümanlar için farz olduğuna”** hükmedilen bu fetvaya göre Kuva-yı Milliye reisleri ve mensupları birer eşkıya mertebesindedir! Kim bu eşkıyalarla çarpışmaktan kaçınır veya firar ederse büyük günaha girecek, ahirette azap çekecektir! **Kuva-yı Milliye mensuplarını katledenler gazi, bu eşkıyalar tarafından katlolunanlar şehit sayılacak ve şefaata nail olacaklardır.**

5 Nisan 1920'de yayınlanıp bütün Anadolu'da dağıtılan ve altında Şeyhülislâm Dürrişâde Esseyit Abdullah imzası bulunan Fetva-yı Şerife, kısmen Türkçeleştirilmiş olarak aynen şöyledir:

“Dünya nizamının sebebi olan İslâm halifesi (Yüce Tanrı onun hilafetini kıyamet gününe kadar sürdürsün) hazretlerinin idaresi altında bulunan İslâm beldelerinde bazı kötü şahıslar aralarında birleşip ve kendilerine reisler seçerek padişahın sadık teb'asını hileler ve yalanlar ile kandırmaya ve yoldan çıkarmaya, padişahın yüksek emirleri olmadan halktan asker toplamaya kalkışıp, görünüşte askeri iase ve teçhiz bahanesiyle ve gerçekte mal toplama sevdasıyla kutsal şeriat ve padişahın emirlerine aykırı olarak bir takım salma ve vergiler kesip, çeşitli baskı ve işken-

celerle halkın mallarını ve eşyalarını yağmalamak ve bu yoldan Tanrı'nın kullarına zülmedegelmeye ve suçlar işlemeye, memleketin bazı köyleri ve bölgelerine hücum ile tahrip, yerle bir etmek, padişahın sadık teb'alarından nice masum kimseleri katil ve masum kanlarını döktükleri, müminlerin emiri olan padişah emrinde bulunan bazı dini, askerî ve mülki memurları kendi başlarına azil ve kendi hempalarını tayin, hilafet merkezi ile memleketin ulaştırma ve haberleşme yollarını kesmek, devletçe gönderilen emirlerin yapılmasını yasaklamak, hükûmet merkezini diğer bölgelerden ayırmak suretiyle halifelik otoritesini kırmak ve zayıflatmak maksadıyla yüksek halifelik makamına ihanet suretiyle imama (Padişah'a) itaatten dışarı düşmekle, "Devleti aliyye"nin nizam ve düzenlerini, memleketin asayişini bozmak için yalanlar yaymak ile halkı fitneye sevk etmek ve fesada gayret etmekte oldukları açıklanmış ve gerçekleşmiş olan adı geçen reisleri ile avaneleri ve onlara bağlı olan kimseler **eşkiya mertebesinde bulunup**, dağılmaları hakkında gönderilmiş bulunan yüksek emirlerden sonra hâlâ inat ve fesatlarında direnirler ise adı geçen kimselerin kötülüklerinden memleketi temizlemek ve zararlarından halkı kurtarmak vacip olup "Fe-katilü illeti tebga hatta tefaa ile emerillah" ayeti kerimesi gereğince katilleri ve **gerekirse kitle halinde öldürülmeleri meşru ve farz olur mu?** Beyan buyrula.

Cevabı budur: gerçeği Tanrı bilir ki, olur.

Dürizâde Es - Seyyid Abdullah tarafından yazıldı.

Böylece padişahın ülkesinde savaş kudretleri bulunan Müslümanların adil halifemiz ve imamımız Sultan Mehmet Vahidettin Han hazretlerinin çevresi etrafından toplanıp bunlarla çarpışmak için yapılan dâvet ve emirlerine koşup, adı geçen eşkiyalar ile savaşları vacip olur mu? Beyan buyrula.

Cevabı budur: gerçeği Tanrı bilir ki, olur.

Dürizâde Es - Seyyid Abdullah tarafından yazıldı.

Bu suretle Halife hazretleri tarafından adı geçen eşkıyalar ile çarpışmak için tayin olunan askerler çarpışmaktan kaçınır ve firar eylerlerse büyük günaha girip ve âsi olup dünyada şiddetle cezaya ve ahrette acıklı azaplara hak kazanmış olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: gerçeği Tanrı bilir ki, olurlar.

Dürizâde Es - Seyyid Abdullah tarafından yazıldı.

Bu suretle halifenin askerlerinden olup da eşkıyaları katledenler gazi ve eşkıyalar tarafından katlolunanlar şehit ve şefaata nail olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: gerçeği Tanrı bilir ki, olurlar.

Dürizâde Es - Seyyid Abdullah tarafından yazıldı.

Bu suretle eşkıyalar ile muharebe hakkında çıkarılmış olan padişahın emirlerine itaat etmeyen Müslümanlar âsi ve şer'en cezalandırılmaya hak kazanmış olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: gerçeği Tanrı bilir ki, olurlar.

Dürizâde Es - Seyyid Abdullah tarafından yazıldı.⁵⁰⁷

Sadece Türk başkenti değil, aynı zamanda hilafet merkezi de olan İstanbul 16 Mart 1920'de işgal edilmiştir. Dikkat edilirse bu kara günden 21 gün sonra 5 Nisan 1920'de yazılan bu fetvada **İstanbul'u işgal edenler imâ yoluyla olsun kınanmadığı gibi, işgalden bahis bile yoktur!**

Topların namlularını halifenin sarayına çeviren limandaki düşman zırhlılarından şikâyet yoktur!

İngiliz askerlerinin, dingonun ahırına girer gibi istedikleri yere dalıp, kolundan tuttukları Türk ileri gelenlerini adeta sürükleyerek bir semt-i meçhule götürmelerinden şikâyet yoktur!

Anlaşılan bu Hoca Efendi, Yunan vahşetinden, Fransız zulmünden, gözünün önünde cereyan eden Rum-Ermeni edepsiz-

507 Selahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, c: 1, İstanbul 2000, s: 84, 85, 86.

lik ve kepezeliklerinden ve aziz vatanın dört bucağında dalgalanmakta olan düşman bayraklarından da şikâyetçi değildir.

Sanki İstanbul'u İngilizler değil de Kuva-yı Milliye işgal etmiş gibi bir hava vardır bu fetvada.

Dürrizâde'nin şikâyeti, vatanın harim-i ismetine giren düşmanı kovmak için binbir yokluk içinde amansız bir mücadeleye tutuşan Türk milliyetçilerindendir! O sebeple halk istilâcılarla değil, Türk milliyetçileriyle mücadeleye çağırılmakta, **milliyetçilerle vuruşurken ölenlerin şehit sayılacaklarına ve Hazreti Muhammed'in şefaata nail olacaklarına dair** palavralar sallamak da ihmal edilmemektedir.

Ankara, Dürrizâde'nin fetvasına, altında, başta Ankara Müftüsü Rifat Börekçi Hoca Efendi olmak üzere 153 müftünün imzasını taşıyan mukabil bir fetva ile cevap vermiştir. Hilafet makamı ve saltanat merkezi olan İstanbul'un düşman devletler tarafından fiilen işgal edildiğinden, Bab-ı Ali ve Harbiye Nezaretî'ne elkonularak halifenin düşmana karşı tedbir almasının önlendiğinden, İslâm ahalinin tecavüze maruz kaldığından bahisle, düşman tarafını tutmak suretiyle Müslümanlar arasında fitne çıkaranlar tarafından verilen fetvanın şeriatça muteber sayılamayacağı ifade edilen bu cevabî fetvanın tam metni aşağıdadır:

“Dünyanın nizamının sebebi olan İslâm halîfesi hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, müminlerin emirinin (Padişah'ın) varlığının sebebine aykırı olarak, İslâmların düşmanları olan düşman devletler tarafından fiilen işgal edilerek İslâm askerleri silâhlarından uzaklaştırılıp, bazıları haksız olarak katil ve hilafet yerinin korunmasına yarayan bütün istihkamlar, kale ve diğer harp vasıtaları zaptedilmiş, resmî işleri görmeye ve İslâm askerlerini teçhize memur olan Bab-ı Ali ve Harbiye Nezaretî'ne elkonularak, halifeyi milletin gerçek menfaatlerini hedef tutan tedbirler almaktan fiilen men ve örfî idare ilân ve divanı harpler kurmak suretiyle İngiliz kanunlarını tatbike, muhakeme etmek ve cezalandırmak suretiyle halifenin yargılama hak-

kına müdahale ve yine yüksek halifelik makamının maksatlarına aykırı olarak Osmanlı memleketi parçalarından İzmir ve Adana ve Maraş ve Ayıntap ve Urfa bölgelerinde düşmanlar tarafından tecavüz edilerek gayri Müslim teb'a ile birleşip İslâmları katliam ve mallarını yağmalamak ve kadınlara tecavüz ve İslâmın kutsal saydığı hususları tahkir eder olduklarında, açıklandığı üzere hakaret ve esirliğe maruz kalmış bulunan İslâm halifesinin kurtarılması için elden gelen gayreti sarfetmek bütün iman sahiplerine farz olur mu? Beyan buyrula.

Cevabı budur: Gerçeği Tanrı bilir ki, olur.

Bu suretle meşru hakları ve halifeliğin gaspedilmiş olan kudretini kurtarmak ve fiilen tecavüze maruz kaldığı belirtilen memleketleri düşmandan temizlemek için mücadele eden ve savaştan İslâm halkı şeriatça eşkıya olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: Gerçeği Tanrı bilir ki, olmazlar.

Bu suretle düşmanlara karşı açılan savaşta ölenler şehit, hayatta kalanlar gazi olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: Gerçeği Tanrı bilir ki, olurlar.

Bu suretle savaştan ve dini vazifesini yerine getiren İslâm halkına karşı düşman tarafını tutarak İslâmlar arasında fitne çıkararak silâh kullanan Müslümanlar şeriatça günahların en büyüğünü işlemiş ve fesada yönelmiş olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: Gerçeği Tanrı bilir ki, olurlar.

Bu suretle düşman devletlerinin zorlamaları ve kandırmalarıyla olaylara ve gerçeklere aykırı olarak çıkarılmış bulunan fetvalar İslâm halkı için şeriatça muteber olurlar mı? Beyan buyrula.

Cevabı budur: Gerçeği Tanrı bilir ki, olmaz.⁵⁰⁸

Börekçi Hoca'nın fetvası sağlam bir mantığa sahip olduğu hâlde Dürrizâde'nin fetvası kadar etkili olamamıştır. Çünkü Anadolu'nun her tarafına ulaştırılamamıştır.

508 Selahattin Selek, a.g.e., c: 1, s: 86, 87.

İşte Düzce - Bolu ayaklanmaları fetvaların konuştuğu böyle bir ortamda başlar.

Kuva-yı Milliye ve Din Adamları

Dürrizâde'nin fetvasını okuyanlarda Kuva-yı Milliye hareketinin din adamları tarafından desteklenmediği yolunda bir kanaat hasıl olacaktır.

Gerçi aralarından **Yunanlılar'ın dinsizleri terbiye etmek için Cenab-ı Hak tarafından gönderildiğini, camilerin Yunanlılar sâyesinde dolduğunu**⁵⁰⁹ söyleyebilen **ahmaklar**, Edirne Müftüsü Hilmi Efendi gibi; **Venizelos hazretlerinin sağlığı için dua eden**⁵¹⁰ **haysiyetsizler**, **Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi gibi işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan**⁵¹¹ **alçaklar**, Şeyhülislâm Dürrizâde Seyit Abdülkadir ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri gibi vatan hainleri çıkmıştır ama ülkenin saygın din adamları Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmişlerdir.

Erzurum Kongresi'ne katılan 57 delegenin⁵¹² 10'u din adamıdır. Kongre'nin açılış konuşmasını yapan Raif Efendi ve Delibaş'ın öldürdüğü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Heyet-i Merkeziye Reisi Ali Kemalî Efendi de din adamıdır. Sivas Kongresi'ne 38 delege iştirak etmiştir.⁵¹³ Bu 38 delegenin 3'ü din adamıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Birinci Büyük Millet Meclisi'nin üye sayısı 290'dı. 290 milletvekilinden 57'si din adamıdır. Millî mücadelenin meşru bir mücadele olduğuna dair ilk fetvayı, İzmir'in işgalinden dört saat on dakika sonra Denizli Müftüsü Hulusi Hoca Efendi vermiştir.⁵¹⁴ Birçok şehirde Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i

509 Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Ankara 2005, s: 349.

510 Aydın Keleşoğlu, **İhanet Basını**, Ankara 2010, s: 376.

511 Kâmil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, s: 206.

512 Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, İstanbul 2008, s: 88.

513 Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, İstanbul 2008, s: 83.

514 Fetva için bakınız: Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara tarihsiz, s: 50.

Hukuk veya Cemiyet-i İslâmiye teşkilâtlarının başkan ve yönetim kurulları içinde birçok din adamı vardır.

Millî mücadeleye katılmak için İstanbul'dan kaçmak isteyenlerin çoğu Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi vasıtasıyla Anadolu'ya geçirilmişlerdir. Karakol Cemiyeti ile işbirliği hâlinde çalışan bu tekkenin şeyhi millî mücadelemize unutulmaz hizmetleri geçen Şeyh Ata Efendi'dir. İngiliz işgal subaylarından Harron Hrmstrong, Şeyh Ata Efendi'yi tevkif ettikten sonra Türk din adamlarıyla ilgili izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

*"Bizler Türk din adamlarının bu konularda faal rol oynayacağını asla tahmin etmiyorduk. Türk mukavemet teşkilâtının meydana çıkarılmasıyla ilgili çalışmalarımızdan bir sonuç çıkmayınca, ihbarları değerlendirerek dinî binalar üzerinde durduk ve din adamlarını takip ve kontrole başladık. Elde ettiğimiz malûmat ve karşılaştığımız hakikatlar bizi hayrete düşürdü. Bu din adamları münhasıran telkinlerle ve maneviyatı yükseltmek ile iktifa etmemişler, **fili olarak da mukavemet teşkilâtı içinde vazife almışlardır**. Halk üzerinde nüfuzları fevkalâde olduğundan üzerilerine aldıkları vazifeleri muvaffakiyetle ifa etmişlerdir."*⁵¹⁵

Bolu - Düzce Ayaklanmaları

Dürrizâde'nin fetvası 5 Nisan 1920'de yayınlanmış ve bütün yurda dağıtılmıştır. 1. Düzce isyanı 13 Nisan'da başlar. Fakat hadisenin evveliyatı vardır.

Adapazarı'nın Akyazı ilçesinde, nüfuz sahibi olduğu anlaşılan Talustan Bey adında bir zat, piyade olacaklara 15, süvarilere de 30 lira vadederek asker yazmaya başlar. Nutuk'ta, Talustan Bey'in İstanbul'dan gelen para ve talimatla hareket ettiği bildirilmektedir.⁵¹⁶ Talustan Bey daha sonra Bandırma'lı bir milis Albayı

⁵¹⁵ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s: 32.

⁵¹⁶ Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 256.

olan Çerkez Bekir⁵¹⁷ ve Sapanca'nın Avcar köyünden Beslan adında bir tahsildarla buluşur. Bunlar, başlarına topladıkları silâhlılarla Adapazarı'nı basmaya karar verirler.

Âsilerin harekete geçtiğini haber alan Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen Binbaşı ve yirmibeş atlı ile yola çıkar. Âsileri Lütfiye köyünde yakalar, maksatlarını sorar. Aldığı cevap şudur:

- Padişah hazretlerinin sağ olup, olmadığını ve yüce hilâfet makamında oturup, oturmadığını öğrenmek için Adapazarı'na, makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah olmasını kabul edemeyiz.⁵¹⁸

Demek ki, halkı ayaklanmaya teşvik etmek için Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah olmak istediğine dair propaganda yapılmıştır.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'in İzmit Mutasarrıfı'na verdiği bilgiden anlıyoruz ki, adı geçenler İstanbul'da mühimce zevatla temastadırlar! Hatta bu işten Padişah'ın bile haberi vardır!

Sergerdeler dağıtılır. Elebaşılardan Beslan ile kardeşi Hasan Çavuş ve İngiliz İbrahim denilen biri yakalanır. Mustafa Kemal Paşa'nın ordudan tartedildiğinden bahsettiği Çerkez Bekir kaçar.⁵¹⁹ Birinci Fırka Kumandanı Mustafa Asım Bey'in, Üçüncü Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği 20 Ekim 1919 tarihli şifreden öğrenildiğine göre bu Çerkez Bekir, etrafındakilere **“İngilizler'in bu iş için bir hafta mühlet tayin eylediğinden”** bahsetmiştir!⁵²⁰ “Dersaadet'ten para ve talimat ile geldiği anlaşılan”⁵²¹ Çerkez Bekir İzmit'in Derment nahiyesinden itibaren Düzce'ye kadar uzayan Çerkez köylerini ayaklanmaya teşvik etmişse de Çerkez beylerinin müdahalesi üzerine muvaffak olamamıştır.⁵²²

Çanakale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği 20 Ekim 1919 tarihli telgrafta

517 Necati Çetinkaya, a.g.e., s: 134.

518 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 256.

519 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 257.

520 Atatürk, **Nutuk**, c: 3, s: 1116.

521 Atatürk, **Nutuk**, c: 3, s: 1118.

522 Atatürk, **Nutuk**, c: 3, s: 1119.

Hürriyet ve İtilâf Partisi mensuplarıyla, Nigehbancılar ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin teşkil ettiği blokla, Ali Kemal, Sait Molla gibi şahısların gayrimüslimlerle birlikte Kuva-yı Milliye aleyhinde propaganda yaptıklarından şikâyet etmektedir.⁵²³ Mustafa Kemal Paşa da Çerkez Bekir'in Hürriyet ve İtilâfçılar ve ecnebiler tarafından gönderildiğini⁵²⁴ kaydettiğine göre demek ki, bu olay bir İngiliz tertibidir.

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey, yukarıda bahsettiğimiz telgrafında maslup Kâzım'ın kardeşi Hikmet'in Adapazarı'nda, Kuva-yı Milliye aleyhinde propaganda yaptığından bahsetmektedir.

Maslup demek, asılmış demektir.

Vatana ihanetten dolayı asıldığını tahmin ettiğimiz Kâzım'ın kardeşi Hikmet, İstanbul'dan aldığı para ve talimatla Adapazarı civarında ve Değirmendere'de adam toplamaya başlayacaktır.⁵²⁵ Bu adamlar biraz sonra özetleyeceğimiz ayaklanmalarda Türk milliyetçilerinin karşısına çıkacaklardır.

İşte bütün bu faaliyetler devam ederken 30 kadar Çerkez atlısı, Amasya'ya sürgün edilen üç haydudu jandarmaların elinden alırlar. Sürgün kararını Düzce Mahkemesi vermiştir, Düzce'yi basıp, **Düzce Hâkimi'ni ve Jandarma Komutanı'nı halkın gözü önünde öldürürler**, halktan da öldürülenler olur.⁵²⁶

İşte Çerkez isyanı da diyebileceğimiz Bolu - Düzce ayaklanmaları böyle bir ortamda başlar.

Saray ve Çerkezler

Çerkezler Türkiye'ye geldikleri günlerden beri Padişah'a sâdıktırlar. Çünkü hem Türkiye'ye gelmelerine izin vermesi sebe-

523 Atatürk, *Nutuk*, c: 3, s: 1123.

524 Atatürk, *Nutuk*, c: 1, 256.

525 Atatürk, *Nutuk*, c: 1, s: 258.

526 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s: 90.

biyle canlarını ve namuslarını Padişah'a borçlu olduklarına inanmışlardır, hem de Saray'la maddi ilişkileri vardır. Saray'a kızlar, hanımlar, cariyeler, hatta sultanlar vermişlerdir, dolayısıyla padişahlarla akrabadırlar. Bazı Çerkez beyleri Saray'dan aldıkları para ve hediyelerle geçimlerini temin etmiştir. İşte bütün bunlardan dolayı Çerkezler Padişah'ın yetkilerini kısıtlayarak daha az avanta almalarına sebep olduğu için Meşrutiyet'ten, Meşrutiyet'i ilân eden İttihat Terakki'den ve bölgede çok miktarda dağıtılan işbirlikçi basının padişah düşmanı göstermesi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye'den hoşlanmamışlardır. Bütün bunlara bir de halkı Kuva-yı Milliye mensuplarının katline dâvet eden Dürrişâde'nin fetvası eklenince ayaklanma sanki Padişah'a sadakatin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Ali Fuat Cebesoy, Başmabeynci Yaver Paşa da dahil olduğu hâlde Saray mensuplarının, İzmit ve Sapanca köylerinde, Hendek ve Düzce'de kitle hâlinde iskân edilmiş olan Çerkez ve muhacirlerden bahsetmektedir. Cebesoy ellerinde Saray'dan dağıtılmış itimat vesikaları da bulunan Çerkezler'in, masum köylüleri kolayca iğfal ettiklerini yazmaktadır.⁵²⁷

Biraz evvel de bahsettiğimiz gibi Dürrişâde fetvasının yayınlanmasından sekiz gün sonra Ömer Efendi köyünde toplanan bazı Abaza ve Çerkezler Yüzbaşı Avni Bey'i ayaklarına çağırırlar! Avni Bey gitmeyince de Düzce Asayiş Müfrezesi'nin karargâhını basarlar!

Ayaklanma İstanbul'dan kışkırtılmıştır!⁵²⁸

İstanbul Hükûmeti'ne mi yoksa Ankara'ya mı bağlı olduğu pek tespit edilemeyen Müfreze Komutanı Binbaşı Mahmut Nedim âsilere teslim olur. Süvari Yüzbaşı Avni ve Süvari Teğmeni Ruh-sar Bey'ler emirlerindeki birkaç erle, karanlık çökünceye kadar Düzce'yi savunurlar. Yüzbaşının yaralanması, teğmenin şehit olması üzerine, sayıları dört bin kişiyi bulan âsiler Düzce'ye girerler. Hükûmet Konağı'nı, Jandarma Kumandanlığı'nı, Telgrafhane'yi iş-

527 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s: 363.

528 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 480.

gal ederler. Elebaşılardan Çerkez İbrahim'in bilahare astığı Berzek Sefer kendini kaymakam tayin eder! Yine Çerkez Ethem'in idam ettiği Emekli Jandarma Yüzbaşı Koçbey Belediye Başkanı olur. Emekli Jandarma binbaşılardan Maan Ali'nin payına, İlçe Jandarma Komutanlığı düşer. Ötekiler de birer masaya kurulurlar.⁵²⁹

Böylece eşkıya Düzce'ye hükümdar olur.

Bu beylerin çoğu Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkler'in atını çalan, sonra da "bulduk" diye sahiplerine satan adamlardır.

Âsiler ilk olarak Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey ile temas kurarlar. Düzce'ye gelip halka öğütte bulunulursa ortalığın yatışacağını söylerler.

Haydar Bey, Kuva-yı Milliye taraftarıdır. Ankara'dan izin alıp, Düzce'ye hareket eder. Fakat Düzce'ye gelir, gelmez âsiler ona saldırırlar, döverler, hapse atarlar.

İsyan 14 Nisan'da Beypazarı'na sızar. Beypazarı Postahanesi'ni basan zorbalar, **bütün Müslümanları Türk milliyetçilerini öldürmeye dâvet eden Dürrişâde fetvasını alıp halka dağıtırlar.** Kuva-yı Milliye'nin bin bir müşkilâtla tedarik ettiği silâhları alırlar.

Dürrişâde'nin fetvasını okuyan halk âsilerin safına geçer, askerî depo basılıp yağmalanır, Beypazarı ele geçirilir! 20 Nisan'da, çevresindeki köylerin Mudurnu'ya saldırdıkları duyulur. İsyan 21 Nisan'da Gerede'ye sızar. İsyanın elebaşları **"büyük bir devlete karşı gelmenin küfür olduğunu"** söyleyip **"memleketi mekteplilerin yönettiğinden"** şikâyet ederler. Aynı gün Mucur ayaklanması başlar. Köylerden gelen âsiler kasabaya girerler.⁵³⁰

İsyancıların **"büyük devlet"** dedikleri İngiltere'dir.

Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen 24. Tümen Komutanı Yarbay Mesut Bey kuvvetleri 22 Nisan'da âsilerin hücumuna

⁵²⁹ Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 92.

⁵³⁰ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 495.

uğrar. Mahmut Bey Hendek Köprüsü'nde şehit düşünce dağılan tümenin silâhlarını alan âsiler 22 Nisan'da Nallıhan'ı işgal ederler.

Meclis'in açılış tarihi olan 23 Nisan 1920'de Adapazarı'na gönderilen Nasihat Heyeti'nden Sait ve Kâzım Bey'ler vahşice öldürülür. Bu arada İngilizler âsileri korumak ve takviye etmek maksadıyla Şile'ye asker çıkarırlar.⁵³¹

Adapazarı'nda bütün bunlar olurken Selanik'li Kör Ali ve Divitli Eşref gibi cahil imamlar Gerede'de halkı ayaklandırırlar. Kaymakam Selahattin Bey tokatlanıp, kasabadan koğulur. Gerekliğinde savaşmak için Gerede'ye gönderilen Nasihat Heyeti saldırıyla uğrar. Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkanlar arasında bulunan Hüsrev Gerede, ölümünden zor kurtulur. Nasihat Heyeti'nde bulunan ve âsilere esir düşen Bolu Milletvekili Doktor Fuat Umay, daha sonra Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada **âsilerin Hüsrev Gerede'nin tedavi edilmesine bile izin vermediklerini** söylemiştir! Bütün **Heyet-i Nasiha'nın boyunlarına zincir vurulduğunu ve elleri kelepçeli olarak taş yağmuru altında Düzce'ye getirildiklerini** anlatan Fuat Umay, Düzce'de Hürriyet ve İtilâf Partisi binasına götürüldüklerini kaydettikten sonra bütün Müslümanlara milliyetçileri öldürmeye çağıran **Dürrizâde fetvasının Adapazarı'ndaki İngiliz Konsolosu vasıtasıyla Düzce'de bir Ermeni doktora gönderildiğini** ifade etmektedir.⁵³²

Milliyetçi İse Vurun!

Eşkıyalar Safranbolu'ya girince kasabanın kaymakamı ile kadısı da bu güruha katılır, hatta **Rum ahali de çalgı çalarak âsileri desteklemeye başlar.**⁵³³

Safranbolu'da özellikle **subay evlerini yağmalayan** eşkıyalar 2 Mayıs'ta Bolu üzerine yürürler. Yürüyüşe Mudurnu ve Bolu

531 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c: 1, s: 60.

532 Rüknü Özkök, **Millî Mücadele Başlarken Düzce - Bolu İsyanları**, İstanbul 1971, s: 250, 255.

533 Selahattin Tansel, **a.g.e.**, c: 3, Ankara 1978, s: 118, 60 numaralı dipnot.

çevresinden bazı köylüler de katılır. Halktan bazılarının ayaklanmaya niçin katıldıklarını Ali Fuat Cebesoy'un şu satırlarından anlamak mümkündür:

"... Düzce'deki isyana katılan Hendekliler'den bir kısmı, gece civar köylere giderek 'Bolşevikler Hendek'i bastı! **Kadın ve kızlarımızı çırıl çıplak hamamlara doldurdular.** Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allah'ını seven Hendek'e koşsun' diye propagandaya başlamışlardı."⁵³⁴

Âsiler 3 Mayıs'ta Bolu Mutasarrıf Vekili ile **onüç kişiyi parçalarlar!** Şehit düşen Binbaşı İhsan Bey'i **çırıl çıplak soyup, sokak ortasına bırakırlar.** Hükûmet binasını basarlar, buradaki **askerleri vahşice öldürürler.**

Bu vahşet özellikle Bolu'da bulunan 32. Kafkas Piyade Alay'ından Abdülkadir adında genç bir subayın öldürülüşü, âsilerin Kuva-yı Milliye mensuplarına karşı nasıl şartlandırıldıklarını göstermesi bakımından ibret verici bir olaydır. Bu vahşet tablosu Genelkurmay Başkanlığı'nca yayınlanan bir belgede şöyle anlatılmaktadır:

"... Âsiler hırslarını alamamışlardı. Nitekim 32. Kafkas Piyade Alay'ından Boluda kalan Abdülkadir adında çok genç bir subayı da soyarak ve işkence yaparak Bolu sokaklarında dolaştırdılar. Bu yetmiyormuş gibi **bıçakla vücudunu delik deşik ettiler** ve belediye önüne o hâliyle attılar. Zavallı genç subayın vücudunda pek çok yaralar vardı, ama ölmemişti. Ertesi günü ölü gibi yatan subayın kıpırdadığını penceresinden gören bir doktorun eşi kocasına haber verdi. Doktor korka korka, sabahın tenhaliğinden faydalanarak subayı Memleket Hastahanesi'ne kaldırttı. Fakat kudurmuş âsiler durumu öğrendiler ve birkaç mel'un derhâl hastahaneye gelerek **subayın boynuna bir ip geçirdiler ve sokaklarda sürükleyerek öldürdüler.** Sonunda da 'işte Şeyhülisâm'ın fetvasının hükmü yerine geldi' diye bağırıldılar."⁵³⁵

534 Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s: 360.

535 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 103.

Bu vatan evlâdının, İngiliz emellerine hizmet eden gözüdönmüş câniler tarafından işte böylesine bir vahşilikle şehit edildiği gün, Refi Cevat katilleri yeni cinayetler işlemeye dâvet ediyordu. Alemdar Gazetesi'nde yayınlanan şu satırlar ona aittir:

“... İstiklâlimizi kurtaracak hareket ancak Anadolu'daki isyancıların (yani Kuva-yı Milliye'nin) tepelenmesiyle mümkün olacaktır!”

İşte bu ve benzeri propagandalarla kurtuluşun Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılışına bağlı olduğuna inandırılan halk, Gerede'ye gelen Çerkeş Akıncı Müfrezesi'nin üzerine, evlerden ve sokaklardan kurşun yağdırdı. Müfreze Komutanı **Binbaşı Vasfi Bey'in emrindeki 260 kişiden ancak 85'i Çerkeş'e dönebildi!**

Bu olay 5 Mayıs'ta cereyan etmişti.

6 Mayıs'ta Gerede'nin güney sırtlarında hücumu uğrayan **400 kişilik Kızılcahamam birliğinden de sadece 89 er dönebildi!**

Mustafa Kemal Paşa, 8 Mayıs'ta Gerede'de bulunan Ali Fuat Cebesoy'a bir telgraf çekerek, millî varlığın tehlikede olduğunu bildirecek, 12 Mayıs'ta ayaklanmayı bastırmak için uğraşan Yarbay Arif Karakeçili çadırında ölü olarak bulunacaktır! Ve 14 Mayıs'ta, hükûmetten alacağını tahsil edemeyen posta müteahhidi Nazım'la, Çerkez Kara Mustafa Yenihan'da yeni bir isyan bayrağı çekecek⁵³⁶ 12 Mayıs'ta ise âsilerin elinde bulunan Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri, vicdanına, vatanına ve Kuva-yı Milliye'ye ihanet eden bir bildiri yayımlayarak bakınız halkı nasıl kışkırtacaktır:⁵³⁷

536 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 92, 105; Selahattin Tansel, a.g.e., c: 3, s: 113, 119; Necati Çetinkaya, **Türk Kurtuluş Savaşı'nda İlticaî Olaylar ve İç İsyanlar**, İstanbul 2003, s: 137, 151.

537 Kuva-yı Milliye'yi Bolşevik hareketi olarak damgalamak isteyenlerden biri işte bu Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri'dir. Ayvalık Kaymakamı iken, **Yunanlılar'ın Ayvalık'ı işgal etmesine yardımcı olması sebebi ile Balıkesir Mutasarrıflığı'na tayin edilerek ödüllendirilen** Osman Nuri, zaferden sonra Bulgaristan'a kaçacak, oradan Suriye'ye geçecektir.

“... Bolşeviklik âdetine kapılan bir takım eşkıya, vatani kurtaracağız diye Anadolu’nun siz saf ahalisini aldatıyorlar. Padişah’a, halifeye isyan bayrağı çekiyorlar. Bolşeviklik, paranın, malın, emlâk ve arazinin, ayak takımı, yersiz yurtsuz bir takım haydutlar tarafından yağma ve taksim edilmesidir. **Hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayıp, her kopuğun, her kadını istediği gibi kullanması, çocukların iki yaşından sonra alınarak, genelevlerde beslenip, babasız yetiştirilmesidir.** Bir senedir Anadolu’da yıkmadık köy, öldürmedik adam bırakmadılar. Bu cânilere, haydutlara aldanmayınız. Bunları tanıyan, gece gündüz işretle, soygunculuk ile, karılar, oğlanlar ile vakit geçirdiklerini gören yakın yerler halkı kendilerine hiçbir yardımda bulunmadığı için, siz uzak yerler ahalisini aldatıp, asker toplamaya çalışıyorlar!”⁵³⁸

Ayaklanma Albay Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Binbaşı Çolak İbrahim, Çerkez Ethem kuvvetleri ve diğer müfrezeler tarafından 31 Mayıs 1920’de bastırılır. 19 Temmuz’da, 23 Eylül’e kadar devam edecek olan 2. Düzce ayaklanması patlak verir.

Kurmay Planlaması İle...

22 Haziran 1920’de ilk genel Yunan hücumu başlar. Akhisar üçüncü, Sarıgöl ikinci defa işgal edilir. Onbinlerce insan sahip oldukları her şeylerini bırakıp, çoluk-çocuk, yorgan-döşek Eskişehir ve Ankara’ya doğru yollara düşerler. 23 Haziran’da Kırkağaç ve Salihli işgal edilir. Yunan birlikleri 24 Haziran’da Alaşehir, Soma, Sultanhisar’ı ele geçirirler. Köşk cephesi düşer. Yalnız Alaşehir harekâtında 686 şehit veririz. 25 Haziran’da İngiliz ve Fransız savaş gemileri Mudanya’ya asker çıkarırlar, aynı gün İngilizler Karamürsel’i, Yunanlılar Bigadiç’i işgal eder. 28 Haziran’da Kula Yunanlılar’ın eline geçecek, 29 Haziran’da Burhaniye, Savaştepe,

⁵³⁸ Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 47.

Eşme ve Sındırgı, 30 Haziran'da önemli bir direniş merkezi olan Balıkesir düşecektir.

1 Temmuz'da Edremit, Karacabey Lapseki, Biga, Çan, Gönen ve Havran'ı kaybederiz. Nazilli yeniden Yunanlılar'ın eline geçer. 6 Temmuz'da İngiliz savaş gemileri Yunan işgalini kolaylaştırmak için Gemlik Körfezi'ne asker çıkaracak, İzmit İngilizler tarafından işgal edilecek, İngiliz gemilerinin aralıksız üç saat boyunca topa tuttıkları Mudanya'ya Yunan birlikleri girecektir.

8 Temmuz'da Türklüğün mukaddes şehirlerinden Bursa düşer. 10 Temmuz'da Fransızların himayesinde yürütülen Ermeni vahşeti sebebiyle Adana'da kaçkaç başlar. Dört günde onbinlerce kişi şehri terk edecek, bu sayı daha sonra 40 bine çıkacaktır.⁵³⁹

11 Temmuz'da İtilâf devletleri Türkiye'de Türk olmayan toprakların da devlet hâline getirilmesini ve barış antlaşmasının imzalanmaması hâlinde İstanbul'un Türkler'den alınmasını kararlaştırırlar. 13 Temmuz'da Kuyucak Yunanlılar'ın, Gebze İngilizler'in eline geçer. İngiliz savaş gemileri Haydarpaşa Limanı'na asker çıkarırlar.

2. Düzce ayaklanması bir kurmay planlamasıyla işte böyle bir ortamda başlar. Âsilerin Düzce Kaymakam Vekili tayin ettikleri Kadı Kemalettin, dâvâvekili Akif, Hacı Hamdi ve Mustafa gibi bazı kimselerin Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf çekerek **Kuva-yı Milliye'nin bütün Çerkez ve Abazaları yok edeceğini, eski Kaymakam Abidin Bey'in 'Çerkez ve Abazaları öldüreceğiz, kadın ve kızları cariye olarak kullanacağız'** dediğini ileri sürmeleri⁵⁴⁰ ayaklanmaya bir sebep uydurma gayretinden ibarettir.

Tıpkı 1. Düzce ayaklanması gibi, 2. Düzce ayaklanması da İstanbul'da tertiplenmiştir, emperyalizmin yönetim kurulu demek olan Damat Ferit Hükûmeti ile İngilizler'in ortak projesidir.

539 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 119.

540 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 168.

Atatürk'ün Tespitleri

Nitekim Mustafa Kemal Paşa, İzmit Mutasarrıflığı'na ve İzmit'teki 1. Fırka Komutanlığı'na Sivas'tan çektiği 31 Ekim 1919 tarihli şifrede “Bandırma çevrelerinden Bekir Sami adında birinin, maiyetinde iki subay ve kırk silahlı arkadaşı olduğu hâlde Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek ahaliyi millî hareket ve mevcut hükûmet aleyhine teşvik ve bu uğurda çok para sarfettiğini belirttikten sonra **“meselede yabancı parmağı bulunduğu tahakkuk ettiğine”** dikkat çekmektedir.⁵⁴¹ Hazro'da Mehmet Bey'e gönderdiği 23 Mayıs 1920 tarihli telgrafta **“İngilizler'in Anzavur'u silâhlandırdıklarına** bu silâhlardan dört top ile dört makinalı tüfeğin ganimet olarak alındığına” dair bilgiler veren⁵⁴² Mustafa Kemal Paşa, Adapazarı Kaymakamı Tahir Efendi'ye çektiği telgrafta da **“yabancı parası ve vatan hainlerinin teşviki ile fesatçılık icra etmeye kalkışanlardan”** bahsetmektedir.⁵⁴³

Mustafa Kemal Paşa 31 Ekim 1919'da bir telgraf daha çekmiştir. Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yolladığı şifrede Adapazarı havalisinde hükûmet ve millî teşkilât aleyhinde faaliyet gösterenlerin kimler tarafından teşvik edildiğini açıklamaktadır.

Bu isimler şunlardır:

Damat Ferit, eski Dahiliye Nazırı Adil, daha evvelki Dahiliye Nazırı Ali Kemal ve İngiliz casusu olduğunu önceki bölümlerde açıkladığımız İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nden Sait Molla!⁵⁴⁴

Atatürk, Meclis'in 1 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda Bolu ve havalisindeki olaylar hakkında bilgi verirken, ayaklanmayı **“İstanbul'dan suret-i mahsusada çok parayla gön-**

541 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 5, İstanbul 2001, s: 39; Atatürk, *Nutuk*, c: 3, vesika 170.

542 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 8, İstanbul 2002, s: 235.

543 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 5, İstanbul 2001, s: 38; Ayrıca bakınız: Atatürk, *Nutuk*, c: 3, vesika 167.

544 Şifre için bakınız: Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 5, s: 43.
Sözlük: Suret-i mahsusada: Özel olarak.

derilmiş bazı kimselerin teşvik ettiğinden, İngiliz İbrahim adında bir mutasarrıfın da İngilizlerle beraber çalıştığından” bahsetmektedir.⁵⁴⁵

Aynı şekilde konu Meclis'te görüşülürken Hamdullah Suphi Tanrıöver **“bunun arkasında İngilizler var, tehlike büyüktür”** diye haykırmış,⁵⁴⁶ ayaklanmaları inceleyen Necati Çetinkaya da Düzce ayaklanmasında **âsilerin İngilizler'den bol para aldıklarını** yazmıştır.⁵⁴⁷

Fakat ayaklanmanın sebebi sadece İngiliz parmağından ibaret değildir.

22-23 Temmuz 1920'de Mürettep Tümen Kumandanı Binbaşı Nazım Bey Genelkurmay Başkanlığı'na çektiği telgrafta “ayaklanma Abazalar'ın Hendek'i almak, İzmit ile bağlantı sağlayıp Yunanlılarla birleşmek ve güya kendi hayat ve geleceklerini bu suretle bizden kurtarıp garantiye almak istediklerinden”⁵⁴⁸ bahsetmektedir ki, bu bağımsız bir devlet peşinde koşmak demektir! 2. Düzce ayaklanmasında Karasu Rumları'nın da âsilerle beraber hareket etmesi⁵⁴⁹ bu fikri teyit etmektedir. Mürettep Tümen Kumandanı Binbaşı Nazım Bey'in yukarıda bahsettiğimiz telgrafındaki şu cümle son derece dikkat çekicidir:

“... Yunan taaruzu başlarsa şimdiden Rumlarla işbirliği yapmaktan utanmayan bu adamların, ordumuzu gaddarca arkadan vuracakları şüphesizdir!”⁵⁵⁰

Anlaşılan, Türkiye'deki Türk olmayan toplulukların devlet hâline getirilmesini kararlaştıran İtilâf devletleri bir **Çerkez devleti kurarak Marmara'nın güneyini emniyet altına al-**

545 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, T.B.M.M. Basım Evi, Ankara 1980, 8. Oturum, s: 2, 3.

546 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 8.

547 Necati Çetinkaya, a.g.e., s: 137.

548 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921), s: 115.

549 Necati Çetinkaya, a.g.e., s: 173.

550 Necati Çetinkaya, a.g.e., s: 174.

mak istemişler, o civardaki yerli Rumları da bu işte Çerkezler'e yardımcı olmakla görevlendirmişlerdir.

Bolu isyanına ön ayak oldukları için Kastamonu'ya gönderilen 36 kişilik grubun içinde bir **Rum Papaz, bir Yunanlı ve bir de Ermeni casus vardır!**⁵⁵¹ Çerkez asıllı Karzak Süleyman Paşa'da İngilizler ve **Yunanlılar hesabına casusluk yapmak suçundan** Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'nce idam edilmiştir.⁵⁵²

Anzavur'un Adapazarı'nı İşgali

İkinci Anzavur ayaklanması 16 Nisan 1920'de bastırılmıştır. Biz bu câniyi, bu tarihten yaklaşık bir ay sonra, çoğu kanun kaçaklarından, çapulculardan, yağmacılardan müteşekkil olan bir eşkıya çetesinin başında işgal kuvvetleri komutanı olarak Adapazarı'na girerken görüyoruz.

Fakat bu işgali anlatmadan İstanbul Hükûmeti'nin Kuva-yı Milliye'ye karşı aldığı bazı tedbirlerden ve bu arada Kuva-yı İnzibatiye'den bahsetmemiz gerekiyor.

Ferit Paşa Hükûmeti'nin, Kuva-yı Milliye'yi ezmek için aldığı tedbirlerden biri, nasıl bir cinayet makinası olarak kullanıldığını evvelki bahislerde gördüğümüz Divan-ı Harbi Örfî denen sıkıyönetim mahkemeleri, diğer biri de Kuva-yı İnzibatiye'dir.

Kuva-yı İnzibatiye 24 Nisan 1920'de çıkarılan kararnâme ile kurulur.⁵⁵³

Bu kararnâme çıkarılmadan Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'i ziyaret ederek, Kuva-yı Milliye hareketinin bastırılması için İngiltere ve müttefiklerinin nasıl yardım edeceklerini sorar. Amacı işgal kuvvetlerini, yaralı vatani kurtarmak için çalışan milliyetçilerin üstüne sevk etmektir.

⁵⁵¹ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 180.

⁵⁵² Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 253.

⁵⁵³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, s: 10. Kâmil Erdeha, kararnâmenin 18 Nisan'da çıkarıldığını kaydediyor.

İngilizler ona, Kuva-yı Milliye'ye karşı fiilen harekete geçemeyeceklerini, fakat Kuva-yı Milliye'ye karşı kurulan bir teşkilâta yardım edeceklerini söylerler.⁵⁵⁴

Denikin ordularını kullanarak Bolşevikleri dize getirmek isteyen İngiltere, şimdi aynı şeyi Türkiye'yi çökertmek için yapacaktır.

Biraz evvel bahsettiğimiz kararnâme 8 Nisan'daki bu görüşmeden sonra çıkarılır. Kararnâmenin 1. maddesinde şöyle denmektedir:

“... Kuva-yı İnzibatiye'nin asıl görevi Kuva-yı Milliye adı altında eşkıyalığı meslek edinen kötü adamların yakalanması ve bastırılmasıdır!”⁵⁵⁵

Kararnâmenin çıkarıldığı 24 Nisan 1920'de Kuva-yı İnzibatiye'ye 1 milyon 250 bin 850 lira ödenek verilmesine ilişkin ikinci bir kararnâme yürürlüğe konulur. Ayrıca bir de talimatnâme çıkarılarak Kuva-yı İnzibatiye'ye bazı ödenekler verilmesi de kabul edilir. Oysa memur maaşlarını bile ödeyemeyen İstanbul Hükûmeti'nin elinde, avucunda on para yoktur.⁵⁵⁶

- Ya silâh?

Türk milliyetçilerini vurmakta kullanılacak silâh İngiltere'den temin edilir. İngilizler silâh için kendilerine başvuran Damat Ferit'in eline bir kâğıt tutuştururlar. Bu kâğıt İngiliz denetimi altında bulunan İstanbul Maçka'daki depolardan 600 tüfek, 30 bin piyade fişegi ve 80 bin makinalı tüfek mermisi verilmesi için işgal kuvvetlerince tanzim edilen bir izin belgesidir!

Teşkilât-ı Ahmetiye de denilen Kuva-yı İnzibatiye pek tabîi olarak Harbiye Nezareti'ne bağlanır. Harbiye Nazırı ise bu görevi de uhdesinde bulunduran Başvekil Damat Ferit'tir.

554 Salahi Sonyel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 3, s: 108.

555 Kâmil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 25.

556 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 275.

Teşkilât böylece kurulduktan sonra nasıl bir cinayet makinası olduğundan daha önce bahsettiğimiz Askerî Nigehban Cemiyeti ile, genellikle Türk soyuna mensup olmayan Osmanlılar'ın toplandığı İngiliz taraftarı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan bir kâğıt alan, Türk milliyetçilerini katletmek maksadıyla kurulan Kuva-yı İnzibatiye'ye asker yazılır. Kendisi de bir Kuva-yı İnzibatiye subayı olan Tarık Mümtaz Göztepe, bir sürü başı bozuğun, Erkan-ı Harbiye-i Hususiye'nin bir kapısından keçe külahla girip, öteki kapısından teğmen ve yüzbaşı olarak çıktığından, ipten, kazıktan kurtulmuş birçok meşhur semt kabadayısının subay yapıldığından, bir takım tekke şeyhleri ile tabur imamlarının, tabur kumandanlıklarına tayin edildiğinden yakınmaktadır.⁵⁵⁷

Yine Tarık Mümtaz Göztepe'nin Harbiye Nezareti'nin meydanlarında kurulan öbek öbek çadırlarda vur patlasın keyif çattıklarından bahsettiği bu başı bozuk sürüsünün başına **“harekât-ı bağıyeyi yani Kuva-yı Milliye'yi def'ü tenkil etmek”** göreviyle Süleyman Şefik Paşa getirilir. Kendisine Ordu Kumandanlığı yetkisi verilir.

Süleyman Şefik Paşa, Damat Ferit, Kiraz Hamdi ve Nemrut Mustafa Paşa ile beraber Kuva-yı İnzibatiye'yi teşkilâtlandıran paşalar arasındadır.

Harbiye Nazırlığı'na tayin edilebilmek için, “Kuva-yı Milliye'nin hakkından ben gelirim”⁵⁵⁸ diye ortalıkta dolaşan bu paşa, Harbiye Nazırlığı makamına kurulunca da nerede **disiplinsizliğinden, ahlâksızlığından ve hatta hırsızlığından** dolayı emekliye sevk edilen asker varsa bunları muvazzaf subay olarak ordu saflarına katmıştır. Önceki bölümlerde ihanetini özetlediğimiz Dahiliye Nazırı Adil Bey ile birlikte Ali Galip'i Sivas Kongresi'ni basmaya memur eden ve **atılacak bütün adımların düşman tarafından öğrenilmesine sebep olacak** bir emirnâme yayınlarak

557 Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahidettin Mütareke Gayyasında*, s: 275.

558 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c: 2, s: 77.

kolorduların birbirleriyle şifreli haberleşmelerde bulunmalarını yasaklayan vatan haini, işte bu vatan hainidir.

Değil bir generalin, harp hâlindeki herhangi bir onbaşının bile asla vermeyeceği bu emir, Ali Fuat Cebesoy'un "**telgrafhaneleri işgal ederim**" yolundaki tehdidi üzerine geri çekilmiştir.

İstanbul'a sevk edileceği öğrenilen Kütahya'daki cephaneliği boşalttıkları için, İtilâf devletlerinin tecavüz etmekle suçladığı Kuva-yı Milliye mensuplarının cezalandırılmasını isteyebilecek kadar tiynetsiz bir herif olan bu Süleyman Şefik Paşa, vatan müdafaası vermekte olan **Türk milliyetçilerine karşı Yunanlılarla işbirliği yapmak**⁵⁵⁹ alçaklığını bile irtikâp etmekten sıkılmamıştır. 24 Ağustos 1919'da kolordulara bir emir göndererek **Yunanlılara karşı harekete geçilmesini engelleyen** de odur!⁵⁶⁰

Sonunda bu paşa bir ay bile başkomutanlık yapmadan görevinden azledilecektir. 27 Mayıs 1920 tarihli bir İngiliz gizli istihbarat raporuna göre Damat Ferit azil gerekçesini şöyle açıklamıştır:

*"... Süleyman Şefik Paşa askerî amaçlar için kendisine tahsis edilen 10 bin liranın nasıl harcandığına dair hesap veremediğinden görevinden uzaklaştırılmıştır!"*⁵⁶¹

Beklendiği gibi beceriksizliğinden yahut hiyanetinden dolayı değil, **hırsızlığından dolayı ordu komutanlığından atılan** Süleyman Şefik Paşa daha sonra Ankara Hükûmeti'nce vatanı ihanetinden dolayı idama mahkûm edilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin 26 Mayıs 1920 tarihli oturumunda hiyanet-i vataniye kanunu hükümlerine göre hakkında takibat kararı verilen paşa, 3 Temmuz 1920'de 1. Bidayet Mahkemesi tarafından Sait Molla, Rıza Tevfik, Kiraz Hamdi, Mevlanzâde Rıfat, Refik Halit, Refi Cevat, Anzavur Ahmet, Rumbeyoğlu Fahrettin gibilerle birlikte, elegeçi-

559 Kâzım Özalp, **Millî Mücadele**, s: 86.

560 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 69.

561 Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, s: 77.

rilmesi hâlinde tekrar yargılanmak üzere vatana ihanetten idama mahkûm edilmiştir.⁵⁶²

Zaferden sonra Kahire'ye kaçan Süleyman Şefik Paşa'dan boşalan Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığı'na Yarbey Senai Bey, İzmit ve havalisi komutanlığına da kolordu komutanı yetkisi ile Suphi Paşa tayin edilecektir. Suphi Paşa İngiliz politikaları istikametinde hareket eden Askerî Nigehban Cemiyeti'nin kurucusu ve yöneticileri arasındadır. Askerî Nigehban Cemiyeti'nde iken nasıl Türk milliyetçi hareketini sindirmek için işgal kuvvetlerinin emrinde çalıştı ise, şimdi Kuva-yı İnzibatiye'nin Başkomutanı olarak Türk milliyetçilerini yok etmek için mücadele edecektir.

Damat Ferit, nice umutlar bağladığı Kuva-yı İnzibatiye için, Hususi Erkân-ı Harbiye de denilen özel bir kurmay başkanlığı ihdas etmiş, bu Hususi Erkân-ı Harbiye'nin Başkanlığı'na da alel acele muvazzaf hizmete alınan emekli subaylardan Miralay Ahmet Refik'i getirmiştir. Silâh arkadaşlarından Tarık Mümtaz Göztepe'nin "mütemadiyen bacağından düşen pantolonunu çeke çeke Sadrazam'la Erkân-ı Harbiye'yi Hususi arasında mekik dokuduğundan⁵⁶³ bahsettiği Ahmet Refik, **zaferden sonra birlikte çalıştığı işbirlikçilerle beraber İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sığınacak, sonra Romanya'ya tüyecektir.** Bilahare aklını oynatan Ahmet Refik Müslüman mezarlığı olmadığı için Kışinev'deki Hıristiyan mezarlığına gömülecektir.⁵⁶⁴

Kuva-yı İnzibatiye komutanlarından Ali Nadir Paşa, Selanik'ten sonra İzmir'i de bir tek mermi atmadan Yunanlılara teslim ettiğini gördüğümüz, millî ruh, millî duygu, millî heyecan ve millî haysiyetten nasibini almamış bir başka vatan hainidir.

Kuva-yı İnzibatiye kadrolarında bir vatan haini daha vardır:

⁵⁶² Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 8, İstanbul 2002, s: 260.

⁵⁶³ Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahidettin Mütareke Gayyasında*, s: 275.

⁵⁶⁴ İlhami Soysal, *150'likler Kimlerdi, Ne Yaptılar, Ne Oldular*, İstanbul 1988, s: 270; Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler, Yahid Millî Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul 1988, s: 175; Erdoğan Aslıyüce, *Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler*, İstanbul 2009, s: 243.

İngilizler'in emri üzerine başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere **nice vatan evlâdının idamına karar veren ve nice vatan evlâdını astıran Nemrut veya Kürt Mustafa Paşa!**

Daha önce de mütareke yıllarında Türk gizli teşkilâtının başkanı olarak vatana büyük hizmetlerde bulunduğundan bahsettiğimiz rahmetli Hüsamettin Ertürk'ün "maksatları Kuva-yı Milliye'yi vurmaktı"⁵⁶⁵ dediği Kuva-yı İnzibatiye'deki şuurlu hainler yukarıda sıraladıklarımızdan ibaret değildi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmasına rağmen, sonradan **Yunanlılarla omuz omuza Türk askerine kurşun sıkan** Gönen'li Çerkez Ahmet, Trakya'da İngilizler hesabına çalışan Tophane'li Çerkez Hüseyin, namusuna emanet edilen silâh ve cephaneyi suiistimal ettiği için Harbiye Nezareti emri ile Teşkilât-ı Mahsusa'dan kapıdışı edilen Amasya'lı Hilmi, **İngilizlere casusluk yaptığı** için yakalanıp mahkemeye sevk edilen Rıfat, yine **İngilizler hesabına çalışan** Trablusgarp'lı Nuri, **İngiliz casusu** Beyrut'lu Mahmut Bey'lerle Enver Paşa'nın muhafızları arasında bulunmuş olmasına rağmen sonradan millî mücadeleye cephe alan Çakır Efe ve daha niceleri Türk istiklâl hareketini boğmak için kurulan Kuva-yı İnzibatiye'de komutan olarak görev almışlardır.⁵⁶⁶ Bize yakın tarihimizle ilgili iki eser bırakan Tarık Mümtaz Göztepe de bunlar arasındadır.⁵⁶⁷

565 Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s: 375.

566 Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 377 ve devamı.

567 Topçu Ferit Paşa, Abuk Ahmet Paşa, Şevket Turgut Paşa, Mustafa Nazım Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Mersin'li Cemal Paşa, Fevzi Çakmak Paşa, Karasayit Paşa ve Damat Ferit Paşa'nın yâverliğini yapan Tarık Mümtaz Göztepe, Kuva-yı İnzibatiye'de mitralyöz komutanıdır. Millî mücadeleyi çökertmek maksadıyla teşkilâtlandırılan Askerî Nigehban Cemiyeti'nin de kurucuları arasındadır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dışına kaçmış, Sultan Vahidettin San Remo'ya yerleştikten sonra onun yanına gitmiş. Vahidettin ölünceye kadar San Remo'da kalmıştır. 1927'de diğer yüzellilikler gibi vatandaşlıktan çıkarılmış, aflat birlikte Türkiye'ye dönmüştür. DP organı Köylü Gazetesi'ni çıkarmış, Yeni Sabah ve Zafer gibi DP'ye yakın gazetelerde çalışmıştır. Bizim de kaynaklarımız arasında bulunan Vahidettin Mutareke Gayyasında ve Vahidettin Gurbet Cehenneminde isimli eserlerin yazarıdır.

- Ya Anzavur Ahmet?

Serkeşlerden, serserilerden, sokak kabadaylarından, çeşitli sebeplerden dolayı ordudan tart edilmiş subaylardan ve devletine ihanet etmiş eski istihbaratçılardan meydana gelen bu tuhaf ordunun gerçek başkomutanı şüphesiz ki, nasıl bir insan kasabı olduğunu anlatageldiğimiz Saadetlû Mir-miran Anzavur Ahmet'tir.

Zât-ı Şâhâne'nin paşalık payesi ile ödüllendirdiği Anzavur Ahmet'in Erkân-ı Harbiye Reisi ise dağlarda yetişmiş ezeli bir hayduttur:⁵⁶⁸

Şah İsmail!

Kuva-yı İnzibatiye'den silâh arkadaşı olan Tarık Mümtaz Göztepe'nin **"korkunç katil, kana susamış ve kanla gıdalanmaya alışmış bir canavar"** diye tarif ettiği⁵⁶⁹ Şah İsmail, Birinci Dünya Savaşı yıllarında asker firarisidir. Harbe gitmemek için dağa çıkmış, harp boyunca İzmir dağlarında eşkıyalıkla iştilgal eylemiştir, İzmir düşünce dağdan inip, Çerkez Ethem çetesine katılmış, Ethem'le arası açılınca Anzavur'a yamanmıştır. Hüsamettin Ertürk, pek çok masum Türk'ün kanını döktüğünden bahsettiği Şah İsmail'in millî çetelerle mücadelesi sırasında yakayı ele vereceğini anlayınca yüzbine yaklaşan Türk banknotunu bohçalara doldurarak karısıyla beraber kendisini Bandırma'ya attığını ve limanda istim üzerinde duran bir motora binerek **Yunan donanmasına sığındığını** kaydeder.

Bir Yunan veya İngiliz gemisiyle İstanbul'a gelen Şah İsmail, kayınbiraderi Miralay Çerkez Zeki Bey'i görmek üzere Yıldız Sarayı'na gider. Vahidettin'in Saray muhafızı olan Zeki Bey onu Zât-ı Şâhâne'nin huzuruna çıkarır. Zât-ı Şâhâne de Şah İsmail'i Anadolu'daki hizmetlerine mukabil, Çerkez kıtalarından birine kumandan tayin ederek ödüllendirir.

⁵⁶⁸ Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 280.

⁵⁶⁹ Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 281.

Fakat bir süre sonra kardeşi bu sergerde tarafından öldürülen Şevket Bey adında bir öğretmen Şah İsmail hakkında dâvâ açacak, sırtını Saray'a ve işgal kuvvetlerine yaslayan Şah İsmail'in be-
raat ettirileceğini anlayınca da elini nice masum vatan evlâdının kanına bulayan, insan suretinde yaratılmış bu canavarı hâkimin huzurunda itlâf edecektir!

İşte Damat Ferit'in Kuva-yı Milliye'nin üzerine sevk edeceği ordunun komuta kademesine, anlatageldiğimiz gibi yalnız dâvâsına değil, devletine ve milletine de ihanet etmiş dönek, hırsız, soyguncu, katil ve serseriler dolmuşlardır.

Osmanlı Nafia Nazırı Doktor Cemil Paşa, Damat Ferit'e, hükûmetten şikâyetlerini bildiren bir yazı göndermiştir. Cemil Paşa bir sureti İngiliz istihbaratçıları tarafından ele geçirilen 9 Ağustos 1919 tarihli mektupta Kuva-yı İnzibatiye'yi kast ederek demektedir ki:

*"... Tek başımıza davranarak eşkıyalardan oluşan bir güç topladınız!"*⁵⁷⁰

Eşkıyalardan ve kandırılmış Anadolu çocuklarından oluşan bu güç, İzmit'in iki kilometre doğusunda konuşlanır. Başkomutan Süleyman Şefik Paşa'nın karargâhı ise İzmit açıklarında demirli bulunan Yavuz zırhlısıdır.

22 Nisan 1920'de İstanbul Hükûmeti'nin Albay İbrahim Bey eli ile gönderdiği 55 bin lirayı cebine indiren Anzavur bir süre sonra İzmit'e gelir. Yavuz zıhlısına gider, Paşa'nın huzuruna çıkar ve sanki emrindeki küçük rütbeli bir subay ile konuşuyormuş gibi Süleyman Şefik Paşa'ya "Kuva-yı İnzibatiye'ye istediği gibi komuta etmek hakkına sahip olduğunu" söyler! Çünkü "kendisi İstanbul Hükûmeti'nin Erkân-ı Harbiyesi tarafından böyle bir yetki ile gönderilmiştir. Paşa kendisinin emrine göre hareket etmek zorundadır."⁵⁷¹

570 Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s: 99.

571 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s: 123.

Süleyman Şefik Paşa'nın gizli ödeneğinden 15 bin lira, 2 bin tüfek ve 600 sandık cephane aldıktan sonra 8 Mayıs'ta İzmit'ten trenle Adapazarı'na doğru hareket eden Anzavur 10 Mayıs'ta Adapazarı'nı işgal eder!

11 Mayıs'ta Nemrut Mustafa Divanı, Mustafa Kemal Paşa ve diğer bazı Kuva-yı Milliye önderlerini **“fitne çıkarmak, bozgunculuk yapmak, asker toplamak”** gibi suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırır!⁵⁷²

12 Mayıs'ta Mihran Nakkaşyan'ın Peyam-ı Sabah Gazetesi, Anzavur Paşa'nın Kuva-yı Milliye haydutlarına karşı büyük başarı kazandığından, Adapazarı'nda halkın sevinç gösterileri yaptığından bahsedecektir.

Anzavur 13 Mayıs'ta Kandıra'yı ele geçirir. Aynı gün Padişah halkı millî kuvvetlere karşı ayaklanmaya teşvik eden bazı kimse-leri birer mecidiye nişanı vererek ödüllendirir.⁵⁷³ 14 Mayıs'ta Anzavur Eskişehir yolunu kontrol altına almak için Geyve Boğazı'na saldırarak, 15 Mayıs'ta Doğançay'ı işgal edecektir. 16 Mayıs'ta Sapanca'ya gelen Anzavur, Kuva-yı İnzibatiye'nin bazı müfrezele-rini de kendi kuvvetlerine katarak Sakarya'nın batısındaki mev-zilere hücum eder. 17 Mayıs'ta Konya'yı zaptedeceğini, Ankara'yı fethedeceğini, Mustafa Kemal'i yakalayıp getireceğini söyleyerek Geyve İstasyonu'na doğru harekete geçecektir.

Anzavur'un emrinde 300 kadar süvari vardır. Geyve Boğazı'ndaki millî kuvvetler ise 30 askerden ibarettir! 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy ve yâveri İdris Cura bu 30 kişi ile âsilerin karşısına dikilir. İki saat kadar süren çatışmadan sonra Kolordu Süvari Bölüğü, Dayı Mesup Müfrezesi ve Demirci Efe'nin atlı zey-bekleri yardımı gelince büyük kayıplar veren âsiler kaçmak zorunda kalırlar.⁵⁷⁴

572 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 35.

573 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 40.

574 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 125, 126.

Anzavur'un Sonu

Anzavur sonunda yok etmek istediği milliyetçiler tarafından yok edilmiştir. Bir rivayete göre, Karabiga yakınlarındaki Adliye köyü civarında Mehmet Efe tarafından kellesi kesilmiş, bir diğer rivayete göre vahşice şehit edilen Köprülü Hamdi Bey'in silâh arkadaşları tarafından kafası kesilmek suretiyle fuzulî varlığı ortadan kaldırılmıştır.⁵⁷⁵

Anzavur'un Rahman adında bir Arnavut tarafından öldürüldüğüne dair iddialar da vardır. Bu iddiaya göre cinayete Anzavur'un adamlarından birinin Rahman'ın karısının namusuna tecavüz etmesi sebep olmuştur.⁵⁷⁶ Hüsamettin Ertürk'ün yazdıklarından ise Anzavur'un Yeniçiftlik'li Mehmet ile Ali çetesi tarafından ortadan kaldırıldığı anlaşıyor.⁵⁷⁷ Öldürülen insan, toplumun nefret ettiği biri olması sebebi ile cinayetin birçok kimse tarafından sahiplenilmesi tabiidir. Fakat biz Anzavur'un Hamdi Bey'in silâh arkadaşları tarafından yok edildiğine dair ifadeleri daha gerçekçi buluyoruz.

Kuva-yı İnzibatiye'nin Tasfiyesi

Anzavur'un Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığı'na hiçbir haber vermeden İstanbul'a gitmesi, bütün birliklerin moralinin bozulmasına sebep olur. 23 Mayıs'ta harekete geçen millî kuvvetler Adapazarı ve Sapanca'yı kurtarırlar. Aralarında 3 subayın da bulunduğu 43 kişi, 4 top, 4 makinalı tüfek ve çok miktarda cephaneye ele geçirilir. Haziran başında da bu derme çatma ordunun askerleri firara başlarlar. 5-6 Haziran'da 140 er, 56 çavuş ve 1 süvari, 4 makinalı tüfek ve 16 sandık cephaneye ile birliklerinden kaçarlar. 9 Haziran'da firar edenler millî kuvvetlere katılır.⁵⁷⁸

575 Ahmet Efe, *Efsane'den Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref*, İstanbul 2007, s: 282.

576 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 3, s: 497.

577 Hüsamettin Ertürk, *a.g.e.*, s: 430.

578 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s: 131.

14 Mayıs'ta millî kuvvetlere taarruz eden Kuva-yı İnzibatiye darmadağın edilir. Bazıları köylere kaçarlar, bir kısmı Kuva-yı Milliye'ye katılır. Ne yüz karasıdır ki, Ali Fuat Paşa'nın İzmit'te kıştırdığı **Kuva-yı İnzibatiye bakiyelerine İngilizler siyaset ederler.**⁵⁷⁹ 25 Haziran 1920'de Harbiye Nazır Vekili Ahmet Hamdi Paşa imzası ile verilen bir emirle bu döküntü ordunun lağ-vedildiği ilân edilir. Fakat ayaklanmalar daha sonra Yozgat, Yıldızeli, Zile taraflarına sirayet edecektir.

Çerkez Ethem Ayaklanması

Çerkez Ethem ayaklanması, kendi başarılarını hazmedemeyen cahil bir adamın vatan hainliğine sürüklenişini anlatan dramatik olaylar silsilesidir.

Ethem 1886'da Bandırma'nın Emre köyünde dünyaya gelmiştir. 1827'de, Ruslar'ın istilâ ettikleri Kafkasya'da katliama başlamaları sebebiyle canlarını ve namuslarını korumak için Türkiye'ye sığınan bir ailenin oğludur. Çiftçilikle geçinen babasının adı Ali, annesinin adı Fatma'dır. Muhittin Ünal, kardeşlerinden birinin Balkan, diğerinin Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düştüğünden bahseder.⁵⁸⁰ Cemal Kutay, Ethem'in ağabeyleri olan İlyas ve Nuri'nin eşkıyalarla çarpışırken öldüğünü yazmaktadır.⁵⁸¹ Bir başka kaynağa göre İlyas 1897'deki Türk-Yunan Savaşı'nda, Nuri Yemen'de şehit olmuştur. Bazı kaynaklara göre bu iki kardeş Balkanlar'da Rum çetecilerle savaşırken şehit düşmüşlerdir. Süvari neferi olarak başladığı askerliği çavuş olarak bitiren Ethem⁵⁸² Rauf Orbay tara-

579 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 83.

580 Muhittin Ünal, **Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezler'in Rolü**, İstanbul 1996, s: 169.

581 Cemal Kutay, **Çerkez Ethem Dosyası**, c: 1, İstanbul 1977, s: 43.

582 Bazı kaynaklarda ordudan başçavuş olarak terhis edilen Ethem'in Balkan Harbi sırasında İstanbul'a gelerek Bakırköy'deki Süvari Subay Okulu'ndan teğmen olarak mezun olduğundan bahsedilmektedir. Çerkez Ethem konusunda yaklaşık 800 sayfalık bir belgesel yazan Ahmet Efe, **teğmenlik meselesini Genelkurmay Başkanlığı'na sormuştur. Genelkurmay**

findan Teşkilât-ı Mahsusa'ya katılmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Savaş bitince Bandırma'ya ailesinin yanına gelen Ethem'in askerlikle ilişkisi de bitmiştir.

Necati Çetinkaya, Ethem'in Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, İttihat Terakki henüz iktidarda iken Bandırma'da eşkıyalık ve zorbalıkla uğraştığını yazmaktadır.⁵⁸³

Ethem'in eşkıyalık yaptığından Rauf Orbay da haberdardır. Orbay, Dahiliye Nazırı Ali Fethi Bey'in şikâyet ettiği eşkıyanın Çerkez Ethem olduğunu anlayınca Liman Reisi vasıtasıyla Ethem'in ağabeyi Reşit'e bir telgraf çekip, kardeşine ihtarda bulunmasını ve neticenin kendisine bildirilmesini ister, aksi hâlde kuvvet kullanılacaktır. Orbay, gerisini şöyle anlatır:

*"... Reşit Bey'in cevabı gelmedi, mütareke müzakeresine memur olarak İstanbul'dan ayrıldığım zaman, tuhaf bir tesadüfle yolum Bandırma'dan geçiyordu. Oraya vardığımda Reşit Bey'i iskelede beni bekler buldum. Telgrafımdakileri kardeşine anlattığını ve onun şahsi gocunmalar tesiriyle yaptığı işlerden vazgeçtiğini ve artık bu gibi hareketlerde bulunmayacağını temin etti. Büyümek istidadında olan bu ateş de bu surette söndürülmüş oldu."*⁵⁸⁴

Ethem'in eşkıyalıktan vazgeçtiğini ne yazık ki, söyleyemiyoruz. Çünkü Ethem 12 Şubat 1919'da **İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alparslan'ı kaçırıp, 8 yaşındaki çocuğun serbest bırakılması için 50 bin liralık fidye isteyecektir!**⁵⁸⁵

O İzmir Valisi Rahmi Bey ki, cesur, enerjik, vatansever bir idare amiridir.

Başkanlığı'ndan verilen cevap şudur: Bakırköy'de öyle bir okul yok, olanlardan da teğmen değil, onbaşı yetişiyor. (Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Efe, **Çerkez Ethem**, İstanbul 2006, s: 4, ve devamı).

583 Necati Çetinkaya, **a.g.e.**, s: 287.

584 Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, c: 1, İstanbul 2000, s: 79.

585 Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 456.

Ethem, Alparslan'ın annesi Nimet Hanım'a iki mektup gönderir. Mektuplardan ilki, **para gelmezse çocuğun başının çuval içinde gönderileceğini** ihtar eden bir tehdit mektubudur. İkinci mektupta Rahmi Bey'in **“Çerkezliği küçümsediğinden”** bahsedilmektedir.⁵⁸⁶

Ethem güya böylece Çerkezliği küçümsediğini iddia ettiği Rahmi Bey'den intikam almaktadır.

Hiçbir yiğide, efeye, çeteye yakışmayan bu çocuk kaçırma vakası, Ethem'in, Rauf Orbay'ın ikazından sonraki yegâne icraatı değildir. Haraç almak, belki de elkoymak için Von Hemstra adında bir Hollandalı'nın Cumaovası ile Ayrancılar arasındaki çiftliğini basmış⁵⁸⁷ İstanbul Büyükkada'da misafir ettiğimiz General Towshend'i de kaçırmaya teşebbüs etmiştir.

Bu General Towshend, Kut-ül Amare Savaşı'nda Mehmetçiğin esir ettiği İngiliz generaldir!

Bir Çerkez çavuş, nice esir Türk generaline karşı elimizde koz olarak tutuğumuz bir İngiliz generalini niye kaçırmak ister?

Ethem'in **“İngilizlere olan bağlılık ve saygısını göstermek için İttihatçı Vali'nin oğlunu kaçırdığını”** ileri süren Hasan Tahsin'e göre⁵⁸⁸ General Towshend'i kaçırmak istemelerinin sebebi de **“Çerkez özgürlüğünü savunan yüksek İngiltere devletine övünç verici bir hizmette bulunmaktadır!”**⁵⁸⁹

Bütün bunlara rağmen Ethem'in Kurtuluş Savaşı'na büyük hizmetleri dokunur. İzmir işgalinden sonra silâhlı direniş teşkilâtlarına katılır. Salihli Cephesi'ni, sonra bizzat komuta ettiği Kuva-yı Seyyare'yi kurar. Birinci ve İkinci Anzavur ayaklanma-

⁵⁸⁶ Ahmet Efe, **Çerkez Ethem**, İstanbul 2007, s: 29.

⁵⁸⁷ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 2007, s: 172.

⁵⁸⁸ Hasan Tahsin, Yunan birliklerinin İzmir'e çıkışı sırasında şehit düşen gazetecidir.

⁵⁸⁹ Zikreden: Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, c: 2, İstanbul 1978, s: 578.

sının, Düzce, Adapazarı, Yozgat isyanlarının bastırılmasında büyük roller oynar, vatanı büyük badirelerden kurtarır.

Fakat bütün bu başarıları, Meclis'e gittiğinde milletvekilleri tarafından alkışlanması, zaten kendisini beğenmiş, başına buyruk bir adam olan Ethem'in şımarmasına, Ankara Hükûmeti'ne, Büyük Millet Meclisi'ne ve hatta doğrudan doğruya Gazi Paşa'ya cephe almasına sebep olur ve nihayet ayaklanır. Saruhan Milletvekili olarak Meclis'e giren kardeşi Reşit ve diğer kardeşi Yüzbaşı Tevfik onunla beraberdir.

Ayaklanmanın Sebepleri

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan bir araştırmada, Ethem ve kardeşlerinin önce **Kütahya dolaylarında bir derebeylik kurmaya yeltendiklerine, sonra bu derebeyliğin sınırlarını Afyonkarahisar, Isparta ve hatta Konya'ya kadar genişletmek istediklerine** ilişkin kayıtlar vardır.⁵⁹⁰ Lord Kinross da "Mustafa Kemal'e açıktan açığa kafa tutacak kadar küstahlaşan Ethem'in" Kütahya dolaylarındaki dağlarda neredeyse bağımsız, küçük bir derebeylik kurduğundan ve **askerleri ordudan kaçmaya kışkırttığından** bahsetmektedir.⁵⁹¹

Diğer sebepleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Yozgat Ayaklanması üzerine Ankara'ya çağırılan Ethem⁵⁹²
Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa'larla Albay İsmet Bey'i tem-

590 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 213.

591 Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006, s: 298.

592 Kuva-yı Seyyare kumandanlarından, daha sonra Bilecik Mebusu seçilen İbrahim Çolak, Ethem'le kardeşi Tevfik'in "bizim Uşak'ta görülcek işlerimiz var, Yozgat'a gidemeyiz" diye Gazi Paşa'ya itiraz ettiklerini, sonra ikını edildiklerini yazıyor. (İbrahim Çolak, **Millî Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hatıralarım**, İstanbul 1996, s: 66.

bellikle suçlayabilecek kadar küstahlaşır. Paşaları ve İsmet Bey'i aşağılar, hakaretler savurur. Şu sözler ona aittir:

“Hayret ediyorum ki, Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve Ankara'da Millet Meclisi sıfatı ile içtima ve teşekkül olunalı bir seneyi geçtiği hâlde, bu müddet zarfında koca Anadolu'da harekât-ı milliyemiz nâmına neden esaslıca bir hareket görülmedi ve niçin merkezinizi takviye eylemediniz? (...) Şimdi görüyor ve itiraf buyuruyorsunuz ki, Ortaanadolu'da ve bir köşede hiçbir ecnebi ile ve İstanbul Hükûmeti ile irtibatı kalmayan Yozgat isyanını söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki, bidayetten beri hâlâ vaziyeti kavrayamadınız. Ve yahut şahsi ve daha ehemmiyetsiz şeylerle meşgul oluyorsunuz. Ve belki de Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükûmeti nâmına yaptığınız tamimlerle, tebliğlerle, konferanslarla herşey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız. Af buyurunuz, bu serzenişten muradım, bu gafletiniz tefekkür etmesin temenniyatına mebnidir. Ben bu isyan meselesini de emriniz üzerine uhdeme alıyorum ve sizleri bu gaileden kurtaracağımı ümit ediyorum. Lakin ben bu vazifeyi ifa edip, dönünceye kadar, Yunan cephesinin mesuliyetini, üçünüzden biriniz kabul buyurmalısınız. Şu şartla ki, Salihli'de bulunmak, cephe kurulmadan, Ali Fuat Paşa'ya tâbi olmak üzere!”⁵⁹³

Görüldüğü gibi Anadolu'nun teşkilâtlandırılmakta ve millî odunun kurulmakta olduğundan haberi bulunmadığı anlaşılan bu cahil çavuş, **bir tek hesap hatası yapmadan Türk Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyen Mustafa Kemal Paşa'ya akıl vermeye cüret etmekle kalmamış, ömrü harp meydanlarında geçen Gazi'den, Ali Fuat Paşa'nın emrine girmesini isteyebilecek kadar hainane veya dangalakça bir teklifte bulunmuştur.** Herhâlde zamana ihtiyacı olan Mustafa Kemal Paşa, bu patavatsız adamı sabırla dinleyip, başından savmış olmalıdır.

⁵⁹³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya**, c: 4, Ankara 1978, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s: 1, 2, 2 numaralı dipnot.

2. Ethem, Yozgat isyanının bastırılmasından sonra bir Divan-ı Harp Mahkemesi kurar. Ağabeyi Yüzbaşı Tevfik'i Harp Divanı'nın başkanlığına tayin eder. Bu Divan, âsileri güya yargılayarak 12 kişiyi idam eder. Yozgat Mutasarrıfı'nı hapse attırır.

Atatürk bu Yüzbaşı Tevfik'in "ne kadar askerî ve millî kumandanımız varsa bunların rütbe ve mevkilerine ehemmiyet vermeksizin hepsine birer birer muhakkirâne ve mütecavizâne muamelede bulunduğundan" kendisinin ve kardeşi Ethem'in **"Türk Ordusu'nda hiçbir değerli zabitin bulunmadığını pervasızca söylemeye başladığından"** bahsettikten sonra demektedir ki:

*"... Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar ve emirlerine uymayanların idam edileceğini de ilâve ediyorlardı!"*⁵⁹⁴

Muhakkir, horgörmek, aşağılamak, tahkir etmek demektir, mütecaviz de tecavüz eden, saldıran.

İşte Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik bu muhakkirâne ve mütecavizâne tavırları ile Yozgat'ta terör estirirken, Çapanoğulları'na hoşgörülü davrandığı gerekçesiyle Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i yargılamak ve muhtemelen asmak üzere Yozgat'a çağırırlar.

Valinin Yozgat'a gönderilmesine ilişkin telgraf İçişleri Bakanlığı'na gelinceye kadar, Bakan gelişmelerden ve niyetten haberdar edilmemiştir, Başbakan haberdar edilmemiştir, Gazi Paşa haberdar edilmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Başbakan ve İçişleri Bakanı, Ankara Valisi'nin yargılanacağını Ethem'in Yahya Galip Bey ile ilgili telgrafı Ankara'ya gelince öğrenirler. Ethem sonra Mustafa Kemal Paşa'ya da bir telgraf çekerek Yahya Galip'i isteyecektir.

Atatürk, **"teşebbüsât-ı milliyede fevkâlâde hizmet ve fedakârlık gösterdiğinden"** bahsettiği⁵⁹⁵ Yahya Galip'i Yozgat'a göndermez. İşte bunun üzerine Ethem "Yozgat'tan Ankara'ya ge-

594 Atatürk, *Nutuk*, c: 2, s: 469, 470.

595 Atatürk, *Nutuk*, c: 2, s: 470.

lerek **Meclis'in önünde Mustafa Kemal Paşa'yı asacağını** söyler.⁵⁹⁶

Atatürk; Yunan taarruzu başladığı için Ethem'in Konya üzerinden cepheye gitmesini emredince de aldığı cevap şu olur:

- Gitmiyorum!⁵⁹⁷

Ethem gerçekten cepheye gitmez. **Türk köylerini yağmalayarak** Yozgat'tan Ankara'ya gelir. Yağmaladığı at ve diğer hayvanları Ankara pazarında satmaya başlar.

Rahmi Apak, Yozgat isyanı sırasında Batı cephesinde görevlidir. İsyanın bastırılmasından sonra Kuva-yı Seyyare'nin her ferдинin zengin olduğundan bahseden Apak "Ankara'dan Eskişehir'e gelen Kuva-yı Seyyare'nin hiç kimseye müracaat etmeksizin **keyiflerinin istediği en güzel evleri boşaltarak sahiplerini dışarı attıklarını**, Yozgat'ta çalıp çırtıkları banknotları, sarı liraları, kadınlara mahsus takımları burada israfla sarfeylediklerini, kamçılarını gümüşletip, kılıçlarını savatladıklarını ve hesaplarını düzelttiklerini" yazar.⁵⁹⁸

10-11 Temmuz 1920 gecesi Albay Refet Bey'in Akdağmadeni'nden Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'e gönderdiği telgrafta da **Ethem kuvvetlerinin yol boyunca talan etmediği hiçbir yer ve şey kalmadığını** bildirmektedir.⁵⁹⁹ Mümtaz Şükrü Eğilmez de **Çerkez Ethem'in her gittiği yerde mal sandıklarına ve özel muhasebe veznelerine el attığından** bahsetmektedir ki,⁶⁰⁰ bölüm başından beri yazageldiğimiz gibi haraç, yağma ve çapulculuk onun eski mesleğidir.

3. Büyük Millet Meclisi 18 Eylül 1920'de İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasını kararlaştırır. Bu mahkeme, asker kaçaklarını, vatan hainlerini, casusları yargılayacaktır. Ethem ve kardeşi Tevfik bu

⁵⁹⁶ Atatürk, *Nutuk*, c: 2, s: 470.

⁵⁹⁷ Necati Çetinkaya, *a.g.e.*, s: 309.

⁵⁹⁸ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, c: 1, İstanbul 2000, s: 389.

⁵⁹⁹ Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkez Ethem*, İstanbul 1993, s: 65.

⁶⁰⁰ Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Millî Mücadelede Bursa*, İstanbul 1981, s: 608.

karara şiddetle karşı çıkarlar. Cumhurbaşkanlığı arşivinde muhafaza edilmekte olan bir belgeden⁶⁰¹ öğreniyoruz ki, **Ethem ve kardeşi Tefvîk sanıkların yargılanmadan asılmasını istemiş** ve Meclis kararına rağmen bu konuda ısrarlı olmuşlardır.

4. Asker toplama yetkisi hükûmete aittir. Buna rağmen Çerkez Ethem, adamlarından Hüseyin Gazi'yi, eline bir kâğıt verip Yozgat ve civarında asker yazmakla görevlendirmiştir. İçişleri Bakanı Albay Refet Bey, 30-40 kişiyle Ankara'ya kadar geldiği anlaşılan Hüseyin Gazi'nin elinden kâğıdı alıp onu geri çevirince Ethem, İçişleri Bakanı'na hakaretler yağdıran bir telgraf çeker.⁶⁰²

5. Bakanlar Kurulu 9 Kasım 1920'de askerî zaruretler sebebi ile Batı Cephesi Komutanlığı'nı ikiye ayırır. Cephenin bir kısmına İçişleri Bakanı Albay Refet Bey, diğer kısmına da Albay İsmet Bey komuta edecektir. Ethem ve kardeşleri önce cephenin ikiye bölünmesine karşı çıkarlar, teklifleri reddedilince de Albay Refet Bey'in yerine Albay Kâzım Bey'in tayin edilmesini isterler. Fakat muvafak olamazlar.

6. Bakanlar Kurulu 9 Kasım 1920'de aldığı ikinci bir kararla, Anadolu'yu istilâ etmekte olan Yunan Orduları'na karşı konulabilmesi için muntazam bir ordunun kurulmasına karar verir. Bu karara göre bütün milis kuvvetleri ordu kadrolarının içine alınacaktır. Ethem ve kardeşi Reşit fevkâlâde önemli olan bu karara da karşı çıkarlar. Reşit **“ordunun bütün dünyada iflas ettiğine”** dair tuhaf laflar etmeye başlar.⁶⁰³ Yüzbaşı Tefvîk ise **“ser-seri”** dediği Ethem kuvvetlerinin, yani Kuva-yı Seyyare'nin geliş güzel idare edilmesinden yanadır. Ethem'in Saruhan Milletvekili olan kardeşi Reşit ve diğer bazı milletvekilleri de muntazam or-

601 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Nur: 8/1108, Dosya: 23, Zikreden: Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 215, 1 numaralı dipnot.

602 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 215.

603 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 216.

dunun kurulmasına karşı çıkarlar. Tarihin ne garip cilvesidir ki, Türkiye’de düzenli orduya katılmayı şiddetle reddeden **Ethem, Türkiye’ye karşı savaşmak için Yunan Ordusu saflarına geçecektir.**⁶⁰⁴

7. Büyük Millet Meclisi, 18 Kasım 1920’de bir bildiri yayınlarak, hem varlığını dünyaya duyurur, hem de emir ve komuta yetkisinin Meclis’e ait olduğunu ilân eder. Bildiride “Emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına kastetmeleri sebebi ile meşru savunma için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplandığından” bahisle “emir ve komuta yetkisi Meclis’in manevî şahsiyetindedir” denmektedir.

Ethem ve kardeşleri Meclis’in bu kararına da karşı çıkarlar. Onlar gelişi güzel asker toplamaya devam ederler. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı imzasıyla 25 Aralık 1920’de yeni bir bildiri yayınlamak zorunda kalır. Bildiride şöyle denmektedir:

“Hiç kimse, hiçbir sebeple, hükûmetin mâlumatı olmaksızın kuvvet toplamaya yetkili değildir. Bu beyannâmenin tebliği tarihinden evvel bu yolda teşebbüste bulunmuş olanlar varsa, derhâl kendilerini ve teşebbüs maksatlarını doğrudan doğruya bana bildireceklerdir. Aksi taktirde bu gibi teşebbüsler memleketin dahili asayişini ihlal etmek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’ni zarara uğratmak ve memleketin masum ahalisini aldatmak töhmetiyle itham olunacaklarını beyan ve ilân ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi:

*Mustafa Kemal*⁶⁰⁵

Bu beyannâmenin hedefi, muhtelif ikazlara rağmen asker toplamaya devam eden Çerkez Ethem ve kardeşleridir.

Ethem ve kardeşleri, Gazi’nin bu beyannâmesine rağmen her yaştan asker toplamaya devam ederler. Bunun üzerine yeni bir karar alınarak “askerlik şubelerinin görülecek lüzum üzerine ve ve-

⁶⁰⁴ Lord Kinross, Atatürk, **Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006, s: 300.

⁶⁰⁵ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, c: 10, (1920-1921), İstanbul 2003, s: 188.

rilecek emirle asker yazacağı ve ancak askerlik çağında olan erlerin silâh altına alınacağı” açıklanır.

İşte Ankara’da bu faaliyetler devam ederken Ethem’in, Eskişehir’in Güneybatısı’ndaki Karacaşehir’de Karakeçili adında yeni bir müfreze teşkil ettiği duyulur. Batı Cephesi Komutanlığı’nın 17 Kasım 1920’ye kadar **böyle bir müfrezeden haberi yoktur.**⁶⁰⁶

Müfrezenin ortaya çıkması üzerine komutanlık bu müfrezeyi denetlemek ister, fakat Ethem bazı bahaneler uydurarak birliğin denetlenmesine mâni olur. İşte bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı birliklerin ayın cinsten silâh kullanması gerektiğini bildirerek Kuva-yı Seyyare’nin silâhlarını iade etmesini ister. Kuva-yı Seyyare bu emre karşılık vermez. Emir tekrarlanınca da Ethem ve kardeşi Tevfik’ten **“silâh ve cephe değiştirilmesine lüzum yoktur”** cevabını alır.

Bu “Biz Batı Cephesi Komutanlığı’nı tanımıyoruz” demektir.

8. 21 Kasım’da Batı Cephesi Komutanlığı’na “Umum Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik” imzasıyla bir rapor gelir. Aslında Tevfik’e verilmiş böyle bir sıfat yoktur! Ethem kendini nasıl Kuva-yı Seyyare Umum Kumandanı ilân etmişse kardeşi Tevfik de kendisini Umum Kumandan Vekili ilân edivermiştir.

Raporda 13. Düşman Fırkası’nın Emirfakihli, İlyas Bey, Çorak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu bildirilmekte ve düşmanın Gördes halkı tarafından ilçelerini işgale dâvet edildiği ihbar edilmektedir.

Oysa ne gelen düşman vardır, ne de öyle bir dâvet.⁶⁰⁷

Cephe Komutanlığı, bu asılsız ihbarın Gördes’in yağmalanması için uydurulan bir bahane olduğunu anlamış ve hiçbir köyün yakılamayacağına, hiçbir müfrezenin hiç kimseyi cezalandıramayacağına dair bir genelge yayınlayarak yağmanın önlemini

606 Atatürk, **Nutuk**, c: 2, s: 511.

607 Atatürk, **Nutuk**, c: 2, s: 512.

almak istemiştir. Çünkü Ethem kuvvetleri girdikleri köy ve kasabaları yağmalamakta, direnenleri öldürmektedirler.

9. Hiçbir devlet idaresinin ve hiçbir komuta kademesinin kabul etmesi mümkün olmayan bu serkeşlik ve küstahlıkların çıkarılan kanun ve alınan kararlar üzerine sona erdiğini ne yazık ki, söyleyemiyoruz. Batı Cephesi Komutanlığı'nın Kuva-yı Seyyare ile haberleşmesini engelleyenler de Kütahya'ya komutan olarak tayin edilen İbrahim Bey'in görev yapmasına mâni olanlar da onlardır. Ethem, 10 Aralık 1920'de Batı Cephesi Komutanlığı'na bir telgraf çekerek "bir bölgede iki komutan bulunmasının uygun olmayacağını, Kuva-yı Seyyare Komutanlığı'na bağlı olmak kaydıyla İbrahim Bey'in herhangi bir yerde görevlendirilebileceğini" bildirecektir.⁶⁰⁸

Tayin edilen bir komutanın görev yapmasını engellemek isyan demek değil midir?

İsyan demektir!

Fakat isyan bununla bitmeyecektir!

Mustafa Kemal Paşa, Ethem'in orduya katılmasını, genel komutaya tâbi olmasını isteyince, Reşit masayı yumruklayarak "**kardeşlerinin birer kahraman olduğunu, kimsenin emri altına giremeyeceğini**" söyleyecektir.⁶⁰⁹

İkmalin kolay yapılabilmesi için yanyana savaşan askerlerin aynı silâhı, aynı mermiyi, aynı mühimmatı kullanmaları askerî bir mecburiyet olduğu hâlde, Ethem ve kardeşleri Kuva-yı Seyyare'nin silâhlarının değiştirilmesine karşı çıkmışlardır.

Kuva-yı Milliye çetelerinin bir ordu hâlinde teşkilâtlanmasına, **Kuva-yı Seyyare'nin bu orduya katılmasını karşı çıkmışlardır.**

Aynı komutaya tâbi olmaya karşı çıkmışlardır.

⁶⁰⁸ Harp Tarihi Arşivi, Nur: 8/1101, Dolap: 46, G.4, Klasör: 2484, Dosya: 93, F.12/1. Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 225.

⁶⁰⁹ Necati Çetinkaya, **a.g.e.**, s: 322; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1980, s: 281.

Kuva-yı Seyyare'nin mevcudunun Cephe Komutanlığı'na bildirilmesine karşı çıkmışlardır.

Savaşın bütün sorumluluğunu üstlenen Batı Cephesi'nin ve bir milletin mukadderatını elinde tutan **Genel Karargâh'ın Ethem'in ne kadar silâhı olduğundan haberi yoktur!**

Kaç adamı olduğundan haberi yoktur!

Kaç topu olduğundan haberi yoktur!

Olacak şey midir bu?

Bütün bunlara rağmen Ethem 29 Aralık 1920'de bir telgraf çekerek **Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımadığını** ilân etmiştir.⁶¹⁰ Kardeşi Tevfik ise Ethem'e çektiği 28 Kasım 1920 tarihli telgrafta **artık Batı Cephesi Komutanlığı'nı tanımaya-çağını bildirmiştir.**⁶¹¹

Yunan Orduları'nın vatanın harim-i ismetinde ilerlediği, Ankara'nın gece gündüz çalışarak nihaî hesaplaşmaya hazırlandığı ve Türk Milleti'nin son evlâdını cepheye gönderdiği günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında işte böylesine gayri ciddi, böylesine şımarık, böylesine serkeş ve böylesine küstah adamlar vardır!

Üstelik bu adamlar bir de Yeşilordu'ya girip, Mustafa Kemal'e karşı komünistlerle işbirliği yapacaklardır.

Fakir fukaranın cebindeki son kuruşa tenezzül eden Ethem bir komünist parti olan Yeşilordu'ya girecek, böylece kendi çete kuvvetlerini siyasi kadrolarla takviye edecektir. Komünistler de silâhlı bir güce kavuşacaklardır.

Kaydetmeliyiz ki, **komünistler Ethem'i Mustafa Kemal'e tercih etmişler, hatta Ethem'in Kuva-yı Seyyare'sini kullanarak hükûmete elkoymayı bile düşünmüşlerdir.**

Bazı Sovyet temsilcileri, Mustafa Suphi'nin Bakü'deki Komünist Partisi ile temas hâlinde olan Ethem, Anadolu'daki en iyi matbaayı satın alıp, 1920 Ağustos'undan itibaren komünist bir gazete

610 Kenan Esengin, **Millî Mücadelede Ayaklanmalar**, İstanbul 1988, s: 299.

611 Necati Çetinkaya, **a.g.e.**, s: 330.

çıkarmaya başlar. Gazetenin adı Sayyare-i Yeni Dünya'dır. Dikkatinizi çekmek isterim ki, Mustafa Suphi'nin yurt dışında çıkardığı gazetenin adı da Yeni Dünya'dır! Komünist Ethem ve Ethem'in komünist kardeşleri Eskişehir'de işçileri ayaklandırmak için bildirimler yazarken⁶¹² **Seyyare-i Yeni Dünya ordu aleyhinde yayın yapmaya başlar.** Gazetenin başında Arif Oruç vardır.⁶¹³

Fahrettin Altay, On Yıl Savaş ve Sonrası isimli hatıratında Ethem'in kardeşi Saruhan Mebusu Reşit'in kendisine bir mektup yazıp göndererek Bolşeviklik teklif ettiğini ve gazeteye abone kaydedilmesi hususunda yardımcı olmasını istediğini yazmaktadır.

18 Ağustos 1920 tarihli mektup şöyle başlamaktadır:

"Fahrettin Beyefendi'ye

*Bilmem ki, Bolşevik olacak mısınız? Olmazsanız bile herhâlde bir Bolşevik gazetesi olan Yeni Dünya'nın intişarını temin için abone olarak muavenetinizi istirham eylerim, efendim."*⁶¹⁴

Venizelos'la Dizdize

Yukarıda küstah, şımarık ve serkeşliklerinden bahsettiğimiz Çerkez kardeşlerden Reşit, bir gün Meclis'te, üstelik Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda ne demiştir biliyor musunuz? Demiştir ki:

- Biz İzmir dolaylarında geniş araziye ve servete sahibiz! Size iştirak etmekle büyük işler, büyük fedakârlıklar yaptık! **Yunanlılar'la beraber kalabilirdik! Venizelos ve ben dizdize oturabilirdim!**⁶¹⁵

612 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 223.

613 Bazı kaynaklar gazetenin sahibinin Arif Oruç olduğunu, Arif Oruç'un gazete çıkarmak için Ethem'den para aldığını yazmaktadır.

Sözlük: **Muavenet:** Yardım.

614 Fahrettin Altay, **On Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul 1970, s: 277.

615 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, c: VII, s: 225, 232, Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 223.

Binlerce Türk evlâdını doğramakta olan Yunanlılar'la kalabileceğini, Venizelos'la dizdize oturabileceğini söylemek suretiyle vatan ve milletle olan bütün bağlarını kopardığını ilân eden Reşit ve kardeşleri, Yörük Ali Efe'yi, Demirci Mehmet Efe'yi ve diğer kuvvet ve nüfuz sahibi kimseleri Mustafa Kemal'e karşı örgütlemeye kalkacaklardır.

Nöbetçileri itip kakarak Albay İsmet Bey'in Batı Cephesi Karargâhı'ndaki odasına silâhlı adamlarıyla birlikte paldır küldür giren adamlardır bunlar. Ankara Belediye Başkanı'nın odasına dalan ve Başkanı selamlamadan odanın içinde volta atarak **“yarına kadar elli atının temin edilmemesi hâlinde keleni alırız”** diyen adamlardır.⁶¹⁶

Yüzbaşı Tevfik, kendisine selam vermeyen Bursa Merkez Kumandan'ı Eşref Bey'i tartaklayacak,⁶¹⁷ Eşref Bey karşı koyunca da askerî cezaevine gönderilecektir!

Oysa Tevfik Yüzbaşı'dır, Eşref Bey Binbaşı.

Binbaşı'nın, Yüzbaşı'yı selamladığı görülmüş şey midir?

Edepsizlik burada bitmemiş, Ethem'in arkadaşlarından Hafız Hüseyin, itiraz edenlere dönüp **“bu hareketi hoş görmeyen subayları derhâl idam ederiz”** diye tehditler savurmuştur.

Yunanlılar'ın çekildiği köy ve kasaba ahalisini soyup soğana çeviren, kendilerine karşı gelenleri de öldüren bu hırsız çetesi, Konya civarındaki köylülerin soyulmasına mâni olduğu için Fahrettin Altay'a düşman kesilmiştir.

Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı İbrahim Tahtakılıç, bu hırsız çetesinin cinayetleri hakkında tüyler ürpertici açıklamalarda bulunmuştur. Tahtakılıç'ın 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Altay'a anlatığına göre **köylülerden para, eşya, at ve asker toplayan Ethem, emirlerini dinlemeyenleri yaktırmıştır!**⁶¹⁸

616 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c: 4, s: 4, 8 numaralı dipnot.

617 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s: 60.

618 Fahrettin Altay, *a.g.e.*, s: 252.

On Ton Tütün Hırsızlığı

Mustafa Kemal Paşa ile askerî meseleleri müzakere etmeye yeltenen adamlar, hiçbir dinî, ahlakî, vicdanî ve askerî disipline tâbi olmayan işte bu adamlardır.

Kütahya Mutasarrıf Vekili Kadı Asım Efendi'yi ayaklarına çağıran bu adamlar, Kadı Efendi gelmeyince altı silâhlı zorba ile kapısına dayanacak, kapıyı kırıp içeri girecek ve Kadı Efendi'yi asmaya kalkacaklardır! Mihalicçık'ta hükûmet kuvvetlerinin elegeçirdiği on ton tütünün muhafaza edilmekte olduğu deponun kilitleri de gene bu adamlar tarafından kırılmış, Eskişehir'e götürülen on ton tütün orada paraya çevrilmiş, paralar ceplere atılmıştır. Bir başka olayda, acele davranarak devlet malını yağmalanmaktan kurtaran Maliye Bakanı Ahmet Ferit Bey, tehdit edilmiş, **“bunun hesabının sorulacağı”** bildirilmiştir.

Tek soyadını alan Ahmet Ferit Bey bu tehditten sonra olanları şöyle anlatmaktadır:

“... Bir süre sonra Ethem Ankara'ya gelmişti. Bir akşam Vekâlet'ten payton ile evime gidiyordum. Şimdiki Ulus Meydanı'nda Ethem'in adamları arabayı durdurdular, beni indirmek istediler. Ben direndim. Maliye Vekiliyim, devlet adamıyım, nasıl indirirsiniz diyordum. Onlar da Ethem'in istasyonda beni istediğini, böyle emir aldıklarını söylüyorlardı. Neyse ki, o sırada bir-iki polis göründü, birkaç kişi peyda oldu, onların müdahalesi ile kurtuldum!”⁶¹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın silâh arkadaşı olan Kılıç Ali; kardeşi Reşit ve Tevfik'le beraber astığı astık, kestiği kestik bir çete kurduğundan bahsettiği **Çerkez Ethem'in Atatürk'ü öldürmek için iki kez teşebbüse geçtiğini** yazmaktadır.

Şu ürperten satırlar ona aittir:

“... Çerkez Ethem bir yolunu bulup Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Mustafa Kemal bir gece geç vakit, yanında yalnız Recep Zühtü Bey olduğu hâlde otomobille is-

619 Sabahattin Selek, a.g.e., c: 1, s: 140.

tasyona gidiyordu. Taşhan'ın önünden geçerken Çerkez Ethem'in maiyetindeki Küçük Ethem, yanındaki on-onbeş adamıyla birlikte aniden otomobilin önüne çıkmış ve otomobili durdurmaya kalkışmıştı. Şoför, durumun farkına varan Zühtü Bey'in emriyle gaza basmış, son sür'at ilerlemişti. Projektörün gözlerine dikilmesi de saldırganları şaşırtmıştı. Bir süre sonra öğrendik ki, bunların amacı Mustafa Kemal'i durdurmak, bir kahve içmek ricasıyla Taşhan'da bulunan Ethem Bey'in yanına götürmek ve oradan da bilinmeyen bir yere kaldırarak yok etmektir!⁶²⁰

Lord Kinross da Ethem'in Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek istediğini imâ etmektedir.

Şu satırlar ona aittir:

“Bir gün Mustafa Kemal, hasta, yatağında yatarken, Çerkez Ethem teklifsizce odaya daldı. Mustafa Kemal elini sâkin sâkin yastığının altına soktu. Ethem'e de belli ederek tabancasını kavradı. Ethem'in de eli, üzerinde öldürdüğü her adam için bir çetele açılmış olan kakmalı tabancasındaydı. Tepeden tırnağa silâhlı adamları da merdivenlerle sahanlığı doldurmuşlardı. Mustafa Kemal'in yâverlerinden biri koşarak, dışarıdaki birliklerden birinin komutanı İsmail Hakkı Bey'e, binayı kuşatmasını ve gerekirse Ethem'in askerlerine ateş açmasını söyledi. Ethem, İsmet Bey'in görevinden alınmasını istiyordu. Mustafa Kemal, bu isteği sakın bir şekilde reddetti. Ethem, dışarıda doldurulup kapatılan tüfeklerin sesini duymuştu. Muhafızlardan biri Çerkezce seslendi: 'Durum tehlikeli, vazgeçelim bu işten.' Ethem biraz sonra sadece hatır sormak için uğramış olduğunu söyleyerek çıkıp gitti.”⁶²¹

İşte mümkün olduğu kadar özetleyerek anlatageldiğimiz bütün bu hadiseler Ethem'in Meclis'e, Hükûmet'e ve komutanlara meydan okuyuşu, bağlı olduğu **Batı Cephesi'ni tanımayışı, bakanları ve belediye başkanlarını, kadıları tehdit edişi**, yağma ve talandan vazgeçmeyişi, düzenli ordunun kurulmasına ve sanık-

620 Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul 2007, s. 135, 136.

621 Lord Kinross, a.g.e., s: 298, 299.

ları mahkemelerin yargılamasına karşı çıkışı Kuva-yı Seyyare'nin millî orduya katılmasıyla ilgili emirleri reddederek **yasadışı asker toplamaya devam edişi**, hükûmetin tayin ettiği mülkî idare amirleriyle genelkurmayın tayin ettiği subayların görev yapmalarına engel oluşu ve nihayet **Yunanlılar'la işbirliği yaptığıının tespit edilişi**, kendisinin, kardeşlerinin ve Kuva-yı Seyyare'nin tasfiye edilmesini mutlak bir mecburiyet hâline getirmiştir.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık'ta Albay İsmet ve Refet Bey'lere millî dâvâyâ zarar verdiği için Ethem kuvvetlerinin dağıtılmasını emredecektir!⁶²²

Yunanlılar'la İşbirliği

Türk istihbarat birimleri, Çerkez Ethem'in 1920 Ekim, Kasım aylarında Yunan makamlarıyla temas hâlinde olduğunu tespit etmiştir. Albay İsmet Bey'in 24 Ekim'de başlattığı Gediz taarruzu sırasında Ethem'in ve kuvvetlerinin hiç direnmeden geri çekilmesi belki de bu yüzdendir. Rahmi Apak, **bozgunla sonuçlanan Gediz taarruzu sırasında muharebeye girmeyen Ethem kuvvetlerinin sakız çiğnediklerinden**⁶²³ bahsetmektedir ki, Gediz işte bu ihanet sebebi ile düşmüştür. Nitekim Atatürk Meclis'in gizli oturumunda yaptığı konuşmada, düşmanın Gediz'e saldırısı sırasında **Tevfik Bey'in ordu kumandanından aldığı emirlerin hiçbirini icra etmediğinden** yakınmıştır.⁶²⁴

Sözünü ettiğimiz istihbarat birimleri **Çerkez Ethem'in adamlarından Bekir Bey'in Yunan generalleri ve İngiliz askerî makamlarıyla sıkı bir işbirliği kurduğunu**, Ankara Hükûmeti'ne karşı koymak için birkaç bin kişilik bir İslâm kuvveti toplamaya çalıştığını, Ethem'in adamlarının Kuva-yı Seyyare'nin

622 Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, İzmir 2006, s. 33.

623 Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 210.

624 T.B.M.M. *Gizli Celse Zabıtları*, c. 1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1980, s. 276.

kumandanları arasında bulunan Bekir Bey'in yanında bulunduğunu Genelkurmay'a bildirmişlerdir.⁶²⁵

Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'e çektiği 23 Aralık 1920 tarihli şifre ile "Kuva-yı Seyyare Kumandanı Ethem Bey'le arkadaşlarının Düzce havalisinde Çerkez ve Abazalar arasında el altından bazı teşkilâtlar ve tahrikler icrasına teşebbüs eylemelerinin muhtemel olduğunu" bildirerek bu hususta daima uyanık olunmasını ve bu gibi teşebbüslere kalkışacaklar hakkında hemen ve tereddütsüz kanunî icapların icrasını rica etmiştir.⁶²⁶

Mustafa Kemal Paşa 24 Aralık 1920'de de İsmet ve Refet Bey'lere şu şifreyi çekecektir:

"... İsmet ve Refet Beyefendilere;

*Kuva-yı Seyyare'nin Gediz ve Kütahya'da toplanması dikkat çekicidir. Bunların birinci derecede Karahisar ile cephe arasından herhangi bir boş taraftan geçerek Refet Bey'e hücum etmeleri ihtimali vardır. Buna karşı gerek 12. Kolorduca ve gerekse Batı Cephesi'nce şimdiden gerekli tedbirler alınması ve **haddinden fazla uyanık bulunulması** lazımdır. 12. Kolordu'ya bu konuda gereken talimatın verilmesini Refet Beyefendiden rica ederim.*"⁶²⁷

Yukarıda Ethem'in Yunan askerî makamlarıyla temas hâlinde olduğundan bahsetmiştik. Bu konuda başka kayıtlar da var.

Ethem, 20 Ocak 1920'de Gördes kaymakamını tehdit ederek İstanbul'la haberleşmesinin sağlanmasını istemiş, yâveri Sami'yi de Yunan komutanlığına göndermiştir!⁶²⁸

Yâver, Yunan komutanlarına Ethem'in ayaklanacağını bildirmek suretiyle onları taarruza teşvik etmiştir!⁶²⁹ İstanbul Hükûmeti'ne çektiği telgrafta ise "Ankara'da tutuklanan İstanbul Hükûmeti'ne

625 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 229.

626 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 10, İstanbul 2003, s: 184.

627 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 10, s: 186.

628 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 349.

629 Necati Çetinkaya, **a.g.e.**, s: 353.

mensup kabine arkadaşlarının İstanbul'a geri gönderilmeleri için Ankara Meclis Başkanı'na⁶³⁰ protesto çektiğini, şimdiki hâlde Millet Meclisi kuvvetlerinin taarruzu karşısında bulunduğunu, kuvvetinin savunmaya ve hatta taarruza bile yeterli olduğunu, **Yunanlılar'la temasta bulunduğunu** ve durumdan Yunan komutanlığına da haberverildiğini" bildirmiş, Sadrazamlık emirlerinin gelmesi için Akhisar-Gördes telgraf hattının tamir edilmesini istemiştir!⁶³¹

Çerkez Ethem tehdidi sebebi ile bazı Türk birliklerini cephe-lerden alınmasını fırsat bilen Yunanlılar 6 Ocak 1921 sabahı Bursa cephesinden İnegöl ve Yenişehir yolları ile Eskişehir'e, Uşak'tan da Afyonkarahisar'a doğru harekete geçerler. **Ethem aynı anda Türk Ordusu'na saldırmaya başlar!** 7 Ocak'ta **Ethem kuvvetleri tarafından Gediz'e topçu ateşi açılır, Arapşah ve Kütahya'daki birliklerimize taarruz edilir.** İnönü istikametine yapılan Yunan hücumu devam ederken, **Yunan uçaklarından Türk askerini teslim olmaya çağıran Ethem'in beyannâmeleri atılır.** Bu sırada kardeşi Tevfik, Akhisar'da Yunan komutanlarıyla sığınma protokolünü imzalamakla meşguldür!

Bu protokole göre Ethem birlikleriyle Yunan tarafına geçecek, silâhlar teslim edilecektir. Teslim olanların yiyecekleri Yunan Hükûmeti'nce sağlanacaktır, **subayların maaşları Yunan Hükûmeti'nce ödenecektir.** Kamalarını taşımakta serbest bırakılan Çerkezler özel kıyafetlerini giyebilecek, törenleri izleyebileceklerdir. Teslim olanlara kötü muamelede bulunulmayacaktır. Teslimden sonra isteyenlerin ailelerinin yanına gitmelerine izin verilecek, silâhların tesliminde Ethem'in kurmay başkanı da hazır bulunacaktır.⁶³²

630 O tarihte Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dır.

631 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 229.

632 Türk İstiklâl Harbi, c: 2, **Batı Cephesi**, s: 142, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını.

Sözlük: **Erazil:** Reziller. **Muavenet-i ilahiye:** İlahi yardım.

Ethem'in Yunan uçaklarından atılan beyannâmesinde özetle “ey askerler şerre âlet olmayınız, uhrevî ve dünyevî mes’ulliyetten korkunuz, sizi haris menfaatlarına kurban etmek isteyen erazile karşı hakkınızı müdafaada tereddüt göstermeyiniz ki, muavenet-i ilahiye mazhar olasınız” deniyordu.⁶³³

Böylece **vatan ve namus mücadelesi yapmakta olan askerler “şerre âlet olmakla” suçlanıyor, Gazi ve arkadaşlarına da “rezil” deniyordu.**

Bazı yazarlar, sırf İsmet Paşa’ya muhalif oluşlarından dolayı Çerkez Ethem’in İsmet İnönü tarafından isyan etmeye zorlandığını yazmışlardır. Oysa görüldüğü gibi **Ethem ve kardeşlerinin kavgası İsmet Paşa ile değil bizzat Türk’ün kendisiyledir.**

Ayaklanma devam ederken, Ethem’in ihanetini hazmedemeyen Kuva-yı Seyyare komutanlarından Kaplan Naci, millî kuvvetler safına geçecektir. Kaplan Naci, İnegazi köyünden Kütahya Merkez Komutanlığı’na gönderdiği 5 Ocak 1921 tarihli yazıda demektedir ki:

“... Hükûmetime isyanı, Yunanla birleşmeyi kabul etmediğimden Kuva-yı Seyyare’den yüzden fazla atlım ile ayrılarak Eskişehir üzerinden Ankara’ya hareket ettiğimin gereken yerlere bildirilmesini istirham ederim!”

Kaplan Naci, aynı zamanda Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafta da **“hükûmete isyan, Yunanla ittifak gibi iğrenç hareketlerden nefret ettiği için müfrezesiyle birlikte Ankara’ya hareket ettiğini”** bildirmektedir!⁶³⁴

Kaplan Naci’den sonra Doktor Fazıl da sığınmak istediğini bildirmek için Batı Cephesi Komutanlığı’na bir mektup göndermiştir. Mektupta **“Yunanlılar’la birleşmeyi namus ve va-**

633 Selahattin Tansel, **a.g.e.**, c: 4, s: 15, 51 numaralı dipnot.

634 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 242.

tanperverliğe yakıştıramadığını” bildiren Doktor Fazıl’ın üçyüz atlısı vardır.

Bu kopmalara rağmen 22 Ocak’ta Ethem’in bazı birlikleri Sındırgı, Akhisar, Marmara istikametinden Yunan işgali altında bulunan topraklara geçerek **Yunan Ordusu’na sığınır**lar.

Ethem kuvvetleri dağılırken bile kardeşi Tevfik, Kuva-yı Seyyare’nin, Uşak yolu üzerinde bulunan Eynehan karşısındaki telefon merkezinden Yenihan yolu ile Yunan karargâhına telefon hattı çektiirmekle meşguldü.⁶³⁵

Kendisiyle beraber binlerce kişiyi felâkete sürükleyen Ethem, geride kalan çetelerine artık görevlerinin bittiğini söyler, isteyen Türk Ordusu’na teslim olacak, isteyen dağa çıkacak, isteyen Yunan tarafına geçecektir.

Kendisi bir süre Sındırgı dağlarında dolaşır. Eski Manyas’ta vakit geçirir sonra yeni ve eskilerinden çok daha yanlış bir adım atarak **Yunan Ordusu’na sığınır**. Yunanlılar onu el üstünde tutarlar. Hürmet ederler. İtibar gösterirler. Sonra da tedavisi ile meşgul olmak için Atina’ya gönderirler.

Şubat ayı ortalarında bir istihbaratçı olduğu anlaşılan Teğmen Recep’ten Mustafa Kemal Paşa’ya özel bir mektup gelir. Mektupta denmektedir ki:

“Ethem meydanda yok! Reşit, Eşref ve diğer arkadaşları İzmir’de Yunanlılar’la gezip dolaşıyorlar!”⁶³⁶

Gerçekten de Ethem, Tevfik, Reşit ve aynı takımdan Kuşçubaşı Eşref, Yunanlılar’ın tahsis ettiği otomobille kordon boyunda tur atmaktadırlar.

Şer’iye Vekili Mustafa Fehmi Efendi, 24 Şubat 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye’de yayınlanan mülâkatında **Ethem’in Yu-**

635 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 241.

636 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, s: 257.

nan bayrağını selamladığını söylemiştir.⁶³⁷ Kılıç Ali de hatıralarında, Ethem'in kardeşlerinin ve çevresinin kışkırtmasıyla bir Çerkez devleti kurmak istediğini yazmıştır.⁶³⁸

Atatürk: Ethem Çerkez

Devleti Kuracaktı!

Atatürk, Meclis'in 18 Ocak 1921 tarihli oturumunda yaptığı konuşmada, Ethem ve kardeşlerinin “evvelâ Kütahya ve havalisinde kendi tabirlerince bir hükûmet, fakat bizim hakikati ifade etmek üzere kullanacağımız tabirle bir derebeylik teşkiline yeltendiklerini” söylemiştir. Atatürk uzun konuşmasında ayrıca Ethem ve kardeşlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni düşürerek yerine, genele hâkim bir hükûmet vücuda getirmek istediklerini, ordunun icraatına itiraz etmeye başladıklarını, kanunların tatbikine mâni olduklarını, suç isnat ettikleri kimseleri astırarak terör yarattıklarını belirttikten sonra demiştir ki:

“... Batı ordusu kumandanı oraya bir havalî kumandanı tayin etti. Simav ve Havalisi Kumandanı diye bir zatı tayin etti ve oraya kâfi miktarda jandarma ve kuvvet gönderdi. Buna da itiraz ettiler. Batı ordusunun böyle bir tedbiri tatbik etmekten diğer bir fikri ve maksadı daha vardı, o da şu idi: Yunanlılar çekildikçe derhâl Kuvve-i Seyyare'ye mensup olan müfrezeler oralara gider, halkı soyar veyahut asker yapacağız diye icap edenleri alır ve bir kısmını ‘siz Yunanlılarla beraber hareket ettiniz’ diye öldürür, böylece sayısız tecavüzlerde bulunurlardı.”

Atatürk, Tevfik Bey'in **“ben Batı ordusunu tanımam”** demek suretiyle isyan ettiğini, Batı cephesi komutanlarından Refet Bey ile beraber Afyonkarahisar'da bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'i istemediklerini anlattıktan sonra Reşit Bey'in ağzından kaçırdığı bir sırrı da ifşa etmek ihtiyacını duymuştur.

637 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 421.

638 Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul 2007, s: 134.

Atatürk'ün Meclis'te bulunan birçok değerli zevatın huzurunda telaffuz edildiğinden bahsettiği o sırrı şöyle açıklamıştır:

“Bu adamlar demişlerdir ki, *bizim için hayatımız, hay-siyetimiz, bizim menfaatlarımız bu milletin, bu vatanın hayat ve menfaatlarından yüksektir. Biz İran’da da Turan’da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz!*”

Devamla, Çerkez kardeşlerin **“biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik, Venizelos’la biz diz dize oturabilirdik”** dediklerini nakleden Mustafa Kemal Paşa, onların Yunanlılar’la dostluk aradıklarını, Bolşevikler’le, Yunanlılar’la, İstanbul ve aynı zamanda İngilizler’le muhtelif siyasetler takip ettiklerini, Eskişehir’de amele-i isyana sevk etmek için beyannâme yazdıklarını anlatmıştır.

Şu cümleler Mustafa Kemal Paşa’ya aittir:

“...159. alayın subaylarının hepsini tutuklamışlardı, efratlarına da birer belge verdiler. Bu belgeler üzerinde ‘artık muharebe bitmiştir, hepimiz padişahın emirlerine itaat edeceğiz, haydi memleketlerinize gidiniz ve bunu yayınız’ diye terhis etmişler ve *ellerindeki silâhları alarak, şuradan buradan topladıkları adamlara sonra da Yunanlılar’a verdiler!*”⁶³⁹

Halide Edip Adıvar da **Yunanlılar’a silâh verdiğini görmesi sebebi ile Albay Refet’in Ethem kuvvetlerinin üzerine yürüdüğünü** yazmıştır.⁶⁴⁰

Yunan Himâyesinde

Çerkez Devleti

İngiltere’nin hangi dinamikleri harekete geçirerek Türkiye’yi parçalayacağı Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un ağzından şöyle açıklanmıştır:

“... Anadolu’da Türk’ten başka her azınlığa devlet kurma hakkı tanınmalıdır!”

⁶³⁹ Konuşmanın tam metni için bakınız: Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 10, İstanbul 2003, s: 254, 261.

⁶⁴⁰ Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, s: 155.

Ahmet Anzavur'u iki kez Kuva-yı Milliye'nin üstüne gönderek kendi güvenliği bakımından Marmara'nın güneyinde ve tabii İngiliz himayesi altında kukla bir Çerkez devleti kurmaya teşebbüs eden İngiltere, Ethem gibi bir kozu elde edince yeniden harekete geçer. Zaten İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Askerî Nigehban Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Rum ve Ermeni patrikhaneleri üzerinden yürütülen çalışmalarla Çerkezler arasında kımıldamalar başlamış,⁶⁴¹ bazı Çerkez ve Abazalar elde edilmiştir.⁶⁴²

Bu kez Batı Anadolu'da kurulması tasarlanan devlet Yunan himayesinde olacaktır. İşte Yunan işgali altındaki İzmir'de Çerkez kongresi düzenlenmesinin sebebi budur.

Bugünkü Türkçe'ye Yakındoğu Çerkezleri'nin Haklarını Sağlama Derneği olarak çevirebileceğimiz Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti de 24 Ekim 1921'de toplanan Çerkez Kongresi'nin bazı delegeleri tarafından **Yunan Ordusu'nun himayesi altında** kurulmuştur!⁶⁴³

Kongre Rum asıllı Foti'nin sahildeki Poseidon Kahvesi'nde toplanmıştır. **Bu Foti, Ethem'in Yunanlılar'a sığınmasına aracılık edenlerden biridir.**⁶⁴⁴

641 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 2, s: 157.

642 Adapazarı civarında 12 bin Abaza'nın Yunan Ordusu ile birlikte kaçtığını yazan Rıza Nur'un hatıralarından (Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, c: 3, İstanbul 1968, s: 952), elde edilen Çerkezler'in bazı bölgelere gönderilerek halkı kıskırttığı anlaşıyor. Rıza Nur'un yazdığına göre zengin bir Türk'ün "okutup adam ettiği" Kâzım adında bir doktor, Sinop'a Çerkez beyannâmeleri, Çerkez alfabeleri getirmiş, bu beyannâmeleri köylere dağıtmıştır. Çerkezleri başına toplayıp onlardan "kıyafetlerini değiştirmemelerini, **Türkçe konuşmamalarını, Türk'ten kız alıp vermemelerini**, çünkü **Türkler'in Çingene cinsinden bir millet olduğunu**" söyleyen bu doktor "Türkler bize toprak verdi" diyen tercüman Hikmet adındaki bir Çerkez tarafından susturulmuştur. Rıza Nur, Dr. Kâzım'ın bilahare Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edildiğini yazmaktadır. (Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, c: 3, s: 556). Biliyoruz ki, Adapazarı, Düzce ve Balıkesir civarında çok daha yoğun ve sürekli bir Çerkez propagandası yapılmıştır.

643 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, İstanbul 1986, s: 607.

644 Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, İstanbul 1998, s: 90.

Yunanlılar'ın eski İstanbul temsilcisi Kaloyoroblus ile Ethem'in ağabeyi Reşit'in de katıldığı toplantı sonunda **Çerkezler'in Yunan kuvvetlerine yardımcı olacaklarına dair kararlar alınır.** Ahmet Efe, Arsen Avagyan'a atıfta bulunarak **Çerkez Ethem'in de kongreye katıldığını** yazmaktadır.⁶⁴⁵ Adapazarı, İzmit, Hendek, Düzce, Kandıra, Yalova, Karamürsel, Bilecik, Kepsut⁶⁴⁶, Bursa, Biga, Gönen, Erdek, Bandırma, Balıkesir, Manyas, Aydın, Kütahya delegelerinin katıldığı kongrede, **Çerkezler bundan böyle Yunan idaresi altında yaşamaya ve Karadeniz kıyılarında da İngiliz himayesinde bir Çerkez bölgesi istemeye karar verirler.**⁶⁴⁷ Bu, İngiliz himayesi altında özerk bir Çerkeziistan demektir. 1922 yazında ise özerk İyonya fikri ortaya atılacaktır.

Önceleri milliyetçi teşkilâtlarda başkanlık yaptığı hâlde dâvâsına, arkadaşlarına, milletine ve vatanına ihanet edip Yunan saflarına geçen İzmir Belediye Başkanı Hasan Paşa'nın "her cins ve mezhebe mensup halkın salt mutluluğunu sağlamaya yönelmiş yeni bir düzen için İzmir Müslümanları adına teşekkür ettiği⁶⁴⁸ kongreden sonra yayınlanan bildiri tam anlamıyla Yunan kışkırtmasıdır.

Çerkez milletinin Düvel-i Muazzama ve Alem-i İnsaniyet ve Medeniyete Umumi Beyannâmesi başlığı altında Türkçe, Rumca ve Fransızca olarak yayınlanan bildiride **"Çerkezler'in büyük İtilâf devletleri ve ortaklarıyla, özellikle Yunan hükûmetine sığındıkları** belirtildikten sonra Rus Çarlığı'nın gizli emellerinden kuşku duyan iki milyon Çerkez'in Türkiye'ye göç ettiğinden bahisle denmektedir ki:

"... Türkiye'ye göç eden iki milyon Çerkez nüfusunun şimdiye kadar üç misli artarak altı milyona ulaşması gerekirken, üzülerek söyleyebiliriz ki, bugün iki milyona yakın bulunmaktadır. Bu-

⁶⁴⁵ Ahmet Efe, **Çerkez Ethem**, s: 362.

⁶⁴⁶ Şimdiki Mustafa Kemal Paşa ilçesi.

⁶⁴⁷ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 4, s: 116.

⁶⁴⁸ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1971, s: 94.

nun nedenlerine gelince, pek açık bir gerçek olduğu veçhile Osmanlı Hükûmeti'nin kötü idaresi sonucu olarak çeşitli dert ve felâketlere kurban edilmek yüzünden Çerkezler dört milyondan fazla nüfustan yoksun kalmışlardır. (...) Çerkezler bu devamedegelen zulümlerden kurtulmak amacıyla millî bir gaye takibine ve millicilerin Çerkez milletini mahva kalkışması dolayısıyla, onlar da silâhla savunmaya ve çarpışmaya mecbur kalmışlardır!"⁶⁴⁹

Baştan sona Yunan ağzıyla yazılan ve belki de İzmir'deki Yunan siyasi komiserleri tarafından, vatanlarına bağlı Çerkez-Abaza kitlelerini milliciler dediği Mustafa Kemal kuvvetlerine karşı kıskırtmak için kaleme alınan bildiride Çerkez nüfusunun abartıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükûmeti'nin Çerkezleri felâkete sürüklediği yolundaki iddiaya mesnet teşkil etmesi için abartılan **Çerkez muhacirlerin nüfusu 400 binden ibarettir!** Elimizdeki kaynaklara göre Rus vahşeti sebebi ile 1 milyon 500 bin Çerkez vatanını terk etmek zorunda kalmıştır, ama bunlardan ancak 400 bin kadarı Türkiye'deki iskân bölgelerine ulaşabilmişlerdir, geri kalanlar yollarda ölmüştür.⁶⁵⁰ Çerkez kaynakları da 2 milyon Çerkez ve Abaza'nın göçe zorlandığını, fakat 1 milyon 500 bin kişinin salgın hastalıklar sebebi ile yollarda mahvolduklarını kaydetmektedir.⁶⁵¹ Ermeni tarihçi Arsen Avagyan'ın verdiği rakamlara göre 1857, 1866 ve 1878 savaşlarından sonra Anadolu'ya yerleştirilen Çerkez-Abaza sayısı 626 bin kişiden ibarettir.⁶⁵² Sadece Şemsettin Sami Kamus al-Alem'de Türkiye'ye 2 milyon Çerkez ve Abaza'nın göçtüğünden bahseder, fakat bu rakam hiçbir kaynak tarafından doğrulanmamıştır. Belki de Şemsettin Sami'nin bahsettiği 2 milyon kişi Türkiye'ye yerleşmek için yola çıkan Çerkezleri ifade etmektedir. Tabii olarak bu rakama Çerkezlerle aynı

649 Türk İstiklâl Harbi, c: 6, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Ankara 1974, s: 319.

650 **Türk Ansiklopedisi**, c: 11, Ankara 1963, s: 465.

651 **İslâm Ansiklopedisi**, c: 3, İstanbul 1977, s: 376.

652 Bakınız: Ahmet Efe, **a.g.e.**, s: 349.

kaderi yaşayan Kafkaslar'daki Türk toplulukları da dahildir. Dolayısıyla Osmanlı Hükûmeti'nin kötü idaresi sonucu felâketlere kurban edilen Çerkezler'den bahsedilemez. Aksine Osmanlı Devleti Rus katliamları sebebi ile vatanlarını terk etmek zorunda kalan Çerkez ve Abazalar'a şevkatle kucak açmış, onlara yurt vermiş, iskân ettiği toprakları da bu mazlum insanlara bağışlamıştır. Ahmet Cevdet Paşa, Maruzat'ta Kumuk, Nogay ve diğer Çerkezler'in yerleştirilmesi sebebi ile bütçenin açık verdiğini yazmıştır. Fakat ona rağmen Türkiye aç, açıkta ve topraksız bırakmamış, Çerkez göçmenleri yerleştirmeye devam etmiştir. Öyle ki, kalabalık Avşar aşiretlerine iskân sahası olarak tahsis edilen Sivas uzun yaylaya bile mülteciler yerleştirilmiştir.

Çerkez ve Abazalar Kafkasya'da olduğu gibi Anadolu'da da Türklerle aynı kaderi paylaşmışlardır, Çerkezler'in başına ne geldi ise Türk'ün de başına o gelmiştir.

Ruslar'ın vahşice katlettiği, topraklarını gaspettiği ve Sibiry'a sürgün ettiği on binlerce Çerkez ve Abaza'dan bahsedilmeyişi bildirinin Çerkezler'i Türkler'e karşı kıskırtmak maksadıyla yazıldığını göstermektedir.

Bildiride ayrıca **devamedegelen zulümlerden kurtulmak maksadıyla Çerkez milletinin silâhlı savunmaya mecbur kaldığından,**

... Birinci Dünya Savaşı'na fiilî, emelî ve hissî olmaktan ziyade kanun zoruyla katılmak zorunda kalan **Çerkezler'in, yanlışlıkla Anadolu ihtilâlcilerine katıldıklarından,** fakat Kemalistler'in insanlık dışı hareketleri ve yanlış siyasetleri sebebi ile onlardan ayrılıp Çerkezlik emelleri yoluna döndüklerinden,

... Çerkezliğin haklı ve tabîî bir kararla kendisine kurtuluş vaad eden ve bunu işgal bölgesinde fiilen ispat eden **Yunan Ordusu'na katılmayı millî ve hayatî çıkar saydığından,**

... Çerkezler'in Müslüman olan ve olmayan **binlerce suçsuz insanı millîcilerin kıyımından kurtararak** övülmeye değer

hizmetlerde bulunduklarından bahsedildikten sonra, sanki Türkler Çerkezlere yer yurt vermemiş gibi denmektedir ki:

“... Yunan Hükûmeti, taşıdığı milletlerarası insanlık ve uygarlık nitelikleri gereği olarak din farkını göz önüne almaksızın Ermeni ve bilhassa Rum göçmenleri ile eşit olarak ve belki fazlasıyla Çerkez göçmenleri ve mültecileri hakkında ilgi göstererek onların iaşelerini ve yerleşmelerini sağlamıştır.

“... Yunan Hükümeti’nin Anadolu’ya ayak bastığı tarihten itibaren askerî işgal sahasına giren bölgelerde oturan Çerkez ahali-sine Kemalistlerin zulüm ve baskı yapmaları üzerine sığınanlara, harp ederek esir aldığı milletdaşlarımıza, diğerlerinden farklı olarak yakınlık ve hüsn-ü kabul göstermesi, iyi davranması, itimat etmesi ve kayırması bilhassa minnet ve şükranla anmaya ve belirtmeye değer.”

Anadolu’yu işgal etmekte olan **Yunan Ordusu’nun kurtarıcı ilan edildiği** bildiride Türk Devleti ve Türk Milleti suçlandığı gibi, Çerkezler’in Yunan Hükûmeti’nin fiilî himayesi altına sokulması istenmektedir:

“Çerkezler’in Anadolu’da uygarlık yeteneklerine sahip ve kurtarılmaya layık bir millet olduğundan” bahsedilen bildiride Çerkez kongresinden güdülen maksat şu cümlelerle açıklanmaktadır:

a) **Çerkezler’in Yakındoğu’da Türkler’in uğursuz yönetiminden kurtarılması ile Yunan himayesi altında bir barış ve esenlik unsuru olarak yaşamaları,**

b) Çerkez milletinin Anadolu’da her bakımdan kendisiyle aynı durumda ve karşılıklı menfaatlerle bağlı bulunduğu Rum unsuru ile eşit haklar çerçevesinde kader birliğine istekli olduğundan dolayı, millî ilerleme ve gelişmesini kendisinde kuvvetle ümit ettiği uygar **Yunan Hükûmeti’nin fiilî himayesi altına sokulması,**

c) Çerkez milletinin önce halifelik ve Bab-ı Ali’nin ve sonra millî ve hayatî çıkarlarının sevki ile giriştiği bu mücadele yüzünden uğradığı **bütün zarar ve ziyanların, barış yapacak ta-**

raflardan biri olan Türk Hükûmeti'ne ödetilmesinin sağlanması.⁶⁵³

**“Yunanlılarla Yaşamayı
Cana Minnet Biliriz”**

Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti, İzmir'den sonra Balıkesir'de de bir kongre düzenlemiştir. 1922 Mart ayında tertiplenen bu kongreden sonra yayınlanan bildiride şu satırlar okunmaktadır:

“... Yüzyılın vahşi ve barbar Türkleri ile yaşamak-tansa medeni milletlerden olan Yunanlılarla yaşamayı cana minnet biliriz!”

Bildiride ayrıca Kafkasya'dan Türkiye'ye bir milyon Çerkez'in göçtüğünden, ezilmeleri sebebi ile Çerkez sayısının azaldığından bahisle **“büyük Yunan Devleti'nin himayesi sayesinde Türkler'den intikam alacağız”** denmektedir.⁶⁵⁴

Her iki bildiri de Çerkezler'i Türkler'e karşı kıskırtmak isteyen Yunan makamlarınca yazılmış olmalıdır.

İzmir kongresinden sonra yayınlanan bildiri de Çerkez Ethem'in mebus kardeşi Reşit tarafından bizzat imzalanmıştır! Bildirinin altında Manisa delegesi olarak adı geçen Peşevu Reşit, işte bu sergerde Manisa milletvekilidir. Kongrede Çerkez Ethem'i, bildiride imzası bulunan Kütahya delegesi Yüzbaşı Açoft Sami'nin temsil ettiği anlaşılmaktadır. Açoft Sami, Ethem'in yakın dostu ve yâveridir, bu ikili Yunan tarafına birlikte geçmiştir.

Çerkez Kongresine

Çerkez Tepkileri

Mütarekeden sonra bazı Çerkez grupları Yunan himayesinde özerk bir Çerkez devleti kurmak için harekete geçmişlerdi. Bunla-

⁶⁵³ Türk İstiklâl Harbi, c: 6, *İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara 1974, s: 318, 321.

⁶⁵⁴ Geniş bilgi için bakınız: Kemal Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, Balıkesir 1964.

rın daha sonra Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdukları anlaşılıyor. Bu cemiyet Yunan Hükûmeti'nin himayesi altında idi.⁶⁵⁵ Kemal Özer, Kurtuluş Savaşı'nda Gönen isimli eserinde cemiyetin başkan adaylarından, **şöhretli bir katil olan Kâzım ile meşhur şaki Şevket arasındaki uyuşmazlığı Yunanlı komutanların çözdüğünü** yazmaktadır! Kaatil Kâzım daha sonra 150'likler arasına girecek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından vatandan tart edilecektir.

Yunan makamlarının tedarik ettiği kaatiller, eşkıyalar ve soyguncular tarafından kurulduğu anlaşılan ve Yunan makamları tarafından sevk ve idare edilen **bu cemiyet, aksini iddia etse bile hiçbir zaman Çerkezler'i temsil etmemiştir.** Aralarından Karzak Süleyman Paşa gibi İngilizler ve Yunanlılar hesabına çalıştığı için Eskişehir İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilen⁶⁵⁶ vatan hainleri, Ege adalarından düşman gemileri ile gelip Anadolu'da katliam yaptıktan sonra yine düşman gemilerine binip uzaklaşan Yunan uşakları, Ethem ve avanesi gibi sergerdeler çıkmış olmasına rağmen Çerkez çoğunluğu vatana sadık kalmış bir kısmı da Türkler'le beraber düşmana karşı savaşmıştır. Şefkat ve himayesine sığındıkları Türkiye'nin bir parçasını koparıp, orada bir Çerkez devleti kurmak isteyenlere de yine Çerkezler karşı çıkmışlardır. Çerkez Teavün Cemiyeti'nin bile Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'ne tepki gösterdiği bilinmektedir. 12 Ağustos 1921'de Mareşal Fuat Paşa başkanlığında İstanbul'da toplanan Çerkez Teavün Cemiyeti Kongresi devlete bağlılık kararı almıştır.⁶⁵⁷

28 Kasım 1921'de İstanbul'da tertiplenen bir Çerkez toplantısına katılan Şeyh Şamil'in torunu Hamza Bey **“Türkiye'de Çerkez istiklâlini istemek kadar gülünç bir şey düşünilemeyece-**

655 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 769.

656 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 253.

657 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 650.

ğini⁶⁵⁸ söyleyerek düşman emellerine karşı çıkmıştır. 21 Aralık 1921 tarihli gazetelerde ise **“Sivas Çerkezleri’nin Yunanlılar’a âlet olan Çerkezler’i lanetlediklerine”** ilişkin haberler yayınlanmıştır.⁶⁵⁹

Bu türlü bölücü faaliyetlerden Abazalar da rahatsız olmuşlardır. Bazı Abazalar’ın Yunanlılarla birlikte hareket ettiklerini duyan Abazalar, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na bir telgraf çekerek, **millî namus düşmanı bir takım alçakların işledikleri hiyanet ve alçaklığı Abazalık ve Müslümanlık adına lanetlemiş**, TBMM uğruna canlarını feda etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir.⁶⁶⁰ Düzce ve civarındaki Çerkez ileri gelenleri de “İzmir’de Yunan emellerine hizmet eden birkaç hain tarafından Çerkezler adına yayınlanan beyannâme münasebetiyle, Vakit Gazetesi’ne, altında kırk imza bulunan bir telgraf göndermişlerdir. Telgrafta, Türkler’den pek çok iyilik gördüklerini belirten Çerkez ileri gelenleri Çerkez kongresini tanımadıklarını ve Türklerle beraber olduklarına ilan etmişlerdir.”⁶⁶¹

⁶⁵⁸ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 167.

⁶⁵⁹ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 197.

⁶⁶⁰ Ahmet Efe, **a.g.e.**, s: 390; Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 594.

⁶⁶¹ Ahmet Efe, **a.g.e.**, s: 394.

ÜÇ KARA GÜN

İstiklâl Savaşı boyunca azınlıklar Türk Ordusu'na ve Türk Milleti'ne ihanet hâlinde idiler. Rumlar, 1. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Türkiye ile savaş hâlindeki devletlerin hizmetine girdiklerini itiraf etmişlerdir. İznik Başpiskoposu Vassilios, geride bir tek fert kalmamak üzere bütün Türkler'in tümüyle yok olmasını istiyordu. Rum gençleri bu maksatla Yunan Ordusu saflarında Türkiye'ye karşı savaşa sokuldu. Tam 35 bin Anadolu Rumu Yunan Ordusu'nun emrinde biz Türkleri doğramaya başladılar. Ermeniler her düşmanla işbirliği hâlinde idi. Çanakkale savaşlarına Sion adını verdikleri bir alayla katılan Yahudiler mütarekeden sonra ihanetlerinin ödüllendirilmesini istediler. Mevcudiyetlerini Türk Milleti'ne medyun olan Rum ve Ermeni patrikleri Paris Konferansı'nın başkanlığını yapan Fransız Cumhurbaşkanı'na başvurarak müttefiklerin bütün Türkiye'yi işgal etmesini istediler. Türkler İstanbul'dan atılmalı, bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasına engel olunmalıydı. Elllerine fırsat geçmişken bütün Türkler yok edilmeliydiler.

1 2 Şubat-10 Nisan tarihleri arasında yapılan Londra Konferansı'nın 15 Mart tarihli toplantısında İstanbul'un işgali kararlaştırılmıştı.

Düşman başkentleri 6 Mart'ta tarihi tespit ederler. İstanbul 16 Mart'ta işgal edilecektir.

15 Mart'ta üç yüksek komiser bir gün sonra yayınlayacakları işgal bildirisini hazırlarlar. Aynı gün İngiliz kontrol subayı Withall telbiren Ankara'yı terk eder. İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir. 150 kadar vatansever tutuklanır. Türk Ocağı basılır.

İşgal, sabah saat 05:45'te başlar. Hint birliklerinin ve topçuların da katıldığı İngiliz kuvvetleri silâh ve mühimmat depolarını, tersaneleri, şehrin stratejik noktalarını ele geçirirler. Yüksek binaların damlarına makinalı tüfekleri yerleştirirler. Uçaklarla İstanbul'u tarassut altına alırlar. Harbiye ve Bahriye Nezaret'leri ile Tophane'yi, kışlaları, karakolları kontrol altına alırlar.

Fakat asıl facia Şehzadebaşı'nda yaşanır. Kamyonlardan indirilen 50-60 kadar İngiliz askeri, Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Fırkası Karargâhı ile Mızıka Takımı askerlerinin kaldığı Letafet Apartmanı'nı basarlar. Henüz uyumakta olan **61 mehmetçiğin üzerine yaylım ateşi açarlar**. Askerlerimiz şehit olur⁶⁶² 15 askerimiz yaralanır. Haberleşme şebekesine elkonur. Meclis'in içine giren İngiliz askerleri Sivas mebuslarından Rauf Orbay ile Kara Vasıf'ı cebren alıp götürürler. Çok sayıda evi basıp, birçok kişiyi tutuklarlar. Eski Harbiye Nazırı Isparta mebusu Cemal, Ayan Meclisi üyelerinden Çürüksulu Mahmut, eski Genelkurmay Başkanı Cevat, İstanbul'daki Millî Kongre Reisi Esat Paşa'larla, Edirne mebuslarından Şerif ve Faik Bey'ler, İstanbul mebusu Numan Efendi, Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey tutuklular arasındadır.⁶⁶³ Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan kuşatılır.⁶⁶⁴ 25. Kordolu Kumandanı Ali Sait Paşa, sabahın erken saatlerinde Kadıköy'ündeki evinde tevkif edilmiş, **elbisesini giymesine cebren engel olunduğu için gecelik kıyafetiyle sevk edilmiştir**. Süleyman Nazif, Tasvir-i Efkâr başyazarı Velit Ebuzziya, İstanbul Merkez Kumandanı Topçu Miralay Cevat Bey ve daha birçok Türk vatanperveri yaka-paça işgal kuvvetlerinin Zabıta Merkezi

662 Ahmet Efe, şehitlerimizi tespit etmiştir: Reşadiye'den Onbaşı Velioglu Mehmet, Zile'den Çavuş, İbişoğlu Abdullah, Şarkışla'dan Kadiroğlu Ömer ve Osman, Balıkesir'den Ahmetoğlu Nasuh. (Ahmet Efe, **16 Mart 1920, İstanbul'un İngilizler Tarafından İşgali ve Şehzadebaşı Kurbanları Hakkında**, bakınız: Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı: 14, Ankara 2009.

663 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 7, İstanbul 2002, s: 155.

664 Yahya Kemal, **Tarih Musahabeleri**, İstanbul 2008, s: 42.

olarak kullandıkları Beyoğlu'ndaki Arapyan Hanı'na doldurulmuş, oradan da Malta'ya sürgün edilmişlerdir.⁶⁶⁵

İstanbul işgal edildiğinde Salih Paşa Sadrazam, sonradan Çakmak soyadını alan Kavaklı Fevzi Paşa da Harbiye Nazırı'dır. Harbiye Nezareti'ni işgal eden düşman askerleri Fevzi Paşa'nın makam odasına kadar girip, süngülerini Paşa'nın göğsüne dayarlar.⁶⁶⁶ Maalesef Fevzi Paşa, İngilizler'in baskısı üzerine Kuva-yı Milliye'yi **"bazı sergerdelerin hareketi"**⁶⁶⁷ olarak niteler. Paşa sonra Anadolu'ya geçecek ve Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük yardımcılarından biri olacaktır.

İşgalden sonra, işgal kuvvetleri tarafından Kuva-yı Milliye liderlerinin Teşkilât-ı Milliye adı altında tertiplere giriştiklerinden, Padişah'ın ve hükûmetin emirlerini hiçe saydıklarından, savaş sebebi ile zaten gücü kalmamış bir halkı soyduklarından bahseden ilanlar yayınlanır. İşte İstanbul bütün bu sebeplerden dolayı muvakkaten ilan edilmiştir. Yani işgal geçicidir. İtilâf devletlerinin niyeti saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil bilakis tahkim etmektir.⁶⁶⁸

İşgal kuvvetleri **"işgal muvakkattir"** demiştir ya, Hükûmet adına yapılan açıklamada da İstanbul'un muvakkaten işgal edildiği ilan edilir. Hiçbir millî mesajın verilmediği resmî açıklamada **"hükûmetin uhdesine düşen görevi ifa etmekte olduğu"** kaydedildikten sonra, halkın kemal-i sükûn ile işi, gücüyle meşgul olması istenmektedir.⁶⁶⁹

Misilleme

İstanbul Hükûmeti işgal kuvvetlerine karşı böylesine saygılı bir üslup kullanırken, Mustafa Kemal Paşa işgali duyar duy-

665 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 260.

666 Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s: 384.

667 Bütün kıtalara bildirilmesi için 56. Fırka Kumandanlığı'na çekilen şifre metni için bakınız: Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s: 322.

668 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 415.

669 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 259, 260.

maz bütün kolordu komutanlarına birer telgraf çekerek teyakkuz hâlinde bulunulmasını istemiştir.⁶⁷⁰ Daha sonra da bütün vali ve mutasarrıflara, bütün vilayet ve kumandanlıklara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne, Yusuf İzzet Paşa'ya, Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e gönderdiği şifrelerle hem İstanbul'un durumu hakkında bilgi vermiş, hem de alınması gereken tedbirleri sıralamıştır. Kâzım Karabekir Paşa'ya bu konuda tam beş telgraf çekilmiştir.

Bütün bu telgraflar 16 Mart tarihini taşımaktadır.

16 Mart'ta ayrıca İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan siyasi temsilcileri, tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanlıkları ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclis Başkanlıkları nezdinde işgal protesto edilmiştir. Aynı gün bir de beyannâme yayınlanarak **Türk Milleti hayat hakkını, bağımsızlığını ve geleceğini müdafaa etmeye dâvet edilmiştir.** Bu beyannâme bütün kumandanlıklara, vali ve mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne ve Belediye Reisleri ile Matbuat Cemiyeti'ne yollanmıştır. Ayrıca Gazi Paşa 19 Mart'ta 56. Fırka Kumandanlığı'na çektiği bir şifre ile **Anadolu'da bulunan İtilâf devletlerinin bütün subay, temsilci ve fertlerinin tutuklanmasını istemiştir.** O telgrafın metni şudur:

Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na

(19 Mart 1920)

Telgraf

Ankara

şifre

19.3.36

Anadolu'da bulunan bütün İtilâf devletlerinin temsilci, subay ve efradı tutuklanacaktır. Erzurum'da İngiliz Temsilcisi Ravlinson, bütün maiyeti ile, Üçüncü ve diğer bütün kolordu muntıkalarındaki tekmil temsilciler ve subaylar tutuklanmışlardır. Bursa'da bulunanlar

670 Telgraf metni için bakınız: Atatürk'ün Bütün Eserleri, c: 7, s: 108, 109.

Sözlük: Muvakkat: Geçici. Teyakkuz: Uyanık olmak. Efrat: Fertler.

hakkında da derhâl aynı muamele tatbik olunacaktır. Bilhassa İstanbul’la haberleşmek istediği anlaşılan Fransız temsilcisinin hemen tutuklanması ile neticenin bildirilmesi rica olunur.

(İşbu telgrafvali ve kumandan beyefendilere tebliğ olunmuştur).

Heyet-i Temsiliye Namına

*Mustafa Kemal*⁶⁷¹

19 Mart tarihli bu şifreden bir gün önce 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey’e çekilen telgrafta **“bölgenizdeki İngiliz temsilcisi ve maiyetindeki efrat tutuklattırıldı mı?”** diye sorulduğuna göre, demek ki, düşman subay ve temsilcileri ile bunların maiyetlerindeki kimselerin derdest edilmesi de 16 Mart’ta emredilmiştir.

Yukarıda tutuklandığı bildirilen Erzurum’daki İngiliz Temsilcisi Ravlinson, İngiliz Yarbay Alfred Ravlinson’dur.

İşgal İstanbul’u

İstanbul’un işgali, İngiliz askerlerinin Meclis-i Mebusan’a girip, milletvekillerini tutuklaması, paşalar dahil, Türk milliyet perverlerinin ite kaka, yaka paça götürülmesi Saray’ın da Bab-ı Ali’nin de hiçbir güç ve nüfuzlarının olmadığını göstermişti.

Demek ki, aynı zamanda İslâm Halifesi olan Osmanlı Padişahı’nın artık hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktu!

Demek ki, artık Sadrazam’ın hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktu!

Delik deşik olmuş vatansever göğüslerini sonsuz madalyaların onurlandırdığı sırmalı paşaların hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktu!

Hangi sömürgeci getirildilerse, vahşi hayvanlar gibi aniden üzerlerine atladıkları avlarını kamyonların kapalı karoserlerinde paketleyerek, ya Sirkeci’deki Sansaryan Hanı’nın veya Galata’daki Arapyan Hanı’nın mahzenine kilitleyen Hindu ve zenci İngiliz as-

671 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c: 7, s: 150.

kerleri, yalnız harp yorgunu paşaları derdest etmekle yetinmediler. Mehmet Akif Ersoy rahmetlisinin Çanakkale mahşerini anlatırken;

Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ

mısrasıyla tarif ettiği bu asker kılıklı izbandutlar, yolda rastladıkları kızları, kadınları da kaçırdılar! İşgal İstanbul'unda yaşamak gibi bir zillete katlanmak zorunda kalan Kemalettin Şükrü, **Müslüman kadınların üzerine vahşice hücum eden düşman askerlerinin, bu zavallı kadınları sandallara sürüklediklerini, sandallarla gemilere götürüp alçakça tecavüz ettiklerini** yazmaktadır.⁶⁷²

Aslında İstanbul 16 Mart 1920'de değil, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından yaklaşık iki hafta sonra 13 Kasım 1918'de işgal edilmiştir. İşte o günden sonra, işgal askerlerinin tecavüzlerine ilişkin haberler, işgal kuvvetlerinin memurları tarafından dikkatle sansür edilmesine rağmen basında sık sık **Müslüman kadınların tecavüze uğradıklarına dair** haberler yayınlanmıştır.

Çocuk kaçırmalar da öyle.

Hiç kimsenin itirazı kabul edilmeden, sokakta oynayan Türk çocukları, bir Ermeni'nin tanıklık etmesi üzerine, bazan da tanığa bile ihtiyaç duyulmadan İngiliz askerlerinin himayesi altında Ermeni kilisesine götürülüp vaftiz edilmiş, sonra da Ermeni Yetimhanesi'ne teslim edilmiştir! Kemalettin Şükrü, bir Çanakkale şehidinin yavrusunun İngiliz askerleri ile elbirliği eden Ermeniler tarafından kaçırılıp, vaftiz edildiğini, bütün çabalarına rağmen bir daha evlâdına kavuşamayan annesinin duyduğu müthiş ızdırabın tesiri ile hayatını kaybettiğini yazmaktadır.⁶⁷³

Abdüsselam Paşa Niye Malta'ya Sürgün Edildi

Mütarekeden sonra Ermeni çocuğu aramak bahanesiyle Türk evlerinin basıldığını, ele geçirilen Müslüman çocuklarının **“taraf-**

672 Kemalettin Şükrü, **Mütareke Acıları**, İstanbul 1930, s: 63.

673 Kemalettin Şükrü, **a.g.e.**, s: 76, 77.

sız ev” denilen mahallerde hapsolunduğunu ve bir daha bu çocukların adlarının, sanlarının duyulmadığını yazan Ahmet Emin Yalman, Malta Hapishanesi’nde karşılaştığı Dr. Abdüsselam Paşa’nın başından geçen bir çocuk kaçırma olayını anlatmaktadır. Bakın Türk ailesinin başına neler gelmiştir, özetliyorum:

Çocuk kaçırma işi ile uğraşan Karabet Tülbentçiyan adında bir Ermeni vardır. Bu Ermeni, yanına bir İngiliz askeri alıp, 3 Temmuz 1919’da Dr. Osman Bey’in Kadıköy, Kızıltoprak, Kuyubaşı’ndaki evini basar. İleri sürülen gerekçe Ermeni çocuğu aramaktır.

Tülbentçiyan, Dr. Osman Bey’in evinde aradığı avı bulamaz. Eliboş dönerken, Abdüsselam Paşa’nın 14 yaşındaki evlâtlığının bahçede oynamakta olduğunu görür. Bu evlâtlık Antakya’nın Yaverde köyü halkından Şeyh Hasan adında birinin kızıdır, adı Ayşe Vicdan’dır.

Karabet, Ayşe’yi Emine’ye benzetir ve evi basar. Ev halkının itirazlarına ve kızın feryatlarına aldırmaz etmeden Ayşe’yi yuvasından koparırlar, alıp götürürler, karşılığında da 234 numaralı bir senet verirler.

Abdüsselam Paşa, Paşa’dır ya, bu haksızlık karşısında diğer birçoklarının yaptığı gibi sükût etmez, mücadeleye atılır. Bir hafta süren uğraşmalardan sonra **Ayşe’nin Sivas’lı bir Ermeni kızı olduğuna karar verildiğini ve Balat Ermeni Yetimhanesi’ne teslim edildiğini** öğrenir. Çılgına dönmüştür. Türk ve İngiliz bütün ilgili makamlara telgraflar yağdırır. Biran önce kızının kendisine teslim edilmesini ister. Bir müddet sonra **“kızınız Vicdan, Ermeni adı ile Anjel”** imzasıyla bir mektup gelir. Abdüsselam Paşa, Yetimhane Müdürü ile görüşürse de herhangi bir sonuç alamaz. Müdür bu işe ancak Patrik Zaven Efendi’nin karışabileceğini söylemiştir. Paşa, Patrik Zaven Efendi’ye başvurur. Elinde sağlam belgeler vardır. Ayşe Vicdan sekiz yıl boyunca Halep’te Beşir Efendi’nin oğlu Ömer Efendi’nin, ondan evvel de kethüda İbrahim Ağa’nın evinde evlâtlık olarak kalmıştır.

Abdüsselam Paşa bu belgeleri Patrik Efendi'nin önüne koyar. Belgeler o kadar muntazamdır ki, Patrik itiraz edemez. Kendisinin elinde ise, kızın, Ermeni kızı olduğuna dair bir tek kayıt, bir tek şahit, belge melge yoktur.

Zaven Efendi, Abdüsselam Paşa'ya hak vermesine rağmen "Ermeni cemaatinin kendisine saldıracağını" ileri sürerek Ayşe'yi teslim etmez.

Bir süre sonra Ayşe bir kolayını bulup yetimhaneden kaçar. Abdüsselam Paşa'nın Kızıltoprak'taki evine gelir. Zorla Hristiyan edilmek istendiğini söyler, başından geçenleri anlatır.

Abdüsselam Paşa ertesi gün -İngiliz makamları olduğunu sandığımız- yabancı bir karargâha başvurarak, **Ayşe'nin din değiştirmeye zorlandığını** anlatır, Ermeni Yetimhanesi'ni şikâyet eder. Karargâhtaki subay Paşa'ya çok kaba davranır. **"Madem ki, bir defa Hristiyan olmuştur, aslen Müslüman olsa bile Ermeni kalacaktır"** cevabını verir. Paşa şikâyete devam ettikçe subay daha da kabalaşır.

Birkaç gün sonra İngiliz askerleri Abdüsselam Paşa'nın evini basarlar. Sonradan bu baskının Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin şikâyeti üzerine yapıldığı anlaşılır. Ayşe'yi yakalarlar. Baskın sırasında evde misafir olarak bulunan iki genç kız daha vardır. Bu genç kızlardan biri, Serez'e bağlı Menlik ilçesi muhacirlerinden Fatma Mebruke'dir.

Fatma Mebruke onyediyi yaşındadır. Diğer genç kızın adı Hafize'dir. Kız Öğretmen Okulu'nun son sınıf öğrencilerinden olan Hafize, okula harpten önce kaydolduğunu ıspatladığı için kurtulur. Fakat işgal kuvvetleri **Ayşe'nin ve Fatma Mebruke'nin Ermeni olduğuna karar verirler, çocukları alır götürürler.** Sonradan bu baskının Zaven Efendi'nin şikâyeti üzerine yapıldığı kesinlik kazanır.

Bu akıl almaz insanlık faciası üzerine yeni bir mücadele başlatınca da İngilizler Abdüsselam Paşa'yı Malta'ya sürgün edip, dosyayı kapatmak isterler.

Fakat Abdüsselam Paşa bu kez mücadeleye Malta'da devam eder. Bildiği bütün yabancı makamlara mektup ve dilekçe yazar. Belgeler sunar. Sonra da Fatma Mebruke'nin Ermeni olmadığı, Menlik'in Kriviste köyünden bir Müslüman çocuğu olduğunu ilgili makamlara kabul ettirir. Fakat o ilgili makamlar Fatma Mebruke'yi serbest bırakmazlar. Memleketine iade edilmek üzere Bulgar Sefareti'ne verdiklerini yazarlar. Abdüsselam Paşa bu kez Bulgarlar'la mücadeleye başlar.⁶⁷⁴

Ahmet Emin Yalman'ın, Abdüsselam Paşa ile ilgili satırları burada sona eriyor, o sebeple Ayşe Vicdan'la Fatma Mebruke'nin kurtarılp, kurtarılamadığı hususunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Görgü şahitleri olan Kemalettin Şükrü ve Ahmet Emin'in yazdıklarından anlaşılıyor ki, mütareke döneminde Ermeniler, Türkler'in evlâtlarını kaçırıp, dinlerini değiştirdikten sonra birer Ermeni çocuğu olarak yetiştirmek için özel bir teşkilât bile kurmuşlardır.

“Esvaplarınızı Alıp

Evinizi Terkedin”

Felek Türkmen'e öyle bir oyun oynamıştır ki, elkonan yalnız çocukları değildir. Vatanından sonra köşküne, konağına, evine de elkonmuştur, Türk'ün. Daha dün denecek kadar yakın geçmişte, aşçı olarak, işçi olarak, seysis, bahçıvan, oduncu, hizmetçi ve saire olarak Türk beylerinin konaklarında hizmet veren azınlıklara mensup kapıkulu taifesi, sırtına bir İngiliz veya Fransız üniforması takıp, gecenin köründe efendisinin kapısına dikilmiş ve “ya-

674 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, c: 2, İstanbul 1970, s: 138, 139 ve 140'tan özet.

rın sabaha kadar esvaplarınızı alıp evi terkedeceksiniz” diye ulti-matom vermeye başlamıştır.⁶⁷⁵

Sultan Reşat ve Sultan Vahidettin’in Mabeyn Başkâtipliği’ni yapan Ali Fuat Türkgeldi, mütareke İstanbul’unu anlatırken, **ec-nebilerin gözlerine kestirdikleri emakin-i hususiyeyi de sahiplerini kapı dışarı atarak işgal ettiklerini** yazar.⁶⁷⁶

Memleketin en saygın insanların, çoğu zaman kıymetli eş-yalarını almalarına bile fırsat verilmeden yaka, paça köşklerinden, konaklarından atılmaları, çiftliklerine onun bunun sahip çıkması, eline bir harita veya sahte tapu geçirenin İngilizler’e müracaat et-mesi, bir İngiliz subayı olan Harron Armstrong’un bile yüreğini sızlatmıştır. Şu satırlar aynı zamanda İngiliz istihbaratının bir ajanı olan bu Türk düşmanı subaya aittir:

“... Sefarethane’nin koridorları mütehassıslar adı altında men-faat bezirganlığına çıkmış olanlarla dolu idi. Bunlar Gürcistan, Azerbaycan, İzmir, Pontus ve Ermenistan’dan gelmişlerdi. Elle-rinde yalanlarla dolu birçok harita ve kimler tarafından imza-landığı bilinmeyen mazbatalar vardı. Onların hepsi istikballe-rinin müttefikler tarafından tespit edileceğine kani idiler. Hepsi dünkü velinimetlerinin mirasını paylaşmak istiyordu. Hepsinin gayesi aslan payının kendi hissesine düşmesi idi. Istrapla bunal-mış Türkler, bu çakal ruhluluk karşısında tiksinti duyuyorlardı!”⁶⁷⁷

Artık Beyoğlu’nda düşman askerlerinin peşine takılan şınar-ık kalabalıklar Yunan bayraklarını sallayarak gösteriler yapacak, Rum, Ermeni çocukları, Türk çocuklarına, düşman askerleri Türk kadınlarına sataşacak, polis memuru Hüseyin Efendi’nin başına geldiği gibi **rahatsız edilen kadınları koruyanlar Yunan askerleri tarafından katledilecektir!**

675 Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, İstanbul 1999, s: 82.

676 Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987, s: 165.

Sözlük: **Emakin-i hususiye**: Özel mülk.

677 Cemal Kutay, **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler**, İstanbul 1963, s: 239.

Böyle bir tecavüz olayında kadınların feryadı üzerine silâhına sarılan polis memuru Fransız Guyana'sına sürülmüş, Fransız mahkemesinin verdiği cezayı 18 yıl çektikten sonra serbest bırakılmıştır!⁶⁷⁸ Lord Kinross, yollarda itilip kakılmalarından ve Yunan bayrağını selamlamaya zorlanmalarından dolayı, Türkler'in arka yollardan dolaşmak zorunda kaldıklarını yazmaktadır.⁶⁷⁹

Fakat Rumlar ve Ermeniler tarafından, eğer mimlenmiş iseniz, arka yollardan dolaşmak da pek işe yaramamaktadır. Çünkü şehir eşkiyası bir gece yarısı kapınıza dikilebilmektedir! Hariciye memuru Eşref ve Nidaî Bey'ler, Bostancı'daki köşklerinin kapısına dikilen 12 kişilik bir Rum çetesi tarafından katledilmişlerdir!⁶⁸⁰

Düşman askerlerinin İstanbul'a girdiği 13 Kasım'dan itibaren çarşaf, peçeler yırtılacak, fesler ayaklar altında çiğnenecek, evlere zorla girilip, sahipleri yaka paça dışarı atılacak⁶⁸¹ ve hatta düşman askerleri **"Ayşe, Fatma isteriz!"** diye bağırarak Müslümanların kapısına dikileceklerdir!⁶⁸²

Türkler'in küçük bir tabanca taşımalarına bile izin vermeyen İngilizler, Kırım'dan kaçan Rus askerleri ve Rus göçmenlerinin İstanbul'da sokak ortasında tüfek ve hatta makineli tüfek satmalarına gözyummuşlardır. Amerikan gizli belgelerinde Fener Patrikhanesi'nin 15 kadar makinalı tüfek aldığı dair kayıtlar vardır.⁶⁸³

Bu İstanbul Kimin Şehri

Devlet çökmüştü.

Vatan elden gitmişti. Mülk gitmişti. Eve, barka heran bir Ermeni veya Rum sahip çıkabilir yada bir ecnebi gelip yerleşebilirdi.

678 **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, c: 2, İstanbul 1995, s: 11.

679 Lord Kinross, **a.g.e.**, s: 169.

680 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, c: 1, s: 33.

681 Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, s: 15.

682 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, s: 35.

683 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul 2006, s: 106.

Bahçede oynayan çocuklar kaçırılıp bir daha baba ocağına veya ana kucağına dönmemek üzere kayıplara karışabiliirdi.

Artık Dersaadet'te sabah ezanları daha firaklı okunuyordu. Yeis içinde namazlarını eda eden güngörmüş hanımlar, oğlu kapıya dayanan düşman askerleri tarafından alınıp, bir semt-i meçhule götürülen gözü yaşlı analar, günler önce evden çıkan yiğidinden bir daha haber alamayan mahsun gelinlerle beraber, mübarek vücutlarının her uzvunu bir başka cephede bırakan mağrur gaziler de titrek ellerini semaya kaldırıp memlekete bir sahip gönderilmesi için dua ediyorlardı.

Padişah'tan da umut kesilmişti, hükûmetten de.

Türk'ün mâbedinde nâmahrem, harim-i ismetinde haydut dolaşıyordu artık! Artık büyük ideallerin, büyük ilhamların, büyük iddiaların şehri değildi İstanbul! Atina'dan daha Yunanlı, Napoli'den daha İtalyan, Marsilya'dan daha Fransız, Londra'dan daha İngiliz'di!

Yıllarca cepheden cepheye koştuktan sonra İstanbul'a gelen Yüzbaşı Selahattin Bey, karşılaştığı İstanbul'u bize şöyle nakledecekti:

*“İstanbul bu tarihte bir mahşer yerini andırıyordu. İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Japon, Amerikan ordularından subaylar, neferler ve dünyanın her ulusundan ve dininden insanlar şehri doldurmuştu. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sürülmüş Ermeniler de İstanbul'a dolmuştu. Türkler yenilmişti, Hristiyan azınlıkları Türklere karşı kıskırtanlar savaşı kazanmışlardı. Hristiyanlar galip devletlerin tabîi müttefikiydiler. İngiltere elçiliğinde bir Rum-Ermeni şubesi açılmıştı. Rumlar'ın istekleri genişti. Trabzon Piskoposu ve Rumları, bir Pontus devleti kurmak istiyorlardı. Ermeniler Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bir devlet hazırlığı içindeydiler. Bağımsızlık peşinde koşan Arap, Kürt, Rum temsilcileri İstanbul'a doluşmuşlardı. Bir evin kapısında “**Trabzon Rum İmparatorluğu Temsilciliği**”, bir başka kapıda “**Pontus Cumhuriyeti**”, bir başkasında “**Kürt Krallığı**”, bi-*

raz ötede “**Kilikya Ermenileri Temsilciliği**”, güzel bir konak-
 ın girişinde “**Arnavutlar Birliği**” gibi levhalara ve uydurma
 bayraklara rastlanıyordu. Bunlar yetmezmiş gibi Bolşevik dev-
 riminden kaçan Ruslar da şehri doldurmuşlardı. **İstanbul’da**
aramp bulunamayan yalnız Türklüktü. Payitaht tam bir
 uluslararası kent niteliğine girmişti. Bu şehirde en hakir, en za-
 valalı olanlar Türklerdi. Türklerde ne hayat yeteneği kalmıştı, ne
 şeref... Türk de Türklüğünü bir günah gibi saklayarak kenara
 çekilmişti. Barlar, banyolar, kahveler, sokaklar artık namus ehli
 için geçilmez olmuştu. Hiçbir ev saldırıdan uzak değildi. Her an
 kapı çalınabilir ve bir sarhoş yabancı grubu, eğlenmek istedikle-
 rini söyleyebilirdi. Bu yabancılara Rum ve Ermeniler öncülük edi-
 yorlardı. Çevre köylerinde özellikle Pendik, Maltepe ve Beykoz’da
 Rum çeteleri türemişti. Türk köylerini basıyorlar ve yağma edi-
 yorlardı. Türk köylerinde pek az kimse kalmış; çoğu yanmıştı.
 Çeteler kent içinden bile tacirleri dağa kaldırıyorlar, rehine ola-
 rak saklıyorlardı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında cina-
 yetten, yağmacılıktan, kundaklıktan, özetle kan dökmekten açıl-
 mış bir uçurum vardı. Eşkayanın yakalanmaktan korkusu yoktu,
 ama halk korku içindeydi. **İngiliz memurlar ve istihbarat**
ajanlarıyla eşkıya arasında ilişkiler vardı. Türkler’e sö-
 mürgelerdeki Hintli ya da zencilere davrandıkları gibi muamele
 ediyorlardı İngilizler...⁸⁴

Bu hazin tabloya rağmen fethin ilk gününden itibaren fati-
 hine direnen Beyoğlu, dün nasıl Romanyot Yahudileri, Safarad
 Musevileri, kimi İspanya’nın Barselona’sından, kimi Fransa’nın
 Marsilya’sından çoğu da İtalya’nın Venedik, Pisa ve Cenova’sın-
 dan gelen Levantenlerle dudak dudağa vermiş bir aşifte idi ise,
 bugün de düşman subaylarının koynunda sonsuz hülyalara da-
 lan bir müstefreşe idi!

Savaş Türkiye’ye karşı Beyoğlu kazanmıştı sanki.

684 **Yüzbaşı Selahattin’in Romanı**, c: 2, İstanbul 1995, s: 28, 29.

Türkler'in yürekleri parçalayan feryatları, istikballerini Türk-lüğün yok oluşuna bağlayan azınlıkların Boğaziçi'ndeki yahıların-dan veya Boğaz sırtlarındaki köşklerinden ve diğer azınlık muhit-lerinden yükselen oynak kadın kahkahaları ile kesiliyordu.

Birlikte yaşamak için tarih boyunca hiçbir mükellefiyetin al-tına girmedikleri gibi, Türk Devleti'ne ve Türk Milleti'ne karşı hiçbir dinî, millî ve vicdanî sorumluluk da duymayan Rumlar'la Ermeniler ve Levantenler şimdi düşmanın zaferini kutluyorlardı. Mütareke ve işgal, 29 Mayıs 1453'ten ve hatta 26 Ağustos 1071'den beri Türk Milleti'nden intikam almak isteyenlere bekledikleri fır-satı vermişti.

Daha mütareke imzalanmadan Beyoğlu'nda faaliyet gösteren ve hepsi de azınlıklar tarafından işletilen oteller ve dükkânlar elaltın-dan Fransız, İngiliz ve Amerikan bayraklarını hazırlamışlardı.⁶⁸⁵

Mütarekenin imzalanmasından sadece birkaç gün sonra azın-lık taşkınlıkları başladı. Elaltından hazırlatılan bayraklar İstan-bul ve İzmir'de bazı binalara çekildi.⁶⁸⁶

Bilindiği gibi mütareke 30 Ekim 1918'de imzalanmıştı, 2 Ka-sım 1918'de Maliye Nazırı Cavit Bey şöyle yazacaktı:

*"... Dün bütün Beyoğlu sokakları bayraklarla donatılmıştı. Sanki memleket için yevmî bir iyd idi. Dahiliye Nezareti böyle bir ihtimali nazar-ı dikkate alarak zabıtasına hiçbir talimat ver-memiş olacak ki, emr-i vakiî polisler kabul etmişler. Tereddütle çekilen ilk bayrakları, bayrak seylabı takip etmiş, bütün gün bu bayraklar milletin matemiyile eğlenircesine dalgalanıp durdular. Birçok düşman tebaası bile bu cuşışı meseretten mahçup olduk-larını söylüyorlardı!"*⁶⁸⁷

685 Falih Rıfka Atay, **Batış Yılları**, s: 82.

686 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, s: 4.

687 Maliye Nazırı Cavit Bey, **Felâket Günleri**, c: 1, İstanbul 2001, s: 40.

Sözlük: **Yevmî**: Günlük. **İyd**: Bayram. **Seylab**: Sel. **Cuşışı**: Coşma. **Meserret**: Se-vinç.

Görüldüğü gibi, bakanlığı zamanında Fransa'ya sağladığı iktisadi imkânlardan dolayı, Reji Müdürü ve İtibar-ı Millî Bankası Genel Müdürü mösyö Weyl'in Fransız Başbakanı'na müracaatı üzerine bizzat Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı tarafından Türkiye'den kaçırılarak İngilizler'in eline geçmesi önlenen **bu Yahudi dönmesi bile düşman bayraklarının Beyoğlu'nda dalgalandırılmasından şikâyetçidir.**

Düşman gemilerinin İstanbul'a geleceği duyulunca Rum, Ermeni ve Yahudiler'de bir faaliyettir başlar. Galata ve Beyoğlu sanki düğünevi gibidir. Azınlıkların yanı sıra Bab-ı Ali'nin memurları bile **mehmetçik kaatillerini karşılamaya gelmiştir.** Galata Rıhtımı'nda gözbebeklerine kadar gülen kalabalık kitleler toplanır.⁶⁸⁸

7 Kasım'da işgal kuvvetlerinin öncü birlikleri Basra Torpidosu ile İstanbul'a gelince Galata Rıhtımı'nda toplanan ve gözbebeklerine kadar gülen kalabalık kitleler hep bir ağızdan **"yaşasın İngilizler!"** diye bağırırlar.⁶⁸⁹ 8 Kasım'da Kontrol Komitesi üyesi dört Fransız subayının Beyoğlu'nda yürümesi sebebi ile bütün cadde yabancı bayraklarla donatılır.⁶⁹⁰ İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan 61 parçalık düşman donanması 13 Kasım'da şehri teslim almak üzere Dolmabahçe önlerinde demirleyince de binlerce ağızdan **"zito zito Venizelos!"** sesleri yükselir.

13 Kasım 1918.

8 Şubat 1919.

16 Mart 1920.

Türk çocukları bir daha aynı hacaleti yaşamamak için, dayanılmaz ızdıraplarla kahrolduğumuz, büyük utançlar duyduğumuz ve sürekli hakarete uğradığımız bu üç tarihi asla unutmamalıdır.

688 Kemalettin Şükrü, **a.g.e.**, s: 18.

689 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 15.

690 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 17.

13 Kasım 1918

12 Kasım Çarşamba günü İstanbul gazetelerinde Bahriye Nezareti'nin, halka hitaben kaleme alınan bir tebliği yayınlanır. "Bahriye Nezareti'nden" başlığı altında yayınlanan bu bildiride **İtilâf devletleri donanmalarının İstanbul'a geleceğinden bahisle, 13 Kasım Perşembe günü sabah saat 08:00'den itibaren İstanbul limanının büyük, küçük bütün deniz vasıtalarını yasaklandığı ilan edilir.**

Bu resmî açıklama, İstanbul'un işgal edileceğine, Ayasofya Camii'ne çan takılacağına, Türkler'in İstanbul'dan kovulacağına ilişkin, azınlık muhitlerinde dolaşan haberlerin asılsız olmadığını göstermektedir.

En güvenilir kurumdan yapılan bu açıklamanın gazetelerde yayınlandığı gün, 30 Ekim'den beri resmen aldatılan İstanbul Türk'ünün belinin büküldüğü gündür. Hayallerinin çöktüğü gündür. Her şeye rağmen muhafaza edegeldiği umutlarının söndüğü, dünyasının karardığı gündür.

İstanbul'lu sesini, nefesini kesip, içine çekilerek kendi yalnızlığına sığınırken Beyoğlu sırtlarında bir vaveylâdır kopar, bir alkış tufanıdır yükselir. Arkasından da hafif meşrep kadın kahkahalarının karıştığı şıkıdım şıkıdım havaları.

13 Kasım'da yalnız, düşman bayraklarının dalgalandığı Beyoğlu ahalisi değil, şehrin bütün Hıristiyan semtlerinin sakinleri limanda toplanır. Kadın-erkek, genç-yaşlı, çoluk-çocuk oradadır. Rum, Ermeni, Yahudi cemaatleri oradadır. Levantenler oradadır. Katolikler, Protestanlar, Ortodokslar oradadır. Gregoryenler oradadır. Patrikler, papazlar, keşişler oradadır, zangoçlar, kardinaler oradadır.

Tam 465 yıldan beri bekledikleri günü karşılamaya gelmişlerdir.

Türklüğün yıkılışını kutlamaya gelmişlerdir.

İstanbul'un düşüşünü görmeye gelmişlerdir.

Bütün gözler Marmara'nın ufkuna çevrilmiştir. Sabah saat tam 08:00'de önce Marmara'nın lacivert sularında hafif bir ürpeme olur, arkasından düşman torpidoları görünür. Ve birbirinin dümen suyunda ilerleyen 61 düşman zırhlısı Haydarpaşa, Kadıköy, Fenerbahçe açıklarında, Kabataş'ta, Ortaköy'ün karşı sahillerinde demir atar. Yunan harp gemileri Ahırkapı açıklarında, İngiliz gemileri Padişah'ın ikâmetine ayrılan Dolmabahçe Sarayı'nın önünde demirler.

Marmara'nın ufkunda ilk düşman torpidosu görüldüğü anda kabarmaya başlayan ve bir daha asla susmayan alkışlar, gemilerden iki uçağın havalanmasıyla adeta bir sağanağa dönüşür. **“Yaşasın İngiltere! Zito zito Venizelos!”** çığlıkları birbirini takip eder.

İşte bu atmosferde Osmanlı Deniz Kuvvetleri'ne ait bir teknenin Amiral Gemisi'ne doğru ilerlediği görülür. Bu teknede Bahriye Erkân-ı Harp Reisi Kalyon Kaptanı Deniz Albay Ali Rıza Bey ile, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey vardır. Reşat Hikmet Bey, Mondros Mütarekesi'ni müzakere etmeye (!) gönderilen Osmanlı delegelerindendir.

Bu ikisi Amiral Gemisi'ne giderler. Çiçek verirler mi bilinmez ama Osmanlı Hükûmeti adına düşmana “hoşgeldiniz” derler.⁶⁹¹ Düşmanın önünde saygıyla eğilirler.

18 Kasım'da Meclis'te milletvekillerinin huzuruna çıkan Tevfik Paşa, hükûmet programını okuyup, güven oyu talep eder. Programda ve programı takdim eden konuşmada **İstanbul'un işgali bir tek satırla olsun protesto edilmediği gibi, bu kadar savaş gemisinin İstanbul'a niye geldiğinden de bahsedilmemiştir.**

Program hakkında ilk konuşmayı yapan Trabzon mebusu Yorgi Efendi de azınlıkların haklarını gündeme getirince sinirler yay gibi gerilmiş, işte bu münasebetle söz alan Divaniye mebusu Fuat Bey

691 Tark Mümtaz Göztepe, a.g.e., s: 59.

ile Karasi mebusu Hüseyin Kadri Bey, Türk Milleti'ne vatanın tehlikede olduğuna dair önemli mesajlar vermişlerdir.

Basının pek iltifat etmediği konuşmasında Fuat Bey, henüz mürekkebi kurumadan mütarekenin hiçe sayıldığından, başşehir silâhlı düşman askerleri çıkarıldığından, bunun bir işgal değil, istila olduğundan bahsederek **“Türk evlerine düşman askerleri sokuluyor, kadınlarımızın harimine bile ehemmiyet verilmiyor”** diye haykırmıştır. Hüseyin Kadri Bey de Türk Milleti'nin ölüm-dirim meselesi ile karşı karşıya olduğunu söylemiştir.⁶⁹²

8 Şubat 1919

13 Kasım'ı anlatırken Bahriye Nezareti'nden Kalyon Kaptanı Albay Ali Rıza Bey'le, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey'in, İstanbul'u işgale gelen düşman donanmasının Amiral Gemisi'ne kadar gidip Osmanlı Hükûmeti adına düşman komutanına “hoşgeldiniz” dediklerini kaydetmiştik.

Türk'ün kem talihine bakın ki, bir diğer **düşman komutanı olan General Franchet d'Esperey'i karşılamak için de Osmanlı Badosu gönderilmiştir!** Fındıklı ile Tophane arasındaki Salıpazarı'nda karaya çıkan General, Osmanlı Devleti adına Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı liderliğindeki bir heyet tarafından karşılanmıştır!

Evet, bu düşman komutanına çiçek verilmemiştir ama, **“hoşgeldiniz”** denmiş, nice Türk evlâdının kanına giren bu adamın eli bizzat Genelkurmay Başkanı tarafından sıkılmıştır!

Rezalet bununla bitmemiştir. Vekâleten de olsa Dahiliye Nazırlığı'na İngilizler'in adamı olan Kürt İzzet'i oturtması sanki yetmiyormuş gibi, Yusuf Franko'yu da Hariciye Nazırlığı'na getiren **Sadrazam Tevfik Paşa, bu küstah Fransız'ın ayağına**

692 Tark Mümtaz Göztepe, a.g.e., s. 61, 62.

kadar giderek devlet haysiyetinin bir kez daha çiğnenmesine sebep olmuştur.⁶⁹³

Osmanlı Harbiye ve Dışişleri Bakanları da İngiliz Mareşali Allenby'nin ayağına gitmişlerdir!

General d'Esperey'den bir gün önce İstanbul'a gelen Allenby, Osmanlı Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa ile, Harbiye Bakanı Abdullah Paşa'yı **birer hademe gibi** çağırtmış, oturmalarına, hatta konuşmalarına izin vermeden **Osmanlı Bakanlarını ayakta tutup aşağılayarak**⁶⁹⁴ şartlarını dikte etmiştir.

Bu küstah Mareşalin bazı şartları şunlardır:

- 1) 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa görevinden uzaklaştırılmalıdır.
- 2) 6. Ordu lağvedilmeli, silâh, mitralyöz ve tüfekleri tespit edilecek yerlerde General'e teslim edilmelidir.
- 3) General emrettiği zaman halk silâhtan tecrit edilmelidir.
- 4) General'in kontrolü altındaki bölgede bulunan, fakat kendisinin kullanmak istemediği Türk jandarmalarının görevine son verilmelidir.
- 5) Tatmin edici olmadığı bildirilen Türk resmî memurlarının görevine son verilmeli, onların yerine atanacak memurların adları General'in onayına sunulmalıdır.
- 6) Herhangi bir suçla itham edilen yada fesat çıkmasına yol açacak davranışta bulunduğu iddia edilen kimseler General'in emri ile tutuklanacaktır.
- 7) Konya'nın doğusundaki bütün demir yolları General'in kontrolüne verilmelidir.
- 8) General'in yönetimindeki bölgelerde bulunan tüm telefon ve telgraf şebekeleri General'in kontrolünde olmalı, şifreli telgraflar kabul edilmemelidir.

⁶⁹³ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara 1973, s: 17.

⁶⁹⁴ Alev Coşkun, **Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay**, İstanbul 2010, s: 228.

9) General'e istediği herhangi bir yeri işgal etme yetkisi tanınmalıdır.⁶⁹⁵

Bu isteklerin tümü Mondros Mütarekesi'ne aykırı olduğu hâlde, General'in bütün talepleri kabul edilmiştir!

İşte Türkiye'nin ve Türk Milleti'nin kaderine hâkim olan İstanbul Hükûmeti'nin hal-i pürmelali budur!

Yukarıda Kürt İzzet Bey'den bahsettik.

Tevfik Paşa'nın 26 Şubat'ta kurduğu yeni kabineye alınan bu adam, ilgili bölümde teferruath olarak üzerinde durduğumuz gibi **Ali Nadir Paşa ile elbirliği edip, İzmir'i Yunanlılar'a armağan eden adamdır.**

Kendisi İngilizler'in mutemet memurudur.

Hariciye Nazırlığı gibi fevkalâde önemli bir makama getirilen **Yusuf Franko da Fransız Yüksek Komiseri Defrance'nin bacanağıdır.** Yani güya halkı temsil ettiği rivayet edilen kabine, hem İngilizler'in adamı vardır, hem Fransızlar'ın.

Tevfik Paşa böylece hem İngilizler'in, hem Fransızlar'ın desteğini sağlamak istemiştir ama ne İngilizler'i memnun edebilmiştir, ne Fransızlar'ı. Fransızlar Kürt İzzet'ten, İngilizler de Yusuf Franko'dan hoşlanmamışlardır. Nitekim General d'Esperey, İzzet Bey'in Dahiliye Nazırlığı'na getirilmesinden duyduğu rahatsızlığı gizlememiştir.

Her ne hâl ise...

İstanbul'a ilk olarak 23 Kasım 1918'de gelen Fransız Doğu Orduları Başkomutanı General d'Esperey, karşılama törenini pek parlak bulmamıştı. 8 Şubat 1919'da tekrar geldi. Sahıpaazarı'nda karaya çıktı Osmanlı Bandosı ve Osmanlı Genelkurmay Başkanı tarafından karşılandı. Şerefine 21 pâre top atışı yapıldı. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler rıhtımı doldurmuşlardı. Kabataş, Dolmabahçe, Fındıklı sahilleri General'i karşılamaya gelenlerle tıklım tıklımdı. Bir gün önce General Allenby'yi karşılarken elle-

695 Sahali R. Sonyel, **a.g.e.**, s: 17, 18.

rinde İngiliz bayrağı taşıyan kalabalıklar, bu kez Fransız bayraklarıyla tepiniyorlardı. Salıpazarı'ndan Cadde-i Kebir'in sonundaki Fransız Elçiliği'ne kadar uzayan yol boyunca binalara, ağaçlara, direklere Fransız bayrakları asılmıştı. Satıcı çocukların küfelelerinde, balıkçıların tablalarında bile Fransız renkleri görülüyordu.

General'in Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girdiği gün bindiği kır ata benzer beyaz bir ata bindirdiler.⁶⁹⁶ Atın yularını Senegalli iki Fransız askerine verdiler.

Kendilerini atın ayakları altına atanlar oldu.

Secdeye kapanır gibi, toprağa kapananlar oldu.⁶⁹⁷ Bir ara Osmanlı Bandosı'nun davulları atını ürkütünce General kırbacını sallayarak bandoyu susturdu. Sokaklara dökülen Rum ve Ermeni azınlık okullarının öğrencileri General'i alkışlıyor, Fransız ve Yunan bayraklarıyla gösteri yapan azınlıklar d'Esperey'in yollarına çiçek serpiyorlardı.⁶⁹⁸

İşte General, Türkiye'ye ihanet hâlinde olduklarını her hâl ve tavırları ile dışa vurmaktan çekinmeyen azınlıkların tahammül sınırlarını zorlayan cüretkâr gösterilerini gururla izleyerek bugün İstiklâl Caddesi adını alan Cadde-i Kebir'in sonundaki Fransız Sefareti'ne gelir. Bir Türk albayı kendisini selamlamadığı için Harbiye Nazırı'nın istifasını ister. Padişah tarafından kendisine gönderilen Harbiye Nazırı'nı karşısında ayakta tutar.

Gösterilerin devam ettiği ertesi gün Sadrazam Tefvik Paşa'yı çağırır. Ona bazı talimatlar verir. Aralarında eski Sadrazam Sait Halim Paşa, eski Meclis Başkanı Halil Menteşe, eski Şeyhülislâm Hayri Efendi⁶⁹⁹ eski Maliye Nazırı Cavit ve Yunus Nadi'nin de aralarında bulunduğu bazı vatanperverlerin tutuklanmasını ister. Tu-

696 Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987, s: 165.

697 Tark Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 63.

698 Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler (1918-1922)**, İstanbul 1939, s: 47.

699 Hayri Efendi, Cumhuriyet devri Başbakanları'ndan Suat Hayri Ürgüplü'nün babasıdır.

tutklanmasını istediği 36 kişinin adını 26 Şubat'ta İçişleri Bakanı İzzet Bey'e verir.⁷⁰⁰

Lloyd George'un **acınacak derecede nezaket ve zarafetten yoksun olduğunu** söylediği bu Fransız Paşası'nın, tutuklanmasını istediği Maliye Nazırı Cavit Bey, daha sonra Fransızlar tarafından yurt dışına kaçırılarak İngilizler'in eline geçmekten kurtarılacaktır.

9 Şubat tarihli Hadisat Gazetesi'nde yayınlanan Kara Bir Gün başlıklı yazısıyla, bu operet artistlerine benzeyen General'i eleştirerek Türk Milleti'nin hissiyatına tercüman olan Süleyman Nazif'in derhâl tutuklanmasını⁷⁰¹ emreden **d'Esperey, Dolma-bahçe Sarayı'nda oturmak istediğini dahi söyleyebilmiş**, 25 Kasım 1919'da Galatasaray Lisesi'ni ziyareti sırasında Sultan Vahidettin'i öven bir konuşma yapmıştır.

16 Mart 1920

Anlatageldiğimiz bütün bu azgınlıklara rağmen azınlıklar ihtiyatlıdır. Ama 16 Mart'ta İstanbul resmen işgal edilince **kendilerini Türkiye'ye ihanet etmekte daha hür addederler. Harbiye Nezareti'ni basan** İngiliz askerlerinin Harbiye Nazırı Fevzi Çakmak'ın göğsüne süngü dayadıkları saatlerde, başta Beyoğlu olmak üzere Büyükada, Arnavutköy, Kumkapı, Yenikapı, Bakırköy ve şehrin diğer semtlerinde sevinç gösterileri yapılır. **Adadaki Rum kilisesine Yunan bayrağı çekilir. Kumkapı'da toplananlar Yunan bayraklarıyla gösteri yaparlar. Yunan millî marşı çalmaya başlar.**⁷⁰²

Balkan Savaşı'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda İran, Kafkasya, Irak cephelerinde savaşan ve Bakü'ye giren askerlerimiz

700 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, c: 1, s: 174.

701 Tarık Mümtaz Göztepe, *a.g.e.*, s: 65. Nüfuzlu kimselerin araya girmesiyle Süleyman Nazif kurşuna dizilmekten kurtulacak, fakat Bekirağa Bölüğü'ne kapatılacaktır.

702 M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, c: 1, s: 59, 60.

arasında bulunan Yüzbaşı Selahattin İstanbul'da karşılaştığı tabloyu şöyle anlatmaktadır:

"Sabahleyin kalkıp Anadoluhisarı vapur iskelesine geldiğimiz zaman karşılaştığımız manzara şuydu: Boğaz'ın karşı yakasında **Amerikan Koleji'nde büyük bir Yunan bayrağı ve gençlerin Yunan şarkıları...** Çok defa Boğaz sularında yarası denizde dalgalanan büyük Yunan bayraklarını taşıyan motor, kayık vb. askerî araçların gezdiklerini görürdük. Yunan torpido ve zırhlıları karakol görevi bahanesiyle bir aşağı bir yukarı gösteri yaparlardı.

Bineceğimiz vapur iskeleye geldiği zaman; Çubuklu, Beykoz, Paşabahçe'den gelen bir sürü Rum ve Ermeni'nin ortak şarkıları, marşları yükselirdi. Bu azgınlar, vapura giren **Türk kadınlara ve erkeklerine bir sürü hakaret savururlar, bazen Türkler'in başından feslerini alarak denize atar:**

- Türko, Türko, diye fesin yüzüşünü seyrederlerdi.

Bazen bir feryatla birlikte bir çarşafın yırtıldığını duyardık.

Birçok Rum ve Ermeni; İtalyan, Fransız İngiliz hizmetine ghrerek tercümanlık ve casusluk yapıyorlardı. Onlar da Düvel-i İtilafiye üniforması altında bu rezil eylemlere karışırlar, hatta kıskırtırlardı. Ne var ki, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar da aşağı kalmıyorlardı.

Vapurda Köprü'ye çıkmak, köprü üstünde yürümek ve Harbiye Nezareti'ne gelmek bir sorundu. Çünkü Rumlar ve Ermeniler, Türk'e ve Türk subaylarına her fırsattan yararlanarak hakareti kaçırmıyorlardı. Bunlardan İngiliz ve Fransız üniforması giyenler işi büsbütün azıtmışlardı. **Hükûmet Türk subaylarına, yabancı subaylara selam verilmesi için emir vermişti. Yabancı subaylar bu emre itaat etmeyen Türk subaylarını yolda çevirip çeşitli biçimlerde hakaret ediyorlardı.** Benliğine ihaneti göze alamayan bir Türk subayı için iş-

gal subaylarına selam verme olanağı var mıydı? Hiç kuşkusuz bu nedenle, yollarda her tür belâ ve felâket hazırды."⁷⁰³

Azınlıklar

Türk Kurtuluş Savaşı boyunca azınlıklar Türk Ordusu ve Türk Milleti ile mücadele hâlinde idiler.

Kuva-yı Milliye ile mücadele hâlinde idiler.

Biz Türklerle birlikte yaşamak istemediklerini defalarca ilan etmişlerdi.

İstanbul'un işgali üzerine şehrin hergün başka bir frenk semtinde tertiplenen çılgın sevinç gösterilerini toprak taleplerinin netleştirilmesi takip etti. **Madem ki, Türkler mağlup olmuştu, o hâlde imha edilmeli idiler.**

Mütarekeden bir ay, bir hafta sonra idi, 6 Aralık 1918'de Rum ve Ermeni kiliseleri, Rum-Ermeni Birliği Komitesi'ni kurdular. Türkler'e karşı birlikte hareket edeceklerdi. Bu komitenin kuruluşundan sonra azınlık gazetelerindeki Türk aleyhtarı neşriyat disiplinli bir saldırı hâline geldi. Bu gazetelere göre **İttihatçılar kaatil, bütün Türkler kaatillerin suç ortakları, Türkiye de cinayet mahalli idi.**⁷⁰⁴

Aslında Türkler'e yaşama hakkı verilmemeliydi! Türkiye diye bir devlet olmamalıydı! Türkler geldikleri yere gönderilmeli veya imha edilmeli idiler!

26 Şubat 1919'da Ermeni sözcüsü Bogos Nubar Paşa ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Ahoronyan, Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Erzurum, Trabzon, Maraş ve İskenderun dahil Adana'nın Ermenistan'a verilmesini istediler.⁷⁰⁵

703 Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, c: 2, İstanbul 1995, s: 10.

704 Ferudun Ata, İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları, s: 103.

705 Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s: 21.

Hâlbuki Ermeniler bu vilayetlerin hiçbirinde çoğunluğu teşkil etmiyorlardı. 1914 yılında tamamlanıp açıklanan son Osmanlı istatistiklerinde Ermenilere verilmek istenen vilayetlerdeki Ermeni nüfusu şöyle tespit edilmişti:

Ermeni Azınlığın Nüfusu

Vilayet	Genel Nüfus	Gregoryen	Katolik	Protestan
Erzurum	815.432	125.657	8.720	2.241
Adana	411.022	50.139	2.511	5.036
Bitlis	437.479	114.704	2.788	1.640
D. Bakır	616.825	55.890	9.960	7.376
Sivas	1.169.443	143.406	3.693	4.573
Trabzon	1.122.947	37.549	1.350	1.338
Elazığ	538.227	76.070	3.751	8.043
Van	259.141	67.791	-	-
Maraş	192.555	27.842	4.480	6.111 ⁷⁰⁶

Ermeniler ele geçirmek istedikleri vilayetlerde nüfusun ancak % 15'ini teşkil ediyorlardı. Çeşitli yabancı kaynakların verdiği rakamlar da yukarıdaki cetvelde dikkatinize sunduğum sayım sonuçlarından pek farklı değildi. Bu rakamları Paris Konferansı'na katılan ülkelerin temsilcileri de biliyorlardı. Bütün bunlara, üstelik Fransa'nın göz diktiği İskenderun'un talep edilmesine rağmen, kürsüye gelip gerçeği açıklayan namuslu bir adam çıkmadı. Çünkü emperyalizm, Ermenileri hâlen kullanmakta idi ve bir müddet daha, belki de ilelebet kullanacaktı. Ermeniler de işte bu avantajlarından faydalanarak İskenderun'la, Rumlar'ın hak iddia

⁷⁰⁶ Bütün illerde nüfus sayımı sonuçları ve çeşitli kaynaklarda ifade edilen Ermeni nüfusu için bakınız: Necdet Sevinç, *Arşiv Belgeleri İle Tehcir, Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, İstanbul 2010.

ettikleri Trabzon'un kendilerine verilmesini istemişlerdi. Bu istek Rumlarla aralarının açılmasına sebep olacaktı.

Ermeni liderleri Karadeniz ve Akdeniz'de limanları bulunan büyük bir devlet hayali ile oyalanırken **Çanakkale savaşlarına Sion adını verdikleri bir alayla katılarak Türk askerine kurşun sıkan Yahudiler**⁷⁰⁷ ihanetlerinin ödüllendirilmesini istediler. Konferansa katılan **Yahudi delegeler kendilerine Filistin'de özerk bir vatan verilmesini talep ediyorlardı.**⁷⁰⁸ Londra Konferansı sırasında L'loyd George'a bir telgraf gönderen **Amerikalı Yahudiler de parçalanın Türk yurdundan hisse istediler.**⁷⁰⁹

Yahudiler Rumlar'la işbirliği hâlinde idiler. Hahambaşılık, Patrikhane ile birlikte çalışmayı prensip olarak kabul etmişti. İzmir işgal edildiği gün **"Ey Türkler! Ay yıldızı artık göklerde göreceksiniz"** diye bağırın Yahudiler de olmuştu. Durduoğlu adındaki bir Yahudi İzmir'i işgal eden yüksek rütbeli Yunan subaylarına ziyafetler verdi.⁷¹⁰

Şüphesiz Osmanlı azınlıklarının en küstah ve şımarık olanı Rumlardı. Patrik Mamelis, 9 Mart 1919'da bir açıklama yaparak **Patrikhane'nin Osmanlı Devleti ile herhangi bir ilişkisinin kalmadığını** söyledi ve **Rumlar'ı vatandaşlık görevlerinden affetti!**⁷¹¹ Bu, Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyeceksiniz, askerlik yapmayacaksınız, verilecek emirlere ve kanunlara riayet etmeyeceksiniz, Osmanlı Mahkemeleri'ni, Osmanlı Jandarması'nı, Osmanlı Polisi'ni tanımayacaksınız demektir.

707 Geniş bilgi için bakınız: Mete Tunçoku, **Çanakkale 1915, Buzdağının Altı**, Ankara 2005, s: 83, 90.

708 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 148.

709 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgeleri'nde Türkiye**, s: 227.

710 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya**, c: 1, s: 131.

711 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 164.

Osmanlı Hükûmeti bir süre sonra Yüksek Komiserlikler'in bas-kısıyla **Rum ve Ermeniler'in askerlik hizmetinden muaf tutulduklarını** ilan etti.⁷¹²

İşte bu sırada Hahambaşı'nın Yüksek Komiserlerle temasa geçtiği görüldü. Bu temas sonunda Osmanlı Bakanlar Kurulu demek olan **Vükela Meclisi, Rum ve Ermeniler'in silâh altına dâvet edilmemeleri hususunda uygulanan kararın Yahudileri de kapsamasına karar verdi.**⁷¹³

Görüldüğü gibi, **devletin nimetlerini paylaşmak için en ön safta sıraya girenler, külfet bahis konusu olunca bir kolayını bulup kaçıyorlardı.**

Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı **papazlar, Kurtuluş Savaşı'nın başından sonuna kadar Yunan Ordusu'nu desteklediler.** Batı ve Orta Anadolu ile Doğu Karadeniz bölgelerindeki hemen bütün Rum ayaklanmalarında aktif olarak yer aldılar. Aynı işi Doğu ve Güneydoğu'da Ermeni papazlar yaptı.⁷¹⁴

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Fener Patrikhanesi'nde Yunan Ordusu'nun Anadolu'da zaferler kazanması için ayinler tertipleyen⁷¹⁵ Patrikhane, 16 Mart 1919'da bütün İstanbul kiliselerinde okunan bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride deniyordu ki:

İhanet Belgeleri

"... İstanbul ve civarı Rumları bugün kiliselerde toplanarak anavatan Yunanistan'la birleşme kararını ittifakla kabul etmişlerdir.

"Türkiye Rumları, 25 yıldır kendilerine ait olan bu topraklarda, her bakımdan üstün bulundukları Türk Milleti'nin idaresi

712 Sina Akşin, a.g.e., c: 1, s: 452.

713 M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., c: 1, s: 180.

714 Metin Aydoğan, **Bitmeyen Oyun**, İstanbul 2002, s: 174.

715 Erol Cihangir, **Papa Eftim ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi**, İstanbul 1996, s: 5.

altında kalmak istemediklerinden bu barbar millet ve idaresi ile her türlü bağları koparma kararını ittifakla almışlardır. Son beş asır içinde devamlı şekilde Türkler tarafından barbarca imha edilmiş, sürgünlere yollanmış Rum milleti, dünya savaşının daha ilk günlerinden itibaren müttefik devletlerin hizmetine girmiş ve bunun için de ayrıca zulme uğramıştır.

“Türkiye Rumları, üzerinde 25 asırlık hakları bulunan topraklarla birlikte anavatanları Yunanistan’a bağlanmalarını ve bunun karşılığında bütün güçleri ile mücadeleye gideceklerini bildirir.

“Türkiye Rumları Patrik Vekili Dorotheos heyetinin almış olduğu bu kararları İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan delegelerine bildirilmesini ister.”⁷¹⁶

Patrikhane 13 Ekim 1919’da da Batılı devletlere bir muhtıra göndererek, Anadolu’da başlayan **Kuva-yı Milliye hareketinin aslında Türk barbarlığından başka bir şey olmadığını** ileri sürecek, **Rumlar’ın kurtuluşunun ancak Batılı devletlerin Anadolu’yu işgal etmesine bağlı olduğunu** belirterek Amerika ve İngiltere’nin acil müdahalesini isteyecektir!⁷¹⁷

İhanet bununla bitmeyecektir.

Yunan Ordusu Trakya topraklarında ilerlerken Çorlu Metropolit Patrikhane’ye başvurarak **Çorlu’nun Yunanistan’a bağlanması** gibi tuhaf bir taleple ortaya çıkacak, ayrıca Atina, Londra, Paris ve Washington’a başvurarak **bağımsız bir Türk Devleti’nin kurulmasına engel olunmasını** isteyecektir! Oysa Çorlu’da 17 bin Türk’e mukabil sadece 3 bin Rum vardır!⁷¹⁸ Daha sonra Metron ve Kayseri metropolitleri Trakya’ya gidecek, Yunan Başkomutanı’nın huzuruna çıkacak ve Yunan Ordusu’nu bütün Trakya’yı işgale dâvet edeceklerdir.⁷¹⁹

716 Erol Cihangir, **a.g.e.**, s: 13.

717 Erol Cihangir, **a.g.e.**, s: 5.

718 M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 71.

719 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 547.

Aynı şekilde Patrik Meletios da Yunan Ordusu'nu Ankara'yı iş-gale teşvik etmiştir. Osmanlı Hükûmeti, Yunan vatandaşı olan bu adamı tanımayınca, vekili Metropolit Nikola devreye sokulmuştur. Wilson prensiplerine dayanarak Rumlar'ın Türk boyunduruğundan kurtulduğunu ve anavatanları olan Yunanistan'a iltihak ettiğini açıklayan papaz, işte bu papazdır.

Bu karar, Osmanlı Hükûmeti'ne de resmen duyurulmuştur.

Patrik Vekili Dorotheos ile Kayseri Metropoliti ve Sen Sinot Meclisi Başkanı Nikolaos da Türkiye'de incelemeler yapmakta olan Amerikan heyetinin 1 Ağustos 1919'da Amerikan Elçisi'nde düzenlediği toplantıda **“Türklerle beraber yaşamak istemediklerini”** söylemişlerdir. Aynı toplantıda, Türklerle beraber yaşamak istemediklerini söyleyen Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Amerikan himayesi istemiştir.

Bir Pontus Devleti'nin kurulmasını sağlamak için Mart sonundan beri Paris ve Londra'da temaslarda bulunan Trabzon Metropoliti Hrisantos, İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı'ndan Trabzon'a İngiliz askerlerinin gönderilmesini talep etmiştir.⁷²⁰

Görüldüğü gibi patrikler hiyanet yarışına çıkmış gibiydiler. Dinî ve millî mevcudiyetlerini Türk Milleti'ne medyun olan Rum Patriği Dorotheos ile Ermeni Patriği Zaven Efendi 15 Ekim 1919'da Yüksek Komiserler vasıtasıyla Paris Konferansı'nın başkanlığını yürüten Fransız Cumhurbaşkanı Clemenceau'ya başvurarak, **müt-tefik devletlerin bütün Türkiye'yi işgal etmesini** isteyecek kadar azgınlaştılar!⁷²¹ 17 Ekim'de de Yüksek Komiserleri ziyaret ederek bütün Türkiye'nin işgaline ilişkin taleplerini tekrarladılar.⁷²² Dorotheos, 14 Şubat 1920'de L'loyd George bir mektup göndererek, **Türkler'in İstanbul'dan atılmasını** ve Türkler için değil Yunanlılar için mukaddes olan bu şehrin Yunanlılar'a verilmesini isteyecektir.⁷²³

720 Zeki Sanhan, a.g.e., c: 2, s: 17.

721 İsmail Hami Danişment, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c: 4, İstanbul 1972, s: 462.

722 Zeki Sanhan, a.g.e., c: 2, s: 177.

723 Erol Ulubelen, a.g.e., s: 263.

24 Ocak 1919'da İstanbul'da, İçanadolu Rumları'nın temsilcilerinden oluşan bir Anadolu Komitesi kurulur. Komitenin yedi üyesinden biri olan Sofokl Hüdaverdioğlu, Anadolu Rumları'nın toprak taleplerini iletmek üzere Mart-Nisan aylarında Paris ve Londra'ya gidecektir.⁷²⁴

Hatırlamanız gerekir ki, İzmir Metropolitisi Hrisantos, İzmir'in işgalini destekleyen bir mesaj yayınlamış, Patrikhane temsilcileri de Yüksek Komiserlere birer mektup göndererek İzmir'in işgal edilmesinden duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdi.

İznik Başpiskoposu Vassilios şöyle diyordu:

“Geride bir tek fert kalmamak üzere Türkler’in tü-müyle yok olmasını nasıl da isterdim!”⁷²⁵

2 Temmuz 1919'da Çukurova'daki Rumlar ve Latinler Fransız Cumhurbaşkanlığı'na bir yazı göndererek Fransa'ya bağlanmak istediklerini arz ettiler. **Çukurova Emenileri ile Araplar Fransız himayesi altında yaşamak istiyorlardı.** Bölgedeki **Çerkezlerin amacı Fransız mandası altında bağımsız bir devlet olma**ktı.⁷²⁶

15 Mart 1919'da İstanbul'da **Arnavut Teavün Cemiyeti** kuruldu. Bu cemiyet Londra Konferansı'nın dışarıda bıraktığını iddia ettiği bazı toprakların Arnavutluk'a katılması için çalışacaktı.⁷²⁷

Yunan Ordusu'nda

Anadolu Rumları

Rumlar'ın Türk düşmanlığı söylemden ve bazı girişimlerden ibaret kalmamıştır. Rumlar Türkiye topraklarında Türkleri yok etmek için eyleme de geçmişlerdir. Yunan askerlerinin İzmir'e çıkı-

724 Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, çeviren: Hakkı Devrim, İstanbul 1974, s: 220.

725 Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, İstanbul 2001, s: 90.

726 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 357.

727 Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, s: 452.

şını takip eden günlerden itibaren Rumlar ve Ermeniler düşman ordusuna katılıp, silâhsız, öndersiz ve teşkilâtsiz kalan Türkler'e karşı savaşımlardır.⁷²⁸

İzmir'de bulunan Yunan Genel Karargâhı, işgal altında tuttukları bölgelerde Rumlar için seferberlik bile ilan etmiştir. 12 Mart 1920 tarihli seferberlik emrinde, 20-21 yaşındaki Rum gençlerinin 28 Mart'a kadar asker yazılmaları istenmiştir. Seferberlik emrine uyup, başlarında papazları olduğu hâlde İzmir'e gelen **Rumlar'dan üç alay kurulacak⁷²⁹ ve bu alaylara Türkleri yok etme görevi verilecektir.** Yunan kuvvetleri yine yerli **Rumlar'dan kurulan çetelerle Sapanca'yı işgal edecekler,** buradan yeni cinayetler işlemek üzere Söğüt ve Eskişehir'e doğru harekete geçeceklerdir.

22 Nisan 1921'de Denizli'nin Batısı'ndaki Yeniköy istikame-tinden saldırıya geçen ve ellerinde Yunan Ordusu'nun verdiği makineli tüfekler bulunan düşman kuvvetinin tamamı Rum ve Ermeniler'den oluşuyordu.⁷³⁰ Sakarya Savaşı'nda ve önceki muharebelerde **esir alınan Yunanlılar arasında çok sayıda Anadolu Rumu'na rastlanmıştı,** bunlar İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldılar. Seyitgazi'de esir edilen 28 vatan haini Rum, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin kararı ile vatanı ihanet suçunun failleri olarak 30 Temmuz 1921'de Karaoğlan Çarşısı'nda asılarak idam edildi.⁷³¹ Bilal Şimşir'in İngiliz arşivlerinde rastladığı bir belgeye göre **Yunan Ordusu'nda 35 bin Türkiyeli Rum, Türkiye'ye karşı çarpışıyordu!**⁷³²

728 Nuri Köstüklü, **Batı Cephesi Mıntıkası'nda Millî Mücadele Karşısı Ermeni-Rum Faaliyetleri**, "Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri", c: 1, Ankara 2003, s: 537.

729 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 423.

730 Nuri Köstüklü, **a.g.m.**, s: 537.

731 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 631.

732 Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri'nde Türkiye**, c: 3, Ankara 1984, s: 457.

Bu rakama, bu kitabın kapsamı dışında kalan Pontus çetelerini,^{733*} Trakya ve Batı Anadolu'daki diğer Rum çetelerini, Mersin, Adana, Maraş, Gaziantep, Urfa yöresinde Fransızlar'ın emrinde Türkleri yok etmekte olan Ermeni çetelerini ve Kürt ayaklanmalarına katılanları ilave edersek ürkütücü rakamlarla karşılaşırız ki, bu rakamlar kendilerini Türk hissetmeyenlerin bu vatanla hiçbir ilgilerinin olmadığını ifade eden somut göstergelerdir.

733 * Pontus meselesi ile ilgilenenler **Pontus'ta Hesaplaşma** isimli eserimize bakabilirler.

MÜTAREKE BASINI

“... Asıl olan dahilî cephe'dir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephe'dir. Zahiri cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsellâh cephesidir. Bu cephe tezelzül, tebeddül edebilir; mağlup olabilir. Fakat bu hâl, hiçbir vakit bir memleketi, bir mileti mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren dahilî cephenin sukutudur.”

Atatürk, Nutuk, 639

İstanbul, 1973

Mondros Mütarekesi ile silâhlar susar, kalemler konuşmaya başlar.

İstanbul Hükûmeti'nin zafer olarak tanıttığı mütarekenin aslında bir teslimiyet sözleşmesi olduğunun anlaşılması, düşman dayanmasına bağlı 60'tan fazla geminin Boğaza demirlemesi, özellikle İzmir'in işgalinden sonra artık İstanbul'dan umutlarını kesen vatanperverler kendi seslerini yükseltmeye başlarlar.

22 Mayıs 1919'da Balıkesir'de Doğrusöz Gazetesi yayınlanır. Onu yine Balıkesir'de neşredilen İzmir'e Doğru Gazetesi ile Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz takip eder. Daha sonra Nazilli'de Aydınili, Bursa'da Gündüz, Adana'da Yeni Adana gazeteleri mücadeleye atılırlar. Konya'da Öğüt, Amasya'da Emel, Erzurum'da Albayrak, Edirne'de Ahali, Antep'te Antep Haberleri, Trabzon'da İstikbal, Giresun'da Işık, Samsun'da Ahali, Antalya'da Anadolu, Elazığ'da Şatvet-i Milliye ile Sivas'ta İrade-i Milliye ve Atatürk'ün Ankara'da

çıkardığı Hakimiyet-i Milliye gazeteleri Kuva-yı Milliye'ye destek vermek maksadıyla yayına başladılar.

Bu gazetelerin istisnasız hepsi, fevkalâde kıt mâlî imkânlar ve ilkel şartlar altında, sahiplerinin büyük fedakârlıkları sayesinde çıkarılan gazetelerdir. Buna rağmen hem düşman propagandasına cevap verilmiş, hem de halkın moralini yüksek tutarak onların millî mücadeleye katılmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Genellikle **aralarında Türk evlâdına pek rastlanmayan Hürriyet ve İtilâf Partisi mensupları ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri tarafından çıkarılan bazı gazeteler düşmanla işbirliği yapmış, işgal kuvvetleri tarafından da desteklenmişlerdir.**

Balıkesir'de İrşat, işgal altındaki Bursa'da yayınlanmaya başlayan İntibah, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra Adana'da faaliyete geçen Ferda, işgal Adana'sında neşredilen Adana Postası, Kastamonu'daki Zafer ve Mudurnu'daki Kürsi-i Millet gazeteleri, ya Hürriyet ve İtilâf'ın yada İngiliz Muhipleri'nin organlarıydılar.

İşbirlikçi idiler.

Mütareke devrinde Bandırma'da yayınlanan **Adalet Gazetesi'nin sahibi Bahriyeli Ali Sami Bey bir Yunan uşağıydı.** Maalesef Türk Ordusu'nda albaylığa kadar yükselen bu zat, 31 Mart olayına karıştığı için Mısır'a kaçmış, sonra işgal altındaki Bandırma'ya gelip Adalet'i çıkarmaya başlamıştı. Türk köylülerini Yunanlılar lehine teşkilâtlandırmaya çalışıyordu. Yanına yerli Rumlar'dan muhafız alarak abone kaydettiği bilinen Ali Sami, Yunanlılar tarafından Savaştepe'de görevlendirilmiş, **Türk taarruzu başlayınca Selanik'e kaçmıştı.**⁷³⁴

Millî mücadele yıllarında Demirci Kaymakamı olan eski valilerimizden İbrahim Ethem Akıncı, Adalet'in **Yunan parası ile yayınlandığını** yazmıştır.⁷³⁵

734 Ömer Sami Coşar, **Millî Mücadele Basını**, İstanbul 1964, s: 49.

735 İbrahim Ethem Akıncı, **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978, s: 269.

Zaferden sonra Yunan Ordusu'nun peşine takılıp Türkiye'yi terk eden Ali Sami, **Atatürk'ü öldürmekle görevlendirilecek**, fakat Türk istihbarat birimleri suikastı önleyeceklerdir. Ruhi depresyonlar içinde yaşadığı bilinen bu vatan haini sonunda **Ortodoks Hristiyan olacak** ve böylece vatanından sonra dinine de ihanet edecektir.

Halk, Balıkesir'de yayınlanan İrşat Gazetesine Yunan tarafı neşriyatından dolayı **Gâvurcu İrşat** adını vermişti. Yunan işgal kuvvetleri Komutanı **“Steryadis cenaplarının”** yetim çocuklara kurbanlık koyun hediye ettiğini usakça bir üslupla anlatarak câniyi sevimli göstermeye çalışan bu gazete 4 Eylül 1920 tarihli nüshasında Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle saldıracaktı:

“... Anadolu'da fitne ocağını tutuşturmuş bir sergerde! Son devrin Kabakçı Mustafa'sı!”

Gazeteye göre Kuva-yı Milliye mensupları ipten kazıktan kurtulmuş Anadolu fedaileri idiler.

İşgal kuvvetleri komutanlığı, Balıkesir Vilayet Matbaası'nı İrşat Gazetesinin emrine tahsis etmişti. Gazetenin kâğıt ve mürekkep ihtiyacı da yine işgal kuvvetleri tarafından karşılanıyordu.⁷³⁶

Bursa'da yayınlanan Mücadele ve İntibah gazeteleri de Yunan taraftarı idiler. Vilayet Matbaası'nın da müdürü olan Mücadele'nin sahibi Enver Bey ile, Bursa Gazetesinin sahibi Cemal Kudret Bey, **vatana ihanet suçundan gıyaplarında mahkûm olmuşlardı**. Bursa kurtulduğunda bu ikisinin firar etmiş oldukları anlaşıldı.

İzmir'de yayınlanan Köylü Gazetesine göre, İngilizler'in Türk Milleti'ne karşı herhangi bir husumetleri yoktu! İngilizler Türkler'in tarihi ve an'navî dostuydular! Onlar Türkiye'ye, Türk-İngiliz dost-

⁷³⁶ Ömer Sami Coşar, **a.g.e.**, s: 47.

luğunu tehdit eden kimseleri cezalandırmak için gelmişlerdi, asla kötü niyetli değillerdi!⁷³⁷

Yakup Kadri bu gazetenin **İzmir'deki Yunan idaresinin organı olmak alçaklığını irtikâp ettiğini** yazar.⁷³⁸

Adana'da yayınlanan Ferda Gazetesi, işgal kuvvetlerini **“medeniyetin temsilcileri”** olarak alkışlar. Sanki fırsat bekliyormuş gibi Mondros Mütarekesi'nin imzasından bir gün sonra yayına başlayan bu gazete, Fransızlar'dan maddî-manevî destek görmüştür. Atatürk, Nutuk'ta Ferda'nın bir **ecnebi gazetesi** olduğuna işaret etmektedir.⁷³⁹ Ermenileri örgütleyip, Türkler'in üzerine gönderen İşgal Kuvvetleri Komutanı Romien ile mülâkatlar yayınlarak⁷⁴⁰ düşmanı sempatik göstermeye çalışan Ferda, vatan savunması yapmakta olan Türk Milliyetçileri'nin amansız düşmanıdır. Ferda'ya göre; **milliyetçilik demek, çetecilik demektir! Soygunculuk ve yağmacılık demektir! Milliyetçilerin amacı milleti soymak, aç bırakmak ve tamamen öldürmektir!**⁷⁴¹

Ferda, 5 Kasım 1920 tarihli nüshasında, bir Fransız uşağı olduğu anlaşılan Adana Vali Vekili Abdurrahman Bey'in demecini yayınlar. Vali Vekili'nin işgal kuvvetlerinden şikâyeti yoktur. Evleri basıp yağmalayan, varlıklı kimseleri haraca bağlayan, kadını kızı dağa kaldıran Ermeni çetelerinden de şikâyetçi değildir. Onun şikâyeti millî teşkilâttandır. **“Millî teşkilât adı altında bir takım âsilerin vilayeti kasıp kavurmasından”** yakınan Vali Vekili'ne göre Fransızlar Adana halkının iyiliğini istemektedir! Dolayısı ile ayaklanmak için sebep yoktur!⁷⁴²

Fransızlar tıpkı bu Vali Vekili Abdurrahman Bey gibi işbirlikçi Mesut Fani'yi Osmaniye'ye kaymakam tayin ederler. Mesut

737 Köylü, 6 Haziran 1921.

738 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon**, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı Yayını, s: 126.

739 Atatürk, **Nutuk**, c: 1, s: 331.

740 M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 1, s: 27.

741 Ferda, 20 Aralık 1920.

742 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 273.

Fani kaymakamlık koltuğuna oturunca bir beyannâme yayınlayıp halkın teslim olmasını ister. Beyannâmenin birkaç cümlesi aynen şöyledir:

“... 400 yıldır altında yaşadığımız bayrak denilen o kırmızı paçavradan ne fayda gördünüz? Bugün muazzam bir devletin (Fransa’nın) şanlı bayrağı üzerimizde dalgalanıyor. Bari bundan istifade ederek mesut yaşayalım!”⁷⁴³

Bu vatan haini, Ferda Gazetesi’nin yazarları arasındadır. Gazetenin sahibi de bir başka vatan hainidir:

Ali İlmî Fanîzâde.

İkisi de kardeşirler.

İkisi de Kürt Teali Cemiyeti’nin üyesidirler.⁷⁴⁴

Kardeşin kardeşi kırmasına sebep olan âsi Delibaş’a **“kahraman”** Mustafa Kemal Paşa’ya **“Düzme Mustafa”** diyebilen **bu gazete için Türk kuvvetleri düşman kuvvetleridir!** Ferda, millî kuvvetlerimizin Sarıçam’da Fransız birlikleri ile yaptığı çarpışmayı, 90 yıl sonra bugün bile insanın kanını donduran şu cümlelerle duyurmuştur:

“... Düşmanın bir keşif kolu Sarıçam’da Fransız kuvvetleri ile karşılaşarak çarpışmış ise de püskürtülmüştür!”⁷⁴⁵

Okuyucularımız Fanîzâdelerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabın Hazin Sonları başlıklı bölümünde bulabilirler, biz şimdilik Türk askerine düşman diyen bu kanı bozuğun devletin başına nice belâlar açan **Papaz Muşeg’in casusu olduğunu** belirtmekle yetineceğiz.

743 1. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c: 8, s: 443.

744 Ali İlmî Fanî, **Bir 150’liğin Mektupları**, hazırlayan: Abdullah Uçman-Handan İnci, İstanbul 1998, s: 15.

745 Ferda, 15 Ekim 1920, zikreden: Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşı’nda Doğu Klıkya Olayları**, Adana 1975, s: 119.

Yunanlılardan para alıyor muydu, bilemiyoruz, Edirne'de yayınlanan Te'min Gazetesi, Yunan komutanlarının Selimiye Camii'ne gelişlerini adeta bir Yunan gazetesi gibi bildirmiştir:

“... Dün öğleden sonra saat beşte, Yunan Genel Valisi Beyefendi hazretleri, Yunanlı generaller, askerî ve mülkî ileri gelenler ve Metropolit Efendi hazretleri Selimiye Camii'ni şereflendirmişler ve Müftü Hilmi Efendi ve yanındakiler tarafından karşılanmışlardır. Özgürlük ve adaletin saygı değer temsilcisi olan Başbakan Venizelos hazretlerinin sağlığı için Müftü Efendi tarafından yapılan güzel bir duaya katılmışlardır.”⁷⁴⁶

Vatan'ı Kaça Sattılar?

İlgili işgal subayları basınla temas etmek için çeşitli etnik unsurlara mensup insanların kokuştığı bir sosyal mezbelik olan Osmanlı başkentinde daha müsait bir vasat buldular. Bu subaylar, aralarında Türk evlâdına pek rastlamadığımızı ısrarla belirtmek ihtiyacını duyduğumuz Hürriyet ve İtilâf taraftarı gazeteci ve yazarlarla daha yakından ilgilendiler. Bu partinin Genel Başkanı olan Miralay Sadık Bey'in İngilizlerle birlikte hareket etmesinden istifade ederek, avlamak istedikleri yazarlarla sık sık buluştular. Onlarla dostluk kurdular. İhtiraslarını tatmin ettiler, ihtiyaçlarını karşıladılar. İstanbul Hükûmetleri ile Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Milliye ile Hürriyet ve İtilâf arasındaki uyumsuzlıklardan, İttihat Terakki'nin “**müşterek düşman**” oluşundan faydalandılar. Bazı yazarları satın aldılar, bazı gazeteleri ele geçirdiler, bazı gazeteler çıkardılar. Bospohore Gazetesi İngilizler'in malî desteği ile yayınlanıyordu. İstanbul, Fransız Sefareti'nin kontrolü altında idi.⁷⁴⁷

İngiliz gizli servisi, aradığı adamların çoğunu Damat Ferit'in çevresinde buldu, onları elde etmek için de fazla zahmet çekmedi.

⁷⁴⁶ Te'min, 13 Ağustos 1920, Aydın Keleşoğlu, **İhanet Basını**, Ankara 2010, s: 375.

⁷⁴⁷ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Ankara 1981, s: 164.

İngiliz Yüksek Komiserliği reddetmiştir ama Amerikan gizli belgelerinde **İngiliz Yüksek Komiserliği'nin İngiliz mandasını destekleyen 3-4 gazeteye para verdiğiine ilişkin** istihbarat raporları vardır!⁷⁴⁸ Zaten bu durum, öteden beri örneklerini sunageldiğimiz utanç verici neşriyattan da anlaşılmaktadır.

Tarık Mümtaz, Peyam-ı Sabah Gazetesi'nin sahibi Mihran Nakkaşyan Efendi'nin,⁷⁴⁹ Damat Ferit lehine yazılan her kelimeyi altınla tarttığını yazmaktadır.⁷⁵⁰ Öldüğünde Damat Ferit'in çantasından Peyam-ı Sabah'ın hisse senetlerinin çıktığı bilinmektedir ama Nakkaşyan'ın İngilizler'den para alıp almadığı hususunda şimdilik herhangi bir bilgimiz yoktur.

Fakat **Ahmet Cevdet'in İngilizler'den para aldığı anlaşılmaktadır.** Bern'deki İngiliz Büyükelçisi Rumbold, Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı 5 Aralık 1918 tarihli şifrede Ahmet Cevdet'in sahibi olduğu İkdam Gazetesi'ni İngiliz çıkarları için seferber etmek niyetinde olduğunu bildirmiştir.⁷⁵¹

Bir başka belgeden Ahmet Cevdet'in **“İngiliz çıkarlarına hizmet etmeye ikna edildiği”** anlaşıyor.⁷⁵² Aynı şekilde Servet-i Fünun ve Soir gazeteleri sahibi **Ahmet İhsan da İngiliz taraftarı yapılmıştır! İleri Gazetesi'nin yazarı ve Yazı İşleri Müdürü Celal Nuri İtalyan ajanıdır!**

İtalya Dışişleri Bakanlığı ile sıkı ilişkiler içinde bulunan Celal Nuri, bu bakanlığın eski müsteşarı Signor Borsarelli'nin yardımları ile Paris Barış Konferansı'na gider. Mühim bir adam olarak tanıtılır. Türkler'in, özellikle Trakya ve Anadolu'da İtalyan güdümünden yana olduklarına dair basına beyanatlar verir.⁷⁵³ Fakat Trakya

748 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleri İle Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı Yılları**, İstanbul 2006, s: 49.

749 Mihran Nakkaşyan Efendi, zaferden sonra İtalya'ya kaçacaktır.

750 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 341.

751 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günleri'nde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 3.

752 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 27.

753 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 27.

ve Anadolu üzerinde hak iddia eden Venizelos, Celal Nuri'nin Yunan makamlarına gönderdiği ve Anadolu ve Trakya'nın Yunanlılara verilmesini isteyen dilekçelerini Atina gazetelerine dağıtınca, bu yazı işleri müdürünün **çift taraflı çalışan bir ajan olduğu ortaya çıkarılır.**

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunduğu göre Amerika'ya da yakın durduğunu söyleyebileceğimiz Celal Nuri, daha sonra Anadolu'ya geçip millî mücadeleye katılacaktır.

“Malî Yardım Yapılırsa Yunan İddialarını Desteklerim”

24 Ekim 1921'de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan İngiliz gizli istihbarat raporunda Mevlanzâde Rıfat'ın, kendisine malî yardım yapılırsa Yunan iddialarını desteklemeyi kabul ettiği bildirilmektedir.⁷⁵⁴

İngiliz gizli belgelerinde Seyit Abdülkadir ile birlikte Kürt Partisi'nde aktif rol almış kişiler arasında gösterilen⁷⁵⁵ Mevlanzâde, Serbestî Gazetesi'nin sahibidir.

Celal Bayar, Ziya Şakir Soko'nun 1933'de Son Posta Gazetesi'nde yayınlanan “İttihat Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Öldü” başlıklı tefrikasına atıfta bulunarak Mevlanzâde Rıfat'ın, Fitz Maurice'un önünde yerlere kadar eğildiğinden, ona şaşılacak derecede büyük hürmet gösterdiğinden bahseder.⁷⁵⁶

Bu Fitz Maurice, İngiliz entelijans servisinin ileri gelen ajanlarından! İngiliz Elçiliği'nde baştercümandır ve azılı bir Türk düşmanıdır!

Ziya Şakir, bazı gazete bütçelerinin birden bire genişlediğinden bahsederek Serbesti Gazetesi'nin İngilizler'den para aldığını ima etmektedir.

754 Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s: 216.

755 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, s: 203.

756 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 1, İstanbul 1965, s: 186.

Kendisine para verilmesi hâlinde Yunanlıları destekleyeceğini söyleyebilen Mevlanzâde Rıfat, Kürt Teali Cemiyeti'nin birinci derecede faaliyet gösteren mensupları arasındadır.⁷⁵⁷ Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin de üyesidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas'tan 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği 9 Eylül 1919 tarihli şifresinden öğreniyoruz ki, bağımsız Kürdistan için propaganda yapmak maksadıyla İngiliz istihbarat subayı Binbaşı Novil ile birlikte Malatya'ya gelenlerden biri de Mevlanzâde Rıfat'tır! Ötekiler de Kâmuran Bedirhan, Celadet ve Cemilpaşazâde Ekrem!⁷⁵⁸

Mevlanzâde, İstanbul'da kendisini ziyarete gelen Sait Nursî'ye de **“Kürdistan'ı kuralım”** teklifinde bulunacak, fakat teklif reddedilecektir.⁷⁵⁹

Sahibi olduğu Hukuk-u Beşer Gazetesi'nin 25 Mart 1919 tarihli nüshasında komutanlara **“âli sefiller, haydut elebaşları”** dediği için Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ne başvurup Mevlanzâde hakkında kanunî işlem yapılmasını isteyecek, fakat bu mektup Harbiye Nezareti tarafından Mevlanzâde'ye gönderilecektir!⁷⁶⁰

Basınla bir ilgileri yoktur ama yeri gelmişken kaydetmeliyiz ki, İngiliz gizli belgeleri arasında Kâmil Paşa kabinesinde İçişleri

757 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya**, c: 1, Ankara 1973, s: 136, 190 numaralı dipnot.

758 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c: 3, İstanbul 2000, s: 372. Ayrıca bakınız: Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1969, s: 189.

759 Necmettin Şahiner, **Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Sait Nursî**, İstanbul 1990, s: 228. Sait Nursî, Seyit Abdülkadir'den gelen Kürdistan'ın kurulmasına dair teklifi de reddedecek ve ona şu cevabı verecektir: “Allahü Zülcelâl hazretleri Kur'an-ı Kerim'de öyle bir kavim getireceğim ki, onlar Allah'ı sever, Allah da onları sever” diye buyurmuştur. Ben de bu beyan-ı ilahi karşısında düşündüm, bu kavmin bin yıldan beri âlem-i İslâm'ın bayraktarlığını yapan Türk Milleti olduğunu anladım. Bu kahraman millete hizmet yerine 450 milyon hakiki Müslüman kardeş bedeline birkaç akılsız kavmiyetçi kimsenin peşinden gitmem.” Necmettin Şahiner, **a.g.e.**, s: 229.

760 Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, İstanbul 1998, s: 37, 27 numaralı dipnot.

Bakanlığı yapmış olan **Reşit Bey'in Fransız ajanı olduğuna ilişkin raporlar vardır!** Bu raporlara göre bu sefil Bakan'a, Fransız istihbarat servisine verdiği bilgilere karşı M. Feuillet vasıtasıyla ayda 1.500 frank ödenmiştir.⁷⁶¹

Nitelikli Dolandırıcılar

“İngilizler buraya geldiklerinden beri kendilerine en müstehrek ve rezil vasıtalarla taraftar temin etmekten geri durmuyorlar”⁷⁶² diyen Maliye Nazırı Cavit Bey, cümlesini şöyle tamamlamaktadır:

- Sait Molla'yı bile istihdam ediyorlar!

Müstehrek demek, iğrenç demektir, tiksinti veren demektir.

İşte bu müstehreklerden, Damat Ferit Hükûmetleri'nde Şûrâ-yı Devlet üyeliği ve Adliye Nezareti Müsteşarlığı yapan Sait Molla, İngilizler'den aldığı para ile Türkçe İstanbul Gazetesi'ni çıkarmıştır.⁷⁶³ İstiklâl Savaşı ile ilgili Amerikan gizli belgelerinden öğreniyoruz ki, **İngilizler Sait Molla'ya hizmetlerine mukabil ayda 3 bin lira vermişlerdir.**⁷⁶⁴

Dokuz Harbiye Nazırlığı'na yâverlik eden Tarık Mümtaz Göztepe, Vahidettin Mütareke Gayyasında isimli eserinde nitelikli bir dolandırıcılık hikâyesi anlatır. Anlattığına göre kendi politikalarını destekleyen bir yayın organına ihtiyaç duyan Damat Ferit, devletin kırk yıllık resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayî'yi günlük siyasi gazete hâline getirmeyi düşünür. Yakınları büyük skandala sebebiyet vereceğini söyleyerek onu bu teşebbüsünden vazgeçirirler. Fakat Sadrazam Paşa'nın etrafında “hele bir gazetemiz olsun, evvel Allah, siyasi hasımlarımızın iflahını keseriz” diyen birçok dalka-

761 Salahi Sonyel, a.g.e., s: 2.

762 Maliye Nazırı Cavit Bey, **Felâket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi**, İstanbul 2000, c: 1, s: 210.

763 Cemil Dönmez, **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Ankara 1999, s: 63; Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c: 2, s: 95, 228 numaralı dipnot.

764 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleri İle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, s: 48.

vuk vardır. Sait Molla da bu dalkavuklar arasındadır. Yakınlarının “efkâr-ı umumiyenin derin nefretini nefsinde toplamış olan” bu zattan uzak durmasını tavsiye etmelerine rağmen, sonunda gazete çıkarma görevi Sait Molla’ya verilir.

Sait Molla parayı alır, gazetenin ilk sayısını çıkarır ve bakınız sonra ne yapar?

O yıllarda gazeteler basılmadan önce İngiliz, Fransız, İtalyan temsilcileri ve bir Türk memurdan oluşan sansür heyetinin onayını almak zorunda idiler. Sait Molla sansürün yayını men ettiği bir yazıyı kasten neşrederek, daha ikinci sayıda gazetenin kapanmasını sağlar, parayı da cebine atıp sıvışır. Dolandırdığı para bin liradır.

Molla daha sonra, Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi Velid Bey’in kendisi hakkında açtığı dâvâdan yakasını kurtarabilmek için, mahkeme başkanını Erzurum’a sürgün edip, adliyeden evrak çaldırtacaktır.

Sait Molla, işte böyle bir Molla’dır.

Tarık Mümtaz Göztepe, ileride bahsedeceğimiz 150’liklerden Mevlanzâde Rıfat’ın da aynı şekilde Damat Ferit’ten 5-6 yüz lira para sızdırıp, gazeteyi sansüre kapattırdığını yazmaktadır.⁷⁶⁵

Abdullah Cevdet, senatoryum için toplanan parayı çalmakla yetinmeyecek, İttihat Terakki’nin Cenevre’deki matbaasının da üstüne yatacaktır.⁷⁶⁶

Tekraren arz etmek isterim ki, Kürtçe Jin Dergisi’nde yazan bu Abdullah Cevdet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin, Sevr’in imzalanması münasebeti ile Fehmi Paşa Konağı’nda tertiplemediği kutlama töreninde **haşmetli kral ve kraliçeye afiyet dileyen Abdullah Cevdet’tir!**

⁷⁶⁵ Bakınız: Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 362, 367.

⁷⁶⁶ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, c: 3, İstanbul 1968, s: 557.

Çanakkale'de destan yazan kahramanları **medeniyeete diren-
mekle** suçlayabilen bu adam, İstiklâl Harbî'nin ve Gazi Paşa'nın
Kürtçü muhaliflere arasındadır.

İstiklâl Savaşı'nda Türk Milliyetçileri'nin karşısına dikilen gü-
ruh, kimi İngiltere ile, kimi İtalya ile, kimi Fransa ve Yunanistan
ile veya işbirlikçi iktidar çevreleri ile çıkar ilişkileri bulunan işte
bu güruhtur.

Bu güruh tarafından yayınlanan Alemdar Gazetesi'nde -hangi
devlete hizmet ediyorsa- Feridun adında biri, Mustafa Kemal
Paşa'ya **"cani"** diye saldıramış,⁷⁶⁷ gazete de millî teşkilâtın yok
edilmesini istemiştir:

*"... Millî teşkilâtı yok etmek, millet için varolma mücadelesi-
dir. Müslümanlar bilmelidirler ki, o alçaklara karşı çıkanlar dine,
halifeye, millete unutulmaz hizmetlerde bulunmuş olacaktırlar!"*

Yine bu güruha mensup olan Mihran Nakkaşyan Efendi'nin Sa-
bah Gazetesi, milliyetçileri milleti öldürmek istemekle suçlamıştır:

**"... Milliyetçilik ve çetecilik, soygunculuk ve yağma-
cılık demektir. Onların amacı milleti soymak, aç bırak-
mak ve tamamen öldürmektir!"**⁷⁶⁸

Bu güruh için esas olan vatanın istiklâli değildir.

Milletin istikbâli değildir.

Devletin bekâsı değildir.

Türk'ün şeref ve haysiyeti değildir.

Onlar ecnebi sofralarından önlerine fırlatılacak bir kemik par-
çası için vatana da millete de ihanet etmiş, Yunanlılar için dahi uy-
gun görmedikleri isnat ve iftiralarla Türk Milliyetçileri'ne saldırmış-
lardır. **Onlara göre Mustafa Kemal şâkidir!** Uzunçarşılı'nın
65 bin,⁷⁶⁹ Naima'nın 100 bin⁷⁷⁰ Türkmen'i kuyulara doldurup kat-

767 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c: 2, s: 298.

768 Sabah Gazetesi, 20 Aralık 1920.

769 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c: 3, bölüm 1, Ankara 1973, s: 113.

770 **Naima Tarihi**, c: 2, İstanbul 1968, s: 582.

lettiğini kaydettikleri Hırvat devşirmesi Kuyucu Murat Paşa, Celali'lere nasıl muamele etmiş ise, Kuva-yı Milliye'ye de öyle muamele edilmelidir! Maiyetindekiler, zorba yamağı Cafer Tayyar şaklabanının elini kolunu bağlayıp hükûmete teslim etmeli, Kemal şaklabanına haddi bildirilmelidir!

20 Nisan 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'ta yayınlanan bu satırlar, L'Entent muhabirine Dahiliye Nazırı sıfatıyla verdiği demeçte **“Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Rumlar'dan daha tehlikeli olduklarını”** söyleyen⁷⁷¹ Ali Kemal'e aittir.

Bu adamın ve diğer bazı adamların üzerinde biraz durmamız gerekiyor.

Ali Kemal

Millî mücadele hakkında en alçakça neşriyatı Ali Kemal yapmıştır.

Celal Bayar'ın, **hürriyet taraftarlarını Abdülhamit'in serhafiyesi Ahmet Celalettin Paşa'ya gammazladığından**⁷⁷² bahsettiği bu adam, tam 14 yıl boyunca memleketin nasıl idare edilmesi lazım geldiği hususunda ahkâm kestikten sonra, iktidara gelir gelmez kurtuluşu ecnebilerin himayesi altına girmekte arayacak kadar tiynetsiz ve şahsiyetsizdir!

Onun için önemli olan Türkiye'yi İngilizler'in veya Fransızlar'ın himayesi altına sokmaktır!

Tâbi olacağı efendinin kimliği pek önemli değildir.

Altında yaşayacağı bayrak, talimatlarına riayet edeceği âmir de önemli değildir.

9 Kasım 1918 tarihli Sabah Gazetesi'nde **“İngiliz dostluğunu kazanmanın, Osmanlı Devleti'nin temel siyaset ilkesi olduğunu”** yazabilmiş, 16 Kasım'da iki vatanından birinin Fransa

771 Zeki Sanhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, c: 1, s: 343.

772 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 1, İstanbul 1965, s: 193.

olduğunu ifade etmiştir ama, ikinci vatanın neresi olduğunu mes-kut geçmiştir. O ikinci vatan herhâlde İngiltere olmalıdır.

İşgal kuvvetlerine hizmet edeceğini açıkça ilan eden ve bu yazıları sebebi ile Ali Kemal'i, Mustafa Sabri, Artin Cemal, Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir gibi Kuva-yı Milliye'nin amansız düşmanları ile birlikte 1. Damat Ferit Hükûmeti'nde Ma-arif Nazırı olarak görüyoruz.

Bakanlık koltuğunda otururken de umudunu Fransızlara bağ-lamıştır. Şu sözler ona aittir:

“... Hakkımızda lûtuף ve âtîfet için Fransız dostlarıma güveniyorum. Onlar bizi âli himayelerine alacaklardır!”⁷⁷³

İngiltere'nin vaziyete hâkim olacağını tahmin etmiş veya Fransızlar yüz vermemiş olacak ki, sonraki günlerde Türkiye'yi İngiltere'nin kurtaracağını yazmıştır.

Hâlbuki Türkiye, İngiliz ve Fransız işgali altındadır.

İşgalcilere karşı istiklâl ve namus mücadelesi yapmakta olan **milliyetçilerin idam fetvalarının müsveddelerini yazabi-lecek kadar**⁷⁷⁴ milliyetçilerin amansız düşmanı olan bu vatan hainine göre **Mustafa Kemal Paşa maskaralık yapmakla meşguldür.**⁷⁷⁵ Ona göre Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşa'lar dahil **Kuva-yı Milliye'nin topyekün lider kadrosu hayduttur!**⁷⁷⁶ Büyük Millet Meclisi küçük adamların eseridir.⁷⁷⁷ 23 Nisan 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'ta halkı Kuva-yı Milliye'ye karşı şöyle kışkırtacaktır:

“... Teşkilât-ı Milliye sergerdeleri! Bu mahlûklar ka-dar başları ezilmek ister yılanlar tasavvur edilemez!”

O hâlde?

773 Cemal Kutay, *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, c: 19, İstanbul 1961, s: 10.818.

774 Cemal Kutay, *a.g.e.*, c: 19, s: 10.835.

775 Peyam-ı Sabah, 7 Mayıs 1920.

776 Peyam-ı Sabah, 25 Nisan 1920.

777 Peyam-ı Sabah, 28 Mayıs 1920; Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 3, s: 6.

O hâlde “Anadolu bu yılanları temizlemelidir!”

5 Ağustos’ta yayınlanan başmakalesinde **milliyetçilerin yarılınmadan katledilmesini** isteyecektir. Şu satırlar ona aittir:

*“... Anadolu’nun henüz istilaya uğramayan yerlerini Mustafa Kemal’lerden, Ali Fuat’lardan, o ipsiz sapsız, o akılsız fikirsiz zorbalarından, canilerden temizlemelidir. Artık bu heriflerin hareketlerini muhakemeye bile zaman da imkân da kalmamıştır!”*⁷⁷⁸

Maliye Nazırı Nafiz Paşa’nın oğlu Refi Molla’nın **Şayeste adında bir Çerkez halayıktan peydahladığı**⁷⁷⁹ Ali Kemal, evlenmek için de Margaret adında İngiliz-İsviçre kırması bir kadını tercih etmiştir.

İşte damarlarında muhtelif milletlerin kanı dolaştığı hâlde bizim Türk kabul edip İçişleri ve Maarif Nazırlık’larına oturttuğumuz bu İngiliz uşağı, kendini hiçbir zaman Türk hissetmemiştir.

Türk’ün değil, İngilizler ve Yunanlılar dahil, bilumum işgal kuvvetlerinin yanındadır! Dahiliye Nazırı iken her ne surette olursa olsun işgallere karşı koymak isteyenleri yakalayıp sıkıyönetime gönderilmesini emreden odur.⁷⁸⁰

14 Şubat 1920’de Fener Patriği Dorotheos, L’loyd George’a bir mektup yazarak **Türkler’in İstanbul’dan zorla atılmasını ve İstanbul’un Yunanlılara verilmesini** ister.⁷⁸¹ 23 Şubat’ta Aydın Valiliği, İçişleri Bakanlığı’na bir rapor göndererek; Aydın vilayetine gelen Yunan askerlerinin sayısının 100 bini geçtiğini, dışarıdan gelen Rumlar’ın yerli Rumlar’la Türkler’e karşı örgütlendiğini, Sakız Adası’ndan gemilerle asker ve savaş araç-gereçle-

778 Peyam-ı Sabah, 5 Ağustos 1920; Ayrıca bakınız: Feridun Kandemir, **İstiklâl Savaşı’nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul 1964, s: 48.

779 Cemal Kutay, **Bilinmeyen Tarihimiz**, İstanbul 1974, s: 361; Ali Kemal’in İngiltere’de yaşayan torunu Boris Johnson dedesinin bir Çerkez halayıkla evlendiğini kabul etmiştir. Bakınız: Hürriyet, 10 Mart 2008, s: 23.

780 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 7, İstanbul 1969, s: 2131.

781 Erol Ulubelen, **a.g.e.**, s: 236.

rinin gelmekte olduğunu bildirir. 24 Şubat'ta üç devletin başkanları Londra'da toplanıp, İzmir'e verecekleri şekli kararlaştırırlar. Verilen karara göre İzmir'de sembolik olarak Türk bayrağı dalgalanacaktır ama şehre Yunan garnizonları hâkim olacaktır. Önce-leri Rumlar'dan ve Türkler'den oluşacak bir parlamento kurulucak, fakat iki yıl sonra bu parlamento Yunanistan'a ilhak için Milletler Cemiyeti'ne başvuracak, böylece İzmir Yunanlılar'ın olacaktır.

6 Mart'ta üç yüksek komiser İstanbul'un işgal edilmesini uygun görürler. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Yüksek Komiser Robeck'e Çatalca'ya kadar Trakya'nın ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesini, Boğazlar'ın milletlerarası kontrole tâbi tutulmasını, bağımsız bir Ermenistan kurulmasını ve belki Kürdistan'ın tanınmasını isteyeceklerini bildirir. Eğer bu şartlar kabul edilmezse İstanbul işgal edilecektir.⁷⁸²

19 Mart'ta, İngiliz Harbiye Nazırı Churchill ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Wilson, Yunan Başbakanı Venizelos'a Türkiye barış şartlarını kabul etmezse askerî harekâta girişip girişmeyeceğini sorarlar. Ve askerî harekâta girişmeleri hâlinde savaş araç ve gereçleri vereceklerini söyleyerek onları Türkiye'ye karşı kışkırtırlar.

23 Mart 1920'de Ali Kemal, Alemdar'da şöyle yazacaktır:

"... Yunanlılar ne kadar ebedî düşmanımız olursa olsun, bugün galiplerimizin bir müttefikidir. Onlara karşı yapılacak hareket, İtilâf Devletleri'nin kurgunluğuna sebep olur!"

Aynı kalem, 7 Ağustos 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'ta **"Yunan Ordusu'na karşı çıkılmamasını"** isteyecektir. Şu satırlar ona aittir:

"...Ankara yöneticilerinin Yunanlılara hâlâ meydan okumalarına çılgınlıktan başka bir sıfat verilemez. Yunanlılarla aramızda akılca da ilimce de kuvvet bakımından ve her açıdan bu kadar fark varken, onlarla muharebelere girilemez!"

782 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 2, s: 412.

13 Ağustos 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'ta, **Sevr'in uygulanması lazım geldiğini** yazan Ali Kemal, Kuva-yı Milliye'yi **"Hareket-i Mecnunâne"** olarak nitelemiştir. Çünkü Kuva-yı Milliye zuhur edeli Anadolu felâketlere uğramıştır.⁷⁸³

Bir İngiliz tuzağı olan Düzce ayaklanmasını bastıran Ankara Hükûmeti'nden hesap sorulmasını isteyen⁷⁸⁴ bu süzölmüş, bu damıtılmış, bu imbikten geçirilmiş vatan hainine göre; Mustafa Kemal ve arkadaşları mahlûktur!

Sergerdedir!

Hayduttur!

Canavardır!

Kaniçicidir!

Eşküyadır!

Ya İngilizler'in, millî kuvvetlerin üstüne gönderdiği Anzavur Ahmet?

O eşkıya meşkıya değildir, Ahmet Bey'dir.

Düşmanı Anadolu'dan kovacağız diye topladıkları adamlarla Çumra'yı basan âsi Delibaş da kahraman!

Refi Cevat

Maliye Nazırı Cavit Bey **"büyük Avrupa devletlerinin yardımı olmaksızın ve bu yardımı sağlayacak tavizleri vermeksizin Anadolu'nun ortasında tek başımıza bir devlet kurup yaşamamız mümkün değildir"** diyordu.

Mustafa Kemal, hiç kimseye taviz vermeden, büyük Avrupa devletlerinin yardımını da almadan üstelik büyük Avrupa devletlerine rağmen Anadolu'nun ortasında tek başına bir devlet kurdu ve o dönmeyi de astı!

⁷⁸³ Peyam-ı Sabah, 11 Şubat 1920.

⁷⁸⁴ Peyam-ı Sabah, 30 Ekim 1920.

İşte bu dönmenin dahi “**müfsit, bayağı, rezil, kalpsiz, vicdansız, vatansız, hâyâ ve hicap bilmez**”⁷⁸⁵ diye tanımladığı İngiliz uşaklarından biri olan Refi Cevat, elini nice Türk evlâdının kanına bulayan Ahmet Anzavur’u, Alemdar’ın 22 Mart 1920 tarihli nüshasında bakınız nasıl göklere çıkarmaktadır:

“... Kendilerine haksız yere Kuva-yı Milliye adını veren, yıllardan beri kanlı pençeleri altında inlettikleri zavallı milletin adını cinayet isteklerinin tatminine âlet etmekten de çekinmeyenlere karşı, bütün milletin birleşik sinесinden kopan lanet ve nefret sesine gittikçe tercüman olanların başında hiç şüphesiz tarih Ahmet Anzavur adını kaydedecektir. Ahmet Anzavur Bey, millî olmayan kuvvetlere karşı savaşı genişletmiş ve önemli başarılar kazanmıştır!”

Eşkîyanın Posteri

Refi Cevat’ın gazetesi Alemdar, 7 Nisan 1920’de Anzavur’un boy resmini yayınlayarak, İngilizler’in Türk milliyetçilerini ezmek için üzerlerine sevk ettiği bu sergerdeyi şöyle tanıtacaktı:

“... Biga, Gönen havalisini gayri millî çetelerden temizleyen Ahmet İzzet Bey!”

8 Nisan 1920’de Yüksek Komiser Robeck’le görüşen Damat Ferit’in, Paşalık pâyesi verilen işte bu Ahmet İzzet Bey için İngilizler’den silâh ve milliyetçiler aleyhine yayınlanacak ferman ve fetvaları Anadolu’ya dağıtmak için uçak istediği hatırlanırsa, posterî verilen zatın kimlerin hesabına Kuva-yı Milliye’nin üzerine salıverildiği anlaşılacaktır.

31 Aralık 1919 tarihli Alemdar’da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını kastederek “**bağımsızlık diye bağırانların kötü niyetli olduklarını**” yazabilen Refi Cevat, daha da ileri gideerek “**hükûmetin Kuva-yı Milliye adına sığınan haydut-**

785 Maliye Nazırı Cavit Bey, Felâket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi, c: 1, İstanbul 2000, s: 232.

ların kafasına neden bir yumruk indirmediğini” soracaktır. Ona göre **istiklâlimizi kurtaracak hareket, ancak Anadolu’daki hareketin temizlenmesiyle** mümkün olacaktır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa yakalanıp İstanbul’a getirilerek Divan-ı Harb’e verilmelidir. Millet kan içen bu canavarların teker teker yakalanıp, demir kafesler içinde teşhir edilecekleri günü görmeyecek midir?⁷⁸⁶

Bütün bu neşriyat İngilizleri memnun etmek için yapılmaktadır. İngiliz askerlerinin hergün irtikâp ettikleri alçaklıklara rağmen, yaşamak için İngiltere’nin vesayetini kabul etmek gerektiğinden, İngilizler’in asırlardan beri olduğu gibi bugün de Türkleri sevdiğinden bahsedebilen bu İngiliz yalakası, 21 Nisan 1919’da şunları yazacaktır: **“... İngilizleri bekliyoruz, Türkler kendi güçleri ile adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak. İngiliz mandası için İstanbul’da 24 saatte 40 bin imza toplandı!”**

Azınlıkların imzalarını Türklere mal etmeye kalkışan Refi Cevat’ın İngiliz mandası isteyen yazıları yukarıdakilerden ibaret değildir. 30 Kasım 1919’da yegâne dostumuz olan İngiltere’nin bizi kurtaracak yegâne devlet olduğundan, 14 Temmuz 1919’da Türkiye’nin yabancı bir devlete dayanması lazım geldiğinden, bu devletin İngiltere olduğundan bahseden Refi Cevat 31 Ağustos 1919’da şunları yazmaktan sıkılmayacaktır:

“... İstiklâl bizim gibi idare edilmeyen ellerde milleti harp ve ihtilâl ile, zulüm ile mahvetmek için veba gibi tahrip edici bir felâket oldu. Güzel memleketimizin elimizde kalan kısmını korumak için tecrübe görmüş bir hocaya ihtiyaç vardır. Bu hoca bizim istiklâlimizi muhafaza etmekle beraber, bizi yaşamaya, yaşatmaya layık bir hâlde bulundurmalıdır (...) İstiklâlimizi temin edebilmek için kuvvetli bir devletin müzaharetine muhtacız, o devlet ki, İngiltere’dir ve İngiltere olmak lazım gelir!”

⁷⁸⁶ Alemdar, 21 Nisan 1920, Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 12.

14 Mart 1919'da **“vatanını seven bütün Osmanlılar'ın İngiliz taraftarı olduklarını”**⁷⁸⁷ yazabilen bu hayâsız adam, 30 Mayıs 1919'da “yegâne dostumuz olan İngiltere'nin yegâne kurtarıcımız olabileceğini” 14 Temmuz 1919'da “Türkiye'nin yabancı bir devlete dayanmasının şart olduğunu, bu devletin İngiltere'den başkası olamayacağını” tekrarlamaktan sıkılmamıştır.

Sanki Türkiye'yi işgal edenler İngilizler ve müttefikleri değilmiş gibi, 3 Mart 1919'da şöyle diyecektir:

“... Bugün hepimizin çok iyi bilmesi gerekir ki, İngiltere ve müttefikleri bize düşman değildir!”

Refi Cevat, 24 Mayıs 1919'da şunları yazacaktır:

“... Bize İngilizleri seviyorsunuz diyorlar. Elbette seviyoruz. Çünkü onlar hürriyetçi, medenî ve adaletlidir (...) onlar bizi sever, biz de onları!”

Türkiye'nin İngiltere'nin refakatına, müzaharetine ve himayesine muhtaç olduğunu sık sık tekrar eden Refi Cevat'ın en büyük düşmanı, İngilizlerle harp hâlinde olan Kuva-yı Milliye'dir! 25 Kânun-u evvel 1919'da Alemdar'da bakınız ne yazmıştır:

“... Bizler için, Türkler için, şark için, garp için velhasıl bütün dünya için bir tek bîaman düşman vardır. İttihat ve Terakki! Başka düşman bilmiyoruz!”

Refi Cevat'ın İttihat Terakki dediği, aslında müdafaa-i hukukçulardır, yani Kuva-yı Milliye'dir. Kuva-yı Milliye'yi Anadolu'yu soymak ve para için memleketi satmakla⁷⁸⁸ suçlayan Refi Cevat, Yunan işgaline dahi **“baldırı çıplak”** dediği⁷⁸⁹ milliyetçilerin sebep olduğunu yazabilmiştir:

“... Başımıza gelen Yunan hareketi ve istilâları Anadolu'daki bu serseriler yüzündendir!”⁷⁹⁰

787 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 171.

788 Alemdar, 26 Temmuz 1920.

789 Alemdar, 19 Mayıs 1920.

790 Alemdar, 26 Haziran 1920.

Hâlbuki, Yunan sürülerini Anadolu'yu işgale memur edenler, kendisinin tapındığı İngilizler'dir!

Yunan kuvvetleri 1 Eylül 1920'de Simav'a girerler. 4 Eylül'de Gediz'i ele geçirirler. 5 Eylül'de Yalova'yı ikinci kez işgal ederler. 7 Eylül'de Orhangazi düşer, Refi Cevat 8 Eylül'de şöyle yazacaktır:

“... Görüyoruz ki, Yunanistan kısa zamanda Mustafa Kemal kuvveti denilen çapulcuları tamamen tenkil edecektir!”⁷⁹¹

İşgal kuvvetlerinden **“milliyetçilerin kafalarının taşlar altında ezilmesini”** isteyebilecek kadar uşak ruhlu olan bu adamın, hainliği babasından tevarüs ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Ankara Valisi olan babası Muhittin Paşa da tıpkı kendisi gibi **İngilizler'in adamıdır.**⁷⁹² Padişah'ın ve hükûmetin İngiliz mandasını kabul ettiğini söyleyerek, memurları İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne girmeye teşvik eden Muhittin Paşa, bir yurt gezisi esnasında millî kuvvetler tarafından tutuklanıp görevine son verilecek ve böylece belâsı defedilecektir.⁷⁹³

Sait Molla

Artin Cemal, Artin Kemal, Refi Cevat türünden toprağı necasetle yoğurulmuş bir vatan haini de Sait Molla'dır.

9 Kasım 1918'de İstanbul'da İngiliz işbirlikçisi bir gazete yayınlanır. Gazetenin adı Yeni İstanbul, başyazarı Süleyman Radi'dir. Sonra Süleyman Radi'nin yerine Sait Molla'yı getirirler.

12 Kasım'da **“Türkler'in ancak İngiliz kavm-i necibinin samimi yardımı ile ayakta kalabileceğini”** yazan Yeni İstanbul, 14 Kasım'da bütün İslâm dünyasını işgal etmiş olan İngiltere'yi **“İslâm aleminin dostu ve hakiki yardımcısı”** ilan eder. Sait

791 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 205.

792 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, c: 2, İstanbul 1968, s: 537.

793 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s: 145.

Sözlük: **Necaset:** Pislik. **Mezahir-i hakiki:** Gerçek yol gösterici.

Molla, Sultan Vahidettin ile İngiliz Kralı V. George'un resimlerini yan yana basıp altına şunları yazmıştır:

İki tacdar-ı mufahham hâl-i muahadenette. Vahidettin Han ile âlem-i İslâm'ın muhib ve mezahir-i hakikisi İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru haşmetlu George hazretleri.

18 Kasım'da Sait Molla'nın, Türkler'in kanını içmeye hazırlanan Venizelos'u savunan yazısı yayınlanır. Molla bu yazısında **Venizelos'un saf halka kötü tanıtılmasından** yakınmaktadır.

Pontus çetelerini örgütleyip, Karadeniz Türkleri'nin üzerine salıveren o Venizelos ki, Batı'da da yerli Rumlar'dan saldırgan müfrezeler kurmakla meşguldür.

Yeni İstanbul 5 Aralık'ta Fransız Generali Fash'a duyduğu hayranlığı **"büyük simâ"** diye açıklayacaktır. Atı Gazetesi de İngiliz Generali Govraud'u **"sevimli bulduğunu"** yazmıştır. 8 Aralık'ta gazetenin adı Türkçe İstanbul olarak değiştirilir.

Sait Molla, hepsi de millî mücadele aleyhtarı teşkilâtlar olan İngiliz Muhipleri ve İla-yı Vatan Cemiyetleri ile Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kurucularındandır. İngiliz Muhipleri Cemiyetleri ile ilgili bölümde kaydettiğimiz gibi İngiliz casusudur. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'dan **"İngiltere'nin Türkiye'nin idaresini ele almasını"** isteyen⁷⁹⁴ bu casus, Atatürk Samsun'a çıktığı gün şöyle yazacaktır:

"... Memleketimizin hâl ve istikbalini kurtaracak yegâne çâre İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden bu himayeyi istemelidir!"⁷⁹⁵

2 Ocak 1919'da Mustafa Paşa, Bedirhanoglu Emin Ali Bey ve diğer Kürt ileri gelenleri ile birlikte İngiliz Yüksek Komiserliği'ne

794 Salahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günleri'nde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s: 13.

Sözlük: **İki tacdar-ı mufahham hâl-i muahadenette**: İki sagfideğer taç sahibi dostluk gösterisinde. **Mezahir-i hakiki**: Gerçek yol gösterici.

795 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 1, s: 262.

uzunca bir muhtıra sunarak, **Kürdistan'a özerklik verilmesini** isteyen⁷⁹⁶ Sait Molla'ya göre Mustafa Kemal mânâsız mukavemet ve sergüzeştler peşinde koşmaktadır. Çünkü bizi ancak İngilizler kurtarabilir. Halkın İngilizlere derin muhabbet ve tarftarlığı vardır. (...) Anadolu köşelerine kadar memleketimizin her muhitinde İngilizler hakkında büyük bir hürmet ve muhabbet inkişaf eylemiş olduğundan, Türkiye'de ufak bir İngiliz müzaharetinin büyük ve vasi mikyasta başarıya ulaşacağı pek âşikârdır.⁷⁹⁷

Millî Mücadele aleyhindeki neşriyatından dolayı Yeni İstanbul Matbaası önünde sille-tokat dövülmesine ve Kuva-yı Milliye tarafından da evi yakılmasına rağmen vatana ihanet etmeye devam eden bu aşağılık casus hakkında İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile ilgili bölümde teferruatlı bilgi verildiği için bu adam üzerinde fazla durmak istemiyorum.

Refik Halit

“... Harb-i Umumide cahilce hesaplarından başka bir şey göstermedikleri hâlde, mütarekeden sonra Zalloğlu Rüstem kesilen o serserilerde bir zerre namus ve haya olsa, bir zerre vatan muhabbeti bulunsa, sebebiyet verdikleri bu faciaya karşı beyinsiz kafalarını çoktan patlatır, uğursuz varlıklarına nihayet vererek kurban eyledikleri mağdur milletin içten gelen âlicenaplığına mazhar olurlardı!”⁷⁹⁸

19 Mart 1920 tarihli Alemdar Gazetesi'nde yayınlanan ve millî mücadele önderlerini **zerre kadar namus ve hayadan yoksun serseriler** olmakla suçlayan bu satırlar Refik Halit Karay'a aittir.

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nden Seyit Abdülkadir, Zeynel Abidin, Mustafa Sabri, Kürt İzzet, Ali Kemal gibi ünlü vatan hainle-

⁷⁹⁶ Salahi Sonyel, a.g.e., s: 6.

⁷⁹⁷ Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, s: 59.

⁷⁹⁸ M. Nuri İnüç, **Basın Yayın Tarihi**, İstanbul 2002, s: 343.

riyle birlikte çalışan Refik Halit'e göre **İstiklâl Harbi vatan ve millet menfaatlarına aykırı bir savaştır.**⁷⁹⁹

Mütarekeden sonra İngiltere devleti ile beraber yürümek için siyasi teşebbüste bulunmak gerekirken, zırlak ve çatlak, hımhım bir ses, bu devletin yarını ile uğraşmaya başlamış ve burnunu her şeye sokmuştur. Eğer mütarekeden sonra doğrudan doğruya İngiltere'ye meyletmiş bulunsaydık o zaman ortada iyi niyetimiz söz konusu olacak, bu zavallı milletin zorla İttihatçılar'ın eliyle felâkete sürüklenmekten artık bıkmış, usanmış olduğunu medenî âleme açıkça söyletmiş olacaktır.⁸⁰⁰

Yahya Kemal, vatanın kurtuluşunu işgalcilere baş eğmekte bulan bu yazarın ve kardeşi Hakkı Halit'in **İngiliz gizli servisinin adamlarıyla sıkı fıkı münasebette bulunduklarının iştirildiğini** yazmaktadır.⁸⁰¹

Yahya Kemal'in işittikleri doğru mudur bilemiyoruz ama, onun sık sık İngiltere ile beraber olmamız gerektiğine dair yazıları ve Refik Halit'in millî mücadele aleyhindeki tavrı Yahya Kemal'in aldığı haberleri doğrular gibidir.

Şu cümle Refik Halit'e aittir:

“... Bizim için yapılacak tek şey, bir devletin siyasi beraberliğidir, o devlet de İngiltere'den başkası olamaz. Olamaz. Olamaz!”⁸⁰²

Ona göre Kuva-yı Milliye hareketi blöftür:

“... Anadolu'da bir patırtı, bir gürültü, kongreler, beyannâmeler falan, sanki bir şey yapabilecekler? Blöf yapmanın sırası mı? Hangi teşkilâtın, hangi kuvvetin var? Bu ne hayâl? Kuzum Mustafa sen deli misin?”

799 Alemdar, 9 Ocak 1920.

800 Alemdar, 9 Ocak 1920; Hayranî Ilgar, **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, s: 29.

801 Yahya Kemal, **Tarih Musahabeleri**, İstanbul 2008, s: 41.

802 Alemdar, 9 Ocak 1920.

Kaydetmeye lüzum yok ki, yazarın kuzum demek suretiyle çocuk yerine koyup, küçümsediği Mustafa, Mustafa Kemal Paşa'dır.

Yalnız Damat Ferit'in değil, Hürriyet ve İtilâf Partisi'ni pohpohlayıp duran Refik Halit, Anadolu hareketini **çete hareketi, eşkıya hareketi** olarak görmüştür. 3 Ocak 1920 tarihli Alemdar'da "Anadolu'nun Kemalileri, Cemalileri istemediğini" yazacaktır. Ona göre Kuva-yı Milliye Anadolu'da dolap çevirmektedir.⁸⁰³ Değil millî mücadeleden, millî kelimesinden bile rahatsızlık duymakta, hatta milliyetçilikle alay etmektedir:

*"... Bereketi bol olsun, başımıza bir millî daha çıktı, geceler bir millî daha doğurdu. Millet anamız yine varlığını gösterdi, ortaya bir yavru daha attı: Misak-ı millî, aman Allah'ım, söylenmesi ne güç, ne çirkin, ne gayri millî bir kelime!"*⁸⁰⁴

Refik Halit, "**Anadolu zorbaları**" dediği⁸⁰⁵ Kuva-yı Milliye'ye yalnız yazılarıyla muhalefet etmemiş, Kuva-yı Milliye'nin haberleşmesini de önlemiştir. Kendisi bir zamanlar Posta ve Telgraf Genel Müdürü'dür. Yalnız haberleşmeyi engellemekle kalmamış, "haberleşmeyi engelleyen posta memurlarını hapsedmeye **serkeşce cüret ettiği için**" Sadrazam ve Harbiye Nazırı'ndan Mustafa Kemal Paşa'nın hakkından gelinmesini dahi isteyebilmiştir.⁸⁰⁶

Sultan Vahidettin, millî mücadele aleyhindeki tavrından pek memnun kalmış olmalı ki, Refik Halit'in 2 Ocak 1922'den itibaren yayınlamaya başladığı Aydede Gazetesi'ne abone bedeli olarak 200 lira göndermiştir.⁸⁰⁷

Ahmet Emin

İngiliz himayesini savunan anlatılageldiğimiz yazarlara karşı Ahmet Emin Amerikan mandasından yanadır. 3 Kasım 1918 ta-

803 Alemdar, 20 Ocak 1920.

804 Hayranî Ilgar, a.g.e., s: 39.

805 Feridun Kandemir, **İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul 1964, s: 138.

806 Nihat Karaer, **Tam Bir Muhalif, Refik Halit Karay**, İstanbul 1998, s: 74.

807 Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 2009, s: 354.

rihli Vakit'te Mondros mütarekesinin millî hâkimiyete aykırı olmadığını yazan Ahmet Emin, daha sonra bağımsızlık taraftarlarını **“maceracılık”** ile suçlayacak “umumî surette istiklâl istemekten ibaret bir kanaati biz canlı ve müsbet addetmeyeceğiz”⁸⁰⁸ diyecektir. Sonradan Yalman soyadını alan Ahmet Emin, Amerika'yı yakından tanıyan biri olarak Amerikan mandasından yanadır. Ona göre **“bize yol gösterecek yegâne devlet Amerika'dır.”**⁸⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklâl Savaşı için halkı örgütlemeye çalıştığı 7 Haziran 1919'da Ahmet Emin şunları yazacaktır:

“... Amerikalılar bizim öğretmen ve yol göstericimiz olmalıdır. Bu kararımızı Milletler Cemiyeti'ne bildirelim. Dünya karşısında eksikimizi itiraf etmek ayıp değildir!”

8 Ağustos'ta Amerikan mandasını onlardan önce bizim tekliif etmemiz icabettiğini yazan bu **Hahamzâde**, 25 Ağustos'ta **“Amerika'nın himayesine girmekten başka çözüm yoktur”** diyecek, gerekçeyi de şöyle açıklayacaktır:

*“... Hariçten hiçbir izaç ve müdahaleye maruz kalmamak bile, istiklâlimizi şimdilik yalnız başımıza devam ettirmeye muktedir değiliz. Bir müddet hayırhah bir murşitten ders almaya ve müzaharet görmeye mecburuz!”*⁸¹⁰

Ona göre Amerikan mandasının kabulü ile Türkiye topraklarının sahipsiz olmadığı anlaşılacak, “Amerika bizimle sırf insanî açıdan ilgilenecek, sonra da kendi kendine çekilip gidecektir!”⁸¹¹ Bu Yahudi dönmesi, Amerikan Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol'u millî mücadele kahramanı olarak bile kabul etmiştir.

Ahmet Emin'in Amerikan mandasının kabulü hususundaki ısrarlı neşriyatı İngiliz himayesini savunanları rahatsız etmiştir,

808 Vakit, 27 Ağustos 1919; Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 73.

809 İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Ankara 1981, s: 82.

810 Vakit, 31 Temmuz 1919; Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 216.

811 Vakit, 1 Eylül 1919; Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 81.

Sözlük: **İzaç:** Rahatsız etme. **Hayırhah:** İyiliksever. **Mürşit:** Rehber, yol-gösterici. **Müzaharet:** Desteklemek. **Sakım:** Yanlış, hastalıklı.

ona en sert cevabı da İngilizler sayesinde bir Kürt devleti kurula-
laacağını hayal eden Mevlanzâde vermiştir. Mevlanzâde, 9 Aralık
1918 tarihli Serbestî Gazetesi'nde cüretkâr olmakla suçladığı Ah-
met Emin'e demiştir ki:

"... Bu kuvveti, bu vekâleti ve cür'eti size kim verdi? Ve bu memleketi ne sıfatla temsil ediyorsunuz? Türk değilsiniz, Osmanlı ülkesinin mahsulü değilsiniz, değilsiniz, değilsiniz. Buna ilâveten siz umum matbuatın bu sakîm fikre muvafakat eylediğini söylüyorsunuz. Ne büyük cür'ettir? İşte sizi alenen üç Türk gazetesi tekzip ediyor ve yüzünüze çarpıyor. Diğer Türkçe gazeteler de tasdik etmiyor!"

"Bari Vatan'ın Tamamını Alsalar"

"Ben Bir Türk'üm, Dinim, Cinsim Uludur."

Türk Milleti bu sesi duymak için tam bin yıl boyunca beklemiştir.

Bin yıl sonra, Türk Milleti'ne millî kimliğini hatırlatan büyük şairimiz Mehmet Emin Yurdakul, İstiklâl Savaşı başlayınca, ileri yaşına rağmen tüfeğini omuzuna yaslayıp, Anadolu'ya geçmiştir.

Mehmet Emin Türkçü'dür.

Bir diğer Türkçü olan Yusuf Akçora, üniversitedeki görevini bırakıp, düşmanla savaşmak için Ankara'ya gelir. Türkçülüğün Esasları'nı yazan Ziya Gökalp, Malta zindanlarından kurtulunca Mustafa Kemal'in yanında yer alır. Türkçülük akımının önderlerinden, uzun yıllar Türk Ocağı Başkanlığı yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver zaten Gazi ile beraberdir. Mehmet Akif, camilerde istiklâl ateşini tutuşturan konuşmalar yaptıktan sonra Ankara'ya gelip, Ta-cettin Dergâhı'nda mevzilenmiştir. Bir zamanlar kurtuluşu Amerikan mandasında gören Yunus Nadi, kadın oluşuna rağmen yine o takımdan Halide Edip ve daha birçok aydın emperyalizme karşı savaşarak **"hâkimiyet-i milliyeye müstenit bir devlet kurmak için"** başkaldırının başkentindedirler.

Zaferden elbette emin değillerdir, hatta çoğunun böyle bir umudu dahi yoktur, ama hem kendi onurlarını kurtarmak için, hem de Türklüğün şeref ve haysiyeti için savaşıacaklardır. Daha evvel de bahsettiğimiz gibi 76 imzalı bir dilekçe ile İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvurarak; **“devletin silâhlarını elegeçiren Ankara'daki cinayet şebekesinin yok edilmesini ve Anadolu'nun insanlığa ve Allah'a düşman bu ihtilâlcî şebekeden temizlenmesini”** isteyen aydınlara mukabil, İstanbul'da millî mücadeleyi destekleyenler de vardır. Fakat Etnik Çete'ye mensup olanlar da dahil, İstanbul'daki Bab-ı Ali Peykesi, Türklüğe binbir hakaretin savrulduğu azınlık meyhanelerinde kafayı tutsüleyip, millî mücadeleye neden katılmadıklarını izah etmek için münasip mazeretler aramakla meşguldür. İşte bunlardan biri olan Filozof Rıza Tevfik, kendisine aslını, neslini soran, soyunu, sopunu sual eyleyen olmadığı hâlde, durup otururken;

Anam Arnavut, babam Çerkez,

Bilmeyen varsa, öğrensin herkes.⁸¹²

Diye ortalığa atılırır!

Kürt Teali Cemiyeti'nden Seyit Abdülkadir, Bedirhanzâde Emin, Sait Molla, Mustafa Sabri, Ali Kemal ve saire gibi vatana sürekli ihanet hâlinde olan tanınmış işbirlikçilerle beraber, Hürriyet ve İtilâf Partisi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yönetim kurulunda çalışabilen bu kozmopolit Osmanlı aydını artık öğrencilerine **“siz Türkler”** diyecektir. Türklüğü benimsemediğini açıkça ilan edecektir. Türklüğü küçümseyecektir.

- Siz Türk değil misiniz?

Diye soranlara da şu cevabı verecektir:

- Değilim! Türklükten istifa ettim! Türk'ün kılıcından başka övünecek nesi var? O da bitti! Hâla İstanbul'da otu-

812 Hilmi Yücebaş, **Filozof Rıza Tevfik**, İstanbul 1978, s: 8.

rabiliyorsanız bunu büyük devletlerin size değil, İslâm alemine duyduğu saygıya borçlusunuz!⁸¹³

Ömer Seyfettin rahmetlisinin “**palavracı**” dediği Rıza Tevfik Türklükten istifa etmekle kalmamış, Fuzuli’nin de Türk olmadığını iddia ederek cehlini ortaya koymuştur. Oysa Bağdat gibi, Arap dil ve kültürünün egemen olduğu bir şehirde yaşamış olmasına rağmen Fuzuli Türktür ve Hadisatü’s Süade isimli eserinde de Türk soyunun evlâdı olduğunu iftiharla ilan etmiştir.

Mehmet Akif’in “**soytarı**” demekten kendini alamadığı Rıza Tevfik, daha sonra bir Fransız gazetesine verdiği demeçte ecnebilere şöyle yaltaklanmaktadır:

- Bende duygu ve düşünce bakımından beğenilecek ne varsa sizindir! Bende fena olan her şeyin kaynağı benim!⁸¹⁴

Millî mefahirimizi muhafaza eden bizim mukaddes Bursa’mız düştüğü gün, Alemdar Gazetesi’nde, **eşkıya kuvveti** dediği Kuva-yı Milliye’nin “**cânice menkıbelerinden**” bahsedip, hükûmetin başa çıkamadığı **Anadolu’daki haşeratın Avrupalılar tarafından temizlenmesini isteyen de odur!**⁸¹⁵

Rıza Tevfik’in, haşerat dediği, millî ordudur!

Herkes Kavm-i Necip,

Fakat Türk’ün Adı Yok!

Daha önceki çağlarda olduğu gibi, bu çöküş döneminde de çeşitli Osmanlı halkları kendi soylarıyla övünürken fatih milletin çocuklarından ses çıkmaz.

Araplar kavm-i neciptirler, kahramandırlar.

Arnavutlar kavm-i neciptirler, kahramandırlar.

813 Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Ankara 2005, s: 544.

814 Rıza Tevfik için **Türkiyat** isimli çalışmamıza bakılabilir.

815 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 122.

Çerkezler Saray'ın himayesine mazhar olmuşlardır, onlarda kavm-i neciptirler, onlar da kahramandırlar.

Ya Türk?

Türk'ün adı bile yoktur!

Türk ülkesinde Türk'ün tahkir edilip, devletin kuruluşu ve imparatorluk hâline gelişinde hiçbir katkıları bulunmayan çeşitli Osmanlı halklarının yüceltilmesinden bunalan Celal Nuri o günleri şöyle anlatır:

*“... Artık kulak duymaz, burun koklamaz, beyin hissetmez, göz görmez olmuş. **Hiç kimse Türk değil!** İttihat ve Terakki'nin küçük başarısından sonra kökeni karışık kim varsa, o zaman Türk olmuştu. Ama bugün **Türk oğlu Türkler bile, anne-sine veya büyükannesinin akrabalarından birine dayanarak Arnavutluk, Çerkezlik, Gürcülük, Araplık iddiasında.** Kısaca bir millî çöküş, bir ırkın tükenişi yaşanıyor ki, anlatmak mümkün değil. Ancak millî can çekişme deyiimi ile bu tarihi durum anlatılabilir.*

*“Eskilerin tarihini epeyce okudum. Böyle bir yenilgiye ve böyle bir millî düşüşe şimdiye dek rastlamadım desem yeridir. **Türk oluşuyla övünen kimsecikler yok!** Milletini kurtarmak çabasında olan birine rastlanmıyor. **Zavallı Türkler! Senin bütün çocukların nankör, bütün hizmetçilerin kadir bilmez olmuş!**”*

Celal Nuri'nin yakındığı nankörlerden biri Türk'ün talihi yâver gitmeyince birden bire Arnavut olduğunu hatırlayıveren Cenap Şahabettin'di.

Bir Plevne şehidinin evlâdı olan Cenap Şahabettin, yalnız Arnavut olduğunu hatırlamakla yetinmeyecek, 1 Mart 1922 tarihli Revue de Deux Mondes Dergisi'ne verdiği demeçte bakınız Türk-lüğü nasıl aşağılayacaktır:

*“... **Türkler bilim ve medeniyet alanında hiçbir şey yapmamışlar, hiçbir eser vücuda getirmemişlerdir. Ne***

bir mezhep, ne bir felsefe, ne bir sanat yaratmışlardır. İslâmiyet'te yetmişiki tarikat vardır, bunlardan hiçbirisi Türkler tarafından kurulmamıştır. Müfessirlerimiz bir takım naslar etrafından ekler yapmakla yetinmişlerdir. Bunların eserleri tamamiyle skolastiktir. Edebiyatımız taklitçidir. Bu edebiyat dört yüz yıl durmadan Arap ve Acem kaldı. Sonra birden bire Batılaştı, daha doğrusu Fransızlaştı. Her ne kadar halk türkülerimizde bazı güzel eserlere rastlanabilirse de bunlar da o derece önemli değildir!”⁸¹⁶

Türk Edebiyatı ve Türk Medeniyeti hakkında yüzeysel de olsa herhangi bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılan bu Servet-i Fünun züppesi üstelik Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi-dir, yani Türk Edebiyatı profesörü!

Bu zır cahil Prof. artık Cengiz Han'ın torunu ve Timurleng'in yeğeni olduğumuzu unutmamız ve unutturmamız lazım geldiğine dair 20 Eylül 1920 tarihli makalesinde de **“medeniyet dünya-sına bir habbe bile ilave etmediğimizi”** yazmıştır.⁸¹⁷

Edebi eserlerinden ziyade, Cemal Paşa'nın misafiri olarak git-tiği Şam'dan getirdiği top top Hama ipeklisi ile dillere düşen ve kendisine Arapça ipekçi mânâsına **“haririzâde”** denilen⁸¹⁸ bu yılan, asıl zehrini Yunan Ordusu Bursa'ya girdiği gün kusacak ve bütün Türkler kan ağlarken öğrencilerine diyecektir ki:

- Üzülmeyin efendiler, tersine memnun olun. Çünkü Yunanlılar bizim lehimize çalışıyor. Memleketi milliyetçi denilen haydutlardan ve serserilerden temizliyorlar!⁸¹⁹

Kaydetmeliyiz ki, Cenap Şahabettin, Eskişehir ve Afyon'u tah-liyeye mecbur kaldığımız günlerde yayınladığı “Elveda Ey Mah-muzlar ve Yıldızlar” başlıklı yazısında da kimin intikamını almak

816 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon**, Ankara 1981, s: 134.

817 Feridun Kandemir, **İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul 1964, s: 118.

818 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 44.

819 Turgut Özakman, **a.g.e.**, s: 545.

istiyorsa **Türk subaylarıyla alay edecek kadar küstahlaşmıştır.**⁸²⁰

Türk çocukları bu adamı mimlemeli ve elegececek ilk fırsatta edebiyat tarihinden tart etmelidirler.

Başkentin Türkten başka herkese hayat hakkı tanıyan o kozmopolit ortamında yürütülen yoğun düşman ve azınlık propagandası ve hükûmet baskısı, yalnız kendini Türk hissetmeyenler değil, milliyetçiliklerinden hiç şüphe duymadığımız bazı Türk aydınlarını da fena hâlde etkilemiştir. Dışişleri teşkilâtında çalışan Başmabeynci Lütfi Simavî, 20 Haziran 1919 tarihli İstikbâl'de şöyle yazmıştır:

“... Biz kendimizi idareden aciziz. Büyük bir devletin müzaharetine ihtiyacımız var. O bizi çöküşten kurtarır, kendi kendimize kalsak her kafadan bir ses çıkar!”⁸²¹

Sivas Kongresi'nde de Amerikan mandasını savunan İsmail Hami Danişment, Lütfi Simavî'nin “müzaheretine ihtiyacımız var” dediği devletin adresini vermiştir. Danişment 31 Temmuz 1919 tarihli Memleket Gazetesi'nde şöyle diyecektir:

“... Bütün Türkler'in bir tek manda altında toplanması gerekir. Amerikan mandası diğerlerine göre iyidir!”⁸²²

İsmail Hami gibi, Türklüğünden şüphe duyulmayan büyük şairimiz Yahya Kemal de Falih Rıfkı'ya gelip diyecektir ki:

- Ah! Parçalamasalar bari, İngilizler vatanımızı toptan alsalar! Mısır gibi olsak!⁸²³

Unutmayalım ki, şairin özlediği Mısır, İngiliz sömürgesidir, Mısırlı da İngiliz kölesi.

Türkiye'den öyle ümit kesilmiştir ki, Franchet d'Esperey'e tek başına kafa tutan ve bu sebeple güç belâ kurşuna dizilmekten kur-

820 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 416.

821 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 337.

822 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 16.

823 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1980, s: 130.

utulup Malta'ya sürgün edilen Süleyman Nazif gibi yiğit bir vatanperver bile, sonunda Mihran Nakkayan'ın Sabah Gazetesi'ne sığınacak ve ünlü vatan haini Ali Kemal'e **“sen haklı imişsin”** diyecektir!

Batarya ile Ateş'te Türk soyunu evlâdı olduğunu açıkladığı hâlde⁸²⁴ Yakup Şevki Paşa'ya gidip,

- Vatanları nehirler sınırlanmıştır. Siz de ben de Fırat'ın öbür yakasındanız. Türk sayılmayız, İngilizler'e başvurup, sürgünden kurtulalım, diyen de odur!⁸²⁵

824 Süleyman Nazif'in İzah ve Tashih başlıklı açıklaması aynen şöyledir:

Doktor Abdullah Cevdet Bey (Tercüman-ı Hakikat) gazetesiyle birkaç ay evvel intişâr etmiş olan makalelerinin birinde benim Diyarıbekirli Sait Paşayı Kürt kavmine mensup göstermiş. Bunu o vakit görmüş ve yanlışlığı lûtfen tashih etmesini rica etmiştim. İsteğim şimdiye kadar yerine getirilmedi. Siz de yine lûtfen ilân ediniz ki, benim babam, anam onların baba ve anaları umumiyetle Türkdürler. Irk ne milletimin bu yaralı vaziyetinde Türk olduğumu ve Türk'ten başka hiçbir ırk ve kavim ile münasebet ve bağlantım bulunmadığını ilân etmekle iftihar ederim. İstiklâlimi mâziden daha büyük ve daha şanlı olmasına bu dakikada ağlayan vicdanımla dualanmakta olduğum Türk Milleti'nden, beni hissen ve fikren uzaklaştırabilecek bir kuvvet yoktur. Onun cihandaki hükûmetine zayıflık ve sarsıntı karanlığı olmuş olabilir. Fakat evlâdının ruhunda hüküm sürün saltanatı ebediyen devrdecektir. (Süleyman Nazif, **Batarya ile Ateş**, İstanbul 1969, s: 103, 104.

825 Falih Rıfkı Atay, **a.g.e.**, s: 143.

TÜRK'ÜN ÖLÜM FERMANI: SEVR

Altıyüz yıl önce Türkmen bahadurlarının kurduğu ve yine Türkmen bahadurlarının Türk Milleti'nin en büyük eseri ve dünyanın yegâne kudreti hâline getirdiği Osmanlı Devleti, Sevr kasabasında, içlerinde bir tek Türk evlâdının bulunmadığı devşirme çocuklarından meydana gelen bir heyet tarafından tasfiye edildi. Onlar esasen Türklüğün içine sürüklendiği felâketin mahiyetini bir Türk gibi idrak edemiyor, Türk gibi düşünemiyor, Türk gibi hissedemiyorlardı. Türklük onlar için herhangi bir mânâ ifade etmiyordu, içlerinden hiçbirinin yüreğini titretmiyordu. O sebeple basit bir sözleşmenin altına imza atar gibi Sevr'i imzalayıverirler.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Avrupalılar, kendi aralarında akdettikleri gizli anlaşmalara dayanarak Türkiye'yi işgale başladılar. Bir taraftan da Osmanlı Devleti'ne verecekleri son şekli tartışıyorlardı. 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Konferansı ve 12 Şubat-20 Nisan tarihleri arasında yapılan Londra Konferansı'nda Sevr'in en önemli maddeleri Türkiye'nin gıyabında karara bağlandı. Mutabakata varılamayan ihtilâflı meseleler San Remo Konferansı'nda uzlaşma ile sonuçlandırılarak Sevr'e son şekli verildi.

Avrupalıların 1071'den beri kurdukları hayal gerçekleşmiş oluyordu böylece. Türkleri Anadolu'dan atmak için başlattıkları haclı seferleri 900 sene sonra zaferle sonuçlanmış oluyordu.

General Allenby, 8 Aralık 1917'de Kudüs'ü alınca İngiliz Başbakanı, haclı seferlerinin sonuncusunun ve en şerefliisinin muzaf-

fer komutanı olarak onu selamlamamış mıydı? İşte şimdi bu zafer de onu takip eden diğer zaferler Türk'ün ölüm fermanı olan milletlerarası bir antlaşma ile taçlandırılacaktı.

Türkiye'nin yok edilmesini isteyen İngiliz Başbakanı L'loyd George, **"Türkiye Avrupa uygarlığının dışına atılmalıdır"** dememiş miydi? Lord Curzon 2 Ocak 1918 tarihli diplomatik notasında **"İstanbul'un Türkler'den alınmasını ve Ayasofya'nın Kilise yapılmasını"** istememiş miydi? İngiliz Başbakanı'na göre **Türkler insanlık kanseri** değil miydi? Türkler'in kanlı despotluğu altında yaşayan halkların kurtarılması, Osmanlı halklarını Osmanlı'ya karşı kıskırtmak isteyen her Avrupalı liderin ağzında sakız olmamış mıydı?

Öyle ise şimdi arslan payını kendileri almalı, Türk vatanının arta kalan parçalarını da azınlıklar arasında paylaştırmalıydılar. Fırsat bu fırsattı.

Anlaşma niteliği dahi kazanmadan yırtıp attığımız Sevr, bin yıldan beri biriken işte böyle bir kin ve intikam duygusuyla hazırlandı.

Hazırlanan metne göre; tüm Arabistan, Irak, Ürdün, Filistin İngiltere'ye, Suriye'nin tamamı ile göklerinden Türk bayrağını indirmemek için destanlar yazan Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Mardin Fransa'ya veriliyordu. Antalya dahil, Akdeniz bölgesi İtalyanlar'ın olacaktı. İstanbul yakınlarındaki Büyükçekmece Gölü'ne kadar uzanan Trakya'nın Batısında kalan topraklarla birlikte Gökçeada, Bozcaada, İzmir, Kütahya, Afyonkarahisar, Salihli, Akhisar, Ödemiş, Tire, Söke Yunanistan'a bırakılacaktı. **Doğuanadolu'da sınırları Amerikan Başkanı Wilson tarafından çizilecek bir Ermenistan, bir yıl sonra da bir Kürt devleti kurulacaktı.** İstanbul merkez olmak üzere İzmit, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale'yi kapsayan **Boğazlar bölgesi Türkiye'den koparılıp** milletlerarası bir komisyonun idaresine verilecekti. Komisyon, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk delegelerden oluşacak, fakat Türkler karar verme yetkisine sahip olama-

yacaklardı. İhtiyaç duyulduğunda danışman olarak görev yapacaklardı. Boğazlar bölgesinin kendisine özgü bir bayrağı olacaktı. İstanbul Osmanlı Başkenti olmaya devam edecekti ama, Padişah ve hükûmeti antlaşma hükümlerine aykırı davranırlarsa bütün yetkilerine son verilip, İstanbul da Türkler'in elinden alınacaktı.

İstanbul'un başkent olarak muhafaza edilmesi Padişah'ın ve hükûmetin rehin alınması demektir.

Osmanlı Devleti, silâh altında 50 bin 700'den fazla asker bulunduramayacaktı. Bu 50 bin 700 askerin 35 binini jandarma teşkil edecek, 700 kişi Padişah'ı korumakla görevlendirilecek, geri kalan 15 bin kişi de özel birlik statüsünde olacaktı.

Jandarma birlikleri itilaf devletlerinin gözetimi altında görev yapacaktı. **Türk Ordusu top kullanamayacaktı.** Hafif sahra toplarının kullanılması dahi yasaktı. Ordunun sadece sınırlı sayıda cebel topu ile yine sınırlı sayıda makinalı tüfeği olacaktı.

Türk Deniz Kuvvetleri, 600 tonilatodan küçük, **6 torpido ve 7 gambotla sınırlandırılmıştı.** 1.600 grostonun üstündeki tüm deniz savaş vasıtaları İtilâf Devletleri'nin emrine verilecekti. Vatan savunmasında ve sahillerin müdafaasında kullanmak için inşa ettiğimiz **bütün istihkâmlar yıkılacaktı.**

Azınlıklar hiçbir engelle karşılaşmadan dilediği İtilâf Devletleri'nin uyruğuna girebilecekti. Savaş sebebi ile yerlerini terk eden, sürgün veya tehcir edilenler yerlerine dönebilecek, bunların **uğradıkları zararlar Osmanlı Maliyesi'nce karşılanacaktı.**

Yürürlükte kalacak olan kapitülasyonlardan İtilâf Devletleri'ne ilaveten Yunanistan, Romanya, Portekiz, Bulgaristan, Hicaz ve Ermenistan'da yararlanacaktı. Düyun-u Umumiye muhafaza edilecekti. Osmanlı maliyesi önce, Türk topraklarında bulunan İtilâf Devletleri askerlerinin tüm giderlerini ve savaşta zarar gören İtilâf Devletleri vatandaşlarının zararlarını ödeyecek, sonra -ve şâyet para kalırsa- Türkler'in ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Böylece za-

rara uğradığını ileri sürecek binlerce Avrupalı'nın Türkiye'yi soy-
ması için bir suiistimal kapısı aralanmış oluyordu.

Müttefiklerin suçlu kabul ettikleri Tükler onların mahkemelerinde yargılanacaktı. Türk Hükûmeti bunlarla ilgili suç belgelerini müttefiklere vermek zorunda idi.

Böylece Avrupalılar bütün Kuva-yı Milliye komutanlarını, istiklâl mücadelesi veren mahalli çeteleri ve efeleri yok etme fırsatını ele geçirmiş oluyorlardı.⁸²⁶

Görüldüğü gibi bu antlaşma bize, Orta Anadolu bozkırında Damat Ferit ve takımının **rakı masası yerleştireceği kadar** bir vatan bırakıyordu.

Ferit Paşa antlaşma metnini Saltanat Şûrâsı'na götürdü.

Saltanat Şûrâsı'nda Tefvik Paşa, Müşir Ahmet Paşa, Müşir Ali Rıza Paşa gibi eski Sadrazamlar, Genelkurmay Başkanı Hamdi Paşa ve diğer birçok paşa ile beraber Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Ayan Meclisi İkinci Başkanı Aristidi, Ayan üyeleri Filozof Rıza Tefvik, Şair Abdülhak Hamit'le beraber Mavro Yani, Azaryan, Bohor, Aram ve Dilber Efendiler gibi bizimle **nihaî bir hesaplaşmaya girmiş olan** azınlık temsilcileri de vardı.

Damat Ferit Paşa son derece vahim bulduğunu belirtmekle beraber, antlaşmanın onaylanmasını isteyen bir konuşma yaptı. Mustafa Sabri onu destekledi. Müşir Kâzım, Müşir Osman ve Rauf Paşa'lar muahedenin tasdik edilmesini istediler. İşte bu sırada Vahidettin ayağa kalktı. Bir devletin çöktüğünü ve bir milletin hukukunun hatta şeref ve haysiyetinin ayaklar altına alındığını pek tabii ki biliyordu. Ona rağmen ağızından metnin lehinde veya aleyhinde bir tek söz çıkmadı. Dedi ki:

- Şu muahedeyi imzalarını vazetmek hususunu kabul edenlerin ayağa kalkmalarını rica ederim.⁸²⁷

826 Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk, Siyasi Tarih Metinleri**, c: 1, Ankara 1953, s: 525, 691, Türk Tarih Kurumu Yayını; Reşat Ekrem, **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1934, s: 274, 281.

827 Tarık Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s: 335.

Bir kişi hariç, herkes hurra diya ayağa kalktı. Saltanat Şûrâsı'nın bu tek onurlu ve vatanperver üyesi Topçu Ferik'i, Ayan'dan Rıza Paşa idi.

Sonunda Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Bey'ler, Damat Ferit Hükûmeti'nin temsilcileri olarak Sevr'i imzalamak üzere Paris'e gönderildiler. Altıyüz yıl önce Türkmen bahadırlarının kurduğu ve yine Türkmen bahadırlarının Türk Milleti'nin en büyük eseri hâline getirdiği Osmanlı Devleti, içlerinde bir tek Türk evlâdının bulunmadığı bu devşirme çocukları tarafından tasfiye edilecekti.

Bu ölü gömücülerin orada nasıl hakarete uğradıklarını, nasıl itilip kakıldıklarını Rıza Tevfik şöyle anlatıyor:

“10 Ağustos 1920 günü bizi Sevr'e götürdüler. Meşhur çini ve porselen fabrikasının, imza için hususî olarak hazırlanmış salonuna aldılar. Yolda ve salona girinceye kadar etrafımızı sarmış bulunan üç Fransız hariciyecisi, ağzımızı bile açmamıza fırsat vermemişler ve mütemâdiyen:

- Efendiler; her şey olmuş bitmiştir, sizin imza etmekten başka bir işiniz ve selâhiyetiniz yoktur.. deyip durmuşlardı.

Koca salon hınca hınç dolu idi. Bize, iter gibi, bir yeri gösterdiler. Yerlerimizi alıp oturduk. Tasviri imkânsız bir ruh haleti içinde ezilip duruyorduk. Sol tarafımızda, bir iskemle aşırı ötede, Venizelos'un başkanlığı altındaki Yunan delegasyonu yer almıştı. Onların da, tarifi imkânsız bir gururlu halleri vardı.

Ağzımızı açmamız bile yasaklanmıştı. Yapacağımız şey sadece kâğıtlara imza atmak ve mühür basmaktı. Galip devletler imza ile birlikte mühür de basılmasını istediklerini Babıâli'ye daha önceden bildirmişlerdi. Hükûmetin emriyle ben de İstanbul'da iken (R. T.) harfleri bulunan bir mühür kazdırmış, yanıma almıştım.

Bizden önce Venizelos imzaya dâvet olundu. Bunun üzerine salonda bulunan birçok Yunanlı, büyük bir gösterişle, hususî olarak

yaptırılmış bir altın kalemi Venizelos'a takdim ettiler ve kendisini uzun uzun alkışladılar. Kalemi eline alan Venizelos, kasıla kasıla, bu altın kalemle anlaşılmayı imzaladı. Yunanlılardan sonra sıra bize gelmişti. Hâdi Paşa'nın ismi okundu. Paşa, vakur bir tevekkülle yerinden kalkıp, önüne uzatılan kâğıtları imzaladı. Bir şey belli etmemeye çalışıyordu ama, içinin fırtınalarla dolup taşıdığı ayan beyan anlaşılıyordu. Sıra bana gelmişti. Bu anda hayatımın en acı dakikalarını yaşadığımdan herhâlde şüphe edilemez. Kulaklarım uğulduyordu, sanki dilim damağıma yapışmıştı. Bereket versin ki, konuşma falan diye bir şey yoktu. Elerimin titrediğini belli etmemeye çalışarak önce imzayı attım, sonra da mühürünü bastım. Bundan sonrasını pek net olarak hatırlamıyorum. Salon, salondaki kalabalık tamamen gözlerimin önünden silinmiş gibiydi.

*İçlerimiz kan ağlayarak, başlarımız önümüzde, büyük ve muhteşem salonu terk ettik!*⁸²⁸

“Şeref ve Haysiyetten

Yoksun Adamlar”

Maliye Nazırı Cavit Bey, Lozan'dan Paris'teki Ahmet Muhtar Paşa'ya gönderdiği mektupta Sevr'i imzalayan Rıza Tevfik, Reşat Halis ve Hâdi Paşa'nın her çeşit şeref ve haysiyet hislerinden mahrum olduklarını yazmıştır.

Her çeşit şeref ve haysiyet hislerinden mahrum olan bu üç kişi, büyük zaferden sonra tabanları yağlayıp Türkiye'den tüyecektir.

Onlardan Kuva-yı Milliye'ye **mazarrat-ı milliye** diyen Rıza Tevfik, elinde binlerce Mehmetçiğin kanı bulunan ünlü İngiliz uşağı ve meşhur vatan haini Şerif Hüseyin'in hain oğlu Emir Abdullah'a sığınıp onun bakanı olacaktır! Üçüncü Damat Ferit Hükûmeti'nde

828 Hilmi Yücebaş, *Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri*, İstanbul 1978, s: 95, 96, 97.

Ticaret ve Ziraat Nazırı, Ali Rıza Paşa kabinesinde Bahriye Nazır Vekili, Beşinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Marif Nazırı, Ticaret ve Ziraat Nazır Vekili olan Hâdi Paşa, Arnavutluk'a yerleşecektir.

İngiliz gizli belgelerinde **Fransız yandaşı olduğu ve Fransa'ya raporlar yolladığına dair kayıtlar bulunan**⁸²⁹ Türkiye'nin eski Bern Büyükelçisi Reşat Halis ise nice hizmetlerde bulunduğu Fransa'ya kaçacaktır.

829 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, s: 27.

EKONOMİK DURUM

Önce, devletin para-kredi kaynaklarından ve siyasi makamlarından mümkün olduğu kadar uzakta tutulan Türklük çöker. Türklük çökünce Türkiye çöker. Bütün fabrikalar, atelyeler, işletmeler ecnebilerle azınlıkların eline geçer. Ecnebilerin Osmanlı mülkünde toprağa mutasarrıf olabileceklerine dair kanunun çıkmasından sonra en önemli üretim aracı olan toprak da Türk evlâdının elinden çıkmaya başlar.

Osmanlılar ilk kez 1852'de Avrupalılardan borç aldılar. Ali Paşa, Abdülmecit'ten ve belki hükûmetten de gizli olarak 50 milyon frank tutarındaki ilk borç antlaşmasını imzaladı.⁸³⁰ Kırım Savaşı sırasında ve savaş sonrasında devletin hızla borçlandığını görüyoruz.

1854'ten 1874'e kadar geçen 20 yıl içinde tam onbeş kez yeni borç antlaşmaları yapılmıştır. Bu dönemde devlet, 239 milyon lira borçlandığı hâlde eline geçen para 127 milyon liradır.

1860'tan sonra dış borçların yıllık taksitlerini ödemek için yeniden borçlanmak ihtiyacı duyulur. 1875 yılında 25 milyon lira bütçe gelirlerine karşılık, ödenmesi zorunlu olan dış borç taksiti 12 milyon liradır, 17 milyon lira da dalgalı borç vardır!

Bu tablo devleti iflasa götürür. Hükûmet 6 Ekim 1875'te iflas ettiğini açıklar! 20 Aralık 1881'de Avrupalı tahvil sahiplerinin haklarını korumak amacıyla meşhur Muharrem Kararnâmesi'ni yayınlanarak ecnebi alacakların temsilcileri ile varılan ödeme planı ilan edilir. Osmanlı borçlarının düzenli bir şekilde ödenmesi için

⁸³⁰ Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarisömürge Oluşu*, İstanbul 1970, s: 40.

Düyun-u Umumiye idaresi kurulur. Kamu gelirlerinin üçte birine elkoyan **Düyun-u Umumiye'nin kurulmasıyla devlet malî bakımından tam anlamıyla Avrupalılar'ın kontrolü altına girer.**

Bu fevkalâde ağır malî tabloya rağmen 1877-1878'de Ruslarla harbe gireriz. Doğu'da Erzurum düşer, Batı'da düşman orduları İstanbul yakınlarındaki Yeşilköy'e kadar ilerlerler, hastasını sırtına vurup, çocuğunu kucağına alan onbinlerce Balkan Müslümanı canlarını ve namuslarını kurtarmak için İstanbul'a gelirler. Ayak yalın, baş kabak Türk bayrağının himayesine sığınan bu onbinlerce kişiden çoğunun bir şiltesi bile yoktur. Malî bakımından iflas hâlindeki devlet, ne yapıp edip mültecileri besler, doyurur, barınacak yer temin eder, hastalara ilaç verir, yaralıları tedavi altına alır.

1897'de Yunanlılarla savaşmak zorunda kalırız. 1911'de İtalyanlar Trablusgarp'a saldırır. Balkan harpleri, bitmez tükenmez Yemen isyanları çıkar. 1914'te kendimizi Birinci Dünya Savaşı'nın içinde buluruz. Bütün bu savaşların büyük masrafları, azınlıkların ve kapitülasyonlar sebebi ile Avrupalıların sömürmekte oldukları devletin iktisadi bakımından tam manasıyla dibe vurma-sına sebep olur.

Vatan Ecnebi'nin Eline Geçiyor

Batılıların baskılarıyla yayınlanan ve hemen hemen bütün maddelerinde **“tebea-i gayrimüslimenin imtiyazatından”** bahsedilen 1856 İslahat Fermanı, ecnebilerin Osmanlı mülkünde **“toprağa mutasarrıf olabileceklerini”** hükme bağlıyordu. Yabancılar toprak satışına izin veren kanun, 11 yıl oyalamadan sonra yine Batılıların baskısıyla 1867'de çıkar.

Fakat daha kanun çıkmadan Türk topraklarının yabancıların eline geçtiği anlaşıyor. İngiltere'nin İzmir Konsolosu, 1860'ta, Büyükelçi sir Henry Buluver'e yolladığı raporda **“Türklerin soyu-**

lup, soğana çevrildiğini, Türk topraklarının yabancıların eline geçtiğini” bildiriyordu. Diyordu ki:

“... Bölgenin genel durumu gün geçtikçe iyileşmekte ama bu iyileşmeden yararlananlar aslında Türkleri soyup, soğana çeviren Hristiyanlar. Gülhane Hatt-ı Şerifi’nin öngördüğü reformlarla beraber Hristiyanlar tarımla ilgilenmeye başladılar. (Bunların) sayıları yeni gelenlerle hergün daha da arttı.

“Askerden dönen Türkler köylerini, kentlerini tanınmayacak kadar değişmiş bulmaya başladılar. Her yerde Türklerin yerini Hristiyanlar alıyorlar. Eskiden olduğu gibi tarlalarını işletmek isteyen Türkler hemen Hristiyan bir tefecinin pençesine düşüyor ve eninde sonunda toprağını satmak zorunda bırakılıyor. Talihlerini başka yerde denemek isteyenlerin toprakları ise gene Ermeniler, Rumlar veya Frenkler tarafından yok değerine satın alınıyor. Bu yolla toprak sahibi olan Frenkler arasında, içlerinde büyük çiftlikler satın alan yedi İngiliz vatandaşı da var. İzmir yakınlarındaki bütün topraklar yabancıların eline geçtiği gibi, daha uzaktaki köylerde de Türkler topraklarını yabancılara satıyorlar!”⁸³¹

Bu rapor, ecnebilerin emlake mutasarrıf olabileceklerine ilişkin kanunun henüz çıkmadığı yıllara aittir. Kanun çıktıktan bir yıl sonra İzmir yakınlarındaki tarım topraklarının en az üçte biri İngilizlerin eline geçer. **1878’de Aydın dahil, İzmir yöresindeki tarım arazilerinin % 41’i İngilizlerin olur!** Diğer Avrupalı ülkelerin vatandaşları da gazetelere ilan vererek uygun çiftlikler almak istediklerini duyururlar. İngilizlerin çiftlikleri arasında 80 bin, 122 bin, 130 bin, 247 bin dönüm büyüklüğünde olanlar da vardır ki, Bornova’daki 247 bin dönüm arazi Rum asıllı İngiliz vatandaşı olan Baltazzi’ye aittir.⁸³²

1892 yılına kadar sadece İngilizlerin Batı Anadolu’da 2 milyon 800 bin dönüm toprak aldıklarını biliyoruz! Buna Rum, Er-

⁸³¹ Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi**, İstanbul 1970, s: 100.

⁸³² Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s: 102.

meni, Frenk ve Yahudilerin eline geçen toprakları da ilave ederssek, sadece **Ege bölgesinde 5-6 milyon dönüm toprağın Türk evlâdının elinden çıktığını** hesap edebiliriz! Bizzat İngiltere Büyükelçisi'nin beyanı ile sabittir ki, **1895'te İzmir civarındaki tarım topraklarının % 85'inin tapusu ecneblerin eline geçmiştir!** İşte İzmir'e "gâvur İzmir" denmesinin sebebi budur!

Bu yağmadan diğer Avrupa devletlerinin vatandaşları da paylarına düşeni alırlar. Onlarla beraber Rumlar ideolojik maksatlarla Batıanadolu'da toprak edinirken, Ermenilerin gözü, genellikle hak iddia ettikleri Çukurova'nın verimli topraklarındadır.

Batıanadolu'da tıpkı İngilizler gibi büyük topraklar alan Yunanlılar, Çukurova bölgesinden bile mülk edinmişlerdir. Değerli dostum Cezmi Yurtsever'in tespitlerine göre 1898'de Yunanlılar sahip oldukları üç arsa, bir değirmen, iki fabrika, üç bahçe, üç dükkân ve yedi evi kayda geçirmişlerdir.

Gemlik'te bulunan 15 bin dönüm büyüklüğündeki Tuzla Çiftliği, 1867'de, yani bahsettiğimiz kanun çıkar çıkmaz Fransızlar tarafından satın alınmıştır. Gülbenkian, Gökdereliyan, Kuyumciyan, Cin Toros gibi Ermeni zenginler, ele geçirdikleri topraklarda beşer bin dönüm, Bezdikyan 15 bin dönüm, Nalbanyan 25 bin, Diloğlu adındaki Ermeni de 30 bin dönüm büyüklüğünde çiftlikler kurmuşlardır.

1853-1897 yılları arasında sadece Ege bölgesinde **200 bin Türk köylüsünün şehit olduğu** hatırlanırsa, Ege bölgesindeki toprakların neden ecneblerin eline geçtiği daha iyi anlaşılacaktır.

18. asrın sonunda bile ihtişamı ile bütün dünyayı kışkıandıran Osmanlı sanayiî çökmüştür.⁸³³ Ticaret, el değiştirmiş, bankalar, işletmeler, atelyeler, değirmenler, maden ocakları ve bütün gelir kaynakları yabancılarla azınlıkların eline geçmiştir.

833 M. A. Ubicini, **Türkiye 1850**, c: 2, s: 330; Tercüman 1001 Temel Eser serisinde yayınlanan kitapta baskı tarihi yoktur.

1913 - 1915 İstatistikleri

Osmanlı Ticaret ve Ziraat Nezareti 1917 yılında 1913 - 1915 yıllarına ilişkin sanayiî sayımı ile ilgili istatistikleri yayınlamıştır. İstanbul, İzmir, Bursa, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerini kapsayan istatistik sonuçlarına göre Osmanlı ülkesinde ispiro imâl edilmemektedir! **Şeker, peynir, çikolata ve diğer süt ürünleri de büyük meblağlar ödenerek dışarıdan getirilmektedir.**⁸³⁴ Bir zamanlar muhteşem mâbetlerimizi süsleyen çinicilik Kütahya'da bile çökmüştür. Delikli, deliksiz tuğlalar imâl edilebilmektedir ama, **kiremit yurt dışından, özellikle Marsilya'dan gelmektedir.** Koca imparatorlukta, biri İstanbul Darıca, diğeri İstanbul Eskihişar'da olmak üzere sadece iki çimento fabrikası vardır. Bir zamanlar dünyanın en kaliteli köselelerini imâl edip, bütün Avrupa'ya ihraç eden deri sanayii, ihtiyacımızın ancak yarısını karşılayabilmektedir. Yün ve tiftik işlenmeden ihraç edilmekte, ince halı dokumacılığı için ihtiyaç duyduğumuz yün İran, Fransa, Mısır ve Yunanistan'dan getirilmektedir. Pamuğun % 80'i işlenmeden ihraç edilmekte, buna mukabil büyük paralar sarfı ile yurt dışından pamuk ipliği ithalatı yapılmaktadır. Yıllık 150 bin balya pamuk üretilmekte, fakat bunun ancak 28 bin balyası işlenebilmektedir. Yani Osmanlı pamuklu sanayii üretilen pamuğun ancak % 18.6'sını işleyebilmektedir. İkisi pamukyağı, ikisi zeytinyağı üreten dört yağ fabrikası vardır. Ayrıca pirene adı verilen tortudan yağ üretilen tesisler de bulunmaktadır. Ayvalık, Edremit yöresinde çok sayıda yağ fabrikası, İzmir'de bir susamyağı fabrikası bulunmasına rağmen üretimimiz ihtiyacımızı karşılamaktan uzaktadır. **Sabun da ithal malları arasındadır.**

Bu bilgiler, İstanbul, İzmir, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak gibi gelişmiş illeri kapsayan istatistiklerin sonucudur. Adana ve Tarsus'taki dört pamuk ipliği fabrikası ve debbaghanelerin dışında Anadolu'da önemli sayabileceğimiz herhangi bir fabrika ve işletme yoktur. Bu bahsettiğimiz istatistikleri günümüz

⁸³⁴ Osmanlı Sanayiî, 1913 - 1915 Yılları İstatistikleri, s: 30, 31.

Türkçesine çevirip yeniden yayınlayan Gündüz Ökçün'ün verdiği bilgilere göre Osmanlı ülkesinde yüksek fırınlar yoktur. Metalurji fabrikaları yoktur. Makina yapan makina fabrikaları kurulmamıştır. Yün, deri ve yaprak tütünde de aynı durum mevcuttur.

Bir zamanlar dünyanın en kaliteli yünlü, pamuklu, keten ve iplik kumaşlarını üretilip bütün dünyaya ihraç eden⁸³⁵ **Türkiye 1913 yılında pamuklu kumaş ihtiyacının % 75'ini ithal etmiştir.** Aynı yıl ihraç edilen 160 bin terliğe mukabil, yurt dışından 400 bin terlik getirilmiştir.⁸³⁶

Fabrikalar Kimin?

Bu fabrikaların çoğu Türklerin elinde değildir. İzmir'de Stefanidis ve Milakopidis, Stimadyodi Kastaki ve Yakovos, Birahyuti, Patrikyos Mahdumu, Tuzcuoğlu Yovanaki, Magnifiku Alfons, Venturato Panayot, Yorgalo Biraderler, İstanbul'da, Plitas Mahdumları ve Madencidis Biraderler, Tiryandafilopulos Yorgi, Frangopulo Dimitri, Korpi Demosten, Hacı Vasili ülkenin en önemli değirmencileridir.

Makarna imalatı Arslanyan Ekmek ve Mamûlatı Şirket-i Sınaiyesi ile Polizo ve Leko, Rake Biraderler, Samolada İbrişimci ve Şürekâsı, Kazilas İstimatyos, Kiraste Çabulu Kimon ve Mika Mahdumları'nın elindedir. **İstanbul'daki 21 un değirmenin-den 17'si Müslüman halkı ekmeksiz bırakmakla tehdit eden Kozmide Efendi'ye aittir.**

Şekercilik, tahin, bisküvit sektörüne Atinopulos, Antonyadis Antonyas, Antonyadis Yanko ve Şürekâsı, Jarboni ve Hacı Yenaki, Çıknatoryan Mahdumları, Samolada İbrişimci, Fotopulos Yani, Kostantinidis Yorgi, Klidara Andon, Kesânaki Yorgi Çatalsakal ve Mahdumları, Lipovac Veresesı, Nomiku, Vitris Foti, Yenaropulos

835 İleri Osmanlı sanayii ile ilgili olarak bakınız: Necdet Sevinç, **Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü.**

836 Tevfik Çavdar, **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm,** İstanbul 2001, c: 1, s: 47.

Petro hâkimdir. İstatistik yapılan illerdeki 18 şeker, tahin ve bisküvi imalâthanesinin 16'sı azınlıkların elindedir.

Yedi yağ fabrikasının 5'i azınlıklarındır: Petodi, Demirciyan N. ve Makdumları, Stelyanidi, Şahbaz Ağıya Mahdumları, Kendros Foti.

Bütün bunların dışında istatistik çalışması yapılan il ve ilçelerdeki üç çimento fabrikasından üçü, 13 debagat müessesesinin 8'i, 13 marangozluk ve doğramacılık atölyesinin 11'i, 8 kutu (ambalaj) imalâthanesinin 8'i azınlıklar tarafından işletilmektedir. Ve tabii bu fabrika ve atölyelerin sahipleri de onlardır.

Özetleyegeldiğimiz utanç tablosundan da anlaşılacağı gibi devleti kuran ve devlet uğruna her türlü angaryaya koşulup, gerektiğinde devletine canını fedâ etmekten çekinmeyen **Türk ırkının evlâtları, para-kredi merkezlerinden uzak tutulunca devlet çökmüştü.**

Çünkü devletten önce Türklük çökmüştü!

Devşirmelerin tercih edilmeleri sebebiyle siyasi hayattan âdeta tart edilen Türk çocukları iktisadî ve sosyal hayattan da dışlanınca ortaya böyle bir utanç tablosu çıkmıştı.

Türk'ün esamisinin bile okunmadığı bu tabloyu Ahmet İhsan'ın hatıralarından Türk gençlerinin millî dikkatlerine sunmak istediğimiz birkaç satırla tamamlamak istiyoruz:

*“İstanbul Başdefterdarlığında bulunmuş olan büyük babam Muhtar Efendi'den kalma Vaniköyü'ndeki yalımızda ben dünyayı ilk görüp anlamağa başladığım vakit aile **doktorumuzun adı Andonaki, eczacımızın ismi Petraki idi. Babamın sarrafı Artin idi. Bakkalımız Bodosaki, terzimiz Karnik, kuyumcumuz Garpis, berberimiz Yani idi. Yalımızın önünden kayıkla geçen tefeci Mişon, gevrekçi Yanko, yemişçi Vasil** bize her gün mal satardı. Yalıda **sandalcımız***

**Dimitri idi, ayvazın adı İstepan idi; eve gelen bohçacı ka-
dın Mannik Dudu idi.**

Biz, bu bir sürü yabancılardan alışverişini çok tabîi buluyorduk. Paralarımızı onlara düşünmeden verirdik. Çünkü İstanbul'un Türkleri ya Mevlevîyet tahsisatı veya Arpalık parası alan başı sarıklılardan, yahut maaşlı olarak kalemlerdeki memurlardan ve zabıtlardan ibaret idi ve ticarete, sanayie esnaflığa hakaretle bakardık. Bu işleri İstanbul'lu Beyler kendilerine lâıyk görmezdi. İstanbul Türkleri hemen hep hazır yiyci idi. Anadolu'dan ve Rumeli'den şehre gelen Türkler ise hamal, küfeci ve rençberlikten ileri geçmezlerdi ve bu zavallılara **"Kaba Türk", "Leblebici Türk"** derlerdi.

Boğaziçi'nden İstanbul'a bizi indiren vapurların kaptanlarının hiç birisi Türk değildi. Şimendifer idarelerinde, bankalarda, karantina ve fener idareliğinde tek bir Türk görülmüş değildi.

Kitabımın birinci cildinde yazdığım üzere gazetecilik ve kitapçılık ve matbaacılık dahi, her şey gibi Türk olmayanların elinde idi. Günlük gazetelerin sahipleri Çirçil, Filip Mihran, Nikolaidi adlı idi. Mecmuaları Karabetler ve Gasparlar, Ohannesler çıkarırdı.⁸³⁷

Türk tebaası olduğu hâlde Türklük ile alâkası hiç mesabesinde olan bu güruhun yanında daha acıklı bir güruh daha vardı. Bu da İstanbul veya İzmir'de belki yüz seneden beri yerleştikleri ve işler tuttukları hâlde ceplerinde, belki hiç tanımadıkları bir memleketin, ecnebi pasaportunu taşıyan Levanten'ler idi. **kapitülâsyon rejiminden istifade eden Levantenler cennette imiş gibi vergisiz, kontrolsüz Türkiye'de yaşarlardı.** Ve bunların her birinin o zamanki hayatı ve imtiyazı bugünkü ecnebi Elçileri mertebesinde idi. Onlara **"Frenk"** derlerdi. İzmir'de Frenk mahal-

837 Vakit Gazetesi'ni, eski bir Hristiyan olan Ahmet Faris Efendi kurmuştu. Ahmet Faris gazeteyi 1875'te Filip Efendi'ye verdi. Filip Ermeni idi. **Sabah'ı Papadopoulos adında bir Rum kurmuştu.** Sonra Kayseri Ermenilerinden **Mihran Efendi'ye** sattı. Mihran Efendi, yordakçılarını da yanına alıp millî mücadelele karşı savaşa girişecekti. İstanbul Gazetesi **Teodor Kasap** tarafından kurulmuştu.

lesi bile vardır. Beyoğlu onların saltanat sürdükleri muhittti. Haraç veren sade Türklerdi ve biz bu hâli tabû bulurduk. Bizi sömürüp yiyen hastalığın hiç farkında değildik. Hazır yiyicilikte devam eder giderdik!”⁸³⁸

Ahmet İhsan'ın haklı olarak yakındığı Levantenler, devlet içinde devlet gibiydiler. İmtiyazlıydılar. Kendi postaları, kendi gazeteleri, kendi hapishaneleri, kendi yargı organları vardı. Vergi vermezlerdi. Askere gitmezlerdi. Butün bu ayrıcalıklara rağmen, hayatlarında bir tek kez dahi görmedikleri, havasını teneffüs etmedikleri **İngiliz ve Fransız ordularında Türkiye'ye karşı savaştılar.**⁸³⁹ İzmir'in ünlü Levanten ailelerinden Edmund Whittall de Birinci Dünya Savaşı patlak verince **Bornova'daki konağına İngiliz bayrağı çekti!**⁸⁴⁰

Türklük çökünce, devlet çöktü demiştik. Çöküş öylesine şiddetli olmuştur ki, Türk ipekçiliğinin dünya çapındaki merkezi olan Bursa'da bile ham ipek imâl eden 41 fabrikanın sadece 4'ü Türklerin elinde idi. Sair dokuma imâlatı da Abalıyan Agop, İspenciyan Artin, Oitdar, Antibi Moiz ve Avram, Cihan Spon, Corci Andon, Kresbi Rabeno Moiz ve sairenin elindedir.

Bu yüzkarası tabloyu daha fazla uzatmak istemiyorum.

Hiçbir imparatorlukta görülmeyen bu kepezeliğin sebebi Türk'ün kendisi değildir. Bu rezaletin sorumluluğu, dönme-devşirme iktidarında pekişen soysuz Osmanlı egemen sınıfıdır.

1453'den itibaren kutsal Türk Devleti'nin ve büyük Türk Milleti'nin başına tebelleş olan, fakat Türk Devleti ile, Türk Milleti ile uzaktan yakından herhangi bir ilgileri bulunmadığı gibi Türk'ün yüce ideallerini, asil duygularını, heyecan ve hassasiyetlerini, aşkını, kinini, nefretini ve öfkesini anlamak yeteneğinden de esasen yoksun olan bu köle-gulam sürüsü, devletin bütün makam ve imkânlarını kendi soylarına peşkeş çekmişlerdir. Türk im-

⁸³⁸ Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım, 1888-1923**, İstanbul 1930, s: 111, 112, 113.

⁸³⁹ Osman Öndeş, **Asıl Efendiler Levantenler**, İstanbul 2010, s: 240.

⁸⁴⁰ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s: 241.

paratorluğunu, Hindistan, Endonezya, Malezya, Cava açıklarından Portekiz sahillerine kadar denizde, Yemen'den Tunus'a, Mısır'dan Macaristan ovalarına, Fas'tan Kaf Dağı'nın ardına ve Kırım'ın ötesine, Ukrayna içlerine kadar koruyan Türk soyunun evlâtları, çeşitli mağlup milletlerin döküntüleriyle, esirlerle, kölelerle eşit kabul edilmişlerdir.

Hatta eşit olarak bile kabul edilmemişlerdir.

Vezir-i azamlık devşirmeye verilmiştir.

Vezirlik devşirmeye verilmiştir.

Valilik devşirmeye verilmiştir.

Ordu komutanlığı devşirmeye verilmiştir.

Saray, köşk, yalı, konak devşirmeye tapulanmıştır.

Haçova meydan muharebesinden sonra da bir takım bahaneler uydurularak Türk'ün elindeki toprak alınıp devşirmeye dağıtılmıştır.

Türk evlâdı ne para-kredi politikaları ile desteklenmiştir, ne de başka bir teşvikle. Türk sadece savaşta akla gelmiştir. Gayrimüslimler cüz'i bir bedel ödeyerek askerlik yapmaktan kurtulmuş, ordu asırlar boyunca askere alınmayan Kürtlere ve Araplara ihtiyaç duyunca da kimi dağların izbelerine gizlenip, jandarma köyden gidinceye kadar saklandığı delikten çıkmamıştır, kimi çölün derinliklerine doğru tabanları yağlamıştır. Savaşan Türktür, Türkmendir.

Berard'ın Tespitleri

Berard bu durumu bakınız nasıl anlatıyor:

"... İmparatorluk ahalisinden her Müslüman yedi yıl askerlik yapmak zorundadır. Hristiyan uyrukların askere alınması konusunda sık sık kararlar çıkmasına rağmen hiçbir zaman böyle bir uygulama olmamıştır. Avrupa ve Asya Türkiye'sinin dağlık bölgesinde yaşayan ahali de askerlik görevinden sü-

rekli olarak kaçmaktadır. **Askere alınanlar sadece Anadolu ovalarında oturan köylülerdir.** Ülkenin binbir yerinde insan hak ve hukukunu koruyan kurumlar işler hâlde değildir. İstedliğini askere alıp, istediğini bu hizmetten muaf tutmak devlet görevlisinin elindedir. Tabî ki, askerlikten yakalarını sıyrınlar da bu görevliye bol para yedirenler olmaktadır. O zaman da yoksul Müslüman halk askere alınmakta, nizamî sürenin iki, hatta üç katı kadar bir zaman silâh altında kalmakta ve muafiyetlerin ordu saflarında meydana getirdiği boşluğu doldurmak için bir durum hasıl olursa yeniden askere çağırılmaktadır.

“Yerinden yurdundan koparılıp, Avrupa’da, Arabistan’da veya Afrika’da kışlalara yerleştirilen bu yoksul insan, parasız, pulsuz, elbisesiz, postalsız ve aç bırakılmaktadır. Nazırından valisine, subayına kadar herkes, kasaları erzak ve hatta silâh depolarını talan eder. Hummanın, frenginin yiyip tükettiği aç, üstü başı lime lime zavalı asker ya eşkiyalığa, ya da başkaldırmaya zorlanır!”⁸⁴¹

Evet, durum budur.

Türkiye bu tespitten sonra, devleti ele geçiren maceraperest, bir çete tarafından Birinci Dünya Savaşı’na sürüklenir. Binlerce Mehmetçik Çanakkale’de kırılır. Binlerce Mehmetçik karlı dağlarda donar. Binlerce Mehmetçik korumakta olduğu Araplar tarafından kızgın çöllerde boğazlanır. Filistin, Sina, Irak, İran, Galicya cephelelerinde binlerce evlâdımızı kaybederiz. Anadolu’da onbinlerce ocak çöker. Onbinlerce kadın dul, onbinlerce çocuk yetim kalır. İşgallerden sonra da Yunan gelir vurur! Ermeni gelir vurur! Rum gelir vurur! Fransız, İngiliz, Rus vurur!

İktisadi durum, yukarıdan beri özetleyegeldiğimiz şartlardan çok daha kötü bir vaziyet alır. Aileler parçalanırlar. **Türk Milleti aç kalır!** Yiğidini savaşlarda kaybeden şehit eşlerinin bir kısmı camilere, imaretlere, medreselere yerleştirilir. Çocuklar açlıktan ve salgın hastalıklardan kırılırlar. Amerika açların yardımına koşar.

841 Stefanos Yeresimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, çeviren: Babür Kuzucu, c: 2, İstanbul 1975, s: 729, 730.

Fakat Near East Relief ve Kızılağaç aracılığı ile yapılan gıda yardımlarında Türkler pek tercih edilmez! Anlaşılan **Amerikalılar, Rumlara ve Ermenilere yardım etmek için Türkiye'ye gelmişlerdi.**⁸⁴²

Durum her geçen gün biraz daha kötüleşir. Zaten devamlı olarak açık veren Osmanlı bütçesi mülkî ve askerî memurlara bile maaş ödeyemez hâle gelir. Devrin Maliye Nazırı'nın 15 Eylül 1919 tarihli İkdam Gazetesi'ne yaptığı açıklamaya göre hükûmetin yıllık masrafları 72 milyon Osmanlı lirasıdır. Bu 72 milyon liranın 45 milyon lirasının mülkî ve askerî memur maaşlarına, hayat pahalılığı tahsisatına, emekli, dul ve yetim maaşlarına ayrılması gerekmektedir. Fakat gelir sadece 42 milyon liradır.⁸⁴³ Mütarekenin ilk gününden itibaren gayrimüslimler Türk Hükûmeti'ni tanımadıklarını ilan ettikleri için vergi vermeyi de reddederler.⁸⁴⁴ Bu bakımdan açık daha da büyür.

Fakat Maliye Bakanı umutsuz değildir. Bu zavallı bakan, eğer sulh akdine muvaffak olunursa ecnebilerin yardım edeceğine inanmaktadır.⁸⁴⁵ Kaydetmeye lüzum yok ki, Maliye Bakanı'nın umut bağladığı ecnebiler, Türkiye'yi işgal eden devletlerdir.

Kemik... Çorap Kırıntısı... Paçavra...

16 Aralık 1919 tarihli İleri Gazetesi, 1-15 Aralık 1919 tarihleri arasında İstanbul gümrüğünden yabancı ülkelere sevkedilen ticarî malları açıklar. Bir ibret vesikası olan ihraç malları listesi, aslında Türkiye'nin nasıl çökertildiğini ifade etmektedir. İhracatımız şu kalemlerden ibarettir:

Çuha kırıntısı, tiftik, çorap kırıntısı, fındık, 37 balya paçavra, 3 balya halı, 86 sandık afyon, 312 çuval kuş yemi, 23 çu-

842 Bakınız Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelere Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm*, c: 2, İstanbul 2001, s: 39.

843 M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, c: 2, Ankara 1965, s: 29.

844 Kemalettin Şükrü, *Mütareke Acıları*, İstanbul 1930, s: 67.

845 M. Tayyip Gökbilgin, *a.g.e.*, c: 2, s: 30.

val **kıl**, 43 sandık balmumu, av derileri, 156 çuval keten tohumu, tütün, pamuk, ceviz, 5 fıçı bağırsak, 46 çuval kabak çekirdeği, 183 çuval **kemik**, 131 kap kestane, fıstık, yapağı, 5 çuval sâlep, ipek, mazi, kuzu derisi, palamut, 135 sandık limon, incir, üzüm, Şam fıstığı⁸⁴⁶ 7 çuval meşin, 4 sandık keçi derisi, 85 çuval **defne yaprağı**.

Aynı dönemde Türkiye, halı, lastik, kumaş, manifatura, iplik, tuhafıye, sabun, tuzlu balık ve sardalya, şarap, züccaciye, şekerleme, ilaç, elbise, limon ithal etmiştir. İthal malları arasında mandalina ve mangal kömürü bile vardır.⁸⁴⁷ 22 Haziran 1920 tarihli İleri Gazetesi ise **7 milyon 692 bin liralık ithalata mukabil, sadece 854 liralık ihracat yapıldığından** yakınmaktadır.

Toprak Satışı

Türkiye'yi işgal kuvvetleri nam ve hesabına yönettiğinden bahsedegeldiğimiz Osmanlı Bakanlar Kurulu 23 Ağustos 1919 tarihli toplantısında vatan topraklarının ecnebilere peşkeş çekilmesine sebep olan bir karar alır. Savaş yıllarında alınan ve **Boğaziçi'ndeki emlak ve arazilerin yabancılara satışını yasaklayan karar kaldırılır**. Artık yabancılar Beşiktaş'tan başlayan Boğaz girişinden Tarabya'ya kadar uzayan sahillerde arzu ettikleri ev, köşk, konak, yalı veya araziye sahip olabileceklerdir.

Bu arada Yunanlılar ve Rumlar, Müslüman halkın fakr-ü zaruret içinde bulunmasından istifade ederek siyasi maksatlarla Ege bölgesinde toprak satın alma teşebbüslerini hızlandırırlar. 30 Ekim 1919'da Hariciye Vekaleti'nin, Dahiliye Nezareti'nin verdiği bilgiye atfen Bakanlar Kurulu'na sunduğu rapora göre Ege bölgesinde Müslüman halkın sattığı gayrimenkullerin % 90'ını Yunanlılarla Rumlar alıyorlardı. Oysa Yunanistan'da Müslüman halkın mülk satın alması yasaktı.⁸⁴⁸

⁸⁴⁶ Antep fıstığı demesi gerekirdi.

⁸⁴⁷ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 2, s: 279.

⁸⁴⁸ M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 2, s: 96, 97.

Celal Bayar, Bergama ve Ayvalık gibi yerlerde Yunan bankalarının Türklere ipotek karşılığında avans verdiğinden, fakat bu avans şartları ağır olduğu için borcun vadesinde ödenemediğinden ve işte bu şekilde Türk topraklarının çok elverişli şartlar altında Rumların eline geçtiğinden bahsetmektedir.⁸⁴⁹

Fakat soygun sadece bankacılık oyunları ile yapılmaz. Rumlar kaba kuvvet kullanarak da sahipsiz kalan halkın nesi var, nesi yoksa alıp götürürler. Hapishaneleri basan Rum çeteler, Rum mahkûmları salıverirler. Evler soyulur, dükkânlar yağmalanır, köyler ateşe verilir. Ağılardan veya yaylalardan cebren alınan büyük ve küçük baş hayvanlar, gemilerle adalara taşınır. Şehir ve kasabalarda tevkif tehdidi ile varlıklı insanlardan haraç alınır.

Türkler her şeylerini kaybederler. Evler, bahçeler, bostanlar ellerinden çıkar. **Atina Bankası, Türk mallarını satın almaları için yerli Rumlarla Yunanistan'dan gelip yerleşenlere uygun şartlarda kredi verir.** Çoğu zaman da ödenmeyen kredi taksitlerinin peşine düşmez. Çünkü maksat, Yunanistan'ın göz koyduğu Anadolu topraklarında Rum nüfusunu ve Rumlara ait gayri menkulleri arttırmaktır.

İşte Mustafa Kemal'in omuzladığı Türkiye, başka bir cephesi ile böyle bir Türkiye'dir.

849 Celal Bayar, **a.g.e.**, c: 5, s. 1603.

ASKERÎ VAZİYET

Türk Milleti için tam anlamıyla bir ölüm kalım mücadelesi olan Sakarya muharebelerinden sadece yirmi gün önce, 24 saatta 84 kilometre yol yürümek zorunda kalan askerin ayağında çarık yoktur! Çorap yoktur! Kırba yoktur! Süvarinin kılıcı yoktur! Matara eksiktir! Dört aydan beri maaş alamayan subayların tabakasında tütün yoktur! Tütünü olanların sigara kâğıdı yoktur! Askerin % 80'inin elbisesi yoktur, silâhı yoktur!

Seferberliğin başlangıcında 150 bin kişilik bir kuvvet silâh altında idi. Bu kuvvet, seferberlik ilan edildikten sonra 1 milyon 920 bin kişiye çıktı. Türk Ordusu'nun mevcudu savaş sırasında 2 milyon 850 bin kişiye kadar yükseldi.

Bu muazzam kuvvet, **girdikleri her harekâta bir ordu kaybeden** Enver ve Cemal Paşalar'ın beceriksizlikleri yüzünden iskelet hâline getirildi.

İzmir ve Trakya hariç, 1.600.000 kilometrekare toprak kaybedilmişti. İsimleri bilinen şehit sayısı 50 bindi. 35 bin Türk evlâdı yaralanma sonucu şehit olmuştu. 240 bin Türk evlâdı salgın hastalıklar sebebi ile hayatını kaybetmişti. İsimleri tespit edilemeyen şehit sayısı 325 bindi. 400 bin kişi yaralanmıştı. Esir, hasta ve firari sayısı 1 milyon 65 bine ulaşmıştı.⁸⁵⁰

Türk Ordusu, devleti elegeçiren bir maceraperest çetenin hepsiz, kitapsız girdiği, yaklaşık dört yıl süren savaştan bir deri, bir kemik çıkmıştı.

850 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 4, s: 577.

Mütareke imzalandığında silâh altında sadece 400 bin askerimiz kalmıştı.

Dirayetli bir komutan bu 400 bin askerle büyük zaferler kazanabilirdi. Fakat bu 400 bin asker de devşirme Osmanlı Paşaları tarafından dağıtılıp silâhları ellerinden alınacak, böylece Türkiye ve Türk Milleti düşman saldırılarına karşı savunmadan yoksun bırakılacaktı.

Komutanların Tasfiyesi

Mütarekeden sonra ordu dağıtılır. İstanbul'un baskısı sebebiyle, Prens Osman Fuat Efendi, Libya'da hâlen devam ettirdiği gerilla savaşını bırakır. Musul'daki 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, General Allenby'nin isteği üzerine İstanbul'a çağırılır, Paşa İstanbul'a gelir gelmez İngiliz askerleri tarafından tutuklanıp Malta'ya gönderilir. 6. Ordu'nun, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın çok ihtiyaç duyacağı silâh ve mühimmatı İngilizlerin eline geçer. Yine İngilizler'in isteği ve Damat Ferit'in baskısı üzerine Sait Paşa Aden'i, Fahrettin Paşa Medine'yi teslim eder. Buralardaki silâh ve mühimmata da İngilizler elkoyarlar. Azerbaycan'daki ordumuzun komutanı Nuri Paşa, 5. Tümen Komutanımız Albay Mürsel Bakü, 12. Tümen Komutanımız Ali Refet Bey hapsedilir. Doğu'daki 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa azledilir. Paşa, gözlerinden tedavi olmak için İstanbul'a gelecek, fakat İngilizler onu tutuklayıp Malta'ya göndereceklerdir.

General Clark, 12 Kasım 1918'de Adana'daki 2. Ordu Komutanı Nihat Anılmış Paşa'ya bir nota verir. Notada 2. Ordu'ya bağlı birliklerin 14 Aralık günü öğle vaktine kadar Pozantı'nın batısına çekilmesi istenmektedir. Çekilme 26 Aralık'a kadar devam eder. Fakat **Toroslar'ın güneyinin Araplara verileceğini beyan eden** Damat Ferit Paşa'nın acelesi yüzünden Türk Kurtuluş Savaşı için hayati önem taşıyan **30 vagon dolusu piyade ve topçu cephanesi, 15 vagon benzin, 2 deniz uçağı ve 200**

ton gıda malzemesi Fransızlar'ın eline geçer. Fransızlar ayrıca Adana'daki **126 vagon dolusu silâh, cephane ve yiyeceğe de elkoyarlar,**⁸⁵¹ 2. ordu lağvedilir.

Elkonulan silâhlar, elaltından, bazen de açıktan açığa kendilerine yer açmak için Türkleri katletmekte olan Ermenilere dağıtılır. İngilizler de Batum depolarındaki Türk Ordusu'na ait silâhları Rumlar'la Ermeniler'in eline tutuştururlar.⁸⁵² Donanma İstanbul'da, Yavuz zırhlısı İzmit'te gözaltına alınır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İngilizler'in adamı olarak İzmir'i yönetmekte olan Vali Kürt İzzet'in ihaneti sebebiyle Manisa depolarındaki **48 bin tüfek, 88 top ve milyonlarca mermi Yunan Ordusu'na teslim edilmiştir.**

Genelkurmay Başkanlığı'nın raporuna göre 1919 Mayıs'ında Türk Ordusu'nun mevcudu 61 bin 223 erden ibarettir! Bu 61 bin 223 askerin ancak 40 bin 878'inin tüfeği vardır.⁸⁵³

Bu 61 bin kişi de muhafaza edilemez. Amiral Webb'in 6 Ocak 1920 tarihli raporundan anlıyoruz ki, Osmanlı Ordusu'nun mevcudu 43 bine indirilmiştir. Yani mütarekeden sonra Türk Ordusu, asker sayısının onda dokuzunu kaybetmiştir!

Fakat bu 43 bin askeri de elde tutmak mümkün olmaz. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra, zaten gücünü kaybetmiş olan 15. Tümen'in firarlar sebebiyle büsbütün zayıfladığını rapor eder! 15. Tümen'den son üç ayda 700 kişi firar etmiştir! Taburlar 50 ile 100 askere kadar inmiştir.⁸⁵⁴

İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar'ın İzmir ve civarında irtikap ettiği vahşet sebebiyle, ordu saflarında bir umutsuzluk ve müthiş bir panik başlar. 57. Tümen'in askerleri ve jandarmalar

⁸⁵¹ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 73.

⁸⁵² M. Tayyip Gökbilgin, **a.g.e.**, c: 2, s: 15.

⁸⁵³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 1, s: 286.

⁸⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, c: 3, İstanbul 1978, s: 971.

görevlerini bırakıp kaçarlar. Fırarları önlemek isteyen askerlerle kaçaklar arasında silâhlı çatışmalar başlar.⁸⁵⁵

Ali Fuat Cebesoy, 56. Fırka'nın emrine verilen, 24. Fırka'nın 3 bin mevcutlu 2. Piyade Alayı'nın Bilecik'ten Bursa'ya ancak 50 kişi ile geldiğini yazmaktadır!⁸⁵⁶ Orhaneli ve Bandırma'daki 2. Tabur'un yalnız subayları görevlerinin başında kalmıştır.⁸⁵⁷

“Gâvur İzmir İçin Savaşılmaz”

Konya'daki 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, bazı kötü niyetli kimselerin askerleri firara teşvik ettiğini yazmıştır. Şu sa-tırlar ona aittir:

“... İstanbul'un fenâ propagandaları durmadan işlemeye devam ediyor. Kötü ruhlu kimseler mütemadiyen ve gizli gizli halkın ve askerlerin fikrini bozuyor. Bu yüzden askerler arasında kaçaklar çoğalmaya başladı. 'Sonu gelmez bir savaş ile milleti boşuna kırdırıyorlar. Hicaz gibi, Bağdat gibi mukaddes yerler gittikten sonra gâvur İzmir için milleti kırdırmak doğru olur mu?' gibi kaba sözler kulaktan kulağa geçiyor!”⁸⁵⁸

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin telkin ve teşviki ile 12. Kolordu'dan firar eden askerler, yine İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin bir tertibi olan Konya isyanında kardeşlerine kurşun atacaklardı!

Sivas dolaylarındaki bazı taburların savaşçı mevcudu 80-100 askerden, 3-4 askere kadar düşmüştü.

Fırarların en önemli sebebi Osmanlı Hükûmeti'nin Mondros Mütarekesi'nden sonra askerliğin kaldırıldığını açıklamasıydı.⁸⁵⁹

Fırarlarda “**kim milliyetçilerle beraber Yunan'a karşı savaşırsa kâfirdir**”⁸⁶⁰ diyenlerle “**eşkıya mertebesinde bu-**

855 Celal Bayar, a.g.e., c: 6, s: 1909.

856 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s: 350, 351.

857 Doğan Avcıoğlu, a.g.e., c: 3, s: 973.

858 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul 1970, s: 261.

859 Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, İzmir 2006, s: 33.

860 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c: 3, Ankara 1978, s: 138.

Yunan Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye mensuplarının kitleler hâlinde öldürülmesinin farz ve meşru olduğuna hükmedilen Durrizâde'nin Fetva-yı Şerif'i ve Allah'ın emrine, Halifenin fermanına ittibaen **bu canilerin daha fazla yaşatılmasını isteyen** Tealî-i İslâm Cemiyeti'nin beyannâmesinin de yıkıcı tesirleri olmuştu. İlgili bölümde bahsettiğimiz gibi bu fetva ve beyannâme Yunan uçaklarından atılmıştı.

Şeyhülislâm, Padişah'ın da onayladığı Fetva-yı Şerif'te **Mustafa Kemal'in katlinin dini bir vecibe olduğunu** belirttiğine göre, öyleyse askerler niçin Mustafa Kemal'in emrinde savaşmışlardı?

Anadolu'ya gizlice sokulan İstanbul gazeteleri ile, Anadolu'da çoğu Hürriyet ve İtilâf Partisi tarafından yayınlanan gazetele-
rin "Padişah'ın barış antlaşmasını imzaladığına, Mustafa Kemal Paşa'nın rütbeleri sökülmiş bir âsi olduğuna" dair bozguncu propagandalar da firarların bir diğer önemli sebebi idi. Bazı askerler de düşmanın işgal ettiği bölgelerde ikamet eden ailelerini kurtarmak, onlara yardımcı olmak için kaçıyorlardı. Kaçanlar arasında dağa çıkıp soygunculuk yapanlar da vardı. Kaçanları yakalamak için gönderilenler arasında da firar edenler oluyordu. Böylece ikmal yolları kesiliyor, ordunun ihtiyaç duyduğu silâh, mühimmat ve gıda sevkiyatında müşkilat çekiliyordu. İşte bugün çok eleştirilen İstiklâl Mahkemeleri bütün bu olumsuzlukları önlemek maksadıyla kurulmuştu.

Türk Ordusu Erirken...

Biraz evvel Türk Ordusu'nun 43 bin kişiden ibaret kaldığını söylemiştik. Zaten yeterli donanıma sahip olmayan ve bir kısmının tüfeği dahi bulunmayan bu 43 bin kişilik kuvvet adeta günden güne erirken işgal kuvvetlerinin de sayısı artıyordu.

İzmir 15 Mayıs 1919'da 12 bin kişilik bir Yunan kuvveti tarafından işgal edilmişti. 15 Mayıs 1920'de Yunan askerlerinin sayısı

94 bin 311'e yükseldi. Bu sayının 3 bin 248'i subay, 91 bin 63'ü erdi.⁸⁶¹ Aynı tarihte Türkiye'de İngilizler'in 38 bin, Fransızlar'ın 59 bin, İtalyanlar'ın 17 bin askerleri vardı.⁸⁶²

Bu kuvvetler hem yüksek moral gücüne sahiptiler, hem de modern silâhlara. İngilizler'in, İtalyanlar'ın, Yunanlılar'ın olduğu gibi Fransızlar'ın da tankları, uçakları ve kamyonları vardı. 1920 Mart ayı itibariyle İngilizler sınırlarımızdan içeri 112 top sokmuşlardı. Aynı tarihte Fransızlar'ın 55 topu, 25 tankı, 39 uçağı vardı.⁸⁶³ Diğer düşman ordularının yaptığı gibi Yunanlılar Türkiye'ye çoğu kamyon olmak üzere 937 otomobil sokmuşlardı.⁸⁶⁴

Bu kuvvetli düşman birliklerinden başka Güney'de 10 bin silâhlı Ermeni, Kuzey'de 25 bin Pontus Rum çetesi vardı. Batı Anadolu'da da Rum ve Ermeni çeteleri faaliyet hâlinde idiler. Bazı Rum çeteleri, adalardan gelip Yunan askerlerinin himayesi altında köyleri, kasabaları talan edip dönüyorlardı.

İçişleri Bakanı Fethi Okyar, Meclis'te 180-200 kadar Rum çetesi olduğunu, **İngilizler'in Türkleri öldürmeye programlanmış bu çetelere 10 bin silâh dağıttığını** açıklamıştı.

Kuzey'de İngilizler'in ve Yunanlılar'ın silâh dağıttığı Rum çeteleri ve Güney'de âsi Kürt aşiretleriyle mücadele eden Merkez Ordusu'nun toplam mevcudu 6 bin 700 kişiden ibaretti!⁸⁶⁵

Ciddiye alınacak yegâne güç, Kâzım Karabekir'in 15. Kolordusu idi. Onun asker sayısı da ancak 17 bin 860 kişiye ulaşabiliyordu.

9-11 Ocak 1921'de cereyan eden 1. İnönü Savaşı'nda Türk Ordusu saflarında 8 bin 500 er, 417 subay vardı. Bu kuvvet 15 bin 816 kişilik Yunan Ordusu ile çarpıştı. Yunan Ordusu'ndaki subay sayısı 472 idi.

861 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 43.

862 İbrahim Artunç, **Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları**, İstanbul 1988, s: 35.

863 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s: 283.

864 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 43.

865 Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Ankara 2005, s: 83.

İki ordunun kuvvetini sıralarsak karşımıza şöyle bir tablo çıkacaktır.

Türk Ordusu:

417	Subay
8.500	Er
6.000	Tüfek
18	Hafif makinalı tüfek
47	Ağır makinalı tüfek
28	Top

Yunan Ordusu:

472	Subay
15.816	Er
12.500	Tüfek
270	Hafif makinalı tüfek
80	Ağır makinalı tüfek
72	Top ⁸⁶⁶

Birinci İnönü zaferini küçümseyenler, hatta zafer kazanılmadığını iddia edenler, ellerini vicdanlarına koyup, yukardaki tabloyu dikkatle tahlil etmek durumundadırlar. Türk Ordusu İnönü'de kendisinden sayı bakımından bir misli daha fazla, silâh bakımından da üstün bir kuvvetle çarpışmıştır. Çerkez Ethem kuvvetlerinin kendilerine katılmasından yararlanarak Türk kuvvetlerini imha etmek için saldıran Yunanlılar, evet ezilememişlerdir ama istediklerini de alamamışlardır. Bu iki ordu arasındaki dengesizlik ikinci İnönü savaşlarında da devam etmiştir.

İkinci İnönü Savaşı'nda orduların kuvveti aşağıdaki tabloda tespit edildiği gibidir.

Türk Ordusu:

30.108	Tüfek
235	Ağır makinalı tüfek

⁸⁶⁶ Selahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, İstanbul 2000, c: 2, s: 508.

55	Hafif makinalı tüfek
4.435	Kılıç
102	Top
Yunan Ordusu:	
41.150	Tüfek
720	Ağır makinalı tüfek
3.134	Hafif makinalı tüfek
2.000	Kılıç
220	Top ⁸⁶⁷

İkinci İnönü Savaşları 23 Mart 1 Nisan 1921 tarihleri arasında cereyan eder. Batı cephesi Komutanı İsmet Paşa 1 Nisan'da, Metristepe'den Ankara'ya çektiği telgrafta kazanılan zaferi şu cümle ile özetler:

- Düşman, binlerce maktulleri ile doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terk etmiştir!⁸⁶⁸

İkinci İnönü muharebelerinde Türk Ordusu 2 bin şehit vermiştir. 2 bin kadar da yaralımız vardır. Buna mukabil 15 binden fazla Yunan askeri itlaf edilmiştir.⁸⁶⁹ Bir Yunan tümeni yok edilmiş, 9 bin Yunan askeri kaybolmuştur.

Yunan Ordusu, her zaman yaptığı gibi mağlubiyetinin intikamını sivil halktan almaya kalkışır. Köyleri, kasabaları ateşe verirler. Bilecik ve Söğüt kül hâline gelir. Küçük Bilecik'te 1618 ev yakılır. Geri kalan 422 evin ancak yarısı oturulacak durumdadır. Şehirdeki bütün camileri ateşe verirler. **Ertuğrul Gazi Türbesi ile bir sanat şaheseri olan Bursa'daki Ulucami tahrip edilir.** Köyler yakılır, kadına, kıza alçakça tecavüz ederler, sonra da yakıp, yıkıp uzaklaşırlar.

⁸⁶⁷ Selahattin Selek, **a.g.e.**, c: 2, s: 599.

⁸⁶⁸ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya**, c: 4, s: 75, 76.

⁸⁶⁹ Selahattin Tansel, **a.g.e.**, c: 4, s: 81, 37 numaralı dipnot. (Kayıplar konusunda çeşitli kaynaklarda farklı rakamlara rastlanmaktadır).

Kral Konstantin Anadolu’da

General Papulas, bu feci mağlubiyetin üzerinden bir hafta geçmeden 52 bin asker gönderilerek Anadolu’daki Yunan Ordusu’nun takviye edilmesini ister.⁸⁷⁰

Yunanlılar bir-iki ay içinde toparlanırlar. Türk Ordusu daha silâh ihtiyacını karşılamadan, beslenme, giyinme ve nakliye gibi sorunları çözmeden düşman yeniden genel bir saldırıya geçer.

Haziran 1921 gecesi 250 tonluk bir gemi İnebolu Limanı’na yanaşır. İnebolu, Türk Ordusu’na silâh ve mühimmat sevkiyatı yapılan en önemli merkezdir. Limana demirleyen bu 250 tonluk gemi de yeni harp malzemesi getirmiştir. İnebolulular düşman saldırısından endişe ettikleri için silâh ve cephaneyi derhâl boşaltırlar. Liman 5-6 Haziran gecesi Con ve Dünya vapurlarıyla İstanbul’dan gelen külliyetli miktardaki silâh ve mühimmatı da aynı şekilde derhâl boşaltmışlardır.

250 tonluk geminin boşaltılmasından birkaç saat sonra, 9 Haziran günü sabahın erken saatlerinde Kilis zırhlılarıyla bazı Yunan muhripleri İnebolu Limanı’na girerler. Sivil ve askerî makamlara bir nota veren Yunan Amiral kasabadaki bütün silâh ve diğer harp malzemelerinin imha ve topların teslim edilmesini ister. Topların kamaları ve halkın elindeki silâhlar, tüm telefon ve telgraf makineleri, limandaki tekneler Yunanlılara verilmelidir, aksi hâlde İnebolu bombalanacaktır.

Nota reddedilir. Yunan zırhlıları İnebolu üzerine bomba yağdırmaya başlarlar. Saat 13.20’de başlayan bombardıman 18:25’e kadar devam eder.⁸⁷¹

11 Haziran’da Anadolu’daki Yunan Ordusu’nun komutasını ele almak için Limnos savaş gemisi ile Atina’dan uğurlanan Yunan Kralı Konstantin 13 Haziran’da İzmir’e gelir. Amacı **“yüksek âmalî milliyenin kendisini çağırdığı yere kadar gitmektir.”**

870 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 3, s: 483.

871 Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c: 4, s: 91, 92; Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 3, s: 561.

Kral, kendisinden tam 730 yıl önce Haçlı komutanı Arslan-yürekli Richard'ın karaya çıktığı yerden İzmir'e ayak basar, sahilde kendisini karşılamaya gelen papazların tahrik ettiği kudurgan kalabalıklar âmal-i milliye'nin kralı çağırdığı yeri heyecanlı sloganlarla ve hep bir ağızdan ilan ederler:

- Ankara! Ankara!

Mustafa Kemal Paşa'ya **“haydut parçası”** diyebilen Kral Konstantin, onu sinek kovar gibi kovacağından bahseder.

Yunan makamları 16 Haziran 1921'de Anadolu'daki kuvvetlerinin 175 bine ulaştığını açıklarlar. Açıklamaya göre Türk Ordusu ancak 60 bin kişiden ibarettir.

Yunanlılar 10 Temmuz'da Türk Ordusu'nun merkezine ve sol cenahına saldırırlar.

Afyon düşer!

Kütahya düşer!

Eskişehir düşer!

Peşpeşe yaşanan bu feci mağlûbiyetler üzerine Batı Cephesi karargâhının bulunduğu Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar'a giden Mustafa Kemal Paşa, ordunun Sakarya nehrinin doğusuna kadar, yaklaşık 300 kilometre geri çekilmesini emreder. Böylece ağır kayıplar verdiği gibi, moral bakımından da çöken Türk Ordusu toparlanmak için biraz vakit kazanacak, Yunan Ordusu da hareket üstünden uzaklaştırılmış olacaktır.

Durum fevkalâde ciddidir. Giderek de daha tehlikeli bir hâl almaktadır. Çok geçmeden düşman ileri karakolları Polatlı'ya kadar sokulurlar. Ankara'ya bir adımlık mesafe kalmıştır.

İşte bu sebeple başkaldırının başkentinde panik başlar, Meclis'in Kayseri'ye taşınacağına, devlet dairelerinin taşınması için hazırlıklara başlandığına, hatta Meclis çalışmalarına tahsis edilen Kay-

seri Lisesi'ne konuşma kürsüsünün bile konulduğuna dair haberler yayılır.⁸⁷²

“Ankara’yı Tahliye Etmeye Karar Verdik”

23 Temmuz'da, aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak Paşa, Meclis'ten gizli celse yapılmasını ister. Önemli açıklamalarda bulunacaktır.

Gizli celse başlar. Paşa kürsüye çıkar. O gün Meclis'te bulunan 1. dönem Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu'nun anlattığına göre Paşa tıraş olmaya vakit bulamamıştır. Günlerden beri uykusuzdur. Rengi uçmuştur. Uykusuzluktan gözlerinin etrafında halkalar belirmiştir. Üstü başı toz-toprak içindedir.⁸⁷³

Fevzi Paşa, askerî vaziyet üzerinde uzun uzun durduktan sonra, Afyon, Kütahya, Eskişehir muharebeleri sırasında düşman birliklerinin ordunun mukavemeti sebebi ile üç günde geleceği yere on günde ulaşabildiğinden, süvarilerimizin makinalı tüfeklerin üzerine kılıç çekerek hücum ettiklerinden bahsettikten sonra, hiç kimsenin duymak istemediği acı gerçeği açıklar:

- Merkez-i hükûmeti tebdil zaruretindeyiz. Bunun için Heyet-i Vekile yaptığı müzakeratta Kayseri'yi münasip görmüştür.⁸⁷⁴

Bu son cümle Meclis'te önce ürperten bir sessizliğe, sonra uğultulara ve nihayet şiddetli itirazlara sebep olur.

“Diyap Ağa Konuştu Mu?”

Adana milletvekili Damar Arıkoğlu, işte bu sırada Dersim Mebusu Diyp Ağa'nın kürsüye çıkıp, “biz buraya kaçmaya mı geldik,

⁸⁷² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, Ankara 1992, s: 250.

⁸⁷³ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s: 235.

⁸⁷⁴ T.B.M.M. *Gizli Celse Zabıtları*, c: 2, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1980, s: 102.

savaşarak ölmeye mi?” diye sorduğundan bahsetmektedir.⁸⁷⁵ Fakat Gizli Celse zabıtlarında Diyar Ağa'nın söz aldığına ve konuştuğuna dair herhangi bir kayıt yoktur.

En etkili konuşmayı Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey yapar.

Durak Bey, sık sık diğer milletvekilleri tarafından kesilen uzun konuşmasında Heyet-i Vekile'nin yanlış karar verdiğini söyler. Eğer Meclis Kayseri'ye taşınırsa halkın kuvve-i maneviyesi kırılacak, milletvekillerinin kaçtığı zannedilecektir. Meclis Ankara'dan gitmemelidir. Meclis'in geri çekildiğinin duyulması ordunun da kuvve-i maneviyesinin kırılmasına sebep olacaktır. Fakat hükûmet halkı serbest bırakmalı, gitmek isteyen gitmelidir. Milletvekilleri kanlarını, canlarını feda etmek için gelmişlerdir. Ölmek gerekirse Ankara'da öleceklerdir.⁸⁷⁶

Bu müzakerelerden sonra ittifakla bazı kararlar alınır:

1- Meclis, içinden seçeceği bir heyeti durumu yakından incelemek, kolordu ve tümen komutanlarıyla görüşerek ordunun ihtiyaçlarını tespit etmek için cepheye gönderecektir.

2- Ankara'nın askerlik bakımından önemli noktalarına siperler kazılacak, şehir müdafaa edilecektir. Ankara asla harpsiz teslim edilmeyecektir.

3- Hükûmet ihtiyaten evrak ve ağırlığını şimdiden Kayseri'ye nakletmekte serbesttir.

4- Büyük Millet Meclisi top ateşleri ve kanlı savaşlarda dahi vazifesine devam edecek, gerekirse düşmana karşı askerlerle yana dövüşecektir.

Meclis genel kurulu ayrıca Ankara'nın sonuna kadar savunulacağına, milletvekili olarak Mecliste görev yapan komutanların ordu saflarında vazifelendirileceğine ve Ankara tepelerinde kazı-

875 Damar Akırkoğlu, a.g.e., s: 236.

876 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c: 2, s: 103.

lacak siperlere Mersin mebusu Albay Selahattin Bey'in vazifelen-
dirildiğine dair bazı kararlar daha alacaktır.⁸⁷⁷

Cephede incelemeler yapmak ve ordunun ihtiyaçlarını tespit etmek için Konya mebusu Vehbi Hoca, Karesi mebusu Balıkesirli Vehbi Bey, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur, İzmir mebusu Mahmut İhsat Bey ve diğer bazı mebuslardan oluşan bir heyet seçilir. Heyet derhâl yola çıkar.

Askerin Ayağında Çarık Yoktur

Bir gözlemci, Birinci Dünya Savaşı için başlatılan seferberlik sırasında Türk askerinin nasıl bir sefaletle sürüklendiğini şöyle anlatmaktadır:

"... Ben Osmanlı askerinin seferberlik zamanında görmüş olduğum sefaletinden dehşete kapıldım. Gözümün önünden geçen binlerce insanın içerisinde köylerinden sağlam elbise ile gelenlere seyrek tesadüf edildiğinden zavallıların hepsi yırtık ve çok yerlerinden yamalı elbiseler giymiş ve son derece zayıf hâlde idiler. Bu bir Türk sefaleti, kemik ve palaspere sergisi idi!"⁸⁷⁸

Elimizde Türk Ordusu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda nasıl bir sefalet içinde bulunduğuna ilişkin bir tablo var. Bu tablo 43. Alay, 1. Piyade Taburu, 1. Bölüğün 1917 yılının bazı günlerine ait yemek listesi ile ilgilidir ve şöyledir:

Gün	Sabah	Öğle	Akşam	Ekmek
15 Haziran	Üzüm hoşafı	Yok	Buğday çorbası	Tam
26 Haziran	Yok	Yok	Üzüm hoşafı	Tam
18 Temmuz	Üzüm hoşafı	Yok	Yok	Yarım
8 Ağustos	Yarım ekmek	Yok	Şekersiz hoşaf	Yarım

Not: Un kalmadığı için 21 Temmuz 1917'den itibaren **ekmek istihkakı 500 grama indirilmiştir!**

⁸⁷⁷ Damar Arıkoğlu, a.g.e., s: 239.

Sözlük: **Palaspere:** Çul parçası.

⁸⁷⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c: 9, Ankara 1999, s: 308.

Rıza Nur ve arkadaşları, cephede yaptıkları incelemeler sonunda Türk Ordusu'nun, Birinci Dünya Savaşı yıllarından çok daha kötü durumda olduğunu tespit etmişlerdir. Sefalet adeta askeri teslim almıştır.

Heyet başkanı olduğu anlaşılan Dr. Rıza Nur'un, Meclis'in 3 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşmadan öğreniyoruz ki, 24 saatte 84 kilometre yol yürüyen askerin ayağında çarık yoktur!

Çorap yoktur!

Asker yalınayaktır!

Matara eksiktir!

Kırba yoktur!

Ordunun % 20'sinin süngüsü yoktur!

Süvarinin kılıcı yoktur!

Levazım eksiktir!

Yeterli nakil vasıtası yoktur!

Müteahhitlere para verilmediği için ihtiyaç duyulan levazım alınmamaktadır. Bazı müteahhitler mağazalarının kapısını kilitledikleri hâlde asker kapıyı kırıp içeri girmiş ve istediği malı almak zorunda kalmıştır.⁸⁷⁹

Müdafaa-i Milliye'yi uyumakla suçlayan Rıza Nur'dan sonra kürsüye Karesi mebusu Vehbi Bey gelir. Vehbi Bey **subayların dört aydan beri maaş alamadıklarını** açıklar. Mart, Nisan, Mayıs, Temmuz maaşları verilememiştir. Yalnız İsmet Paşa cepheyi teftişe giderken bir miktar para götürmüş, o para da neferlere dağıtılmıştır. Fakat **her nefere birer lira bile düşmemiştir.**

Sigara yoktur.

Alay komutanlarının bile tabakasında tütün yoktur.

Komutanlar ot içmektedirler.

Tütünü olanların sigara kâğıdı yoktur.

879 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c. 2, s: 132, 137.

Askerin % 80'inin elbisesi yoktur.

İç çamaşırı yoktur.

Çadırı yoktur.

Bazı askerler, kendisine üç-dört günden beri aç olduklarını söylemişlerdir.⁸⁸⁰

İşte bizim için bir ölüm-kalım mücadeleleri olan Sakarya Meydan Muharebesi'nden sadece yirmi gün önce Türk Ordusu bu vaziyettedir.

Mustafa Kemal Başkomutan

Meclis'te yapılan gizli görüşmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi istenir. Paşa'yı sevenler de sevmeyenler de bu teklifi desteklerler. Sevmeyenlere göre Türk Ordusu Yunan Ordusu'nun önünde tutunamayacak, mağlûp bir ordunun başkomutanı itibarını kaybedeceği için Mustafa Kemal Paşa böylece tasfiye edilmiş olacaktır. Sevenler de orduyu ancak Mustafa Kemal'in toparlayacağı kanısındadırlar.

Böylece muvafık ve muhalif milletvekilleri aynı teklifte birleşirler.

Fakat Mustafa Kemal'in şartı vardır. Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu bütün yetkilerin üç ay süre ile kendisine verilmesi hâlinde başkomutanlığı kabul edebileceğini söyler.

Bu yetkinin Türkiye'yi diktatörlüğe sürükleyeceğini söyleyenler olur. Başkomutanlık ünvanına itiraz edenler olur. Polatlı'dan düşmanın top sesleri duyulurken Meclis'te sert tartışmalar yapılır. Fakat sonunda Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos 1921'de çıkarılan bir kanunla başkomutan seçilir. Kanunun ikinci maddesinde "ordunun maddi ve manevi kuvvetini azamî surette tezyîd ve sevk-u idaresini bir kat daha tarsîn hususunda Türkiye Büyük

880 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c: 2, s: 138, 139.

Sözlük: **Tezyîd:** Çoğaltma, artırma. **Tarsîn:** Sağlamaştırma. **İstimal:** Kullanma. **Müteallik:** İlgili, ilişkin. **Mezundur:** Yetkilidir.

Millet Meclisi'nin buna müteallik selahiyetini Meclis nâmına fiilen istimale mezundur" denilmektedir.

Yani Meclis ordunun sevk ve idaresi, asker sayısının arttırılması ve silâhlandırılmasıyla ilgili yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir.

Kanunun 3. maddesi bu yetkiyi üç ayla sınırlandırmaktadır.

İğneye İpliğe Muhtaç Bir Ordu

Mustafa Kemal Paşa Meclis'ten bu olağanüstü yetkileri alınca topyekün savaşa karar verir.

Topyekün savaş demek, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıkları ile ve ellerindeki her şeyle, bütün elde tutulur ve tutulmaz güçleri ile birbirleriyle karşı karşıya gelmesi, birbirleriyle vuruşması demektir.

Bu sebeple bütün Türk Milleti cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fiilen savaşla ilgilenmeliydi. Milletin her ferdi, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli hissedecek, bütün varlığı ile mücadele edecekti.

Öyle de oldu.

5 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Başkomutanlığa tayin edilen Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı Tekâlif-i Milliye emirleri, ordunun Rıza Nur'un anlattıklarından çok daha kötü durumda olduğunu ortaya koymuştur. Bu emirlerden anlaşılmaktadır ki, vatani kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan **Türk Ordusu, nala, mıha, çiviye, yem torbasına bile muhtaçtır.** Mustafa Kemal Paşa, 27 Temmuz 1914'te yürürlüğe giren Tekâlif-i Milliye Kanunu'na dayanarak 7-8 Ağustos 1921 günlerinde on emir yayınlar.

Tekâlif-i Milliye, millî mükellefiyet demektir. İşte millî mükellefiyet kanununa dayanılarak verilen üç numaralı emir şudur:

“Tüccar ve halkın elinde bulunan, rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi kumaşlar dışında erkek giyim yapılmasına uygun ter türlü yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, ya da sahtiyandan yapılma yemeni, çarık, potin, çarık yapılacak deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir, ya da yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolon, kaşağı, gebre, sicim ve urgan stoklarına hemen elkonulacaktır.”⁸⁸¹

16 Ağustos 1920’de Kastamonu Merkez Mahallesi’nden Ankara’ya 2177 ceket, 1151 pantolon, 1151 çift çorap, 391 don, 359 gömlek, 300 kaput, 200 battaniye ve 240 fanila gönderilmesinden anlıyoruz ki, Türk halkı, Tekâlif-i Milliye emirlerinin verilmesinden önce de askerine çeşitli yardımlarda bulunmuştur.

Dört numaralı emirde, ilgili komisyonlara; buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay ve mum stoklarının % 40’ına elkoyma yetkisi verilmektedir. Yedi numaralı emirde cins, mezhep, sınıf, meslek ayrımı olmaksızın herkes elindeki silâh ve cephaneyi, emrin yayınlandığı günü takip eden üç gün içinde Tekâlif-i Milliye Komisyonu’na teslim etmekle yükümlü kılınmıştır. Halktan istenen silâh ve cephanе şunlardır:

“Her türlü çifte ateşli tüfek, kasatura, süngü, filinta, her türlü Osmanlı mavzeri, küçük ve büyük çaplı her türlü Alman ve Belçika tüfekleri, her türlü Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her türlü İngiliz tüfeği, her türlü Rus tüfeği, her türlü Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martini, büyük ve küçük çaplı tüfekler, her türlü kılıç ve palalar.”⁸⁸²

Emre göre; **elinde silâh bulunup da vermeyenler emrin tebliğinden üç gün sonra idam edileceklerdir.**

881 Hikmet Özdemir, *Tekâlif-i Milliye*, İstanbul 2001, s: 36, 37.

882 Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s: 42.

On numaralı Tekâlif-i Milliye emrinde, ordunun taşıt ihtiyacının karşılanması için her il ve ilçedeki dört tekerlekli yaylı arabaların, dört tekerlekli at, öküz ve kağrı arabalarının, binek ve top çeken hayvanların, katır, deve ve yük hayvanlarının ve eşeklerin % 20'sine elkonulacağına hükmolunmaktadır. Sekiz numaralı Tekâlif-i Milliye emrinde, her yerde bulunan benzin, vakum, gres, makina, don, saatçı, balık yağları, vazelin, otomobil lastiği, solisyon, buji, kablo, pil, çıplak tel ve bunlara bağlı malzeme ve asit sülfirik miktarının araştırılarak stokların % 40'ına elkonması istenmektedir.

İşte tam mânâsıyla varoluş-yokoluş mücadelesi olan Sakarya savaşından önce Türk Ordusu böylesine bir yokluk ve sefalet içindedir. İhtiyaç duyulan mal, eşya ve malzeme, gerçi halktan istenmiştir ama 1921 Türkiye'sinde listelerini sunduğumuz o ihtiyaç maddelerinin halkın elinde fazla miktarda bulunmadığı da âşikardır.

Başka sıkıntılar da vardır.

Şöyle ki:

Temmuz 1919'da Bakanlar Kurulu, Padişah'ın iradesi olmadan asker toplayan komutanların görevden alınmasına ve mahkemeye sevk edilmesine karar vermişti. Karara göre ordu için bağış toplanması da yasaktı.⁸⁸³ İşte bu sebeple asker ve bağış toplamakta zorluk çekiliyordu. Cephelere yiyecek, araç ve cephane yollamakta yaşanan sorunlar bir yana, askerlik şubelerince silâh altına alınan vatan evlâtlarının cephelere gönderilmesinde bile güçlüklerle karşılaşılıyordu. Cephelerin ihtiyacı için asker toplanması isteniyor, fakat askerlik şubelerine, asker toplama ve yollamaları için ihtiyaç duyulan para gönderilemiyordu. Toplanan asker doyurulamıyor, donatılamıyor, barındırılmıyordu. Uzak yerlere gönderilecek askerler bile yaya olarak yola çıkıyorlardı. Bu sebeple görev yerlerine varan askerler soğuktan veya açlıktan hastalanıyorlardı, içlerinde ölenler bile oluyordu. Toplanan askerlerin yaklaşık yarısı menzil-

883 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 1, s: 366.

lerine vardiktan sonra hastahanelere sevk ediliyordu. Konya'daki **12. Kolordu, hastanelerinde yatan askerlerin % 80'i zatürre idi.** Cephe gerisinde ölenler, cephede kaybettiklerimizden fazla idi. Genelkurmay Sağlık Dairesi raporlarına göre 1921 yılında 151 bin 783, 1922 yılında ise 274 bin 988 kişi hastanelere yatırılmıştı. Tifo, tifüs, dizanteri, zatürre, yılanlık ve nezle-i müstevliye hastalıklarından binlerce kişi ölmüştü. Ölümlü vak'a sayısı az olmakla birlikte kabakulak da yaygındı.⁸⁸⁴

Bütün bunların dışında savaşlarda yaralananlar çok uzak yerlere gönderilmek zorunda kalınıyordu. Mesela İkinci İnönü muharebesinde, Eskişehir'de çok sıkışıklık olduğundan, yaralılar kağıdı gibi ilkel araçlarla Ankara'ya, hatta Konya'ya gönderilmişti.⁸⁸⁵

Meclis'in 2 Aralık 1920 tarihli gizli oturumunda Millî Savunma Bakanlığı bütçesi görüşülürken söz alan Bursa Milletvekili Operatör Emin Bey **"fena vesaitle nakledilen bir askerın öldüğünden"** bahsetmiştir, fakat Ahzü Kabul Dairesi'nin 20 yataklı dahiliye koğuşunda **birçok asker çıplaklık sebebi ile soğuktan ölmüştür.**⁸⁸⁶

Emin Bey'in çıplaklıktan kastı, herhâlde yırtık-pırtık elbiseler içindeki askerlerimiz olmalıdır. Aynı celsede Karesi Milletvekili Vehbi Bey de Uşak Cephesi'nde çıplaklık sebebi ile soğuktan donup ölen askerlere milletvekillerinin dikkatini çekerek bütçenin kabul edilmesini istemiştir.

Sonunda asker ve bağış toplamak hususundaki engeller aşılır.

Türk Milleti son ordusuna, son kuruşunu verir.

Son kurşununu verir.

Ununu, unluğunu verir.

Tüfeğini, tabancasını verir.

Abasını, köyneğini verir.

884 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, c: 2, İstanbul 2000, s: 416, 417.

885 Sabahattin Selek, **a.g.e.**, c: 2, s: 417.

886 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, c: 2, s: 239.

Ayakkabısını, çarışını, çarpanrasını, postalını verir.

Çorabını verir.

Elindekini, avucundakini verir.

Yaklaşan nihai hesaplaşmadan mağlûp çıkılması hâlinde kendisine yaşama hakkı verilmeyeceğini idrak ettiği için medeniyet âleminin (!) gözü önünde yurdundan, yuvasından sökülüp atılacağını bildiği için, Türk Milleti'nin adının, sanının yok olmaması için, Türk tarihinin kapanmaması için, Türk çocuklarının başlarını kartallar gibi gökyüzünün yüce katmanlarında dolaştırarak yaşamaları için verecek bir şeyi kalmayınca kadar verir.

Bu yaklaşan kapışma, yalnız iki ordunun savaşı olmayacaktır. Bir milletin dişiyle, tırnağıyla, malıyla, mülküyle, bütün varidatı ile topyekün savaşı olacaktır. Türk Milleti ya kısırıldığı aziz vatanın harim-i ismetinde imha edilecektir, ya da kendi bayrağının altında hür ve müstakil bir devlet ve tarih boyunca olduğu gibi şanlı, şerefli bir millet olarak yaşayacaktır. O bakımdan yalnız aşını, ekmeğini değil, Yemen'de, Galicya'da, Sina'da, Çanakkale'de, Kafkas dağlarında ve daha adını bilmediği nice cephelerde kaybettiklerinden arta kalan ve **son umudu olan son evlâdını da verir.**

Yalnız vermekle kalmaz.

Verdiklerini yüklediği kağıya, bebeğini sırtına bağlayıp cephenin yolunu tutar. Yolda o kağının öküzü ölünce, öküzün yerine kendini koşar. Kağı kırılınca, mermi ve mühimmat sandıklarını omuzuna alıp hiçbir engel tanımadan, gerektiğinde uyumadan millî emaneti menzile ulaştırır, askerine veriverir.

Lord Kinross'un Tespitleri

Lord Kinross, Anadolu kadınının cepheye nasıl mermi ve mühimmat taşıdığını bakınız nasıl hayranlıkla anlatmaktadır.

“Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve Trabzon gibi dağınık merkezlerden toplanan silâhlar, saman yığınlarının altına yüklenecek kağılarla taşınıyordu. Şalvarlı, dolaklı köylü kadınları tâ Sü-

ınerler zamanındaki gibi, gıcırtılı sesler çıkaran kağnıları sürerek saatte ancak beş kilometre hızla, dağ tepe demeden yüzlerce kilometrelik yolları aşıyor, cepheye doğru ilerliyorlardı. Çoğu, emzikteki çocuklarını, sıkıca sırtlarına bağlamışlardı. Top mermi-lerini, halat kulplu cepthane sandıklarını kucaklarında taşıyarak arabalara yükleyip indiriyor, iki omuzlarına birer gülle yüklüyor, çok kez tapaları bozulmasın ya da ıslanmasın diye, çocuklarını açıkta bırakmayı bile göze alarak, üzerlerini örtüyle kapatıyor-
lardı. Tekereklerin kırılıp kağnının yolda kaldığı da oluyordu. O zaman kadınlar, içindekileri sırtlarına yüklenir ve kilometrelerce taşırlardı. Evlerinde kalanlar at, hayvan ve araçlara elkonmuş olmasına bakmadan, çapa çapalıyor, tohum ekiyor, ekin biçiyor, orduya yiyecek yetiştiriyorlardı.

“Refet Paşa, Millî Müdafaa Vekiliğine geçmiş, bütün enerjisi ve buluşlarıyla çalışmaya başlamıştı. Öküz arabasıyla yapılan taşımayı, yeni bir menzil sistemi kurarak daha hızlı hâle getirdi. Artık köylülerin alışık oldukları gibi her kasabaya gelince araba değiştirecek yerde, belirli yerlerde öküzler değiştiriliyor ve taşıt-
lar, doğruca savaş alanına kadar gelebiliyordu. Kilimlerden as-kerlere kaput, gaz tenekelerinden ilâç kutusu yaptırdı. Un bulun-
mazsa, köylülere, değirmenleri tamir edilinceye kadar, buğdayı kaynatarak ya da havanda döverek yemelerini söyledi. Çorak yaylada odun bulunmadığından, ahşap evleri yıktırıp, tahtala-
rını lokomotiflerde yakıt olarak kullandı.

“Sapan demirlerinden kılıç yapılıyordu. Ankara’daki demir-
yolları atölyesi süngü ve hançer fabrikası hâline sokulmuştu. Bir tek bozuk silâh kalmaması için her yerde tamir atölyeleri kurul-
muştu. Refet Paşa yurdun en ücra köşelerinden bile orduya as-ker topluyordu. Halk, minarelerden askere yazılmaya çağrılı-
yordu. Orduya katılmak isteyenler çoğu kez haydutların kasıp kavurduğu yerlerden geçerek, yüzlerce kilometre yaya yürü-
mek zorundaydılar. Geldikleri zaman da kendilerine verilecek silâh bulunmadığı olurdu. Bu erlere, cepheye giderken, düşman-

dan başka, yaralı ve ölülerin silâhlarını almaları söylenirdi. Bu arada askerden kaçanlar yakalanıp şiddetli cezalara çarptırılıyor, silâh altına yeni sınıflar alınıyor; Adana bölgesinden, Doğu illerinden, Karadeniz'den ve daha başka uzak yerlerden takviyeler getiriliyordu.

*"Türkler'in, kendilerini bekleyen önemli savaşa hazırlanmak için ancak üç hafta kadar vakitleri vardı."*⁸⁸⁷

Ankara'yı İşgal Emri

Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1921'de Başkomutan seçilmiş, 7-8 Ağustos'ta Tekâlif-i Milliye emirlerini yayınlamıştı. Daha askere silâh ve mühimmat taşıyan aş, ekmek götüren kağnıların çoğu cepheye ulaşmamıştı, halk daha minarelerden asker yazılmaya çağrılıyordu ki, 13 Ağustos'ta taarruza kalkan Yunan kuvvetleri 14 Ağustos'ta Sivrihisar'ı işgal ettiler. Karısı, kızı ve oğullarıyla birlikte cepheye gelen⁸⁸⁸ Yunan Kralı, askerlerine Ankara'nın işgaline dair emrini verdi. Sonra da İngiliz irtibat subaylarını Ankara'da vereceği ziyafete dâvet etti.⁸⁸⁹

Ankara'nın işgal edilmesi için emir alan düşman birlikleri 17 Ağustos'ta Sakarya'nın batısındaki Türk kuvvetleri ile karşılaştılar, 23 Ağustos'ta da Yunan Ordusu bütün gücü ile mevzilerimize saldırdı. Böylece 13 Eylül'e kadar 22 gün 22 gece devam edecek olan Sakarya meydan muharebeleri, Türk Ordusu henüz savaşa hazırlanmadan başlamış oluyordu.

Savaş başladığında orduların kuvvet dökümü şöyle idi.

Türk Ordusu:

54.572	Tüfekli asker
3.139	Kılıçlı asker

887 Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006, s: 324, 325.

888 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c: 2, s: 137.

889 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 4, s: 105.

825	Hafif makinalı tüfek
825	Ağır makinalı tüfek
169	Top
3	Uçak

Toplam: 91.527 asker

Yunan Ordusu:

75.900	Tüfekli asker
1.380	Kılıçlı asker
2.084	Hafif makinalı tüfek
684	Ağır makinalı tüfek
386	Top
18	Uçak

Toplam: 185.500 asker⁸⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa perişan bir vaziyette aldığı Türk Ordusu'nu öyle motive etmiş, düşmanı mağlûp edeceğine öyle inandırmıştır ki, ayağında çarığı, sırtında gömleği bulunmayan, yeterli sayıda silâhı da olmayan Mehmetçik, kendisinden kat ve kat üstün Yunan Ordusu'nu Sakarya vadilerinden söküp atmıştır. T.B.M.M. bu zaferden sonra Mustafa Kemal Paşa'ya Gazi ünvanını verecektir.

Bu zafer 1683'teki ikinci Viyana bozgunundan **ilk huruç hareketimiz** olması bakımından ayrıca önemlidir.

Sakarya muharebelerinde Türk Ordusu 3.710 evlâdını şehit vermiştir. 18.480 Türk evlâdı yaralanmıştır. Esir sayısı 805'tir. Bu rakamlara göre Türk Ordusu'nun toplam kaybı 23 bin kişidir.

Yunan Ordusu'nun ölü sayısı 3. 958'dir. 18. 955 kişi yaralanmış, 14.450'de esir düşmüştür. Yunan Ordusu'nun toplam kaybı 37.363'tür.⁸⁹¹

⁸⁹⁰ Celal Erikan, **Komutan Atatürk**, İstanbul 2001, s: 520.

⁸⁹¹ Celal Erikan, **a.g.e.**, s: 534. (Sakarya savaşına katılan asker sayısı ve kayıplar konusunda kaynaklarda birbirine yakın fakat birbirini tutmayan rakamlar verilmektedir, biz Erikan'ın eserini tercih ettik.

Büyük Taarruz

Türk Ordusu Sakarya sahillerinden perişan bir vaziyette çekilen ve hatta muharebe meydanını bırakıp kaçan Yunan kuvvetlerini takip etmemiştir. Nihaî darbeyi vurmak için 26 Ağustos 1922'ye kadar beklemek ihtiyacını duymuştur.

Çünkü ordu henüz hazır değildir.

Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Sakarya zaferinden yaklaşık bir ay sonra Batı Cephesi Komutanlığı'na verdiği 24 Ekim 1921 tarihli raporda emrindeki askerin perişan hâlini şöyle özetlemektedir:

*"... Asker esvaplı % 5 insana rastladım, yarıdan fazlası yırtık, palaspareler içinde, ayakkabılarının yarısı kullanılmaz durumda. **Askerin onda dokuzunda matara, çanta, torba, istihkâm edevatı yok.** Bununla beraber çoğunda parlak gözler gördüm!"⁸⁹²*

18 Kasım 1921 tarihli bir Amerikan gizli belgesinde de askerin durumu şöyle anlatılmaktadır:

*"... Orduda çok sayıda kaçak var. Üniforma yok. Askerler, askere alındıkları elbiselerle cepheye gönderiliyor. İçlerinden çok azı İngiliz ve Fransız üniforması taşıyor. Yiyecekleri, Anadolu'dan elde edilebilmesine rağmen kötü. Genellikle **bir avuç tahıl ve ekmekten ibaret. Teknik malzeme diye bir şey yok, fişek yok!**"⁸⁹³*

13 Aralık 1921'de Ankara'ya gelen Ukrayna'lı General Frunze, **"Türk Ordusu'nun çıplak olduğunu"** yazmıştır. Rus diplomat Aralov da bizzat bulunduğu Polatlı'da **"Ordunun giyim kuşamının, özellikle kunduralarının pek kötü olduğundan"** bahseder.⁸⁹⁴

892 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 4, s: 108.

893 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleri İle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul 2001, s: 125, 126.

894 S. İ. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, çeviren: Hasan Ali Ediz, İstanbul 1967, s: 84.

Yeteri kadar silâh yoktur.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı kaçan düşman takip edilmez.

Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, büyük taarruz başlayıncaya kadar geçen onbir aylık süreyi mükemmel surette değerlendirmiştir. İşgal kuvvetleri arasındaki uyumsuzluklardan yararlanan Ankara, zaten Urfa, Antep, Maraş ve Adana'daki destansı Türk direnişinden dolayı bölgede tutunamayacağını anlayan Fransızlar'la Ankara antlaşmasını imzalamıştır.

21 Ekim 1921'de yürürlüğe giren bu antlaşma 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars anlaşmasından sonra Ankara'nın ikinci diplomatik zaferi idi. İtalyanlar, müttefiklerinin oyununa geldikleri için ilk günden beri Türkiye'ye karşı düşmanca davranmıyorlardı. Hatta İtalyanlar, işgalleri altında bulunan depolardaki silâhların Türkler'in eline geçmesine bile göz yumuyorlardı.

M. M. Grubu Başkanı Hüsametdin Ertürk, İstanbul'daki İtalyan Siyasi Komiseri Kont Sforza'nın tam bir Türk dostu olduğunu yazmaktadır.⁸⁹⁵

Kont Sforza, İtalyan Siyasi Komiserliği'nin idari işlerini yürütmekle Kont Caprini'yi görevlendirmiştir.

Kont Caprini de Türk dostudur.

Sultan İkinci Abdülhamit Han'ın, Osmanlı Devleti'ne hizmetlerinden dolayı bir nişanla ödüllendirdiği Kont Caprini ve Kont Sforza, Türk gizli teşkilâtına mensup birçok subay ve sivilin İtalyan pasaportuyla Anadolu'ya geçmesini sağlamış,⁸⁹⁶ Anadolu'ya silâh ve cephane naklinde de yardımcı olmuşlardır.

Tespit edebildiğim kadarıyla, Ankara antlaşmasının imzalanmasından sonraki aylara tekabül eden 11 Nisan 1922'den itibaren Fransızlar'ın kontrolü altındaki Zeytinburnu depoları Türk gizli teşkilâtının fedakâr elemanları tarafından boşaltılmaya başlanmıştır. 11 Nisan 1922'de bahsettiğimiz depodan 915 sandık piyade

⁸⁹⁵ Hüsametdin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1964, s. 407.

⁸⁹⁶ Hüsametdin Ertürk, **a.g.e.**, s: 408.

mermisi ile 11 bin 516 top mermisini Mavona Vapuru'na yükleyip, İnebolu üzerinden cepheye sevk eden millî mücadelenin isimsiz kahramanları, 18 Nisan'da 19 bin 168 mermiyi, 22 Nisan'da 2 bin 138 cebel obüsü ile 10.5'lük ağır sahra ve 19 bin 215 sahra topu mermisini aynı yolla Anadolu'ya göndermişlerdir. 15 Mayıs'ta ise 17 bin top mermisi ile, ağırlığı 16 tonu bulan bir atelye Maryok Vapuru'na yüklenip İnebolu'ya uğurlanmıştır.⁸⁹⁷

Zeytinburnu silâh depolarının boşaltılmasına artık Ankara Hükûmeti ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Fransızlar'ın göz yumdukları anlaşılmaktadır.

Fransızlar Türkiye'ye bin tane hafif makinalı tüfek ile 100 kamyon ve birkaç da uçak satmışlardır.⁸⁹⁸ Parakini adında bir İtalyan'dan da 15 uçak alınmıştır. Hüsametdin Ertürk, Fransız bandıralı gemilerin Samsun, İnebolu, Zonguldak ve Mersin limanlarına silâh indirdiklerini yazmaktadır.⁸⁹⁹ Ayrıca Fransızlar Adana'dan çekilirken 4 bin 484 Türk tüfeği ile yaklaşık bin kadar muhtelif marka ve kalibredeki silâh ve 574 sandık fişegi Türk makamlarına hediye etmişlerdir. Hediye edilenler arasında 10 adet Brege uçağı da vardır.⁹⁰⁰

Kâzım Özalp, 1 Eylül 1920 ile 1 Haziran 1922 tarihleri arasında Ruslar'ın hediye ettiği silâhlarla ilgili bir cetvel yayınlamıştır. Bu cetvele göre Ruslar 37 bin 812 adet tüfek, 44 bin 587 sandık fişek, 200 bin 573 adet fişek, 11 bin kama⁹⁰¹ ve 66 adet de top yollamışlardır.⁹⁰² Bu aynî yardımların dışında Türkistan'daki soydaşlarımızla Hindistan Hilâfet Komitesi de Türk İstiklâl Savaşı'na külliyetli miktarda para göndererek destek vermiştir.

897 Bakınız: Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**, İstanbul 1975, c: 2, s: 164, 174.

898 Tevfik Bıykoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, c: 1, Ankara 1992, s: 114, 47 numaralı dipnot.

899 Hüsametdin Ertürk, **a.g.e.**, s: 511.

900 Kâzım Özalp, **Millî Mücadele**, c: 1, s: 221.

901 Top kaması olmalıdır.

902 Kâzım Özalp, **a.g.e.**, c: 1, s: 219.

Düşmandan Alınan Silâhlar

Fakat bizim en zengin kaynaklarımız, İtilâf devletlerinin İstanbul'daki silâh ve mühimmat depoları olmuştur.

Mütarekeden sonra, Türk Ordusu'nun İstanbul'da kurduğu gizli teşkilâtlar nedense tarihçilerimizin ve araştırmacılarımızın dikkatinden kaçmıştır. Hâlbuki binbir tehlikeyi göze alarak işgal kuvvetlerinin şehir içindeki depolarından gemiler dolusu silâh ve çeşitli harp malzemesini cepheye gönderen bu cesur ve fedakâr insanlar zaferin kazanılmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Halide Edip, Karakol Teşkilâtı'na mensup fedailerin 322 makinanlı tüfek, bin 500 tüfek, 1 top, 2 bin sandık mermi ve 10 bin üniforma ve sairinin düşman depolarından alınıp, Anadolu'ya sevk edildiğini⁹⁰³ yazmaktadır ki, genel tabloya bakılırsa bu rakamların pek de önemli olmadığı anlaşılabacaktır. Genellikle Millî Müdafaa Gurubu demek olan M. M. Gurubu'na mensup fedailer hem Türk Ordusu'nun ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın, düşmanın haberdar olmadığı depolarından Anadolu'ya silâh sevk etmişler, hem de düşman nöbetçilerinin koruduğu depoları basmışlardır. Zaman zaman düşmanla silâhlı mücadelelere girmek zorunda kaldıkları hâlde, ele geçirdikleri silâh ve mühimmatı gemilere yükleyip Anadolu'ya sevk eden bu kahramanlar 25-26 Nisan 1922 gecesi Pontus Rumlarına silâh götürmekte olan Enosis adındaki 1.500 tonluk bir Yunan şilebine de elkoymuşlardır.⁹⁰⁴ İngilizler'in İzmit körfezinde rehin aldıkları Yavuz zırhlısının tonlarca ağırlığındaki toplarını söküp Arifiye'ye kaçıranlar, oradan da Samsun'a götürenler yine bu isimsiz Türk subaylarıdır.⁹⁰⁵ İngilizler'in denetimi altındaki Taksim, Maçka, Selimiye depolarını boşaltanlar,⁹⁰⁶ Maltepe'deki Atış Okulu'nu basanlar⁹⁰⁷ İngiliz işgal kuvvetleri komu-

903 Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s: 26.

904 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 4, s: 400.

905 *Türk İstiklâl Harbi*, c: 5, s: 55.

906 Selahattin Salıslık, *Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü*, M. M. Gurubu, İstanbul 1999, s: 26.

907 Hüsametdin Ertürk, *a.g.e.*, s: 499.

tanı **General Harrington'un arabasını kaçırıp Mustafa Kemal Paşa'ya armağan edenler**⁹⁰⁸ hep İstiklâl Harbi'nin gizli kahramanlarıdır.

Anadolu'ya külliyetli miktarda silâhın nasıl sevk edildiğini, bu fedakâr subaylardan General Kemal Koçer yazmıştır. Özetliyorum:

Şair Şükufe Nihal Hanımefendi ve kızkardeşi Muh-sine Hanım'ın da hizmet ettiği bu teşkilât, sahibine büyük paralar vererek bir yabancı şirkete ait olan Ararat gemisiyle anlaşılmış. Ararat boyanma bahanesiyle Haliç'e gelecek, Türk gizli teşkilâtının adamları tarafından yüklenecek ve limandan ayrılıp İnebolu'ya doğru yol alacaktır.

Gemi Kasımpaşa ile Fener arasındadır. İstanbul'un muhtelif depolarından kaldırılan silâh ve cephane sandıkları Haliç'e getirilir, köprü altına yerleştirilen düşman nöbetçilerine, düşman casuslarına ve azınlıkların gözcülerine rağmen getirilen silâhlar gemiye yüklenir. Tedbiren vinç kullanılmadığı için Ararat'ın depolarına üç günde ancak 650 ton silâh ve malzeme istif edilebilmiştir. Diğer silâhlardan başka vapurda 45 bin adet de mermi vardır. Gemi bu yükü hareket eder ve herhangi bir takibata maruz kalmadan İnebolu Limanı'na demirler.

Ararat ve teşkilâtın anlaştığı diğer gemiler çoğu İnebolu'ya olmak üzere Zonguldak, Samsun, İzmir, Mersin ve Tekirdağ limanlarına tam 19 sefer yaparlar ve ihtiyaç duyulan binlerce ton mühimmatı ve silâhları Mehmetçiğin eline ulaştırırlar.⁹⁰⁹

Ararat 5 Kasım 1921'de de İnebolu'ya bomba, tabanca, mermi, şarapnel, ve saire olarak toplam 400 ton silâh getirmiştir.⁹¹⁰

Karabekir'in Gönderdiği Silâhlar

Doğu Cephesi'nde büyük başarılar kazanan Kâzım Karabekir Paşa, 1920 Ekim ayından itibaren Batı Cephesi'ne asker ve

908 Selahattin Salıxık, a.g.e., s: 60.

909 Bakınız: Kemal Koçer, **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul**, İstanbul 1946, muhtelif sayfalar.

910 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 4, s: 131.

silâh sevk etmeye başlar. Batı Cephesi'ne gönderilen silâhların bir kısmı şunlardır.:

117 top, 244 makinalı tüfek, 12 bin tüfek, 14 bin süngü, 170 bin top mermisi, 32 milyon tüfek mermisi, 10 bin bomba, tahkimatta kullanılacak çok sayıda araç, koşum takımı ve saire.⁹¹¹

İstihbarat Şefi

Yeri gelmişken Gazi Paşa'nın üstün yeteneklere sahip ve fevkalâde uyanık bir **istihbarat şefi** olduğundan da bahsetmeliyiz.

Paşa, öyle bir istihbarat teşkilâtı kurmuştur ki, hangi düşman subayının veya hangi işbirlikçinin hangi İngiliz torpidosuyla gecenin yarısında, Anadolu'nun hangi sahil kasabasına niçin geldiğinden haberdardır! İki kişi arasındaki telgraf haberleşmelerinden haberdardır! Sultan Vahidettin ile Damat Ferit arasındaki veya Damat Ferit ile İngilizler arasındaki görüşmelerden ve alınan kararlardan haberdardır! Kimin kendisini öldürmekle görevlendirildiğinden haberdardır!

Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan, ölüm döşeğine düştüğü 1938 Kasım başına kadar **kendisine gelen istihbarat raporlarını okumadan, mukabil tedbirleri alıp, gereken talimatları vermeden başını yastığa koymamıştır**. Paşa'yı Samsun'a getiren ve çok küçümsenen Bandırma Vapuru da gelişigüzel seçilmiş bir vasıta değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın gemiye bindiği 15 Mayıs 1919'da Galata rıhtımındaki seyyar satıcılardan ayakkabı boyacılarına ve hatta iskele hamallarına kadar göze çarpan herkes nasıl M. M. Gurubu'nun tepeden tırnağa silâhlı adamları ise⁹¹² tayfasından çımacısına, makinistinden çarkçıbaşına kadar gemi personeli de öyledir.

Evet öyledir.

911 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, c: 2, s: 418.

912 Selahattin Salıslık, **Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü**, M. M. Gurubu, İstanbul 1999, s: 17.

Ve zaten başka türlü olması da aklen mümkün değildir.

Asker Takviyesi

Sakarya savaşı 13 Eylül'de bitmiştir. Gazi Paşa 14 Eylül'de seferberlik ilan eder. 1889, 1900, 1901 doğumlu Türk çocukları silâh altına alınır. Kâzım Karabekir, 3. 11. ve 12. Kafkas tümenlerini Batı Cephesi'nin emrine yollar. Ordunun subay ihtiyacı İstanbul'dan gelenler, esir kamplarından dönenler ve Ankara Talimgâhı'nda yetişenlerle karşılanmağa çalışılır. Böylece silâh gücü de fena olmayan, yaklaşık 100 kişilik bir ordu meydana getirilir. Fakat bütün bu gayretlere rağmen askerin ancak yarısının tek tip askeri kıyafeti vardır. Nakil vasıtaları ise genellikle kağnıdan ibarettir.

Büyük taarruzdan önce orduların asker ve silâh dökümü şöyledir.

Türk Ordusu:

199.283	Asker
8.659	Subay
100.352	Tüfek
2.025	Hafif makinalı tüfek
839	Ağır makinalı tüfek
323	Top
5.282	Kılıç
10	Uçak
198	Kamyon
35	Otomobil

Yunan Ordusu:

218.432	Asker
6.565	Subay
190.000	Tüfek
9.139	Hafif makinalı tüfek
1.280	Ağır makinalı tüfek

418	Top
1.280	Kılıç
50	Uçak
4.036	Kamyon
1.770	Otomobil ⁹¹³

Zafer

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Büyük Taarruz'un 26 Ağustos'ta başlamasını kararlaştırmışlardı.

26 Ağustos, Türk Milleti'ne Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt meydan muharebesinin 851. yıldönümüne rastlıyordu. Kutlu gündü.

26 Ağustos sabahı, gün ağarırken büyük Türk taarruzu başladı. Ordu 9 Eylül'de Yunan Ordusu'nu imha etmiş olarak İzmir'e girdi. Cephelerde Mehmetçiğin elinden kaçıp kurtulanlar denize döküldüler.

10 Eylül'de İzmir Metropolit Hrisantos, Gazi Paşa'yı tebrik etmek için karargâha geldi. Bu Hrisantos, İzmir düştüğü gün, binlerce çapulcuyu ardına takıp, Yunan Ordusu'nu kutsayan ve **Türk kanı içmenin sevap olduğunu** söyleyerek binlerce Türk evlâdının kanına giren adamdı.

Mustafa Kemal Paşa İzmir'deki vahşet ve cinayetlerin bir numaralı sorumlusu olan bu canî ruhlu papazın görüşme talebini reddetti.

Papaz bu kez üç yıl önce Yunan Siyasi Komiseri'nden kurşuna dizilmesini istediği Nurettin Paşa'nın kapısını tıklattı.

Nurettin Paşa, Birinci Ordu Komutanı olarak İzmir'e giren, eski İzmir Komutanı idi.

913 **Türk İstiklâl Harbi**, c: 2, kısım 1, s: 267, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Paşa, bu kurşuna dizilme meselesini hatırlattı ona. Sebep olduğu vahşi cinayetleri, öldürülen Türkleri, katledilen masum çocukları, tecavüze uğrayan kızları ve kadınları hatırlattı. Sonra da huzurundan defolmasını emretti.

Birkaç dakika geçmemişti ki, Hrisantos'un, karargâhın etrafında toplanan kızgın kalabalık tarafından linç edildiği duyuldu.

Tarihin hükmünü millet infaz etmiş ve Türk'e kefen biçen bir canî daha paramparça edilerek feci surette ölmüştü.

Fener Patrikhanesi, 25 Eylül'de, elini binlerce Türk evlâdının kanına bulaştıran Hrisantos için ayin düzenleyecektir.

YUNAN VAHŞETİ

Gaybın cebin-i Zalimi, affetmedim, seni

Türk'üm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi!

Emin Bülent Serdaroğlu

Türk Ordusu İstiklâl Savaşı boyunca 37 bin 975 evlâdını şehit vermiştir. Şehitlerimizin 36 bin 973'ü er, 1.002'si subaydır. Şehit subaylarımızın 662'si savaş meydanlarında yaralanıp, kaldırıldıkları hastanelerde hayatlarını kaybetmişlerdir. 147 subay hastalık sonucu ölmüştür. Erlerin 8 bin 505'i savaş meydanlarında, 2 bin 399'u hastahanelerde, 22 bin 543'ü hastalık sonucu şehit olmuştur.⁹¹⁴

Öyle anlaşıyor ki, Türk Milleti'nin cephe gerisindeki kayıpları, eğer daha fazla değilse, bu rakama yakındır. Güney'de ve Doğu'da Ermeniler, Kuzey'de Pontus, Batı'da Rum çeteleri ve Yunan askerleri sırf kendilerine yer açmak için silâhsız ve savunmasız Türkleri vahşice katletmişlerdir. Yalnız Antep'te verilen şehit sayısının 6 binden fazla olduğu hatırlanırsa tahminimizin mübalağalı olmadığı anlaşılacaktır.

Yunanlılar bizim İstiklâl Savaşı'mızı **Rum soykırımı** olarak kabul ederler. Bir düşman ordusunun işgale geldiği topraklarda soykırımı uğramaktan şikâyet etmek gibi bir hakkı olamaz. Oysa asıl soykırımı maruz kalanlar, kendi yurtlarında baskına uğrayan Türklerdir. Yunan askerleri ve yerli Rum çeteleri tarafından kurban olarak seçilen, savaş gücünü kaybetmiş yaşlılarla, kadınlar ve çocuklar, ancak Doğu illerimizde Ermeniler'in irtikâp ettiği en

914 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 4, s: 659.

vahşi usullerle katledilmiş, köyler, kasabalar, şehirler ateşe verilmiş, insanlar evlerine veya camilere kilitlenip diri diri yakılmıştır.

Milletlerarası Komisyon Raporları

Yunan vahşeti, artık onları üstümüze gönderenlerin bile vicdanlarını sızlatmaya başlayınca işgal kuvvetleri temsilcileri, Kızılhaç yetkilileri ile birlikte bir Karma Soruşturma Komisyonu kurarlar. Ne yazık ki, sadece Marmara bölgesindeki İstanbul'a yakın kasabalarda incelemeler yapan komisyon raporları Dahiliye Nezareti Mülteciler Umum Müdürlüğü'nün 5 sayılı yayını olarak 1921 yılı sonlarında *Atrocites Grecques en Turquie* adı altında yayınlanır. Kaydetmeliyiz ki, kitabın yayınlandığı 1921 yılı sonlarında İstanbul işgal kuvvetlerinin denetimi altındadır ve her türlü yayın işgal kuvvetleri temsilcilerinin çalıştığı sansür heyetinin iznine tâbidir.⁹¹⁵

Kitaptan öğreniyoruz ki, Yunan vahşetini tespit etmek için iki komisyon kurulur. Komisyonlardan biri Gemlik, Orhangazi, Yalova ve çevresinde araştırmalar yapmakla görevlendirilir. İkinci komisyon Beykoz, Paşabahçe, Şile, Kandıra, İzmit ve çevresinde incelemeler yapacaktır. İngiliz Generali Frank başkanlığındaki ilk komisyon, Fransız Albayı Vicq, İtalyan Albay Roletto, Uluslararası Kızılhaç temsilcisi Gehri ile General Frank'ın yâveri Yüzbaşı Stone ve Albay Roletti'nin tercümanı Ameglio'dan teşekkül etmiştir. Komisyondaki tek Türk temsilci bir jandarma subayı olan Musa Süreyya Efendi'dir. Diğer komisyonda Fransız Albay Vitofski, İtalyan Albay Vitalli ve İngiliz Albay Farmer görev yapmıştır. Farmer komisyon başkanıdır.

İlk komisyon 16 Mayıs 1921'de Gemlik yakınlarında bulunan alevler içindeki Kapaklı köyüne gelir ve tespitlerini şöyle rapor eder:

915 Bu kitap 1968'de Kadir Mısıroğlu tarafından **Yunan Mezalimi Türk'ün Siyah Kitabı**, 2006 yılında da Necdet Ekinci tarafından **Türkiye'de Yunan Vahşeti** başlığıyla yayınlanmıştır.

“... Bir tarlada altı aylık bir çocuk bulundu, hâlâ yaşıyordu. Gemiye alındı. Olayların canlı tanığı olan çobanın anlattığına göre, Yunan askerleri ve Rum çeteciler köye sabah vakti sokulup, ansızın evlere girmişler, para ve değerli eşyalara elkoyup, ardından da kadın ve genç kızlara her türlü fenalığı yaparak içlerinden bir kaçını da katletmişlerdir. Sonra da bombalarla evleri ateşe vermişler, **yakaladıklarını büyük küçük demeden koyunlar gibi boğazlamışlardır.** Yukarıda daha önce de sözünü ettiğimiz çocuğun annesi de Yunanlı bir subay tarafından götürülmüş ve tecavüz edilmiştir. Komisyon üyeleri, dağın eteğinde, toplu hâlde bulunan 100 kadar ceset ile yine bir bahçede 8’i erkek, 6’sı kadın ve 2’si çocuk olmak üzere 16 ceset bulup, meydana çıkarmışlardır.”⁹¹⁶

21 Mayıs’ta Çınarcık’a gelen komisyon, Yunanlılar’ın, aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu Müslümanları Molla Hakkı ve Molla Ahmet’in evlerine kapatıp, bu evleri ateşe verdiklerini öğrenir. Alevlerden kurtulmak için kendilerini pencerelerden atanlar, yaylım ateşine tutulup öldürülmüşlerdir. Komisyon üyeleri Kocadere-i Bala, Kocadere-i Zir ve Hızır köylerinde, yıkıntı ve molozların altından fark edilen kafatası ve iskeletlerin fotoğraflarını çekmişlerdir.⁹¹⁷

Orhangazi’ye bağlı Pazar köyde bin ev tamamen yakılmış, Yunan askerleri tarafından Gemlik’e doğru sürülen köy halkının büyük bir bölümü yolda öldürülmüş, genç kızların ve kadınların namusuna saldırmıştır.⁹¹⁸ 12 Mayıs 1921’de köye ulaşan Soruşturma Komisyonu üyeleri, yol üzerinde kafataslarını, insan iskeletlerini ve yetmiş yaşındaki bir kadının cesedini, tecavüz edildikten sonra çene kemiği parçalanmış onüç yaşındaki bir çocuğu kendi gözleriyle görmüşlerdir.⁹¹⁹

916 Necdet Ekinci, **Türkiye’de Yunan Vehşeti**, İstanbul 2006, s: 19.

917 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 25.

918 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 31.

919 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 41.

Yalova'nın Kocadere köyünde 500 Müslüman bir eve toplanarak **gaz dökülmek suretiyle diri diri yakılmış**, pence-relerden atlayıp kaçmak isteyenler yaylım ateşine tutulmuştur.⁹²⁰

Silâhlı Yunan ve Rum çeteleri Orhangazi kasabasına bağlı 20 köyü tamamen yağmalayıp yaktıktan sonra bu köylerde yaşayanları katletmişlerdir. İmha hareketi Kocadere, Akköy, Soğuksu, Lüt-fiye, İhsaniye, Tefikiye ve Mecidiye köylerinde de tekrarlanmıştır. Vahşetten kaçamayanlar iplerle birbirine bağlanıp yaylım ateşine tutularak katledilmiştir. Çıplak bir şekilde oynatılan kadınlara tecavüz edilmiştir. Sonra bir evde toplanan kadınlar üzerlerine el bombaları atılmak suretiyle öldürülmüşlerdir.⁹²¹

Yunan askerleri Çınarcık'ta, **içinde kadın ve çocukların da diri diri yandığı çok sayıda evi ateşe vermişlerdir**. Çocuklar sokaklarda öldürülmüş, süngülenen cesetler etrafa saçılmıştır. Kaçıp kurtulmak isteyenler balta ve bıçak darbelerine maruz kalmışlardır. Bu olaylar sırasında genç kız ve kadınlar en adi biçimde tecavüze uğramış, sonra da kesici aletlerle paramparça edilmişlerdir. Yaralılar ve baltalarla kesilmiş olan ölümler ayaklarından çekilip sürüklenerek üst üste kilisenin çukuruna ve Çınarcık'ın dışındaki kuyulara atılmıştır. Çürüyen cesetlerin ağır kokusu tüm bölgede günlerce hissedilmiştir.⁹²²

Kocadere-i Bala köyünde, göçmen Abdullah'ın karısı Ayşe, biriktirmiş olduğu 12 lira elinden alındıktan sonra ırzına geçilip yanmakta olan evinin alevleri arasına atılmıştır. Ayşe yanarak can vermiştir. Mehmet kızı Ayşe delik deşik edildikten sonra kafası parçalanarak öldürülmüş, utanç verici davranışlara maruz kalan kadınlar ve genç kızlar kendi evlerinde yakılmıştır.⁹²³

920 **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi**, c: 2, Ankara 1996, s: 288.

921 **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi**, c: 2, Ankara 1996, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s: 202.

922 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 80.

923 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 82.

Şile dolaylarında bulunan Oruçlu köyü tarlalarında onbir ya-şındaki Hasan Celal'in gövdesi Yunan askerleri tarafından ikiye bölünmüş,⁹²⁴ yine Şile civarındaki Tekke Divanı köyünden Gülsüme adında yaşlı bir kadın saçlarından asılıp şuurunu kaybedinceye kadar dövülmüştür. Derelioğlu Aziz, Kabaoğlu Hacı ve Aydınoglu Mustafa işkence gördükten sonra ayaklarından ağaçlara başaşağı asılmış, altlarında ateş yakılmıştır.⁹²⁵ Kandıra'nın Karadere köyünde dört köylü ile sekiz yaşına henüz basmış üç çocuk, tecavüz edildikten sonra süngülenerek katledilmiştir.⁹²⁶ 2 Şubat 1921 günü Ezine'de bir eve giren Yunan askerleri Mustafaoğlu Mustafa'nın karısının karnına kor halinde köz koyarak işkence etmiş,⁹²⁷ Erdek'te Hacı Mustafa Ağa'nın karısının **derisi yüzülmüştür!**⁹²⁸ İstanbul yakınlarındaki Bostancı'da çoban Süleyman'ı boğazlayan Rum çeteleri, zavallı adamın başını ve gövdesini iki ayrı çuvala koymuş, sağ elinin dördüncü parmağını koparmış ve çuvalları olay yerinden yüz metre kadar ileride bulunan bir çukura atmışlardır.⁹²⁹

Yukarıdaki vahşet tablolarının tümü, milletlerarası komisyon raporlarından alınmıştır. İlgilenen okuyucularımız komisyon raporlarının tamamını Necdet Ekinci'nin Türkiye'de Yunan Vahşeti isimli kitabında bulabilirler.

Fakat Rum-Yunan vahşeti bahsettiğimiz komisyon raporlarından ibaret değildir.

“Hayvan Gibi...”

Yunan Ordusu işgal kuvveti olarak ilerlerken de ricat ederken de son derece vahşi idi. Bu ordunun, özellikle umutlarını Sakarya'nın surlarına gömüp, mağlup ve perişan bir vaziyette geri çekilirken irtikâp ettiği vahşet, en hunhar canavarlar tiyne-

924 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 151.

925 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 155.

926 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 185.

927 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 191.

928 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 226, 227.

929 Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s: 244.

tinde yaratılmış cellatlarda bile nefret ve tiksinti uyandıracak kadar tüyler ürpertici idi.

Yukarıdaki **“hayvan gibi”** tanımlaması bana ait değildir, bir hanımefendiye, rahmetli Halide Edip Adıvar’a aittir. Sakarya muharebelerinden sonra İsmet Paşa tarafından Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yusuf Akçora ile birlikte Tetkik-i Mezalim Komitesi’nde görevlendirilen Halide Edip, şâhit olduğu “tecavüzat-ı vahşiyane” karşısında Yunanlılar’ın hayvanlar gibi davrandıklarını ifade etmekten kendini alamamıştır. Yunanlılar’ın tamamen yaktığı Polatlı yakınlarındaki Üzümbeyli köyündeki vahşeti anlatırken **“insan, pencerelerin demir parmaklıklarından yanmış el parçaları görüyordu”** diyen Halide Edip gördüklerini şöyle nakletmiştir:

“... Duatepe’nin eteğinde yirmibeş evli bu küçük köyden yalnız üç ev kalmıştı. Ötekiler yanmıştı. Yunanlılar Duatepe’den çekilirken hayvan sürülerini götüremedikleri için onları da öldürmüşlerdi. Her yerde yığın yığın hayvan leşine rastlıyorduk.

*“Anlaşıldığına göre Duatepe saldırısı başlamadan önce Yunanlılar köylüleri götürmüş, angaryaya koşmuşlar. Giden adamların hiçbiri geri dönmemiş. Yunanlılar’ın genel olarak çekilmesinde, erkekler döndükleri zaman, kadınları evlerinin külleri üzerinde bulmuşlar çocukların bazıları aklıktan ölmüş, kadınların karşılaştığı muameleden hiç söz etmiyorlardı. **Yerde dört çukurun içinde küller, küllerin arasında yanmış kemikler, parça parça asker esvapları, bazen de üzerinde Türkçe yazılar bulunan yanmış kâğıt parçaları buluyorduk. İşte Üzeyir’in karısı, kocasının burada yakılmış olduğunu söylüyordu.**”⁹³⁰*

Hayalet Şehirler

Bir görgü şahidi olan Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey, Gördes’te karşılaştığı tabloyu şöyle anlatmaktadır:

930 Halide Edip Adıvar, **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, s: 197, 198.

“... Koca bir kasaba kül hâlini almış ve pek çok taaffünat başlamıştı. Sokaklardan geçilemiyor, sokaklar bilinemiyordu. **Her sokakta birçok vatandaşı şehit edilmiş yatıyordu. Bazısının yalnız ayakkabıları kalmış, bazısının yalnız bir kolu, bazısının yalnız başı kalarak diğer aksamı simsiyah bir hâlde yanmıştı.**

“... Buralarda gezerken bazı kadınlara tesadüf ettik ki, insan olduğuna hükmetmek için şahit lazımdı. Bu bîçareler her nasılsa kaçamamış ve düşmanın eline düşmüşlerdi. **Bütün düşman askerleri tarafından ırzlarına tasallut edilmiş ve ayakları, kolları kırılmış, bütün vücutları, yüzleri simsiyah olmuş ve maateessüf tecennüm etmişlerdi.** Bu manzara karşısında herkes hıçkırıklarla ağlıyor, intikam diye bağırıyordu.”⁹³¹

Yunan Ordusu, ikinci İnönü zaferimizden sonra çekilirken Söğüt ve Bilecik’i adeta birer kül yığını hâline getirmişti. Yalnız Bilecik’te bin 618 ev yakılmıştı, geri kalan 422 evin de ancak yarısı kullanılabilir durumda idi.⁹³² **Ertuğrul Gazi Türbesi tahrip edilmişti. Söğüt - Bilecik arasındaki köylerle, Bilecik’teki bütün camiler ateşe verilmişti. Söğüt adeta bir kül yığını hâline getirilmiş, Bursa’daki o muhteşem Ulu Camii bombalarla tahrip edilmişti.**

Meclis’in 29 Aralık 1921 tarihli oturumunda ikinci İnönü zaferinden sonra Yunan Ordusu’nun irtikâp ettiği vahşet anlatılırken, İzmit ve Adapazarı’ndaki 722 kadına ve kıza tecavüz edildiği, bin 194 kişinin öldürüldüğü açıklanmıştır.

Yunan Ordusu büyük Türk taarruzundan sonra İzmir’e doğru kaçarken, zaten daha önce de ağır darbeler indirdiği Batı Anadolu’nun şehir ve kasabalarını, bazı köylerle beraber ateşe verdi. 27

931 İbrahim Ethem Akıncı, **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 47, 48.

932 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, sayı: 57, belge 1300, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Sözlük: **Taaffünat**: Kötü koku. **Tecennüm**: Çıldırınmak.

Ağustos'ta Uşak, 1 Eylül'de Eşme, 4 Eylül'de Alaşehir, 5 Eylül'de Salihlili, 6 Eylül'de Manisa yakıldı! Aydın yakıldı! Söke, Nazilli, Gördes, Turgutlu yakıldı.

Yukarıda bahsedilen Tetkik-i Mezalim Komitesi'nde görevlendirilen Türk yazarlarının tespitleri İzmir'den Bursa'ya başlığı altında kitap olarak yayınlanmıştır. Bütün bölgeyi dolaşarak tüyler ürperten vahşet ve cinayetlere bizzat şahit olan Falih Rıfkı Atay, Türkler'in sırf Türk oldukları için nasıl katledildiklerini şöyle anlatmaktadır:

*“... Alaşehir yanarken, İzmir'e doğru sürüklenen kabilelerin başından geçen maceralar muhayyileyi dehşet içinde bırakıyor. Manisa'ya giden kadın, çocuk ve ihtiyarlardan ibaret bir kabile geceli gündüzlü yaya ve aç yürümüştür. Her müfreze tam dinleneceği vakit bu bedbahtları diğer bir müfrezeyle teslim ederdi. **Şose kenarındaki sudan bir avuç alıp dudaklarını ıslatmak için eğilenler, yaralı ayağından pabucunu çıkarmak için bir lahza durmak isteyenler, yorulup düşen çocuk, açlıktan bayılan kadın, henüz kanı kurumamış bir süngü ile öldürülür** ve ihtiyar baba çocuğunun etinden henüz çıkan ve ucundan çocuğun kırmızı kanı damlayan süngünün tehdidi altında, yarasını ve ıstırabını unutmuş görünerek, ağlamaktan korkarak yürürdü. Bu kabilelerden konuşan, bağırان, yardım isteyen vurulur, başların çoğu kâh kurumuş, kâh taze kanlarla siyah veya kırmızıdır. Uzun ve kalabalık kabile bir müddet gittikten sonra uzunluğundan ve kesafetinden kaybeder, **öldürülen kadının kucağındaki yavru, eğer hemen yerden alınmazsa, müthiş süngü henüz yalvarmasını bile bilmeyen zavallının karnını yırtar. Ve kabile adım başında bir ceset bırakarak, bazen birbirine sarılmış bir aile bir kişiye inerek, gece gündüz, dereden, dağdan, çamurdan sürüne sürüne, meçhul seyahate devam eder.***

“Geçen kabilelerin arkasından gidenler ya henüz soluyan, ya soğumuş, yahut eskidiği için kokmuş insanlara tesadüf ederler.

Bazı yerlerde iskeleti görünmeğe başlamış cesetlere iri ve çirkin kuşların üşüştiği görünür. Her kafiledeki adam için, insanın bu korkunç hallere uğramak şansı vardır. Hiç kimse vurulmayacağını bilmez, hiçbir ana çocuğunun sahibi değildir. Yan yana gidenler, ölümler gibi, birbirine yabancıdır.

“Hiçbir imdat imkânı yoktur. Eğer kafil azsa ve nöbet değiştiren bir müfreze yorgunluğa tahammül etmek istemezse, o vakit, bir hendek dibinde bedbaht yolcuların çömeldiği görülür. Genç zabıt bu kalabalağı kâh bir daire şekline sokar, beğenmezse bir kavis hâline getirir, uzaltır veya kısaltır. Ve biraz sonra ölecek olanlar bu zabitin bir sesiyle en muntazam askerler gibi hareket ederler, aç, susuz ve uykusuz oldukları hâlde, çekirgeler gibi sıçrarlar, tavşanlar gibi koşarlar ve bütün canlarını gözlerinin be-beğine toplayarak, bütün canlarıyla katillerine bakarlar... Fakat hiç birinin faydası olmaz. Sabırsızlanan neferler, zabitin emri üzerine kâh süngüleriyle, kâh dipçikleriyle, **ölümlerini görmemek için ellerini yüzlerine kapayan bu insanlar, tavşanlar ve çekirgeler gibi öldürüldüler.**”⁹³³

Akşehir’de Yunanlılar bütün sularını kestikten sonra gaz ve benzin dökerek şehri ateşe vermişler, yangın bombaları ile de alevlerin bütün şehri sarmasını sağlamışlardır. **Yangını söndürmek isteyenler öldürülmüştür. Yok etme maksadıyla özel surette kurulan Tahrip Taburları, 300 Türk çocuğunu katletmiş, 300 kişilik bir kadın kafilesi de istasyona götürülürken yaylın ateşine tutulmuştur. Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyet, 4 bin haneli Alaşehir’de sadece 100 evin kaldığını tespit etmiştir.** 10 dükkân, 10 cami, 20 mescit, istasyon binası ve 22 köy yakılmış, köylerde yaşayanların büyük çoğunluğu öldürülmüştür. Türk Ordusu kasabayı kurtardığında 200’den fazla yanmış çocuk cesedi bulmuştur.⁹³⁴

933 İzmir’den Bursa’ya, İstanbul 1974, s: 78, 79, 80.

934 Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923**, Ankara 2006, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s: 203, 204.

Salib-i Ahmer Himaye-i Etfal Birliği adına incelemelerde bulunan uluslararası bir heyetin raporuna göre **Alaşehir'de 4 bin 500 evden 4 bin 350'si tamamen yanmıştır.**⁹³⁵ On ayrı noktadan ateşe verilen Alaşehir'de Yunanlılar ve Rumlar, evlerini, dükkânlarını cami veya mescitlerini savunmaya çalışan 600 kişiyi öldürmüşlerdir. Küçük kasabada 3 bin 500 kişi öldürülmüştür. 4 Eylül'de ateşe verilen Alaşehir vahşetiyle ilgili olarak 5 Eylül'de bir rapor tanzim eden Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa, düşmanın Alaşehir'i ve ova köylerinin tamamını yaktığını, kadın ve çocuk ayırımı yapmadan halkı vahşi bir şekilde öldürdüğünü bildirmiştir.⁹³⁶ Kendilerine mukavemet eden **bir kadının göğsünü süngü ile yarıp içine barut doldurarak patlatan Yunan askerleri Giritli Hüseyin Çavuş'un iki çocuğunu da bacaklarını ayırarak katletmiş, çocukların annesini süngülemişlerdir.**⁹³⁷

Benzer bir facia Salihli'de yaşanmıştır.

Halide Edip Başkanlığı'ndaki Tetkik-i Mezalim Komitesi'nin raporuna göre 3 bin haneli Salihli'de 2 bin ev, 402 dükkân, 2 cami, 22 han, 2 otel, 12 fırın, 5 fabrika, 1 kahvehane ve 1 sinema yakılmıştır.⁹³⁸ **15 bin nüfuslu Salihli kurtarıldığında, kasabada ancak 8 bin kişinin bulunduğu tespit edilmiştir.** 100 haneli Mersinli köyünde yanmamış bir tek çatı yoktur! Urganlı köyünde yangını söndürmek için dağdan inen dört köylü Yunan askerleri tarafından ateşe atılıp diri diri yakılmıştır.⁹³⁹

935 Mustafa Turan, *a.g.e.*, s: 205.

936 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, sayı: 63, belge 1462, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

937 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 4, s: 164, 165, 54 ve 56 numaralı dipnot.

938 Mustafa Turan, *a.g.e.*, s: 201.

Sözlük: **Salib-i Ahmer: Kızılhaç. Himaye-i Etfal: Çocukları Koruma. Kıtıl: Öldürme.**

939 **İzmir'den Bursa'ya**, s: 72.

Esefle kaydetmeliyiz ki, **Salihli'yi yalnız Rumlar ve Yunanlılar değil, Ethem'le beraber hareket eden bazı Çerkez çeteleri de yakıp yıkmışlardır.** Tıpkı Yunanlı gibi onlar da masum insanları katletmişlerdir.

Alaşehir ve Salihli gibi bugün adı Turgutlu olan kasabada yakılmıştır. Yerli Rumlar'dan ve Ermeniler'den oluşan **Yangın Postaları** bir anda birçok mahalleyi ateşe vermiş,⁹⁴⁰ yangını söndürmek isteyenleri de vurmuşlardır!

20 bin nüfustan 8 bin kişinin kaldığını belirten Tetkik-i Mezalim Komitesi üyelerinden Falih Rıfkı Atay, Turgutlu'da karşılaştığı tabloyu şöyle özetlemiştir:

*"... Ateş, yağma, soygun ve kıtal iki gün iki gece devam etti. Burada da ölmekten ve yanmaktan kurtulabilenler, ağlaşarak, bağırsarak, dağa, bayra kaçtılar ve Perşembe günü ordumuzla beraber kasabanın henüz tüten harabelerine avdet ettiler."*⁹⁴¹

Turgutlu'da 6 bin hane vardı. Yunanlılar ve onlarla elbirliği eden Rumlar ve Ermeniler bu **6 bin hanenin 5 bin 800'ünü yaktılar.**⁹⁴² **Bin 200 Türk öldürüldü. Pek çok ihtiyarın gözleri oyuldu. Çocuklar süngülandılar.**⁹⁴³

Yunan Ordusu'nun 1919'daki işgali sırasında ağır kayıplar veren Menemen, Eylül 1922'de yakılmaktan kurtulmuştur ama bu küçük kasabada katledilen Türk sayısı bin 371'den fazladır.⁹⁴⁴

Türk Ordusu'nun peşlerinde olduğunu bildikleri için bir an önce kasabayı terk eden Yunanlılar bu kez daha çok köylere zarar vermişlerdir. Asarlık köyü, Divrikli, Hisarlık ve Dirlik çiftlikleri, Kozluca ve Boşnak köyü tamamen yakılmıştır. Çukurköylü Ahmet Ağa'nın bekçisi Sadık'ın **18 kişiyi bulan aile efradı kuyuya atılarak öldürülmüş, kızlara, kadınlara vahşice saldı-**

940 Mustafa Turan, a.g.e., s: 196.

941 İzmir'den Bursa'ya, s: 68.

942 Mustafa Turan, a.g.e., s: 197.

943 Mustafa Turan, a.g.e., s: 198.

944 Mustafa Turan, a.g.e., s: 135.

**rılmış, 13 yaşındaki bir çocuk, çok sayıda Yunan askeri-
nin tecavüzüne uğramıştır.** Bu çocuk daha sonra ölmüştür.⁹⁴⁵

Ölümü Beklerken

Falih Rıfki'nın, **“yollarında insan, at ve deve leşlerine
rastlandığını, hendeklerin cesetlerle dolu olduğunu”**⁹⁴⁶
yazdığı Manisa, iki gün iki gece yanmıştır. Lord Kinross, bu tarihî
kentin **18 bin yapısından sadece 500'ünün ayakta kaldı-
ğını** ifade etmektedir.⁹⁴⁷

Yunanlılar önce Uşak'ı ateşe vermiş, sonra “ey ahali yangın
var! Evlerinizden çıkıp ateşi söndürün” diye tellal çağırtırmış, fa-
kat evlerinden çıkanların üzerine de yaylın ateşi açmışlardır.⁹⁴⁸
Bu küçük kasabada bin 800 ev, 12 cami ve mescit, 636 dükkân ya-
kılmıştır. Cephane deposu olarak kullanılan bir caminin havaya
uçurulması sebebi ile bitişik binada esir olarak tutulan 450 kişi
yanmıştır! Yunan askerleri kimi yakaladıysa, kimi buldularsa,
kimi ele geçirdilerse, çoluk çocuk, kadın ihtiyar demeden kolun-
dan tutup alevlerin içine atmış, kaçmaya çalışanları vurmuşlar-
dır. Yalnız Uşak'ı, Uşaklıları değil, bağları, bahçeleri, zeytinlik-
leri de yakmışlardır.

Yunanlılar Balya'da on yaşındaki kız çocuklarına dahi tecavüz
etmişlerdir! Aravacık köyünde erkekler camiye toplanmış, yalnız
kalan kadınların evlerine girilerek namusları kirletilmiştir. Hacı
Hüseyin, Mancılık, Deliler ve Haydaroba köylerinde de benzeri
vahşet tabloları yaşanmıştır. Köyün genç kız ve güzel kadınları-
nın evlerini Rumlar'dan öğrenen Yunanlılar gece o evlere girerek
kadın ve kızları dağa kaldırmış, direnenleri vahşice öldürmüşler-
dir. **Pek çok köylü ateş üzerine baş aşağı asılmak sureti**

945 Mustafa Turan, a.g.e., s: 135.

946 İzmir'den Bursa'ya, s: 58.

947 Lord Kinross, a.g.e., s: 375.

948 İzmir'den Bursa'ya, s: 130.

ile kızartılarak katledilmiştir! Müslüman mezarlarından çıkarılan kafa taslarıyla top oynanmıştır.⁹⁴⁹

Lord Kinross bu vahşet karşısında şunları yazacaktır:

“... Yakma, yıkma, ırza geçme ne varsa hepsini yaptılar, katliama kadar. Rumbold, İzmir Konsolosluğu’ndan aldığı bir rapora dayanarak Lord Curzon’a ‘birbirlerini bile parçalayacaklar’ diye yazdı. Bu, insanı tiksindiren bir barbarlık ve canavarlık rekoru idi. Hani Türklere barbar denirdi? **Yunanlılar bütün barbarlık ölçülerini aşmışlardı. Türkler’in geçtikleri vâdinin havası yanıp kavrulmuş insan ve hayvan leşleriyle açığındaki ölümlerden yükselen kokularla insana öğürtü veriyordu.**”⁹⁵⁰

20 Eylül 1922 tarihli bir arşiv belgesinde Yunanlılar’ın Bayramiç’te 300’e yakın Müslümanı öldürdüklerinden, **kuyulardan çok sayıda ceset çıkarıldığından** bahsedilmektedir. Bu belgeye göre **Ezine’de katledilen Müslüman sayısı akıllara durgunluk verecek kadar çoktur.**⁹⁵¹

8 Ekim 1922 tarihli arşiv belgesi ise Yunan birliklerinin çekilmelerinden sonraki durumu tespit etmektedir. Bu belgeye göre, **kuyulardan kafaları, kör bıçakla kesilmiş, taşla ezilmiş ve çeşitli işkencelerle öldürülmüş Müslüman cesetleri çıkarılmıştır.**⁹⁵²

Yunan vahşetini en feci şekilde yaşayan bahtsız illerimizden biri de Aydın’dı. 96 bin Müslüman’ın yaşadığı şehirde Yunan silâhları kan kismaya başlayınca, 63 bin 700 kişi evini barkını terk edip kaçmak zorunda kaldı. **Yunan mezalimine uğrayan 18 bin**

949 Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, c: 2, Ankara 1996, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s: 276, 277.

950 Lord Kinross, a.g.e., s: 376.

951 Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, c: 2, Ankara 1996, s: 285.

952 Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, c: 2, Ankara 1996, s: 293.

925 kişiden pek çoğu şehit oldu. Müslüman nüfusu 30 bin olan merkez kazada sadece 375 kişi kaldı! Dahiliye Vekili adına Müsteşar Ahmet Münir Bey'in 19 Ekim 1922 tarihli tezkeresinden öğreniyoruz ki, Yunanlılar Aydın sancağında 28 bin 351 evi ateşe vermişlerdir. 89 cami ve mescit, 6 bin 640 han, hamam, dükkân, 133 fabrika, yağhane, debbağhane, 140 okul ve medrese, 20 resmî bina yakılmıştır. Aydın'da şehit edilen Türk sayısı 4 binden fazladır.⁹⁵³

Kazalarda durum daha farklı değildir. Aydın Mutasarrıflığı'nın tahkikatına göre 3 bin 300 haneli Yukarı Nazilli tamamen yakılmış, Aşağı Nazilli'de bin 200 ev ateşe verilmiştir. Askerî depo, belediye binası, 5 cami, 4 okul, 3 medrese yanmıştır. **Kuyulardan ceset çıkarılmaktadır! 3 bin haneli Atça nahiyesi tamamen denilecek derecede yanmıştır.** Dahiliye Nezaretî'nin yukarıda bahsettiğimiz tezkeresinde Yunanlılar'ın Nazilli'de yaptıkları ev sayısı 6 bin 838 olarak tespit edilmiştir.⁹⁵⁴

Aydın Mutasarrıflığı'nın 6 Eylül 1922 tarihli telgrafından öğreniyoruz ki, **Yunan İmha Bölüğü, Köşk'ten Çiftlik'e kadar olan bölgedeki halkı katletmiştir!** Çiftlik'te camiye doldurduğu savunmasız insanları makinalı tüfek ve süngülerle öldürmüş, İmam ve Serçe köyleri tamamen yakılmıştır.⁹⁵⁵ Kırpoğlu köyünün halkı, daha evvel pencereleri taşlarla örülen evlere kapatılarak **diri diri yakılmış**, çoluk-çocuk, kadın-erkek bütün köy halkı bu şekilde imha edilmiştir.

İrtikâp edilen bu vahşetten hemen sonra köye gelen kolordu karargâhı, tamamen yanıp kömür olmuş insan cesetleriyle karşılaşmıştır. **Simsiyah kesilen birçok kol ve bacak yığınlarının arasında bazı bilezikli kadın kollarına ve pencere demirlerine yapışıp kalmış çocuk ellerine rastlamıştır.**⁹⁵⁶

953 Mustafa Turan, **a.g.e.**, s: 172, 173.

954 Mustafa Turan, **a.g.e.**, s: 178, 179.

955 Mustafa Turan, **a.g.e.**, s: 56.

956 Mustafa Turan, **a.g.e.**, s: 63.

Aydın yakınlarındaki Karatepe köyü halkı, Yunan askerleri tarafından camiye doldurulmuş, cami ateşe verilmek suretiyle 200 kadar masum insan feci şekilde can vermiştir.⁹⁵⁷

Erbeyli'de 53 Türk, elleri, burunları ve diğer organları kesilerek katledilip, bir çukura gömülmüştür. Nahiye Müdürü sadece bir çukurdan 250 ceset çıkarıldığını bildirmiştir.⁹⁵⁸

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bastırıldığı Yunan Zulüm ve Vahşeti isimli belgeselden öğreniyoruz ki, çoğu yaşlılardan, kadın ve çocuklardan oluşan Türkler'in bir kısmı, **mezarları kendilerine kazdırıldıktan sonra** süngülenerek veya kurşunlanarak öldürülmüş, bir kısmı petrole bulanarak yakılmış, bir kısmının da derisi yüzülmüştür. Üzerine benzin dökülen bir Türk çocuğu burnundan tutuşturularak yakılmıştır! **Mezardan çıkarılan iki yaşındaki bir başka Türk çocuğu sıraya geçirilerek sokaklarda dolaştırılmıştır.**⁹⁵⁹

Birbirine bağlanarak boğazlananlar, Buldan'ın Bahadır köyünden Keşkekoğlu Ahmet gibi, **burnu ve kulakları kesildikten sonra gözleri oyularak öldürülenler**⁹⁶⁰ kloroformla bayıldıktan sonra midelerine benzin akıtılarak yakılanlar da vardır.⁹⁶¹

Lord Kinross, Türk Ordusu'nun büyük bölümünün üç günde 150 kilometreden fazla yürüdüğünü yazıyor.⁹⁶²

Tarihte günde ortalama 50 kilometre ilerleyen bir orduya rastlayamazsınız. Bir çoğunun doğru dürüst çarığı bile olmayan, bir kısmı da yalnayak savaşan Mehmetçik, bütün yorgunluğuna rağmen

957 Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c: 2, Ankara 1996, s: 268.

958 Mustafa Turan, a.g.e., s: 64.

959 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c: 4, s: 163, 52 numaralı dipnot.

960 Mustafa Turan, a.g.e., s: 208.

961 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı: 63, belge 1428, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

962 Lord Kinross, a.g.e., s: 375.

men kardeşlerini kurtarmak için işte böylesine bir hızla ilerlemiş ve mazlumların intikamını almıştır. İzmir'e kadar kovalanan Yunan askerlerinin bir kısmı sahildeki gemilere atlayıp kaçmış, bir kısmı kendini denize atmıştır. Geri kalanlar da **Türk vatanını işgale teşebbüs etmek, mukaddes Türk kanının dökülmesine sebebiyet vermek ve Türk'ün namus ve haysiyetine tasallut ve tecavüz etmek suçunun failleri olarak itlâf edilmişlerdir. 210 bin kişilik Yunan Ordusu'ndan sadece 50 bin kişi kurtulabilmiştir ki, bu rakam Türkiye üzerinde hesap yapanlara ders olmalıdır.**

HAZİN SONLARI

Zaferden sonra işbirlikçilerin kimi Yunan Ordusu'nun, kimi Fransız Ordusu'nun peşine takılıp. İhanet edegeldikleri vatani terk ederler. Başta zât-ı şâhane ve Damat Ferit olmak üzere çoğu İngiltere'ye sığınır. Firarilerin bir kısmı ecnebi gizli servislerde Türkiye'ye karşı çalıştırılır. Pişman olanlar da vardır, din değiştirenler de...

Zaferden sonra İstanbul'da panik başlar. Mustafa Kemal Paşa'nın yakında Dersaadet'i de kurtaracağına ilişkin, giderek yaygınlaşan söylentiler, işbirlikçilerle, mütarekeden itibaren Türklere kan kusturan gayrimüslimlerin şehri terk etmesine sebep olur. İngiliz, Fransız ve Yunan elçiliklerinin önünde ürkek, korkak kalabalıklar toplanır. Rumlar'la, Ermeniler buldukları ilk vasıtalarla şehri terk etmeye başlarlar.

Korku ve panik Saray ve hükûmet çevresine de sıçrar. Damat Ferit Paşa'nın yâveri olması sebebiyle Saray ve Bab-ı Âli çevresindeki olayları yakından takip edebilen Tarık Mümtaz Göztepe, zaferden sonra Sultan Vahidettin'in etrafında yaşanan paniği şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Vahidettin can kaygısı içinde kâbuslu günler geçiriyordu. Muhalipler Yıldız Saray'ın eşiklerini aşındırıyor ve kaçmak için Padişah'tan yol parası istiyorlardı. Dilenci, bir, beş olsa kuş sütü ile beslenecekti. Fakat yüzlerce muhalefet fukarası topyekün meteliğe kurşun atıyordu. Buna Sultan Vahidettin değil Rockefeller olsa takat getiremezdi. Sultan Vahidettin'in esvapçıbaşı İbrahim, tütüncübaşı Şükrü, berberbaşı Mahmut Bey'ler bu perişan ve telaşlı kafiye tathil ve güler yüzle baştan savmak

için Padişah'tan bol bol selamlar getiriyor ve korkulacak bir şey bulunmadığını, telaşa asla lüzum olmadığını, herkesin yerinde oturmasını irade ettiğini söylüyorlardı."⁹⁶³

Damat Ferit'in Firarı

Görüldüğü gibi daha İstanbul İngiliz işgali altında olduğu hâlde, Türk Ordusu'nun zaferi sebebiyle azınlıklarla beraber muhalifler de can derdine düşmüşlerdi.

İşte bu günlerde Damat Ferit'in İstanbul'dan kaçtığı duyuldu. Yunan Ordusu'nun denize dökülüşünden sadece onüç gün sonra, 22 Eylül 1922 günü Paşa, sabahın erken saatlerinde yalının rıhtımına yanaşan bir **İngiliz istimbotuna** atlayıp, تنها bir demiryolu istasyonunda inmiş ve kendisine istasyona kadar refakat eden **iki İngiliz subayı ile vedâlaştıktan sonra** Orient Ekspres'e atlayıp sıvışmıştı. Bilet Nice'e kesilmişti. Bir süre sonra Damat Ferit'in eşi Mediha Sultan ve çocukları da **yine bir İngiliz Vapuru ile** Marsilya'ya hareket edecek ve Manton'daki muhteşem villaya yerleşeceklerdi.

Yâverinin, tam beş kere işgal ettiği Sadrazamlık makamında bile kesmeye lüzum görmediği favorili saçlarını ve manikürlü tırnaklarını Manton'un en zarif ve kibar berber salonlarında yaptı- rıp, giyinip kuşanarak iki dirhem bir çekirdek, bir takım Frenk yosmalarıyla muaşaka ettiğinden bahsettiği Damat Ferit Fransa'da tam bir kart zampara hayatı yaşamıştır. Öldüğünde her yaprağı bin franktan aşağı olmamak üzere birçok yosmaya kesilmiş çek ko- çanlarına rastlanmıştır. Harcadığı para, herhâlde Mediha Sultan'ın parası olmalıdır.

Ferit Paşa, firarından bir yıl sonra Nice'te ölmüştür. Vasiyetnâmesi uyarınca Hristiyan toprağına gömülmeyen cenazesi tahnit ettiri- lip, içi kurşun kaplı ceviz bir tabuta konur. Bu tabut bir gün mem- lekete nakledilmek ümidi ile Nice mezarlığı civarında kiralanan

963 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 447.

küçük bir bodrum katına bırakılmıştır.⁹⁶⁴ Murat Bardakçı 23 Ağustos 2010 tarihli Haber Türk Gazetesi'nde, Damat Ferit'in 30 Mart 1954'te Medine'deki Cennet-i Bâki'ye gömüldüğünü yazmıştır. Cenaze 1954'e kadar o bodrum katında mı beklemiştir, bilemiyoruz.

Ali Kemal

Refi Cevat'la birlikte Türk siyâsî tarihinin en bıçkın, en cüretkâr ve en utanmaz iki İngiliz taraftarından biri olan Ali Kemal 23 Kasım 1919 tarihli yazısında **“İttihatçıların, kılıç artıklarının eline geçerse hiç şüphesiz bizi asarlar”** diyordu.

Öyle oldu.

İttihatçılar tarafından değil ama vatanlarını ona buna peşkeş çekenleri asla affetmeyen halk tarafından önce linç edildi, sonra da ayaklarından ipe çekildi!

1867'de İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ali Rıza idi, fakat Ali Kemal imzasını kullandığı için bu isimle tanındı. Babası Çankırı'lı Hacı Ahmet Efendi, annesi, Maliye Nazırı Nafiz Paşa'nın oğlu Refi Molla'nın cariyesi Çerkez Şayeste Hanım'dır.⁹⁶⁵ Mülkiye'nin dördüncü sınıfında iken Avrupa'ya gitmiş, iki yıl kadar Paris ve Cenevre'de kalıp yurda dönmüş, fakat rejim aleyhtarı faaliyetlerinden dolayı 1889'da Halep'e sürülmüştür. Halep'te kaldığı beş yıl içinde dil ve edebiyat öğretmenliği yapan Ali Kemal, 1894'te İstanbul'a gelmiş ve Avrupa'ya kaçmıştır. Rejim aleyhtarı bir fi-rari olduğu hâlde Brüksel Elçiliği'mizde ikinci kâtip olarak istihdam edilmiş, sonra Mısır'a geçmiş, İkinci Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a dönmüştür.

Bir ara Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın eşi Mısır'lı Prenses İsmet Hanım'ın çiftlik kâhyası olan⁹⁶⁶ Ali Kemal, Sorbon'da

964 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Gurbet Cehenneminde**, İstanbul 1968, s: 121.

Sözlük: **Muaşaka**: Sevişme.

965 Cemal Kutay, **Bilinmeyen Tarihimiz**, İstanbul 1974, s: 36.

966 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 3, İstanbul 1966, s: 747.

Sözlük: **Gerdüne**: Araba.

okuduğu yıllarda, kendisi gibi rejim aleyhtarı oldukları için yurdu terk eden **arkadaşlarını İstanbul'a gammazlamıştır**. Ali Kemal'in Ahmet Celalettin Paşa'ya gönderdiği birçok ihbar mektubu sonradan ortaya çıkmıştır.

Meşhur İngiliz casusu Fitz Maurice'in ifadesiyle çılgınlık derecesinde İngiliz taraftarı olan Kâmil Paşa'nın Sadaret makamına getirilişini "gerdune-i sadaretle beraber İngiliz dostluğu da Bab-ı Âli'ye girmiştir" diye alkışlayan Ali Kemal, Birinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Maarif, İkinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Dahiliye Nazırı olarak memleketin İngiltere'ye teslim edilmesinde hainane roller oynamıştır. İkdâm Gazetesi'nde başyazılar yazmış, sonra Peyam'da, bu gazetenin Sabah Gazetesi ile birleşmesinden sonra Peyam-ı Sabah'ta Türkiye'nin İngiliz himayesi altına girmesi için sürekli neşriyat yapmıştır.

Ali Kemal millî mücadelenin ve milliyetçilerin en amansız düşmanlarından biridir.

Millî mücadeleye düşman olduğu için milliyetçilere de düşmandır. İçişleri Bakanı olduğu sırada, Ziya Gökalp, Yusuf Akçora, Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçülüğün seçkin simalarını üniversiteden uzaklaştırmış, Yunus Nadi'ye de yine milliyetçi olması sebebiyle Yunus Balığı'ndan kinaye olarak "hayvan-ı mâruf" diyebilmiştir.

Ali Kemal'in üniversiteden uzaklaştırdığı Türkçüler 1922'de Atatürk tarafından görevlerine iade edilmişlerdir.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin demirbaşı olan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin bu kâtib-i umumisine göre Kuva-yı Milliye eşkiya çetesi, Mustafa Kemal Paşa şaki, Cafer Tayyar Paşa şaklabandır! Ordunun yüksek morale ihtiyaç duyduğu Sakarya Savaşı'ndan beş gün önce bile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına **"Ankara'daki şımarık herifler, artık durunuz. Haddinizi biliniz. Şarlatanlık el verdi, hokkabazlık kâfi"** diyebilmiştir.⁹⁶⁷

967 18 Ağustos 1922, Peyam-ı Sabah.

Fakaaat...

9 Eylül'de Yunan Ordusu'nun denize dökülmesinden sadece bir gün sonra, 10 Eylül tarihli Peyam-ı Sabah'ta "Gayelerimiz Birdi ve Birdir" başlığı altında çıkan yazısında zaferi alkışlar ama bu manevra onu kurtarmaya kâfi gelmeyecektir.

11 Eylül'de gazetenin sahibi Ermeni asıllı Mihran Efendi cephe değiştirir. Gazetede o güne kadar İngiliz menfaatlerini savunan Peyam-ı Sabah'ın memlekete hizmetten başka herhangi bir gayesinin olmadığına ilişkin açıklamalar yapılır, vatan haini Ali Kemal kovulur. Ve bakınız ondan sonra neler olacaktır.

Ali Kemal sık sık yaptığı gibi 5 Kasım 1922 günü de Türkler'in pek alınmadığı, Türk dilinin asla konuşulmadığı Beyoğlu'ndaki İpek Pasajı'nda bulunan Serkl D'orian Kulübü'ne girer. Düşman subaylarının, istihbarat elemanlarının, Rum sarrafların, Ermeni kranta ve kalantolarıyla züppe Levantenlerin bir bakıma iş merkezi olarak kullandıkları bu kulüpte eski dostlarıyla buluşur. Adını dahi telâffuz edemediğimiz yemeğini yer. Kulüpten çıkar. Pasajın sonunda eskiden beri müdavimi olduğu Rum berber vardır. Berbere girer, saçını kestirir; sakalının henüz bir tarafını tıraş ettirmiştir ki, Türk gizli teşkilâtının isimsiz kahramanları içeri girerler. Başlarında merkez memuru Cemil Bey vardır. Evvelce kararlaştırdıkları gibi tabancanın namlusunu Ali Kemal'in göğsüne gömerler. Berberdekilere kıpırdamamalarını ihtar ederler. Yüzünün sabununu sildirirler. Ve o iri yarı, o boylu poslu, o etli butlu vatan hainini adeta paketleyip pasajdan çıkarırlar. Kapıda beklemekte olan arabaya tıkarlar. Kumkapı'ya doğru hareket ederler.

Ali Kemal motorla İzmit'e getirilir. Nurettin Paşa 6 Kasım'da onu Divan-ı Harb'e sevk eder. Necip Ali tarafından sorguya çekilen Ali Kemal mahkemeden çıktıktan sonra saat kulesinin önünde toplanan halkın hücumuna uğrar. Halk, millî kinin hırsını alacak ve bu İngiliz işbirlikçisini oracıkta param parça edecektir.

Firarî Padişah

Türk Ordusu'nun bitmez tükenmez dalgalar hâlinde surları aşıp, Bizans'ı adım adım elegeçirmeye başladığı 29 Mayıs 1453'te imparator Konstantin, hiçbir umudu kalmadığı hâlde bizimle kahramanca savaşarak ölmüştü.

Sultan Vahidettin, tarihe sığmayan kahramanlar yetiştiren bir ailenin evlâdı olarak işgal kuvvetleri ile savaşmaya cesaret edemediği gibi, milletine hesap vermekten de korktu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdınca ve hele hele Ali Kemal gibi Maarif ve Dahiliye Nazırlığı yapmış, herkes tarafından tanınan bir yazar, İngilizler'in kuş uçurtmadığı İstanbul'dan güpe gündüz kaçırılıp İzmit'te parçalanınca bu korku paniğe dönüştü.

Eniştesi ve şeksiz şüpesiz suç ortağı olan Damat Ferit kaçmıştı.

Bir diğer suç ortağı olan Şeyhülislâm Dürrişâde kaçmıştı.

Bir zamanlar kendisinin de bizzat desteklediği Mihran Efendi kaçmıştı.

Eski Maliye Nazırı Reşat, Dahiliye Nazırları Cemal ve Mehmet Ali Bey'ler kaçmıştı.

Sait Molla kaçmıştı.

Eski yârandan daha niceleri, ya bir İtalyan veya İngiliz vapuruna atlayıp sırda kadem basmış veya sığındıkları Taşkışla'da yurt dışına gönderilecekleri günü beklemeye başlamışlardı.

Kendisi de kaçsa mıydı acaba?

Vahidettin firar kararını verince hiç vakit kaybetmeden işgal kuvvetleri komutanı General Harrington'a bir haber gönderecek hayatının tehlikede olduğunu bildirdi, ondan yardım istedi.

General Harrington'un 15 Kasım 1922 tarihli firar teklifini kabul etmesi üzerine, Reşat Paşa ile İngiliz temsilcisi Matthews bir İngiliz gemisinde buluşurlar. Kaçış planını hazırlarlar. Cuma günü, firar günü olarak kararlaştırırlar. Fakat Harrington, firar-

dan önce Vahidettin'in İngiltere'ye sığınma isteğine dair yazılı bir talepte bulunmasını ister.

Vahidettin 16 Kasım 1922 Perşembe günü Halife-i Müslimin ünvanını kullanarak General Harrington'a “**efendim**” diye biten şu mektubu yollar:

“... İstanbul'da hayatım tehlikede olduğundan İngiltere devlet-i fahimanesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahall-i âhâra naklimi talep ederim, efendim.”⁹⁶⁸

Bu talep üzerine, ecdadından yiğitlik, mertlik, şeref ve hay-siyet nâmına hiçbir haslet tevarüs etmediği anlaşılan Vahidettin Efendi, 17 Kasım 1922 günü sabaha karşı **İngilizler'in gönderdiği bir cankurtaranla** Tophane'ye getirilir, buradan bir istimbotla Malaya gemisine çıkarılır. Başmabeynci Ömer Yâver Paşa'yı, sertabip Dr. Reşat Paşa'yı, Hademe-i Hassa Kumandanı Yarbay Zeki Bey'i, Esvabcıbaşı İbrahim'i, Berberbaşı Mahmut'u, Tütüncübaşı Şükrü, İkinci Musahip Mazhar Ağa, Üçüncü Musahip Haydar Ağa ile üç hizmetçisini yanına almıştır. Beş eşi şimdilik İstanbul'da kalmıştır.

Son Osmanlı Sultanı, Halife-i Müslimin hazretleri, Türk Milleti'nin ve İslâm ümmetinin en büyük düşmanı olan İngiltere'ye işte böyle sığınmıştır!

17 Kasım sabahı yayınlanan resmî bildiride Vahidettin Efendi'nin bu gece saraydan **gaybubet ettiği** açıklanmıştır. “**Kendisini İngiltere'nin himayesine vaz'ederek bir İngiliz gemisi ile İstanbul'dan ayrıldığından**” bahsedilen ve General Harrington'un imzasını taşıyan firar beyannâmesi aynen şöyledir:

“... Resmen beyan olunur ki, zât-ı şâhane, vaziyet-i hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslâmların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesi ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zât-ı şâhane'nin

968 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 4, s: 832.

Sözlük: **Mâhâl-i ahar**: Başka yer. **Sefine**: Gemi. **Gaybubet**: Kaybolmak.

*arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkomutanı sir Charles Harrington, zât-ı şâhaneyi almaya gelerek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zât-ı şâhane vapurda Akdeniz Filosu Umum Kumandanı Amiral sir dö Bruk tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere Fevkalâde Komiser Vekili sir Nevil Henderson, zât-ı şâhaneyi sefinede ziyaret ederek Kral V. George'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur.*⁹⁶⁹

Erkekçe savunamadığı vatani işgalcilerin kolunda terk eden ve her hâliyle atalarının kemiklerini sızlatan bu hayırsız evlât, önce Malta'ya gelecek, burada Kraliyet Topçu Subay Mahfeli Lojmanları'nda ağırlanacak, oradan Mekke'ye giderek İngilizler'le elbirliği edip **binlerce Türk evlâdını boğazlayan** Şerif Hüseyin'e sığınacaktır! Mekke'de fazla kalamayan bu talihsiz Padişah sonunda San Remo'da büyük bir villaya yerleşecektir. Vahidettin 15-16 Mayıs 1926 gecesi kalp krizi sebebiyle hayata veda etmiştir.

Vahidettin'in vatani terk ederken yanına 3 bin altın aldığından, Londra Bankası'nda da 20 bin İngiliz lirasının bulunduğu bahsedilir.⁹⁷⁰ Tarık Mümtaz bu paranın 20 bin değil 35 bin İngiliz lirası olduğunu yazıyor.⁹⁷¹ İsmail Hami Danişment ise Sultan'ın Hazine-i Hümayun'a kat'iyen dokunmadığını, hatta babasına ait olan kıymetli eşyaya bile el sürmediğini kaydetmektedir.⁹⁷²

Vahidettin'in bu para ile yurtdışında maddi sıkıntı çekmemesi gerekirdi. Fakat Gümülcineli İsmail ve Mevlanzâde Rıfat gibi firariler tarafından dolandırılan bu bahtsız Padişah, kayınbiraderi Zeki Bey tarafından da aldatılınca ekmek parasına muhtaç hâle gelmiştir. Olayların görgü şahidi olan Tarık Mümtaz Göztepe, Vahidettin'in

969 Cemal Kutay, *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, c: 19, İstanbul 1961, s: 11174.

970 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, c: 4. s: 805.

971 Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahidettin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1968, s: 100.

972 İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c: 4, s: 443.

son mutfak masrafının Zeki Bey tarafından San Remo kumarhanelerinin bakara masalarında kaybedildiğini yazar.⁹⁷³

Vahidettin'i ekmeğe muhtaç bırakan bu kayınbirader Zeki Bey, Hademe-i Hassa Kumandanı Çerkez Zeki Bey'dir. 1924'te San Remo'da Vahidettin'in Baştabibi Dr. Reşat Paşa'yı öldürmekten sanık olarak tutuklanan Zeki Bey, Vahidettin tarafından İtalyan polisine rüşvet verilerek kurtarılacak, 1929'da da hava gazı ile intihar edecektir.⁹⁷⁴

Kader midir, yoksa Türk milliyetçilerine karşı İngilizler'le işbirliği yapmış olmasından dolayı ilahi bir ceza mıdır bilemeyiz ama Vahidettin öyle zor durumda kalmıştır ki, 120 bin liralık borç sebebiyle tabutuna bile haciz konmuştur! İşte bu sebeple bir ay kadar evde kalan cenazesi, kızı Sabiha Sultan'ın para tedarik edip, borçlarını ödemesi üzerine Şam'a nakledilir. Son Osmanlı Sultanı, kendisinden sonra Osmanlı hanedanının adeta mezarlığı hâline gelen Şam'daki Sultan Selim Camii'nin haziresinde yatmaktadır.

150'likler

Lozan Antlaşması ile ilgili sekiz numaralı protokolde, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak genel af ilan etmesi şart koşulmuştur. Protokole göre 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında, Türkiye veya Yunanistan'da ikâmet eden ve etmiş olan kişiler tarafından işlenen askerî ve siyasi suçlar için taraflar herhangi bir kovuşturmada bulunmayacak, bu kişiler için tam ve mutlak bir genel af ilan edilecekti. Bu protokole ek olarak imzalanan bir başka protokolde ise Türkiye'ye 150 kişiyi sınır dışı etme ve mallarına elkoyma hakkı veriliyordu. Böylece Türkiye düşmanla işbirliği yapan, İstiklâl Savaşı'na karşı başka bir cephede mevzilenen ve iç ayaklanmaları teşvik ve tahrik ederek Türk Milleti'nin istikbaline suikast tertipleyenleri cezalandırabilecekti. İşte yakın

973 Tarık Mümtaz Göztepe, *a.g.e.*, s: 155.

974 Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul 1998, s: 219, 220.

tarihimizde önemli bir sayfayı teşkil eden 150'likler meselesi böyle ortaya çıkmıştı.

Devletin ilgili makamları önce 600 kişilik bir liste hazırlamışlar, bu sayıyı sonra 300'e, daha sonra da 150 kişiye düşürmüşlerdir. Yani İstiklâl Harbî'nde nitelikli vatan haini sayısı 150 kişiden ibaret değildir!

İşte bu 150 kişiden 50 kadarı da, giriştikleri olayların mahiyetini kavramadan, beylerinin emrine uyup, harekete geçtikleri ve beylerinin verdiği emirleri uyguladıkları anlaşılan Gönen ve Manyas'ın, Susurluk ve Düzce'nin cahil Çerkezleri'dir.

Bu 150 kişilik listede Batı'nın müdahalesini dâvet etmek için uğraşıp duran **Ermeni Patriği Zaven Efendi yoktur!**

Düşman ordularını Ankara'yı işgale çağıran **Rum Patriği Doroteos yoktur!**

Karadeniz'de nice Türk evlâdının kanına giren Trabzon Metropolit Hrisantos, Giresun Metropolit Durandios, Amasya Metropolit Yermenos, Samsun Metropolit Vekili Eftimos ve tıpkı bu metropolitler gibi Yunan Devleti'nin emrinde Türkiye ile savaşmakta olan diğer patrik, papaz, keşiş, zangoç takımı yoktur!

Bir tek Hristiyan yoktur!

Bir tek Yahudi yoktur!

Bir tek Levanten yoktur!

Meselenin Meclis'te müzakere edilmesi sırasında 150 kişilik listede neden bir tek gayrimüslimin bulunmadığını soran milletvekillerine İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Tek'in verdiği cevaptan anlıyoruz ki, **gayrimüslimlere Türkiye'den kovulmayacaklarına ilişkin bir teminat verilmiş, bu teminat milletvekillerinden gizlenmiştir!**

Ahmet Ferit Tek, Meclis'in 16 Nisan 1924 tarihli gizli oturumunda “**anasır-ı gayrimüslimeden hiç kimsenin 150'likler listesine girmeyeceğinin takarrür ettiğini**” açıklamıştır.⁹⁷⁵

Yani hiçbir gayrimüslimin 150'likler listesine alınmayacağı kararlaştırılmıştır.

Meclis'teki oldukça sert tartışmalardan sonra Bakanlar Kurulu 1 Haziran 1924'te çıkardığı kararnâme ile tespit edilen millî mücadele aleyhtarı 150 kişiyi sürgüne gönderir. 28 Mayıs 1927'de kabul edilen bir kanunla da bu kişiler vatandaşlıktan çıkarılır. 29 Haziran 1938'de de affedilirler.

Kanun çıktığında bir kısmı çoktan yurt dışına kaçmış olan 150 kişi şu isimlerden oluşmaktadır:

a) Vahidettin'in Maiyeti:

1. Yâver-i Has Kiraz Hamdi Paşa
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-i Hassa Müfettişleri'nden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkârin Yâver Paşa
6. Yâverandan Erkân-ı Harp Miralayı Tahir
7. Seryâver Avni
8. Eski Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkânî Emîni Refik

b) Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Kabine Üyeleri

9. Eski Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi
10. Eski Adliye Nazırı Ali Rüştü

975 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c: 4, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1980, s: 450.

Sözlük: **Anasır-ı gayrimüslime:** Müslüman olmayan unsur. **Takarrur etmek:** Kararlaştırmak. **Serkârin:** Başmabeynci. **Yâveran:** Yardımcılar. **Kaymakam:** Yarbay. **Evkaf:** Vakıflar.

11. Eski Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal Bey (Artin Cemal)
12. Eski Bahriye Nazırı Cakacı Hamdi Paşa
13. Eski Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin
14. Eski Ziraat ve Ticaret Nazırı, Kızalhançerli Remzi

c) Sevr'i İmzalayanlar

15. Eski Maarif Nazırı Hadi Paşa
16. Ayan Meclisi Üyesi ve Şûrâ-yı Devlet eski Reisi Filozof Rıza Tevfik
17. Eski Bern Büyükelçisi Reşat Halis

ç) Kuva-yı İnzibatiye Mensupları

18. Kuva-yı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa
19. Süleyman Şefik Paşa'nın Yâveri Bulgar adıyla tanınan Yüzbaşı Tahsin
20. Kuva-yı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
21. Damat Ferit'in Yâveri Tarık Mümtaz Göztepe
22. Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlarından Ali Nadir Paşa
23. Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbî'nden Kaymakam Fettah
24. Çopur Hakkı

d) Mülkiye ve Askeriye'ye Mensup Olanlar

25. Eski Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
26. Ayan Meclisi Üyesi Konyalı Zeynelabidin
27. Eski Osmaniye Mutasarrıfı Fanizâde Mesut
28. Hürriyet ve İtilâf Partisi Genel Başkanı Miralay Sadık
29. Eski Malatya Mutasarrıfı Bedirhanî Halil
30. Eski Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü

31. Eski Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa Paşa
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi Efendi
33. Eski Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa
34. Eski Tekirdağ Müftüsü Hafız Ahmet
35. Eski Afyonkarahisar Mutasarrıfı Sabit Bey
36. Eski Antep Mutasarrıfı Celal Kadri Barlas
37. Hürriyet ve İtilâf Partisi Kâtib-i Umumisi Fanizâde Zeynelabidin
38. Eski Ayan Meclis Üyesi ve eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca
39. Eski Harput Vali Vekili Ali Galip
40. Eski Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
41. Eski Bursa Vali Vekili Aziz Nuri
42. Eski İzmir Kadı Müşaviri Ahmet Asım
43. Eski İstanbul Muhafızı Natık
44. Eski Dahiliye Nazırı ve Ayan Üyesi Adil Bey
45. Eski Dahiliye Nazırı ve Ayan Üyesi Mehmet Ali Bey
46. Eski Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim Beş
47. Yunanlılar'ın Kütahya Mutasarrıfı Rasihzâde İbrahim
48. Adana'da Fransızlar'ın emrine giren Vali Vekili Abdurahman Paksoy
49. Eski Şarkikarahisar Mebusu Ömer Fevzi
50. İşkenceci adıyla tanınan Mülazim Adil
51. İşkenceci adıyla tanınan Mülazim Refik
52. Eski Kırkağaç Kaymakamı Şerif
53. Eski Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. Eski İstanbul Merkez Komutanı Emin
55. Eski Kilis Kaymakamı Sadullah Sami
56. Eski Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

e) Çerkez Ethem ve Takımı

57. Pşavko Ethem Bey
58. Ethem'in kardeşi Reşit
59. Ethem'in kardeşi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami
62. Akhisar Kumandanı İzmirli Küçük Ethem
63. Kuva-yı Seyyare Kurmay Başkanı ve Çerkez Ethem'in Yâveri Mehmetoğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

f) Çerkez Kongresine Delege Olarak Katılanlar

66. Hendek kazısının Sünbüllü köyünden Bağ Osman, Hendek Delegesi
67. İzmit eski Mutasarrıfı Çule İbrahim Hakkı, İzmit Delegesi
68. Beraev Sait Bey, Bandırma Delegesi
69. Berzeg Tahir Bey, Bandırma Delegesi
70. Adapazarı'nın Harmantepe köyünden Maan Şirin, Kandıra ve Karasu Delegesi
71. Sökeli Koca Hüseyin, Aydın Delegesi
72. Adapazarı'nın Talustanbey köyünden Bağ Kâmil, Eskişehir Delegesi
73. Hatme Ahmet, Düzce Delegesi
74. Maan Ali Bey, Düzce Delegesi
75. Harun el-Reşit Efendi, Bursa Delegesi
76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Ançok İsa Nuri Bey, Biga Delegesi
78. Adapazarı'nın Şahinbey köyünden Çuv Kâzım, İzmit Delegesi

79. Gönen'in Tuzakçı köyünden Lampet Yakup Efendi,
Gönen Delegesi
80. Gönen'in Bayramiç köyünden Kumpet Hafız Sait, Gönen
Delegesi
81. Gönen'in Keçeler köyünden Emekli Binbaşı Ahmet Bey
82. İzmir'den dâvâ vekili Sait Bey
83. Şamlı Ahmet Nuri Bey

g) Polisler

84. Eski Polis Müdürü Tahsin
85. Eski İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal
86. Emniyet Genel Müdür Muavini Ispartalı Kemal
87. Polis Müdüriyeti 1. Kısım Başmemuru Hafız Sait
88. Polis Müdüriyeti 1. Şube Müdürü Şefik
89. Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Polis Memurlarından Namık
91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez Memuru Edirne Polis Müdürü ve Yalova
Kaymakamı Fuat
93. Adana Polis Müdürlüğü'nden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Merkez Memuru Sakallı Cemil
95. Büyükdere Merkez Memuru Mazlum
96. Eski Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

h) Gazeteci ve Yazarlar

97. Serbesti Gazetesi sahibi, Hürriyet ve İtilâf Partisi Üyelerinden
Mevlânzâde Rıfat
98. Türkçe İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla

99. İzmir'de yayınlanan Musavat Gazetesi sahibi ve yazarı Darül Hikmet Üyesi İzmirli Hafız İsmail
100. Aydede Gazetesi sahibi ve Posta Telgraf eski Genel Müdürü Refik Halit Karay
101. Bandırma'da yayınlanan Adalet Gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Kemal
102. Edirne'de yayınlanan Temin ve Elyevm, Selanik'te yayınlanan Hakikat Gazeteleri'nin sahibi Neyyir Mustafa
103. Köylü Gazetesi yazarı Ferit
104. Alemdar Gazetesi sahibi Refi Cevat Ulunay
105. Alemdar Gazetesi Müessese Müdürü Pehlivan Kadri
106. Adana'da yayınlanan Ferda Gazetesi sahibi Fânizâde Ali İlmi
107. Balıkesir'de yayınlanan İrşat Gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
108. Halep'te yayınlanan Doğruyol Gazetesi sahibi Hasan Sadık
109. Köprü Gazetesi sahibi İzmirli Refet

i) Diğerleri

110. Tarsuslu Kâmilpaşazâde Selami
111. Tarsuslu Kâmilpaşazâde Kemal
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı
113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
114. Fabrikatör Bursalı Cemil
115. İngiliz casusu Çerkez Ragıp
116. Fransız subayı olarak çalışan Haçinli Kazak Hasan
117. Eşkîya Reisi Süngünü Davut
118. Binbaşı Çerkez Bekir
119. Bursalı Fabrikatör Cemil Bey'in kayınbiraderi Necip

120. İzmir Umur-ı İslâmiye Müfettişi Ahmet Hulusi
121. Uşak Eşme'den Madanoğlu Mustafa
122. Gönen'in Tuzakçı köyünden Yusuf oğlu Remzi
123. Gönen'in Bayramiç köyünden Hacı Kasımoğlu Zühtü
124. Gönen'in Balcı köyünden Karagözün Osmanoğlu Şakir
125. Gönen'in Muratlar köyünden Koç Mehmet oğlu Koç Ali
126. Gönen'in Ayvacık köyünden Mehmet oğlu Aziz
127. Gönen'in Keçeler köyünden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
128. Susurluk'un Yıldız köyünden Molla Süleymanoğlu İzzet
129. Gönen'in Muratlar köyünden Hüseyinoğlu Kâzım
130. Gönen'in Balcı köyünden Bekiroğlu Arap Mahmut
131. Gönen'in Rüstem köyünden Gardiyan Yusuf
132. Gönen'in Balcı köyünden Ömeroğlu Eyüp
133. Gönen'in Keçeler köyünden Talustanoğlu İbrahim Çavuş
134. Gönen'in Balcı köyünden Topallı Şerifoğlu İbrahim
135. Gönen'in Keçeler köyünden Topal Ömeroğlu İdris
136. Manyas'ın Bolca ağaç köyünden Kurtoğlu İsmail
137. Gönen'in Keçeler köyünden Muhtar Hacı oğlu İshak
138. Marmara'nın Kayapınar köyünden Yusuf oğlu İshak
139. Manyas'ın Kızık köyünden Alibey oğlu Sabit
140. Gönen'in Balcı köyünden Veli oğlu Selim
141. Gönen'in Çerkez mahallesinden makineci Mehmet oğlu Osman
142. Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden Kadiroğlu Kâmil
143. Gönen'in Keçidere köyünden Hüseyinoğlu Galip
144. Manyas'ın Hacıyakup köyünden Çerkez Sait oğlu Salih
145. Manyas'ın Hacıyakup köyünden maktül Şevket'in kardeşi İsmail
146. Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Deli Kasım

147. Gönen'in Çerkez mahallesinden Hasan Onbaşıoğlu Kemal
148. Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden Kadiroğlu Kâmil'in
biraderi Kâzım Efe
149. Manyas'ın Kızık köyünden Pallaçoğlu Kemal
150. Gönen'in Keçeler köyünden Tuğoğlu Mehmet

Arka Kapıdan... Arka Bahçeden... Arka Sokaklardan...

Kuva-yı Milliye'ye karşı işgal kuvvetlerinin yanında yer almakla kalmayıp, vatanın istiklâli uğruna düşmanla mücadele etmekte olan Türk milliyetçilerinin katledilmesi için ferman ve fetva yayınlayanlar zaferden sonra ecnebi efendilerinin eteğine tutunup pırrrr edivermişlerdir.

Arkalarına bakmadan, sevdikleriyle vedâlaşmadan, yanlarına bir kat çamaşır almadan, ya kendilerini bir İngiliz zırhlısına atmışlardır, ya İtalyan vapurlarıyla kaçmışlardır, ya da Türkiye'den çekilen Fransız veya Yunan Ordularıyla beraber sırta kadem basmışlardır. Daha Mustafa Kemal yönünü İstanbul'a dönmeden, daha İstanbul semâlarından İngiliz bayrakları inmeden, siyasi polis peşlerine düşmeden çoluk çocuğunun bile yüzene bakmadan kapıyı çekip çıkmışlardır.

Nereye?

Arka bahçeden, arka kapıdan, arka sokaklardan doğru İngiliz sefaretine gidip hâl-i perişanlarını efendilerine arz etmiş, sonra da mümkün olan en kısa zamanda aziz vatanı terk etmişlerdir.

İzmir'in kurtuluşundan, özellikle de Ali Kemal'in idam sehasında baş aşağı sallanmaya başlamasından sonra İngiliz sefaretinde firarilerin sebep olduğu bir izdiham yaşanmıştır. Saklandığı delikte çıkıp, kendini bir an önce İngiliz Büyükelçiliği'ne atan Refik Halit **"içerisinin iğne atsan yere düşmeyecek kadar kalabalık olduğunu"** yazmaktadır.⁹⁷⁶ Filozof Rıza Tevfik de ha-

976 Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 2009, s: 365.

tıralarında İngiliz sefaretinin mahşer yerine döndüğünü, Hıristiyan ve Müslüman halkın sefarete iltica ettiğini, sefaret bahçesinin hıncahınç dolduğunu ifade eder.

Ahmet Refik, **İngilizler'in Boğaziçi, Kadıköy ve Üsküdar gibi uzak semtlerde oturan inaruf muhalifleri sefarethaneye getirmek için otomobil gönderdiklerinden**⁹⁷⁷ bahsetmektedir ki, bu maruf muhalifleri, tanınmış İngiliz uşakları olarak kabul etmek lazımdır.

Refik Halit, İngiliz sefaretinde kendini baştercüman olarak kamufle eden İngiliz istihbarat teşkilâtı elemanlarından Ryan ile görüşüp, beklediği teminatı aldıktan sonra Taşkışla'ya gider. Bakar ki, bütün muhalifler cümbür cemaat oradadır!

Rıza Tevfik oradadır!

İngilizler'in maaşlı memuru olduğundan bahsedegeldiğimiz Hürriyet ve İtilâf Partisi Genel Başkanı Miralay Sadık oradadır!

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi oradadır!

Zeynelabidin oradadır!

Kara Sait Paşa ve saire hep oradadırlar. Taşkışla'daki 150 kadar muhalif, hizmetlerine mukabil canlarının korunması için efendilerine sığınmışlardır. Bunlar sonra İngilizler'in münasip gördüğü zamanda, İngilizler'in tayin ettikleri muhafızların refakatinde, İngiliz vapurlarıyla terk-i vatan edeceklerdir.

İşgal yıllarında Fransızlara hizmet edenler, Fransız Ordusu'nun, Yunanlılara uşaklı edenler de Yunan Ordusu'nun peşine takılıp gideceklerdir. Ve tabîî bir kısmı da kendi imkânlarıyla yurdu terk edeceklerdir ama kaçışları, kurtuluşları olmayacaktır.

Türk Milleti'ne ve Türk Ordusu'na ihanet edenlerin büyük çoğunluğu Cenab-ı Hak tarafından cezalandırılmıştır. Mesela **Ahmet Refik aklını kaçırmıştır**. Eski Diyanet İşleri Başkanları'ndan Şerafettin Yaltkaya'nın ağabeyi, Tekel Genel Müdürleri'nden Ömer Refik Yaltkaya'nın da babası olan Ahmet Refik, Romanya'nın Kişinev

⁹⁷⁷ Refik Halit Karay, **a.g.e.**, s: 372.

şehrindeki akıl hastahanesinde tedavi görürken ölmüş, Müslüman mezarlığı bulunmadığı için Hristiyan mezarlığına gömülmüştür.

Hristiyan Olanlar

150'likler listesinin 114'üncü sırasında Osman Efendizâde Cemil Bey adında bir fabrikatör vardır. Bursa'nın işgali üzerine Yunan makamlarıyla işbirliği hâlinde çalışan bu fabrikatör, kayınbiraderi Necip Bey ile birlikte **Yunanistan'a bağlı özerk bir Bursa Hükûmeti** kurmak için çalışmış, Bursa'nın kurtuluşu üzerine, kayınbiraderi ile birlikte Yunanistan'a sığınmıştır.

Yunanlılar onu jandarma yüzbaşı olarak istihdam ederler. Kayınbiraderi ortodoks olup, Yorgiyos İstavropulos adını alır!

Yunan emellerine çalıştığı için gıyabında idam cezasına çarptırılan Giritli Refet de tanassur eder. Köylü Gazetesi'nde millî mücadele aleyhinde sürekli neşriyat yapan bu başyazar, zaferden sonra Yunanistan'a tüyecek, kendisi Mihail Mihailesko, karısı da Maria adını alacaktır!

Mütareke basını ile ilgili bölümde Ali Sami adında bir bahriyeliden bahsetmiştik. Türk Ordusu'nda albaylığa kadar yükselen bu Ali Sami, mütarekeden sonra işgal altındaki Bandırma'ya yerleşecek ve Yunanlılar'ın verdiği destekle Adalet Gazetesi'nde millî mücadeleye ateş püskürecektir. Yunan Ordusu'nun peşine takılıp Türkiye'yi terk eden Ali Sami, daha sonra Atatürk'ü öldürmekle görevlendirilecek, fakat Türk istihbarat birimleri suikastı önleyeceklerdir. Listenin 101'inci sırasında kayıtlı bulunan Ali Sami ailesiyle birlikte tanassur edip Ortodoks Hristiyan olmuştur.

Söz din değiştirenlerden açılınca Hüsnüyadis'ten de bahsetmeliyiz.

Hüsnüyadis... Yani Hüsnü.

Hüsnüyadis, şehri işgale gelen Konstantin Çakalos'u merasimle karşılayan Manisa Mutasarrıfı'dır!⁹⁷⁸ Aslen Giritli'dir.⁹⁷⁹ İstihlas-ı

978 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c: 1, s: 212.

979 M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, c: 1, s: 122.

Vatan ve Müdafaa-i Hukuk isimleri altında muhtemel bir işgale karşı teşkilatlanmak isteyen Manisalılara izin vermeyen Hüsnüyadis, kendisini Girit'ten kovan kuvveti gelip Manisa'da karşılamıştır. Celal Bayar, Manisa'da **camilerin çalgılı meyhane hâline çevirilmesine** ve Müslüman kadınlara tasallut edilmesine başeğen bu onursuz mutasarrıfın Türkiye aleyhine çalıştığı için 150'likler listesinden alındığından bahseder.⁹⁸⁰

Aftan önce Emniyet Genel Müdürlüğü çeşitli ülkelere dağılmış olan 150'liklerle ilgili oldukça teferruatlı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapordan öğreniyoruz ki, zaferden sonra Yunan Odusu'yla birlikte Yunanistan'a kaçan Hüsnüyadis, Yunan uyruğuna girmiştir.⁹⁸¹ Aslen Musevi olup daha sonra Müslümanlığı seçtiği söylenen Hüsnüyadis, Yunanistan'da Ortodoks Hristiyan olmuş Yunan millî bankasında ayda 7 bin 600 Drahmi maaşa bağlanarak, mübadil mallarını idare eden şubede hukuk müşaviri olarak çalıştırılmıştır.⁹⁸² Hüsnüyadis aftan sonra vatana dönmemiştir. 2 Ocak 1942'de Atina'da ölmüştür.

Menemen'de Teğmen Kubilay'ın başını kestirip mızrağın ucunda şehri dolaştıran canî Derviş Mehmet işte bu Yunan uşağının amcasının oğludur!⁹⁸³

“Yunan Ordusu Bizim Ordumuzdur”

Anadolu'nun derinliklerinde ilerleyen Yunan Ordusu için “bu ordu bizim ordumuzdur”⁹⁸⁴ diyebilecek kadar Türk Milleti'ne düşman ve saygısız bir bakan vardı. Boşnak Ali Rüştü Efendi adın-

980 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, c: 8, İstanbul 1972, s: 2479.

981 İlhami Soysal, **150'likler, Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, İstanbul 1988, s: 103.

982 Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi, Bir İhanetin Anatomisi**, İstanbul 2010, s: 160.

983 İbrahim Okur, **Osmanlı'nın Son Yılları, Politika Kültürümüzün Kökenleri**, Bursa 2008, s: 220.

984 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, c: 4, s. 439.

daki bu Adliye Nazırı, 10 Temmuz 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'a verdiği demeçte Yunanperestliğinin gerekçesini şöyle açıkladı:

- Çünkü Yunan Ordusu bizim programımıza dahil olan Mustafa Kemal'e ceza verme işini yapıyor! Mustafa Kemal'in ordusu haydutlardan, yağmacılardan kuruludur.⁹⁸⁵

Etrafı yakıp yıkarak, ırza, namusa saldıracak ilerleyen Yunan Ordusu'nun başarısı için halkın dua etmesini dahi isteyebilecek kadar alçaklaşan⁹⁸⁶ Ali Rüştü Efendi, kaçıp gittiği Saraybosna'da, Sivas Kongresi'ni basmaya yeltenen Ali Galip at canbazlığı yaparak ekmek parasını kazanmaya çalıştığı Köstence'de, Selanik ve İzmir'i bir tek mermi atmadan düşmana teslim eden Ali Nadir Paşa Mısır'da sefalet içinde ölmüşlerdir. Gizli celsede 150'likler meselesi görüşülürken Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey'in **"Yunan bayrağını öptü!"**⁹⁸⁷ dediği adam, işte bu adamdır.

150 kişilik listenin 102'inci sırasına kaydedilen Neyir Mustafa adında bir kaymakam vardır. Bir Hürriyet ve İtilâf militanı olan bu kaymakam, Yunan işgal kuvvetlerine sunduğu hizmetlerin karşılığı olarak **Yunan parlamentosuna Edirne milletvekili olarak girer.** Neyir, Alman işgali sırasında Almanlarla işbirliği yaparak, Türkiye'den sonra Yunanistan'a da ihanet edince ülkeden kovulacak, oğlu Muammer iç savaşta Yunan çeteciler tarafından öldürülecektir.

İsimleri listede bulunan bazı kimseler, sırf Mustafa Kemal Paşa'ya ve millî mücadeleye karşı oldukları için Türkiye aleyhtarı ideolojik propaganda merkezleri tarafından yeniden gündeme getirilmişlerdir. Türk çocuklarına birer din ulusu, mazlum, mücahit ve kahraman olarak tanıtılan bu isimler üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

985 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 3, s: 123.

986 Turgut Özakman, **Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi**, s: 114.

987 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, c: 4, s. 440.

Türklükle Sorunu Olan Bir Adam

13 Kasım 1922'de İstanbul Vali Vekili 25 hainin bir İngiliz gemisine binerek İstanbul'dan kaçtığını bildiriyordu. Bu 25 hainden biri Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi idi. Ötekiler de Rıza Tevfik, Zeynelabidin, Gümülcineli İsmail ve saire.

Refik Halit'in, sığındığı İngiliz Sefareti'nde karşılaştığı Mustafa Sabri⁹⁸⁸ bir din adamı olmasına rağmen daha çok siyasi faaliyetleriyle tanınmıştır.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine polisler gecenin geç vakitlerinde Mustafa Sabri Efendi'nin Fatih Çarşamba'daki evini basarlar. Arka pencereden çatıya inen Mustafa Sabri önce bir marangozhaneye, sonra da Fener'de bir Rum'un evine saklanır, oradan Romanya'ya kaçır.⁹⁸⁹ Birinci Dünya Savaşı yıllarında, göçmen statüsüyle yaşadığı Romanya'da tutuklanarak İstanbul'a getirilir, suçlu görüldüğü için Bilecik'e sürgün edilir.⁹⁹⁰ Mütarekeden hemen sonra İstanbul'a döner. Birinci, İkinci, Üçüncü ve Beşinci Damat Ferit Hükûmeti'ne Şeyhülislâm olarak girer. Birinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Sadrazam Vekili, Beşinci Damat Ferit Hükûmeti'nde hem Şeyhülislâm hem Danıştay Başkanı'dır. 14 Ocak 1919'da yeniden faaliyete geçirilen ve genellikle Rum, Ermeni, Kürt, Arnavut özerklik dâvâlarını savunan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kurucu üyesi ve genel merkez yöneticisidir. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin 6 Ekim 1921'de yapılan kongresinde fahri başkanlığa seçilir.⁹⁹¹ Hürriyet ve İtilâf Partisi ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde, İngiliz casusu Sait Molla, İngiliz casusu Papaz Frew, Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir, İngilizler'in maaşa bağladığı Miralay Sadık, Ali Kemal, Rıza Tevfik, Konyalı Zeynelabidin gibi Kürt ayaklanmalarını, Konya ayaklanmalarını, Yozgat ayaklan-

988 Refik Halit Karay, *Minelbab İelmihrab*, s: 366.

989 Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s: 255.

990 Kâmil Erdeha, *Yüzelilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, s: 199.

991 Zeki Sarhan, *a.g.e.*, c: 4, s: 92.

masını, Çerkez ayaklanmalarını çıkaran adamlarla birlikte çalışmaktan herhangi bir rahatsızlık duymamıştır.

Fakat vatanın kurtuluşu ve milletin şeref ve haysiyeti için “ya istiklâl, ya ölüm” diye yola çıkan Mustafa Kemal'den rahatsızdır!

Kuva-yı Milliye'den rahatsızdır.

Sadaret Kaymakamı, yani Başbakan Vekili olması sebebiyle kendisini ziyaret eden İngiliz Askerî Ataşesi Deeds'e **“Mustafa Kemal'i görevden aldirmek için yaptığı müdahaleden dolayı” teşekkür eden**⁹⁹² Mustafa Sabri halkı Mustafa Kemal'e ve diğer Kuva-yı Milliye önderlerini katletmeye çağıran Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bildirisini de yazan adamdır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu bildiriler Yunan uçaklarından atılmıştır.

Mustafa Sabri'ye göre Kuva-yı Milliye **“bir sergüzeştçinin sarhoşlukla ilan ettiği fitnedir.”**⁹⁹³

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam fetvasını o vermiştir. Saltanat şurasında Sevr'i onaylayanlar arasında o vardır. Sevr'in imzalanması sebebi ile Meşihat makamında karısı Ulviye Hanım tarafından şiddetle azarlanmış, bu yüce ruhlu Türk kadını ona “sen Allah'tan korkmadın mı? Peygamber'den utanmadın mı? İstifa etseydin de imzalamasaydın” diye çıktığı hâlde Mustafa Sabri ağzını bile açmamıştır.⁹⁹⁴

22 Aralık 1918'de Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir ile özerk bir Kürdistan kurulmasına ilişkin antlaşmayı Hürriyet ve İtilâf Partisi adına imzalayan üç kişiden biri odur. Ötekiler de Karasi Mebusu Vasıfla, Konya Mebusu meşhur Zeynelabidin Hoca Efendi'dir.

Mustafa Sabri Efendi'nin yalnız Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye ile değil, Türklükle de sorunu vardır. **Türklükten hep nefret etmiştir**, hatta Türklüğe kin gütmüştür.

992 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 1, s: 310.

993 Osman Selim Kocahanoğlu, 31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamit, İstanbul 2009, s: 105.

994 Abdülkadir Altınova, Osmanlı Şeyhülislâmları, s: 257.

Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in "**Türkten ve Türklükten böyle piç çıkmaz**" diye tarif ettiği eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le beraber yayınladığı, İtalyan basınında yer alan bildiride Türkler için "**Müslüman barbarlar**" diyebilen bu Şeyhülislâm, Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasını da "**Türkler'in Ermeniler'den sonra Kürtleri'de imha etmesi**" olarak değerlendirebilmiştir. "**Elimden gelse Türkleri Arap yaparım, Arapçayı lisan itti haz edercesine kendimize mal edinmek isterim, ama bundan Türklüğümüz mutazarrır olurmuş... Biz müstefit oluruz.**"⁹⁹⁵ diyen de odur.

Rıza Tevfik, İstanbul'a düşman askerleri doluşunca nasıl durup dururken;

Anam Arnavut, babam Çerkez,

Bilmeyen varsa öğrensin herkes.

Demek suretiyle, Türk çocuklarının sırtına yüklenen millî mükellefiyetlerin tümünden azâde olduğunu ilan etmişse Şeyhülislâm Sabri Efendi de aynı şekilde **Türklükten istifa etmiştir!** Şu mısralar, 1927'de firarî iken Yunanistan'da yazdığı sayfalarca uzunluğundaki şiirden alınmıştır:

Yalnız Müslüman ve insan

Olarak kalmak üzere Türklük'ten

Şeref ve izzetimle istifa

Ediyorum, Allah'ın huzurunda

O, hürriyetim tamam işte!

...

Ben de aynıyle red edip Türk'ü

Tövbe yarabbi tövbe Türklüğüme

Beni Türk Milleti'nden adletme!⁹⁹⁶

995 Osman Selim Kocahanoğlu, a.g.e., s: 104.

996 Şiirin tamamı için bakınız: Emin Karaca, **150'likler**, İstanbul 2007, s: 222, 235.

Sözlük: **Mutazarrır olmak**: Zarar görmek. **Müstefid olmak**: Faydalanmak.

Türk çocuklarına Mustafa Kemal'in yüzünden mağdur olmuş bir din âlim ve mazlumu olarak kabul ettirilmek istenen Mustafa Sabri, vatana, millete, devlete ihaneti mâzur ve mâkul gören bir din anlayışını savunmuştur ki, böyle bir anlayış İslâma da aykırıdır.

Kaldı ki, mağduriyetine Mustafa Kemal Paşa sebep olmamıştır. 150'liklerle ilgili kararname, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Haziran 1924'te tasdik edilmiştir, hâlbuki Mustafa Sabri 18 Kasım 1922'de Mısır'a kaçmış bulunuyordu.

Türk Ordusu İstanbul'a girmeden, daha önce de firar ettiği Romanya'ya kaçan Mustafa Sabri, oradan Mısır'a geçecek, Türkiye aleyhindeki yazılarından dolayı Mısır milliyetçilerinden sert tepki görünce de pılnı pırtısını toplayıp, her türlü vatan haininin fink attığı Yunanistan'a gelip, onların arasına katılacaktır, sonra yine Mısır'a gidecektir.

150'likler listesinin 9'uncu sırasında kayıtlı bulunan Mustafa Sabri aftan sonra Türkiye'ye gelmemiş, 12 Mart 1954'te Kahire'de ölmüştür. Listenin 113'üncü sırasındaki İbrahim Sabri, arabasını kasko, evini deprem sigortası yaptıran ilahiyatçı ile gemisini sigortalatan armatörün günaha gireceğini yazan işte bu din aliminin oğludur.⁹⁹⁷

Dürrizâde Abdullah

Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye komutanlarının vatan haini oldukları gerekçesiyle idamlarına hükmedilen ve İngiliz uçaklarıyla bütün yurda dağıtılan o yüz karası fetvayı yayınlamak suretiyle büyük fitneye sebep olan Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi 150'likler listesine alınmamıştır. Yalnız "âsi ve bağı" ilan ettiği Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idamlarına fetva vermekle kalmayıp, bütün Müslümanları Kuva-yı Milliye mensuplarını katletmeye dâvet eden Dürrizâde Dördüncü Damat Ferit Hükûmeti'nde Şeyhülislâm olarak görev yapmıştır.

⁹⁹⁷ Osman Selim Kocahanoğlu, a.g.e., s: 108.

Damat Ferit'in firarından beş gün sonraya rastlayan 27 Eylül 1922'de Fatih'teki konağını ve Vanîköy'deki yalısını bırakıp, **bir İtalyan vapuruyla Rodos'a kaçmış**, oradan Hicaz'a geçerek, İngilizlerle elbirliği edip çölde binlerce Türk askerini boğazlıyan Şerif Hüseyin'e sığınmıştır. 1923'te bir sığıntı olarak ölmüştür.

Mevlânzâde Rıfat

Mütareke basını ile ilgili bölümde, İstiklâl Harbi komutanlarına “**âli sefiller, haydut elebaşları**” diye saldırdığından, Seyit Abdülkadir'le birlikte en aktif Kürtçülerin arasında bulunduğu, İngiliz ajanı Fitz Maurice'ün önünde yerlere kadar eğildiğinden, bu casusun önünde eğildikten sonra, sahibi olduğu Serbestî Gazetesi'nin bütçesinin arttığından, bağımsız Kürdistan propagandası yapmak için İngiliz ajanı Noel'in önüne düşüp Malatya'ya gittiğinden, Sait Nursi'ye Kürdistan kurmak için teklifte bulunduğu, kendisine malî yardım yapılırsa Yunan ideallerini destekleyeceğine dair İngilizlere söz verdiğinden bahsettiğimiz Mevlânzâde Rıfat, 150'likler listesinin 97. sırasındadır.

Meşrutiyetten önce Sultan Abdülhamit'i devirme teşebbüslerinden dolayı 12 yıl hapis ve sürgün cezasına çarptırılan Mevlânzâde, meşrutiyet ilan edilince affedilir. Yurda döner. Fakat 31 Mart olayları sebebi ile İstanbul Divan-ı Harbi tarafından 10 yıl sürgün cezasına çarptırılır. Paris'e kaçar. Paris'ten Kürt Şerif Paşa'nın desteği ile Serbestî Gazetesi'ni yayınlamaya başlar. Şerif Paşa ile anlaşmazlığa düşünce Mısır'a gider, Mısır'dan Atina'ya geçer. Atina'da Rumlar'dan aldığı destekle Faruk ve Cihat gazetelerini çıkarır. Affedilince İstanbul'a döner ve Serbestî'yi yeniden yayımlar. Kürt Teavün Cemiyeti içinde de yer alan Mevlânzâde, **İngiltere himayesinde bir Kürt devleti kurmak için** çeşitli girişimlerde bulunmuştur.⁹⁹⁸

998 Kâmil Erdeha, a.g.e., s: 198.

Büyük zaferden sonra yurt dışına kaçıp, Türkiye aleyhtarı faaliyetlerine devam eder. Onu daha sonra Türk istihbarat teşkilâtının bir muhbiri olarak görüyoruz.⁹⁹⁹ Artık Mevlanzâde Atina Konsolosluğumuz üzerinden gönderdiği haberlerle **arkadaşlarını gam-mazlayacaktır.**

Fakat Mevlanzâde Bab-ı Âli piyasasında daha çok dolandırıcı olarak tanınır.

Sait Molla “hele bir gazetemiz olsun evvel Allah siyasi hasımlarımızın iflahını keseriz” diye Damat Ferit’i nasıl dolandırdı ise, Mevlanzâde de tıpkı bu İngiliz casusunun yaptığı gibi Sadrazam’ı çarpmıştır. Her ikisi de gazeteyi bir-iki sayı çıkarıp, sansürün yasakladığı haberleri yayınlıyarak kapattırılmış, Ferit’ten aldıkları paraları da ceplerine atmışlardır. Damat Ferit’in yâveri olması sebebiyle bu takımı yakından tanıyan Tarık Mümtaz, bahsettiğimiz dolandırıcılık olayını teferruatlı olarak anlatmaktadır.¹⁰⁰⁰

Mevlanzâde yurt dışında da Vahidettin’i dolandırmıştır.

Hürriyet ve İtilâf’ın bu militanı bir gün Yunan Miralayı olduğunu söylediği bir zatla San Remo’ya gelir. O günlerde General Plastriyas Yunanistan’da iktidarı ele geçiren ihtilal hükûmetinin başkanıdır. Mevlanzâde, yanındaki albayı Plastriyas’ın temsilcisi olarak tanıtır. Güya Ankara’ya karşı bir tezgâh kuran Plastriyas, Vahidettin’in de desteğini istemektedir. Yunan Miralay işte o desteği almak için buradadır.

Kendisinin ve Yunan Miralayı olarak tanıttığı diğer sahtekârın San Remo’daki, Tarık Mümtaz’ın “**akıl kabul etmez**” dediği yüklü otel masraflarını da Vahidettin’e ödeten bu dalavereci Sultan’dan kopardığı paraları Atina batakhanelerinde har vurup harman savurduktan sonra tekrar San Remo’da peyda olur.

999 Sedat Bingöl, **Çerkez Ethem’e Dair Bazı Belgeler ve Değerlendirmeler**, Toplumsal Tarih Dergisi, İstanbul 1997, sayı: 40.

1000 Bakınız: Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 362. vd.

Bu kez bir Kürt ihtilalcisi olarak gelmiştir.

Yanına kimi almıştır biliyor musunuz?

Hani işgal sırasında Edirne milletvekili olarak Yunan parlamentosuna girdiğinden bahsettiğimiz bir Neyyir Mustafa vardı ya, yanına işte o seviyesiz adamı almıştır.

Vahidettin, Hoca Zahit Efendi'ye gönderdiği parayı da zimmine geçiren¹⁰⁰¹ bu sahtekârı başından savmış, bir daha da onunla görüşmemiştir. Mevlanzâde 1930'da Halep'te ölmüştür.

Fanîzâdeler

Mütareke basını ile ilgili bölümde Fransızlar'ın maddi ve manevî desteği ile Adana'da yayınlanan Ferda Gazetesi'nden bahsetmiştik. İşgal kuvvetlerini **"medeniyetin temsilcileri"** olarak alıkışlayan bu gazetenin sahibi Ali İlmî Fani'dir.

Şeyh Mehmet Abdülfani Efendi'nin yedi oğlunun en büyüğü olan Ali İlmî, Cebel-i Bereket Mutasarrıflığı'nda tahrirat kâtibi iken, 1909'daki Ermeni ayaklanmasında **Ermeni saldırganlarla işbirliği yaptığı için** mutasarrıf tarafından, bugün adı Osmaniye olan Cebel-i Bereket'ten kovulur. Adana'ya gider. 1912'de Kozan Mebusu olarak Meclis'e girer.¹⁰⁰² 1908 seçimlerinde Ermeniler'in milletvekili çıkarması için çalışan¹⁰⁰³ Ali İlmî, 1912'de Ermeni oylarını da alarak mebus olmuştur.

Ali İlmî'yi Osmaniye'den kovan Mutasarrıf Mehmet Asaf Bey, onun devletin başına büyük belâlar açan **Papaz Muşeg'in casusu olduğunu** yazmaktadır.¹⁰⁰⁴

Aslen Süleymaniyeli'dir. Kardeşleri Mesut Fani ve Zeynelabidin İrfani gibi Ali İlmî'de **Kürt Teali Cemiyeti'nin üyesidir.**¹⁰⁰⁵

1001 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Gurbet Cehenneminde**, s: 158, 165.

1002 İsmet İpek, **Osmaniyeli**, Osmaniye 2009, s: 46.

1003 Ali İlmî Fani, **Bir 150'liğin Mektupları**, İstanbul 1998, s: 13.

1004 Mehmet Asaf, **1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım**, yayına hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982, s: 6.

1005 Ali İlmî Fani, **a.g.e.**, s: 15.

Fransızlar'ın Cebel-i Bereket'e mutasarrıf olarak tayin ettikleri Mesut Fanî, işte bu Mesut Fanî'dir. Türk bayrağına **“kırmızı paçavra”**¹⁰⁰⁶ diyebilecek kadar alçalan Mesut Fanî, Osmaniye halkının Fransızlara teslim olması için beyannâmeler dağıtırken, ağabeyi Ali İlmî, Ferda Gazetesi'nde Kuva-yı Milliye'ye alçakça saldırmaya başlar. Mütareke basını ile ilgili bölümde de ifade ettiğimiz gibi, **ona göre Türk birlikleri düşman kuvvetleridir!** Ferda'ya şöyle yazmıştır: **“Düşmanın bir keşif kolu, Sarıçam'da Fransız kuvvetleriyle çarpışmış ise de püskürtülmüştür!”**¹⁰⁰⁷

Ferda'ya göre milliyetçilik, çetecilik, soygunculuk ve yağmacılık demektir. Mustafa Kemal, Düzmece Mustafa, Konya isyanının elebaşlarından Delibaş, kahramandır.¹⁰⁰⁸ Evler ve hastaneler dahil, sivil hedefleri topa tutarak işgal ettiği kentleri birer hayalet şehirlere dönüştüren Fransızlar için 20 Nisan 1920'de şöyle yazacaktır:

“Yalnız Fransızlar Türkler'in dostudur. Onları darıltmamak lazım.”¹⁰⁰⁹

“Fransızlarla Savaşmayın”

Hafız Mahmut, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Adana Şube Başkanı'dır. Ferda, bir Fransız işbirlikçisi olduğu anlaşılan bu cahil adamın 16 Nisan 1920'de Memiş Paşa Camii'nde verdiği vaazı yayınlarak Fransız uşaklığına dinî bir mahiyet kazandırmak istemiştir.

Hafız, vaazında demiştir ki:

“... Kuva-yı Milliye yalandır, maskedir. Buna kat'iiyen inanmayın. Bu heriflere inanmak cinnettir. Bunların hepsi yağmacı güruhudur. Mustafa Kemal dedikleri, Padişah'ın tardettiği ve idama mahkûm eylediği birisidir.”

1006 1. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c: 8, s: 44.

1007 Ferda, 15 Ekim 1920, zikreden: Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Kilikya Olayları**, Adana 1975, s: 119.

1008 Zeki Sarıhan, a.g.e., c: 3, s: 249.

1009 Ömer Sami Coşar, **Millî Mücadele Basını**, s: 68.

Hazıf Mahmut'un Hürriyet ve İtilâf Partisi Şube Başkanı sıfatıyla 20 Mayıs'ta yayınladığı Kuva-yı Milliye aleyhtarı beyannâme de Ferda'nın sütunlarında yer almıştır.

Kuva-yı Milliye'yi, bugat-ı mezbure ve kuva-yı bağıye olarak niteleyen bu seviyesiz adam, halka "Fransızlarla savaşılmaz" fikrini telkin etmektedir:

"Muhterem Adana halkına

Ey ahali! Hükûmet-i muazzamadan olmayan Yunan'ı bile İzmir'den çıkaramayan bu kuva-yı bağıyenin, düvel-i muazzamadan olan ve Adana'da kuva-yı külliyesi bulunan Fransızları buradan, bu gibi şekavetle çıkarabileceğine inanmak büyük bir cinnettir."¹⁰¹⁰

Birçok işbirlikçi gibi Ali İlmî'de Türk Ordusu Adana'ya girince Fransız işgali altındaki Antakya'ya,¹⁰¹¹ kardeşi Zeynelabidin Mısır'a, Osmaniye halkını Fransız bayrağı altında yaşamaya çağıran Mesut Fanî'de Paris'e kaçır. Ali İlmî 150'likler listesinin 106., Zeynelabidin 37., Mesut Fanî'de 27. sırasında kayıtlıdır. Firari olarak bulunduğu Antakya'da Atatürk Felsefesi adlı bir kitap yazarak millî mücadeleye karşı takındığı tavrın yanlış olduğunu itiraf eden¹⁰¹² Ali İlmî ile Mesut Fanî aftan sonra Türkiye'ye dönerler. Mısır'dan Bağdat'a geçerek Kral Faysal'dan aldığı iane ile geçimini sağlayan Zeynelabidin aftan önce Bağdat'ta vefat eder. Fanîzâdelerin bir diğerkardeşleri olan Dr. Baki Bilgili ise Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Mehmet Ali Bey

Hafızanıza yerleşmesi için Meclis'te 150'likler meselesi görüşülürken Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in "**Türkten ve**

1010 Ömer Sami Coşar, **a.g.e.**, s: 69.

Sözlük: **Bugat-ı mezbure**: Adı geçen serkeşler. **Kuva-yı bağıye**: Eşkîya kuvveti.

1011 Kâmil Erdeha, **a.g.e.**, s: 185.

1012 İlhami Soysal, **150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, İstanbul 1988, s: 113.

Türklükten böyle piç çıkmaz” dediğini sık sık tekrarlamak ihtiyacı duyduğumuz Mehmet Ali Bey, işte bu Mehmet Ali Bey'dir.

Birinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Posta ve Telgraf Nazırlığı'na getirilen, fakat bu bakanlığın kaldırılması üzerine İçişleri Bakanlığı'na atanan¹⁰¹³ Mehmet Ali Bey, Hasan Fehmi Bey'in verdiği bilgiye göre Hidemat-ı Hassa'da müstahdem olan Mehmet Ağa'nın torunudur.¹⁰¹⁴ Babası Kâmil Bey'dir. Kızını İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu Yüzbaşı Ali Bey'le evlendirerek Cebesoy ailesiyle dünür olmuştur. Hanımı Ali Fuat Cebesoy'un yengesidir. Ayan üyesi ve bakan iken Mustafa Kemal Paşa'yı Şişli'deki evinde birkaç kez ziyaret ettiği kayden sabit olan¹⁰¹⁵ Mehmet Ali Bey, Gazi'nin Anadolu'ya gönderilmesi meselesinde de müsbet oy kullanmış, fakat bazı suiistimalleri sebebi ile İkinci Damat Ferit Hükûmeti'nde görev alamayınca millî mücadelenin de Mustafa Kemal Paşa'nın da amansız bir düşmanı hâline gelmiştir. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin ateşli bir taraftarı olan Mehmet Ali Bey dışlanmasını, gizli bir ittihatçı olduğunu zanettiği Mustafa Kemal'e bağlamıştır. İşte o tarihten sonra da bir ittihatçı avcısı olup çıkmıştır.

Fakat millî mücadeleye ilgisiz ve hatta düşman oluşunun psikolojik sebepleri de vardır.

Çerkez Ethem ve Kuşçubaşı Eşref'le ilgili fevkalâde önemli iki eser yayınlayan¹⁰¹⁶ değerli tarihçimiz Ahmet Efe, Mehmet Ali Bey'in kimliği hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Mustafa Kemal düşmanlığını vatana ihanet çizgisine kadar götüren **Mehmet Ali Bey, Macar asıllı bir aileye mensuptur.**

Annesi Batman'lı bir Kürt aşiretinin kızı Hafize Hanım'dır. Kendisi Elenora Luisa adında Gal'li bir İngi-

1013 Kâmil Erdeha, a.g.e., s: 197.

1014 Erdoğan Aslıyüce, **Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler**, İstanbul 2009, s: 285.

1015 Kâmil Erdeha, a.g.e., s: 197.

1016 Çerkez Ethem, **İstanbul 2006, Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, İstanbul 2007.

liz hanımla evlenmiştir.¹⁰¹⁷ Bir İngiliz hanımla evli olduğu için Damat Ferit'in onu Bakanlar Kurulu'na aldığından bahsedilir.

İçişleri Bakanlığı koltuğunu kaybedince, İstanbul'daki Kuva-yı Milliye taraftarlarını İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Harrington'a gammazlayan¹⁰¹⁸ bu soysuzun, bir casus gibi İngilizlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Türk istihbarat birimlerinin ele geçirdiği 27 Ağustos 1921 tarihli şu jurnal ona aittir:

*"... Kuva-yı Milliye'nin İstanbul memurlarından Yüzbaşı Seyfettin Efendi Anadolu'ya çağırılmıştır. Erkan-ı Harp Yüzbaşı Ekrem Bey'ile Topçu Miralay Eyüp Bey'lerde çağırılmak üzeredir. Bunların gitmesi, İstanbul Hükûmeti ile Anadolu'nun arasının açıldığını gösterir."*¹⁰¹⁹

Büyük zaferin ardından Türkiye'den kaçan bu soysuz, Türkiye'ye karşı Ermeni Taşnak Partisi ile bile işbirliği yapmıştır. 150'likler listesinin 45. sırasında kayıtlı bulunan bu Ermeni işbirlikçisi 1927'de diğer 150'liklerle birlikte vatandaşlıktan çıkarılmış, affı takiben Türkiye'ye geldikten beş gün sonra 17 Ekim 1939'da ölmüştür.

Nemrut Mustafa Paşa

Türk milliyetçilerini tasfiye etmek için kurulan Divan-ı Harbi örfi vasıtasıyla nice Türk evlâdının kanına giren Nemrut Mustafa, kundura tamirciliği yapan bir adamın oğlu olarak Musul yakınlarındaki Süleymaniye'de doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. İlköğrenimini Süleymaniye'de yapan Mustafa, Bağdat Askerî İdadisi'ni bitirdikten sonra eğitimine İstanbul'da devam etmiş, 1882'de orduya katılmıştır. 1889'da Yüzbaşı olmuştur. Daha sonra ordu saflarında yükselerek 2 Nisan 1909'da Tümgeneralliğe tekabül eden Mirlivalığa yükselmiştir. 1914'te emekli olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İran'daki Bahtiyarî kabilesini

1017 Ahmet Efe, *Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref*, s: 287, 288.

1018 İlhami Soysal, *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, İstanbul 1985, s: 72.

1019 İlhami Soysal, *a.g.e.*, s: 183.

Ruslara karşı harekete geçirebileceğini vaad etmesi üzerine Halil Paşa'nın muhalefetine rağmen Enver Paşa tarafından Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınmıştır.

Bedirhanogulları'ndandır.¹⁰²⁰ İkinci Abdülhamit Devrinde Hariciye Nazırlığı ve Şurâ-yı Devlet Reisliği görevlerinde bulunan Kürt Sait Paşa'nın kardeşi Safiye Hanım'la evlenmiştir.

Bu Sait Paşa'nın kardeşi İzmir'i Yunanlılara teslim eden Kambur İzzet, oğlu da 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Bogos Nubar Paşa ile Türkiye'ye karşı işbirliği yapan Şerif Paşa'dır. Yani Kürt Şerif Paşa, Nemrut Mustafa Paşa'nın kayınbiraderidir. Kambur İzzet de Nemrut'un eniştesi olur.¹⁰²¹

Nemrut'un, 16 Aralık 1918'de kurulan Divan-ı Harb-i Örfi üyeliğine tayin edilmesi işte bu ilişkiden ve İngilizler'e yakın oluşundan dolayıdır.

Türk istihbarat birimleri, acımasızlığından dolayı halkın Nemrut adını verdiği Kürt Mustafa Paşa'nın İngiliz işgal kuvvetlerinin emrinde çalıştığını tespit etmişlerdir.¹⁰²² Tarık Mümtaz, bu üst düzey devlet memurunun **Kürt Teali Cemiyeti'nin bilfiil reisi olduğunu** yazar.¹⁰²³ Nemrut Mustafa'nın oğlu Abdülaziz ile kızları Encüm ve Zehra da bölücü Kürt hareketinin aktif mensupları arasındadır. Encüm, Kürt Kadın Derneği'nde çalışmıştır.¹⁰²⁴

24 Ekim 1921'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan gizli bir istihbarat raporunda Nemrut Mustafa'nın Türklere karşı Rum, Ermeni ve Kürtlerin işbirliği yapması için çalıştığından bahsedilmektedir.¹⁰²⁵ Rapora göre bu maksatla Ermeni Patriği'nin destek-

1020 Hüsametdin Ertürk, a.g.e., s: 378.

1021 Ferudun Ata, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa, Bir İşbirlikçinin Portresi**, İstanbul 2008, s: 29.

1022 Hüsametdin Ertürk, a.g.e., s: 377.

1023 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 175.

1024 Rohat Alakom, **Eski İstanbul Kürtleri, (1453-1925)**, İstanbul 1998, s: 131.

1025 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 215.

lediği Millî Ermeni Demokrat Partisi ile ilişki kurulmuş, Yunan Yüksek Komiserliği ile yazışmalar başlamıştır.

İşte Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla, başta Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey olmak üzere nice vatansever hakkında idam kararı veren Nemrut Mustafa Paşa böyle bir Mustafa Paşa'dır. Karar verirken hukuktan ziyade İngilizlerle ilişkilerini ve bölücü eğilimlerini esas alan bu Nemrut, Türk milliyetçiliğini temsil etmesi ve Türk istiklâl hareketinin lideri olması sebebi ile Mustafa Kemal'e öyle düşmandır ki, onun için Paşa ünvanını kullanan Vakit ve İkdâm gazetelerini kapatmış, bu gazetelerin sahiplerini de cezalandırmıştır.¹⁰²⁶

Bursa valiliği sırasında aziz şehitlerimiz için **“köpek ölüsünden farkları yok”** diyebilecek kadar alçakça ifadeler kullanarak “istihlas-ı mülk ve millet uğrunda tarih-i âlemin şahit olmadığı kahramanlıklarla çarpışan İslâm ve Türk âleminin aziz şühedasına lisan-ı târizle hakaret ederek, hürmet ifasında kusur etmesi” sebebiyle¹⁰²⁷ 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey tarafından görevinden uzaklaştırılan Nemrut Mustafa Paşa'nın dövmek suretiyle adam öldürmek gibi bir de sabıkası vardır.¹⁰²⁸

Kâzım Karabekir, Nemrut Mustafa Paşa'nın, Arnavut Tayyar Paşa, Nigehban'dan Binbaşı Hüsnü, Topçu Binbaşı İsmail Hakkı, Çerkez Bekir, Adapazar'lı Çerkez Kâmil, Çerkez İdris, mütekit Binbaşı Çerkez Hüseyin, Kiraz Hamdi, Refi Cevat, Zeynelabidin ve Ali Kemal ile beraber Teşkilât-ı Ahmediye'yi idare ettiğinden bahsetmektedir.¹⁰²⁹

Teşkilât-ı Ahmediye, daha önce gördüğümüz gibi Kuva-yı Milliye'yi ezmek için Ahmet Anzavur'a kurdurulan askerî kuvvetin adıdır. Kürtleri ayaklandırmak için İngilizler'den 50 bin lira

1026 Ferudun Ata, a.g.e., s: 87.

1027 M. Tayyım Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, c: 2, s: 59.

1028 Ferudun Ata, a.g.e., s: 53, 41 numaralı dipnot.

1029 Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s: 478.

aldığına dair belgeler bulunan¹⁰³⁰ Nemrut Mustafa Paşa görevini kötüye kullanmak suçundan mahkûm olmuş, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin araya girmesi üzerine üç ay yattıktan sonra Vahidettin tarafından affedilmiştir.¹⁰³¹ Bu dâvâda kendini, işbirliği yaptığı Ermeniler'den Leon Remzi ve Mıgırdıç Çaylak Efendi'ler savunmuşlardır.

Hapisten çıktıktan birkaç ay sonra 28 Haziran 1921'de Şam'a kaçan Nemrut Mustafa'yı 10 Ekim 1922'de İngilizler'in kurduğu **Güney Kürdistan İmparatorluğu'nun Maarif Bakanı** olarak görüyoruz.¹⁰³²

Merkezi Süleymaniye olan bu kukla imparatorluğun başkanı İngilizler'in hapisten çıkarıp Melik ilan ettikleri Barzan'lı Şeyh Mahmut'tur!

3 Temmuz 1920'de Ankara Asliye Ceza Mahkemesi tarafından gıyabında idam cezasına çarptırılan Nemrut Mustafa, Şeyh Sait ayaklanmasını da tertipleyenler arasındadır.¹⁰³³ 150'likler listesinin 31. sırasında bulunan bu hain aftan sonra yurt dışında ölmüştür.

Çerkez Ethem, Kardeşleri, Kuşçubaşı Eşref ve Diğerleri

"Yurtdışına kaçanlar arasında kundura boyacılığı, fabrika ameliği yaparak alınterleriyle hayatlarını kazananlar olduğu gibi, Türklerle kanlı bıçaklı olan Yunan ordusuna gönüllü yazılanlar da vardı" diyen Tarık Mümtaz, şöyle devam etmektedir:

"Türk Ordusu'nu arkadan vurmağa cüret eden fakat muvaffak olamayınca beyaz etekli efsun askerlerinin fistanına sa-

1030 Necdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara 1999, s: 135.

Sözlük: **İstihlas**: Kurtarma, kurtarılma. **Şüheda**: Şehitler. **Tariz**: Laf dokundurma. **Mütekait**: Emekli.

1031 Kâmil Erdeha, **a.g.e.**, s: 203.

1032 Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, c: 4, s: 743.

1033 Hüsamettin Ertürk, **a.g.e.**, s: 378.

*rlan Çerkez Ethem’le kardeşlerine ve avanesine Yunan hazinesi-
nin hidamat-ı vataniye tertibinden bol maaşlar bağlanmıştı.*¹⁰³⁴

Hidamat-ı Vataniye demek, vatan hizmeti demektir.

Yunanistan’a yaptığı hizmetlerden dolayı Yunan hazinesinin hidamat-ı vataniye tertibinden maaşa bağladığı Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Yunan ordusu ile beraber Kuvayı Milliye’ye karşı savaştıklarından ayaklanmalarla ilgili bölümde bahsetmiştik.

Ethem, beklenen ihanetinden sonra Akhisar’da Yunan papaz ve subaylarıyla hatıra fotoğrafı¹⁰³⁵ çektirecek, Ayafotini Kilisesi’ne giderek Türkiye aleyhtarı Rum toplantısına destek verecek,¹⁰³⁶ Yorgadis’le birlikte Kordonboyu’nda volta atacak, hem Ermeni Taşnak örgütüyle, hem Kürt teşkilatlarıyla hem de Rumlarla Türk- lere karşı ortak eylem yapacak,¹⁰³⁷ Yunan askerleriyle birlikte de Türk köylerini yakacaktır.

İzmir’e gider gitmez Yunan bayrağını selamlayıp, general Papulyas’ı ziyaret eden Ethem,¹⁰³⁸ Yunan makamlarını Yunan tarafına herhangi bir maksatla geçmediğine inandırabilmek için yüz karası bir bildirinin altına imza atar. Yunan Genelkurmayınca hazırlanan ve Türk askerini Ankara hükümetinin Şer aleti olmakla suçlayan bildiri aynen şöyledir:

“Ey Türk subayları ve erleri,

Yunanlılar kendilerine teslim olanlara ve ellerine düşenlere iyi bakıyorlar. Bunun en büyük delili bizim durumumuzdur. Vatan için niyetleri temiz olmadığı ortada olan Ankara hükümeti- nin Şer aleti olmamak, vatan görevi ve insanlık gereğidir.

1034 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Gurbet Cehenneminde**, s: 44.

1035 Bu fotoğraf, Ögüt gazetesinin 3 Nisan 1921 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

1036 Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem’in İhaneti**, İstanbul 1998, s: 105, 59 numaralı dipnot.

1037 Ahmet Efe, **Çerkez Ethem**, İstanbul, 2007, s: 19.

1038 Şer’iye Vekili Fevzi Efendi, 24 Şubat 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye’de yayımlanan mülakatında Ethem’in Yunan bayrağını selamladığını bizzat gördüğünü söylemiştir.

*Kuwayı Seyyarı Umum Kumandanı**Ethem*¹⁰³⁹

General Papulyas üstü kapalı olarak Türk askerini teslim olmaya çağıran bu bildiriden dolayı Ethem'e, içinde 5-6 bin drahmi bulunan bir zarf göndermiştir.

Bu bildiri Yunan uçaklarından atılır.

Ethem'in Yunan uçaklarından atılan bir bildirisi daha vardır.

İkinci İnönü muharebelerinin başladığı 23 Mart 1921'de altında Çerkez Ethem ve ağabeyi Reşit'in imzaları bulunan bu bildiri ikinci bildiridir. "Ankara hükümetinin köylülerden zorla para topladığından, köylünün hayvanlarını ve buğdaylarını gaspettiğinden, çocukları zorla askere aldığından bahsedildikten sonra askerlerin şöhret hırsı taşıyan adamların değil Cenab-ı Hakk'ın kulu olmaları istenmekte, Türk Ordusu'nun mutlaka mağlup olacağı belirtildikten sonra denmektedir ki:

*"Kardeşlerim, Yunanlıları pek iyi tanırım. Dinimizi, namusumuzu, hürriyetimizi, malımızı müdafa etmekte bulunmuşlardır. Onlar Türk milletine karşı değil, asi Kemal Paşa'nın uşaklarına karşı harbediyorlar."*¹⁰⁴⁰

Halbuki Yunan vahşetiyle ilgili bölümde uzun uzun bahsettiğimiz gibi halka zulmedenler, köylünün malını mülkünü gaspedenler, tecavüz ettikleri kadınları katledenler, üstelik o alçaklığı Yunan askerleriyle birlikte irtikap edenler bizzat kendileridir! Mesela 4 Eylül 1922'de 21. Süvari Alayımız, Dorasili köyünde Yunan askerlerinin bütün köy halkını yakmak üzere birkaç eve doldurdıklarını görmüş, halkı ve köyü yakmak isteyen Yunanlılar arasında Ethem çetesinden 40-50 kişilik bir süvari grubunun bulunduğunu da tespit etmiştir.

1039 Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, s. 100.

1040 Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, s. 103. Bildirinin tam metnini Sarıhan'ın kitabında bulabilirsiniz, bkz. s. 161.

19 Temmuz 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye’de Kütahya - Eskişehir savaşları sırasında Tevfik’in 10 kişilik çetesine mensup İbrahim Tandır adında bir “alçak”ın ele geçirildiğinden bahsedilmektedir. Bu alçak, Altıntaş civarındaki köyleri bizzat yakığının itiraf etmiştir!¹⁰⁴¹

Hakimiyet-i Milliye’nin 17 Kanunusani 1922 tarihli nüshasında “Çerkez çetelerinin zeybek kıyafetleri giyerek Rumlarla birlikte Türk köylerine karşı her türlü şenaati irtikap ettiklerine” dair haberler yer almıştır.

23 Ocak 1921 tarihli Peyami Sabah’ta, Atina’da yayımlanan Politia gazetesine atıfta bulunularak bir haber yayımlanır. Bu haberde müttefik sıfatıyla Yunan ordusuna pek nafi bir surette icra-yı hizmet ettiğinden bahsedilen Ethem ve kardeşleri 9 Mayıs 1921’de gıyaplarında idama mahkum edilirler. Daha sonra da 150’likler listesine alınıp Türk vatandaşlığından tard edilirler.

Ethem tedavi için geldiği Almanya’dan Yunanistan’a döndükten sonra da yeni Türk devletine karşı düzenlenen yıkıcı eylemlere katılır.¹⁰⁴²

Fakat herhangi bir sonuç alamayınca, Yunan hükümetinin gözünden düşer. Ürdün’e yerleşir. Ethem’in Ürdün’de de Türkiye aleyhtarı faaliyetlere devam ettiği anlaşıyor. Türk makamlarına gelen 27 Ağustos 1925 tarihli istihbarat raporunda Çerkez Ethem’in Musul civarında, Seyit Abdülkadir’in oğlunun da bulunduğu Kürt aşiret reisleriyle teşrik-i mesai eylediği bildirilmiştir!¹⁰⁴³

Irak konsolosluğumuzdan 1926 Ağustos’unda gelen bir raporda, Çerkez Ethem’in, ağabeyi Reşit ve Mevlanzade Rıfat ile birlikte Bağdat’ta bulunduğu ve Kürtleri tahrik ettiğine dair kayıtlar

1041 Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem’in İhaneti**, s: 110.

1042 Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998., s: 182.

Sözlük: **Nafi**: Faydalı.

1043 Sedat Bingöl, **Çerkez Ethem’e Dair Yeni Bazı Belgeler ve Değerlendirmeler**, Toplumsal Tarih Dergisi, sayı: 40, İstanbul 1907, s: 36.

vardır. 28 Ekim 1926 tarihli bir başka rapordan Çerkez Ethem'in Musul'da bulunduğunu, idam edilen Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza ve bazı İngilizlerle görüşüğünü oradan Halep'e geçip Fransızlarla temas kurduğunu, Türk birliklerinin bastırdığı isyanın yeniden başlaması için çalıştığını öğreniyoruz.

Yukarıda Mevlanzade Rıfat'tan bahsettik. Mevlanzade o tarihlerde Türk istihbaratına hizmet ettiğine göre demek ki Türk gizli servisi Ethem'i adım adım takip etmiştir.

Af çıktığı zaman Ethem, Şam'da bulunmaktadır. Kendisine “Vizeniz hazır” diyen Şam Konsolosumuza “Memlekette kimin yüzüne bakabilirim ki” cevabını vermesi elbette bir pişmanlık ifadesidir. Konsolosun “Başka bir gün dönmek niyetiniz olabilir mi?” şeklindeki sorusunu ise şöyle cevaplandırmıştır:

“- Hayır. Ben kendimi memleket dışında ölüme mahkum ettim!”¹⁰⁴⁴

Bu ifadelerin ihtiyatla karşılanması gerekir. Çünkü Ethem, 1942 ve 1947 yıllarında iki kez Türkiye'ye gelmek istemiş, fakat aleyhimizdeki faaliyetlerinden dolayı Türkiye onu kabul etmemiştir.¹⁰⁴⁵

Yunan hükümetinin desteğini çekmesi üzerine yol işlerinde çalışıp taş kırarak geçimini sağlamak zorunda kalan¹⁰⁴⁶ Ethem'in ortanca ağabeyi Tefvik ve büyük ağabeyi Reşit yurda dönmüşlerdir. Reşit 10 Eylül 1951'de Karacabey'de, Tefvik 20 Haziran 1946'da Bandırma'da ölmüştür. 1948'de Amman'da hayata gözlerini kapayan Ethem, Kabartay mezarlığına gömülmüştür.¹⁰⁴⁷

Rumbeyoğlu Fahrettin

Rumbeyoğlu Fahrettin Amidamiri...

1044 Kenan Esengin, **Millî Mücadelede Ayaklanmalar**, İstanbul 1998, s: 311.

1045 Geniş bilgi için bkz. Sedat Bingöl, 150'likler Meselesi, Bir İhanetin Anatomisi, İstanbul 2010, s: 206-214.

1046 Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 183.

1047 İlhami Soysal, **150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, s: 275.

Dördüncü Damat Ferit hükümetinde Maarif Bakanlığı'na getirilen Amidamiri Efendi Damat Paşa'nın yakın çevresindendir, onun kafa dengidir.

Şairin;

Padişahım, yed'ine mühr-ü sadaret alan

Herkesin olmalı böyle indinde musaddık değeri

Yoksa bir böyle fehamehlû beyinsiz herifin

Arnavut olsa bile beş para etmez ciğeri

Mısraları ile tanımladığı Avlonyalı Ferit Paşa'nın damadıdır. Petersburg Büyükelçisi¹⁰⁴⁸ ve Hariciye Müsteşarlığı gibi önemli görevlerde bulunan Rumbeyoğlu da tıpkı Damat Ferit gibi Türkiye'yi işgal edenlerle iyi geçinmek gerektiğine inanmıştır. Peyami Sabah'ta devletin dış siyasetini anlatırken “Biz hiçbir vakit İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin yardımlarından ve dostluklarından yoksun olamayız. Kendileriyle iyi geçinmek en ciddi görevimizdir”¹⁰⁴⁹ diyen Rumbeyoğlu Osmanlı halkları Osmanlı'dan ayrıldığı veya Osmanlı devletiyle harp halinde oldukları halde, 18 Nisan 1920'de bir genelge yayımlayarak, Okullarda Türk kelimesinin kullanılmasını yasaklamış, Türk yerine Osmanlı kelimesinin kullanılmasını istemiştir.¹⁰⁵⁰

Kurtuluş için Türklük ruhunun ayakta tutulmasına ve Türklüğün bir şuur olarak yaşanmasına en çok muhtaç olduğumuz günlerde Türkün adına bile tahammül edemeyen Maarif Nazırı, işte bu Rumbeyoğlu denen soysuzdur.

Gümülcineli İsmail

Adından da anlaşılacağı üzere Gümülcinelidir.

1048 İbnülemin, **Son Sadrazamlar**, cilt: 2, s: 1588.

1049 Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, cilt: 2, İstanbul 1986, s: 31.

1050 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, cilt: 2, s: 490.

Sözlük: **Yed:** El. **Müher-ü Saadet:** Başbakanlık Mührü. **Musaddık:** Tasdik eden, onaylayan. **Fehamehlû:** Ulu.

İkinci Meşrutiyet'in ilk meclisine İttihat Terakki listesinden Gümülcine milletvekili olarak girdi. 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine yurt dışına kaçtı. Gıyabında idama mahkum edildi. Mütarekeden sonra Türkiye'ye döndü. Bursa Valiliği'ne tayin edildi. Burada milliyetçilere karşı çeteler kurdu.¹⁰⁵¹

Kendisiyle aynı kaderi paylaşan Mevlanzade Rıfat, Gümülcineli'nin çok haris, çok yalancı, çok müfsid ve aynı zamanda korkak olduğunu yazmıştır.¹⁰⁵²

İlgili bütün kaynaklar Gümülcineli'nin bir dolandırıcı olduğu hususunda fikir birliği içindedirler. San Remo'ya gidip Mustafa Sabri ve Miralay Sadık gibi bazı kimseleri de alet ederek Sultan Vahidettin'in son nafakasından 500 yüz altını dolandıran odur.

Sultan Vahidettin'den alınan paranın 2 bin İngiliz lirası olduğunu yazan Sedat Bingöl, Gümülcineli'nin Refi Cevat ve eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali ile birlikte "Erivan'dan İskenderun'a kadar iktisadi, içtimai ve siyasi hukuk vaad ederek" Ermeni Taşnak komitesini bile 250 bin Frank çarptıklarını anlatmaktadır.¹⁰⁵³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında vatan aleyhine çalışıp, hem İngilizlerden hem Fransızlardan hem de Yunanlılardan para alan¹⁰⁵⁴ Gümülcineli, zaferden sonra İngilizlere sığınıp, Romanya'ya kaçmıştır. İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Tekin, 16 Nisan 1924'te Meclis'te yaptığı konuşmada Arnavut olduğundan bahsettiği bu dolandırıcı, yurt dışında iken Ankara'ya müracaat ederek 300 Frank aylıkla Türkiye lehine casusluk yapmak istediğini bildirmiştir.¹⁰⁵⁵

Gümülcineli, yurt dışında ölmüştür.

1051 Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 189.

1052 Mevlanzade Rıfat, **Türkiye İnkılabının İç Yüzü**, s: 240.

1053 Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi, Bir İhanetin Anatomisi**, İstanbul 2010, s: 156.

1054 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, cilt: 4, İstanbul 1968, s: 1690.

1055 **A.g.e.**, s: 1690-1691.

Artin Cemal

Birinci Damat Ferit hükümetinde Dahiliye, Dördüncü Damat Ferit hükümetinde Sadaret Müsteşarlığı, Beşinci Damat Ferit hükümetinde Ticaret ve Ziraat Bakanı ve Konya Valisi olarak devlete nice fenalıklarda bulunan ve işte bütün bu fenalıklarından dolayı halkın Artin Cemal adını taktığı Cemal Bey, İngiliz taraftarıdır. Damat Ferit'in vazgeçemediği adamlar arasındadır. Konya Valisi olması sebebiyle Kuvayı Milliye'nin Konya'da örgütlenmesine mani olmuş, Konya delegelerinin Sivas Kongresi'ne katılmasını engellemiştir. Hapishane'den çıkarıp silahlandığı eşkıya takımını miliyetçilerin üzerine gönderen de odur. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini tutuklaması için Refet Bele'yi Konya'ya gönderdiğini duyunca kaçıp Damat Ferit'e sığınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, adı İngiliz gizli belgelerinde "milliyetçilerin baş düşmanı" olarak geçen¹⁰⁵⁶ Damat Ferit'in bir türlü vazgeçemediği bu adamın İngilizlerden 150 bin sterlin aldığını açıklamıştır!¹⁰⁵⁷

1919 yılı Ekim ayında bir Amerikan radyosuna verdiği demece dayandırılan arşiv belgesinde Mustafa Kemal Paşa ayrıca İngiltere'deki Türk Dostları Cemiyeti Başkanı Adil Bey'e 200 bin sterlin verildiğini de ifşa etmiştir. Kazım Karabekir de Artin Cemal'in 200, Adil Bey'in 156 bin sterlin aldıklarını yazmaktadır.¹⁰⁵⁸

Bu paralar, herhalde ihanetin bedeli olmalıdır.

En mutaassıp Ermeni komitacıları dahi savaş sırasında üç yüz bin Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia ettikleri halde İttihatçılar'dan intikam almak için ölü sayısını 800 bine çıkaran¹⁰⁵⁹ Artin Cemal, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyesidir. Bir ara Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ikinci başkanlığını yapmıştır. Zaferden sonra vatana ihanet suçundan yargılanıp Romanya'ya gönderilmiş, aftan sonra Türkiye'ye dönmüştür.

1056 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, s: 278.

1057 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, s: 213.

1058 Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1969, s: 252.

1059 Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, cilt: 7, İstanbul 1969, s: 2132.

Sevr'e İmza Atanlar

Maliye Nazırı dönme Cavit'in bile, Lozan'dan, Paris'teki Ahmet Muhtar Paşa'ya gönderdiği mektupta Sevr'i imzalamak için gelen heyeti kastederek "Her çeşit şeref ve haysiyet hislerinden mahrum adamlar"¹⁰⁶⁰ dediğini daha önce yazmıştık.

Her çeşit şeref ve haysiyet hissinden mahrum adamlardan biri Reşat Halis'tir. İngiliz gizli belgelerinde bu Reşat Halis'in Fransız taraftarı olduğuna dair kayıtlar vardır.¹⁰⁶¹

Mehmet Ali Bey, nasıl bir İngiliz kadınla evli olduğu için İçişleri Bakanı olmuşsa, Reşat Halis de, bir Fransız kadınla evli olduğu için Maarif Nazırı Ali Kemal tarafından Maarif Müsteşarlığı'na getirilmiştir, onu Ali Kemal'e tavsiye eden zat da Fransız Sefareti Baştercümanı M. Ledoux'tur. Galip Kemali Söylemezoğlu onca tecrübeli müsteşar varken Reşat Halis'in Damat Ferit tarafından büyükelçi olarak İsviçre'ye tayin edildiğini yazar ki, bu tayinde de Fransız tesiri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶²

Sevr'i imzalayan dört kişiden biri olduğu için 150'likler listesine alınmış, fakat kararname çıkmadan yurtdışına kaçmıştır. Paris'te Şaziye Sultan'la evlenen Reşat Halis, hanedanın damadı olması sebebiyle aftan sonra Türkiye'ye dönememiştir.

Hadi Paşa

Her çeşit şeref ve haysiyet hislerinden mahrum olanların ikincisi Mehmet Abdülhadi Paşa'dır. Hadi Paşa, 1861'de Bağdat'da doğdu. 1911'de Genelkurmay Başkanı oldu. 1914'de emekliye sevk edildi. 12 Ağustos 1919'da yeniden Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi. Bir ay sonra Ayan Meclisi üyeliğine atandı. 2 Mayıs-12 Mayıs 1920 tarihleri arasında tekrar Genelkurmay Başkanlığı yaptı.¹⁰⁶³

1060 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, cilt: 3, s: 142.

1061 Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, s: 27.

1062 Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul 1939, s: 83.

1063 Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 190.

Üçüncü Damat Ferit kabinesinde Ticaret ve Ziraat Nazırı, Ali Rıza Paşa kabinesinde Bahriye Nazır Vekili, Beşinci Damat Ferit Hükümeti'nde Maarif Nazırı, Ticaret ve Ziraat Nazır Vekili oldu.¹⁰⁶⁴

Bir suikaste kurban giden Mahmut Şevket Paşa'nın kayınbiraderi olan Hadi Paşa, üyesi olduğu Damat Ferit hükümetlerinin Kuvayı Milliye aleyhindeki bütün kararlarını onaylamış, Saltanat Şûrası'nda Sevr'i hararetle desteklemiştir. Zaferden sonra Türkiye'den kaçıp Arnavutluk'a yerleşmiş 1932'de Berat'ta ölmüştür.

Rıza Tevfik Bölükbaşı

Her çeşit şeref ve haysiyetten yoksun adamların sonuncusudur. 1868'de Edirne'de doğdu. Tıbbiye'yi bitirdi. 1908'de İttihat Terakki listesinden Edirne Milletvekili olarak Meclis'e girdi, sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne geçti. Mütareke döneminde kurulan ilk Tevfik Paşa hükümetinde Maarif Nazırı ve Posta Telgraf Nazır Vekili olarak çalıştı. Damat Ferit tarafından Şûra-yı Devlet Reisiğine getirildi.¹⁰⁶⁵

Yahya Kemal'in;

Kimse kızmasın Rıza Tevfik'e

Sevr'i imzalamaya gitti diye

Zira idam olacak mahkumun

İpini çektirirler çingeneye

Mısraları ile tarif ettiği adam bu adamdır. Fakat Çingene değildir. "Türküm" demenin insanın başına çeşitli belalar açtığı günlerde kendi kimliğini şöyle tarif etmiştir:

Babam Arnavut, Anam Çerkez

Bilmeyen varsa öğrensin herkes¹⁰⁶⁶

1064 İlhami Soysal, **150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, s: 279.

1065 Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul 1998, s: 211-212.

1066 Hilmi Yücebaş, Rıza Tevfik, **Hayatı, Hatıraları, Şiirleri**, İstanbul 1978, s: 8.

Bir Fransız gazetesine verdiği demeçte “Bende duygu ve düşünce bakımından beğenilecek ne varsa sizindir, bende fena olan her şeyin kaynağı benim” diyebilecek kadar işgalcilere yalakalık yapan Rıza Tevfik, Bursa düştüğünde Yunanlılar’ın, İstanbul işgal edildiğinde İngilizler’in protesto edilmesine dahi karşı çıkmıştır. Düşman devletlerin “Türkiye’de Türk olmayan ırkların da devlet haline getirilmesini ve barış antlaşması dedikleri Sevr paçavrası imzalanmazsa İstanbul’un Türklerden alınıp¹⁰⁶⁷ Türkler’in Avrupa’dan atılmasını kararlaştırdıkları gün Türk milliyetçi hareketini temizlemeleri için Avrupalılar’ı göreve çağıracaktır.¹⁰⁶⁸

15 Mayıs 1922’de İstanbul’daki işgal kuvvetleri temsilcilerine bir dilekçeyle müracaat ederek Ankara’daki Allah’a düşman ve içtimai nizama isyan eden maceraperest çetenin büyük bir tehlike olmaya başladığından bahisle Kuvayı Milliye’nin safdışı edilmesini isteyen ve kendilerini “aydın” olarak tanıtan 76 vatan haininden biri de budur. Tarık Mümtaz, Rıza Tevfik’in mason üstad-ı azamı olduğunu yazmıştır.¹⁰⁶⁹

Büyük hikâyecimiz Ömer Seyfettin’in “palavracı” dediği bu her çeşit şeref ve haysiyet hislerinden mahrum adama Mehmet Akif “soytarı” demekten kendini alamamıştır. Mehmet Akif, Asım’da onu şöyle tasvir eder:

İşte yavrum bu omuzlarda gezen dilli düdük,
Havlayan, zil takan sonra Zuhuri’ye dalan,
O bizim soytarının kendisi değil miydi?

...

Galiba sezdi ki yekten dedi: Halt etme sofu
Gördüğün fesli senin memleketinin feylesofu!

1067 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, cilt: 3, s: 121.

1068 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, cilt: 3, s: 122.

1069 Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahidettin Mütareke Gayyasında**, s: 52.

Sevr’le ilgili bölümde de bahsettiğimiz için Rıza Tevfik’in üzerinde fazla durmayacağız.¹⁰⁷⁰

Zaferden sonra Mısır’a kaçan daha sonra da ünlü vatan haini Şerif Hüseyin’in oğluna sığınan 1943’te yurda dönmüş, 30 Aralık 1949’da İstanbul’da vefat etmiştir.

Ötekiler

Metinde çok bahsettiğimiz için sonradan Ulunay adını alan Refi Cevat, Refik Halit ve şu tescilli İngiliz casusu Said Molla üzerinde ayrıca durmayacağız. Rıza Nur’un “kumarbaz, kerhaneci, dolandırıcı, casus, puşt, ibne, hırsız, hain-i vatan”¹⁰⁷¹ dediği Refi Cevat, babası Ali Muhittin Paşa ile birlikte yurtdışına kaçmıştır. Ali Muhiddin Paşa 30 Kasım 1926’da Hicaz’da ölmüş, aftan sonra Türkiye’ye gelen Refi Cevat da 4 Kasım 1968’de İstanbul’da ölmüştür. Rıza Nur, Refi Cevat’ın yurtdışında iken partili arkadaşları olan Hürriyet ve İtilafçılar aleyhine casusluk etmek için kendisine mektuplar yolladığını yazmaktadır. Belirttiğine göre Rıza Nur, bu mektuplardan birini İçişleri Bakanı’na vermiş, Bakanın da Emniyet-i Umumiye Müdürü’ne teslim ettiğine bizzat şahit olmuştur. Rıza Nur, bir diğer mektubu da Sinop Kütüphanesi’ne verdiğini ifade etmektedir.¹⁰⁷²

9 Kasım 1922’de Fransız bandıralı bir vapurla Lübnan’a kaçan Refik Halit, Hatay Davası’nda Türkiye lehinde yaptığı çalışmalarla takdir toplamış, aftan sonra geldiği İstanbul’da hayata gözlerini kapatmıştır: 13 Temmuz 1965.

Ahlaksızlığından dolayı Said-i Şaki adıyla tanınan Said Molla zaferden sonra Köstence’ye kaçmıştır. Hicaz kralının hanımını dolandırmak suçundan bir ara Kıbrıs’ta tutuklanan bu vatan haini 14 Temmuz 1930’da Batı Trakya’da ölmüştür.

1070 İsteyen okuyucularımız Türkiyat isimli eserimizde Rıza Tevfik’le ilgili teferuatlı bilgiler bulabilirler.

1071 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, cilt: 4, İstanbul 1968, s: 1452.

1072 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, cilt: 2, İstanbul 1968, s: 1236.

KAYNAKÇA

A

Adivar, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Yayınevi tarafından yayımlanan eserde baskı tarihi yoktur.

Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım 1888-1923**, İstanbul 1930.

Akandere, Osman-Ata Ferudun, **Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadele'deki Hizmetleri**, İstanbul, 2008.

Akalın, Müslüm, **Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Divanı'ndaki Savunması**, Ankara 1992.

Akça, Bayram, **1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in İdamı**. "Ermeni Araştırmaları: 1, Türkiye Bildirileri, cilt: 2, s. 25-34, Ankara 2003.

Akıncı, İbrahim Ethem, **Demirci Akıncıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, cilt: 1-2, İstanbul 1992.

Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuyoyu**, Ankara 1975.

Alakom, Rohat, **Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)**, İstanbul 1998.

Alparslan, Teoman, **Topal Osman Ağa**, İstanbul 2007.

Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922**, İstanbul 1970.

Altınsu, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülislamı**, Ankara 1972.

Apak, Rahmi, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Aralov, S. İ., **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, Çeviren: Hasan Ali Ediz, İstanbul 1967.

Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul 1961.

Armstrong, H. C., **Bozkurt**, Arba Yayınları, İstanbul 2000.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, cilt: 2, Ankara 1996, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.

Arsan, Nimet, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, (1917-1938), Ankara 1964.

Artunç, İbrahim, **Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları**, İstanbul 1988.

Ata, Ferudun, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa**, İstanbul 2008.

Ata, Ferudun, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, cilt: 2, İstanbul, 1999; cilt: 3, cilt: 4, İstanbul 2000; cilt: 5, İstanbul 2001; cilt: 6, İstanbul 2001; cilt: 8, İstanbul 2002; cilt: 10, İstanbul 2003, Kaynak Yayınları.

Atatürk, **Nutuk**, cilt: 1-3, Ankara 1973, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul 2007.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: 1, İstanbul 1945.

Atay, Falih Rıfkı, **Atatürk'ün Hatıraları** (1914-1919), Ankara, 1975.

Atay, Falih Rıfkı, **Batış Yılları**, İstanbul 1999.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul 1980.

Aslıyüce, Erdoğan, **Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve Yüzellilikler**, İstanbul 2009.

Aydoğan, Metin, **Bitmeyen Oyun**, İstanbul 2002.

Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**, İzmir 2006.

Avcıoğlu, Doğan, **Millî Kurtuluş Tarihi**, cilt: 1, İstanbul 1993, cilt: 2, cilt: 3, İstanbul 1978.

B

Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004.

Barzani, Mesut, **Barzani ve Ulusal Özgürlük Hareketi**, İstanbul 2005.

Bayar, Celal, **Ben de Yazdım**, cilt: 1, İstanbul 1965; cilt: 3, İstanbul 1966; cilt: 4, cilt:5 İstanbul 1967; cilt: 6, İstanbul 1968; cilt: 7, İstanbul 1969; cilt: 8, İstanbul 1972.

Baytuloğlu, Hamit, **İzmir'in İşgali**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul 1968.

Belen, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2003.

Bilgen, Deniz, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi, Amerikalı Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri**, İstanbul 2004.

Bilgi, Necdet, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara 1999.

Bingöl, Sedat, **150'likler Meselesi, Bir İhanetin Anatomisi**, İstanbul 2010.

Bingöl, Sedat, **Çerkez Ethem'e Dair Bazı Belgeler ve Değerlendirmeler**, Toplumsal Tarih Dergisi, s. 40, İstanbul 1997.

Borak, Sadi, **Atatürk'ün Gizli Oturumlardaki Konuşmaları**, İstanbul 1997, Kaynak Yayınları.

Bozkurt, Mahmut Esat, **Yakınlarından Hatıralar**, İstanbul 1955.

C

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953.

Cihangir, Erol, **Papa Eftim ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi**, İstanbul 1996.

Coşar, Ömer Sami, **İstiklal Harbi Gazetesi**, İstanbul 1964, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Coşkun, Alev, **Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, İşgal, Hüzün, Hazırlık**, İstanbul 2010, Cumhuriyet Yayınları.

Çakmak, Nedim, **Hüsniyadis Hortladı**, İstanbul 2005.

Çamurdan, Ahmet Cevdet, **Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Kilikya Olayları**, Adana 1975.

Çavdar, Tevfik, **Osmanlılar'ın Yarı Sömürge Oluşu**, İstanbul 1970.

Çavdar, Tevfik, **Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**, cilt: 1-2 İstanbul 2001, Cumhuriyet Yayınları.

Ç

Çerkez Ethem'in Hatıraları, İstanbul 1962.

Çetinkaya, Ali, **Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Ankara, 1973, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Çetinkaya, Necati, **Kurtuluş Savaşı'nda İrticai Olaylar ve İç İsyanlar**, İstanbul 2003.

Çolak, İbrahim, **Millî Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıralarım**, İstanbul 1996.

D

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, cilt: 4, İstanbul 1972.

Dumont, Paul, **Mustafa Kemal**, Tercüme: Zeki Çelikkol, Ankara, 1993.

Duru, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul 2006.

Dönmez, Cengiz, **Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Ankara, 1969.

E

Efe, Ahmet, **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, İstanbul 2007, Bengi Yayınları.

Efe, Ahmet, **Çerkez Ethem**, İstanbul 2007, Bengi Yayınları.

Efe, Ahmet, **16 Mart 1920 İstanbul'un İngiliz Askerleri Tarafından İşgali ve Şehzadebaşı Kurbanları Hakkında**, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 14, Ankara, 2009.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, **Millî Mücadelede Bursa**, İstanbul 1981.

Ekinci, Necdet, **Türkiye'de Yunan Vahşeti**, İstanbul 2006.

Erdeha, Kamil, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, 1998.

Erdeha, Kamil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975.

Erikan, Celal, **Komutan Atatürk**, İstanbul 2001.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuk, Siyasi Tarih Metinleri**, cilt: 1, Ankara 1953.

Ertürk, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, Ankara, 1964.

Esengin, Kenan, **Millî Mücadelede Ayaklanmalar**, İstanbul 1998.

F

Fani, Ali İlmî, **Bir 150'liğin Mektupları**, Hazırlayan: Abdullâh Uçman, Handan İnci, İstanbul 1998.

G

Georges, Berthe, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milli-yetçiliği**, İstanbul 1999.

Goloğlu, Mahmut, **Millî Mücadele Tarihi**, cilt: 1, İstanbul 2008.

Goloğlu, Mahmut, **Sivas Kongresi**, İstanbul 2008.

Goloğlu, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, İstanbul 2008.

Gökbilgin, M. Tayyip, **Millî Mücadele Başlarken**, cilt: 1, Ankara 1959; cilt: 2, Ankara 1965, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul, 1969.

Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Gurbet Cehenneminde**, İstanbul 1968.

Günaydın, Ahmet Necip, **Millî Mücadelede Sivas, 108 Gün**, Sivas 2009.

Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara 1988.

Güven, Zühtü, **Aznavor İsyanı**, Ankara 1965.

H

Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Mehmet Asım, **İzmir'den Bursa'ya**, Atlas Yayınları, İstanbul 1974.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı: 1, Ankara 1952, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı: 2, Ankara 1952, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı: 10, Ankara 1954, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı: 37, Ankara 1961, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını.

Hiçyılmaz, Ergun, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, İstanbul 1993.

Hiçyılmaz, Ergun, **“Bozkurt” Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri**, İstanbul 1997.

Himmetoğlu, Hüsnü, **Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Yardımları**, İstanbul 1975.

I

İlgar, Hayrani, **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**.

İ

İbnilemin , Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, cilt: 1-2, İstanbul 1969, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İnan, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara 1959.

İnuğur, M. Nuri, **Basın Yayın Tarihi**, İstanbul 2002.

İpek, İsmet, **Osmaniyeli**, Osmaniye 2009.

İslâm Ansiklopedisi, cilt: 3, İstanbul 1977, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

J

Jacschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, cilt: 1-2-3, İstanbul 2001.

Jacschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, cilt: 1-2, Ankara 1989.

K

Kandemir, Feridun, **İstiklâl Savaşı’nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul 1964.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1997, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Karaca, Emin, **150'likler**, İstanbul 2007.

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1969.

Karabekir, Cemal, **Maçka Silahhânesi Hatıraları, İstiklâl Harbi Kahramanları**, Yayına Hazırlayan: Aykut Kazancıgil, Nehir Yayınları (Tarihsiz).

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, cilt: 9, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Karaer, Nihat, **Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay, Yüzellilikler Meselesi**, Temel Yayınları, İstanbul 1998.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Ergenekon**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981.

Karay, Refik Halit, **Minelbab İlelmihrap**, İstanbul 2009, İnkilap Kitabevi.

Keleşoğlu, Aydın, **İhanet Basını**, Ankara 2010, Bilgi Yayınevi.

Kemalettin Şükrü, **Mütareke Acıları**, İstanbul 1930.

Kinross, Lord, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul 2006.

Kitsikis, Dimitri, **Yunan Propagandası**, Çeviren: Hakkı Devrim, İstanbul 1964.

Kocahanoğlu, Osman Selim, **Atatürk'e Kurulan Pusu**, İstanbul 2005, Temel Yayınları.

Kocahanoğlu, Osman Selim, **31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid**, İstanbul 2009, Temel Yayınları.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Koçak, Talat, **Nikolay Houhannisyan'ın Ermeni Meselesi Hakkındaki İddialarına Cevap** (Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Erciyes ve Nevşehir Üniversitelerince Düzenle-

nen 2. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Tebliğler), cilt: 4, Kayseri 2009.

Koçer, Kemal, **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul**, İstanbul 1946.

Koçu, Reşat Ekrem, **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1934.

Kozanoğlu, Zeynel, **Hamdi Bey ve Akbaş Baskını**, Ankara 1970.

Kuran, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele**, İstanbul 1956.

Kurmuş, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul 1970.

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara 1986.

Kutay, Cemal, **Bilinmeyen Tarihimiz**, İstanbul 1974.

Kutay Cemal, **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler**, İstanbul 1963.

Kutay, Cemal, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara (Tarihsiz).

Kutay, Cemal, **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, cilt: 19, İstanbul 1961.

M

Maliye Nazırı Cavit Bey, **Felaket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, cilt: 1, İstanbul 2000, Temel Yayınları.

Mehmet Asaf, **1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım**, Yayına Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1982, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Mevlânâzade Rıfat, **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, İstanbul 2000.

Mısıroğlu, Kadir, **Yunan Mezalimi**, İstanbul 1968, Sebil Yayını.

Millî Mücadelede Balıkesir, İstanbul 1990, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1999.

N

Naima Tarihi, cilt: 2, İstanbul 1968.

Nalbantoğlu, Muhittin, **Türklere Karşı Ermeni Vahşeti**, İstanbul 1992.

Nur, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, cilt: 2-3, İstanbul, 1968.

Nur, Rıza, **Türk Tarihi**, cilt: 11-12, İstanbul 1981.

O

Okday, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, İstanbul 1975, Sebil Yayını.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, (1915-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1994.

Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Kemal Atatürk, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2007.

Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Ankara 1970.

Okur, İbrahim, **Osmanlı'nın Son Yılları, Politika Kültürümüzün Kökenleri**, Bursa 2008.

Okyar, Fethi, **Üç Devirde bir Adam**, İstanbul 1980.

Orbay, Hüseyin Rauf, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, cilt: 1-2, İstanbul 2000.

Ö

Özalp, Kâzım, **Millî Mücadele 1919-1922** Belgeler cilt: 1, Ankara 1971; cilt: 2, Ankara 1972, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Özakman, Turgut, **Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi**.

Özakman, Turgut, **Şu Çılgın Türkler**, Ankara 2005.

Özdemir, Hikmet, **Tekâlifî Milliye**, İstanbul 2001.

Öndeş, Osman, **Asıl Efendiler Levantenler**, İstanbul 2010.

Özer, Kemal, **Kurtuluş Savaşı'nda Gönen**, Balıkesir 1964.

Özkaynak, Kemal, **Efelerden Haber**, Aydın 1946.

Özkök, Rüknü, **Millî Mücadele Başlarken Bolu-Düzce İsyancıları**, İstanbul 1971.

Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Ankara 1981.

R

Resmî Belgelere Göre Yunanlıların Anadolu'da Yaptıkları Soykırım. Fransızcadan Çeviren: Necdet Ekinci, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Yayınları, İstanbul 2006.

S

Sarıhan, Zeki, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, cilt: 1-4, Ankara 1995, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Selçuk, İlhan, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, cilt: 1-2, İstanbul 1995.

Selek, Sebahattin, **Anadolu İhtilali**, cilt: 1-2, İstanbul 2000.

Selişik, Selahattin, **Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M. M. Grubu**, İstanbul 1994, Kaynak Yayınları.

Sonyel, Salâhi R., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara 1995, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Sonyel, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dışpolitika**, cilt: 1, Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Soysal, İlhami, **150'likler Kimlerdi, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, İstanbul 1988.

Soysal, İlhami, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, İstanbul 1985.

Söylemezoğlu, Galip Kemalî, **Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922**, İstanbul 1939, Kanaat Yayınları.

Söylemezoğlu, Galip Kemalî, **Yok Edilmek İstenen Millet**, İstanbul 2001, Cumhuriyet Yayınları.

Su, Kâmil, **Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara 1984.

Süel, Ercan, **Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey** (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Ş

Şapolyo, Enver Behnan, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul 1961.

Şehidoğlu, Süreyya, **Millî Mücadelede Adapazarı, Bolu-Düzce-Hendek Yöresi Ayaklanmaları**, Ankara 1970.

Şahiner, Necmettin, **Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi**, İstanbul 1990.

Şimşir, Bilal, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976, Bilgi Yayınevi.

Şimşir, Bilal, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, cilt: 1, İstanbul 1973.

Şimşir, Bilal, **Kürtçülük**, cilt: 1, 1787-1923, Ankara 2007; cilt: 2 1924-1999, Ankara 2009.

T

Taçalan, Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Ankara 2007.

Tahir’ül Mevlevî, **Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri**, İstanbul 1991.

Tansel, Fevziye Abdullah, **Ziya Gökalp Külliyyatı II, Limni ve Malta Mektupları**, Ankara 1965.

Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, cilt: 1-2, Ankara 1973; cilt: 3-4, Ankara 1978, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, cilt: 1-2-3-4, TBMM Basımevi, Ankara 1980.

Tekeli, İlhan-İlkin Selim, **Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken, Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey**, Ankara 1989.

Tevetoğlu, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, 1991, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Tevetoğlu, Fethi, **Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar**, Ankara 1971, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Toker, Yalçın, **Malta Sürgünlerinden Portreler**, İstanbul 2006; Toker Yayınları.

Toker, Yalçın, **150’liklerden Portreler**, İstanbul 2006, Toker Yayınları.

Tolon, A. Hürşit, **Sevr’e Giden Yol**, Ankara 2005.

Toynbee, Arnold, **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**.

Tunçoku, Mete, **Çanakkale 1915, Buzdağının Altı**, Ankara 2005.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, cilt: 2, İstanbul 1986.

Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923**, Ankara 2006, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, cilt: 2, Ankara 1992.
Türk Ansiklopedisi, cilt: 11, Ankara 1963.

Türk İstiklâl Harbi, cilt: 6, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar, (1919-1921), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1974.

Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayını.

U

Ubicini, M. A., **Türkiye 1850**, (Tercüman 1001 Temel Eser serisinde yayımlanan kitapta baskı tarihi yoktur).

Ulagay, Osman, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1974.

Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1967.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, cilt: 3, bölüm: 1, Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Ü

Ünal, Muhittin, **Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin Rolü**, İstanbul 1996.

Ünaydın, Ahmet Necip, **Millî Mücadelede Sivas 108 Gün**, Sivas 2009.

Ünaydın, Ruşen Eşref, **İstiklâl Yolunda**, Ankara 1960, Türk Tarih Kurumu Yayını.

W

Walder, David, **Çanakkale Olayı**, Çeviren: M. Ali Baykal, İstanbul 1970.

Y

Yahya Kemal, **Tarih Musahabeleri**, İstanbul 2008, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, cilt: 1-2-3-4, İstanbul 1970.

Yazman, M. Şevki, **Anadolu'nun İşgali**, İstanbul 1999.

Yerasimos, Stefanos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Çeviren: Babür Kuzucu, cilt: 2, İstanbul 1975.

Yunus Nadi, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, İstanbul 1978.

Yücebaş, Hilmi, Filozof Rıza Tevfik, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri, İstanbul 1978.

GÖSTERGE

1. Dünya Savaşı 72, 181, 192,
225, 353
1. Düzce ayaklanması 308
1. İnönü Savaşı 446
2. Anzavur ayaklanması 289
2. Düzce ayaklanması 307, 308
3. Ordu Müfettişliği 135
9. Ordu Müfettişliği 100
15. Kolordu Komutanlığı 35, 131,
393
27. Fırka 45, 146
57. Tümen 123, 443

A

- Abalıyan Agop 435
ABD 14, 56, 150, 539
Abdullah 9, 48, 90, 101, 202,
204, 206, 214, 224, 232,
239, 293, 294, 295, 354,
371, 389, 395, 417, 424,
476, 514, 541, 549
Abdullah Cevdet 48, 206, 395,
417
Abdullahoğlu Deli Kasım 505
Abdullah Paşa 371
Abdullah Zühtü 202
Abdurahman Paksoy 501
Abdurrezzak Bedirhan 235
Abdülaziz 69, 522
Abdülhak Hamit 422
Abdülhalim Çelebi 271
Abdülhaluk Bey (Renda) 161
Abdülhamit 35, 43, 69, 84, 209,
232, 237, 257, 279, 397,
465, 512, 515, 522
Abdülkadir 8, 43, 78, 87, 90, 91,
95, 117, 147, 148, 149,

- 151, 157, 159, 160, 162,
163, 175, 183, 194, 195,
196, 198, 200, 201, 202,
205, 207, 208, 210, 214,
224, 230, 232, 233, 236,
237, 238, 241, 245, 257,
260, 267, 268, 289, 298,
301, 304, 305, 309, 314,
354, 373, 392, 393, 394,
395, 398, 405, 406, 407,
412, 417, 442, 494, 502,
503, 507, 511, 512, 513,
515, 516, 522, 524, 527,
528, 537

- Abdülmecit 70, 84, 135, 427
Abdülmecit Efendi 70, 135
Abdüssamet 146
Abdüsselami Paşa 159
Abdüsselam Paşa 7, 358, 359,
360, 361
Abed Reybî 33
Abidin Bey 120, 308
Abzahlar 279
Açıksöz 385
Açofit Sami 349
Adalet Gazetesi 386, 504, 508
Adana 26, 27, 28, 35, 65, 115,
116, 193, 234, 261, 270,
271, 297, 308, 376, 377,
384, 385, 386, 388, 389,
431, 442, 443, 451, 462,
465, 466, 501, 503, 504,
517, 518, 519, 540, 545
Adana Alayı 65
Adana Postası 386
Adapazarı 7, 80, 198, 199, 214,
254, 259, 276, 299, 300,

301, 304, 309, 311, 319,
320, 324, 344, 345, 479,
501, 502, 548
Adem-i Merkezîyet 208
Adıyaman 261, 265
Adil 80, 134, 135, 137, 150, 162,
195, 198, 199, 203, 205,
206, 247, 248, 251, 269,
309, 313, 501, 531
Adil Bey 80, 134, 135, 137, 150,
195, 198, 199, 203, 206,
247, 251, 269, 313, 501,
531
Adliye köyü 319
Adliye Nazırı İbrahim 151
Afrika 437
Afyon 28, 34, 161, 415, 450, 451
Afyonkarahisar 261, 264, 324,
339, 342, 420, 501
Agamemnon 17, 20
A. Geddes 163, 165
Agoni Markaryan 187
Agop 33, 119, 169, 170, 435
Agop oğlu Artin 169, 170
Agop Papazoğlu 119
Agopyan 272
Ağdacızade Hafız Kâmil Efendi
118
Ağrı 261
Ahali 207, 210, 385
Ahali Fırkası Genel Başkanı Gü-
mülcineli İsmail 210
Ahali Partisi 207
Ahırkapı 369
Ahmet Ağaoğlu 161, 492
Ahmet Anzavur 274, 276, 288,
290, 344, 402, 523
Ahmet Bedevî Kuran 238
Ahmet Bey 161, 401, 503
Ahmet Celalettin Paşa 397, 491,
492

Ahmet Cevat Bey 159
Ahmet Dino 46
Ahmet Efe 79, 206, 271, 272, 279,
320, 321, 322, 323, 345,
520
Ahmet Efendi 55, 118, 491
Ahmet Emin 8, 151, 156, 157,
161, 215, 221, 359, 361,
409, 410, 411, 551
Ahmet Emin Yalman 156, 157,
161, 215, 359, 361
Ahmet Faik (Kaltakkıran) 161
Ahmet Ferit Bey 268, 335
Ahmet Ferit Tek 209, 498, 499
Ahmet Ferit Tekin 530
Ahmet Hulusi 505
Ahmet İhsan 391, 433, 435, 537
Ahmet İzzet 14, 15, 26, 42, 43,
44, 117, 148, 183, 209,
217, 402
Ahmet İzzet Bey 42, 148, 402
Ahmet İzzet Paşa 14, 15, 26, 209,
217
Ahmet Kadri Bey 211
Ahmet Kâmil Bey 161
Ahmet Muammer Bey 148, 161
Ahmet Muhtar Bey 94
Ahmet Muhtar Paşa 424, 532
Ahmet Münir Bey 486
Ahmet Necip Günaydın 144
Ahmet Nesimi 151, 159
Ahmet Nesimî 87, 149
Ahmet Nuri Bey 140, 143, 503
Ahmet Paşa 15, 159, 202, 316,
422
Ahmet Refik Bey 210
Ahmet Rıza Bey 30
Ahmet Şevket Bey 159
Ahmet Şükrü 149, 160, 214
394, 401, 402, 424, 532, 545
Ahmet Zülkefil Paşa 203

- Ahoronyan 376
 Ahrar Partisi 208
 Ahvaz 249
 Ahzü Kabul Dairesi 459
 Aka Gündüz 145, 152, 161
 Akbaş 188, 274, 279, 281, 283,
 284, 285, 286, 287, 288,
 289, 290, 291, 293, 308,
 345, 402, 502
 Akbaş Cephaneliği 281
 Akdağmadeni 217, 218, 324, 328,
 334, 337
 Akdeniz 13, 100, 103, 104, 105,
 111, 113, 133, 159, 241,
 272, 345, 364, 378, 406,
 420, 462, 496, 498
 Akhisar 115, 119, 120, 124, 125,
 188, 274, 279, 281, 282,
 283, 284, 285, 286, 287,
 288, 289, 290, 291, 293,
 307, 308, 339, 341, 345,
 402, 420, 502, 525
 Akif 308
 Akka 234
 Akköy 476
 Aksaray 261
 Akseki 269
 Akşam Gazetesi 215
 Akşehir 269, 481
 Akyazı 299
 Alanya 269
 Alaşehir 307, 308, 480, 481, 482,
 483
 Albay Ali Rıza Bey 369, 370
 Albay Emiling 194
 Albay Farmer 474
 Albay İbrahim Bey 318
 Albay İsmet Bey 217, 218, 324,
 328, 334, 337
 Albay Killing 230, 231
 Albayrak 118, 119, 120, 385
 Albay Roletto 474
 Albay Sâdık 211, 212
 Albay Selahattin Bey 453
 Albay Stokos 244
 Albay Şevket Bey 274
 Albay Vitalli 474
 Albay Vitofski 474
 Albay Wilsol 249
 Alemdar 2, 149, 152, 158, 176,
 203, 207, 210, 211, 224,
 287, 306, 396, 400, 402,
 403, 404, 407, 408, 409,
 413, 504
 Alemdar Gazetesi 149, 158, 203,
 207, 210, 211, 306, 396,
 407, 413, 504
 Alfred Ravlinson 357
 Alfred Rüstem 184
 Ali 4, 6, 8, 9, 20, 24, 30, 34, 35,
 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49,
 50, 54, 57, 58, 59, 60, 62,
 63, 64, 65, 68, 69, 81, 85,
 86, 87, 90, 91, 93, 100,
 101, 108, 111, 117, 120,
 127, 128, 140, 143, 146,
 147, 148, 150, 154, 156,
 157, 158, 159, 160, 161,
 162, 167, 181, 182, 184,
 197, 201, 202, 204, 205,
 206, 210, 214, 215, 224,
 226, 228, 231, 233, 234,
 235, 236, 237, 239, 245,
 246, 247, 248, 249, 250,
 251, 252, 253, 268, 270,
 275, 290, 293, 296, 298,
 301, 302, 303, 304, 305,
 306, 307, 309, 313, 314,
 315, 319, 320, 321, 322,
 325, 334, 335, 336, 342,

- 348, 354, 355, 357, 362,
367, 369, 370, 371, 372,
373, 386, 387, 389, 397,
398, 399, 400, 401, 405,
406, 407, 412, 417, 422,
425, 427, 442, 444, 446,
464, 491, 492, 493, 494,
500, 501, 502, 504, 505,
506, 508, 510, 511, 513,
517, 518, 519, 520, 523,
528, 530, 532, 533, 535,
538, 540, 541, 550, 551
- Ali Batı 6, 245, 246
Alibeyoğlu Sabit 505
Ali Cenani 161
Ali çetesi 320
Ali Çetinkaya 156, 161
Ali Fethi Bey 45, 160, 322
Ali Fethi Bey (Okyar) 160
Ali Fevzi Paşa 147, 167
Ali Fuat 20, 42, 58, 62, 68, 69,
81, 85, 86, 93, 127, 128,
140, 158, 184, 226, 228,
302, 305, 306, 307, 314,
319, 321, 325, 355, 362,
373, 399, 405, 444, 446,
520, 540, 550
Ali Fuat Cebesoy 62, 127, 128,
140, 228, 302, 305, 306,
307, 314, 319, 355, 405,
444, 446, 520
Ali Fuat Türkgeldi 20, 42, 58, 68,
69, 85, 86, 93, 158, 362,
373
Ali Galip 6, 35, 246, 247, 248,
249, 250, 251, 252, 253,
270, 313, 501, 510
Ali Galip Bey 35, 247
- Ali İhsan Paşa 24, 30, 43, 154,
159, 181, 182, 231, 371,
442, 464
Ali İhsan Paşa (Sabis) 159
Ali İlmî 389, 517, 518, 519, 541
Ali İlmî Fani 517
Ali İlmî Fanîzâde 389
Ali Kemal 8, 9, 59, 63, 64, 90,
91, 93, 108, 111, 117, 120,
128, 201, 204, 205, 210,
215, 224, 237, 268, 301,
309, 397, 398, 399, 400,
401, 407, 412, 417, 491,
492, 493, 494, 504, 506,
511, 523, 532
Ali Kemal Bey 201, 204
Ali Kemalî Bey 270
Ali Kemalî Efendi 298
Ali Kemal Sırrı 64
Ali Münif 87, 149, 160
Ali Münif Bey 87, 160
Ali Münif Bey (Yeğenağa) 160
Ali Nadir 4, 44, 45, 47, 48, 49,
50, 54, 60, 62, 147, 315,
372, 500, 510
Ali Nadir Paşa 44, 45, 47, 48, 49,
50, 54, 60, 147, 315, 372,
500, 510
Ali Osman Bey 148
Ali Osman Efendi 65
Ali Rıza Bey 282, 283, 284, 289
Ali Rüştü Efendi 202, 204, 509,
510
Alis 171
Ali Saip Bey 162
Ali Sait Paşa 157, 159, 354
Ali Sami 386, 387, 508
Ali Seyit Paşa 156
Alişir 257, 258, 260, 269
Allan Dickson 25

- Allenby 30, 231, 250, 371, 372, 419, 442
- Almanya 14, 29, 35, 527
- Alparslan 321
- Altınözü 27
- Altıntaş 527
- A. Lybyer 221
- Amasya 113, 126, 127, 128, 139, 204, 216, 261, 301, 316, 385, 498
- Amasya Genelgesi 127, 128
- Amasya'lı Hilmi 316
- Amasya Tamimi 126, 216
- Ambassador Morgenthau's Story 222
- Ameglio 474
- Amerika 141, 142, 165, 215, 219, 220, 221, 380, 392, 410, 437
- Amerikan 6, 46, 51, 55, 56, 57, 65, 72, 100, 113, 115, 116, 117, 138, 139, 140, 141, 142, 150, 155, 163, 165, 189, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 235, 240, 249, 252, 269, 356, 363, 364, 366, 375, 381, 391, 394, 409, 410, 411, 416, 420, 457, 464, 531, 541, 550
- Amerikan Elçisi 381
- Amerikan Hastahanesi 65
- Amerikan İnceleme Heyeti 240
- Amerikan Kongresi 139, 216
- Amerikan mandası 115, 116, 139, 140, 220, 416
- Amerikan Yardım Heyeti 249
- Amerikan Yüksek Komiseri Lewis Heck 189
- Amidamiri Efendi 529
- Amiral Bristol 410
- Amiral Calthorpe 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 27, 28, 44, 46, 50, 59, 61, 74, 87, 88, 104, 129, 177, 189, 196, 212, 406
- Amiral de Robeck 256
- Amiral Gemisi 369, 370
- Amirali Amet 27, 28
- Amiral Robeck 71, 88, 89, 245, 288, 311
- Amiral Seymur 20
- Amiral sir dö Bruk 496
- Amiral Sir F. de Robeck 73, 238
- Amiral Sir. F. de Robeck 232
- Amiral Webb 86, 87, 151, 152, 443
- Amman 528
- Anadoluhisarı 375
- Anadolu Komitesi 382
- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 137
- Anastas 33, 34
- Ançok İsa Nuri Bey 502
- Ançuk 279
- Andonaki 433
- Andrew Ryan 205, 236
- Anfiriti 39
- Anjel 359
- Ankara 8, 9, 14, 17, 19, 22, 23, 26, 29, 31, 32, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 52, 57, 68, 71, 72, 73, 80, 85, 87, 89, 92, 93, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 108, 111, 112, 118, 121, 122, 124, 129, 130, 134, 144, 145, 146, 160, 161, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 179, 181, 182, 195, 196, 197, 199, 201,

- 204, 209, 224, 229, 230,
233, 234, 235, 237, 240,
246, 253, 254, 258, 261,
265, 267, 269, 274, 282,
283, 285, 291, 292, 296,
298, 302, 303, 304, 307,
310, 314, 319, 324, 325,
326, 327, 328, 330, 332,
334, 335, 337, 339, 340,
345, 346, 349, 353, 354,
356, 362, 371, 373, 378,
381, 383, 386, 388, 390,
391, 393, 394, 396, 400,
401, 405, 410, 411, 412,
413, 415, 422, 438, 444,
446, 448, 450, 451, 452,
453, 457, 459, 461, 462,
464, 465, 466, 470, 476,
479, 481, 485, 487, 493,
498, 499, 511, 516, 517,
522, 524, 525, 526, 531,
532, 534, 537, 538, 539,
540, 541, 542, 543, 544,
545, 546, 547, 548, 549,
550, 551
- Ankara Asliye Ceza Mahkemesi
524
- Ankara Hükûmeti 314, 324, 325,
337, 401, 466
- Ankara İstiklâl Mahkemesi 228,
383
- Ankara Talimgâhı 470
- Ankara Valisi 269, 326, 405
- Antakya 27, 359, 519
- Antalya 73, 115, 127, 261, 264,
385, 420
- Antep 115, 142, 161, 182, 193,
385, 439, 465, 473, 501
- Antep Haberleri 385
- Antibi Moiz ve Avram 435
- Antonyadis Antonyas 432
- Antonyadis Yanko ve Şürekâsı
432
- Antranik 169, 241, 242, 243
- Antranik Paşa 241, 242, 243
- Anzavur 7, 79, 80, 93, 188, 273,
274, 276, 277, 278, 279,
280, 283, 284, 285, 286,
287, 288, 289, 290, 291,
292, 309, 311, 314, 317,
318, 319, 320, 323, 344,
401, 402, 523
- Apa 265
- Arabistan 420, 437
- Aralov 464, 538
- Aram 422
- Arap Pınarı 256
- Arapşah 339
- Ardahan 261
- Arifiye 467
- Arif Oruç 333
- Arif Paşa 203
- Aristidi 204, 422
- Armstrong 40, 87, 362, 538, 543
- Arnavut Başkan Grubu 208
- Arnavutköy 374, 503
- Arnavutluk 15, 25, 209, 382, 414,
425, 533
- Arnavut Tayyar Paşa 523
- Arnavut Teavün Cemiyeti 382
- Arnavutzâde Mustafa Dayı 124
- Arsen Avagyan 345, 346
- Arsılayan Ekmek ve Mamûlatı
Şirket-i Sinaiyesi 432
- Arsılayanlı Richard 450
- Artin 6, 9, 45, 59, 90, 91, 95, 146,
147, 169, 170, 183, 201,
267, 268, 270, 398, 405,
433, 435, 500, 531
- Artin Boşgezenyan 147

- Artin Cemal 6, 9, 90, 91, 95, 183,
267, 268, 270, 398, 405,
500, 531
- Artin Kemal 59, 91, 95, 201, 405
- Artin Musdicyan 45, 146
- Artin Musdicyan Efendi 146
- Artin veledi Agop 169
- Artvin 261
- Arvasizâde Mehmet Şefik 233
- Asarlık köyü 483
- Asetin 23
- Asir 13, 19
- Askerî İdadisi 99, 521
- Askerî Nigehban 77, 78, 188,
194, 213, 228, 274, 275,
277, 313, 315, 316, 344
- Askerî Nigehban Cemiyeti 77,
188, 274, 275, 277, 313,
315, 316, 344
- Aslanan 258
- Asquith 71, 72
- Asya Türkiye 436
- Aşağı Nazilli 486
- Aşçıyan 147
- Ata Efendi 211, 299
- Atatürk 7, 22, 24, 27, 31, 37, 45,
67, 76, 92, 94, 97, 98, 99,
101, 105, 107, 108, 109,
111, 112, 116, 129, 130,
132, 133, 134, 135, 136,
141, 190, 193, 194, 200,
201, 203, 212, 213, 218,
222, 228, 231, 236, 248,
250, 252, 253, 255, 267,
269, 270, 274, 275, 276,
289, 290, 299, 300, 301,
309, 315, 324, 326, 327,
329, 330, 335, 336, 337,
338, 342, 343, 354, 355,
356, 357, 385, 386, 387,
388, 393, 406, 462, 463,
481, 492, 508, 510, 519,
538, 539, 540, 541, 543,
544, 546, 547, 548, 549,
550
- Atça 115, 486
- Atça nahiyesi 486
- Atıf Bey 160
- Atıf Efendi 211, 223
- Atış Okulu 467
- Ati Gazetesi 151, 406
- Atina 52, 64, 341, 364, 380, 392,
440, 449, 509, 515, 516,
527
- Atina Bankası 440
- Atinopulos 432
- Ati ve İkdam Gazetesi 215
- Atma 259
- Atrocites Grecques en Turquie
474
- Avam Kamarası 72, 230
- Avcılar Kulübü 64
- Avlonyalı Ferit Paşa 529
- Avrupa 34, 72, 73, 84, 211, 219,
220, 230, 237, 258, 278,
401, 420, 430, 431, 436,
437, 491, 534
- Avrupa Birliği 219
- Avusturya 14, 69, 457
- Ayafotini Kilisesi 25, 38, 52, 61,
64, 525
- Ayan Meclisi 30, 32, 33, 87, 162,
192, 204, 232, 268, 354,
422, 500, 532
- Ayan Meclis-i Reisi Rıfat 151
- Ayan Meclis-i Umumi Kâtibi
İsmail Müştak 151
- Ayasofya 73, 84, 368, 420
- Aya Triyada Kilisesi 119
- Aydede 81, 409, 504

Aydede Gazetesi 81, 409, 504
 Aydın 31, 34, 41, 115, 120, 122,
 123, 124, 129, 135, 155,
 214, 261, 264, 279, 287,
 298, 345, 390, 399, 429,
 480, 481, 485, 486, 487,
 502, 544, 547, 550
 Aydınili 385
 Aydınoğlu Mustafa 477
 Aydonat 181
 Ayıntap 296
 Ayrancılar 323
 Ayşe 204, 359, 360, 361, 363,
 476
 Ayşe Celile 204
 Ayşe Vicdan 359, 361
 Ayvalık 115, 306, 431, 440
 Azaryan 204, 422
 Azerbaycan 169, 232, 263, 362,
 442
 Aziz Ahmet 234
 Aziz Cihangiroğlu 160
 Aziziye İstasyonu 123
 Aziz Mahmud Hüdai Dergâhı 176
 Aznif 169

B

Babanzâdeler 232, 239
 Babanzâde Şükrü 241
 Bab-ı Ali 146, 275, 296, 348, 357,
 367, 412
 Babıâli 97, 98, 100, 423
 Babiali 73
 Badıllı 255
 Bağcılı Ahmetoğlu Osman 505
 Bağdadlı Hadi Paşa 173
 Bağdat 185, 209, 249, 263, 413,
 444, 519, 521, 527, 532
 Bağdatlı Hâdi Paşa 90
 Bağ Kâmil 502

Bağ Osman 502
 Bahriyeli
 Ali Kemal 504
 Bahriye Nazır-ı 110
 Bahtiyar Aşireti 253
 Bahtiyarî 521
 Bakanlar Kurulu 32, 100, 105,
 106, 110, 125, 129, 247,
 328, 379, 439, 458, 499,
 521
 Bakırköy 28, 321, 322, 374
 Bakü 23, 28, 159, 332, 374, 442
 Balat Ermeni Yetimhanesi 359
 Balıkesir 119, 144, 214, 261, 265,
 276, 278, 284, 287, 288,
 306, 308, 344, 345, 349,
 354, 385, 386, 387, 420,
 504, 546, 547
 Balıkesirli Vehbi Bey 453
 Balıkesir Vilayet Matbaası 387
 Balkan Harbi 113, 321
 Balkan Savaşı 243, 374
 Baltalimanı 84
 Balya 484
 Bandırma 62, 103, 119, 209, 273,
 274, 275, 277, 278, 280,
 283, 284, 287, 288, 291,
 299, 309, 317, 321, 322,
 345, 386, 431, 444, 469,
 502, 504, 508, 528
 Bandırma Vapuru 103, 469
 Barış Konferansı 196, 220, 221,
 238, 376, 391, 522
 Barselona 365
 Bartın 261
 Barzanî 6, 241, 242, 243, 244,
 260
 Basra Torpidosu 367
 Basravî 256
 Basri 106, 208, 209, 210

- Basri Bey 208, 209
 Batarya ile Ateş 417
 Batı Trakya 535
 Batum 13, 19, 112, 114, 127, 263, 443
 Bayar 14, 30, 43, 52, 57, 60, 61, 67, 88, 122, 176, 194, 195, 196, 198, 203, 205, 208, 210, 211, 213, 214, 237, 392, 397, 399, 440, 444, 491, 509, 531, 539
 Bayazıt Meydanı 173, 189
 Bayburt 181, 185, 186, 187, 261
 Bayburt-Kasanta 187
 Bayburt-Pulur 187
 Bayburt-Sadak 187
 Bayezıt 147
 Bayramıç 485, 503, 505
 Baytar Nuri 257
 Beau Şerif 237
 Bedir Ağa 252
 Bedirhan 231, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 250, 251, 253, 393
 Bedirhanlar 232, 236, 249, 253
 Bedirhanoğlu Emin Ali 214, 406
 Bedirhanoğlu Emin Ali Bey 406
 Bedirhanoğulları 197, 522
 Bedirhan Paşa 234, 239
 Bekirağa Bölüğü 147, 148, 150, 154, 212, 374
 Bekir Bey 335
 Bekiroğlu Arap Mahmut 505
 Bekir Sami 22, 23, 24, 119, 133, 134, 138, 139, 140, 226, 309, 523
 Bekir Sami Bey 119, 133, 138, 139, 140, 523
 Bekir Sami Konduk 23
 Belçika 457
 Belkis Ömer 204
 Benet 90
 Beraev Sait Bey 502
 Berard 8, 436
 Berat 209, 533
 Berberbaşı Mahmut 495
 Bergama 118, 121, 223, 440
 Berlin 84
 Bern 391, 425, 500
 Bern Büyükelçisi Reşat Halis 425, 500
 Berzeg Tahir Bey 502
 Berzencizâde Abdülvahit 234
 Beslan 300
 Beşiktaş 277, 439
 Beşinci Damat Ferit Hükûmeti 425, 511
 Beşinci Şube 154
 Beşir Efendi 359
 Beydili 255
 Beykoz 204, 365, 375, 467, 474
 Beyoğlu 25, 146, 355, 362, 365, 366, 367, 368, 374, 435, 493, 503
 Beyoğlu Bidayet Mahkemesi 146
 Beypazarı Postahanesi 303
 Beyrut'lu Mahmut Bey 316
 Beyşehir 265, 269
 Bezdikyan 430
 Biga 188, 274, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 308, 345, 402, 502
 Biga-Bandırma 274
 Bilal Şimşir 87, 134, 135, 148, 149, 151, 152, 155, 156, 159, 162, 164, 165, 173, 176, 233, 234, 236, 237, 239, 245, 250, 257, 260, 269, 383

- Bilecik 210, 261, 324, 345, 444, 448, 479, 511
- Binbaşı Ahmet Bey 503
- Binbaşı Çolak İbrahim 307
- Binbaşı Dixon 37, 38
- Binbaşı Halis 258
- Binbaşı İhsan Bey 305
- Binbaşı Nazım Bey 310
- Binbaşı Noel 239, 251, 252, 256
- Binbaşı Novil 393
- Binbaşı Tevfik Bey 167
- Binbaşı Vasfi Bey 306
- Bingazi 13, 46, 263
- Bingöl 261, 265, 509, 516, 527, 528, 530, 539
- Birahyuti 432
- Birecik 182, 249
- Birinci Damat Ferit Hükûmeti 151, 492, 511, 520
- Bitlis 13, 19, 91, 101, 115, 132, 133, 161, 164, 249, 258, 261, 264, 265, 376, 377
- Bitlis Valisi Mazhar Müfit Kansu 91
- Bizans 494
- Bodosaki 433
- Bogos Nubar Paşa 238, 376, 522
- Boğazlar 7, 76, 220, 276, 400, 420, 421
- Boğazlıyan Kaymakamı 166, 168, 174, 180, 190, 196, 512, 524, 539, 548
- Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey 166, 168, 174, 180, 190, 196, 512, 539, 548
- Bohor 422
- Bolu 7, 80, 155, 160, 254, 261, 265, 274, 293, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 309, 311, 338, 501, 547, 548
- Bombay 84, 202
- Bornova 429, 435
- Bosna 263
- Bospohore Gazetesi 390
- Bostancı 40, 362, 363, 477
- Boşherif 237, 238
- Boşnak Ali Rüştü Efendi 509
- Boşnak köyü 483
- Bozcaada 420
- Bozkır 6, 193, 200, 214, 265, 266, 267, 269, 273, 274
- Bozkır Ayaklanması 6, 265
- Börekçi Hoca 296
- British Trade Corporation 202
- Brown 139, 140
- Brunot 136
- Brüksel 237, 491
- Buldan 487
- Bulgaristan 263, 306, 421
- Bulucan 259
- Burçakçı Mustafa Ağa 286
- Burdur 160, 261
- Burhan-36 198
- Burhaniye 307, 308
- Burhaniyeli Halil İbrahim 502
- Bursa 22, 44, 62, 140, 148, 154, 160, 261, 265, 287, 298, 308, 327, 334, 339, 345, 356, 385, 386, 387, 413, 415, 420, 431, 435, 444, 448, 459, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 500, 501, 502, 508, 509, 523, 530, 534, 541, 542, 546
- Bursa Gazetesi 387
- Bursa Hükûmeti 508
- Bursalı Cemil 504
- Büyükkada 323, 374

Büyükçekmece Gölü 420
 Büyük Menderes Nehri 124
 Büyük Millet Meclisi 23, 91, 190,
 196, 258, 259, 271, 298,
 308, 314, 324, 327, 329,
 332, 340, 342, 350, 351,
 398, 452, 455, 456, 465,
 494

Büyük Reşit Paşa 84
 Büyük Taarruz 9, 464, 471

C

Cadde-i Kebir 373
 Cafer Tayyar Bey 92
 Cahit
 Kemal
 Canbolat
 Mithat Şükrü 43, 149, 152,
 195, 201, 366, 373, 374,
 394, 401, 402, 424, 532,
 545

Cakacı Hamdi Paşa 500
 Calthorpe 14, 15, 16, 17, 19, 20,
 21, 27, 28, 44, 46, 48, 50,
 59, 61, 74, 87, 88, 104,
 105, 106, 129, 148, 177,
 189, 196, 212, 406

Cambazlı Hakkı 276
 Camî Baykut 46
 Canbolat 149, 150, 159

Cava 436
 Cavit 43, 149, 152, 195, 201, 366,
 373, 374, 394, 401, 402,
 424, 532, 545

Cavit Bey 43, 152, 195, 201, 366,
 374, 394, 401, 402, 424,
 545

Cebel-i Bereket 517, 518
 Celadet 234, 249, 250, 253, 393
 Celadet Bedirhan 250

Celadet Bey 249
 Celadettin 239
 Celal 14, 30, 43, 50, 52, 57, 60,
 61, 67, 88, 122, 151, 161,
 176, 194, 195, 196, 198,
 203, 205, 207, 208, 210,
 211, 213, 214, 215, 222,
 237, 391, 392, 397, 399,
 414, 440, 444, 463, 477,
 491, 501, 509, 531, 539,
 541

Celal Bayar 14, 30, 43, 52, 57,
 60, 61, 67, 88, 122, 176,
 194, 195, 196, 198, 203,
 205, 207, 208, 210, 211,
 213, 214, 237, 392, 397,
 399, 440, 444, 491, 509,
 531

Celalettin Muhtar Bey 215

Celal Kadri Barlas 501

Celal Nuri 151, 161, 215, 222,
 391, 392, 414

Celal Nuri İleri 215

Cemal 6, 9, 29, 33, 46, 51, 57,
 84, 89, 90, 91, 92, 95, 120,
 127, 135, 160, 183, 192,
 204, 210, 224, 252, 266,
 267, 268, 269, 270, 272,
 292, 298, 299, 309, 316,
 321, 354, 362, 387, 398,
 399, 405, 415, 441, 491,
 494, 496, 500, 531, 544,
 545

Cemal Bey 90, 92, 183, 192, 204,
 210, 266, 267, 268, 269,
 292, 500, 531

Cemal Kudret Bey 387

Cemal Kutay 321

Cemal Madanoğlu 120

- Cemal Paşa 57, 89, 127, 160, 309, 316, 415
 Cemal Paşa Konağı 57
 Cemil Bey 168, 493, 504, 508
 Cemil Çeto 6, 253, 254, 255
 Cemil Paşaoğlu Ekrem 249
 Cemilpaşaoğlu Ekrem Bey 250
 Cemilpaşazâde Ekrem 393
 Cemilpaşazâde Kasım Bey 239
 Cemiyet-i Ahmediye 228
 Cemiyet-i Akvam 141, 142
 Cemiyet-i Akvam Nizamnâmesi 141
 Cemiyet-i İslâmiye 299
 Cemiyet-i Müderrisin 223
 Cenap Şahabettin 153, 154, 414, 415
 Cenevre 395, 491
 Cengiz Han 415
 Cennet-i Bâki 491
 Cenova 365
 Cercle d'Orient 210
 Cevat 8, 45, 101, 107, 117, 145, 150, 152, 156, 158, 159, 176, 177, 204, 205, 207, 215, 217, 287, 306, 314, 354, 370, 401, 402, 403, 404, 405, 491, 504, 523, 530, 535
 Cevat Bey 159, 204, 215, 354
 Cevat Çobanlı 156, 159, 370
 Cevat Çobanlı Paşa 159
 Cevat Paşa 107, 117, 217
 Cevdet Bey 161, 249, 417
 Cezmi Yurtsever 430
 Charles 69, 496
 Charles Harrington 496
 Chilton 25
 Cihan Spon 435
 Cin Toros 430
 Clemenceau 46, 215, 219, 381
 Con 449
 Corci Andon 435
 Crawford 112
 Cumovası 323
 Çakıroğlu 119
 Çamlıca 135
 Çan 307, 308
 Çanakkale 13, 25, 27, 57, 74, 181, 206, 217, 261, 264, 265, 274, 281, 282, 290, 291, 300, 301, 353, 358, 378, 396, 420, 437, 460, 501, 549, 550
 Çanakkale Boğazı 13, 25, 217, 274, 281
 Çankırı 160, 261, 265, 491
 Çapanoğlu Edip 214
 Çapanoğulları 217, 218, 324, 328, 334, 337
 Çarşamba 368, 511
 Çatalca 31, 113, 400
 Çelebi Efendi 127
 Çerkeş Akıncı Müfrezesi 306
 Çerkez Bekir 299, 300, 301, 504, 523
 Çerkez Ethem 7, 9, 79, 278, 279, 287, 303, 307, 317, 321, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 335, 336, 337, 339, 340, 344, 345, 349, 393, 447, 502, 516, 520, 524, 525, 526, 527, 528, 539, 540, 541, 543, 547
 Çerkez Hikmet 198
 Çerkez İbrahim 303
 Çerkez Kara Mustafa Yenihan 306
 Çerkez Kulübü 277
 Çerkez Mahallesi 122

Çerkez Murat 271
 Çerkez Ragıp 504
 Çerkez Saitoğlu Salih 505
 Çeşme 115
 Çıknavorıyan Mahdumları 432
 Çınarcık 475, 476
 Çiçerin 23
 Çiçerin Van 23
 Çiftlik 486
 Çirçil 434
 çoban Süleyman 477
 Çopur Hakkı 275, 276, 500
 Çordak 330
 Çorlu 380
 Çorlu Metropolit 380
 Çorum 80, 261, 265
 Çubuklu 375
 Çukurköylü Ahmet Ağa 483
 Çukurova 382, 430
 Çule İbrahim Hakkı 502
 Çumra 266, 269, 401
 Çuv Kâzım 502
 Çürüksulu Mahmut 117, 162,
 200, 217, 354
 Çürüksulu Mahmut Paşa 162,
 200, 217

D

Dahiliye Nazırı Fethi Bey 30, 151
 Dahiliye Nazırlığı 42, 130, 268,
 370, 372, 494
 Dahiliye Nezareti 33, 111, 182,
 366, 439, 474, 486
 Dahiliye Nezareti Mülteciler
 Umum Müdürlüğü 474
 Damar Arıkoğlu 451, 453
 Damat Ferit 9, 34, 47, 48, 50, 59,
 61, 67, 69, 74, 75, 83, 84,
 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92,
 94, 95, 97, 98, 100, 102,

103, 115, 116, 117, 125,
 129, 131, 135, 147, 151,
 153, 155, 164, 176, 183,
 184, 185, 188, 192, 196,
 198, 203, 206, 208, 210,
 211, 223, 235, 236, 244,
 245, 246, 247, 248, 249,
 251, 256, 260, 268, 273,
 274, 275, 276, 280, 288,
 289, 293, 308, 309, 312,
 313, 314, 315, 316, 318,
 390, 391, 394, 395, 398,
 402, 409, 422, 423, 424,
 425, 442, 469, 489, 490,
 491, 492, 494, 500, 511,
 514, 515, 516, 520, 521,
 529, 531, 532, 533

Damat Ferit Hükûmeti 117, 125,
 151, 184, 192, 223, 235,
 268, 308, 398, 423, 424,
 425, 492, 511, 514, 520

Damat Ferit Paşa 75, 92, 94, 100,
 131, 147, 198, 245, 256,
 275, 289, 316, 422, 442,
 489

Darıca 431

Dârül Eytam 29

David Walder 55, 57

Dayı Mesup Müfrezesi 319

Debre 208, 209, 263

Deeds 102, 212, 512

Defrance 34, 372

Defter-i Hakanî Müdürü 123

Değirmendere 301

Delibaş 269, 270, 271, 298, 389,
 401, 518

Delibaş Mehmet 269, 271

Delikli 431

Deliler 484

Deli Mehmet 279

- Demirci 319, 334, 386, 478, 479, 537
 Demirci Efe 319
 Demirci Kaymakamı 386, 478
 Demirci Mehmet Efe 334
 Demirciyan N. ve Makdumları 433
 Demirkapılı Hacı Ahmet 502
 Denikin 311
 Denizli 41, 122, 124, 143, 261, 265, 298, 383, 481, 550
 Derelioğlu Aziz 477
 Dersaadet 15, 40, 75, 76, 98, 106, 108, 131, 146, 186, 300, 362, 364, 489
 Dersaadet İstinaf Mahkemesi 146
 Dersim 193, 248, 252, 258, 259, 451
 Derviş Mehmet 509
 Derviş Vahdetî 213
 d'Esperey 199, 370, 371, 372, 373, 374, 416
 Despot Tiryat 119
 Devlet-i Osmaniye 197
 Devline 181
 Dicle 241
 Dikran Efendi 33
 Diloğlu 430
 Dimitraki Efendi 146, 147
 Dimitri 220, 382, 432, 434, 544
 Dimitriyadi 31
 Dinek 265
 Dirlik 483
 Divan-ı Harb 172, 184, 185, 186, 188, 195, 403, 493, 522
 Divan-ı Harbi 35, 158, 167, 174, 183, 185, 311, 500, 515, 521
 Divan-ı Harbi Örfî 311
 Divan-ı Harp 45, 109, 114, 189, 270, 275, 326, 501
 Divit 34, 45, 132, 291, 327, 335, 459, 469
 Divriği 259
 Divrikli 483
 Diyar Ağa 8, 451, 452
 Diyarbakır 13, 19, 101, 115, 132, 148, 150, 160, 161, 164, 212, 230, 231, 239, 245, 249, 256, 258, 261, 264, 376, 460
 Doğan Avcıoğlu 17, 72, 211, 214, 323, 443, 444
 Doğançay 319
 Doğrusöz Gazetesi 385
 Doktor Fazıl 339
 Doktor Fuat Umay 304
 Dolmabahçe Sarayı 16, 369, 374
 Dorotheos 380, 381, 399
 Dördüncü Damat Ferit Hükûmeti 514
 Dörtler Konferansı 217
 Dr. Abdüselam Paşa 359
 Dr. Adnan Adıvar 184
 Drama 263
 Dramalı Rıza Bey 276, 279, 280, 281, 286, 537
 Dr. Baki Bilgili 519
 Dr. Calep Frank Gates 6, 221
 Dr. Conokasi 39
 Drejan aşiretleri 259
 Dr. Fikret Bey 510
 Dr. Osman Bey 359
 Dr. Rıza Nur 453, 454
 Dr. Stefanopulos 38
 Dr. Şükrü Mehmet Sekban 233
 Dr. Talat Bey 143
 Duatepe 478
 Dukaginzâde Basri 208, 210

Dukaginzâde Basri Bey 208
 Durandios 498
 Durduoğlu 378
 Dünya 72, 91, 113, 181, 192, 216,
 225, 234, 243, 281, 293,
 303, 316, 317, 321, 322,
 333, 347, 353, 374, 410,
 428, 435, 437, 449, 453,
 454, 511, 521, 530
 Dürizâde Es - Seyyid Abdullah
 294, 295
 Dürrizâde 9, 90, 95, 226, 227,
 293, 296, 297, 298, 299,
 302, 303, 304, 494, 514
 Dürrizâde Seyit Abdullah Efendi
 293
 Düvel-i İtilafiye 375
 Düyun-u Umumiye 421, 428
 Düzce 7, 80, 193, 254, 276, 293,
 298, 299, 300, 301, 302,
 303, 304, 305, 307, 308,
 310, 324, 338, 344, 345,
 351, 401, 498, 502, 547,
 548
 Düzce-Adapazarı 276
 Düzce Mahkemesi 301
 Düzmece Mustafa 271, 518

E

E.B.K. 19/2 199
 Ebuzziyazâde Velit Bey 161
 Edirne 80, 92, 160, 161, 220, 243,
 254, 261, 298, 354, 385,
 390, 501, 503, 504, 510,
 517, 533
 Edmund Whittall 435
 Edward Noel 249
 Efe Sami Bey 211
 Eftimos 498
 E. Grey 230

Eğin Kaymakamlığı 257
 Ekrem Şerif 143
 Elazığ 13, 19, 101, 132, 247, 249,
 258, 259, 261, 270, 376,
 377, 385
 Elcezire 76
 Elefterion Limanı 47
 Elenora Luisa 48, 520
 Elmadağı 97
 Emanuelidi 31
 Emel 385
 Emin Ali 197, 210, 214, 233, 234,
 235, 236, 238, 239, 406
 Emin Ali Bedirhan 233, 234, 235,
 236
 Emin Ali Bey 197, 406
 Emin Bey 202, 459
 Emin Bülent Serdaroğlu 473
 Emine 231, 359
 Emir Abdullah 424
 Emirfakihli 330
 Emirgânî Kemal 289
 Emniyet Genel Müdürlüğü 509
 Emre köyü 320
 Encüm 231, 522
 Endonezya 436
 Enosis 467
 Enver 25, 69, 89, 159, 202, 204,
 209, 213, 224, 270, 316,
 387, 441, 453, 522, 544,
 548
 Enver Bey 202, 204, 387
 Enver Paşa 25, 159, 204, 270,
 316, 522
 Erbaa 113
 Erbeyli 487
 Erdek 345, 477
 Erfahi 187
 Erfahi Arakel 187
 Ergani 33, 181, 184, 185, 186

- Erivan Hükûmeti 115
 Erkan-ı Harbiye-i Hususiye 313
 Erkân-ı Harp Miralayı Tahir 499
 Erkânıharp Mirlivası Kiraz Hamdi Paşa 90
 Erkesenin Nuri 276
 Ermeni 10, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 45, 52, 67, 68, 73, 98, 111, 112, 113, 114, 119, 131, 145, 146, 147, 149, 151, 154, 157, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 177, 181, 183, 184, 185, 187, 189, 190, 192, 193, 208, 212, 214, 220, 222, 229, 230, 231, 238, 242, 243, 248, 250, 268, 274, 295, 304, 308, 311, 344, 346, 348, 353, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 383, 384, 388, 430, 434, 437, 446, 493, 498, 511, 517, 521, 522, 523, 524, 525, 530, 531, 537, 539, 542, 544, 545, 546
 Ermenice 73, 172
 Ermeni Patriği 30, 67, 68, 112, 184, 185, 360, 381, 498, 522
 Ermeni Patrikhanesi 164, 165, 167, 169, 172, 187, 248
 Ermenistan 74, 88, 91, 92, 115, 129, 163, 165, 169, 222, 250, 362, 376, 400, 420, 421
 Ermeni Yetimhanesi 358, 359, 360
 Ertuğrul Gazi Türbesi 448, 479
 Ertuğrul Mebusu 510
 Erzincan 22, 133, 136, 187, 223, 258, 259, 262
 Erzincan Nehri 187
 Erzurum 5, 13, 19, 92, 101, 102, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 143, 160, 161, 164, 181, 216, 222, 246, 262, 271, 272, 298, 356, 357, 376, 377, 385, 395, 428, 452, 460, 542, 544
 Erzurum Kongresi 5, 129, 133, 134, 135, 246, 298, 542
 Erzurum Valiliği 133, 181
 Esat Paşa 184, 200, 217, 354
 Esat Toptanî 14, 209
 Eski Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkânî Emîni Refik 499
 Eskihisar 431
 Eski Manyas 339
 Eskişehir 28, 88, 203, 262, 307, 311, 319, 327, 330, 333, 335, 339, 340, 343, 350, 383, 415, 450, 451, 459, 502, 527
 Esvabcıbaşı İbrahim 495
 Eşme 119, 307, 308, 480, 505
 Eşref 6, 9, 34, 45, 79, 132, 206, 271, 272, 279, 291, 293, 304, 320, 327, 334, 335, 341, 360, 361, 363, 459, 469, 502, 520, 521, 524, 541, 550
 Ethem 7, 9, 79, 118, 120, 278, 279, 287, 303, 307, 317, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331,

332, 333, 334, 335, 336,
337, 338, 339, 340, 341,
342, 343, 344, 345, 349,
350, 386, 393, 447, 478,
479, 483, 502, 516, 520,
524, 525, 526, 527, 528,
537, 539, 540, 541, 543,
547

Etrakoğlu Ahmet Efendi 118

Evla Beg 242

Eynehan 339

Eyüp Bey 521

F

Fahrettin Altay 270, 333, 334,
444

Fahrettin Paşa 154, 159, 442

Fahrettin Paşa (Türkan) 159

Falih Rıfkı Atay 31, 103, 146,
168, 189, 331, 362, 366,
416, 417, 480, 483

Fânizâde Ali İlmi 504

Fanizâdeler 270

Fas 436

Fash 406

Fatih 222, 373, 511, 515

Fatih Sultan Mehmet 373

Fatma 321

Fatma Cevdet 204

Fatma Mebruke 360, 361

Fazıl Berki 152, 160

Fehmi Paşa Konağı 48, 206, 395

Felah 280

Fener 99, 363, 379, 399, 468,
472, 511

Fenerbahçe 367

Fener Patrikhanesi 40, 99, 362,
363, 379, 472

Ferda 85, 253, 270, 385, 386,
388, 389, 504, 517, 518,
519

Ferda Gazetesi 270, 388, 389,
504, 517, 518

Ferdinant 69

Ferhat Bey 187, 189

Ferit 9, 33, 34, 47, 48, 50, 59, 61,
67, 69, 74, 75, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 91, 92, 93,
94, 95, 97, 98, 100, 102,
103, 110, 115, 116, 117,
125, 129, 131, 135, 147,
151, 153, 155, 156, 157,
164, 173, 176, 183, 184,
185, 188, 192, 195, 196,
198, 199, 203, 206, 208,
209, 210, 211, 223, 235,
236, 244, 245, 246, 247,
248, 249, 251, 256, 257,
260, 268, 272, 273, 274,
275, 276, 280, 288, 289,
293, 308, 309, 311, 312,
313, 314, 315, 316, 318,
335, 390, 391, 394, 395,
398, 402, 409, 422, 423,
424, 425, 442, 469, 489,
490, 491, 492, 494, 498,
499, 500, 504, 511, 514,
515, 516, 517, 520, 521,
529, 530, 531, 532, 533

Ferit Paşa 75, 84, 86, 89, 92, 93,
94, 100, 102, 110, 129,
131, 147, 173, 184, 195,
198, 199, 245, 247, 256,
257, 272, 275, 288, 289,
311, 316, 422, 442, 489,
490, 529

Ferit Paşa Hükûmeti 173, 311

- Fethi 30, 45, 54, 87, 101, 147, 151, 160, 167, 180, 195, 196, 197, 204, 216, 217, 220, 221, 223, 280, 322, 407, 446, 546, 549
- Fethi Bey 30, 45, 54, 87, 151, 160, 322
- Fethi Okyar 147, 167, 180, 195, 196, 446
- Fethi Tevetoğlu 101, 197, 204, 216, 217, 220, 221, 407
- Fettah Bey 187, 188, 189
- Fetva-yı Şerif 445
- Fevzi Bey 148
- Fevzi Çakmak Paşa 100, 316, 451, 471
- Fevzi Efendi 133, 134, 138, 143, 298, 525
- Fevzi Melekî 33
- Fevzi Paşa 45, 81, 147, 167, 324, 355, 451
- Fevzi (Pirinçioğlu) 160
- Feyyaz Ali Bey 167
- Feyyaz Bey 169, 171
- Fırat 241, 417
- Fikret Onuralp 62
- Filat 181
- Filip Mihran 434
- Filistin 73, 196, 220, 221, 238, 376, 378, 391, 420, 437, 522
- Filozof Rıza Tevfik 90, 173, 412, 422, 424, 506, 551
- Fitz Maurice 392, 492, 515
- Foça 49
- Foti 190, 329, 332, 342, 350, 455, 456, 465, 494
- Fotopulos Yani 432
- Franchet d'Esperey 199, 370, 416
- Frangopulo Dimitri 432
- Fransa 29, 71, 89, 164, 173, 199, 219, 356, 365, 367, 377, 380, 382, 389, 396, 397, 420, 425, 431, 490, 529
- Fransız 4, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 37, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 100, 102, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 122, 127, 128, 129, 134, 135, 140, 147, 148, 149, 151, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 174, 175, 177, 181, 182, 183, 185, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 224, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 281, 282, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299, 300, 301, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 323, 337, 344, 345, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 369, 371, 373,

374, 375, 378, 381, 382,
383, 386, 388, 390, 391,
392, 393, 394, 395, 397,
398, 399, 400, 401, 402,
403, 404, 405, 406, 407,
408, 409, 410, 412, 416,
419, 420, 424, 425, 429,
435, 437, 442, 444, 457,
462, 464, 468, 469, 474,
489, 490, 491, 492, 493,
494, 495, 496, 504, 506,
507, 511, 512, 514, 515,
516, 521, 522, 524, 530,
531, 532, 535, 541, 543,
548, 550

Fransız Albayı Vicq 474

Fransızlar 25, 26, 49, 89, 115,
116, 127, 136, 137, 193,
198, 254, 255, 256, 271,
284, 372, 374, 384, 388,
397, 398, 430, 443, 446,
465, 466, 501, 517, 518

Frew 67, 81, 194, 196, 198, 199,
200, 201, 202, 203, 205,
207, 224, 238, 267, 511

F. Tilley 229

Fuat 503

Fuat Paşa 140, 184, 233, 321,
325, 350

Fuzuli 413

G

Galatalı Şevket Bey 157

Galata Rıhtımı 367

Galatasaray Lisesi 237, 374

Galatasaray Polis Merkezi 171

Galce 73

Galiçya 437, 460

Galinea 39

Galip Kemalî Söylemezoğlu 26,
34, 43, 48, 211, 212, 363,
373

Galip Vardar 90

Garbî Dersim Aşair Rüesası 259

Gardiyan Yusuf 505

Garpis 433

Garzan 253, 254

Gates 6, 217, 221, 222

Gâvurcu İrşat 387

Gâvur İmam 284

Gaziantep 10, 262, 384, 420

Gazi Mihail 286

Gazi Paşa 4, 22, 27, 191, 225,
245, 251, 324, 326, 356,
396, 469, 470, 471

G. Churchill 77

Gediz Çayı 124

Gehri 474

Gelibolu 281, 282, 289

Gelibolu Vapuru 289

Gelibolu Yarımadası 281

Gemlik 210, 268, 308, 430, 474,
475

Gemlik Körfezi 308

Genelkurmay Başkanlığı 246,
290, 305, 310, 321, 443,
532, 539

Genelkurmay Harp Tarihi

Başkanlığı 254, 266, 267,
272, 324, 550

Genelkurmay Sağlık Dairesi 459

General Allenby 30, 231, 372,
419, 442

General Boneau 28

General Clark 27, 442

General d'Esperey 371, 372

General Franchet d'Esperey 370

General Frank 474

General Frunze 464

General Halilof 79
 General Harrington 90, 468, 494, 495, 521
 General Kemal Koçer 468
 General Kenan Esengin 246, 257, 266
 General Milne 100, 104, 111, 134
 General Papulas 449
 General Papulyas 526
 General Platriyas 516
 General Shuttlewort 256
 General Shuttleworth 89
 General Şarpi 90
 General Townshend 14, 17
 George Kidston 72
 George Percy Churchill 77
 Gerede 80, 101, 254, 293, 303, 304, 306
 Germencik 124
 Geyve Boğazı 319
 Giresun 112, 113, 262, 385, 498
 Girit 118, 234, 263, 509
 Giritli Hüseyin Çavuş 482
 Giritli Hüsnü Bey 62
 Giritli Refet 508
 Gotthard Jaeschke 17, 42, 221, 345, 382
 Govraud 406
 Gökçeada 420
 Gökdereliyan 430
 Gönen 276, 278, 279, 286, 289, 308, 316, 345, 349, 350, 402, 498, 503, 505, 506, 547
 Gönen-Manyas 276
 Gönen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 278
 Gördes 330, 335, 338, 339, 478, 480
 Görünce 263

Gözlüklü Sait Bey 78
 Guiseppo Ferri 46
 Gureba Hastahanesi 182
 Gülbenkian 430
 Gülhane Hatt-ı Şerifi 429
 Gülsüme 477
 Gümrük 57
 Gümülcineli İsmail 9, 90, 91, 207, 210, 211, 234, 496, 500, 511, 529
 Gümülcineli İsmail Hakkı 90, 91
 Gümüşhane 33, 47, 204, 206, 262, 513, 519
 Gündüz 145, 152, 161, 385, 432
 Gündüz Ökçün 432
 Güney Kafkasya 21
 Güney Marmara 293
 Güney Toroslar 73
 Güningam 90
 Gürcü Şakir Paşa 48
 G. Ward Price 145

H

Habip Bey 160
 Haccac-ı Zalim 159
 Hacı Adil 150, 162
 Hacı Adil Bey 150
 Hacı Ahmet Paşa 159
 Hacı Arif Efendi 118
 Hacı Hüseyin 484
 Hacı Kasımoğlu Zühtü 505
 Hacı Kemal 503
 Hacı Musa 133, 134
 Hacı Musa Bey 133
 Hacı Mustafa 279, 477
 Hacı Mustafa Ağa 477
 Hacı Sami 502
 Hacı Vasili 432
 Haçatur Seferyan 186
 Haçinli Kazak Hasan 504

- Haçova 436
 Hadi Paşa 9, 173, 423, 500, 532, 533
 Hâdi Paşa 90, 91, 424, 425
 Hadisat Gazetesi 374
 Hadisatü's Süade 413
 Hadisyan 175
 Hafız Baki Efendi 122
 Hafız Hüseyin 334
 Hafız Sait 503
 Hafize 360, 361
 Hafize Hanım 48, 520
 Hahambaşılık 196, 220, 221, 238, 376, 391, 522
 Hain Mustafa 501
 Hâkimiyet-i Milliye 97, 341
 Hakkâri 232, 240, 262
 Hakkı Behiç Bey 138
 Hakkı Bey 144, 336
 Hakkı Halit 408
 Hakkı Mürsel Paşa 159
 Halep 22, 147, 188, 256, 263, 359, 491, 504, 517, 528
 Haliç 468
 Halide Edip 24, 140, 184, 198, 215, 221, 222, 343, 363, 411, 467, 478, 482, 537, 542
 Halide Edip Adıvar 24, 184, 215, 343, 363, 467, 478
 Halife-i Müslimin 495
 Halil 87, 124, 125, 149, 151, 156, 162, 168, 171, 204, 248, 249, 251, 252, 270, 338, 373, 500, 502, 522
 Halil Bey 87, 125, 162, 270, 338
 Halil Bey (Menteşe) 162
 Halil Paşa 124, 156, 522
 Halil Rahmi 248, 249, 251, 252
 Halil Rahmi Bey 248, 249
 Halil Recai 168, 171
 Halil Recai Bey 168, 171
 Halit Bey 22, 46, 202
 Halit Paşa 125
 Halvetî 208
 Hamdi Efendi 135
 Hamdi Paşa 77, 78, 79, 90, 203, 204, 235, 274, 277, 321, 422, 499, 500
 Hamdullah Suphi Tanrıöver 84, 310, 411
 Hamza 234, 350
 Hamza Bey 350
 Hanedan-ı Osmanî 70
 Haraçyan efendiler 33
 Haralombos Efendi 147
 Harbiye 25, 28, 30, 47, 48, 49, 58, 91, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 110, 111, 130, 131, 155, 160, 174, 195, 196, 204, 248, 256, 273, 275, 292, 296, 309, 312, 313, 315, 316, 317, 321, 354, 355, 371, 373, 374, 375, 393, 394, 400, 409, 500
 Harbiye Nazırı 30, 48, 58, 104, 110, 131, 160, 195, 248, 273, 309, 312, 354, 355, 373, 374, 400, 409
 Harbiye Nazırlığı 91, 104, 130, 196, 313, 394
 Harbiye Nezareti 25, 47, 48, 49, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 110, 111, 155, 174, 256, 275, 296, 312, 313, 316, 355, 374, 375, 393
 Hareket-i Mecnunâne 401
 Hariciye Müsteşarlığı 529

Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi 151
 Harp Divanı 146, 147, 326
 Harput 115, 221, 245, 252, 501
 Harput Amerikan Koleji 221
 Harron Armstrong 40, 362
 Harşit Cephesi 113
 Hart 214, 272
 Harun el-Reşit Efendi 502
 Hasan Çavuş 300
 Hasan Fehmi 47, 152, 160, 206, 513, 519, 520
 Hasan Fehmi Bey 47, 160, 206, 513, 519, 520
 Hasan Ferit 117
 Hasan Fethi Efendi 223
 Hasan Han Cihangiroğlu 160
 Hasan İzzet Efendi 83
 Hasan Onbaşıoğlu Kemal 506
 Hasan Sadık 504
 Hasan Tahsin 45, 54, 161, 323
 Hasan Tahsin Bey 161
 Hatay 262, 535
 Hatay Davası 535
 Hatme Ahmet 502
 Havo 259
 Havran 307, 308
 Havza 113, 114
 Haydaranlı Aşireti 254
 Haydar Bey 257, 270, 303
 Haydaroba 484
 Haydarpasha 30, 142, 181, 308, 369
 Haydarpasha İstasyonu 30, 181
 Hayrettin Efendi 223
 Hayri 149, 151, 162, 373
 Hazıf Mahmut 519
 Hazine-i Hümayun 496
 Hazreti Muhammed 296
 Hazro 308

Hendek 80, 302, 303, 304, 305, 310, 345, 502, 548
 Heyet-i Merkeziye 138, 298
 Heyet-i Temsiliye 76, 133, 137, 138, 139, 140, 325, 357
 Heyet-i Vekile 451, 452
 Hınçak Partisi 208
 Hızır Hoca 502
 Hicaz 13, 19, 232, 263, 421, 444, 515, 535
 Hidamat-ı Vataniye 525
 Hidemat-ı Hassa 520
 Hikmet 5, 20, 101, 103, 142, 143, 144, 173, 198, 199, 203, 204, 301, 344, 369, 370, 457, 504, 547
 Hikmet Bey 20, 144, 173, 198, 199, 369, 370
 Hilâfet-i Celile 70
 Hilmi Efendi 296
 Himayak Hüsrevyan 168, 169
 Hindistan 194, 406, 436, 466
 Hindistan Hilâfet Komitesi 466
 Hint 353, 411
 Hisarcık 265
 Hisarlık 483
 H. Morlan 77
 Hoca Atıf Efendi 223
 Hoca Hasan Efendi 223
 Hoca İlyas Sami 161
 Hoca Mehmet Zeki Efendi 223
 Hoca Raif Efendi 138
 Hoca Zahit Efendi 517
 Hohler 71, 72, 129, 229, 230, 232, 233, 250
 Hollandalı 323
 Horemari 242
 Hoş Şerif 237
 Hozat 257, 258

Hrisantos 33, 381, 382, 471, 472, 498

Hrisostomos 44, 51, 52, 53, 61, 63

Hukuk-u Beşer Gazetesi 393

Hulusi Hoca 298

Hurşit Paşa 111

Hususi Erkân-ı Harbiye 315

Hürriyet 6, 29, 46, 51, 58, 78, 84, 91, 102, 118, 119, 158, 164, 184, 191, 194, 200, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 223, 228, 231, 232, 257, 264, 268, 287, 301, 304, 313, 344, 386, 390, 393, 398, 399, 406, 407, 409, 412, 445, 492, 496, 500, 501, 503, 507, 510, 511, 512, 516, 518, 519, 520, 531, 533, 535, 545

Hürriyet İtilâf Partisi 119, 209

Hürriyet ve İtilâf 6, 78, 102, 118, 158, 164, 184, 191, 200, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 223, 228, 231, 232, 257, 268, 287, 301, 304, 313, 344, 386, 390, 393, 406, 407, 409, 412, 445, 492, 500, 501, 503, 507, 510, 511, 512, 516, 518, 519, 520

Hürriyet ve İtilâfçı 91

Hürriyet ve İtilâf Fırkası 313, 344

Hürriyet ve İtilâf Partisi 6, 78, 102, 118, 158, 164, 191, 200, 207, 208, 210, 212, 213, 214, 223, 228, 231, 257, 268, 287, 301, 304, 386, 393, 406, 407, 409,

412, 445, 492, 500, 501, 503, 507, 511, 512, 518, 519, 520

Hüsamettin Ertürk 40, 42, 89, 90, 91, 173, 174, 175, 184, 185, 188, 207, 277, 292, 316, 317, 320, 322, 355, 465, 466, 467, 522, 524

Hüseyin Bey 286

Hüseyin Cahit (Yalçın) 161

Hüseyin Cahit Yalçın 150

Hüseyin Gazi 327

Hüseyin Hulusi 215

Hüseyin Kadri 160, 370

Hüseyin Kadri Bey 370

Hüseyin Kâzım 67

Hüseyinoğlu Galip 505

Hüseyinoğlu Kâzım 505

Hüseyin Paşa 254

Hüseyin Rauf Bey 15, 16, 17, 20, 21, 22, 138

Hüseyin Rauf Orbay 127, 132, 156

Hüseyin Tosun 160

Hüsnü Bey 50, 51, 62, 118, 271

Hüsnü Konay 51

Hüsnüyadis 62, 118, 119, 122, 508, 509

Hüsrev Sami Bey 138

I

İlgın 269

Irak 13, 19, 249, 250, 260, 374, 420, 437, 527

İsparta 234, 262, 324, 354

İspartalı Kemal 503

İşık 385

İaşe Nazırı Kemal Bey 150

İbnilemin 43, 68, 83, 85, 543

İbrahim Bedrettin Bey 161

- İbrahim Cihangiroğlu 160
 İbrahim Ethem 386, 478, 479, 537
 İbrahim Ethem Akıncı 386, 479
 İbrahim Pirzâde 87, 162
 İbrahim Tahtakılıç 118, 334, 549
 İbrahim Tandır 527
 İçanadolu Rumları 382
 İçel 262, 265
 İdris Cura 319
 İgnatios İlyas 35
 İhsaniye 476
 İkdam 154, 167, 185, 215, 391, 438, 492, 523
 İkdam Gazetesi 154, 167, 215, 391, 438, 492
 İkinci Abdülhamit 465, 522
 İkinci Anzavur ayaklanması 283, 311
 İkinci Damat Ferit Hükûmeti 492, 520
 ikinci İnönü 447, 479
 İkinci İnönü Savaşı 447
 İkinci İnönü Savaşları 448
 İkinci Meşrutiyet 91, 237, 491, 530
 İla-yı Vatan 77, 78, 79, 406
 İla-yı Vatan Cemiyetleri 406
 İleri Gazetesi 391, 438, 439
 İlyas 321
 İmadiye 249
 İmam 285, 286, 293, 486
 imparator Konstantin 494
 İmranlı 257, 258, 259
 İnebolu'lu Rıza 286
 İnegazi 339
 İngiliz 4, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 37, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 100, 102, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 122, 127, 128, 129, 134, 135, 140, 147, 148, 149, 151, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 174, 175, 177, 181, 182, 183, 185, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 224, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 281, 282, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299, 300, 301, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 323, 337, 344, 345, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 369, 371, 373, 374, 375, 378, 381, 382, 383, 386, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 416, 419, 420, 424, 425, 429, 435, 437, 442, 444, 457,

- 462, 464, 468, 469, 474,
489, 490, 491, 492, 493,
494, 495, 496, 504, 506,
507, 511, 512, 514, 515,
516, 521, 522, 524, 530,
531, 532, 535, 541, 543,
548, 550
- İngiliz Askerî Ataşesi 102, 212,
512
- İngiliz Farmasonları Cemiyeti 79
- İngiliz Fevkalâde Mümessili 111
- İngiliz Generali Frank 474
- İngiliz İbrahim 300, 310
- İngilizler 4, 6, 7, 15, 17, 18, 19,
24, 25, 27, 28, 34, 43, 44,
49, 57, 63, 68, 69, 70, 71,
77, 80, 83, 87, 88, 91, 93,
94, 95, 98, 100, 102, 104,
106, 107, 115, 116, 127,
135, 142, 145, 147, 153,
155, 156, 157, 158, 163,
164, 165, 166, 181, 182,
188, 190, 191, 193, 195,
196, 197, 203, 205, 206,
211, 212, 213, 214, 229,
230, 231, 234, 235, 238,
239, 240, 244, 246, 250,
251, 256, 260, 269, 270,
271, 272, 273, 274, 276,
281, 283, 284, 285, 288,
289, 290, 291, 292, 296,
300, 304, 307, 308, 309,
310, 311, 312, 316, 321,
343, 350, 354, 355, 361,
362, 363, 365, 367, 370,
372, 374, 387, 390, 391,
392, 394, 397, 399, 401,
402, 403, 404, 405, 407,
411, 416, 417, 430, 442,
443, 446, 467, 469, 494,
495, 496, 497, 507, 511,
522, 523, 524, 534
- İngiliz muhipleri 78
- İngiliz Muhipleri Cemiyeti 5, 48,
77, 78, 149, 191, 193, 195,
197, 198, 202, 203, 205,
207, 211, 212, 213, 214,
215, 257, 268, 272, 276,
293, 301, 309, 344, 386,
394, 395, 405, 407, 412,
444, 492, 511, 531, 541
- İngiliz Yüksek Komiseri 44, 46,
48, 61, 94, 115, 116, 129,
148, 156, 189, 238, 256,
273, 289, 311, 406
- İngiliz Yüksek Komiserliği 28,
42, 71, 83, 86, 88, 149,
151, 164, 165, 197, 205,
214, 229, 232, 236, 239,
315, 391, 406, 412, 524
- İngiltere 4, 5, 6, 14, 15, 17, 21,
23, 27, 67, 68, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 83, 86,
87, 100, 105, 119, 129,
141, 151, 156, 158, 163,
165, 166, 194, 197, 199,
202, 203, 205, 206, 207,
209, 230, 236, 239, 248,
249, 269, 291, 303, 311,
312, 323, 343, 344, 356,
364, 369, 380, 381, 392,
396, 398, 399, 403, 404,
405, 406, 408, 420, 428,
430, 489, 492, 495, 496,
515, 529, 531
- İngiltere Büyükelçiliği 194
- İngiltere'deki Türk Dostları Ce-
miyeti 531
- İngiltere Kraliyet Başsavcısı 166
- İnönü 339

- İnşirah Hanım 80
 İntibah 85, 253, 385
 İpek Pasajı 493
 İrade-i Milliye 85, 253, 385
 İran 190, 329, 332, 342, 350, 455, 456, 465, 494
 İrşat 85, 253, 385
 İrşat Gazetesi 387, 504
 İskeçe 25
 İskenderun 25, 27, 97, 98, 241, 376, 377, 530
 İskenderun limanı 241
 İskilipli Atıf Hoca 223, 228
 İslahat Fermanı 428
 İsmail 505
 İsmail Ağa 240
 İsmail Canbolat 150, 159
 İsmail Fazıl Paşa 140, 143, 520
 İsmail Hakkı 90, 91, 101, 151, 235, 285, 336, 396, 523, 546, 550
 İsmail Hami 176, 220, 381, 416, 496, 540
 İsmail Hâmi 57, 69, 85, 140, 141, 143
 İsmail Hâmi Bey 140, 143
 İsmail Hami Danişment 381, 416, 496
 İsmail Hâmi Danişment 69, 85
 İsmail Kemal 15, 207, 209, 210
 İsmet Bey 140, 218, 324, 325, 327, 328, 334, 336, 337
 İsmet Hanım 491
 İsmet Paşa 6, 217, 340, 448, 454, 471, 478
 İspanya 365
 İspenciyan Artin 435
 İstanbul 2, 7, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 122, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 156, 157, 159, 160, 161, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 212, 214, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 256, 257, 258, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 283, 286, 287, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 329, 331, 332, 333, 336, 338, 339, 342, 343, 344, 345, 346, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 363,

364, 365, 366, 367, 368,
 369, 370, 371, 372, 373,
 374, 375, 376, 377, 379,
 381, 382, 385, 386, 389,
 390, 391, 392, 393, 394,
 395, 396, 397, 398, 399,
 400, 402, 403, 405, 406,
 407, 408, 409, 412, 413,
 415, 416, 417, 420, 421,
 422, 424, 427, 428, 429,
 431, 432, 433, 434, 435,
 437, 438, 442, 443, 444,
 445, 446, 447, 449, 451,
 457, 459, 462, 463, 464,
 465, 466, 467, 468, 469,
 470, 474, 477, 481, 489,
 490, 491, 492, 494, 495,
 496, 497, 501, 502, 503,
 504, 506, 509, 511, 512,
 513, 514, 515, 516, 517,
 519, 520, 521, 522, 525,
 527, 528, 529, 530, 531,
 532, 533, 534, 535, 537,
 538, 539, 540, 541, 542,
 543, 544, 545, 546, 547,
 548, 549, 550, 551
 İstanbul Gazetesi 117, 197, 394,
 434, 503
 İstanbul Hükûmeti 181, 249, 283,
 302, 311, 312, 318, 325,
 338, 355, 372, 385, 521
 İstefan 169, 434
 İstihlas-ı Vatan ve Müdafaa-i
 Hukuk 508
 İstikbal 385
 İstikbâl 416
 İstiklâl Caddesi 373
 İstiklâl Gazetesi 151
 İstiklâl Madalyası 519

İstiklâl Mahkemeleri 78, 227,
 327, 337, 383, 444, 445,
 539, 549
 İstiklâl Savaşı 89, 101, 103, 108,
 142, 210, 211, 223, 240,
 260, 268, 280, 292, 353,
 394, 396, 399, 409, 410,
 411, 415, 466, 473, 497,
 543
 İsviçre 34, 399, 532
 İsviçreli Yakup 182
 İşkodra 204, 210, 263
 İtalya 47, 73, 356, 365, 380, 391,
 396, 529
 İtalya Dışişleri Bakanlığı 391
 İtalyan 4, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
 30, 34, 37, 39, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 51, 55,
 57, 59, 61, 62, 63, 67, 70,
 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78,
 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88,
 89, 91, 94, 100, 102, 106,
 107, 108, 111, 112, 114,
 115, 116, 117, 118, 122,
 124, 127, 128, 129, 134,
 135, 140, 147, 148, 149,
 151, 155, 156, 157, 158,
 163, 164, 165, 167, 168,
 171, 174, 175, 177, 181,
 182, 183, 185, 188, 189,
 191, 193, 194, 195, 196,
 197, 198, 199, 202, 203,
 204, 205, 206, 207, 209,
 211, 212, 213, 214, 215,
 216, 221, 224, 229, 230,
 231, 232, 233, 234, 235,
 236, 237, 238, 239, 240,
 245, 246, 249, 250, 251,
 252, 253, 254, 256, 257,

266, 267, 268, 269, 272,
 273, 274, 275, 276, 281,
 282, 285, 287, 288, 289,
 290, 291, 292, 293, 295,
 296, 299, 300, 301, 304,
 306, 307, 308, 309, 310,
 311, 312, 313, 314, 315,
 316, 317, 318, 323, 337,
 344, 345, 353, 354, 356,
 357, 358, 359, 360, 361,
 362, 364, 365, 366, 367,
 369, 371, 373, 374, 375,
 378, 381, 382, 383, 386,
 388, 390, 391, 392, 393,
 394, 395, 397, 398, 399,
 400, 401, 402, 403, 404,
 405, 406, 407, 408, 409,
 410, 412, 416, 419, 420,
 424, 425, 429, 435, 437,
 442, 444, 457, 462, 464,
 465, 466, 468, 469, 474,
 489, 490, 491, 492, 493,
 494, 495, 496, 497, 504,
 506, 507, 511, 512, 513,
 514, 515, 516, 521, 522,
 524, 530, 531, 532, 535,
 541, 543, 548, 550

İtalya Yunan 47

İtilâf Devletleri 21, 22, 42, 49,
 60, 113, 149, 151, 176,
 400, 421

İtilâf Partisi 6, 78, 102, 118, 119,
 158, 164, 191, 200, 207,
 208, 209, 210, 212, 213,
 214, 223, 228, 231, 257,
 268, 287, 301, 304, 386,
 393, 406, 407, 409, 412,
 445, 492, 500, 501, 503,
 507, 511, 512, 518, 519,
 520

İttihat Terakki 33, 69, 91, 100,
 149, 150, 154, 155, 156,
 158, 160, 162, 164, 207,
 212, 213, 232, 237, 268,
 302, 322, 390, 392, 395,
 404, 530, 533

İyonya 345

İzmir 15, 16, 24, 25, 27, 31, 33,
 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60,
 61, 62, 63, 64, 67, 73, 115,
 116, 117, 119, 120, 122,
 123, 124, 125, 127, 129,
 147, 148, 160, 161, 179,
 203, 213, 220, 228, 234,
 235, 246, 262, 265, 271,
 282, 297, 298, 315, 317,
 322, 323, 333, 337, 341,
 344, 345, 346, 349, 351,
 362, 366, 372, 378, 379,
 382, 383, 385, 387, 388,
 400, 420, 428, 429, 430,
 431, 432, 434, 435, 441,
 443, 444, 445, 449, 450,
 453, 468, 471, 479, 480,
 481, 482, 483, 484, 485,
 488, 501, 503, 504, 505,
 506, 510, 519, 522, 525,
 539, 542, 550

İzmir Konsolosu 428

İzmir Limanı 37, 39, 40, 46, 47,
 49, 51

İzmirli Refet 504

İzmit 28, 80, 166, 171, 214, 280,
 291, 300, 302, 308, 309,
 310, 315, 318, 319, 321,
 345, 420, 431, 443, 467,
 474, 479, 493, 494, 502

İzzet 14, 15, 25, 26, 42, 43, 44,
45, 47, 48, 50, 57, 60, 61,
62, 69, 70, 83, 85, 86, 97,
117, 133, 134, 140, 141,
148, 151, 183, 209, 217,
276, 277, 278, 290, 356,
370, 372, 374, 390, 402,
407, 410, 443, 505, 522,
547
İzzet Bey 42, 43, 47, 50, 60, 133,
148, 372, 374, 402
İzzet Paşa 14, 15, 25, 26, 69, 70,
85, 86, 97, 140, 141, 209,
217, 276, 277, 278, 290,
356

J

Jandarma Teğmeni Kemal Bey
259
Japon 364, 457
Jarboni ve Hacı Yenaki 432
Jeaeschke 55
Jepin 257
Jin Dergisi 233, 395
J. W. Strauss 77

K

Kabakçı Mustafa 387
Kabaoğlu Hacı 477
Kabartay 528
Kabataş 369, 372
Kaçanoğlu Bağ 122
Kadı Kemalettin 308
Kadıköy 173, 176, 180, 203, 359,
369, 507
Kadir 57, 68, 79, 276, 474, 546
Kadiroğlu Kâmil 505, 506
Kaf Dağı 436
Kafkaslar 21, 23, 279, 347

Kafkasya 21, 279, 321, 347, 349,
374
Kahire 234, 235, 315, 514
Kahramanmaraş 420
Kaloyoroblus 345
Kambur İzzet 42, 43, 44, 45, 48,
57, 60, 61, 148, 151, 522
Kâmil Erdeha 34, 44, 49, 188,
203, 210, 236, 240, 248,
266, 267, 268, 269, 288,
291, 298, 311, 312, 315,
497, 511, 515, 519, 520,
524
Kâmil Paşa 159, 393, 492
Kâmilpaşazâde Abdullah Efendi
202
Kâmilpaşazâde Şevket Bey 202
Kâmil Su 282, 283, 284, 289
Kâmuran 165, 233, 234, 249,
250, 253, 393
Kâmuran Ali Bedirhan 233
Kâmuran Bedirhan 234, 253, 393
Kandıra 319, 345, 474, 477, 502,
537
Kâni Bey 282, 283, 284, 289
Kanun-u Esasiye 130
Kaplan Naci 339
Kara Ahmet 284
Karabağlı İsmail Çavuş 124
Karabekir 5, 9, 75, 107, 110, 127,
130, 131, 135, 156, 188,
198, 206, 218, 231, 240,
246, 269, 276, 290, 356,
393, 398, 446, 468, 470,
523, 531, 544
Karabet 33, 359
Karabetler ve Gasparlar 434
Karabet Tülbentçiyân 359
Karabiga 188, 276, 283, 287, 289,
290, 320

- Karaburun 49
 Karacabey 193, 199, 200, 277, 286, 287, 308, 528
 Karacadağ 256
 Karacahisar 450
 Karacaviran 259
 Karadağ 83, 84
 Karadeniz 13, 100, 103, 104, 105, 111, 113, 133, 241, 272, 345, 364, 378, 406, 462, 498
 Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne 100
 Karadeniz Türkleri 406
 Karagözün Osmanoğlu Şakir 505
 Karakeçili Aşireti 255
 Karakilise 264
 Karakoçan 256
 Karakol 280, 299, 467
 Karakol Cemiyeti 299
 Karakol Teşkilâtı 467
 Karakoyunlu Deresi 181
 Karaman 262
 Karamürsel 307, 308, 345, 431
 Karapınar 124, 269
 Kara Sait Paşa 507
 Karasi 34, 369
 Karasu 310
 Karatepe köyü 487
 Kara Todorı 34, 85
 Kara Vasıf 138, 140, 141, 142, 160, 184, 354
 Kara Vasıf Bey 138, 184
 Karaviran 266
 Karesi 93, 160, 453, 454, 459
 Karıncalıdağ 279
 Karma Soruşturma Komisyonu 474
 Karnik 433
 Karzak Süleyman 310
 Karzak Süleyman Paşa 311, 350
 Kasımpaşa 211, 468
 Kastamonu 35, 101, 265, 311, 344, 385, 386, 457
 Kavaklı Fevzi Paşa 355
 Kaymakam Fettah 289, 500
 Kayseri 34, 101, 170, 171, 190, 200, 201, 223, 262, 380, 381, 434, 450, 451, 452, 545
 Kayseri Metropolitisi 381
 Kazaros 169
 Kâzım 301
 Kâzım Bey 47, 116, 276, 277, 290, 304, 328
 Kâzım Efe 506
 Kâzım Hüsnü Bey 271
 Kâzım Karabekir 75, 107, 110, 127, 131, 135, 156, 188, 198, 206, 218, 231, 240, 246, 269, 276, 290, 356, 393, 398, 446, 468, 470, 523
 Kâzım Karabekir Paşa 107, 127, 135, 156, 206, 246, 269, 276, 356, 398, 468
 Kâzım Özalp 45, 195, 274, 277, 278, 280, 281, 283, 287, 289, 314, 466
 Kâzım Paşa 75
 Kazilas İstimatyos 432
 K.B. 81/1 267
 Kel Abdullah Ağa 214
 Keltce 73
 Kemah 257, 259, 269
 Kemal 4, 8, 9, 14, 15, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 43, 59, 63, 64, 68, 75, 76, 81, 83, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,

- 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 117, 120, 121,
 126, 127, 128, 129, 130,
 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140,
 142, 143, 144, 146, 149,
 150, 156, 160, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 176, 177,
 179, 180, 181, 184, 188,
 190, 191, 196, 199, 201,
 202, 203, 204, 205, 206,
 207, 209, 210, 215, 220,
 222, 224, 225, 226, 228,
 229, 231, 233, 237, 239,
 244, 245, 246, 247, 248,
 250, 251, 252, 253, 254,
 255, 256, 257, 259, 267,
 268, 269, 270, 271, 273,
 275, 276, 277, 278, 279,
 283, 287, 288, 289, 290,
 293, 298, 300, 301, 302,
 304, 306, 309, 316, 319,
 324, 325, 326, 327, 329,
 331, 332, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 339, 340,
 341, 343, 345, 346, 349,
 350, 354, 355, 356, 357,
 387, 389, 393, 396, 397,
 398, 399, 400, 401, 402,
 403, 405, 407, 408, 409,
 410, 411, 412, 416, 417,
 440, 442, 443, 445, 450,
 455, 456, 462, 463, 465,
 468, 469, 471, 489, 491,
 492, 493, 494, 503, 504,
 506, 510, 511, 512, 514,
 518, 520, 523, 524, 526,
 531, 532, 533, 539, 541,
 543, 545, 546, 547, 548,
 551
 Kemal Bey 81, 121, 146, 150,
 160, 166, 167, 168, 169,
 170, 171, 172, 173, 174,
 175, 176, 177, 179, 180,
 190, 196, 201, 204, 259,
 275, 512, 524, 539, 548
 Kemal Bey (Kara Kemal) 160
 Kemalettin Şükrü 149, 211, 358,
 361, 367, 438, 544
 Kendros Foti 433
 Kepsut 345
 Kerkân Aşireti 256
 Kerkük 264
 Kerr 230
 Kesanaki Yorgi Çatalsakal 432
 Keskin 181
 Keşan 243
 Keşkekoğlu Ahmet 487
 Kethüda İbrahim Ağa 359
 Kıbrıs 76, 264, 535
 Kılıç Ali 335
 Kırıkhan 27
 Kırıkkale 262
 Kırım Savaşı 427
 Kırkağaç 119, 307, 501
 Kırklareli 262
 Kırşehir 262
 Kızılhaç 40, 438, 474, 482
 Kızılhaç yetkilileri 474
 Kızılhançerliler 228, 289
 Kızılhançerliler Cemiyeti 228
 Kızıltoprak 359, 360
 Kız Kuyusu 122
 Kidston 72, 230
 Kilikya 27, 365, 518, 540
 Kilyos 28
 Kirame 33
 Kiraste Çabulu Kimon 432

- Kiraz Hamdi 77, 78, 79, 90, 203, 274, 277, 313, 314, 499, 523
- Kiraz Hamdi Paşa 77, 78, 79, 90, 203, 274, 277, 499
- Kirmastılı Zafer 276
- Kişinev 315, 507
- Kleantis 33
- Kleon 33
- Klidara Andon 432
- Klodos Anastas 34
- Kocadere-i Bala 475, 476
- Kocadere-i Zir 475
- Kocaeli 262
- Koçgiri 6, 256, 257, 258, 259, 260, 269, 273
- Koçgiri aşiretleri 257
- Koçhisar 269
- Koç Mehmetoğlu Koç Ali 505
- Komutan Zafiriu 123
- Konak Meydanı 53, 57
- Konstantin Çakalos 508
- Konstantinopl Devleti 220
- Kont Caprini 90, 465
- Kont Sforza 27, 48, 465
- Konya 6, 27, 30, 51, 91, 115, 127, 135, 152, 153, 161, 166, 167, 181, 192, 198, 214, 223, 232, 234, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 292, 293, 298, 319, 324, 327, 334, 371, 385, 444, 453, 459, 511, 512, 518, 531
- Konya İstinaf Mahkemesi 166
- Konyalı Hoca Zeynelabidin Efendi 210
- Konyalı ve Adanalı Zeynelabidin Efendi'ler 90
- Konyalı Zeynelabidin 91, 500, 511
- Konya Mebusu Hilmi Bey 152
- Konya Valisi Cemal 91, 135, 192, 266, 269, 270
- Korpi Demosten 432
- Kosova 264
- Kostaki Vayani 34
- Kostantinidis Yorgi 432
- Kovacı 122
- Kozan Mebusu 517
- Kozluca 483
- Kozma Efendi Finike 34
- Köprülü Hamdi Bey 278, 281, 282, 283, 285, 289, 290, 320, 548
- Kör Ali Hoca 34, 45, 132, 291, 327, 335, 459, 469
- Kör Yani 51, 53, 54
- Köstence 510, 535
- Köşk 307, 486
- Köylü Gazetesi 49, 62, 316, 387, 504, 508
- Kral Faysal 519
- Kral Konstantin 8, 449, 450
- Kral V. George 496
- Kramer Oteli 51
- Kresbi Rabeno Moiz 435
- Kriviste 360, 361
- Kudüs 419
- Kumkapı 374, 493
- Kumpet Hafız Sait 503
- Kurmay Yarbay Sâdullah Bey 20
- Kurtoğlu İsmail 505
- Kurtuluş Savaşı 17, 19, 23, 26, 30, 38, 42, 44, 46, 57, 68, 70, 72, 93, 129, 144, 196, 211, 214, 218, 222, 230, 235, 258, 269, 273, 291, 306, 314, 316, 321, 323,

- 325, 345, 349, 350, 366,
371, 376, 379, 382, 389,
390, 391, 397, 406, 410,
425, 442, 446, 466, 467,
469, 510, 518, 519, 521,
522, 529, 532, 534, 537,
538, 539, 540, 542, 543,
547, 548, 549, 550, 551
- Kuşçubaşı Eşref 9, 79, 206, 271,
279, 320, 341, 502, 520,
521, 524, 541
- Kuşçubaşı Sami 79
- Kuşdili çayırı 173
- Kut-ül Amare Savaşı 323
- Kuva-yı İnzibatiye 7, 62, 91, 187,
188, 273, 311, 312, 313,
315, 316, 317, 318, 319,
320, 321, 499, 500
- Kuva-yı Milliye 51, 60, 61, 62,
78, 81, 88, 90, 91, 93, 97,
117, 118, 126, 132, 134,
135, 138, 154, 187, 191,
194, 198, 199, 200, 201,
202, 213, 223, 225, 226,
227, 228, 229, 239, 244,
254, 257, 267, 268, 270,
271, 273, 274, 276, 280,
282, 284, 285, 287, 288,
290, 291, 293, 296, 298,
301, 302, 303, 305, 306,
308, 311, 312, 313, 314,
316, 318, 319, 321, 331,
344, 355, 376, 380, 386,
387, 390, 397, 398, 401,
402, 404, 407, 408, 409,
413, 422, 424, 445, 492,
506, 512, 514, 518, 519,
521, 523
- Kuva-yı Seyyare 279, 323, 324,
327, 328, 330, 331, 332,
337, 338, 340, 341, 502,
540
- Kuvayı Seyyari 526
- Kuyubaşı 359
- Kuyucak 308
- Kuyucu Murat Paşa 397
- Kuyumciyan 430
- Kuzey Irak 249
- Kuzey Suriye 73
- Küçük Ethem 335, 336, 502
- Kürdistan 76, 197, 201, 210, 230,
231, 232, 233, 234, 235,
236, 237, 238, 239, 241,
245, 246, 249, 254, 256,
257, 258, 393, 400, 407,
511, 512, 515, 524
- Kürdistan Dergisi 233
- Kürdistan Gazetesi 234
- Kürdistan İstiklâl Derneği 239
- Kürdistan İstiklâl Komitesi 234
- Kürs-i Millet 386
- Kürt Ahmet İzzet 183
- Kürt Demokrat Partisi 235, 239
- Kürt Hakkı 504
- Kürt İzzet 156, 159, 370
- Kürt Kadın Derneği 522
- Kürt Kadınları Teali Cemiyeti
231
- Kürt Kulübü 231, 238, 239, 248,
256
- Kürt Lawrence 229
- Kürt Millî Fırkası 231
- Kürt Muhadenat Cemiyeti 184
- Kürt Mustafa 43, 151, 158, 167,
170, 174, 180, 183, 187,
197, 214, 316, 522
- Kürt Mustafa Paşa 43, 151, 158,
167, 170, 174, 180, 183,
197, 214, 316, 522
- Kürt Nemrut Mustafa Paşa 81

Kürt Nemrut Paşa 148
 Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti 231
 Kürt Sait Paşa 43, 148, 151, 183,
 233, 237, 522
 Kürt Şerif Paşa 150, 208, 231,
 233, 515, 522
 Kürt Talebe Cemiyeti 231
 Kürt Teali Cemiyeti 147, 184,
 201, 210, 231, 232, 233,
 235, 236, 240, 248, 250,
 254, 257, 389, 393, 398,
 412, 512, 517, 522
 Kürt Teavün Cemiyeti 515
 Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti
 234
 Kütahya 262, 265, 279, 314, 324,
 331, 335, 338, 339, 340,
 342, 345, 349, 420, 431,
 450, 451, 501, 527

L

Ladik 34, 113
 Lampet Yakup Efendi 503
 Lapseki 282, 308
 Laskaridis 44
 Lawrens 122
 Lehçe 73
 L'Entent 397
 Leon Efendi 33
 Leon Nahabetyan 169
 Leon Remzi 168, 524
 Leon Remzi Efendi 168
 Le Petit Parisien Gazetesi 291
 Letafet Apartmanı 354
 Letafet Apatmanı 78
 Le Temps Gazetesi 291
 Libya 19, 442
 Liman Reisi 321
 Limnos savaş gemisi 449
 Lipovac Veresesı 433

L'loyd George 46, 72, 196, 235,
 374, 378, 381, 399, 420
 Lloyd George 23
 Lodge 73
 Londra 19, 44, 58, 71, 84, 86,
 151, 152, 165, 171, 189,
 196, 237, 353, 364, 378,
 380, 381, 382, 400, 419,
 496
 Londra Bankası 496
 Londra Büyükelçiliği 84, 237
 Lord Balfour 17
 Lord Curzon 17, 73, 88, 163, 165,
 230, 232, 238, 244, 245,
 256, 288, 343, 400, 420,
 485
 Lord Kinross 9, 98, 250, 251,
 324, 329, 336, 363, 460,
 462, 484, 485, 487

Lord Kitchner 209
 Lütü Fikri 153
 Lütü Simavî 85, 416
 Lütüye 300, 476
 Lütü Simavî Bey 45

M

Maan Ali Bey 502
 Maan Şirin 502
 Maarif Nazırı 59, 151, 155, 160,
 173, 398, 500, 529, 532,
 533
 Maarif Nazırı Şükrü 151
 Macaristan 69, 436
 Maçka 311, 312, 467, 544
 Madanoğlu Mustafa 505
 Madencidis Biraderler 432
 Magnifiku Alfons 432
 Mahmut Celal Bey 50
 Mahmut Esat Bey 453
 Mahmut Goloğlu 133, 138, 298

- Mahmut Hayret Paşa 146, 167
 Mahmut Hayret Paşa Divan-ı Harbi 167
 Mahmut Kâmil Paşa 159
 Mahmut Mahir 501
 Mahmut Nedim 91, 208, 237, 268, 302, 491, 530
 Mahmut Sâdık Bey 215
 Mahmut Şevket Paşa 14, 198, 210, 211, 237, 268, 511, 530, 533
 Mahrukzâde Cafer Bey 202
 Makedonya 63
 Maksudan 258
 Malatya 80, 248, 249, 250, 251, 252, 258, 262, 270, 393, 500, 515
 Malazgirt 471
 Malezya 436
 Maliye Nazırı Cavit Bey 152, 195, 201, 366, 374, 394, 401, 402, 424, 545
 Malkara 243
 Mal Müdürü Bekir 259
 Malta 5, 7, 24, 30, 87, 108, 148, 149, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 173, 176, 181, 224, 231, 355, 358, 359, 361, 411, 417, 442, 496, 548, 549
 Malta Hapishanesi 359
 Maltepe 365, 467
 Mamelis 378
 Manastır 99, 264
 Manastır Askerî İdadisi 99
 Manavgat 269
 Mancılık 484
 Manisa 34, 62, 115, 118, 119, 121, 122, 124, 129, 223, 262, 265, 349, 443, 480, 481, 484, 500, 508, 509, 550
 Mannik Dudu 434
 Manton 490
 Manyas 274, 276, 277, 284, 341, 345, 498, 505, 506
 Maraş 101, 115, 193, 262, 297, 376, 377, 384, 465
 Mardin 132, 193, 245, 249, 255, 256, 262, 264, 265, 420
 Mareşal Fuat Paşa 350
 Margaret 399
 Margrit Efendi 34
 Maria 508
 Marmara Denizi 220
 Marmara Üniversitesi 142
 Marsilya 40, 362
 Maryok Vapuru 466
 Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi 487
 Matthews 494
 Mavona Vapuru 466
 Mavri Mira 112
 Mavrokardato 15
 Mavro Yani 422
 Mazhar Müfit Bey 138
 Mazhar Müfit Kansu 91, 92, 129, 130, 132, 138, 139, 142, 144, 217, 222, 267
 Mazlum 503
 Mecidiye 80, 176, 254, 476
 Meclis-i Mebusan 16, 30, 130, 134, 150, 151, 192, 208, 354, 357
 Meçora 181
 Mediha Sultan 67, 84, 86, 490
 Medine 154, 159, 442, 491
 Mehmet Abdülhadi Paşa 532
 Mehmet Ağa 520

- Mehmet Akif Ersoy 206, 358
 Mehmet Ali 9, 34, 47, 48, 60, 63, 100, 154, 204, 205, 206, 210, 494, 501, 513, 519, 520, 530, 532
 Mehmet Ali Bey 9, 34, 47, 48, 60, 63, 100, 154, 204, 205, 206, 210, 494, 501, 513, 519, 520, 532
 Mehmet Asaf Bey 517
 Mehmet Bey 161, 287, 309
 Mehmet Emin Yurdakul 99, 411
 Mehmet Kanar 83
 Mehmet Memduh Bey 148
 Mehmet Mihri 233
 Mehmet Nâbi Bey 16
 Mehmet Nazım Paşa 203, 204
 Mehmet Nedim 168, 182
 Mehmet Nedim Efendi 182
 Mehmetoğlu Aziz 505
 Mehmetoğlu Osman 505
 Mehmetoğlu Sami 502
 Mehmet Sabit Bey 161
 Mehmet Sabri 160
 Mehmet Şeref (Aykut) 160
 Mekke 232, 496
 Mekteb-i Mülkiye 181
 Mekteb-i Tıbbiye 142
 Melamî 208
 Melek 204
 Meletios 381
 Memduh Bey 148, 161
 Memduh Paşa 202
 Memiş Paşa Camii 518
 Memleket Gazetesi 220, 416
 Memleket Hastahanesi 305
 Menderes Köprüsü 125
 Menemen 115, 121, 122, 483, 509
 Menteşe Mebusu ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil 151
 Menteşe Sancağı 58, 59
 Mersin 172, 193, 202, 316, 384, 453, 466, 468
 Mersinli Cemal Paşa 127, 160
 Merzifon 28, 34, 99, 100, 113, 115, 127
 Merzifon Amerikan Koleji 100, 113
 Mesut Barzanî 241, 243, 244
 Mesut Fani 388
 Mesut Fanî 517, 518, 519
 Meşihat 512
 Meşrutiyet 91, 208, 237, 268, 302, 491, 530
 Metristepe 448
 Metron 380
 Metropolit Yermanos 112
 Mevlana 127
 Mevlanzâde Rıfat 9, 208, 211, 231, 235, 236, 250, 253, 271, 314, 392, 393, 395, 496, 503, 515
 Mevlevî 208, 223, 227, 271, 549
 Mezopotamya 73, 229, 230, 232
 M. Feuillet 394
 Mıgırdıç Çaylak Efendi 168, 524
 Mıgırdıçoğlu Serkis 169
 Mısır 62, 63, 76, 163, 188, 210, 211, 264, 386, 416, 431, 436, 491, 510, 514, 515, 519, 535
 Midilli Adası 79
 Midyat 245, 246
 Mihail Mihailesko 508
 Mihaliçcık 335
 Mihran 33, 81, 146, 158, 176, 319, 391, 396, 417, 434, 493, 494

Mihran Efendi 33, 434, 493, 494
 Mihran Nakkaşyan 81, 146, 158,
 176, 319, 391, 396, 417
 Mika Mahdumları 432
 Milakopidis 432
 Millet Hastahanesi 57
 Milletlerarası Komisyon 9, 474
 Milli Aşireti 6, 255, 256
 Millî Ermeni Demokrat Partisi
 522
 Millî İktisat Bankası 202, 204
 Millî Meclis 138
 Millî Müdafaa Gurubu 467
 Millî Savunma Bakanlığı 459
 Mimaroglu Efendi 31
 Mim Mim Grubu 173, 280, 292
 Miralay Çerkez Zeki Bey 317
 Miralay Sadık 90, 91, 234, 390,
 500, 507, 511, 530
 Miralay Sâdik 208, 210, 211, 214,
 224
 Miralay Sadık Bey 234, 390
 Miralay Şahap 168, 171
 Miralay Şahap Bey 168, 171
 Miralay Şevket Bey 300, 301,
 354
 Mirliva Ali Nadir Paşa 146
 Mirliva Tayyar Paşa 275
 Misailidis 118, 121
 Misak Margaryan 146, 147
 Misak Markaryan 45
 Mişon 433
 Mithat Bey 162
 Mithat Kemal 210
 Mithat Paşa 210
 Mithat Şükrü 149, 150, 160
 M. Ledoux 34, 532
 M. M. Grubu Başkanı Hüsamettin
 Ertürk 184, 465
 M. M. Gurubu 467, 469

Moiz Matrah 33
 Moiz Zeki 45, 146
 Mojen 217
 Molla Ahmet 475
 Molla Hakkı 475
 Molla Süleymanoğlu İzzet 505
 Mondros 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 20, 24, 26, 27, 37, 38, 40,
 45, 47, 48, 52, 57, 59, 69,
 70, 104, 111, 113, 122, 145,
 157, 163, 181, 209, 210,
 217, 229, 230, 231, 234,
 248, 266, 268, 274, 312,
 313, 325, 334, 344, 358,
 369, 372, 378, 385, 386,
 388, 393, 410, 419, 444,
 448, 449, 462, 482, 487,
 508, 548, 549
 Mondros Mütarekesi 13, 15, 24,
 26, 27, 37, 38, 48, 59, 70,
 113, 145, 181, 209, 210,
 217, 229, 230, 231, 234,
 268, 274, 358, 369, 372,
 385, 386, 388, 419, 444
 Monpelli 90
 Moralizâde Halit Bey 46
 Morgenthau 221, 222
 Moskova 23
 Mösyö Lamber 217
 Mösyö Weyl 367
 Mr. Hohler 129, 232
 Mr. Marling 230
 Mr. Ryan 194, 195, 239, 244
 Mr. T. R. 199
 M. Selim Bekir 239
 M. S. Francer 77
 Muammer 148, 161, 510
 Mucur 303
 Mudurnu 303
 Muğla 123, 126, 262

- Muhafaza-i Hukuk 132, 298
 Muhammed Said Doski 241
 Muharrem Karamâmesi 427
 Muhittin Paşa 287, 405, 535
 Muhittin Ünal 321
 Muhsin Dizayi 241
 Muhsine Hanım 468
 Muhtar Hacıoğlu İshak 505
 Murat 69, 271, 397, 491
 Murat Bardakçı 491
 Murphy 25
 Musa 68, 87, 132, 133, 134, 149, 151, 265, 474
 Musa Kâzım 68, 87, 149, 151
 Musa Kâzım Efendi 68, 87, 151
 Musa Süreyya Efendi 474
 Musdicyan 45, 146
 Mustafa 308
 Mustafa Arif 44
 Mustafa Asım Bey 300
 Mustafa Durak 452
 Mustafa Fehmi Efendi 341
 Mustafa Kemal 4, 8, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 43, 63, 75, 76, 81, 83, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 156, 181, 184, 188, 191, 196, 199, 202, 203, 206, 220, 222, 224, 225, 226, 228, 229, 231, 233, 239, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 276, 278, 283, 287, 288, 289, 290, 293, 298, 300, 301, 302, 304, 306, 309, 316, 319, 324, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 355, 357, 387, 389, 393, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 405, 407, 409, 410, 411, 440, 442, 443, 445, 450, 455, 456, 462, 463, 465, 468, 469, 471, 489, 492, 506, 510, 512, 514, 518, 520, 523, 531, 539, 541
 Mustafa Kemal Paşa 23, 24, 25, 26, 31, 43, 63, 75, 81, 88, 93, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 156, 181, 184, 188, 196, 199, 202, 203, 206, 220, 222, 224, 225, 226, 228, 231, 246, 251, 252, 254, 255, 257, 267, 268, 269, 270, 271, 276, 278, 283, 287, 288, 289, 290, 293, 298, 300, 301, 302, 304, 306, 309, 316, 319, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 355, 387, 389, 393, 396, 398, 402, 403, 409, 410, 442, 443, 445, 450, 455, 456,

- 463, 465, 468, 469, 471,
489, 492, 510, 512, 514,
520, 523, 531
- Mustafa Madanoğlu 119, 120
- Mustafa Madanoğlu Eşme 119
- Mustafa Natık Paşa 275
- Mustafa Nazım Paşa 81, 147,
167, 174, 180, 183, 195,
316
- Mustafa Nazım Paşa Divan-ı
Harbi 183
- Mustafaoğlu Mustafa 477
- Mustafa Paşa 9, 43, 81, 146, 147,
151, 158, 167, 168, 170,
174, 180, 183, 184, 188,
197, 214, 231, 235, 236,
257, 313, 316, 406, 500,
501, 521, 522, 523, 524
- Mustafa Reşit Paşa 30, 371
- Mustafa Sabri 81, 90, 95, 102,
103, 110, 135, 210, 223,
224, 227, 232, 298, 398,
407, 412, 422, 499, 504,
507, 511, 512, 514, 530
- Mustafa Sabri Efendi 90, 102,
110, 223, 224, 227, 499,
507, 511, 512
- Mustafa Sagir 81, 196
- Mustafa Suphi 330
- Mustafa Vasıf (Kara Vasıf) 160
- Musul 24, 148, 161, 239, 240,
244, 250, 264, 442, 521,
527, 528
- Muş 161, 245, 262, 264, 265
- Mutasarrıf Hüseyin Hüsnü Bey
118
- Mutedil Hürriyetperveran Partisi
207
- Mutki Aşireti Reisi Musa Bey
132
- Muvaffak Bey 48
- Mücadele ve İntibah 387
- Müdafaa-i Hukuk 41, 108, 109,
128, 132, 133, 137, 148,
155, 181, 270, 278, 281,
286, 298, 334, 356, 509
- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Merkezi 281
- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Merkez Heyeti 270
- Müdafaa-i Hukuk-u Milliye 108,
109, 128, 133
- Müdafaa-i Milliye 41, 109, 454
- Müftü Hilmi Efendi 390
- Müftü Hulûsi Efendi 41
- Mülazım Adil 501
- Mülazım Refik 501
- Mümtaz Şükrü Eğilmez 327
- Münip Bey 176
- Münir 204, 252, 486
- Mürsel Bakü 442
- Müslüm Akalın 182
- Müştaş Cemal Bey 90
- Müştaş Hohler 250
- Müşir Ahmet Paşa 422
- Müşir Ali Rıza Paşa 422
- Müşir Kâzım 422
- Müşir Osman 422
- Müşir Zeki Paşa 90
- mütekait Binbaşı Çerkez Hüseyin
523

N

- Naci Eldeniz 217
- Naciye Sultan 25, 26
- Naciye Sultan Yalısı 25
- Nadire Cemal 204
- Nafia Nazırı Münif 151
- Naima 396, 546

- Naim Cevdet 34, 45, 132, 291, 327, 335, 459, 469
- Naime Cemal 204
- Nalbanyan 430
- Nallıhan 303
- Namık 503
- Napoli 40, 362
- Natık 275, 501
- Nazım Hikmet 203, 204
- Nazım Paşa 81, 131, 147, 167, 174, 180, 183, 195, 203, 204, 316
- Nazif Efendi 146
- Nazif Süruri 202
- Nazilli 22, 115, 124, 125, 135, 308, 385, 480, 486
- N. Churchill 77
- Near East Relief 438
- Nebil Ziya 202, 204
- Necati Çetinkaya 258, 259, 269, 271, 300, 306, 310, 321, 322, 327, 331, 332, 338
- Necdet Ekinci 474, 475, 476, 477, 547
- Necip 300, 301, 504, 523
- Necip Ali 143, 493
- Necip Paşa 67, 84
- Necmettin Sadık 215
- Nedim 503
- Nelson 90
- Nemrut Mustafa 9, 29, 43, 45, 81, 147, 151, 167, 168, 174, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 196, 231, 236, 313, 319, 500, 501, 521, 522, 523, 524, 537, 538
- Nemrut Mustafa Divanı 319, 537
- Nemrut Mustafa Paşa 9, 43, 81, 147, 167, 168, 174, 180, 184, 188, 231, 236, 313, 319, 500, 501, 521, 522, 523, 524, 537, 538
- Neologos Gazetesi 148
- Nesibe Ziya 204
- Neşet Bey 48
- Nevşehir 190, 227, 262, 544
- Nevşehir Kaymakamı 227
- Neyir Mustafa 510
- Neyyir Mustafa 504, 517
- Nice 173, 490
- Nidaî Bey 40, 362
- Nigehban Cemiyeti 77, 188, 214, 274, 275, 277, 313, 315, 316, 344
- Nigehbancılar 301
- Niğde 262
- Niğdeli Mustafa Bey 138
- Nihat Anılmış Paşa 442
- Nihat Bey 146
- Nihat Paşa 27
- Nikogos 33
- Nikola 381
- Nikolaidi 434
- Nikolaos 381
- Niksar 113
- Nimet Hanım 321
- Niyazi Bey 189
- Noel 134, 229, 239, 249, 250, 251, 252, 256, 515
- Nomiku 433
- Noradonkyan Efendi 231
- Nowil 249
- Numan Efendi 354
- Numan Usta 161
- Nurdoğan Taçalan 38, 39, 41, 42, 46, 57, 62, 323
- Nurettin Paşa 4, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 62, 63, 259, 471, 482, 493

Nuri 321
 Nuri Bey 46, 140, 143, 289, 502, 503
 Nusaybin 245
 Nusret Bey 166, 168, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 523, 537
 Nutuk 13, 97, 112, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 141, 193, 194, 198, 200, 201, 203, 213, 236, 248, 252, 253, 255, 275, 299, 300, 301, 309, 326, 327, 330, 355, 385, 388, 538
 Nüzhet Paşa 202

O

Ohannes Ferit 33
 Ohannes Ferit Efendi 33
 Ohannesler 434
 Ohannesoğlu İstefan 169
 Oitdar 435
 Ojeni Varvryan 169, 170
 Okmeydanı 27
 Operatör Emin Bey 459
 Ordu 8, 24, 27, 30, 43, 92, 100, 102, 106, 110, 111, 113, 127, 133, 135, 154, 159, 181, 182, 188, 231, 256, 263, 266, 300, 313, 371, 436, 442, 456, 464, 471, 482
 Orhan Boran 144
 Orhaneli 444
 Orhangazi 405, 474, 475, 476
 Orient Ekspres 490
 Ortaköy 25, 369
 Oruçlu köyü 477
 Oskan Efendi 34

Osman Efendizâde Cemil Bey 508
 Osman Fuat Efendi 25, 442
 Osmaniye 30, 39, 44, 70, 197, 388, 500, 517, 518, 519, 543
 Osmanlı 10, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 46, 57, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 81, 83, 89, 98, 100, 104, 111, 113, 121, 125, 130, 132, 135, 139, 141, 145, 162, 163, 164, 165, 173, 176, 185, 191, 193, 205, 208, 209, 211, 216, 217, 219, 227, 229, 230, 231, 237, 238, 240, 250, 253, 271, 275, 279, 281, 297, 318, 346, 347, 357, 369, 370, 371, 372, 373, 377, 378, 379, 381, 390, 396, 397, 411, 412, 413, 414, 419, 420, 421, 422, 423, 427, 428, 430, 431, 432, 435, 438, 439, 442, 443, 444, 453, 457, 465, 476, 485, 495, 496, 497, 509, 511, 512, 529, 537, 538, 539, 540, 544, 545, 546, 548, 550
 Osmanlı Bakanlar Kurulu 379, 439
 Osmanlı Bankası 29
 Osmanlı Deniz Kuvvetleri 369
 Osmanlı Devleti 14, 16, 18, 21, 26, 72, 100, 132, 217, 237, 240, 253, 271, 347, 370, 378, 397, 419, 421, 423, 465
 Osmanlı Devleti Mondros 18

Osmanlı İmparatorluğu 71, 72,
73, 74, 208, 216, 229, 230,
238, 545
Osmanlı Maliyesi 421
Osmanlı-Royter Ajansı 130
Osmanlı Ticaret ve Ziraat Nezareti
431
Osman Nevres 54
Osman Nuri 46, 306, 501
Osman Nuri Bey 46
Ödemiş 115, 420
Öğüt 385, 525
Ömer Efendi 359
Ömer Fevzi Efendi 298
Ömer Lütfi Bey 34, 45, 132, 291,
327, 335, 459, 469
Ömer Muhtar Bey 138
Ömeroğlu Eyüp 505
Ömer Refik Yaltkaya 507
Ömer Seyfettin 413, 534
Ömer Yâver 30, 495
Ömer Yâver Paşa 30, 495
Özbekler Tekkesi 299
Özdemir İnce 260, 264

P

Pallaçoğlu Kemal 506
Papaz Frew 200, 201, 202, 205,
207, 224, 267, 511
Papazlı Köyü 125
Papaz Muşeg 389, 517
Parakini 466
Paraskevula 119
Paris 39, 43, 46, 59, 63, 74, 75,
84, 89, 129, 135, 165, 196,
208, 209, 233, 237, 238,
239, 254, 353, 376, 377,
380, 381, 382, 391, 419,
423, 424, 491, 515, 519,
522, 532

Paris Konferansı 129, 135, 353,
377, 381, 419
Paşabahçe 204, 375, 474
Patraki 33
Patrikyos Mahdumu 432
Patris Vapuru 55
Paul Dumont 87
Payas-Kilis 27
Pehlivan Kadri 504
Pendik 365
Perçikan 259
Peşevu Reşit 349
Petersburg 84, 529
Petersburg Büyükelçisi 529
Petodi 433
Petraki 33, 433
Peyam 81, 185, 210, 271, 287,
319, 391, 397, 398, 399,
400, 401, 492, 493, 510
Peyam-ı Sabah 81, 210, 271, 287,
319, 391, 397, 398, 399,
400, 401, 492, 493, 510
Peyam-ı Sabah Gazetesi 81, 271,
319, 391
Peyami Sabah 527, 529
Pezguvar 258
Pisa 365
Platon 33
Plevne 414
Plitas Mahdumları 432
Polack 77
Polatlı 450, 455, 464, 478
Politiya 527
Polizo ve Leko 432
Polverista 154, 157
Pontus Devleti 112, 381
Portekiz 421, 436
Poseidon Kahvesi 344
Pozantı 27, 442
Prenses Viktoria 156

Prens Sait Halim Paşa 160
 Pşavko Ethem Bey 502
 Pulur Nehri 187
 Pülümür 258

R

- Ragıp Nurettin Ege 216
 Rahip Frew 81, 194, 196, 198, 199, 238, 267
 Rahman 319
 Rahmi 63, 149, 161, 248, 249, 251, 252, 278, 279, 286, 322, 323, 327, 337, 538
 Rahmi Apak 217, 218, 324, 328, 334, 337
 Rahmi Bey 63, 161, 248, 249, 278, 279, 286, 321, 322, 323
 Raif Efendi 133, 134, 138, 298
 Raka 252
 Rake Biraderler 432
 Rami Kışlası 24
 Rasihzâde İbrahim 501
 Rauf 4, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 28, 70, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 138, 156, 160, 179, 253, 321, 322, 323, 354, 422, 546
 Rauf Bey 4, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 28, 129, 131, 133, 134, 138
 Rauf Orbay 16, 17, 21, 70, 127, 132, 156, 160, 321, 322, 323, 354
 Ravlinson 128, 129, 355, 356, 357
 Recep Paşa 209, 275
 Recep Zühtü Bey 335
 Redd-i İlhak 108, 109, 128, 155
 Refahiye 259
 Refet 22, 100, 127, 140, 159, 307, 327, 328, 337, 338, 342, 343, 442, 461, 504, 508, 531
 Refet Bele 100, 140, 307, 531
 Refet Bey 127, 327, 328, 337, 338, 342, 442
 Refet Paşa 159, 461
 Refi Cevat 8, 145, 150, 152, 158, 176, 177, 205, 207, 287, 306, 314, 401, 402, 403, 404, 405, 491, 504, 523, 530, 535
 Refi Cevat Ulunay 504
 Refik Bey 26, 199, 200, 210, 214, 275
 Refik Halit 8, 81, 110, 145, 153, 205, 206, 210, 215, 222, 268, 314, 407, 408, 409, 504, 506, 507, 511, 535, 544
 Refik Halit Karay 110, 206, 215, 407, 409, 504, 506, 507, 511
 Refi Molla 399, 491
 Remzi Bey 259
 Reşat 20, 34, 58, 69, 80, 85, 120, 154, 173, 362, 369, 370, 422, 423, 424, 425, 494, 495, 497, 500, 532, 545
 Reşat Bey 154
 Reşat Halis 34, 423, 424, 425, 500, 532
 Reşat Halis Bey 34, 423
 Reşat Hikmet Bey 20, 173, 369, 370
 Reşat Paşa 80, 494, 495, 497
 Reşit Bey 87, 204, 212, 322, 342, 394
 Reşit Galip 150

Reşit Galip Bey 150
 Reşit Paşa 30, 72, 84, 136, 137, 247, 371
 Reşkotan Aşireti 253, 254
 Revue de Deux Mondes Dergisi 414
 Reyhanlı 27
 Reykan 242
 Rıdvan Paşa 234
 Rıfat Bey 87, 202, 204
 Rıza Hamit Bey 160
 Rıza Nur 23, 24, 208, 234, 235, 344, 395, 405, 453, 454, 456, 530, 535
 Rıza Tefvik 9, 30, 90, 95, 173, 204, 205, 210, 216, 268, 314, 412, 413, 422, 423, 424, 500, 506, 507, 511, 513, 533, 534, 535, 551
 Rıza Tefvik Bey 210
 Rize 263
 Robeck 71, 73, 88, 89, 232, 238, 244, 245, 256, 273, 288, 289, 311, 400, 402
 Robert Frew 194
 Robert Koleji 217, 222
 Romanya 264, 315, 421, 457, 507, 511, 514, 530, 531
 Romanyot Yahudileri 365
 Romien 388
 Rum 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 40, 44, 51, 53, 55, 67, 68, 85, 98, 99, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 121, 123, 125, 131, 149, 192, 193, 208, 212, 214, 230, 274, 295, 304, 311, 321, 344, 348, 353, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 381,

383, 384, 429, 434, 437, 440, 446, 473, 475, 476, 477, 493, 498, 511, 522, 525
 Rumbeyoğlu 9, 95, 314, 500, 528, 529
 Rumbeyoğlu Fahrettin 9, 95, 314, 500, 528
 Rumbeyoğlu Fahrettin Amidamiri 528
 Rumbold 238, 391, 485
 Rum-Ermeni Birliği Komitesi 376
 Rum Meşrutiyet Grubu 208
 Rus 6, 18, 21, 23, 211, 224, 235, 243, 281, 283, 345, 346, 347, 363, 437, 457, 464
 Rus Çarı 6, 18, 211, 235
 Rusya 21, 23, 112, 213, 281
 Ryan 100, 194, 195, 205, 236, 239, 244, 250, 251, 266, 507

S

Sabah 71, 81, 146, 153, 158, 176, 210, 271, 287, 316, 319, 369, 391, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 417, 434, 453, 492, 493, 510, 527, 529
 Sabahattin Selek 34, 45, 132, 291, 327, 335, 459, 469
 Sabah Gazetesi 81, 146, 158, 176, 271, 319, 391, 396, 397, 417, 492
 Sabiha Sultan 497
 Sabit Bey 148, 161, 501
 Sabri Ağa 253, 254
 Sadak köyü 187

Sadık 90, 91, 199, 200, 215, 234,
390, 483, 500, 504, 507,
511, 530
Sâdık Bey 194, 200, 208, 210,
211, 212, 214, 215
Sadrazam Ahmet İzzet Paşa 14,
26
Sadrazam Halilpaşazâde Ahmet
Rıfat Bey 202
Sadrazam İzzet Paşa 14, 69, 70,
85, 86
Sadrazam Tevfik Paşa 148, 370,
373
Sadrettin Bey 202
Sadullah Efendi 132, 133
Safarad Musevileri 365
Safet 181
Safiye Hanım 522
Safiyettin 202, 210
Safiyettin Bey 202
Said-i Kürdî 223
Said-i Nursî 223
Said-i Şaki 535
Said-i şâki 205
Saint Cyr Harp Okulu 237
Saint George 243
Saip İbrahim Pirzâde 162
Sait 8, 43, 78, 87, 90, 91, 117,
147, 148, 149, 151, 157,
159, 160, 162, 163, 175,
183, 194, 195, 196, 198,
200, 201, 202, 205, 207,
208, 210, 214, 224, 233,
236, 237, 267, 289, 301,
304, 309, 314, 354, 373,
393, 394, 395, 405, 406,
407, 412, 417, 442, 494,
502, 503, 507, 511, 513,
515, 516, 522, 524, 528
Sait Hâlim 87, 149, 151, 162, 163

Sait Halim Paşa 87, 160, 373
Sait Hâlim Paşa 87, 151, 162, 163
Sait Molla 8, 78, 90, 91, 117, 147,
175, 194, 195, 196, 198,
200, 201, 202, 205, 207,
210, 214, 224, 236, 267,
289, 301, 309, 314, 394,
395, 405, 406, 407, 412,
494, 503, 511, 516
Sakallı Cemil 503
Sakarya 259, 263, 271, 319, 383,
441, 450, 455, 458, 462,
463, 464, 470, 477, 478,
492
Sakarya Meydan Muharebesi 455
Sakarya Muharebeleri 271
Sakız Adası 399
Salacaklı Ali Fuat Paşa 184
Salâh Cimcoz 160
Salahi Sonyel 23, 44, 46, 72, 164,
196, 203, 212, 214, 221,
235, 236, 248, 312, 318,
391, 392, 394, 406, 407,
425, 522, 532
Salhane 122
Salıpazarı 370, 372, 373
Salib-i Ahmer Himaye-i Etfal
Birliği 482
Salihli 117, 120, 277, 278, 307,
323, 325, 420, 480, 482,
483
Salihli Cephesi 323
Salih Paşa 93, 184, 355
Salim Beş 501
Saltanat-ı Seniyye 70
Saltanat Şûrâsı 212, 422, 423
Samandağı 27
Sami 22, 23, 24, 67, 74, 79, 118,
119, 133, 134, 138, 139,
140, 146, 161, 168, 170,

- 203, 211, 226, 309, 338,
346, 349, 386, 387, 501,
502, 508, 518, 519, 523,
540
- Sami Bey 67, 118, 119, 133, 138,
139, 140, 146, 168, 170,
203, 211, 386, 523
- Samiler 234
- Samolada İbrişimci 432
- Samolada İbrişimci ve Şürekâsı
432
- Samsun 4, 28, 33, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106,
107, 111, 112, 115, 116,
156, 159, 197, 245, 263,
274, 304, 371, 385, 406,
443, 466, 467, 468, 469,
498, 540, 549
- Samsun Rum Komitesi 112
- Samsun Sancağı 101, 102
- San Remo 316, 419, 496, 497,
516, 530
- Sanso Panso 275
- Sapanca 80, 299, 300, 302, 319,
320, 383
- Sapancalı İsmail Hakkı 151
- Sarıcaali 188, 274, 279, 281, 283,
284, 285, 286, 287, 288,
289, 290, 291, 293, 308,
345, 402, 502
- Sarıçalı 188, 274, 279, 281, 283,
284, 285, 286, 287, 288,
289, 290, 291, 293, 308,
345, 402, 502
- Sarıçam 389, 518
- Sarıgöl 307, 308
- Saros Körfezi 209
- Saruhan 115, 160, 324, 328, 333
- Saruhanlı 119
- Satvet-i Milliye 385
- Savaştepe 144, 307, 308, 386
- Savur 245
- Sayyare-i Yeni Dünya 333
- Sedat Bingöl 509, 516, 527, 528,
530
- Seher Nüzhet 204
- Selahattin Bey 140, 276, 304,
356, 357, 364, 453
- Selâh Cimcoz 152
- Selami 504
- Selanik 60, 62, 147, 195, 203,
209, 210, 234, 264, 278,
304, 315, 386, 504, 510
- Selçuk 115, 119, 147, 547
- Selim Bekir 235, 239
- Selimiye 390, 467
- Selimiye Camii 390
- Sen Sinot Meclisi 381
- Serbestî Gazetesi 185, 392, 411,
515
- Serçe köyü 486
- Serfice 264
- Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa
491
- Serkarin Yâver Paşa 80
- Serkârın Yâver Paşa 499
- Serkl D'orian Kulübü 493
- sertabip Dr. Reşat Paşa 495
- Servet Bey 133
- Servet Hanım 118
- Servet-i Fünun 391, 415
- Seryâver Avni 499
- Sevr 8, 9, 34, 48, 73, 74, 88, 89,
90, 91, 173, 206, 233, 256,
257, 258, 395, 401, 419,
420, 423, 424, 500, 512,
532, 533, 534, 535, 549
- Seydişehir 223, 266
- Seyfi Bey 155

- Seyit Abdülkadir 95, 210, 232, 233, 236, 238, 241, 245, 257, 260, 268, 298, 392, 393, 398, 407, 412, 511, 512, 515, 527
- Seyit Taha 240
- Sındırgı 307, 308, 339
- Sırçatekir 170
- Sırp 211, 457
- Sırnı Bey 64, 277
- Sibirya 243, 347
- Signor Borsarelli 391
- Siirt 253, 255, 263
- Simav 118, 190, 329, 332, 342, 350, 405, 455, 456, 465, 494
- Simko 240, 256
- Sina Akşin 22, 29, 30, 33, 35, 42, 43, 44, 57, 75, 77, 118, 129, 146, 150, 176, 177, 192, 193, 194, 197, 212, 249, 250, 253, 266, 278, 374, 379, 394
- Sinop 160, 263, 265, 344, 453, 535
- Sinop Kütüphanesi 535
- Sion 196, 220, 221, 238, 350, 376, 391, 522
- Sir. E. Crowe 230
- sir Edward Mouson 209
- Sir Henry Buluver 428
- Sirkeci 24, 357
- sir Nevil Henderson 496
- Sivas 5, 13, 19, 24, 56, 75, 80, 101, 102, 113, 115, 128, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 148, 160, 161, 164, 199, 216, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 257, 258, 263, 267, 268, 270, 298, 309, 313, 325, 347, 351, 354, 356, 359, 376, 377, 385, 393, 416, 444, 460, 510, 531, 539, 542, 550
- Sivas Kongresi 56, 80, 134, 135, 136, 137, 138, 144, 216, 246, 248, 249, 268, 298, 313, 416, 510, 531, 539, 542
- Siverek 252, 255, 256
- Sivrihisar 462
- Sofokl Hüdaverdioğlu 382
- Soğuksu 476
- Soir 391
- Soma 188, 209, 274, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 307, 308, 345, 402, 502
- Son Posta Gazetesi 392
- Sorbon 84, 491
- Sorbon Üniversitesi 84
- Sovyetler Birliği 23
- Söke 125, 420, 480
- Sökeli Koca Hüseyin 502
- Stanbul 390
- Stavriyani 53
- Stefanidis 432
- Stelyanidi 433
- Sterghiades 63
- Steryadis 387
- Stimadyodi Kastaki 432
- Suğra Gölü 266
- Sultan 2. Abdülhamit 232
- Sultan Abdülhamit 84, 209, 257, 512, 515
- Sultanahmet Meydanı 278
- Sultanhisar 307, 308

- Sultan İkinci Abdülhamit Han 465
- Sultan Mehmet Vahidettin Han 294
- Sultan Reşat 58, 69, 85, 362
- Sultan Selim Camii 497
- Sultan Vahidettin 42, 43, 58, 74, 75, 77, 83, 85, 97, 101, 108, 135, 158, 173, 189, 196, 211, 212, 217, 227, 316, 362, 374, 406, 409, 469, 489, 494, 530
- Sur 181
- Suriye 13, 19, 73, 76, 188, 204, 243, 264, 306, 420
- Susurluk 277, 278, 279, 287, 498, 502, 505
- Suşehri 259
- Süleyman 45, 54, 90, 91, 107, 156, 159, 160, 161, 237, 248, 311, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 350, 354, 374, 405, 417, 477, 500
- Süleyman Fethi 45, 54
- Süleyman Fethi Bey 45, 54
- Süleymaniye 174, 250, 264, 521, 524
- Süleymaniyeli Mustafa Paşa 146, 147
- Süleyman Nazif 156, 161, 237, 354, 374, 417
- Süleyman Numan Paşa 159
- Süleyman Radi 405
- Süleyman Sûdi 160
- Süleyman Şefik 90, 91, 248, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 500
- Süleyman Şefik Paşa 90, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 500
- Sülûklülü Davut 276
- Süngünü Davut 504
- Sürenyan 169
- Süreyya 80, 214, 234, 474, 548
- Süreyya Bedirhan 234
- Süvari Teğmeni Ruhsar Bey 302
- Şahbaz Ağıya Mahdumları 433
- Şah İsmail 80, 276, 277, 285, 290, 317, 318
- Şanlıurfa 263, 420
- Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 132, 137
- Şarkî Trakya 92
- Şayeste Hanım 491
- Şaziye Sultan 532
- Şefik 90, 91, 233, 248, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 500, 503
- Şehremini 202, 204, 207, 501
- Şehremini Cemil Paşa 202
- Şehzadebaşı 78, 354, 541
- Şemdinli 232
- Şemsettin Efendi 223
- Şemsettin Sami 346
- Şemsi Paşa 211
- Şerafettin Efendi 223
- Şerafettin Yaltkaya 507
- Şerif 6, 43, 119, 143, 148, 150, 183, 201, 204, 208, 231, 233, 236, 237, 238, 239, 254, 354, 424, 445, 496, 501, 515, 522, 535
- Şerif Bey 119
- Şerif Hüseyin 424, 496, 515, 535
- Şerif Paşa 6, 43, 148, 150, 183, 201, 208, 231, 233, 236, 237, 238, 239, 254, 515, 522
- Şevket Bey 146, 157, 159, 202, 274, 300, 301, 318, 354

Şevket Hoca 63, 161, 248, 249,
278, 279, 286, 322, 323
Şevket Turgut Paşa 110, 316
Şeyh Abdullah 232, 239
Şeyh Abdülkadir 233
Şeyh Ahmet Barzanî 242
Şeyh Ahmet Sunusi 270
Şeyh Ata Efendi 299
Şeyh Eşref 6, 272
Şeyh Fevzi Efendi 133, 138
Şeyh Fevzi Efendi. 133
Şeyh Hacı Fevzi Efendi 143
Şeyh Hasan 359
Şeyh Mahmut Elberzenci 240
Şeyh Mehmet Abdülfani Efendi
517
Şeyh Ömer 210, 211
Şeyh Ömer Efendi 211
Şeyh Sait 233, 513, 524, 528
Şeyh Sükûtî 122
Şeyh Şamil 350
Şeyh Ubeydullah 232
Şeyhülislâm Dürrizâde 90, 226,
293, 298, 494
Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah
Efendi 90
Şeyhülislâm Hayri Efendi 151,
162, 373
Şeyhülislâm Hayri Efendi (Ürgü-
plü) 162
Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi
68, 87, 151
Şeyhülislâm Mustafa Sabri 81,
102, 103, 135, 210, 298,
422, 499, 507, 511
Şımak 239
Şikak Aşireti 240
Şişli 101, 113, 128, 503, 520
Şişli Etfal Hastahanesi 113

Şûrâ-yı Devlet 83, 84, 87, 184,
204, 232, 394, 500
Şûrâ-yı Devlet Reisi 87
Şurâ-yı Devlet Reisliği 522
Şükrü Bey 54, 87, 155, 214, 233
Şükrü Kaya 162
Şükufe Nihal 468

T

Tacettin Dergâhı 411
Tahir Bey 300, 502
Tahir Cevdet Bey 161
Tahir Efendi 309
Tahir'ül Mevlevî 223, 227, 549
Tahkik-i Seyyiât Komisyonu 171
Tahran 202
Taksim 467
Takvim-i Vekayi 394
Takvim-i Vekayî 33
Talat 87, 89, 143, 153, 190, 224,
544
Talat, 89, 224, 544
Talat Paşa 87, 153
Talustan Bey 299
Talustanoğlu İbrahim Çavuş 505
Tarık Mümtaz 78, 102, 103, 147,
156, 201, 237, 273, 275,
276, 279, 312, 313, 315,
316, 317, 355, 369, 370,
373, 374, 391, 394, 395,
415, 416, 422, 489, 490,
491, 496, 497, 500, 516,
517, 522, 524, 525, 534,
542
Tarık Mümtaz Göztepe 78, 102,
103, 147, 156, 201, 237,
273, 275, 279, 312, 313,
315, 316, 317, 355, 369,
370, 373, 374, 391, 394,
395, 415, 416, 422, 489,

- 490, 491, 496, 497, 500,
516, 517, 522, 525, 534
- Tarikat-ı Selahiye 77, 78, 79
- Tarsus 431
- Tasvir-i Efkâr 71, 354
- Taşkışla 113, 494, 507
- Taşnak Partisi 521
- T.B.M.M. 268, 304, 310, 333,
337, 389, 451, 452, 454,
455, 459, 462, 463, 499,
509, 510, 518, 549
- Teali-i İslâm Cemiyeti 191, 223,
224, 225, 226, 227, 228,
512
- Teğmen Besim Bey 286
- Teğmen Kubilay 509
- Teğmen Müştak Bey 258
- Tekâlif-i Milliye 456, 457, 458,
462
- Tekâlif-i Milliye Kanunu 456
- Tekâlif-i Milliye Komisyonu 457
- Tekirdağ 243, 263, 468, 501
- Tekke Divanı 477
- Te'min Gazetesi 390
- Teoman Alpaslan 113, 114
- Tepedelen 181
- Terzili köyü 172
- Teşebbüs-ü Şahsi 208
- Teşkilât-ı Ahmediye 273, 523
- Teşkilât-ı Ahmetiye 312
- Teşkilât-ı Mahsusa 173, 184, 316,
322, 467, 522
- Teşkilât-ı Mahsusa M. M. Grubu
Başkanı Hüsamettin Ertürk
184
- Tetkik-i Seyyiat Komisyonları
153
- Tetkik-i Seyyiât Komisyonu 167,
170, 172
- Tevfik Bey 20, 38, 56, 167, 169,
172, 210, 252, 337, 342
- Tevfikiye 476
- Tevfik Paşa 30, 32, 34, 42, 43, 44,
145, 148, 192, 369, 370,
372, 373, 422, 533
- Tevhid-i Efkâr başyazarı Velid
Ebuzziya Bey 156
- Tevhid-i Efkâr Gazetesi 395
- The Daily Mail 70
- The New York Times 72
- Thomas Woodrow Wilson 216
- Tıbbiyeli Hikmet 5, 142, 143, 144
- Tiflis 23
- Timo Leon 33
- Timurleng 415
- Tire 115, 120, 420
- Tiryandafilopulos Yorgi 432
- Todori oğlu Panayot 35
- Tokat 51, 263
- Tokatlıyan Oteli 153
- Tom Hohler 72, 229, 233
- Topallı Şerifoğlu İbrahim 505
- Topal Osman Ağa 5, 113, 114,
537
- Topal Ömeroğlu İdris 505
- Topçu Miralayı Cevat Bey 354
- Tophane 156, 316, 353, 354, 370,
411, 495
- Tophane'li Çerkez Hüseyin 316
- Topkapı 207
- Torbalı 115
- Torlakyan 169
- Toroslar 73, 129, 271, 442
- Toros Tünelleri 13, 19
- Trablus 13, 264, 270
- Trablusgarp'lı Nuri 316
- Trablusşam 264
- Trabzon 101, 102, 112, 113, 115,
132, 133, 134, 209, 263,

274, 364, 369, 376, 377,
 378, 381, 385, 460, 498
 Trabzonlu Ömer Fevzi 504
 Trabzon Metropolitisi 381, 498
 Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u
 Milliye Cemiyeti 132
 Trakya 92, 127, 316, 380, 384,
 391, 392, 400, 420, 441,
 466, 535
 Tuğoğlu Mehmet 506
 Tunceli 255, 265
 Tunç Hilal-i Ahmer 81
 Tunus 436
 Turan 190, 329, 332, 342, 350,
 455, 456, 465, 494
 Turgutlu 115, 480, 483
 Tuzcuoğlu Yovanaki 432
 Tuzla Çiftliği 430
 Türkistan 466
 Türkiye 4, 5, 13, 14, 15, 17, 18,
 21, 22, 23, 24, 29, 31, 34,
 44, 46, 50, 51, 57, 63, 67,
 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
 78, 79, 84, 87, 88, 89, 93,
 94, 112, 115, 116, 126, 135,
 138, 139, 141, 144, 149,
 165, 169, 181, 183, 187,
 188, 190, 191, 194, 195,
 196, 202, 204, 205, 208,
 214, 215, 217, 218, 219,
 220, 222, 224, 225, 229,
 230, 231, 232, 234, 235,
 237, 238, 239, 240, 244,
 250, 260, 268, 269, 279,
 288, 298, 301, 308, 310,
 311, 312, 314, 316, 321,
 329, 332, 342, 343, 344,
 345, 346, 347, 349, 350,
 353, 363, 365, 367, 372,
 373, 374, 376, 378, 379,

380, 381, 382, 383, 384,
 387, 388, 391, 392, 394,
 396, 397, 398, 400, 403,
 404, 406, 407, 410, 416,
 419, 420, 422, 424, 425,
 427, 429, 430, 432, 434,
 435, 436, 437, 438, 439,
 440, 441, 442, 446, 455,
 456, 458, 464, 465, 466,
 474, 475, 477, 489, 492,
 494, 496, 497, 498, 506,
 508, 509, 510, 514, 516,
 519, 521, 522, 525, 527,
 528, 529, 530, 531, 532,
 533, 534, 535, 537, 538,
 541, 545, 546, 548, 549,
 550, 551

Türkiye Büyük Millet Meclisi
 190, 329, 332, 342, 350,
 455, 456, 465, 494

Türkiye Cumhuriyeti 46, 50, 63,
 229, 260, 298

Türk Ocağı 353, 411

Türk Ordusu 6, 8, 13, 116, 207,
 229, 240, 243, 244, 253,
 260, 261, 326, 339, 341,
 353, 376, 386, 421, 441,
 443, 445, 446, 447, 448,
 449, 450, 453, 454, 455,
 456, 458, 462, 463, 464,
 467, 470, 473, 481, 483,
 487, 490, 494, 507, 508,
 514, 519, 524, 526

Tütüncübaşı Şükrü 495, 499

U

Ukrayna 436, 464

Ulucami 448

Ulunay 152, 504, 535

Ulus Meydanı 335

- Ulviye Hanım 512
 Umum Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik 330
 Umur Bey 330
 Umurbey iskelesi 188, 274, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 308, 345, 402, 502
 Urfa 115, 164, 166, 168, 181, 182, 183, 188, 193, 252, 255, 256, 297, 384, 465, 523, 537
 Urfa Hükûmet Konağı 164
 Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey 166, 168, 181, 188, 193, 523, 537
 Urla 115, 116
 Usturuma Kolordu Kumandanlığı 146
 Uşak 263, 324, 334, 339, 341, 431, 459, 480, 484, 501, 505, 549
 Uzunada 49
 Uzunçarşılı 396, 550
 Uzunköprü 24, 26
 Übeydullah Bey 160
 Ürdün 420, 527
 Üsküdar 29, 176, 299, 507
 Üsküdar Adliyesi 29
 Üvecik 188, 274, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 308, 345, 402, 502
 Üzeyir 478
- V**
- Vahan 172
 Vahi Bey 202
 Vahidettin 4, 42, 43, 58, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 97, 101, 102, 103, 105, 108, 110, 135, 145, 147, 150, 156, 158, 173, 189, 196, 197, 200, 201, 203, 211, 212, 217, 227, 237, 273, 294, 312, 313, 315, 316, 317, 355, 362, 374, 394, 406, 409, 415, 422, 469, 489, 490, 491, 494, 495, 496, 497, 499, 516, 517, 522, 524, 525, 530, 534, 542
 Vakıf 71, 151, 215, 287, 351, 410, 434, 523
 Vakıf Gazetesi 151, 215, 287, 351, 434
 Vali Ahmet İzzet 43, 44
 Vali Cemal 267, 269, 272
 Vali İzzet 42, 47, 50, 60, 62
 Van 13, 19, 23, 42, 101, 102, 115, 164, 249, 258, 263, 264, 265, 376, 377
 Vanîköy 515
 Vanîköyü 433
 Varangel Ordusu 281
 Varsenik Arisyan Arakel 187
 Vartan 33
 Vasfi Efendi 157, 204, 210
 Vasfi Hoca 103, 501
 Vasil 433
 Vecdi 67
 Vehbi Bey 453, 454, 459
 Vehbi Cem Aşkun 138
 Vehbi Hoca 453
 Velid Bey 395
 Veli Necdet Bey 162
 Velioğlu Selim 505
 Velit Ebuzziya 354
 Venedik 365

Venizelos 37, 51, 52, 53, 54, 55,
73, 296, 298, 333, 334,
343, 367, 369, 390, 392,
400, 406, 423, 424

Venturato Panayot 432

Versay Sulh Konferansı 192

Vezirköprü 99

V. George 406, 496

Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-ı

Hukuk-u Milliye Cemiyeti
132

Vilayet-i Şarkîye 92, 148

Viranşehir 255, 256

Vitales 39

Vitris Foti 433

Viyana 241, 463

Von Hemstra 323

W

Washington 163, 165, 380

Webb 48, 86, 87, 151, 152, 177,
443

Wilhelm 69

Wilson 6, 46, 72, 150, 191, 214,
215, 216, 218, 219, 220,
221, 222, 240, 381, 392,
400, 420

Wilson Birliği 219

Wilson Cemiyeti 222

Wilson Prensipleri Cemiyeti 215,
218, 221, 392

Wilson Prensipleri Derneği 6,
191, 214

Withall 353

Woodrow Wilson 215, 216

Y

Yahya Galip Bey 217, 218, 324,
328, 334, 337

Yahya Kemal 354, 408, 416, 533,
551

Yahya köy 287

Yakof 33

Yakovos 432

Yakup Kadri 388, 415, 478, 542,
544

Yakup Şevki Paşa 154, 159, 417,
442

Yakup Şevki Paşa (Subaşı) 159

Yangın Postaları 483

Yani 15, 22, 23, 50, 51, 53, 54,
61, 85, 92, 93, 105, 151,
154, 228, 248, 273, 355,
372, 422, 431, 432, 433,
443, 456, 498, 499, 508,
522

Yanko 432, 433

Yanya 181, 264, 546

Yarbay Arif Karakeçili 266, 306

Yarbay Mesut Bey 303

Yarbay Senai Bey 315

Yarbay Zeki Bey 495

Yasef Sanso 33

Yaverde köyü 359

Yavuz zırhlısı 28, 443

Yayladağı 27

Yediz Köprüsü 122

Yemen 13, 19, 157, 159, 264,
321, 428, 436, 460

Yemlekizâde Aziz 234

Yenaropulos Petro 433

Yeni Adana 385

Yenice 188, 274, 279, 281, 283,
284, 285, 286, 287, 288,
289, 290, 291, 293, 308,
345, 402, 502

Yeniçiftlik'li Mehmet 320

Yeni Dünya 333

Yenigazete 215

- Yenigün Gazetesi 215
Yeni İstanbul 405
Yeni İstanbul Matbaası 407
Yenikale 49, 51
Yenikapı 374
Yenişehir 188, 274, 279, 281,
283, 284, 285, 286, 287,
288, 289, 290, 291, 293,
308, 345, 402, 502
Yeni Verdala Kışlası 157
Yermenos 498
Yeşilordu 330
Yıldırım Orduları Grubu 97, 102
Yıldızeli 254, 321
Yıldız Sarayı 17, 77, 102, 103,
317, 489
Yolgeçenli Yusuf 503
Yoncalı 259
Yorgaki 33
Yorgalo Biraderler 432
Yorgi Efendi 34, 369
Yorgi Efendi Adalar 34
Yorgiyos İstavropulos 508
Yozgat 167, 168, 169, 171, 214,
263, 321, 324, 325, 326,
327, 328, 511
Yozgat Ayaklanması 324
Yörük Ali Efe 334
Yukarı Nazilli 486
Yunan 4, 5, 7, 8, 9, 14, 16, 17, 25,
27, 31, 33, 34, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 47, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 67, 73, 79, 83, 85,
92, 94, 95, 111, 112, 113,
116, 117, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 126,
127, 129, 147, 172, 191,
211, 220, 224, 229, 236,
238, 254, 259, 260, 270,
272, 276, 284, 291, 292,
295, 307, 308, 310, 317,
321, 323, 325, 327, 328,
329, 332, 337, 338, 339,
340, 341, 342, 343, 344,
345, 346, 347, 348, 349,
350, 351, 353, 362, 363,
364, 367, 369, 373, 374,
375, 378, 379, 380, 381,
382, 383, 386, 387, 388,
390, 392, 399, 400, 404,
405, 415, 423, 437, 440,
443, 444, 445, 446, 447,
448, 449, 450, 455, 457,
462, 463, 464, 467, 470,
471, 473, 474, 475, 476,
477, 479, 481, 482, 483,
484, 485, 486, 487, 488,
489, 490, 493, 498, 506,
507, 508, 509, 510, 512,
515, 516, 517, 519, 523,
524, 525, 526, 527, 528,
538, 541, 544, 546, 550
Yunanistan 40, 44, 56, 73, 79,
220, 379, 380, 381, 396,
400, 405, 420, 421, 431,
439, 440, 497, 508, 509,
510, 513, 514, 516, 525,
527
Yunan Kralı Konstantin 449
Yunanlılar 7, 41, 46, 47, 49, 51,
54, 55, 57, 59, 60, 61, 73,
92, 94, 115, 118, 119, 124,
125, 127, 135, 271, 276,
282, 284, 287, 289, 291,
292, 298, 306, 307, 308,
311, 333, 334, 337, 339,
340, 341, 342, 343, 344,
345, 350, 351, 372, 379,

381, 383, 386, 396, 399,
400, 415, 430, 439, 443,
446, 447, 449, 450, 473,
475, 478, 481, 482, 483,
484, 485, 486, 501, 508,
525, 526, 534

Yunan Ordusu 8, 9, 34, 62, 67,
83, 95, 116, 119, 224, 259,
329, 341, 344, 347, 348,
353, 379, 380, 381, 382,
383, 387, 400, 415, 443,
446, 447, 448, 449, 450,
455, 462, 463, 470, 471,
477, 479, 483, 488, 489,
490, 493, 507, 508, 509,
510

Yunan Yüksek Komiserliği 523

Yunus Balığı 492

Yunus Nadi 152, 215, 218, 220,
222, 373, 411, 492, 551

Yunus Nadi Abaloğlu 215

Yusuf Akçora 411, 478, 492

Yusuf Bey 143, 160, 289

Yusuf Bey Yusuf oğlu 160

Yusuf Franko 34, 370, 372

Yusuf İzzet Paşa 276, 277, 278,
290, 356

Yusuf Kemal 23

Yusufoğlu İshak 505

Yusufoğlu Remzi 505

Yusuf Ziya 210

Yuvanaki 33

Yüksek Komiser Robeck 244,
245, 400, 402

Yüzbaşı Ali Bey 520

Yüzbaşı Bennet 196

Yüzbaşı Ekrem Bey 521

Yüzbaşı İsmail Hakkı 284

Yüzbaşı Noel 134

Yüzbaşı Selahattin 119, 146, 147,
286, 363, 364, 365, 375,
376, 547

Yüzbaşı Seyfettin Efendi 521

Yüzbaşı Stone 474

Yüzbaşı Tefik Bey 20, 38

Z

Zafer 386

Zafiriü 61, 120, 123

Zaho 243, 249

Zaman Gazetesi 215

Zara 259

Zaven Efendi 112, 184, 185, 359,
360, 381, 498

Zehra 522

Zekeriya Türkmen 56

Zekeriya Zihni Bey 161

Zeki Bey 80, 317, 495, 496, 497

Zeynelabidin 90, 91, 210, 214,
232, 266, 267, 268, 271,
272, 293, 500, 501, 507,
511, 512, 517, 519, 523

Zeynelabidin Efendi 90, 210, 232,
266, 267, 268, 271

Zeynelabidin Hoca 214, 266, 268,
512

Zeynelabidin Hoca Efendi 268,
512

Zeynelabidin İrfani 517

Zeytinburnu 465, 466

Ziya Efendi 267

Ziya Gökalp 150, 153, 161, 224,
411, 492, 549

Ziya Paşa 216

Zonguldak 263, 466, 468

Zühtü Bey 335

Zülfü Bey 148, 160

Zülfü Bey (Tigrel) 160

Necdet Sevinç

İSTİKLÂL HARBİ'NDE ETNİK İHANET

Esat Toptani ve İsmail Kemal hangi Paşa'ya Arnavut prensliğini teklif ettiler?..

Rauf Orbay'ın Amiral Calthorpe ile Agamemnon'da gizli görüşmesi.

Orbay'ın İngiliz himayesinde Çerkez devleti isteğine Amiral Calthorpe ne yanıt verdi?..

İstiklâl Harbi'nde Türk düşmanı Rum papazlar...

İzmir işgal edilince Yunan'ın tahsis ettiği arabayla Kordon'da dolaşan Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşları...

Yunan subayları şerefine ziyafet tertipleyen Yahudiler...

Türk'ü Türk'e kırdıran "mel'un enişte" Ferit'in akıbeti...

Said-i Nursi, "Kürdistan" kurulması teklifini nasıl reddetti?..

Bizans İmparatoru Konstantin, 29 Mayıs 1453'te hiçbir şansı olmamasına rağmen BİZE karşı savaşarak öldü. Peki yüzyıllar sonra bizim padişahımız ne yaptı?..

Zat-ı Şahane'nin maaşa bağladığı İngiliz destekçisi dernekler...

15 Mayıs'ta "Memleketi kurtarabilirsin" diyen Sultan Vahidettin, 8 Haziran'da Mustafa Kemal'in arkasından nasıl çekildi?

"Kürt Lavrens"ı Yüzbaşı Noel...

İskilipli Atıf neden asıldı?

Ermeni çetelerin kaçırdığı Türk çocukları...

Nazım Hikmet'in annesi ve dedesi İstiklâl Harbi'nde İngilizleri nasıl destekledi?..

Yeşilordu'yu Mustafa Kemal'e tercih eden komünistler...

Aziz Mahmud Hüdayi cemaatı, ecnebilere yaranmak için idam edilen Millî Şehit Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in cenazesine tam kadro katılınca ne oldu?..

Ünlü sunucumuz Orhan Boran'ın babası "Tıbbiyeli Hikmet"in hizmetleri...

İngilizlerin yönetiminde ayaklanan Kürtler...

Müslümanları katleden Antranik Paşa ve Barzani'nin bitmeyen dostluğu...

İstiklâl Harbi'ni Kürtlerle birlikte mi verdik?..

150'likler listesinde neden tek bir gayrimüslim yok?..

Türk Milleti'ne ihanet edenlerin hazin sonları...İntihar eden; kumar masasında neyi var neyi yok kaybeden; aklı dengesini yitiren; din değiştiren; oradan oraya savrulan, "Memlekete dönecek yüzüm yok" diyenler...

BILGEOĞUZ